ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಪದವಿಗಾಗಿ
ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ

ಸಂಶೋಧಕರು

ಮಹಾನಂದಾ ಎಂ.ಗೊಂದಿ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ. ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್

ಪ್ರವಾಚಕರು

ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ, ೫೮೩ ೨೭೬

೨೦೦೮

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

(ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ)

ಸಂಶೋಧಕರು

ಮಹಾನಂದಾ ಎಂ.ಗೊಂದಿ

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ. ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್

ಪ್ರವಾಚಕರು

ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬

೨೦೦೮

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರ ದೃಢೀಕರಣ ಪತ್ರ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪಿಎಚ್.ಡಿಪದವಿಗಾಗಿ ಮಹಾನಂದಾ ಎಂ.ಗೊಂದಿ ಅವರು ನನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವು ಮೂಲವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಮೊದಲು ಯಾವುದೇ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕೊಮ [signature] 13/10/08.
ಡಾ.ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್
ಪ್ರವಾಚಕರು
ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಸ್ಥಳ : ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ
ದಿನಾಂಕ : 13.10.08.

ಸಂಶೋಧಕರ ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಡಾ.ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್ ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಮಾಜವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯದ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವು ಮೂಲವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಮೊದಲು ಯಾವುದೇ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸ್ಥಳ : ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ

ದಿನಾಂಕ : 12-10-08

ಮಹಾನಂದಾ ಎಂ.ಗೊಂದಿ
ಸಂಶೋಧಕಿ
ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಮಾನ್ಯ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ.ಎ.ಮುರಿಗೆಪ್ಪ ಮತ್ತು ಈ ಹಿಂದಿನ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ ಡಾ.ಬಿ.ಎ.ವಿವೇಕ ರೈ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕುಲಸಚಿವರಾದ ಡಾ.ಹಿ.ಚಿ.ಬೋರಲಿಂಗಯ್ಯ ಅವರಿಗೆ, ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಯನಾಂಗದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ.ಟಿ.ಆರ್.ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಹಾಗೂ ಇಂದಿನ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಡಾ.ಡಿ.ಪಾಂಡುರಂಗಬಾಬು ಅವರಿಗೆ,

ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮುಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್.ಯಡ್ಯೂರಪ್ಪ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ,

ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡಿದ ಡಾ.ಕಲವೀರ ಮನ್ವಾಚಾರ್ ಅವರಿಗೆ, ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ನೆರವು ನೀಡಿದ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಡಾ.ಡಿ.ವಿ.ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಯನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಡಾ. ದೇವರ ಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ಡಾ.ಕೆ.ಜಿ.ಭಟ್‌ಸೂರಿ, ಡಾ.ಎಂ.ಕೊಟ್ರೇಶ್, ಉಪಕುಲಸಚಿವರಾದ ಡಾ.ಕೆ.ಪ್ರೇಮಕುಮಾರ್ ಹಾಗೂ ಆಡಳಿತ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೆ,

ಕೆ.ಎಲ್.ಇ.ಸಂಸ್ಥೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಪ್ರಭಾಕರ ಕೋರೆ, ಆಡಳಿತ ಮಂಡಳಿ ಅವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಥಣಿ ಎಸ್.ಎಂ.ಎಸ್. ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್.ಆರ್.ಗುಂದಕಲ್ಲೆ, ಪದವಿಪೂರ್ವ ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರಾದ ಕಲಘಟಕರ್ ಹಾಗೂ ಬೋಧಕ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೆ,

ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನಾ ಮಂಡಳಿಯ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ರುಮ ಷಡಕ್ಷರಯ್ಯ, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚ್ಯ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಡಾ.ರವಿಕೊರಿಶೆಟ್ಟರ್, ಡಾ.ಸಾಯಿಬಣ್ಣ ಮೇಲ್ಕಾರ್ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಡಾ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪಾಡಿಗಾರ್ ಅವರಿಗೆ,

ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಬಸವನಾಳ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಅಕ್ಷರ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ಮತ್ತು ಸಿರಿಗನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದ ಅವರಿಗೆ,

ಈ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಹಕರಿಸಿದ ತಂದೆಯವರಾದ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ತಾಯಿ ಶಶಿಕಲಾ ಮತ್ತು ತಮ್ಮನಾದ ನಾಗರಾಜ ಮತ್ತು ಶೋಭ, ಪುಣಾಣಿ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಬಸವರಾಜ ಮತ್ತು ಗಿರಿಜಾ ಹಾಗೂ ಸಹೋದರಿಯರಾದ ಉಮಾ, ಸಾಧನಾ, ಪಾಟೀಲ್ ಕುಟುಂಬ, ಚಿಕ್ಕೋಡಿ ಮತ್ತು ಸಾವರ್ಡೇಕರ ಕುಟುಂಬ ಗಡಹಿಂಗ್ಲಜ, ಪಾಟೀಲ್ ಕುಟುಂಬ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಗೆಜ್ಜಿ ಕುಟುಂಬ ಬಾಂಬೆ, ಪಂಚಪ್ಪ ಕರ್ಕಿ ಕುಟುಂಬದವರು, ಅಂದಾನಿ ಕುಟುಂಬದವರು, ಹಿರಿಯರಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಹೊರಟ್ಟಿ, ಮಹಿಳಾ ವಿದ್ಯಾಪೀಠದ ಅಧ್ಯಕ್ಷೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬಾಯಿ ಪಾಟೀಲ, ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಕೆ.ಟಿ.ಪಾಟೀಲ್, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಎಸ್.ಎ.ಪಾಟೀಲ ಕುಟುಂಬ ಅಥಣಿ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಎಚ್.ಎಸ್.ಕೆ.ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಾಚಾರ್ಯ ರಾದ ಹಾರೋಗೊಪ್ಪಾ, ಪ್ರೊ.ಕೆ.ಎಸ್.ಕೌಜಲಗಿ, ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಮಾಳವಾಡ, ಪ್ರೊ.ಗುರುದೇವಿ ಹುಲೆಪ್ಪನವರಮಠ, ಪ್ರೊ.ಕಮಲಾಪೂರ ಮತ್ತು ಬಿ.ಸಿ.ದೇಸಾಯಿ, ಕುಲಕರ್ಣಿ ಬಂಧುಗಳು, ಧಾರವಾಡ, ನಿಂಗಪ್ಪಜ್ಜ, ಕವಿತಾ ಸುಧೀರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಸರೋಜಕ್ಕ ಬಾದಾಮಿ, ವಾಲಿ ಕುಟುಂಬದವರು ಹಾಗೂ ಸ್ನೇಹಿತೆಯರಾದ ಗಿರಿಜಾ, ವನಜ, ಧರಣಮ್ಮ ಅವರಿಗೆ,

ಅಥಣಿ ಗಚ್ಚಿನ ಮಠದ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಮರುಳ ಶಂಕರದೇವರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಚನ್ನಬಸವಯ್ಯಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಬೀದರ, ಶ್ರೀ ಮಹಾಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಮಹಾಲಿಂಗಪೂರ, ಲಿಂ. ಶಂಭುಲಿಂಗ ಶಾಸ್ತ್ರೀಗಳು, ದರೂರು ಹಾಗೂ ಭಾಸ್ಕರ ಮತ್ತು ಜಯದೇವ ಹಳೆಬೀಡು ಅವರುಗಳಿಗೆ,

ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಪ್ರವೇಶ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ವಿಭಾಗದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ದಿ.ಬಾಲಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅವರಿಗೆ,

ಈ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದ ಶ್ರೀ ಪಿ. ಕರಿಂಸಾಬ್ ಮತ್ತು ಕುಟುಂಬವರ್ಗದವರಿಗೆ, ಅಕ್ಷರ ಸಂಯೋಜಿಸಿದ ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ.ರಶ್ಮಿಕೃಪಾಶಂಕರ್ ಮತ್ತು ಪುಟಾಣಿ ಹರ್ಷಾ ಅವರಿಗೆ

ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು

ಮಹಾನಂದಾ ಎಂ.ಗೊಂದಿ

ಪರವಿಡಿ

ಅಧ್ಯಾಯ ೧

ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ

೧

ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ, ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ

ಒಂದು ದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯು ಈ ದೇಶದ ಜನಸಮಷ್ಟಿಯ ಚರಿತ್ರೆ. ಆ ಜನತೆಯ ಒಟ್ಟು ಜೀವನವನ್ನು ಕುರಿತ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಜನಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ಚರಿತ್ರೆ. -ಡಿ.ವಿ.ಜಿ.

ಒಂದು ನಾಡಿನ ಚರಿತ್ರೆಯೆಂದರೆ ಆ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಳಿ ಮರೆಯಾದ ರಾಜರ ಕಥೆಯಲ್ಲ. ಅದು ಸಮಷ್ಟಿ ಜೀವನದ ಚರಿತ್ರೆ. ಇದು ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಆಶೋತ್ತರಗಳು, ಜೀವನದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು, ಮೌಲ್ಯಗಳು, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳು, ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಆ ಕಾಲದ ಆರ್ಥಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯ ನೆಲೆಯಾಗಿ, ಮೂಲ ಸೆಲೆಯಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಬಾದಾಮಿ, ಕಲ್ಯಾಣಗಳು ಅಂದಿನ ಅರಸು ಮನೆತನದ ಸಾಧನೆ, ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ, ಸಂಕೇತಗಳಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಇಂದಿಗೂ ಅವರ ವೈಭವವನ್ನು ಗತ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಒಂದು ದೇಶದ ಅಧ್ಯಯನ ಸಮಗ್ರವಾಗುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಂದು ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ ಕುರಿತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಇತಿಹಾಸದ ಹೊಸ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ನಾಂದಿ ಹಾಡಿದಂತಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ರಂಗದ ಅಂಶಗಳು ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಭಾರತೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜನತೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸಮಾಜದ ಆರ್ಥಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಆ ನಾಡಿನ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಪ್ರಮಾಣ, ಅವುಗಳ ಗುಣಮಟ್ಟ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಜನತೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸಮೂಹವನ್ನು ಸಮಾಜವೆನ್ನಬಹುದು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವರ್ಣ, ವರ್ಗ, ಕುಟುಂಬ, ಸಂಘ-ಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಆಲೋಚನಾಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಅವೆಲ್ಲ ಆಯಾ ಸಮಾಜದ ಒಪ್ಪಿತ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧವಾಗಿವೆ. ನಾಡಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕಿನ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಆಂತರಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಯನ್ನು ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ಬರೆದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಚರಿತ್ರೆ ಗ್ರಂಥ ಇಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದ ವೈಭವವನ್ನು ಸಾರಿದ ವಿವಿಧ ಅರಸುಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು,

ಆ ಕಾಲದ ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ಕೃತಿಗಳು ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಆಗಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಬೆರಳೆಣಿಕೆಯಷ್ಟು ಕೃತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಹೊರಬಂದಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿ.ಎಲ್.ರೈಸ್ ಮೈಸೂರ್ ಆಯಂಡ್ ಕೂರ್ಗ್ ಫ್ರಾಮ್ ಇನ್ಸ್‌ಕ್ರಿಪ್ಶ್ಯನ್, ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶರ ತುಳುನಾಡಿನ ಅಧ್ಯಯನ, ಡಿ.ಎನ್.ಕೃಷ್ಣಯ್ಯನವರ ಕೊಡಗಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಎ.ಎನ್.ಗುರವ ಅವರ ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು, ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿಕ್ತಿಯವರ ಮುಳಗುಂದ ನಾಡು, ಬಿ.ವಿ.ಶಿರೂರರ ಯಲಬುರ್ಗಿ ಸಿಂದರು ಇವು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಲೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಪುಸ್ತಕಗಳಾದರೂ ಸಂಶೋಧನಾತ್ಮಕ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚನೆಯಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಎಸ್.ಕೆ.ಕೊಪ್ಪ ಅವರ ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಭೋಜರಾಜ ಪಾಟೀಲರ ನಾಗರಖಂಡ-೭೦, ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ ಹಿರೇಮಠದ ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂದರು, ಜೆ.ಎಂ.ನಾಗಯ್ಯನವರ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಬಿ.ವಿ.ಶಿರೂರರ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವ, ಆರ್.ಶರಣಮ್ಮರವರ ಪುಲಿಗೆರೆ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಎಚ್.ಆರ್.ರಘುನಾಥಭಟ್ಟರ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಗಳು ಬೆಳಕು ಕಂಡಿವೆ.

ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಕರ್ನಾಟಿಕಾ ಸಂಪುಟಗಳು, Anual Report of South Indian Epigraphy, ಶಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಚಯ, Fleet, J.F.the Dynasties of Kanares Districts (Bombay Gazetter, Vol.I, p-II, pp.27-388, 1884), The Vhalukyas of Kalyana and the Kalachuries, Dharwad, 1981; Altekar, A.S. The chalukyas of Kalyana, 1977, Ratti Shrinivas, Karamakar A.P. The Cultural History of Karnataka (Procedings of the all India Oriental Conferences, Dharwad), Economic Conditions in Karnataka, G.R.Kuppuswamy, ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೬; ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ, ಎಚ್ . ತಿಪ್ಪೇಸ್ವಾಮಿ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೮; ಶಾಸನ ವ್ಯಾಸಾಂಗ, ಭಾಗ-೧-೨, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಶರಣರು, ಗದಗ, ೧೯೭೮ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು, ಪ್ರಜಾಜೀವನದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ. Journal of Indian Epigraphical Society, Volumes, ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್ಸ್‌ಕ್ರಿಪ್ಶ್ಯನ್, ಧಾರವಾಡ, Epigraphia Indica, ಧಾವರಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ, ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ, ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ೧೩, Rice, Fleet, Jems prencir ಪ್ರಯತ್ನ ಸಾಕಷ್ಟು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿವೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಧ್ಯಯನದ ಹೊಸ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ, ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಯ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿವೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವು ಸಂಶೋಧನಾ ಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅಂತೆಯೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧-೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವೈಭವಯುತವಾಗಿ ಮೆರೆದ, ಕಲ್ಯಾಣ ಪಟ್ಟಣವು ತನ್ನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರಿದೆ. ಅದು ಧರ್ಮಜಾಗೃತ ಆಂದೋಲನಾ ಕೇಂದ್ರ, ಭಕ್ತಿ ಅಂದೋಲನಾ

ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ, ಕಲ್ಯಾಣ ಕ್ರಾಂತಿಯ ನೆಲೆ-ಸೆಲೆಯಾಗಿ, ಆಡಳಿತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಂದೋಲನಾ ಕೇಂದ್ರ, ಭಕ್ತಿ ಆಂದೋಲನಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ, ಕಲ್ಯಾಣ ಕ್ರಾಂತಿಯ ನೆಲೆ-ಸೆಲೆಯಾಗಿ, ಆಡಳಿತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಬಾಳಿ ಬೆಳಗಿದ ಮಹಾನ್ ನಾಡು ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಂತೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಉತ್ತುಂಗ ಶಿಖರಕ್ಕೇರಿದ ಮಹಾಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಬೆಳಗಿತು.

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮಂತ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಮನೆತನದ ನಾಡಿನ, ದರ್ಶನದೊಂದಿಗೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪುನರ್ ರಚಿಸುವುದು, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸಾದರಪಡಿಸುವುದು ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ.

ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿ

ಒಂದು ನಾಡಿನ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕೆ, ಬೇಕು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದಾನ ಶಾಸನಗಳು, ಸ್ಮಾರಕ ಮತ್ತು ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೧. ಶಾಸನಗಳು

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಜನಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವು ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣಭೂತ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಲಭ್ಯವಾದ ಸಾವಿರಾರು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅವು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ(ಎಸ್.ಆಯ್.ಆಯ್.) ಒಂಭತ್ತು, ಭಾಗ ೧-೨, ಹನ್ನೊಂದು, ಭಾಗ ೧-೨, ಹದಿನೈದು ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಪುಟಗಳು, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್ಸ್ ಕ್ರಿಪ್ಶ್ಯನ್ಸ್, ಸಂಪುಟ, ೪-೬, ಪ್ರೊ.ಕೆ.ಜಿ.ಕುಂದಣಗಾರರ Inscriptions in Northern Karnataka and Kolhapur State, ೧೯೫೨; ಡಾ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಡಾ.ಜ.ಪಿ.ಶೇಳ್ಕೆಯವರ Inscriptions from Nanded District, ೧೯೬೮; ಡಾ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಆನಂದ ಕುಂಬಾರರ Inscriptions from Solapur District, ೧೯೮೮, ಡಾ.ಪಿ.ಬಿ.ದೇಸಾಯಯಿಯವರ Janism in South India and Some Jaina Inscriptions, ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಹೀಗೆ ವರದಿಯಾದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ವಿ.ವಿ.ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು, ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್‌ಗಳಾದ ಧಾರವಾಡ, ವಿಜಾಪುರ, ಗುಲಬರ್ಗಾ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು, ವಿವಿಧ ಜರ್ನಲ್ಸ್, ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರೊಂದಿಗೆ ಹೊರನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೆಚ್ಚಿನವು ದಾನಶಾಸನಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವೇ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪ್ರಬಂಧದ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರಗಳಾಗಿದ್ದು, ನಾಡಿನ ವಿಸ್ತಾರ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವೆ.

೨. ನಾಣ್ಯಗಳು

ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖ ಖ್ಯಾತಿಯು ನಾಣ್ಯಗಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಅಂದು ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಆಯಾ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ನಾಣ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾದೇಸಿಕವಾಗಿ ನಾಣ್ಯಗಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾಗಿರಬಹುದಾದರೂ, ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ತುಂಬ ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾದ ಆಕರವಾಗಿವೆ.

೩. ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು

ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ಸಮಕಾಲೀನ ಮಾನವ ಜೀವನದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅಮೂಲ್ಯ, ಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವಿಶ್ವಾಸರ್ಹ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಲ್ಯಾ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಅವು ನಯಸೇನನ ಧರ್ಮಾಮೃತ, ಭಟ್ಟಕಲಂಕದೇವನ ಕರ್ನಾಟಕ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನಂ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚಿನ ಬರಿತದ ಅಂಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಡ ಕೃತಿಗಳಾದ ಮನುಸ್ಮೃತಿ, ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಯಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ ಇನ್ನು ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ನೆರವನ್ನು ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಮುನ್ನೆಲೆಗಳಿಗಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೪. ಸ್ಮಾರಕಗಳು

ಸ್ಮಾರಕಗಳುಚರಿತ್ರೆಯ ಪಳಿಯುಳಿಕೆಗಳು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವು ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಚರಿತ್ರೆಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಬಸದಿಗಳು, ಶಿಲ್ಪಕಲಾಕೃತಿಗಳು, ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ನಿಷಿಧಿಗಲ್ಲುಗಳು ಈ ನಾಡಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸುವ ಅಮೂಲ್ಯ ಆಕರಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೫. ಇತರ ಸಾಮಗ್ರಿ

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಡಾ.ಧನವಂತ ಹಾಜವಗೋಳರ "ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ", ಡಾ.ಎಸ್.ಕೆ.ಕೊಪ್ಪರವರ "ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ", ಡಾ.ಬಿ.ಆರ್.ಹಿರೇಮಠ ಅವರ "ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಕರು". ಡಾ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಅವರ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,

ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರರ ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ ಎಂಬ ಪಿಎಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಎಂ.ಫಿಲ್.ಅಪ್ರಕಟಿತ ಸಂಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಪೂರಕ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಸಂಶೋಧನ ಲೇಖನ ಹಾಗೂ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೬. ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ರಮ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ ಶಾಸನ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಒದಗಿಸುವ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಶಾಸನಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಕಾಲ, ಸ್ಥಳ, ಅರಸರ ಮಾಹಿತಿಯೊಂದಿಗೆ ಅವು ಒಳಗೊಂಡ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳನ್ನು ವಿಷಯಾನುಸಾರ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ಕಂಡುಕೊಂಡ ದೇವಾಲಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನದೊಂದಿಗೆ, ಅವುಗಳ ಭಾವಚಿತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು.

ಹೀಗೆ ಶಾಸನ, ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆಯಾ ವಿಭಾಗಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಅವುಗಳಿಂದ ನಾಡನ್ನಾಳಿದ ದೊರೆಗಳ ಚರಿತ್ರೆ ರಚಿಸಲು, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಬದುಕನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಮತ್ತು ಅವರೆಲ್ಲರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೆಲೆಗಳನ್ನರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಈ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಸಂಶೋಧನ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ ಹಾಗೂ ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾದ ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವಿನ್ಯಾಸಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

೭. ಅಧ್ಯಯನದ ಸ್ವರೂಪ

ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಅಧ್ಯಯನ ಉದ್ದೇಶ, ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನಕ್ರಮ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ಕುರಿತು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕತೆ ಎಂದಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಅರಸರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಇತರ ವಿಭಾಗಗಳು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪರಿಚಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಕಂದಾಯಗಳು, ತೆರಿಗೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆ, ಕೃಷಿ, ನೀರಾವರಿ, ಭೂವರ್ಗೀಕರಣ, ವರ್ತಕರು, ನಾಣ್ಯವವಸ್ಥೆ ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕುರಿತಾಗಿದ್ದು, ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ರಂಗದಲ್ಲಿ ರಾಜರುಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮಹಾಜನರು ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರಗಳ ಕುರಿತು ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಜನರ ಜೀವನ ವಿಧಾನಗಳ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿ, ಅವರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸಾದರಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮಾರೋಪ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡ ಒಟ್ಟು ಫಲಶೃತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಅನುಬಂಧದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಶಾಸನಗಳ ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರ ಪಟ್ಟಿ ಹಾಗೂ ಕೆಲವು ವಿಭಾಗಗಳ ನಕಾಶೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

೮. ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆರಂಭದ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩ ೧೧೯೮ ೨ನೇ ತೈಲಪನಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩ರಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದವಾದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ ರಿಂದ ೧೧೯೮ರ ವರೆಗಿನ ಇತಿಹಾಸವೇ ಈ ಪ್ರಬಂಧದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ನಂತರ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅನಭಿಷಿಕ್ತ ದೊರೆಗಳಾದದ್ದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ಸಂಗತಿಯೇ

ಅಧ್ಯಾಯ ೨

ರಾಜಕೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ನೆಲೆ

೨

ರಾಜಕೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ನೆಲೆ

೨.೧. ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು(ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೧೧೯೮)

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ನಂತರ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಭಾಗವನ್ನ ಲ್ಲದೇ ಸುತ್ತಲ ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಬಹುಭಾಗಗಳ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರು. ಈ ವಂಶದವರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩ರಲ್ಲಿ. ಈ ವರ್ಷ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕೊನೆಯ ಅರಸ ಇಮ್ಮಡಿ ಕರ್ಕನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ವಂಶದ ಇಮ್ಮಡಿ ತೈಲಪ ಸಿಂಹಾಸನ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಸಾಗಿ ಅನಂತರದ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನಂತ್ಯದ ವೇಳೆಗೆ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ನೀಲಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀ ಅವರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ತೈಲಪನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಸಾಮಾರಜ್ಯ ಅದರ ಗೆಳೆಯರ ಮತ್ತು ಅವರ ವೈರಿಗಳ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ವಾರಸುದಾರನಾದನು.

ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯ ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳು ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಮಾಸವಾಡಿ ನಾಡು ಇಮ್ಮಡಿತೈಲಪ (ಕ್ರಿ.ಶ.೭೭೩-೯೯೭)ನ ಕಾಲದಿಂದ ಸೋಮೇಶ್ವರ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪-೧೧೯೮)ನ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ಎರಡೂವರೆ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಧರ್ಮಪುರ(ಡಂಬಳ)ವನ್ನು ಈ ನಾಡಿನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು ಎಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಪ್ರಥಮ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದಾಖಲೆ ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೦ರ ಆಲೂರ ಶಾಸನವಾದುದರಿಂದ ಈ ನಾಡಿನ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇತಿಹಾಸ ಇವನಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳಿಯುವಂತಹ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕವು ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಇವರ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಧಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣ(ಈಗಿನ ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ) ಇವರು ನಂದಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ರಾಜಲಾಂಛನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಈ

ಅರಸು ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪ, ಸತ್ಯಾಶ್ರ, ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹ, ಎಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದ ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳು ಮಾಸವಾಡಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಿರುವಂತೆ ಬೆಳ್ವೊಲ ೩೦೦ ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಸೇರಿದಂತೆ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಅವು ಬಹುಪಾಲು ದಾನಶಾಸನಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತಿತರ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತವೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಮೂಲೆಗೊತ್ತಿ ಆಡಳಿತದ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮನೆತನದ ಪ್ರಥಮ ದೊರೆ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪ.

ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪ (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೯೯೭)

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಅಹವಮಲ್ಲ ತೈಲಪ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಮಂತ್ರಿ ದಲ್ಲಪ, ದಲ್ಲಪನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ನಾಗದೇವ, ನಾಗದೇವನ ಕುಲಪತ್ನಿ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ, ಈಕೆಯ ಮಗ ಪಡೆವಳ ತೈಲಪನು ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ ಆಳುವಾಗ ಈ ಹಿಂದೆ ತಾನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ೧೫೦೦ ಬಸದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಬಸದಿಯನ್ನು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದಳೆಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ನಾಡು ಇಮ್ಮಡಿ ತೈಲಪನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಈ ರಾಜಮನೆತನದ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಅರಸನನ್ನು ಕುಂತಳಾಧಿಪತಿಗಳೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿವೆ. ಕುಂತಳ ದೇಶದ ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦, ಪಾನುಂಗಲ್ಲು-೫೦೦, ಕುಂಡಿ-೩೦೦೦, ತೊರಗಲೆ-೬೦೦೦, ಕೆಲವಾಡಿ-೩೦೦, ವೇಣುಗ್ರಾಮ-೭೦, ಬಾಗಡಿಗೆ-೭೦, ಕಿಸುಕಾಡು-೩೦, ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦, ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦, ತರ್ದವಾಡಿ-೧೦೦೦ ಹಾಗೂ ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೭ರಲ್ಲಿ ಜೈನಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯ ಶಾಸನವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ರನ್ನನೇ ರಚಿಸಿರುವ ಸುದೀರ್ಘ ಶಾಸನಪಾಠದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದೇನೆಂದರೆ, ಸಮಸ್ತ ಭುನಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀ ಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭ, ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ, ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಲತಿಲಕ, ಚಾಲುಕ್ಯಾಭರಣ, ಮದಾಹಮಲ್ಲದೇವ ಮೊದಲಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ತೈಲಪನ ಪಾದಜೀವಿಯು ಮತ್ತು ಭುಜಾದಂಡನೆನಿಸಿದವನು ದಲ್ಲಪ. ಅಹಮಲ್ಲ(ತೈಲಪ) ಮತ್ತು ದಲ್ಲಪರ ನಡುವೆ ಸಿಂಹಾಸನ ಒಂದು ಭೇದವೆ ಹೊರತು ಉಳಿದೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಅವರು ಸಮಾನರೆನ್ನುವ ಶಾಸನ ದಲ್ಲಪನನ್ನು ಮಣ್ಣಳ ಸಿದ್ಧಿ ಇವೇಕ ಬೃಹಸ್ಪದಿ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದೆ (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೪ರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮಹಾಸಾಮಂತನಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆಯಿಂದ ತರ್ದವಾಡಿಗೆ ಮಹಾಸಾಮಂತನಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು. ದಲ್ಲಪನು

ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನಿಗೆ ಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾಗಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿಲು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜೊತೆ ನಿಂತು ಹೋರಾಡಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ದಲ್ಲಪನಿಗೆ, ಮಂಡಳಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನು. ಅದರಂತೆ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನಿಗೆ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಸಭಾ ಸರಿವಾಸವಾಗಿ ಸೂಕ್ತ ಸಕಾಲಿನ ವಿವೇಕ ಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ದಲ್ಲಪನಿಗೆ ವಿವೇಕ ಬೃಹಸ್ಪದಿ ಬಿರುದಿತ್ತು ಗೌರವಿಸಿದ್ದಾನೆ).

ದಲ್ಲಪನು ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅಖಿಲ ರಾಜ್ಯಭಾರ ನಿರೂಪಿತ ಮಹಾಮಂತ್ರಾಕ್ಷಪ, ಪಟಳಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯೆನಿಸಿದ್ದನು. ಅಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ರಾಜ್ಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನಿರೂಪಣೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಮುಖ ತೀರ್ಪು ಆಜ್ಞೆಗಳ ಮೂಲ ದಾಖಲೆ ಪ್ರತಿಗಳ ರಾಜ್ಯ ಪತ್ರಾಗಾರಕ್ಕೆ ಆತನು ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು(ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ಸಂಬಂಧದ ಪತ್ರಗಳ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷಿ ಪಟಲವೆಂದು ಹೆಸರು).

ದಲ್ಲಪನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ನಾಗದೇವನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗಿಂತ, ಪಾಂಡವರಿಗಿಂತ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಪೌರಣಿಕರೆಲ್ಲ ಪೂರ್ವ ಮತ್ಸರದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಾದಾಡಿದವರು. ನಾಗದೇವನಾದರೂ ಅಮತ್ಸರದಿಂದ(ವೀತ ಮತಸ್ರದಿಂದ) ಸಮರಾಂಗಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈತನೇ ಒಳ್ಳಣ್ಣಂ(ಉತ್ತಮ ಪರಾಕ್ರಮಿ).

ವಾಜಿಕುಳತಿಳಕನೂ ತೇಜೋಭಾಸ್ಕರನೂ ವೀರತ್ರಿಣೇತ್ರನೂ ನನ್ನಿಮಹಾರ್ಣವನೂ ಕಂದಕ ಪುರಂದರನೂ(ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತ ಆಡುವ ಚೆಂಡಿನ ಆಟ) ಎನಿಸುವ ವೀರಾಗ್ರಣಿ ನಾಗದೇವನ ಪರಾಕ್ರಮದ ನಗಾರಿಯನ್ನು ನುಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಆಂಧ್ರ, ಮಗಧ, ಲಾಳಖಸ, ಪಾಂಡ್ಯ ಎಂಬ ನೆರೆ ರಾಜ್ಯದ ಹಗೆಗಳನ್ನು ನಾಗದೇವನು ಸದೆಬಡಿದು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಅಹಮಲ್ಲದೇವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.

ಈ ಶಾಸನವು ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗದಿದ್ದರೂ ಅದು ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬೇಕಾದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿದ್ದನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವನ ಸೈನ್ಯ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ದಲ್ಲಪ ಅವನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ನಾಗದೇವ ಇವರ ಸಹಾಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಶೌರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸುವ ಈ ಶಾಸನ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನಿಗೆ ಪತ್ನಿ ಜಾಕವ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಶ್ರ ಮತ್ತು ದಶವರ್ಮ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಮರಣಾನಂತರ 'ಅಕಲಂಕ ಚರಿತ' ಎಂದು ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾದ

ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ(ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೭-೧೦೦೮)ನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈ ನಾಡಿನ ಆಡಳಿತ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. 'ಇಮ್ಮಡಿ ತೆಲಪನಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಈತನ ವಶಕ್ಕೆ ಬಂದವು' ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಈ ಭಾಗ ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟ. ಇವನ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಸೋಭನರಸ ಈ ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.[೧]

ಇರಿವಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ(ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೭-೧೦೦೮)

ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಿಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ಆತನ ಪುತ್ರ ಇರಿವಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಈ ದೊರೆಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦, ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦, ಬನವಾಸಿ- ೧೨,೦೦೦ ದವರೆಗೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಿಸಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೭ರ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಜೈನ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನಾಧಾರದ ಮೇರೆಗೆ

"ಶ್ರೀಮತ್ಸಡೆವಳ ತೈಲಪಯ್ಯಂಮಾಸವಾಡಿ
ನೂಱನಾಲ್ವತ್ತುಮಂ ಬೀಳವೃತ್ತಿಯಿನಾಳ್ತುತ್ತಮಿರೆ॥ವೃ॥

ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವುದೇನೆಂದರೆ ಇರಿವ ಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಅಧಿಕಾರವಧಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸಡೆವಳ್ಳ ತೈಲಪಯ್ಯ(ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ಮಗ ಅಣ್ಣಿದೇವ) ಬೀಳ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೆಳ್ವೊಲ ೩೦೦ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾಸವಾಡಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಈ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಎರಡನೆಯ ತೈಲಪನು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರನ್ನು ಗೆದ್ದು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದನು. ಈತನ ಮಗ ಇರಿವ ಬೆಡಂಗ ಯುವರಾಜನಾದನು. ಈ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಹೋತ್ಸವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಕೂಸಾದ ಅಣ್ಣಿಗನನ್ನು "ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಮತ್ತು ಮಾಸವಾಡಿ ನೂರಾನಲ್ವತ್ತಕ್ಕೆ ರಾಜನೆಂದೂ" ಸಾರ್ವಭೌಮನೇ ಸಾರಿ ಹಸುಗೂಸಿಗೆ ಪಟ್ಟಕಟ್ಟಿದನು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸಾರ್ವಸೇನಾಧಿಪತಿ ಯೆಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ನಾಗದೇವನಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಮಾನ ಸನ್ಮಾನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅಣ್ಣಿಗನಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ಏರ್ಪಾಡಾಯಿತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಇರಿವಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನಿಗೆ ಒಬ್ಬಳು ಮಗಳಿದ್ದಳು. 'ಅವಳನ್ನು ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ರಾಜ ಇರಿವನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು'. ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನಿಗೆ ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೭ರ ಶಾಸನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇದುವರೆಗೆ ಇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯಾವ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.[೨]

ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೮-೧೦೧೫)

ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನಿಗೆ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವನ ತಮ್ಮ ದಶವರ್ಮನ ಮಗನಾದ ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದ. ಇವನು ಅಷ್ಟೇನೂ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ದಕ್ಷಿಣದ ಚೋಳರು, ಉತ್ತರದ ಪರಮಾರ ಅರಸ ಭೋಜನು ಇವನು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇವನು ಬಹಳ ಶ್ರಮಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಅಲ್ಪ ಅವಧಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ವಿರಳ. ಯಾವುದೇ ಮಹಾನ್ ಘಟನೆಯನ್ನು ಅವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೧ರ ಆಲೂರ ಶಾಸನವು ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಸಿರವೂರದ ಅಮರಭಟ್ಟಾರಕರಿಗೆ ವೆಣ್ಣೆಯ ಭಟ್ಟರು ಆಲೂರದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂದಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈತನು ನೊಳಬಂವಾಡಿ-೩೨,೦೦೦, ಕೆಂಗಲಿ-೫೦೦, ಬಳ್ಳಿಕುಂದೆ-೩೦೦, ಕುಕನೂರ-೩೦ ಹಾಗೂ ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರ ದೇಶದ ಐದು ನಗರಗಳ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಈತನು ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಈತನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಹೋದರ ಅಯ್ಯಣನು ಬಂದನು. ಈತನು ಕೆಲವೇ ವಾರಗಳ ಅಲ್ಪ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಇವನ ಬಗೆಗೆ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ತಂಗಿಯೂ, ಇಮ್ಮಡಿ ಜಯಸಿಂಹನ ಅಕ್ಕನೂ ಆಗಿದ್ದ ಅಕ್ಕಾದೇವಿ ಅಯ್ಯಣನ ತರುವಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಈಕೆ ಬಹು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಇಕೆಯ ಬಗೆಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಉಚಿತ. ಈಕೆಗುಣದ ಬೆಡಗಿ, ಏಕವಾಕ್ಯ, ರಣಭೈರವದೇವಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದಾಂಕಿತಳಾಗಿದ್ದಳು. ಈಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೦ರಲ್ಲಿ ತೊರಗಲೆ-೬೦, ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦, ಬಾಗಡೆಗೆ-೭೦ ಹಾಗೂ ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೦ರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯ ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕೊರ್ಲಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಗೆ ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟಿ ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಯ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ.೩

ಅಯ್ಯಣ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೫)

ಐದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ತರುವಾಯ ಕೆಲವು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ, ಇವನ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರತಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಒಂದನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ(ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹ): (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೫-೧೦೬೮)

ಅಯ್ಯಣನ ನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ಒಂದನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ. ಇವನ ಅಧಿಕಾರಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೦ರಲ್ಲಿ ಕೊಪ್ಪದ ಪರಪ್ಪನ ಮನೆಯ ಹಿತ್ತಲದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಶಾಸನ

೯೫ ತಿಳಿಸುವುದೇನೆಂದರೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಧರಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ಭುವನಾಶ್ರಯ, ಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭ, ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ, ಸತ್ಯಾಶ್ರ, ಕುಳತಿಲಕ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ(ತಿವರಿ ದಟ್ಟ ಖಂಡಕ್ಕೆ ಜಯ ಘಂಟೆ ಮತ್ತು ಕಹಳೆ ವಾದ್ಯಗಳು) ವೈಭವದೊಂದಿಗೆ ಮಾಂಡಳಿಕನಾದ ಬನವಾಸಿ ಕದಂಬರ ವಂಶಜ ಸತ್ತಿಗಚಟ್ಟನು ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವನ ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳುವುದರ ಜೊತೆ ಬನವಾಸಿಯು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸನವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಬೇರೆ ಯಾವ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫-೧೦೬೮)

ಒಂದನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನು ಮೃತನಾದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಕಲ್ಯಾಣ-ಚಾಲುಕ್ಯ ವಂಶದ ಪ್ರಮುಖ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾಗಿದ್ದಗ್ಯೂ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿರುವುದಿಲ್ಲ.[೪]

ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮-೧೦೭೬)

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮ ಮಾರ್ಚ್ ೨೯ರಂದು ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಅಸುನೀಗಲಾಗಿ, ಅವನ ಜೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನಾದ ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಇವನು ಭುವನೈಕಮಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಧರಿಸಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವಾಗ ತನ್ನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರನಾದ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ರಾಜ್ಯ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತಃಕಲಹ ಏರ್ಪಡಿಸಲಾಗಿ ಎರಡನೇ ಸೊಶ್ವರ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕಾರದ ಗದ್ದುಗೆಯಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸಬೇಕಾಯಿತು.

ದೊರೆ ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೫ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸನವೊಂದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸೋಮನ ಕೆರೆಯ ಏರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಶಾಸನ ಎರಡನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುರಳಿಮಯ್ಯನು ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಗ್ರಾಮದ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದು, ಮಲ್ಲದೇವನು ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮುರಳಿಮಯ್ಯ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲದೇವ ಇಬ್ಬರೂ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೫]

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬-೧೧೨೭)

ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ನಂತರ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬ರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಚಾಲುಕ್ಯ ಅರಸರಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ದಕ್ಷ ಆಡಳಿತಗಾರನೂ, ಮಹಾವಿಜೇತನೂ,

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ಯೆ ಹಾಗೂ ಕಲಾ ಪೋಷಕನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಈ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಟನು ತನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಿದ ವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಎಸೆವ ಶಕವರ್ಷಮಂ ಮಾಣಿಸಿ ತನ್ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಸಂವತ್ಸರದಿಂದಲೇ ಕಾಲಗಣನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ 'ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ' 'ವಿಕ್ರಮಾಂಕ' ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದನು. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ೫೦ ವರ್ಷಗಳ ಸುದೀರ್ಘ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಸುಖ, ಶಾಂತಿ, ಸಮೃದ್ಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು. ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ದ್ವಿತೀಯ ಪುತ್ರನಾದ ಈತ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿ ದೊರೆ. ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಮಿತಾಕ್ಷರ ಹೆಸರಿನ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಯಾಣದಂಥ ಮತ್ತೊಂದು ನಗರ ಈ ಹಿಂದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದೂ ಇಲ್ಲ, ಮುಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಂಥ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ.[೬]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಆಳಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಗದೆ ಇರುವ ಗ್ರಾಮಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆನಿಸಲಾರದು. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಾಮಾದಿತ್ಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಈ ನಾಡಿನ ಆಲೂರು, ಡಂಬಳ, ಚಿಕ್ಕವಡ್ಡಟ್ಟಿ, ಕಕ್ಕೂರು, ಶಿರೂರು, ಡೋಣಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಕುಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಚಿಕ್ಕವಡ್ಡಟ್ಟಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೭ರ ಶಾಸನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಕಕ್ಕರಸನು ಮಾಸವಾಡಿ ನಾಡಿನ ವಡವಟ್ಟಿಯನ್ನು ಚಿಕ್ಕವಡ್ಡಟ್ಟಿ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪವಿಭಾಗಗಳಾದ ಸುರಕ ೧೨, ಅವಗವಾಡಿ ೧೨ರ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈತನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಪೆರ್ಯಭೂಪಾಳನು ಧರ್ಮಪೊಳದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಬಹುಭಾಗದ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವರಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಡದಿಯರು ಗಮನಾರ್ಹರು ಎದು ಎಸ್.ಸಿ.ನಂದಿಮಠ ಅವರು ೬ ಜನ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ ಅವರು ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ೨೦ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಪಿರಿಯರಸಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿ ಪದಿನೆಂಟು ಅಗ್ರಾಹಾರಮುಮಂ ಧರ್ಮಪುರಮುಮಂ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೩ ರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಹತ್ತು ವರ್ಷದೊಳಗಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಆಡಳಿತ ದೋಣಿ, ಸೂಡಿ, ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ೧೮ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಡಂಬಳವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿನಿಂತಿದೆ. ೧೮ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಒಡೆತನ ತಿಳಿಸುವ ಈ ಶಾಸನ ಅವುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ದೀರ್ಘಾವಧಿಯ ಆಡಳಿತ ಅವಳ ರಾಜಕೀಯ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಎನಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೦ರಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದ ಈ ಶಾಸನದ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಹೊಂದಿದ ಬಿರುದುಗಳಾದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಸಮಸ್ತ ಭುವಾಶ್ರಯ, ಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭ, ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ, ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ, ಕುಳತಿಲಕ ಚಾಲುಕ್ಯಾಭರಣಂ, ಶ್ರೀಮತ್ರಿಭುವನವಲ್ಲಭದೇವ ಮೊದಲಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಜೊತೆಗೆ ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನೇ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಲ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ಕಾಶೀವಿಶ್ವನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೪ರ ಕಾಲಾವಧಿಯ ಶಾಸನವೊಂದು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಗುಡಿಯ ಮಂಟಪದ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಕನಾದ ಸಂಕಿಮಯ್ಯನ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧ರ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲಾವಧಿಯ ಶಾಸನವು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ವೀರಭದ್ರ ದೇವರ ಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆ ಗ್ರಾಮದ ನಾಯಕನಾದ ನಾಣಿಮಯ್ಯನ ಹೆಸರಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಲಕ್ಕುಂಡಿಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಗದಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೩ರ ಶಾಸನವೊಂದು ವೀರನಾರಾಯಣನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ರಂಗಮಂಟಪದ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಚಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಂದ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಶಾಲೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾದುದನ್ನು ಹಾಗೂ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಗುಡಿ ಮಂಟಪದ ಕಂಬದಲ್ಲಿದೆ. ಅದು ಕೂಡ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಆರಂಭಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸುದೀರ್ಘ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಶಾಂತಿ, ಸುಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಕೊನೆ ಕೊನೆಯ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದಂಗೆಯೆದ್ದ ತನ್ನ ಸಹೋದರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಕಲೆ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಣ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡವು, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಸಂತೋಷ ಹರಡಿತು ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನೊಂದಿಗೆ ಆಡಳಿತ ಸಂಬಂಧಗಳು ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆತ್ಮೀಯವಾಗಿದ್ದವು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನು ಬೆಳ್ವೊಲ ಮತ್ತು ಪುಲಿಗೆರೆಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೭-೧೧೩೮)

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ನಂತರ 'ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ', 'ಸರ್ವಜ್ಞ ಚಕ್ರವರ್ತಿ' ಎಂದು ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾದ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಎರಡನೆಯ ಮಗನಾದ ಮುಮ್ಮಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನು

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೭ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ತಂದೆಯ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಶಾಂತಿ, ಸಮಾಧಾನ ಮುಂದುವರೆದಿದ್ದರಿಂದ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಒಲವು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕಲೆಗಳತ್ತ ತಿರುಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು. ಆಡಳಿತದ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನಹರಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಚಾಲುಕ್ಯ ಬಲ ಇಳಿಮುಖಗೊಳ್ಳಲು ಆರಂಭವಾದುದು ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲೇ. ಯಾಕೆಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರು ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು. ಆದಾಗ್ಯೂ 'ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ', 'ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ', 'ಸರ್ವಜ್ಞ ಚಕ್ರವರ್ತಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯಾವ ಶಾಸನಗಳು 'ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦'ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ.[2]

ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೮-೧೧೪೯)

ಮುಮ್ಮಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ತರುವಾಯ ಅವನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನು ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯು ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನೆಂಬ ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೮ರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಶಾಸನಗಳು ಈತನನ್ನು ಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನೆಂದು ಕರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿವೆ. ಈತನು ತನ್ನ ಅಜ್ಜ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಈತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳು ಬಿದರಹಳ್ಳಿ ಬೂದಿಹಾಳ ಮತ್ತು ಲಕ್ಕುಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಕುಪ್ಪದೇವರಸನು ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರ ನಾಡಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ಬೂದಿಹಾಳ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈತನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾಣಿಯ ಮಗನೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಖಮಲ್ಲನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦ರ ಶಾಸನವು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಅಂದರೆ ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಹೆಗ್ಗಡೆಯ ದಂಡನಾಯಕ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಈತನು ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಡಳಿತವು ತುಂಬಾ ಶಾಂತವಾತವರಣದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಅಶಕ್ತ ದೊರೆಯಾದ ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರಾವಳಿ ಭಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಇವನ ಹತೋಟಿಯಿಂದ ಜಾರಿತು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ದಂಗೆ ಎದ್ದು ಕದಂಬರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ. ಹಾನಗಲ್ಲ, ಬಂಕಾಪುರಗಳು ಅವನ ವಶವಾದುದಲ್ಲದೆ ಬನವಾಸಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧಿಪತ್ಯ ಕೆಲಕಾಲ ಅವನದಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೩ರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಬಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಯ್ಸಳರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಹೊರಗಟ್ಟಿದರೂ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಯ್ಸಳರು

ಪೆಟ್ಟುಕೊಡುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಮನಗಂಡಿದ್ದನು. ಇದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಲಚೂರಿ ಮನೆತನದ ಬಿಜ್ಜಳ ಸಹ ಈ ವೇಳೆಗೆ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಬಳಿಸಲು ಸನ್ನದ್ದನಾಗಿದ್ದನು. ಇಂಥಹ ವಿಷಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಮೃತ್ಯವಶನಾದನು.

ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೯-೧೧೬೨)

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೯ರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಅವನ ಸಹೋದರ ಮುಮ್ಮಡಿ ತೈಲಪ ರಾಜ್ಯವಾಳ ತೊಡಗಿದ. ಇವನಿಗೆ ತೈಲಪ ಮತ್ತು ನೋರ್ಮಡಿ ತೈಲಪನೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇವನಿಗೆ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನೆಂಬ ಬಿರುದು ಇತ್ತು. ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪ ಅಸಮರ್ಥ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಳಚೂರಿ ಬಿಜ್ಜಳ ದಂಗೆ ಎದ್ದ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭ರ ವೇಳೆಗೆ ತಾನೇ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂದು ಸಾರಿಕೊಂಡ ರಾಜ್ಯದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪಿತು. ಸಿಲಾಹಾರರೂ, ಕಾಕತೀಯರೂ, ಹೊಯ್ಸಳರು ಈ ಸದವಕಾಶದ ಲಾಭ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆಳತೊಡಗಿದರು. ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪನ ವಿರುದ್ಧ ಕಾಕತೀಯನು ಪ್ರತಾಪರುದ್ರನು ಕದನ ಹೂಡಿ ಜಯಗಳಿಸಿದ. ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪನು ಕೊನೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಬನವಾಸಿಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ಹಾಗೂ ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು.

ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೨ರ ಶಾಸನವು ಕಾಶೀವಿಶ್ವನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ತ್ರಿಭುವಕೇಶವ ದೇವನು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಪೆರ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದನಲ್ಲದೇ ಅಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೬ರ ಅವಧಿಯ ಶಾಸನವಾಗಿದ್ದು, ಕಾಶೀವಿಶ್ವನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಅದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಂತೆ ದಾನ ಶಾಸನವಾದರೂ ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಕಲ್ಲಯ್ಯ ಎಂಬ ನಾಯಕನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ದಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅನ್ನದಾನ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನ್ನುವಂತೆ ಕಲ್ಲಯ್ಯನು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅನ್ನಛತ್ರಕ್ಕೆ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.೮

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪-೧೧೯೮)

ಮೂರನೆಯ ತೈಲಪನು ತಾನು ಮರಣ ಹೊಂದುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೇ ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ್ದನಾದರೂ ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ರಾಜಕುಮಾರರಾದ ಮೂರನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲರು ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೇ

ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು. ಈತನಿಗೆ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮತ್ತು ಚಾಳುಕ್ಯ ಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿದ್ದವು. ಇದೇ ವೇಳೆಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಲಚೂರಿಗಳ ವಶವಾಯಿತು. ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬ರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ತನ್ನ ನಂಬಿಗೆಯ ದಂಡನಾಯಕನ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡ. ಆದರೆ ಅವನ ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಕಡೆ ಹೊಯ್ಸಳರೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸೇವುಣರೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಕಾಕತೀಯರೂ ಉದಯಿಸಿ ಅವರವರ ನಡುವಿನ ವಿರಸದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜ್ಯ ಸುಮಾರು ೧೧೮೯ರ ವೇಳೆಗೆ ಅವನತಿ ಹೊಂದಿತು.

ಈತನ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಡಂಬಳದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದು ಈತನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಸೇನಾಪತಿ ತೇಜಿಮಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನಿಂದ ಧರ್ಮಪುರದ ಗೋಣ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಕುಂಡಿಯು ಈತನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳೇ ಮೂಲಾಧಾರವಾಗಿವೆ. ಅಂಥವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಚಂದ್ರಮೌಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತೊಲೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆಗಳು ಧರಿಸಿರುವ ಬಿರುದನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

"ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ
ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವ ವಿಜಯಂ"

ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಹೆಸರನ್ನು ಚಾಳುಕ್ಯ ಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಈ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕರಿಬನವರಸ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು, ದಂಡನಾಯಕನಾದ ದನ್ನಗಿಯ ವಾಮರಸನು ಹಿರಿಯ ಸೇನ ಭೋವನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು, ಆಡಿಶೆಟ್ಟಿ ಅಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಧೇಯರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ರಲ್ಲೇ ರಚನೆಗೊಂಡ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಕಾಶೀವಿಶ್ವನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಬಿರುದು ಗಳನ್ನು, ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಆಚಿಶೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ರ ಶಾಸನವು ಚಂದ್ರಮೌಳೀಶ್ವರ ಗುಡಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ತೊಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದೂ ಕೂಡ ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರನ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ದಾನ ಶಾಸನವಾದರೂ, ದೊರೆಯ

ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರಭದ್ರ ದೇವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪-೮೫ರ ಅವಧಿಯ ದಾಗಿದ್ದು, ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ್ದೇ ಆಗಿದೆ. ಇದು ದಾನ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಲ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲದ ಶಾಸನ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ವಾಸುದೇವ ಭಟ್ಟರ ಮನೆಯಲ್ಲಿನ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರನ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಮಹಾಜನರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ವೀರಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ್ದೆನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಶಾಲೆಯ ಹತ್ತಿರ ದೊರೆತಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೮ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ನನ್ನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬದಲ್ಲಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಶಾಸನಗಳು ದಾನ ಶಾಸನಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲಾವಧಿಯ ಶಾಸನಗಳೆನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೆಸರಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಟನಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಬಹುಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆತ ಇತರ ನಿಷ್ಠಾವಂತ ಸಾಮಂತರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಭೂಗತನಾದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ರಾಜಸಿರಿ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿ ಮೇರೆಯಾಗಿ ಕಲಚೂರಿಗಳ ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಮಧ್ಯೆ ಹಂಚಿಹೋಯಿತು. ಕೇವಲ ಬಾಹುಬಲವನ್ನೇ ನೆಚ್ಚಿತ ಬಿಜ್ಜಳ ಪ್ರಚಂಡನಾದ ಬಿರುಗಾಳಿಯಂತೆ ಬಂದನಾದರೂ ಬಹುಕಾಲ ರಾಜ್ಯಭಾರ ತೂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ೨೫ ವರ್ಷಗಳ ಕಲಚೂರಿ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ ಕಲಚೂರಿ ಸಂತತಿಯ ೬ ಜನ ರಾಜ್ಯವಾಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ಭೂಗತನಾದ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ರಲ್ಲಿ ಕಲಚೂರಿಯ ಅರಸನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪುನಃ ರಚಿಸಿಕೊಂಡನು. ಈತನ ಗೆಲುವಿಗೆ ದಂಡನಾಯಕ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬುವನು ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದ. ಈತನನನ್ನು 'ಚಾಲುಕ್ಯರಾಜ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಕ, ಮತ್ತು 'ಚಾಲುಕ್ಯ ರಾಜ್ಯ ಸಮುದ್ಧರಣ'ನೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವಿತಾವಧಿಯ ಕೊನೆಯ ಕಾಲಮಿತಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೮ರ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೫. ಗದುಗಿನ ಶಾಸನವೊಂದು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜನು ದಂಡಾಧಿಪತಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣದ ಕಡೆಯಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳರು, ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಯಾದವರು, ತಮ್ಮತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಣೆಗಾಗಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿರುವಾಗ ನಾಲ್ವಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಅನುವಂಶಿಕ ರಾಜ್ಯದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಭಾಗವೊಂದರ ಮೇಲೆ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು

ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಆನಂತರದ ಅಲ್ಪಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈತನು ನಿಧನ ಹೊಂದಿರಬೇಕು. ಈತನೊಂದಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮನೆತನವು ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು. ಈ ನಾಡಿನ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಂಶಾಳಿಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಕೊಡಬಹುದು.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ವಂಶಾವಳಿ

೨ನೇ ತೈಲಪ(ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೯೯೭)

ಇರಿವಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ(೯೯೭-೧೦೦೮) — ದಶವರ್ಮ

೫ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (೧೦೦೮-೧೦೧೫) — ಅಯ್ಯಣ (೧೦೧೫) — ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹ (೧೦೧೫-೧೦೪೪)

೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ (೧೦೪೪-೧೦೬೮) — ೩ನೇ ಜಯಸಿಂಹ

೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ (೧೦೬೮-೧೦೭೬) — ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (೧೦೭೬-೧೧೨೭) — ೪ನೇ ಜಯಸಿಂಹ

೩ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ (೧೧೨೭-೧೧೩೯)

೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ (೧೧೩೯-೧೧೪೯) — ೩ನೇ ತೈಲಪ (೧೧೪೯-೧೧೬೨)

೪ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ (೧೧೮೪-೧೧೯೮) — ೨ನೇ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ — ೩ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ

೧೦. ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾದರೂ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸವೇನಲ್ಲ. ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ.

ಅಲಂದೆ ಸಾಸಿರ

ಇಂದಿನ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ, ಅಳಂದ ತಾಲೂಕ ಸ್ಥಳವೇ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ದಲ್ಲಿ ಅಲಂದೆ-೧೦೦೦ವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು, ಅದುವೇ ಅಲಂದೆ ಸಾಸಿರದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ವಿಭಾಗವು ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಫಜಲಪುರ ತಾಲೂಕು, ಅಳಂದ

ತಾಲೂಕು ಹಾಗೂ ಚಿತ್ತಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ, ಸೊಲ್ಲಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಒಟ್ಟು ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳ ವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತ್ತು.

ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಣಂದೂರು-೩೦೦, ಗೊಂಕನಾಡು-ನೂರಿಪ್ಪತ್ತರುವತ್ತು (೧೨೦-೬೦), ಮೊರಂಬ-೯೪, ಅತ್ತಿನೂರು-೪೦ ಮತ್ತು ಕಂಪಣವತ್ತಿಗಾಣಪುರಗಳು ಈ ಅಲಂದೆ ಸಾಸಿರದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.[೧೦]

ಗೊಂಕನಾಡು

ಇಂದಿನ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಹಾಗೂ ಆಳಂದ ಎರಡೂ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಫಳ ಗ್ರಾಮದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೧] ಅಲಂದೆ ಸಾಸಿರದ ಗೊಂಕನಾಡೊಳಗ xxxರಿಗೆಯಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ಗೊಂಕನಾಡು ಎಷ್ಟು ಹಾಗೂ ಯಾವ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಶಾಸನವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಕಾಲದ ಹುಣಸಿ ಹಡಗಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಳಂದೆ ಸಾಸಿರದ.... ಗೊಂಕನ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತವರುತ್ತಂ ಬಾಡದ ಬಳಿಯ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭುತ್ವದೂರ್ಗಳ ಹಡಂಗಿಳೆ ಎರಡು, ಮೆಲುಕುಂದೆ, ಮಣಲಿ, ಕೊಳನೂರು, ಬೆಳಗುಪ್ಪ, ಮೂಲವಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಗೊಂಕನಾಡು ನೂರೆಂಬತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೨] ಇದರಲ್ಲದೆ ಕವಿಲೆ, ಜಳಕಿ ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ಕುಡಿಕೆ, ಜವಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಎಲಸಂಗಾಂವಿ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂಬುದು ಸಮಕಾಲೀನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೩] ಈ ಗ್ರಾಮಗಳೇ ಇಂದಿನ ಕಾಳಗಿ, ಝುಳಕಿ, ಹಿಪ್ಪರಿಗಿ, ಕುಡ್ಕಿ, ಜವಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಎಳಸಂಗಿಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಾಮಗಳು ನಿಂಬರಗೆಗೆ ಕೇವಲ ೮ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಂಬರಗೆ (ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ), ನೀಲನೂರು, ಆಲೂರು, ನಿಂಬರ್ಗ, ಸಾಲೀನ ಸೀಮಳು, ಹಡಂಗಿಲೆ ಎರಡು, ಮೇಳುಕುಂದೆ, ಮಣಲಿ, ಕೋಳನೂರು, ಬೆಳಗುಪ್ಪ, ಮೂಡವಳ್ಳಿ, ಕಾಳಗಿ ಝುಳಕಿ, ಹಿಪ್ಪರಗೆ, ಕಂಡಿಕಿ ಜವಳಗೆ, ಎಳಸಂಗಿ ಒಟ್ಟು ೧೯ ಗ್ರಾಮಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಅರಲು-೩೦೦

ಈ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿತ್ತಾಪೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಸೇಡಂ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ನಾಗಾವಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೪] ‘‘ಕುಂತಳ ಮಹೀತಳಕ್ಕೆ ಮುಖದಂಬನ್ನಿರ್ದ್ದರಲು ಮುನೂರರ್ಕ್ಕೆ ತಿಳಕಮಪ್ಪನ್ನಿರ್ದ್ದ ಮಹಾಗ್ರಹಾರಂ

ನಾಗವಾನಿಯೊಳನೇಕ'' ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೫], ಅರಲು ಮೂನೂರರ ಬಳಿಯ 'ಕಮರಡಿ' ಎಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಚಿತಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಇಂಗಳಗಿ, ಕಾಮರಡಗಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಅರಳು-೩೦೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದ ನಾಗಾವಿ ಬಾಡಂಗುಂಡಿ ಮತ್ತು ತುರುವಳಿಗೆ[೧೬] ಗ್ರಾಮಗಳು ಅರಲು-೩೦೦ರಲ್ಲಿದ್ದವು. ಅರಲು ೩೦೦ ವಿಭಾಗವು ಬಹುಶಃ ಅಲಂದೆ ಸಾಸಿರದ ಉಪ ವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ಸಗರ-೩೦೦

ಸಗರನಾಡು ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ೩೦೦ ಹಳ್ಳಿಗಳಿದ್ದು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಸಗರವೈನೂರುಂಬಾಡ (ಸಗರ-೩೦೦) ಆಗಿ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಿದ್ದು, ಖಚಿತವಾಗಿ ಯಾಕೆ, ಯಾವಾಗ ಹೀಗಾಯಿತೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ನಾಡು ಇಂದಿನ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುರಪುರ, ಶಹಾಪುರ, ಜೇವರ್ಗಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ, ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಇಂದಿನ ಶಹಾಪೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಸಗರ ಗ್ರಾಮವೆ ಹಿಂದೆ ಸಗರ ೩೦೦ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವೆನಿಸಿತ್ತು. ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಏವೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೭] "ಸಗರ ಮೂನೂರರ ಬಳಿಯ ತಮ್ಮಾಳ್ಕೆಯ ಏಹೂರ'' ಎಂದಿದ್ದರೆ, ಬಿಜಾಸಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೮], "ಮೂಡಳ ನಿರ್ಮಳ ಧರ್ಮಾಭುದಿ ಮಹಾಪಟ್ಟಣಂ ಸಗರ'' ಎಂದು ಇದೇ ಸಗರವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹಿರಿಯ ಬೆಳ್ಳುಂಬಟ್ಟೆ[೧೯] ಗ್ರಾಮವೂ ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತ್ತು. ಜೊತೆಗೆ ಶಿವಪುರ, ಎಳರಾವೆ(ಯಡ್ರಾಮಿ) ಏವೂರ, ನಗರವೂರ (ನಗನೂರ) ತಿಂಥಿಣಿ ಸಿರಿವರ, ಕಂನಡನೂರು, ಹಾಲುಂಗೆರೆಗಳು ಸೇರಿದ್ದವೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೫ರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಗರ-೩೦೦ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡು, ಸಗರ-೫೦೦ ಆಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಸಗರ-೫೦೦ರಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲದೆ ಬಹುಶಃ ಮುದನೂರು ಮತ್ತು ಕೆಂಭಾವಿ-೨೪ ಕೂಡ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾಗದು.

ಕೆಂಭಾವಿ-೨೪

ಇದು ಸಗರ-೩೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವೆಂದು ವ್ಹಿ.ಎಸ್.ಕುಲಕರ್ಣಿಯವರು[೨೦] ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಕೇಂದ್ರ ಇಂದಿನ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಂಭಾವಿಯೇ ಆಗಿತ್ತು.[೨೧] ಈ ಗ್ರಾಮ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಕೆಂಭಾವಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ಹಾಗೂ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬ರ ಎಡೆಯಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೨೨] 'ಮುಖ್ಯರಾಜಧಾನಿ

ಕೆಂಭಾವಿ' ಎಂದೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತಗೊಂಡಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗ ೧೦೫೪ರ ಕೆಂಭಾವಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, 'ಕೆಂಭಾವಿ-೨೪' ಎಂದು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೪ರ ಬೈಚಬಾಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೨೩], 'ಕೆಂಭಾವಿ ಪನ್ನೆರಡು' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿತಗೊಂಡಿದ್ದು, ಕೇವಲ ೨೦ ವರ್ಷಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಏಕೆ, ಹೇಗೆ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗ ಆಯಿತೆಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಚಿಕ್ಕ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬೈಸಂಬಾಳ, ಕರಡಿಕಲ್ಲು, ದೇವಪುರ, ಕುಡಲಿಗೆ, ಮುದ್ನುರುಗಳು ಸೇರಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಕರೆಗೆ-೮೦

ಮೊದಲಿಗೆ ೬೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ದೇಗ್ಲೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭ರ ತಡಕಲ್ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೨೪] ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು "ಶ್ರೀ ಮತ್ರೈಳೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವರು ಶೋಡಶಮಹಾದಕ್ಷಿಣೆಕಾಲದೊಳ್ ಸೇನಾಧಿಪತಿ ದಂಡನಾಯಕಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ವಿವಾಹಂ ಮಾಡಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕದಿಂ ಕೊಟ್ಟ ಸಕ್ಕರಗೆ-೮೦ರೊಳಗಿನ ತಡಕಲಂ" ಎಂದಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗವು ಈಗಿನ ನಾಂದೇಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇಗ್ಲೂರು ತಾಲೂಕು ಹಾಗೂ ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರಬಹುದು. ಇದು ಬಹುಶಃ ಅವರವಾಡಿ-೭೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರವಾಡಿ-೭೦೦ರ ವಿಭಾಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಪ್ರದೇಶದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅವರವಾಡಿ ೭೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ. ಇದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ೬೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩ರ ವೇಳೆಗೆ ೮೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.[೨೫]

ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರ

ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಜನಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದ ಪ್ರಾಂತವಿದು. ಇದನ್ನು ಸಮಕಾಲೀನ ಶಾಸನಗಳು 'ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು' 'ತದ್ದೆವಾಡಿ', 'ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರ' ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆದಿವೆ. ಇಂದಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇಂಡಿ ತಾಲೂಕಿನ 'ತದ್ದೆವಾಡಿ' ಗ್ರಾಮವೇ ಅಂದಿನ 'ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರ'ವೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಾಮವೇ ಈ ವಿಭಾಗದ ರಾಜಧಾನಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಅರಸ ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೪ರ ವಿಜಾಪುರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೨೬] 'ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ, ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ನಾಕಿಮಯ್ಯನು ತರ್ದವಾಡಿ ೧೦೦೦ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದು, ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಭಿನ್ನಪಂಗೈದು ರಾಜಧಾನಿ ವಿಜಯಪುರ (ವಿಜಾಪುರ)ದ ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವರ ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೇ ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ರಾಜಧಾನಿ ತದ್ದೆವಾಡಿಯಿಂದ ವಿಜಾಪುರಕ್ಕೆ ವರ್ಗವಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದು

ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಗಿನ ಬಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿಯ ಉತ್ತರ ಭಾಗದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಸೋಲ್ಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ಕೆಲ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಾಂತ ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು.

ಆರ್.ಎನ್.ಗುರವರವರು[೨೭] ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಆರುನೂರರವರೆಗೆ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ಕನೂರು ಹಳ್ಳಿಗಳು ಕಡಿಮೆ ಬಿಳುವವು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಜೆ.ಎಂ. ನಾಗಯ್ಯನವರು[೨೮], ಗುರುವರವರು ಜೇವರ್ಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆಂದು, ಜೇವರ್ಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಯಾತ್ನೂರ ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಲಭ್ಯವಿದ್ದಂತ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ ಆರುನೂರುಂಬಾಡ, ಬಾಗೆ-೫೦, ಮುತ್ತಗೆ-೩೦ ಪೆರ್ಬಾಳ-೧೨, ವಾಯ್ಪಡ-೧೨, ಕನ್ನವುರಿ-೧೨, ಕೆಂಪನಕುಳಿ-ಆರುಂಬಾಡ, ಖೇಡ-೧೨, ತಂಬದರುಂಬಾಡ, ಕಾರಕುರವ-೪೦, ನಲವತ್ತು ಬಾಡ, ಕುಮ್ಮಸಿ ೩೦ ಸಿಂದಗಿ-೧೨, ಅಂಕುಲಗೆ ೫೦, ನರಿಯೆಂಬೋಳೆ-೧೦, ಬೆವಿನೂರು-೩೬, ಸೋಗಿಲು ಪನ್ನೆರಡು, ಹಡಗಿಲೆ-ಹನ್ನೆರಡು, ಆರುನೂರುಂ ಬಾಡ, ಬಾಗೆ-೫೦ ಹಾಗೂ ಮುತ್ತಗೆ-೩೦ರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಈ ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆರುನೂರುಂಬಾಡ

ಆರುನುರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬ್ಯಾಕೊಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೨೯], "ಆರುನೂರು ಬಾಡದ ಬಳಿಯ ಸೋಗಿಲೆ" ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ದೊಡ್ಡ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹಾಗು ಬಿಜಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣದ ಉಲ್ಲೇಖೂಗಳು ಯಾವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಯಾವುವು ಎಂಬುದು ನಿಗೂಢವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬಾಗೇ ೫೦ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಮುತ್ತಗೆ ೩೦, ಪೆರ್ಬಾಳ ೧೨, ವಾಯ್ಪಡ ೧೨, ಕನ್ನುವುರಿ ೧೨, ಕೆಂಪಣಕುಳಿ, ಆರುಂಬಾಡ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಾಗಿರಬಹುದು.

ಬಾಗೆ-೫೦

ಐವತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಉಪವಿಭಾಗದ ಪ್ರಧಾನ ನಗರವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಶರಲ್ಲಿ ಏಕ ಮತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಲ್ಲ. ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ 'ತದ್ದಲಬಾಗೆ' ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವೇ ಚಾಳುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಬಾಗೆ ೫೦ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರೊಬ್ಬರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[೩೦] ಆದರೆ ಆರ್.ಎನ್.ಗುರವರವರು[೩೧] "ಹೊನವಾಡದ ಎರಡನೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

'ಹೊನ್ನಾವಾಡ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಕಂಪಣದ ನೆಲೆವೀಡು' (ರಾಜಧಾನಿ) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕಂಪಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟ ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮ ಕಂಪಣದ ನಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ 'ಕಂಬಾಗಿ' ಆಗಿರಬಹುದು. ಕಂಬಾಗಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು 'ಕಂಪಣಬಾಗೆ' ಈ ಶಬ್ದ ಸಮುಚ್ಚಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪವಿರಬಹುದು'' ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸರಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದ್ದು, 'ಕಂಬಾಗಿ' ಗ್ರಾಮವೇ ಹಿಂದೆ ೫೦ ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಾಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ದೇವರ ಗೆಣ್ಣೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೨] ''ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದೊಳಗಣ ಬಾಗೆಯಯ್ವತ್ತರ ಬಳಿಯ ಕ್ರಿಷ್ಣವೇಣ್ಯಾದ್ಯುತ್ತರ ತಟದ ಶ್ರೀ ಮದಗ್ರಹಾರಂ ಗಂಡೆಗಗ್ರಾಮದ....'' ಎಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವರಗೆಣ್ಣೂರ ಬಾಗೆ ೫೦ರಲ್ಲಿದ್ದದ್ದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಇತರ ಗ್ರಾಮಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮುತ್ತಗೆ-೩೦

ಇಂದಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಸವನ ಬಾಗೆವಾಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ 'ಮುತ್ತಿಗಿ' ಗ್ರಾಮವೇ ಹಿಂದೆ ೩೦ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೯ರ ಮುತ್ತಗಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೩] ''ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಬಳಿಯ ಮೂವತ್ತರ ಮೊದಲ ಬಾಡ ಮುತ್ತಗೆ'' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದವು ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಕರಹಾಡ-೪೦೦೦

ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಸವನ ಬಾಗೇವಾಡಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೪], ''ತ್ರೈಳೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವರು ಪಲ್ಲವ ದಿಗ್ವಿಜೆಯಂಗೈಯ್ದು ಕರಹಡ ನಾಡೊಳಗಣ ವಗ್ಘಾಪುರದ ನೆಲೆವೀಡಿನೋಳ್ಸುಖ ಸಂಕಥಾ ವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಗೈಯುತ್ತಮಿರೆ'' ಎಂದಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ ಇಂದಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ರಾಜ್ಯದ ಕರಾಡ ನಗರವಾಗಿದೆ. ಸೊಲ್ಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಕರ್ನಾಟಕದ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತ್ತು. ಡಾ. ಆರ್.ಸಿ.ಹಿರೇಮಠ ಮತ್ತು ಡಾ.ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರು[೩೫] ಕನ್ನಡ ನಾಲ್ಕೂ ಸಾಸಿರ ವಿಭಾಗ ಕರಹಡ ೪೦೦೦ ವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ 'ಮಂಗಳವೇಡೆ' ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ರಾಜಧಾನಿ ಕರಾಡ ನಗರವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೂವತ್ತಾರುಂಬಾಡ, ಕಳಂಬಡೆ ೩೦೦ ಇದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದವು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಳಿಯಂಡ-೪೦೦೦

ನಾಲ್ಕೂ ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾಗಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೬] "ಕತನದಿಂ ಪಳಿಯಂಡ ನಾಲ್ಸಾಸಿರ... ತಿಪಾಳನೆಗೆಯ್ದು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿ..." ಎಂದಿದೆ. ಶಾಸನವು ಸಂಪೂರ್ಣ ತ್ರುಟಿತವಾಗಿದ್ದು, ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಮಂಡಳೇಶ್ವರನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತ್ಯಣ್ಡಕ-೪೦೦೦

ಪ್ರತ್ಯಣ್ಡಕ-೪೦೦೦ರದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಲಭ್ಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖವು ತಿಡಗುಂಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೭] "ಪ್ರತ್ಯಣ್ಡಕ ಚತುಃಸಹಸ್ರ ದೇಸಾಧಿಪತಿ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದು ಬಹುಶಃ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ, ಸಾಂಗಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕು. ಪಳಿಯಂಡ ೪೦೦೦ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಣ್ಡಕ ೪೦೦೦ ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರು ಒಂದೇ ವಿಭಾಗವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬ ಅನುಮಾನ ಉಂಟಾಗದೇ ಇರದು. 'ಪ್ರತ್ಯಣ್ಡಕ'ದ ಎಸರಳ ರೂಪ 'ಪಳಿಯಂಡ'ವಾಗಿರಬಹುದೆ? ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಜೆ.ಎಂ.ನಾಗಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೩೮]

ಎರಡರನೂರು : ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦+ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦

ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ ಮತ್ತು ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ ಇವೆರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿಯೇ 'ಎರಡರನೂರು' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. 'ಎರಡರುನೂರು' ಎಂದರೆ ಎರಡು ಆರುನೂರುಗಳಲ್ಲ; ಬದಲಿಗೆ ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ ಮತ್ತು ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಆರುನೂರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಡಾ.ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರು[೩೯] ಮೂಲ ಬೆಳ್ವೊಲ-೬೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಅಖಂಡವಾಗಿದ್ದು, ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಬೆಳ್ವೊಲಕ್ಕೆ 'ಪುಲಿಗೆರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಆವೆರಡನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕೊನೆಗೆ ಅವೆರಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರ ಮೊರಬ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೪೦] "ಪುಲಿಗೆರೆ ಮೂನೂರು ಮಂಬೆಳುವಲ ಮೂನೂರು-ಮನನ್ತೆರಡರುನೂರು ಮನಾಳ್ದ" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇತಿಹಾಸ ದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಮಹತ್ವನ್ನು ಪಡೆದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦

ಬೆಳೆವ = ವಲ = ಬೆಳ್ವೊಲ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಜ್ಞರು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನಾಡು ಮೂರುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಶ್ರೀಮಂತ ವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗದಗ (ಈಗ ಗದಗ ಸ್ವತಂತ್ರ ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿದೆ) ನವಲಗುಂದ, ನರಗುಂದ, ರೋಣ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಕುಂದಗೋಳ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸವದತ್ತಿ, ರಾಮದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ (ಹಳೆಯ ಜಿಲ್ಲೆ) ಬಾಗಲಕೋಟ, ಬಾದಾಮಿ, ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಯಲಬುರ್ಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಾಡಿನ ಸುಂದರ ವರ್ಣನೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕಾಣಬಹುದು. ಇಟ್ಟಗಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೪೧], "ಬಹು ಧರ್ಮ್ಮರ್ಥೋನು ನಿವಹಕ್ಕಾಡುಂಬೋಲಂ ಬೆಳ್ವೊಲ" ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ ಅಣ್ಣಿಗೆರೆ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮುಳಗುಂದ-೧೨

ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಳಗುಂದ ಹಿಂದೆ ಹನ್ನೆರಡು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಚಿಕ್ಕ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಗದಗ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಸೂರ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೪೨], "ಬೆಳ್ವೊಲ ನಾಡೊಳಗಣ ಮುಳಗುಂದ ಪನ್ನೆರಡರ ಬಳಿಯ ಬಾಡ... ಪೊಸೆವೂರ" ಎಂದಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ೧೨ ಗ್ರಾಮಗಳ ಪೈಕಿ ೧೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿ[೪೩] ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೊಸೂರು, ಕುರ್ತುಕೋಟಿ, ಕಣವಿ, ಹರ್ಲೆ, ಎಲೆಹೊಸೂರು ವೆಂಕಟಾಪುರ, ಎಲೆಶಿರೂರ, ಕಲ್ಲೂರು ಮತ್ತು ಎಳವತ್ತಿ.

ಹುನಗುಂದ-೩೦(ಪೊನಗುಂದ-೩೦)

ಮೂವತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಈ ವಿಭಾಗದೊಳಗೆ ಇಂದಿನ ಹುನಗುಂದ ಗ್ರಾಮದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳಿದ್ದವು. ಈ ವಿಭಾಗವು ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ರಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೪೪] ಇದು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರ ಉಪ ವಿಭಾಗವಾಗಿರಬೇಕು.

ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦

ಈ ವಿಭಾಗವು ಬೆಳ್ವೊಲ ನಾಡಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ರೋಣ ತಾಲೂಕಿನ ಅಬ್ಬಿಗೆರಿಯು ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ರಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಬ್ಬಿಗೆರೆಗೆ ಅತೀ ಸಮೀಪವಿರುವ ನಿಡಗುಂದಿ ಹಾಗೂ ಸೂಡಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ

ಕಿಸುಕಾಡು - ೭೦ರ ವಿಭಾಗವೂ ಕೂಡ ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ರಲ್ಲಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ಇದು ಇಂದಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಬಾದಾಮಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡತ್ತು. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮ 'ವಿಕ್ರಮಪುರ'ವಾಗಿತ್ತು. ಈ ವಿಕ್ರಮಪುರವು ಇಂದಿನ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕಿನ 'ಅರಸಿಬೀದಿ' ಗ್ರಾಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೪೫], 'ರಾಜಧಾನಿ ವಿಕ್ರಮಪುರ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣ ತಾಲೂಕಿನ ನಿಡಗುಂದಿ[೪೬]. ಸೂಡಿ[೪೭], ಬಾದುಬ್ಬೆಯಪಾಳ[೪೮] ಗ್ರಾಮಗಳು ಹಿಂದೆ ಕಿಸುಕಾಡು ೭೦ರಲ್ಲಿದ್ದವು. ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರು[೪೯] ಗುರುತಿಸಿದ ಹುನಗುಂದ-೩೦ ವಿಭಾಗವು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿರಬೇಕು.

ಕರಿವಿಡಿ-೩೦

ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖ ಮೊರಿಗೇರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೫೦] ಹಾಗೂ ಅರಸಿಬೀದಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ[೫೧] ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭ ಅರಸಿಬೀದಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಅವರರಸರು ಕಿಸುಕಾಡೆಳ್ಪತ್ತುಮಂ ಕರಿವಿಡಿ ಮುವ್ವತ್ತುಮ್ಮಂ ಸುಖಸಂಕಥಾ ವಿನೋದದಿಂದ... ರಾಜಧಾನಿ ವಿಕ್ರಮಪುರದಲ್ಲಿ" ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ ಮತ್ತು ಕರಿವಿಡಿ-೩೦ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕರಿವಿಡಿ ಗ್ರಾಮವು ಇಂದಿನ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕಿನ ಕರಡಿ ಗ್ರಾಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದು ಮುವ್ವತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು.

ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦

ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ರನ್ನು ಚಾಲುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಶಾಸಲದಲ್ಲಿ 'ಪುಲಿಗೆರೆ', 'ಪುರಿಗೆರೆ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲೂಕಿನ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವರ' ಗ್ರಾಮವೇ ಹಿಂದೆ ಪುಲಿಗೆರೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಮೂರುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಯ ಶಿರಹಟ್ಟಿ, ಶಿಗ್ಗಾಂವಿ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಹಾವೇರಿ, ಕುಂದಗೊಳ, ಸವಣೂರ ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಎಂ.ಎಂ.ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರು[೫೨] ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸವದತ್ತಿ ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ ಜೆ.ಎಂ.ನಾಗಯ್ಯನವರು[೫೩] ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಧಾರವಾಡವನ್ನು ತಲುಪಿರಲಿಲ್ಲ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪೂರ್ವ ಭಾಗಕ್ಕಿರುವ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ

ಹೊಂದಿರಬಹುದು. ಶಿಗ್ಗಾಂವಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸವಣೂರ, ಕುಂದಗೋಳ ತಾಲೂಕಿನ ಕುಂದಗೋಳ, ಸಂಶಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ರಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಅಗಡಿಯ ಶಾಸನದ ಉಲ್ಲೇಖದ ಮೇಲೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪುಲಿಗೆರೆಯನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀ ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣಂ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಯಾವ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತ್ತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಭಾಗ ಮುಂಡರಗಿ ಹಾಗೂ ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಳಹುಗೆ-೭೦, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಪೆರ್ಬಾಳ-೭೦, ಇವು ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕಾರಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇದು ಪುಲಿಗೆರೆ - ೩೦೦ರಲ್ಲಿ ಸೇರಿತ್ತೋ? ಇಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ಅನುಮಾನ ಕಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦

ಒಂದನೂರನಲ್ವತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲೂಕಿನ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಈ ವಿಭಾಗದ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳು ಇಂದು ತುಂಗಭದ್ರಾ ಆಣೆಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಸಹ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗಿದ್ದು, ಕನ್ನಡಿಗರ ದುರ್ದೈವವೇ ಸರಿ. ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮ರ ಆಲೂರ[೫೪] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಮಾಸಿಯವಾಡಿ ನೂರಾನಲ್ವತ್ತರ ಬಳೀ ಮಾಳದಾಲೂರ್ ಕೊಡಂಗೆಯ್ಯ ತೆವರಲೆರಡುಂ ಸ್ಥಳವೂ" ಎಂದಿದೆ. ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಆಲೂರ (ಮಾಳದಾಲೂರು) ಮಾಸವಾಡಿ - ೧೪೦ರಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಕ್ಕೂರ[೫೫] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಮಾಸವಾಡಿ ನೂರಾನಲ್ವತ್ತುಮಂ' ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಡಂಬಳ[೫೬] ಗ್ರಾಮವೂ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಡಂಬಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು 'ಮಾಸವಾಡಿನಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಪಟ್ಟಮುಮಿಟ್ಟಬುಟ್ಟುಮಳವಟ್ಟ ಕಳಸಮುಮಿರ್ಪ್ಪತೆ ಧರ್ಮವೊಳಲೆಂಬ ಮಹಾಪಟ್ಟಣಂ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪ್ಪುದ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮವೊಳಲ್ ಎಂಬುದೇ ಉಚ್ಚಾರಣಾ ಸೌಲಭ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಡಂಬಳವಾಗಿದೆ. ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿಯ[೫೭] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿ ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿಯಲ್ಲಿನ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರ ವಿಭಾಗದ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಮಾಸವಾಡಿ ನೂರನಾಲ್ವತ್ತರಬಳಿಯಪ್ಪ ಉರ್ಚುಲಗೇರೆ' ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಆಲೂರ, ಕಕ್ಕೂರ, ಡಂಬಳ, ಉರ್ಚುಲಗೇರೆ ಇವು ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ರಲ್ಲಿದ್ದವು.

ಬಾಗಡಗೆ-೭೦

ಈ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ಬಿಜಾಪುರ, ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇಂದಿನ ಬಾಗಲಕೋಟ ಪಟ್ಟಣವೇ ಹಿಂದೆ ಬಾಗಡಗೆ ಎನಿಸಿ ಎಪ್ಪತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು.[೫೮] ಶಿರೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೫೯] ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖ "ಬಾಗಡಗಾ ಸಪ್ತತೇಃ" ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಗಡಗೆ-೭೦, ಕೆಳವಾಡಿ-೩೦೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದಿತು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪಾನುಂಗಲ್-೫೦೦

ಪಾನುಂಗಲ್ -೫೦೦ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿಗ್ಗಾವಿ ತಾಲೂಕಿನ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮ, ಹಾವೇರಿ ತಾಲೂಕಿನ ಪಶ್ಚಿಮ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮ, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೊರಬ ತಾಲೂಕಿನ, ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಂಡಗೋಡ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಈ ವಿಭಾಗದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ವೊಲ್ -೩೦೦, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ವರದಾ ನದಿಗಳೇ ಗಡಿಯಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿರುವ 'ಹಾನಗಲ್ಲು' ಈ ಹಿಂದೆ 'ಪಾನಗಲ್ಲು', 'ಪಾನುಂಗಲ್ಲು' ಎಂದೆನಿಸಿ ಐದನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಇದು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿರಬೇಕು. ಪಾನುಂಗಲ್-೫೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ, ನಿಡಗುಂದಗೆ-೧೨, ಎಲಂಬಿ-೨೦, ಕುನ್ದವುರ-೩೦, ಪಲಂಬಿ-೭೦, ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಶೋಧನೆಯಾಗಬೇಕಿದೆ. ಶಿಗ್ಗಾವಿ ತಾಲೂಕಿನ ಬಂಕಾಪುರವು ಪಾನುಂಗಲ್ -೫೦೦ಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೬೦] "ಪೊಳಲ್ ಪಟ್ಟಣಂ ರಾಜಧಾನಿ" ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಇದು ಪಾನುಂಗಲ್-೫೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವೊಂದರ ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಾಣನೂರ,[೬೧] ಪೊಟ್ಟಿಯೂರು, ಎಳವತ್ತಿ, ನಿಟ್ಟಸಿಂಗಿ, ಹಂಡಿಯೂರು,[೬೨] ನೀರಿಲೆ, ಪೊಂಬಳ್ಳಿ,[೬೩] ಬಾಳೆಯೂರು[೬೪] ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು ಪಾನುಂಗಲ್ -೫೦೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಸೋಮೇಸ್ವರ ಹಾಗೂ ಇತರ ಅರಸರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವಿಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಡಗುಂದಗೆ-೧೨೧

ಹನ್ನೆರಡು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದ ಈ ವಿಭಾಗವು ಪಾನುಂಗಲ್ ೫೦೦ರ ಉಪ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಶಿಗ್ಗಾವಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೬೫] "ಪಾನುಂಗಲಯ್ನೂರರ ಕಮ್ಪಣಂ ನಿಡಗುಂದಗೆ ಪನ್ನೆರಡರ ಬಳಿಯ ಪಳ್ಳವೂರಂ ತಳವೃತ್ತಿಯಾಗೆ" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಕುನ್ದವೂರು-೩೦

ಇದು ಪಾನುಂಗಲ್-೫೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೬೬] "ಪಾನುಂಗಲ್ಲಯ್ಯೂರರ ಕಮ್ಪಣಂ ಕುನ್ದವುರ-೩೦ರ ಬಳಿಯ ಬಾಡಂ ಕಲ್ಲವಣವಂ" ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದರ (ಪಾನುಂಗಲ್ ೫೦೦) ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಜನರ, ಕವಿಗಳ ಮನಸೂರೆಗೊಂಡ ನಾಡೇ ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿರುವ ಈ ನಾಡನ್ನು ಮಹಾಕವಿ[೬೭] ಪಂಪ ತನ್ನ ಮಹಾಕಾವ್ಯವಾದ 'ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯಂ'ದಲ್ಲಿ "ಆರಂಕುಶವಿಟ್ಟೊಡಂ ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ಬನವಾಸಿದೇಶಮಂ" ಎಂದು ಮುಕ್ತ ಕಂಠದಿಂದ ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಬನವಾಸಿ ನಾಡು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ೧೨೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ ಸಿರಿವೂರ್[೬೮] ಎಂಬ ಗ್ರಾಮ ಈ ವಿಭಾಗದೊಳಗಿದ್ದಿತು. ಈಗ ಉಪಲಬ್ದವಿರುವ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ ನೂರುಂಬಾಡ, ಇಟ್ಟಿಗೆ-೩೦, ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ-೭೦, ಸತ್ತಳಿಗೆ-೭೦, ಹೋನ್ನತ್ತಿ-೧೨, ನಾಗರಖಂಡ-೭೦, ಗಜಗಂಡ-೬೦೦, ಕಾಲಡಿ-೯೬, ಎಡೆವಟ್ಟ-೭೦, ಬಾಸವುರ-೧೪೦, ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ-೭೦ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬುನಾಲಗೆ-೭೦.

ನೂರುಂಬಾಡ

ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ[೬೯] 'ನೂರುಂಬಾಡ'ವೆಂಬ ವಿಭಾಗವು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗ. ಇದು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು ತಾಲೂಕಿನ, ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇದರ ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಇಟ್ಟಿಗೆ-೩೦, ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ-೭೦ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇಟ್ಟಿಗೆ-೩೦

ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಇಟಗಿ ಗ್ರಾಮವೇ ಈ ಹಿಂದೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು, ೩೦ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣವೆನಿಸಿದ್ದಿತು. ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಳಿರ್ಲವೆರಿ ಅನವೆರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೭೦] "ಶ್ರೀಮತ್ಕೇತರಸರ್ ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ ೭೦ ಮಂ ಇಟ್ಟಿಗೆ ೩೦ ಮಂ ತ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತ ಸಿದ್ದಿಯಿಂದಾಳುತ್ತಮಿರೆ..." ಎಂದಿದೆ.

ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ-೭೦

ಇಂದಿನ ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ 'ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ'ಯೇ ಹಿಂದೆ ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ ೭೦ಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳು ಈ ವಿಭಾಗದೊಳಗೇ ಇದ್ದವು.

ಸತ್ತಳಿಗೆ-೭೦

ಇದು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಸತ್ತಳಿಗೆ ಎಂಬುದು ಈಗಿನ ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾತೇನಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.[೨೧] ಈ ವಿಭಾಗವು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲೂಕಿನ, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಉಕ್ಕುಂದ ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿತ್ತು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೨೨] "ಸತ್ತಳಿಗೆ ೭೦ ರ ಬಳಿಯ ಬಾಡಮೊರ್ಕ್ಕುಂನ್ದ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬಾಸವುರ-೧೪೦

ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ, ಹಾನುಗಲ್ಲ ತಾಲೂಕಿನ, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳು ಈ ವಿಭಾಗದೊಳಗೆ ಇದ್ದವು. ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಕ್ಕಬಸೂರ ಅಥವಾ ಹಾನಗಲ್ಲು ತಾಲೂಕಿನ ಹಿರೇಬಸೂರು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಈ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದಿತು. ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖವು ೧೦೪೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಎಡೆವಟ್ಟಮೆಪ್ಪತ್ತುಮಂ ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿಂಯೆಳ್ಪತ್ತುಮಂ ಮಾಗುನ್ದ ಪನ್ನೆ(ರಡು)" ಎಂದಿದ್ದು. ಎಡೆವಟ್ಟಿ-೭೦ ಹಾಗೂ ರಟ್ಟಿಪಳ್ಳಿ-೭೦ ಈ ಎರಡು ಭಾಗಗಳು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ ವಿಭಾಗಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ರಟ್ಟಿಪಳ್ಳಿಯ-೭೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ಇದು ಸಹ ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಬನವಾಸೆ ನಾಡ ಕಂಪಣಂ ಮುಗುನ್ದ ಪನ್ನೆರಡರ ಬಳಿಯವಾಡ ಕುನ್ದವಿಗೆ" ಎಂದಿದ್ದು ಇದು ಇಂದಿನ ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿನ್ನ ಮುಳಗುಂದ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದೆ.[೨೩]

ಗಂಗವಾಡಿ-೯೬,೦೦೦

ಗಂಗಮನೆತನದ ಅರಸರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು 'ಗಂಗವಾಡಿ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ೯೬,೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು. ಇಂದಿನ ಹಾಸನ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ತುಮಕೂರು, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು, ಕೊಡಗು, ಮೈಸೂರು, ಮಂಡ್ಯ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ, ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡ ಇದು ಒಟ್ಟು ೯೬,೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳ ದೊಡ್ಡ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಲೂಯಿಸ್ ರೈಸ್‌ರು[೨೪] ಶಾತವಾಹನರ

ಅವನತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.ಎರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ 'ಗಂಗವಾಡಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಗಂಗವಾಡಿ-೯೬,೦೦೦ ಪ್ರಾಂತದ ಮೇರೆಯನ್ನು ರೈಸ್ ರವರು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಕಂದಲಿ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತೊಂಡನಾಡು, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಅರಬ್ಬಿಸಮುದ್ರ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕೊಂಗುನಾಡು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಉತ್ತರಕೆ ತುಂಗಭದ್ರೆಯವರೆಗೂ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ 'ಕುವಳಾಲ' ಅಥವಾ 'ಕುವ್ವಳಲಪುರ' ಅದುಂದಿನ ಕೋಲಾರ ಆಗಿದ್ದಿತು.[೨೫]

ಗಂಗವಾಡಿ-೯೬,೦೦೦ದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಈತನ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಂಗರ ಪತನದ ನಂತರ ಈ ಪ್ರಾಂತ ಹೊಯ್ಸಳರ ವಶಕ್ಕೆ ಹೋಯಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಪೊಯ್ಸಳದೇವರು ಗಂಗವಾಡಿ ತೊಂಭತ್ತರಉಸಾಯಿರಮನೇಕಚ್ಚತ್ರದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರೆ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಲಿಸಾಸಿರ, ಎಡವಲಿ-೭೦, ಚೀಲೂರು ಬಳ್ಳೇ-೩೦, ಬೆಳ್ಗೊಳ-೧೨, ಮಗರೆ-೩೦೦ಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾಗದ ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ದೊರಕಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಖೇದದ ಸಂಗತಿ.

ಮಹಾರಾಜವಾಡಿ-೭೦೦೦

ಈ ವಿಭಾಗ ಅಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕಡಪ, ಚಿತ್ತೂರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಗಡಿದಾಟಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ ಎಂದು ಕಂದೂರಿ ಈಶ್ವರದತ್ತರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[೨೬] ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಚಾಕನಪಲ್ಲಿ[೨೨] ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುರಕಿನಾಡು-೩೦೦ ಮತ್ತು ಮಲೆನಾಡು ಎರವತ್ತು

ಈ ವಿಭಾಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ರಾಜೇಂದ್ರ ಚೋಳನ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅದೇ ಚಾಕನಪಲ್ಲಿ[೨೮] ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ತಮಿಳು ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳನ್ನೂ ಅಭ್ಯಸಿಸಿದರೆ ಈ ವಿಭಾಗಗಳ ಮೇರೆ, ಮೊದಲಾದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಬಹುದು.

ಸಾಂತಲಿಗೆ-೧೦೦೦

'ಸಾನ್ತರು' ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವೇ ಸಾನ್ತಗಳಿಗೆ ಸಾಸಿರವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರಾಗಿ ಸೇವೆಸಲ್ಲಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಇವರು ಒಬ್ಬರು. ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸನಗರ ತಾಲೂಕಿನ 'ಹುಂಚ' ಅಥವಾ 'ಪೊಂಬುಚ್ಚಪುರ' ಸಾನ್ತರರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು.

ಸಾನ್ತಳಿಗೆ ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹುಂಚದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೭೯] 'ಪಲಬರರಸುಗಳಂ ಕೊಂದು ಮೇದಿನಿಯಿಯುಂತೆಂಕ ನೂಲದ ಹೊಳೆ, ಪಡುವತನಸಿ, ಬಡಗಂ ಬಂದಗೆ ಮೇರೆಯಾಗೆ ಸಾನ್ತಳಿಗೆ ಸಾಯಿರನಾಡಮನೇಕಾಯತ್ತಮ್ಮಾಡಿ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೮೦] ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ವಿಭಾಗವು ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಗರ, ಸಾಗರ, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಕಸಬಾ ಹೋಬಳಿಯ ಹಳೇಬನ್ನೂರ ಗ್ರಾಮವು ಸಾನ್ತಗಳಿಗೆ ಸಾಸಿರದೊಳಗೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ಸಿಂದವಾಡಿನಾಡು ಸಹ ಸಾನ್ತಳಿಗೆ ಸಾಸಿರದ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಅನಂತಪುರದ (ಸಾಗರ ತಾಲೂಕ) ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೮೧] 'ಸಾನ್ತಳಿಗೆ ಸಾಸಿರಮುಮಂನಗ್ರಹಾರಂಗಳಂ... ಆ ನಾಡ ರಾಜ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷದ ಬೆಸನಂ ಮಾಚಿರಾಜಂಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕುಡೆ ತಳೆದುದು ಸಿಂದವಾಡಿ ಸಕಳೋರ್ವಿಯೋಳುನ್ನತಿಯಂ...' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಮೇಲಿನ ಊಹೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿದೆ.

ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦

ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಅಥವಾ ನೊಣಂಬವಾಡಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಭಾಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಲಿದ್ದ ಪಲ್ಲವರಿಗೆ ಗಂಗರ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ, ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ನೊಣಂಬರು' ಅಥವಾ 'ನೊಳಂಬರು' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.[೮೨] ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಹೆಂಜೆರು' ಅಥವಾ 'ಪೆಂಜೆರು' ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು.[೮೩] ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ 'ಕಂಪಿಲಿ' (ಕಂಪ್ಲಿ)ಯೂ ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದ ಇದು ಮುಂದೆ ೩೨೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ದೊಡ್ಡ ವಿಭಾಗವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪಾಂಡ್ಯರು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರಾಗಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗವಾಗಿತ್ತು. ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ವಿಭಾಗವು ಈಗಿನ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪುರ, ಕರ್ನೂಲ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ ಅತ್ತಿಗೆರೆ-೧೨, ಕೋಗಳಿ-೫೦೦, ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦೦, ಹಡುವಸಿಗೆರೆ-೫೦೦, ಕುಕ್ಕವಾಡಿ-೩೦೦, ಸಿಂದವಾಡಿ-೧೦೦೦, ಕಣೆಯಕಲ್ಲು-೩೦೦ ಹಾಗೂ ರೊದ್ದ-೩೦೦. ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಸಂಶೋಧನೆ ಆಗಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಕೋಗಳಿ-೫೦೦

ಐದುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಈ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮ ಇಂದಿನ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ 'ಕೋಗಳಿ'. ಈ ವಿಭಾಗ ಇಂದಿನ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಗರಿ ಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ, ಹಡಗಲಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ಕೂಡ್ಲಿಗಿ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಹಿರೇಹಡಗಲಿ,[೮೪] ನೀಲ್ಗುಂದ,[೮೫] ಹನಸಿ,[೮೬] ಚಿಕ್ಕಪುಣಸೆ,[೮೭] ಪೊಳಲ್ಗುಂದೆ(ಹೊಳಗುಂದಿ) ಮೊರಿಂಗೆರೆ(ಮೊರಿಗೇರಿ), ಮುತ್ತಲಗಿ,[೮೮] ಅಮ್ಮಳೆ,[೮೯] (ಅಂಬಳಿ) ಗ್ರಾಮಗಳು ಈ ವಿಭಾಗದೊಳಗಿದ್ದುವೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ತುಂಗಾಭದ್ರಾ ನದಿ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಿಂಧವಾಡಿ ಸಾಸಿರ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಸಿರ ಮೇರೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಂಬಳಿ[೯೦] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಭಾಗದ ವರ್ಣನೆ

...ಜಲನಿಧಿವೇಷ್ಟಿತಾವನಿಗೆ ರಂಜಿಪ ಕುಂತಳದೇಶದೊಳ್ಮನಂಗೊಳಿಪ ಮುಖಕ್ಕೆ
ನಾಸಿಕಮೆನಿಪ್ಪವೊಲಿರ್ಪ್ಪ ನೊಣಂಬವಾಡಿನಾಡೊಳಗಿದು ದ್ರಿಷ್ಟಿ ತಾನೆನಿಪ ಕೋಗಳಿ
ನಾಲ್ಕತಿರಮ್ಯಮಾಗಿರಮ್ಮಳೆ ತಿಳಕೊಂಬಲಿಪ್ಪ್ರುದಮರಾವತಿಯಂತೆಸದನ್ತು ನೋಪ್ಪ್ರೊಡಂ ಡ||

ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದರೆ ಹಾಲ್ಪೊಳ-೧೨, ಬಿಕ್ಕಿಗ-೭೦, ಬೆಣ್ಣೆವೂರು-೧೨, ಮುತ್ತಗೆ-೩೦ ಮತ್ತು ಕೊಟ್ಟೂರು-೧೨.

ಬೆಣ್ಣೆವೂರ-೧೨

ಹನ್ನೆರೆಡು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕುರುವತ್ತಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೯೧] ಬರುತ್ತದೆ. "ಬೆಣ್ಣೆವೂರ್ಪ್ಪನ್ನೆರಡುಮಂ ಸುಕದಿನಾಳುತ್ತುಮಿರೆ ಆ ನಾಡೊಳಗ್ರಹಾರಂ.... ಕುರವರ್ತಿ" ....ಎಂದಿದೆ. ಕುರವರ್ತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಇಂದಿನ ಕುರುವತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಕುರುವತ್ತಿಯ ಬೆಣ್ಣೆವೂರ-೧೨ರೊಳಗಿತ್ತೆಂದು ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಮುತ್ತಗೆ-೩೦

ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೯೨] "ಕೋಗಳಿ ಐನೂರರ ಕಂಪಣ ಮುತ್ತಗೆ ಮುವ್ವತ್ತರ ಬಳಿಯ ಬಾಡಂ ಶ್ರೀಮದರಸಿಯ ಕೆರೆಯ ನೊಳೆಂಬೇಶ್ವರ" ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮುತ್ತಿಗೆಯು ಇಂದಿನ ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮುತ್ತಿಗಿ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದೆ.

ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦೦

ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಸಿರ ಕದಂಬಳಿಗೆ ನಾಡು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಾವಣಗೆರೆ, ಹರಿಹರ, ಚಳ್ಳಕೆರೆ, ಜಗಳೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು

ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮದ ಈ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು[೯೩] ಇಂದಿನ ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಡಬಗೆರೆ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಸಗೋಡ,[೯೪] ಬಾಡ,[೯೫] ಕೊಟಗನೂರ,[೯೬] ಕಂದಗಲ್ಲು[೯೭] ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು ಕದಂಬಳಿಗೆ ೧೦೦೦ದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಈ ವಿಭಾಗವು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ[೯೮] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀ ಮದ್ದಂಡನಾಯಕ ಪಾಲಿಮರಸರು ನೋಳಂಬವಾಡಿ ಮೂವ್ವತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರದ ವಡ್ಡಾರಾವುಳದ ಸುಂಕಮಂ ಸುಖದಿಂದಾಳುತ್ತಮಿರೆ ಅಯ್ಯನ ಬೆಸದಿಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಚಾವುಂಡಮಯ್ಯನಾಯಕರು ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಯಿರ ಕೊಗಳಿ ಐನೂರ ಳ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಖದಿಂನಾಳುತ್ತ ಮಿರಲು" ಎಂದಿದೆ.

ಈ ಶಾಸನದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ದಲ್ಲಿ ಕೊಗಳಿ ೫೦೦ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಸಿರವಿದ್ದದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ದಂಡನಾಯಕ ಪಾಲಿಮರಸ ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಇದೇ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ (ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦) ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈತನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ, ಕೆಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಚಾವುಂಡಯ್ಯ ಕೊಗಳಿ-೫೦೦, ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕವನ್ನು ಆಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦೦, ಕೋಗಳಿ-೫೦೦ಗಳು ನೊಳಂಬವಾಡಿ -೩೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದ ಎಲ್ಲ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸುಳ್ಗಲ್ಲು-೭೦, ಕಂಪಣವಯ್ವತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಬಾಡ, ಉಚ್ಚಂಗಿ-೩೦, ಬೆಳ್ತುರ-೧೨ ಇವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅರಹಟ-೧೨ ಜಗಳವುರ-೭೦ ಇವು ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಾಗಿರಬೇಕು.

ಉಚ್ಚಂಗಿ-೩೦

ಪಾಂಡ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಂಗಿಯು ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ಕ್ಕೆ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಜೊತೆಗೆ ೩೦ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಇಂದಿನ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಉಚ್ಚಂಗಿ ದುರ್ಗವಾಗಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಗಳೂರು, ತಾಲೂಕಿನ ಅಸಗೋಡ್[೯೯] ಗ್ರಾಮದ ಎರಡೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಂಗಿ-೩೦ರ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫ರ ಹಿರೇಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ[೧೦೦] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಸಿಂಗಣದೇವರ್ ಉಚ್ಚಂಗಿ ಮೂವ್ವತ್ತುಮನೊಳ್ಗಮುಮಂ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟ ಪರಿಪಾಳನೆಯಿಂದಾಳುತ್ತ"... ಎಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪ರ ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೦೧] ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗದ ಬಹುಸುಂದರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅದು

"ಕದಂಬವಾಡಿನಾಡ ಮಧ್ಯದೊಳ್ಮೇರುವಿರ್ಪಂತಿರ್ದುಚ್ಚಂಗಿಯ ಪರ್ವ್ವತಂ ಅದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಮದೆಂತೊಡೆ ಕೃತಯುಗದೊಳ್ ಮೇ(ಘನಾ)ದನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ ನಿವಾಸಮಪ್ಪುದರಿಂ ಮೇಘನಾದ ವೆಂಬುದು ತ್ರೇತೆಯೊಳ್ ಹಿರಣ್ಯರನಿವಾಸಮಾತನ ನಾರಾಯಣಂ ವಧೆಗೈದಂದಿನೊಸಗೆಯೊಳ್ ಸ್ವರ್ಣ್ನವೃಷ್ಟಿ ಕರೆದುದರಿಂ ವೀರಕದನಗಿರಿಯೆಂಬುದು ದ್ವಾಪಾರದೊಳುತ್ತುಂಗಮಹರ್ಷಿ ಆಶ್ರಮಮಪ್ಪುದರಿಂ ಉತ್ತುಂಗಪರ್ವ್ವತಮೆಂಬುದು ಕಲಿಯುಗದೊಳ್ ಉಚ್ಚಂಗಿಯಬ್ಬೆಯೆಂಬವಳು ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂವ್ವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕನ್ನಿಕೆಯರು ತಪಂಗೆಯ್ದೀಶ್ವರರ ಪ್ರಸಾದದಿಂ ದೇವತ್ವನುಂ ಪಡೆದುದರಿಂದುಚ್ಚಂಗಿಯಾ ಪರ್ವ್ವತವೆಂಬುದು ಆಪರ್ವ್ವತದ ಮೂಡಣದೇಸೆಯೊಳ್ ಹಿಡಿಂಬವನಮಾ ಬನದೊಳಗೆ ಸ್ವಯಂಭೂ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಯೆಂಬುದು ಆ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ದೇಗುಲವಮ್ಮಾಡಿಸಿದಳು ಹಿಡಿಂಬೆ.. ದಿತ್ತ.. ಹಿಡಿಂಬೇಸ್ವರ ಮೆಂಬುದು ಆ ಲಿಂಗಂ ಪೆರ್ಚ್ಚೆ ಪೆರ್ಚ್ಚೆವ ಕಾರಣದಿಂ ಕಳೇಶ್ವರ ಮದಮೃತಲಿಂಗದೇ (ವರ್) ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂ ಕಣ್ನು ಶ್ರೀ ಮದ್ದಣ್ಣನಾಯಕ ದೇವಪ್ಪಯ್ಯ ಉಚ್ಚಂಗಿ ಮೂವತ್ತುಮನಾಳುತ್ತ ಮಿರ್ದು" ಎಂದು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಸಿಂದವಾಡಿ-೧೦೦೦

'ಸಿಂದವಾಡಿ ನಾಡು', 'ಸಿಂದವಾಡಿ ಸಾಸಿರ'ವೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ವಿಭಾಗವು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಿರುಗುಪ್ಪ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಸೊಂಡೂರ, ಹೊಸಪೇಟ ತಾಲೂಕುಗಳ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಅನಂತಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆದೋನಿ, ಗುತ್ತಿ, ಆಲೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು.

ಇದರ ರಾಜಧಾನಿ 'ತುಂಬುಳ'ವಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದು ಕಂದೂರಿ ಈಶ್ವರದತ್ತ[೧೦೨] ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಂತರ ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಯು ತುಂಬುಳದಿಂದ ಕುರುಗೋಡಿಗೆ ಬದಲಾವಣೆಯಾದದ್ದು ಏಕೆ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿನ್ನ ತುಂಬಳಂ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೦೩] ಇದರ ರಾಜಧಾನಿತುಂಬುಳವೆಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ತುಂಬಳ, ಗುತ್ತಿ[೧೦೪] ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು ಸಿಂದವಾಡಿಸಾಸಿರದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩೦೦, ಆದವಾನಿ-೫೦೦, ಚಿನ್ನವಾಡಿ-೮೬ ಇವು ಸಿಂದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩೦೦

ಮೂರುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ವಿಭಾಗವು ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಿರುಗುಪ್ಪ ತಾಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲೂಕಿನ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಶೂವರೂಮ್ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೦೫], "ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಅಹವಮಲ್ಲದೇವರು ಪೊಟ್ಟಳಕೆರೆಣಿಯ ಬೀಡಿನ ರಾಜ್ಯಂ ಪ್ರವರ್ದ್ಧಿಸಲು

ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನನ್ನಿನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜರ್ಗೆ ಪಟ್ಟಬನ್ದಮಾಗೆ ಬಲ್ಲಕುನ್ದೆ ಮೂನೂರರೊಳ ಗಣ ಕಪ್ಪೆಕಲ್ಲೊರೊಡೆಯ" ಎಂದಿದೆ.

ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸತ್ತೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೦೬] "ಶ್ರೀ ಪೃಥ್ವೀ ವಲ್ಲಬ ಪಲ್ಲವಕುಳತಿಳಕನೇಕವಾಕ್ಯ ಕಾಂಚಿಪವುರವರೇಸ್ವರಂ ಶ್ರೀಮದ್ದಜಗದೇಕಮಲ್ಲನು.... ನೊಳಂಬಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ದೇವರು ಕೋಗಳ ಐನೂರಮುಂ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಯಿರಮುಂ ಬಲ್ಲಕುನ್ದೆ ಮೂನೂರಂ" ಎಂದಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪೆಕಲ್ಲು-೧೨ (ಇಂದಿನ ಕಪಗಲ್ ಇರಬಹುದು). ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತೆಕ್ಕೆಕಲ್ಲು-೧೨ ಸಿರುಗುಪ್ಪ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೦೭] ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಕಪ್ಪೆಕಲ್ಲು-೧೨(ಕಪಗಲ್ಲು)

ಹನ್ನೆರೆಡು ಗ್ರಾಮಗಳ ಈ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಂದಿನ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಪಗಲ್ಲು ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣವಾಗಿದ್ದು, ಈ ಹಿಂದೆ 'ಕಪ್ಪೆಕಲು ಪನ್ನೆರೆಡು' ಎಂದು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿತ್ತು. (ಕಪ್ಪೆಕಲ್ಲು) ಕಪಗಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹನ್ನೆರೆಡು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡದ್ದಿತ್ತು.

ಕಣೆಯಕಲ್ಲು-೩೦೦

ಕಣೆಯಕಲ್ಲು ಚಾಲುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ೩೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದ್ದಿತ್ತು. ಇಂದಿನ ರಾಯದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ 'ಕಣೇಕಲ್ಲು' 'ಕಣೆಯಕಲ್ಲು' ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವೇ ಈ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಸತ್ತೂರ[೧೦೮] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಭಾಗದ ಉಲ್ಲೇಖಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗೊನ್ದವಾಡಿ ಮತ್ತು ಬಂಗಿಚೇರು ಗ್ರಾಮಗಳು ಇದ್ದವೆಂದು ನರಸಾಪುರಂ[೧೦೯] ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರಾಯದುರ್ಗ, ಕಲ್ಯಾಣದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವೂ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ನರಸಾಪುರಂ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಕಣೆಯಕಲ್ಲು ಮೂನೂರ ರ ರಾಜಧಾನಿ ನೊನ್ದವಾಡಿಯ" ಎಂದಿದೆ. ಬಂಗಿಚೇರು-೩೦ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಅಲಭ್ಯ.

ಎಡದೊರೆ-೨೦೦೦ ಅಥವಾ ಎಡದೊರೆ ಇರ್ಚ್ಚಾಸಿರ

ಎರಡು ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಈ ವಿಭಾಗವು ಇಂದಿನ ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಡಾ. ಫ್ಲೀಟ್‌ರವರು[೧೧೦] ಕೃಷ್ಣಾ ಮತ್ತು ತುಂಗಭದ್ರ ನದಿಗಳ ನಡುವಣ (ದೋಅಬ್) ಪ್ರದೇಶವೇ ಈತನ ಕಾಲದ ಎಡದೊರೆಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಮ್ಮ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ

ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣನದಿ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಗಳೇ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಸೀಮೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಈ ವಿಭಾಗವು ಬಾಗಲಕೋಟ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲೂಕನ್ನೂ, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತರ ಎಲ್ಲ ಭಾಗವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು.

ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುರಪೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಐಹೂರ (ಯೇವೂರ), ಮುಕ್ಕುಂದೆ, ಗಂಗಾಪೂರ ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು[೧೧೧] ಎಡದೊರೆ-೨೦೦೦ ವಿಭಾಗದೊಳಗೆ ಇದ್ದವು. ಏವೂರ[೧೧೨] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಭಾಗದ ವರ್ಣನೆ ''ಪೊಡವಿಗದೆ ಅನೆ ಮುಖವೆನಿಪೆಡೆದೊರೆ ನಾಡಿಂಗೆ ತಿಳಕದನ್ದದಿನೊಪ್ಪಂಬಡ ದಿರ್ಕ್ಕು ಮೇಸೆವ ಕಿರಉದೊರೞ ದಡಿಯಳ್ ಮುಕ್ಕುನ್ದೆಯೆಂಬ ವಿಪ್ರಗ್ರಾಮಂ'' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕರಡಿಕಲ್ಲು-೩೦೦ ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತಾಗಿದೆ.

ಕರಡಿಕಲ್ಲು-೩೦೦

ಎಡದೊರೆ-೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗವಾದ ಇದು ೩೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರ ಗೋತಗಿ[೧೧೩] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ''ಎಡದೊರೆ ಎರಡು ಸಾವಿರದ ಕಂಪಣ ಕರಡಿಕಲ್ಲು-೩೦೦'' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರ ಲಿಂಗಸೂರ[೧೧೪] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕರಡಿಕಲ್ನಾನೂರರ ಬಳಿಯ ತೆಂಗೊಳ'' ಎಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕರಡಿಕಲ್ಲು-೪೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನ್ನೆ-೩೦೦

ಕರ್ನೂಲ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಂದಿಕೊಟಕೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕೊಟ್ಟಪಲ್ಲೆ ಶಾಸನ[೧೧೫] ''ಸರ್ವನಮಶ್ಯಮಾಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಕನ್ನೆ ಮೂನೂರರ ಬಳಿಯ ಮದುಯಾಲು'' ಎಂದಿದೆ. ಮೂರುನುರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಕನ್ನೆ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕನ್ನೆಯು ನಂದಿಕೊಟಕೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾನ್ನಿ ಗ್ರಾಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಕಂದೂರಿ ಈಶ್ವರದತ್ತರು[೧೧೬] ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದುಡ್ಡಿಯಾಲ ದುದ್ಯಾಲ
ಕುರುಕನ್ದ ಕುರುಕುಂದ
ಆತಕೂರು ಆತ್ಮಕೂರು
ಶಿವಪುರಮು ಶಿವಪುರಂ
ಜಾವುಟೂರು ಜೂಟೂರು

ನಂದಿಕೊಟಕುರು ತಾಲೂಕಿನ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳು ಆ ವಿಭಾಗದೊಳಗೆ ಇದ್ದವು. ಉಳಿದಂತೆ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦

ಪಲಸಿಗೆ ನಾಡು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ವಿಭಾಗ ೧೨೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಈ ವಿಭಾಗ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವ ಉತ್ತರ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಬೆಳಗಾವಿಯ ಖಾನಾಪೂರ, ಸಂಪಗಾಂವ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೂ, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ಕಲಘಟಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗಳು, ಕುಂದಗೊಳ ತಾಲೂಕಿನ ದಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಈ ವಿಭಾಗ ಮೂಲತಃ ಕರಹಡ-೪೦೦೦, ಕೂಂಡಿ-೩೦೦೦ದಂಥ ದೊಡ್ಡ ವಿಭಾಗಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರಬಹುದು.

ಗೋವೆಯ ಕದಂಬರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೪೦೦, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ೪೦೦ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ೩೦೦ ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ೧೧೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಗ್ರಾಮ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾದರೂ ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦ ಎಂಬ ಹಳೆಯ ಹೆಸರು ಹಾಗೆ ಉಳಿದುಬಂದಿತೆಂದು ಆರ್.ಎನ್.ಗುರುವ[೧೧೭] ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದನೇ ಸೋಮಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦ ಪಲಸಿಗೆ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ೧೨೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂಬ ಅನುಮಾನವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಂದೂರು-೫೦೦, ಉಣಕಲ್ಲು-೩೦, ಸಬ್ಬಿ-೩೦, ಇವು ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦ದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು. ಮಹಾರಾಜವಾಡಿ-೭೦೦೦ ಸಹ ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಮಾವಳೆ-೫೦೦, ವಿಭಾಗವು ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦ದ ಕಂಪಣವಾಗಿದ್ದಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಹನ್ನೆರೆಡು ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖಂಡತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಜೆ.ಎಂ.ನಾಗಯ್ಯನವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.[೧೧೮]

ಕುಂದೂರು-೫೦೦ ಹಾಗೂ ಕುಂದೂರು-೧೨

ಧಾರವಾಡಕ್ಕೆ ಐದು ಮೈಲು ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ 'ನರೇಂದ್ರ' ಗ್ರಾಮವೇ ಹಿಂದಿನ ಕುಂದೂರು ಎಂದು ಜಿ.ಎಸ್.ಗಾಯಿಯವರು[೧೧೯] ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕುಂಭಾಪುರ[೧೨೦] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಪಲಸಿಗೆ ಪನ್ನಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರದೊಳಗಣಯ್ನೂರರ ಮೊದಲ ಬಾಡ ರಾಜಧಾನಿ ಕುಂದೂರಲು ....ಮತ್ತ ವಯ್ನೂರರ ಬಳಿಯಬಾಡ ಧಾರವಾಡದ ಕುಂದೂರಯ್ನೂರರ ಬಳಿಯಬಾಡ ಕೌಲಗೇರಿಯ ಸ್ಥಾನಮಾನ್ಯಂ" ಎಂದಿದೆ.

ಇದರಿಂದ ಧಾರವಾಡ, ಕೌಲಗೇರಿಗಳು ಕುಂದೂರು-೫೦೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕನಕೂರಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೨೧] "ಕುಂದೂರ್ರೈನೂ ರರ ಬಳಿಯ ಬಾಡಂ ಕನಕಾಪುರವಂ" ಎಂದಿದೆ. ಕುಂದೂರ-೫೦೦ರ ಕನಕಾಪುರವು ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಕನಕೂರು ಆಗಿದೆ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಯಾವುದೆಂಬುವು ತಿಳಿಯುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧಾರವಾಡ, ಮರೆಯವಾಡ, ಹಲ್ಲುಂಡಿ ಗ್ರಾಮಗಳು ಇದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕುಂಭಾಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೧೨೨]

ಕುಂದೂರ-೧೨

ಕ್ರಿ.ಶ.ಸುಮಾರು ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮೇದೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೨೩] ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಚಾವುಂಡರಾಯರಸರು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಹಾಸಾಮನ್ತ(ಭಾವ) ಬಿಜ್ಜರಸರು ಎಡವಟ್ಟ-೭೦, ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ, ೭೦ ಮತ್ತು ಮುಗುನ್ದ-೧೨ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನವು ಮುಂದುವರೆದು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಅಯ್ಯಣ ಜೋಗರು ಮಾಸುರ-೧೨, ಅರಕೆರೆ-೧೨, ನರಿಯಳಿಗೆ-೪೦, ಮಲೆ-೭೦, ಕುಂದೂರ-೧೨, ಕೊಳ್ಳಿಗನೂರ ೧೨ ಮತ್ತು ಐಯ್ವತ್ತುಂಬಾಡಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ವಿವರಗಳು ಅಲಭ್ಯ.

ಮುಗುಂದ-೩೦

ಇದು ಮಾಹಾರಾಜವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಕಂಪಣವಿದಾಗಿದ್ದು, ಮೂವತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಈ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಗ್ರಾಮ ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಮುಗದ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಗ್ರಾಮಗಳು ಈ ವಿಭಾಗದೊಳಗೆ ಇದ್ದುವು. ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ನಿಗದಿ ಗ್ರಾಮವು ಈಮುಗದ ೩೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿತ್ತು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೨೪] "ಮುಗುನ್ದ ಮೂವತ್ತೀವಸುಧೆಗೆ ತಿಳಕಮದರನಾಗ್ಗಾವುಂಡ ಚಾವುಣ್ಡಾಂ ನಿಚ್ಚೃತ ಶೌಯ್ರ್ಯಾವಷ್ಟಂ ಭಾವಧೇಯಬಾಹಾಸ್ತಂಭಂ" ಎಂದಿದೆ.

ಕೊಂಕಣ-೯೦೦

ಈ ವಿಭಾಗವು ರತ್ನಗಿರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಉತ್ತರಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಆರ್.ಎನ್.ಗುರವ[೧೨೫] ಅವರು ೨೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳು ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೫೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳು ಗೋವೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ೭೦ ಹಳ್ಳಿಗಳು ಇರಿಡಿಗೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ೭೦ ಹಳ್ಳಿಗಳು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ರತ್ನಗಿರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದು, ಈ ವಿಭಾಗ ರಚನೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. 'ಕೊಂಕಣ ಒಂಭಯ್ಯೂನೂರಮಂ" ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರ ಮುಗದ[೧೨೬] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಉಪವಿಭಾಗಗಳ ಹಾಗು ಇದರ ಗ್ರಾಮಗಳ ವಿವರಣೆಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.

ಅಣಂದೂರು-೨೦೦

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಣಂದೂರು ೩೦೦ರ ಉಲ್ಲೇಖಬಂದಿದೆ.[೧೨೭] ಇಂದಿನ ಸೋಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳು, ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳು ಅಣಂದೂರು-೩೦೦ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಕುಂಬರಿಗಾವೆ-೬೦, ಮಂದರ್ವ-೩೦, ಅಂಕುಲಗೆ-೫೦, ಮಣಿಯೂರು-೧೨, ವಂಗಿ-೩೦, ಅರವತ್ತರುಂಬಾಡ, ಮೊದಲಾದ ಉಪವಿಭಾಗಗಳು ಅಣಂದೂರು-೩೦೦ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶಗೊಂಡಿದ್ದವು. ಇಂದಿನ ಸೋಲಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂದೂರು ಪ್ರಾಚೀನ ಅಣಂದೂರು-೩೦೦ ಇದ್ದಿರಬೇಕು.

ಅಯ್ಯಣವಾಡಿ-೩೦೦

ರಾಯದುರ್ಗ ತಾಲೂಕಿನ ಪುಲಕುರ್ತಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೧೨೮] ಉಕ್ತವಾದ ಅಯ್ಯಣವಾಡಿ-೩೦೦ ಈಗಿನ ಬಲ್ಲಟಗಿ, ಸಂಕೇಶ್ವರ, ಕುರುಡಿ, ಕಲ್ಲೂರು, ಗಬ್ಬೂರುಗಳು ಈ ನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದವು. ಎರಡನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಪತ್ನಿ ಈ ನಾಡಿನ ಬಳ್ಳನಿಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮ರಲ್ಲಿ ವೀರನೊಳಂಬ ಉದಯಾದಿತ್ಯದೇವನೆಂಬುವನು ಈ ನಾಡಿನ ಕುತ್ತುವ್ರಿತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಣುಗಜೀವಿತವಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಸಾಮಂತರಾದ ಬಚ್ಚರಸರು, ಗೋನರಸರು ಮತ್ತು ಭೀಮರಸರು ಅಯ್ಯಣವಾಡಿ-೩೦೦ ಮತ್ತು ಕಣೆಯಕಲ್ಲು-೩೦೦ಗಳನ್ನು ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ದಿಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ರಹಾರ ರೂಢಿಗ್ರಾಮ (ಕುರುಡಿ)ವು ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿತ್ತು.[೧೨೯]

ಕುದಿಯ ಪರವಿ-(ಹರವಿ)-೭೦

ಕುದಿಯ (ಪ)ಹರವಿ ೭೦ರ ವಿಭಾಗವು ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಅರಸರಾಗಿದ್ದ ನೋಳಂಬರ ಪಾರಂಪರಿಕ ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬರ ಶಾಸನಗಳಾವವೂ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ೧೦೪೫ರ[೧೩೦] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಈ ನಾಡು ಎಡದೊರೆ-೨೦೦೦ದಲ್ಲಿತ್ತು. ಬಹುಶಃ ಈಗಿನ ದೇವರಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿರಬೇಕು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೨ರ[೧೩೧] ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ನಾಡಿನ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದಿದೆ.

ಪುಲಿನಾಡು-೭೦

ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತ್ಯ ಇಂದಿನ ಚಿತ್ತೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೊಯಿಮತ್ತೂರ ಪುಲಿನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೩೩]

ಕುಂದೂರ-೧೨

ಕುಂದೇವಾಡ ಎಂಬ ಊರಿನಿಂದಾಗಿ ಈ ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಹಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಂತವು ಈಗಿನ ದಾವಣಗೇರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ.

ಬಲ್ಲವಾಡಿ-೭೦

ಈ ಬಲ್ಲವಾಡಿ, ಎಪ್ಪತ್ತು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದರ ಈಗಿನ ಗ್ರಾಮ ಯಾವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರ ಮೋರಿಗೇರಿ ಶಾಸನವು[೧೩೪] "ಶ್ರೀಮತ್ ಬಲ್ಲವಾಡಿಯೆಳ್ಪತ್ತರ ಮನ್ನೆಯ ಚಟ್ಟರಸ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಸೋಗೆ-೧೨

ಹಡಗಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸೋಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಹನ್ನೆರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ತಲಕಲ್ಲು ಗ್ರಾಮದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೨ರ ಶಾಸನ[೧೩೫] "ಕೋಗಳಿ ಯಯ್ಯೂರರ ಕಂಪಣಂ ಸೋಗೆ ಪನ್ನೆರಡರ ಬಳಿಯಗ್ರಹಾರಂ ತೊಣುಕಲಿಯಮಂ" ಎಂದಿದೆ. ಸೋಗೆ, ತೊಣಕಲಿ, ಹೂಗಿಲೂರು, ಹೊನ್ನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಹನ್ನೆರಡು ಹಳ್ಳಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೩೬]

ಹೀಗೆ ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದು, ಆಡಳಿತ ಸಮರ್ಥ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ವಿವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ದಕ್ಷ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

೨.೨. ರಾಜಕೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ನೆಲೆ

೨.೨.೧. ರಾಜರು-ರಾಜಕುಮಾರರು ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿಗಳ ಪಾತ್ರ

ಕೌಟಿಲ್ಯ[೧೩೭] ಮತ್ತು ಮನು[೧೩೮] ಇವರು ಅರಸನೇ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸದ ನಿಯಂತ್ರಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನ ಮಿತಾಕ್ಷರ ಸಂಹಿತೆಯೂ[೧೩೯] ಸಹ ಅರಸರು ಸ್ವತಃ ತಾನೇ ರಾಜ್ಯದ ಆಯ-ವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ವಿಜಯನಗರವನ್ನಾಳಿದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನೂ ಸಹ ತನ್ನ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ಹಣಕಾಸಿನ ಇಲಾಖೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು[೧೪೦] ವಸ್ತುತಃ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ರಾಜ್ಯದ ಆಗು-ಹೋಗುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಆ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜನ ಆಡಳಿತದ ವೈಖರಿಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತವೆ.

ಕಂದಾಯ ವಿಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಅರಸನು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಡಿ.ಎಮ್.ಜಾ.[೧೪೧] ಮತ್ತು ಡಿ.ಆರ್.ದಾಸರ[೧೪೨] ಪ್ರಕಾರ ಅರಸನೇ ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದು; ದಾನ ನೀಡುವಾಗ ಅರಸನ

ಅನುಮತಿಯ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಿಯು ಊಳುವ ರೈತರದೇ ಅಥವಾ ರಾಜನದೇ ಎಂಬ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹಾಪ್‌ಕಿನ್ಸ್,[೧೪೩] ಸ್ಮಿತ್ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಸಹ ರಾಜನೇ ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯನೆಂದೂ ಕಂದಾಯವೆಂಬುದು ರೈತನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಾಡಿಗೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಭೂಮಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಒಡೆಯ ರೈತನೇ ಹೊರತು ರಾಜನಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜನು ರೈತರಿಂದ ಹೊಲಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೇ ರೈತರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಹೊಲಗಳನ್ನು ಮಾರುವ, ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಡುವ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ರಾಜನೇ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಂತಹ ನಿದರ್ಶನಗಳೂ ಇವೆ. ಭೂಮಿಗೆ ರಾಜನೇ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಹಣಕೊಟ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಮೇಯವೇ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೈತನೇ ಭೂಮಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಒಡೆಯ. ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಪ್ರತಿಫಲವೇ ಕಂದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ದೇಶವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದ ರಾಜನನ್ನು ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಡೆದ ಹಡಗನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಂತೆ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.[೧೪೪]

ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ರಾಜನಾಗಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ದಾನ ನೀಡುವಾಗ ರಾಜರುಗಳ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅನುಮತಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ಆಡೂರಿನ ಶಾಸನವು ಎರಡನೆಯ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ ಕಾಲದ್ದು. ಈ ಶಾಸನವು ಆಡೂರಿನ ಗಾಮುಂಡನು ಅರಸನ ಅನುಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೪೫] ಅಲ್ತೇಕರ್‌ರೂ ಸಹ ಗವರ್ನರರುಗಳೂ ಸಹ ದಾನದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕಾದರೆ ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[೧೪೬]

ಕಂದಾಯ ವಿಧಿಸಲು ರಾಜನು ನಿರ್ವಹಿಸಲೇಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

೧. ರಾಜನು ತನ್ನ ಆಡಳಿತದ ವಿಷಯಗಳು ದಕ್ಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಗಲು ದಕ್ಷರಾದ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು, ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು, ಪ್ರಾಂತೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ಹರ್ನರುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು. ಆಯಾ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ದಕ್ಷ ರೀತಿಯಿಂದ ನಿಭಾಯಿಸುವುದು ಅವರೆಲ್ಲರ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು.[೧೪೭]

೨. ಯಾವುದೇ ಅಧಿಕಾರಿಯು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಜನರನ್ನು ಶೋಷಿಸಿದರೆ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರೆ, ಅಂಥ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾ : ೧೧೦೪ರ ಶಾಸನವು ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ಹರ್ನನು ಜನರನ್ನು ಶೋಷಿಸಿದಾಗ, ಅರಸರು ಆತನಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ.[೧೪೮]

೩. ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಾಮಂತರಿಗೆ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ಗಾವುಂಡರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವುದು ಹಾಗೂ ತೆರಿಗೆಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದು ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೭೨೪ರ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವನ್ನು ಯುವರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಹೊರಡಿಸಿದ್ದಾನೆ.[೧೪೯] ಅಲ್ಲದೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೦ರ ಸೂಡಿ ಶಾಸನವು[೧೫೦] ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ನರ್ನರುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಇದು ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನ ಮೀರಜ್ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ದಾಖಲೆ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಮಹಾಕ್ಷಪಟಲಿಕ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಸರಕಾರವು ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳ ಮೂಲದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯ ದಾಖಲಾತಿ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಿತ್ತು.

೪. ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅತೀ ಭಾರವಾದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಹೇರಿ, ಅವರನ್ನು ಶೋಷಿಸಿದಾಗ, ಅರಸನು ಅವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ, ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಉದಾ: ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೧ರಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೊರೆ ಆಹವಮಲ್ಲನು(ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ), ಬಾಳ್ಗುಳಿಯ ಜನರಿಂದ ತೆರಿಗೆಯ ಬಗ್ಗೆ ದೂರು ಬಂದಾಗ, ಆತನು ಅವರನ್ನು ಭಾರವಾದ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[೧೫೧] ಇವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿವೆ.

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೊರೆ ಮೂರನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಯಶಸ್ವೀ ದೊರೆಯಾಗಿದ್ದು, ಆತನ 'ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸ: ಗ್ರಂಥವು ರಾಜನಾದವನು ದುಷ್ಟರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ, ಶಿಷ್ಟರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಎಲ್ಲ ದೊರೆಗಳು ಈ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದರು.[೧೫೨] ಉದಾ : ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಡರಾದಿತ್ಯನ ಹೊಳಲು (ಇಂದಿನ ಹೊಳಲು, ಜಿಲ್ಲಾ ಬಳ್ಳಾರಿ) ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಜನರು ದೊರೆಗೆ, ಮನ್ನೆಯ ಅಥವಾ ಮಾಂಡಲಿಕ ಬೊಪ್ಪಯ್ಯನು ತಮ್ಮನ್ನು ಶೋಷಣೆಗೀಡು ಮಾಡಿದನೆಂದು ದೂರು ನೀಡಿದಾಗ, ದೊರೆಯು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಬೊಪ್ಪಯ್ಯನನ್ನು ಮನ್ನೆಯ ಪದವಿಯಿಂದ ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿದ ಮತ್ತು ಆತನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ, ಆತನಿಗೂ ಹೊಳಲಿನ ಆದಾಯ ದೊರೆಯುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಡಿಸಿದನು.[೧೫೩] ಇದು ಅವರ ಆದರ್ಶ ನೀತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ನೀಡಲು ರಾಜಮನೆತನದವರು, ಯುವರಾಜರು, ರಾಜಕುಮಾರರು, ರಾಣಿಯರು, ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ಹರ್ನರರುಗಳು ನೇಮಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೫೪] ಉದಾ: ಅಕ್ಕಾ ದೇವಿಯು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನ ಸಹೋದರಿ ಮತ್ತು ರಾಜಕುಮಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರ ಗವ್ಹರ್ನರಳಾಗಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದಳು. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಗ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ಯುವರಾಜನಾಗಿದ್ದಾಗ, ತರ್ದವಾಡಿ-೧೦೦೦ದ ಗವ್ಹರ್ನರ್ ನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೯೫ರ ಶಾಸನವೊಂದು

ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೫೫] ಭೀವಣಯ್ಯ ಎಂಬಾತನು ಈತನ ಆಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ತರ್ದವಾಡಿಯ ಗವ್ಹರ್ನರ್ ನಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸಿದನು. ಈ ಭೀವನಯ್ಯ ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಪದವಿಗೇರಿ, ಕಾಶ್ಮೀರ ಮುಖಮಂಡಪ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಪಡೆದನು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೨ರಲ್ಲಿ ಹಲಸಿಗೆ- ೧೨೦೦೦ಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಅಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ಎಲ್ಲ ಅಧಿಕಾರಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷ ದೇಶದ ಅಚ್ಚು ಪನ್ನಾಯ ಕಂದಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು.[೧೫೬] ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗವ್ಹರ್ನರರುಗಳು, ದಂಡನಾಯಕರುಗಳು ಸಿವಿಲ್ ಮತ್ತು ಮಿಲಿಟರಿ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಮನೆತನದ ಆನುವಂಶಿಕ ಗವ್ಹರ್ನರರುಗಳು ಅಲ್ಲದೇ ರಾಜನ, ಯುವರಾಜನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಗವ್ಹನ್ನರ್ ರುಗಳು ಇದ್ದು ಅವರು ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೫೭]

ಭೂಕಂದಾಯದ ಮಂತ್ರಿಗಳು

ಮಹಾಭಾರತವು ರಾಜನು ಆಡಳಿತದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತಿದ್ದ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೫೮] ಕೌಟಿಲ್ಯನೂ ಸಹ ರಾಜನಾದವನು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯ-ಸಹಕಾರವನ್ನು ನೀಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಆಡಳಿತ ಯಂತ್ರ ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ.[೧೫೯] ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಸಮಹರ್ತ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿದಾತರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದರೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮಾತ್ಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಿಗಳಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.[೧೬೦] ಈತನೇ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿದ್ದನು. ಉದಾ: 'ಭಾರದ್ವಾಜ' ಎಂಬಾತನು ಹಣಕಾಸು ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಅಮಾತ್ಯನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸವು ಬನವಾಸಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ಹಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯವು ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ರಾಜ್ಯ ಬೊಕ್ಕಸ ಅರಸೀಕೆರೆ ಮತ್ತು ಹಲಕುರುಗಳಲ್ಲಿತ್ತು.[೧೬೧] ಇವುಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ಭಂಡಾರಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು.[೧೬೨] ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸದಲ್ಲಿ ಬಂಢಗಾರ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೬೩] ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯಬಂಢಾರಿ ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈತನ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದರೆ ರಾಜ್ಯಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ರವಾನೆಯಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ; ಕಂದಾಯದಿಂದ ಬಂದ ಆದಾಯದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನಿಡುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರಬೇಕಿತ್ತು. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ 'ಶ್ರೀಕರಣಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಗಣಕರು ಅಥವಾ ಕಾರಕೂನರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೬೪]

ಕದಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಐದು ಜನ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳವು ಆಡಳಿತದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಮಂತ್ರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟಿ.ವಿ. ಮಹಾಲಿಂಗಮ್ ರವರು ರೆವಿನ್ಯೂ ಅಥವಾ ಕಂದಾಯ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಪಾತ್ರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ; ಆದರೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆತನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ[೧೬೫] ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸತ್ಯವಾದರೂ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಂತ್ರಿಗಳ; ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂದಲ್ಲ; ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬೇರೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರಲು ಸಾಕಷ್ಟು ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ರಾಜ, ರಾಣಿಯರ ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಕಂದಾಯ ಮಂತ್ರಿಯ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಭೂದಾನ, ಗ್ರಾಮದಾನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಕದಂಬರ ದೊರೆ ಶಿವಚಿತ್ತನು ಪ್ರಧಾನ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಿ ಮಂಡಳದ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಅಥವಾ ಅವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ.[೧೬೬] ಉದಾ : ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಮಂತ್ರಿ. ಪುರೋಹಿತ, ಸೇನಾಪತಿ, ದಾವರಿಕ, ಯುವರಾಜ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕುಟುಂಬಿ ಎಂಬುವವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೧೬೭]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬ ಮಾಂಡಲಿಕ ನರಸಿಂಗದೇವನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳದ ೫ ಜನ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ.[೧೬೮] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೦ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ವೀರನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಆತನ ಐದು ಜನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಸೇರಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಮತ್ತು ಗಂಗವಾಡಿ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಗಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದರು.[೧೬೯] ಶಿವಸ್ಕಂಧವರ್ಮನ ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಾತ್ಯರ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಮಾತ್ಯರೇ ಭೂಕಂದಾಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು.[೧೭೦] ಕದಂಬರ ಶಿವಚಿತ್ತ ದೊರೆಯ ರಾಣಿಯಾದ ಕಮಲಾದೇವಿಯು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಹೇಳಿದಾಗ, ಅರಸನು ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ತಾಯಿ ಮೈಳಲಮಹಾದೇವಿಯ ಸಲಹೆಯನ್ನು, ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದುದಲ್ಲದೆ, ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಪುರೋಹಿತ ವಿದ್ಯಾವಾಸಿ ಬಲ್ಲೋಪಾಧ್ಯಾಯನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ್ದು ಅವರ ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೧೭೧] ಯಾದವರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಕೆಲವೊಂದು

ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುವಾಗ ಅರಸನು ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತು ಇತರೆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು, ಸಲಹೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ನಂತರವೇ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೧೭೨]

ಕಂದಾಯದ ವಿಷಯಗಳು ರಾಜ್ಯದ ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ : ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸವು ಎಲ್ಲ ಮಂತ್ರಿಗಳು ರಾಜ್ಯದ ಆಯವ್ಯಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದು, ದಕ್ಷರಾಗಿದ್ದು, ರಾಜ್ಯಬೊಕ್ಕಸದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೧೭೩]

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂ ಕಂದಾಯದ ಆಡಳಿತವು ಅತ್ಯಂತ ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವರ್ನರುಗಳೇ ಅದರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಾಗಿದ್ದು, ಕೇಂದ್ರೀಯ ಹಣಕಾಸು ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಆ ಇಲಾಖೆಯು ಒಳಪಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೇಂದ್ರಿಯ ವಿಭಾಗಗಳಾದ ರಾಜ್ಯಬೊಕ್ಕಸ, ದಾಖಲೆಯ ವಿಭಾಗ, ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವಿಭಾಗಗಳು ಕಂದಾಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು ಉದಾ : ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಠವಣ ವಿಭಾಗ ಎಂಬುದು ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಮಂತ್ರಿಗಳು

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೪ರ ಕಾಲದ ಹೊನ್ನತ್ತಿ ಶಾಸನವು ಗುತ್ತರ ಜೋಗಮನು ಮಾಂಡಲಿಕನಾಗಿದ್ದು, ಈತನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ದೇರಣ್ಣ ಮತ್ತು ನಾರಣ್ಣರು ಚಾಮೇಶ್ವರದೇವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ೫೦ ಮತ್ತರು ಭತ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕಚ್ಚವೀಗಳೆಯಿಂದ ಅಳೆದು ಕೊಟ್ಟರು. ಮತ್ತು ೧ ಮತ್ತರು ಕೆಂಪು ಒಣಭೂಮಿಯನ್ನು, ೧೦. ಕಮ್ಮ ಹೂತೋಟವನ್ನು, ಮನೆ, ದೀಪಕ್ಕಾಗಿ ಎಣ್ಣೆ, ೨೦೦ ಮಹಾಜನರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜೀಯರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೧೭೪]

ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಮಂತ್ರಿಯ ಕಾರ್ಯ ಬದಲಾವಣೆಗೊಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಣಕಾಸು ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ ಹಣಕಾಸಿನ ಮಂತ್ರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಳಪಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸವು ಆಡಳಿತದ ೬೬ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಅರ್ಥಾಧಿಕಾರಿ', 'ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ' ಇವರೀರ್ವರೂ ಹಣಕಾಸು ಮತ್ತು ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ (ತೆರಿಗೆ) ಇಲಾಖೆಯು ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣಗೊಂಡಿತು. ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಉದಾ : 'ಕಡಿತಾಮಾತ್ಯ'ನು, ದಾಖಲೆಗಳನ್ನಿಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ಭೂಕಂದಾಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ದಂಡನಾಯಕ, ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಗಳು ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

ಕುರಹಟ್ಟಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೨ರ ಶಾಸನವು ಮಲಪಯ್ಯ ಎಂಬಾತರು ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಮಹತ್ವದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಶಾಸನವು ಮಲಪಯ್ಯನನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೮ರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಚಿದ್ದರಸನನ್ನು 'ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, 'ಕಡಿತಮಾತ್ಯ', 'ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆಗಳ' ಕಾರ್ಯವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಡಿತ ಎಂದರೆ ಕಂದಾಯ ದಾಖಲೆಗಳು, ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆ ಎಂದರೆ ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದರ್ಥ. ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವುದು, ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಕಂದಾಯದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನಿಡುವುದು ಅತನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆತನ ಅಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಕಡಿತಮಾತ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆಯ ಆಡಳಿತವು ಬಹಳಷ್ಟು ಬದಲಾವಣೆಗೊಂಡಿತು. ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಬಕಾರಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಭಾಗವಾಗಿ ಬೇರ್ಪಟ್ಟಿತು. ಕಂದಾಯ ಇಲಾಖೆಯು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ಹರ್ನರುಗಳ ಆಧೀನದಲ್ಲಿ; ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳು, ಕೇಂದ್ರಿಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಆಡಳಿತ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಕಂದಾಯ ಅಧಿಕಾರವು ಸಾಮಂತರಿಗೆ, ಪ್ರಾಂತೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದ್ದು, ಸಾಮಂತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ನಂತರ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು. ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಿಂದಾಗಿ ಕಂದಾಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕರ್ನಾಟಕದ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೧೭೫]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮ರ ಶಾಸನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಲಕ್ಷ್ಮರಸ ಕಂದಾಯದ ಶಿಸ್ತಿನ ಸೇವಕ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕದ ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷ ದೇಶದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಈತನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಅಳಿಯ ಮಾದಿರಾಜನು ಬನವಾಸಿ ೧೨೦೦೦, ಹಲಸಿಗೆ ೧೨೦೦೦, ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ಗಳ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ದಂಡನಾಯಕ ಪಾಯಿಮರಸನು ಅಳಿಯ ಮಾದಿರಾಜರಸನ ಅಧೀನನಾಗಿದ್ದು, ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕದಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.[೧೭೫ಅ]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೨ರ ಶಾಸನವು ದಂಡನಾಯಕ ಭೀವನಯ್ಯನು ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷದೇವರ ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಭೋಗಭಟ್ಟಯ್ಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.[೧೭೫ಆ] ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದರ್ಭಾರಿನಲಿ ಶ್ರೀಕರಣಧಿಷ್ಠಾಯಕನು ಲೆಕ್ಕಪತ್ರದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನಿಡುವವನಾಗಿದ್ದನು.

ಎರಡನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೪ರ ಶಾಸನವು ಮಹಾಸಾಮಂತ ಜಯಕೇಶಿಯರಸನು ಪುಲಿಗೆರೆ ೩೦೦ರ, ಪುಲಿಗೆರೆಯ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಬಸದಿಗೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತನು. ಪುಲಿಗೆರೆಯನ್ನು ಪಟ್ಟಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಕಿರುದೆರೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು. ಅವು ಮನೆವಣ, ಪಿರಿಯರವಣ, ಧನಬಲ ಎಂಬ ಕಿರುದೆರೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಉಳಿದ ತೆರಿಗೆಗಳಾದ ಮನ್ನೆಯ ಮತ್ತು ಇತರ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೭೫]

ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳ ಮಂತ್ರಿಗಳು

ಶುಲ್ಕಬತ್ಯವಟ್ಟ ಪ್ರತ್ಯಯ, ವಡ್ಡರಾವುಳ ಎಂಬುವು ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಅರಿಸಾದ(ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆ) ಎಂದೂ' ಇತರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಮೂಲ-ಕರ' (ತೆರಿಗೆಯ ಹೆಸರು)ಎಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿವೆ. ಚಾಲುಕ್ಯ ಮೂರನೆಯ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಮುಸಿನಕೊಂಡ ಶಾಸನ ಅರಿಸಾದ ಎಂದೂ, ಕ್ರಿ.ಶ.೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಸಾಲಂಕಾಯಾನ ವಂಶದ ದೊರೆ ವಿಜಯ ನಂದಿವರ್ಮನ ಶಾಸನವಾದ ಪೆಡವೆಗಿ ಶಾಸನ, ಕೊಲ್ಲೇರು ಶಾಸನಗಳು, 'ಅಜ್ಞನಪ್ತಿ' ಎಂದೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ. 'ಹಿರಣ್ಯ' ಎಂಬುದು ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು.[೧೭೬]

ಶುಲ್ಕಬತ್ಯವಟ್ಟಪ್ರತ್ಯಯ, ವಡ್ಡರಾವುಳ ಎಂಬುವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾದ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲವು ವಾಣಿಜ್ಯ-ವ್ಯವಹಾರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕಾಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಐಹೊಳೆಯ ಶಾಸನವು ವಡ್ಡರಾವುಳ ತೆರಿಗೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ.[೧೭೭] ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ವಿರಳವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗರ್ವನರ್‌ಗಳು ಮಾರಾಟ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮತ್ತು ಸಮಕಾಲೀನ ಅರಸುಮನೆತನಗಳ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಯ ಮಂತ್ರಿಗಳೇ ಇಡೀ ಕೇಂದ್ರಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳು ವಡ್ಡರಾವುಳ ತೆರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ ಮಂತ್ರಿಗಳೆಂಬ ಉನ್ನತ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.

ವಡ್ಡರಾವುಳ

ಪೆರ್ಜುಂಕದ ಜೊತೆ ಬಳಕೆಗೊಂಡ ಸುಂಕಗಳಲ್ಲಿ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಇತಿಹಾಸತಜ್ಞರಾದ ಡಾ.ಸರಕಾರ ಮತ್ತು ಸಾಲೆತೊರೆಯವರು ಅದೊಂದು ತೆರಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.

ಅದರಾಚೆ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಡಾ.ಜಿ.ಆರ್. ಕುಪ್ಪುಸ್ವಾಮಿ ಅವರು ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕ= ವಡ್ಡ+(ಊ)ರಾವುಳ=ವಡ್ಡ+ಊ(ರ)= ಒಳಸುಂಕ ಎಂದು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಲೆತ್ನಿಸಿದ್ದು, ಪಟ್ಟಣ, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರುವ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಡಾ.ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸಂಸ್ಕೃತದ ವೃದ್ಧರಾಜಕುಲವೆಂದು ಅದು ರಾಜಕುಲದವರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆಯೆಂದಿದ್ದಾರೆ ವಡ್ಡ(<ವೃದ್ಧ)+ರಾವುಳ/ರಾವುಳ (ಸಂ) ರಾಜಕುಲ ಎಂದು ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಡಾ.ಜಿ.ಎಸ್.ಘಟಪಣದಿ ಅವರು ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಗೌಹಾ ಶಾಸನವು ವಡ್ಡರಾವುಳವನ್ನು ಪಿರಿಯತೆರೆ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದನ್ನು ಕೆ.ಎ.ನೀಲಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ವಡ್ಡರಾವುಳ ರಾಜನಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕೇಂದ್ರ ಕಂದಾಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ವಡ್ಡ(>(ಸಂ), ವೃದ್ಧ=ಪಿರಿಯ)+ರಾವುಳ= ರಾಜಿ ಕುಳ(<ರಾಜಕುಲ) ಕುಳ ಎಂದರೆ ಸುಂಕ, ರಾಜಕುಳ ಎಂದರೆ ರಾಜನಿಗೆ ಸೇರಿದ ತೆರಿಗೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಇದು ನೇರವಾಗಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ್ಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಹಿರಿಯ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಬೃಹತ್ ವ್ಯವಹಾರಿಯೇ ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿ ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದವೇ ವಡ್ಡ ಎಂದು ತದ್ಭವವಾಗುತ್ತದೆ (ವೃದ್ಧ>ವಡ್ಡ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ). ಬೃಹತ್+ಆಪಣ>ಬೃಹದಾಪಣ> ವಡ್ಡರಾವುಳ ಎಂದು ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದೆ. ಅಪಣಿಕ ಎಂದರೆ ಅಂಗಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ ಇಲ್ಲವೆ ವ್ಯಾಪಾರ ತೆರಿಗೆ ಮೂಲತಃ ಪಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವೆಂದರೆ ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಸುಂಕ ಎಂದು ಹೊಸ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಈಚೆಗೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ವೂರೊಳಗೆ ಮಾರಿದ ಬಂಡಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ಬಿಲುಕೊಡೆ, ವಡ್ಡರಾವುಳ ಮೂಲೆಗೆ ಬಳ್ಳ ೧೩ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ ವಿಕ್ರಮರಸ ತನ್ನ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕದೊಳಗೆ ಮಾರಿದ ಕುದುರೆಗೆ ಸಲಿಕೆ ೧ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ವಡ್ಡರಾವುಳವು ಪ್ರಮುಖ ಮಾರಾಟ ತೆರಿಗೆಯೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕಾರಿ ನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದೊಂದು ನಿಯಮಿತ ವ್ಯಾಪಕ ಸುಂಕವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಎಸ್.ಕೆ.ಕೊಪ್ಪ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವೆಂಬುದು ಬೃಹತ್ ವ್ಯಾಪಾರ ತೆರಿಗೆ. ಅಂದರೆ ಬಹು ಪ್ರಮಾಣದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ವಸ್ತುಗಳ ತೆರಿಗೆ. ಮಾರಾಟ ವಸ್ತುಗಳ ತೂಕ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿದ್ದು, ಅಂತಹ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರುವ ಸುಂಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪೆರ್ಜುಂಕ ಮತ್ತು ವಡ್ಡರಾವುಳದೊಂದಿಗೆ ಬಿಳ್ಕೊಡೆ, ಬೆಳ್ಳಾಯವೆಂಬೆರಡು ಸುಂಕ ವಿಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

ಪನ್ನಾಯ

ವ್ಯಾಪರಿ ತೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪನ್ನಾಯ. ಎಲೆ ಅಡಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಆಕರಿಸುವ ಸುಂಕವಾಗಿದೆ. ಎಲೆ ಕೆಡುವ ವಸ್ತುವಾದ್ದರಿಂದ ಪನ್ನಾಯವನ್ನು ವಸ್ತು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ

ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪನ್ನಾಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರಿಗರು ಪನ್ನವಣ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಪನ್ನವಣ ಅಚ್ಚು ಪನ್ನಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಕೊಪ್ಪರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.[೧೩೮]

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನು ವಡ್ಡರಾವುಳ ಮತ್ತು ಹೆರ್ಜುಂಕ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು, ಸಪ್ತಾದಶಲಕ್ಷದೇಶದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು[೧೩೮ಅ] ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷ ದೇಶ ಅಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನನ್ನು ಮಹಾಪ್ರಧಾನ, ಬಾಣಸವೆರ್ಗಡೆ, ದಂಡನಾಯಕ, ಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನು ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದು ವಡ್ಡರಾವುಳ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ.[೧೩೯] ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೩ರ ಶಾಸನವು ಹುಲಿಗೆರೆ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನು ಮಂಗಳಿ-೩೦೦, ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ರ ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೪೦] ಕೆಲವು ಸಲ ವಡ್ಡರಾವುಳ ತೆರಿಗೆ ಇಲಾಖೆ, ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ ತೆರಿಗೆ ಇಲಾಖೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದ್ದೂ ಉಂಟು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೨ರ ಶಾಸನ ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷ ದೇಶದ ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಬೀವನಯ್ಯ ಎಂಬಾತ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೪೧] ಕಲಚೂರಿಗಳ ದಾಸಿಮಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನು ಅಬಕಾರಿ ಮತ್ತು ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.[೧೪೨]

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿರದಿದ್ದರೂ, ತೆರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಹೆರ್ಜುಂಕ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[೧೪೩] ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಮಂತ ಪ್ರಭುಗಳ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಆಡಳಿತದಿಂದಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಮಂತ ಪ್ರಭುಗಳು ರಾಜ್ಯಾದಾಯದ ನಿಯಂತ್ರಕರಾಗಿದ್ದರು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರಣ ಶ್ರೇಣಿ ಆಡಳಿತವೂ ಸಹ ಈ ರೀತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ರಾಜನು ಸಹ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಅಥವಾ ದಾನ ನೀಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ.[೧೪೪]

ಇಲಾಖೆಗಳು

ಕಂದಾಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ೩ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಿಭಾಗಗಳು

೧. ದಾಖಲೆ ಇಲಾಖೆ

೨. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಇಲಾಖೆ

೩. ಕೋಶ ಇಲಾಖೆ ಅಥವಾ ಬೊಕ್ಕಸ ಇಲಾಖೆ

೧. ದಾಖಲೆ ಇಲಾಖೆ : ಈ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆ.[೧೮೫] ಕಡಿತ ಅಥವಾ ಕಡತ ಎಂದರೆ ಕಂದಾಯದ ದಾಖಲೆಗಳು[೧೮೬] ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೨ರ ಮೂರನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶಾಸನವು ಚಿದ್ದರಸನನ್ನು ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದೆ.[೧೮೭] ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಂದಿಮಯ್ಯ ಎಂಬಾತನು ಅದರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು.[೧೮೮] ಲೇಖಕರು ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನಿಡು ವವರಾಗಿದ್ದು ದಾಖಲೆ ಇಲಾಖೆ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಸಹಾಯ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಸಿವಿದೆ.[೧೮೯] ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕೆಲಸವೂ ಸಹ ಇವರದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಸೇನುಭೋವನು ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ, ಸ್ಥಳೀಯ ಕಂದಾಯದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.[೧೯೦] ಆದರೆ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂದಾಯ ವ್ಯವಹಾರದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಅಠವಣ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು.

ಟಿ.ವಿ.ಮಹಾಲಿಂಗಮ್‌ರ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಥಳೀಯ ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತದ ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ ನಾಲ್ಕು ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕಂದಾಯದ ನಿಯಮಗಳು, ವ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲ ದಾಖಲೆಯ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದುದು ನಿಜ. ಅವು ಕೇಂದ್ರಿಯ ದಾಖಲು ವಿಭಾಗ, ಪ್ರಾಂತೀಯ ದಾಖಲೆ ಇಲಾಖೆ, ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸೇನುಭೋವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ರವಾನೆಯಾಗಿ ದಾಖಲಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ದಾನ ನೀಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅದೇ ಪ್ರತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದಾನ ನೀಡುವ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಗಲು ರಾಜ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯ ಮೂಲಕ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ಮುಖ್ಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯಿಂದ ಅನುಮತಿಗೆ ಸಿದ್ದವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಂತರ ಕಂದಾಯ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ನಂತರ ರೆವಿನ್ಯೂ ದಾಖಲಾತಿ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೧೯೧]

೨. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವಿಭಾಗ : ಕಂದಾಯದ ಯಶಸ್ವೀ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಈ ವಿಭಾಗವು ಪೂರಕವಾಗಿತ್ತು. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಶ್ರೀಕರಣ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೬ರಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಎರೆಯಂಗ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರೆಯಣ್ಣ ಎಂಬಾತನು ಶ್ರೀಕರಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಈ ಹುದ್ದೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೫ರವರೆಗೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ಶ್ರೀಕರಣ ಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಅಧಿಕಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿತ್ತು. ವಿಭಾಗದ ಲೆಕ್ಕಿಗರಿಗೆ ಕರಣಮ್‌ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೮ರ ಬೆಳಹೊಡ ಶಾಸನವು ಕರಣಮ್‌ರು ಬಣ್ಣಿಗ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ವಿಭಾಗವು ಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತಹ ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವರ್ನರ್‌ರುಗಳ ತೆರಿಗೆ, ಈಗಾಗಲೇ ವಸೂಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಂದಾಯದ ಮತ್ತು ವಸೂಲಿ ಮಾಡುವಂತಹ ಕಂದಾಯದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಇಡುವಂತಹ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳೂ ಸಹ ಈ ಕುರಿತು ಹೇಳಿವೆ.[೧೯೨]

೩. **ರಾಜ ಬೊಕ್ಕಸ :** ಕೇಂದ್ರೀಯ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಪರ್ಕಕೊಂಡಿಯಾದ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಭಾಗವೆಂದರೆ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸ. ಮಾನಸೋಲ್ಲಾಸದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಗೆ ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಭಂಡಗಾರ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೭ರಲ್ಲಿ, ದಂಡನಾಯಕ ಕೇಶಿರಾಜನು ಈ ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಕೆಲವೆಡೆ ಇದಕ್ಕೆ ಭಂಡಗಾರಿಕ ಎಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕಂದಾಯ ಮತ್ತು ಹಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು, ಇಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ವಿವಿಧ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಿಗೆ ಬನವಾಸಿಯು ರಾಜಬೊಕ್ಕಸ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಣ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಾಜಬೊಕ್ಕಗಳಿದ್ದು ಅವು ಅರಸೀಕೆರೆ ಮತ್ತು ಹಲಕುರೂಗಳಲ್ಲಿದ್ದವು. ಇವುಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಭಂಡಾರಿ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಅರಸೀಕೆರೆ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಕೇಶವದೇವನಿದ್ದನು. ಆತನಿಗೆ ಹಿರಿಯ ಭಂಡಾರಿ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಗಳಿಗೆ ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ಹಕ್ಕಿತ್ತು. ಆ ಕಂದಾಯವು ಧಾನ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ವಸೂಲಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ಉಗ್ರಾಣ ಎಂದು ಹೆಸರಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಉಗ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಗ್ರಾಮಜನರು ಉಗ್ರಾಣವೆಂಬ ಧಾನ್ಯರೂಪದ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

ರಾಜನ ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಭಂಡಾರಗಾರಣ. ರಾಜ್ಯದ ಸಮಸ್ತ ಹಣಕಾಸಿನ ನಿಯಂತ್ರಕನಾಗಿದ್ದ. ರಾಜಬೊಕ್ಕಸದ ಶಾಖೆಗಳು ರಾಜ್ಯದ ವಿವಿಧ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೫ರ ಶಾಸನವು ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ರೂಪಭಟ್ಟಯ್ಯನು ಬೆದರುಗುಪ್ಪೆಯ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಒಬ್ಬ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕ "ತದೇಯ ಎಂಬ ದಂಡನಾಯಕ" ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆತನು ಮೀಸಲು ಹಣಕಾಸು ಶಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.

ಶಾಸನಾಧಿಕಾರಿ

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪ರ ಶಾಸನವು ಮೈಯಿಪಯ್ಯ ಶಾಸನಾಧಿಕಾರಿ, ಮಹಾಪ್ರಚಂಡದಂಡನಾಯಕ ಪ್ರೋಲರಯ್ಯನು ರಾಜಶಾಸನಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ದಾನ ನೀಡುವಾಗ ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಗಮನಕ್ಕೆ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ತರಬೇಕಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ರವಿಯಣಭಟ್ಟನು ಸ್ವಯಂಭೂ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಅದು ಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ, ರಾಷ್ಟ್ರಾಧಿಪತಿ, ವಿಷಯಾಧಿಪತಿ, ಗ್ರಾಮಕೂಟ, ಆಯುಕ್ತಕ, ನಿಯುಕ್ತಕ, ಅಧಿಕಾರಿಕ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತರುಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ನಡೆಯಿತು.[೯೩]

ಸುಂಕದ ದಂಡನಾಯಕರು

ದಂಡನಾಯಕ ಮಹದೇವರಸ : ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನನಾಗಿ ಕರಿತುರಗಪಟ್ಟಸಾಹಣಿಯಾಗಿ, ಸೇನಾಪತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತು ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಮಹಾದೇವರಸನು ಆತನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ

ದಂಡನಾಯಕ ಪೆರ್ಜುಂಕ, ವಡ್ಡರಾವುಳಾಧಿಕಾರಿ ಮೇದಿಮಯ್ಯ ಹಾಗೂ ಮುಳಗುಂದ-೧೨ರ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ ಕೋಳಿವಾಡದ ಗೋವಿಂದಯ್ಯ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಕಣವಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರ ತೋಟದ ಪೆರ್ಜುಂಕ ವನ್ನು ವಡ್ಡರಾವುಳವನ್ನು ಶ್ರೀ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದೇವರ ಆಚಾರ್ಯರರಾದ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತದೇವರ ಪಾದಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ದಾನಬಿಟ್ಟರು.

ದಂಡನಾಯಕ ಮೇದಿಮಯ್ಯ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧ರ ಕಣವಿಯ[೧೯೪] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೇದಿಮಯ್ಯನ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತದೆ. ಈತ ಮಹಾದೇವರಸನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಮತ್ತು ಪೆರ್ಜುಂಕ, ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ೨೦೦ರ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆಯೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ಮುಳಗುಂದದ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಶಾಸನವು ಸಮಸ್ತಪ್ರವನಸಂಸ್ತೂಯಮಾನ, ಬ್ರಹ್ಮವಂಶಾಂಬರ, ನ್ಯಾಯಣಿವಿದ್ವಿಷಜನ ಚಿಂತಮಣಿ.... ಭೋಗಪುರಂದರ ಸಹಜಗುಣಸುಂದರ ಮುಂತಾಗಿ ಆತನನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇಂಥ ಮೇದಿಮಯ್ಯ ಮುಳಗುಂದ-೧೨ರಾದಿಯಾಗಿ ಹಲವು ಕಂಪಣಗಳ ಅರಸರುಗಳು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಭೀಮೇಶ್ವರದೇವರ ಸ್ನಾನಪೂಜಾದಿಗಳು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು.[೧೯೫]

ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ : ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಹೆರ್ಮಾಡಿದೇವರಸನು ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ನಾಗಿದ್ದನು. ಕಾಳಸೇನ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗಿದ್ದನು. ಎಲೆಶಿರೂರ ಶಾಸನವು ಹೆರ್ಮಾಡಿದೇವರಸ ಮತ್ತು ಆತನ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಪೆರ್ಗಡೆ ಸಾಮಿಯಣ್ಣ ಎಲಿಶಿರೂರಿನ ಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದರು.[೧೯೬]

ಮಹದೇವ ದಂಡನಾಯಕ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೯ರ ನೂಲಗೇರಿ[೧೯೭] ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಷಯಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಹಾದೇವ ದಂಡನಾಯಕನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಈತನು (ಸ್ಥಾನಾಂತರದ ಸುಂಕ) ಸ್ಥಾನಗಳ ಸುಂಕವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದು ಪೆರ್ಜುಂಕ, ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಒಕ್ಕಲುದೆರೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುವರ್ಣಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ನೂಲಗೇರಿಯ ಬಣಜಿಗರು ಒಂದು ಹಸುಬೆಗೆ ಒಂದು ಹಾಗದಂತೆ ಗವರೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ನೂಲಗೇರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಗವರೇಶ್ವರದೇವರನ್ನು ಬುಟ್ಟಿಹೆಣೆಯುವವ ವರ್ತಕರು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರು.

ಸೋಬನರಸ : ೨ನೆಯ ತೈಲಪನ ಕಾಲದ ಬೆಳ್ವೊಲ ಮರಿಕರದೇಶದ ದಂಡನಾಯಕ ಸೋಬನರಸ[೧೯೭ಅ]ನಿಂದ ಕಾರಣ ಗುರಿಪಟ್ಟ, ಗ್ರಾಮವು ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ನೀಲಗುಂದ[೧೯೭ಅ] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಹ ಶೋಭನರಸನು ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನಿಗೆ ಸತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ನೀರ್ಗುಂದ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಪೆರ್ಗಡೆಗಳು : ಚಾವುಂಡರಸನು ಎರಡನೆಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾಗಿದ್ದನು. ಆತ ಪಾದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿಗಳಾಗಿ ಭಂಡಾರದ ಬಸವಯ್ಯನಾಯಕ, ಝೀಂಕಾರದ ಕಲಿದೇವನಾಯಕರಿದ್ದರೆಂದು ಹೊಸೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಭಂಡಾರದ ಬಸವಮಯ್ಯ ನಾಯಕನು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾದ ವೀರಚಾವುಂಡರಸನ ಭಂಡಾರದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನಿಡುವ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ. ಆತನ ಹುದ್ದೆ ಇಂದಿನ ವಿತ್ತಾಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ.

ಕಲಿದೇವನಾಯಕ : ಹೊಸೂರು ಶಾಸನವು ಝೀಂಕಾರದ ಕಲಿದೇವ, ಕಲ್ಲಮಯ್ಯ, ಕಲಿದೇವನಾಯಕ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಇವನು ವೀರ ಚಾವುಂಡರಸನ ಕೆಲಗೆ ಪನ್ನಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕಲಿದೇವನು ಹೊಸೂರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ಗಂಗೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರ ಪಾದಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ದೇವರತೋಟದ ಎಲೆಗೆ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕವನ್ನು ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ದಾನಬಿಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೯೮]

ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಮಿಯಣ್ಣ : ನಾಮಿಯಣ್ಣನೆಂಬುವವನು ಹೆರ್ಮಾಡಿದೇವರಸನ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ, ಪೆರ್ಗಡೆಯಾಗಿ ಧರ್ಮವೆತ್ತದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಎಲೆಶಿರೂರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಶ್ರೀಮಚಾಲುಕ್ಯ ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ವರ್ಷದ ೩ನೆಯ ರಕ್ತಾಸಂವತ್ಸರದ ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ಪೌರ್ಣಮಾಸೆ ಆದಿವಾರ ಸೋಮಗ್ರಹಣದಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಅಘೋರಪಂಡಿತರ ಪಾದಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ಶ್ರೀಭೋಗೇಶ್ವರದೇವರ ನಂದಿದೇವಿಗೆಗೆ ಬಿಳಿ ಎಲೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಹೇರಿಗೊಂದು ಪಣವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೯೯]

ಪೆರ್ಗಡೆ ಆಚರಸ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯ರ ಮೇದೂರ [೨೦೦]ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವನ ದಂಡನಾಯಕ ಗೋವಿಂದರಸನು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ಆತನ ಅಧೀನ ದೊರೆ ಸಾಮಂತದೊರೆ ಬೆಳಗುತ್ತಿಯ ಸಿಂದಮನೆತನದ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಆಚರಸನಿದ್ದನು. ಈತನು ಎಡವಟ್ಟೆ-೭೦, ಅರಕೆರೆಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಎಡವಟ್ಟೆ-೭೦ರ ಗ್ರಾಮ ಮೇದೂರ (ಮಜವೂರ)ದಲ್ಲಿ ಪೆರ್ಗಡೆ ಆಚರಸನು ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೦೧]

ಪೆರ್ಗಡೆ ಮದುವಯ್ಯ : ಪೆರ್ಗಡೆ ಮದುವಯ್ಯನು ಹೆರ್ಜುಂಕ, ದವಸ ಸುಂಕಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ೧/೧೦ ಭಾಗದಷ್ಟು ದವಸಾಯವನ್ನು ಮೇದೂರಿನ ಮಾಕಳೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ವಿವರವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಕರ, ಹಸಾದಕರ, ಹತ್ತಿ, ಅಡಿಕೆ, ಕೆರೆಗಳಿಂದ ಬಂದ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಸರಕುಗಳು ಮೇದೂರಿನಿಂದ ಆಮದು-ರಫ್ತಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ತೆರೆಗೆಯ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಪಣ, ಪೊನ್‌ಗೆ ಒಂದು ವಿಸದಂತೆ ದಾನ ನೀಡಲಾಯಿತು.[೨೦೨]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫ರ ರಾಮತೀರ್ಥ ಶಾಸನವು ಯುವರಾಜ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ಕರಹಾಡ ೪೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ದಂಡನಾಯಕ ಚೌವ್ವನಯ್ಯನು ನಾಡಪೆರ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೫ರ ಹೂಲಿ ಶಾಸನವು ಪೆರ್ಗಡೆನೇಮಯ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು ಅದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೭ರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ರಾಣಿ ಸೋಮಲದೇವಿಯು ಸುಪಾಣಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ ದುರ್ಗಸಿಂಹನು ಕವಿಜನಾಶ್ರಯನಿಷ್ಠೆಯೆಂದು ಸುಪಾಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಪ್ಪಾಣಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಚಿತ್ತಪೂರ ಸರಸ್ವತಿ ಮಂಟಪ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೦೩] ಇದು ಪೆರ್ಗಡೆಗಳು ಕಂದಾಯದಷ್ಟೇ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಮಹತ್ವ ನೀಡಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ.ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೫೧ರ ಕಬ್ಬೂರ ಶಾಸನವು ಹಾವೇರಿಯ ೪೦೦ ಮಹಾಜನರಿಂದ ಸೇನಬೋವಲಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿಯು ಕಬ್ಬೂರದ ಹೆಗ್ಗಡೆತನ ಪಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೆ, ಕಬ್ಬೂರದ ೧೦೨೫ರ ಶಾಸನವು ಬಾಸವುರ ೧೪೦ ನಾಡಗಾವುಂಡನಿಂದ ಕಬ್ಬೂರಗೌಡಿಕೆ ಪಡೆದ ವಿಷಯವಿದೆ.[೨೦೪] ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಮಾಳಪ್ಪಟ್ಟನೆಂಬ ಕಡಿತವೆರ್ಗಡೆಯು ಕುರಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೨ರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು.[೨೦೫]

೨.೨.೨ ಸುಂಕದ ಇಲಾಖೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಂತರು-ಮಹಾಸಮಂತರ ಪಾತ್ರ

ಸುಂಕವು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಮುಖ ಆದಾಯ ಮೂಲವಾಗಿತ್ತು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಸ್ತಿಭಾರವೇ ಸುಂಕದ ಆದಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಈ ಇಲಾಖೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ ಕಾಳಜಿ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾದ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ, ಮಹಾಪ್ರಚಂಡದಂಡನಾಯಕನನ್ನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಪಿರಿಯ ಎಂಬ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೦೬] ಇವರು ದೊಡ್ಡ ವಿಭಾಗಗಳ ಸುಂಕವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈತನ ಕೆಳಗೆ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಸುಂಕಗಳ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು.[೨೦೭] ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪಿರಿಯ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ, ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ಅನಂತಪಾಳಯ್ಯನು ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಆತನ ಕೆಳಗೆ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ಬಮ್ಮರಸನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ಪನ್ನಾಯ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.[೨೦೮]

ಸುಂಕದ ಮಹಾಸಾಮಂತರು

ಆಳುವ ಮಹಾಸಾಮಂತರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಸುಂಕದ ಮಹಾಸಾಮಂತರ ಹೆಸರುಗಳೂ ಸಹ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಬಹುಶಃ ಇವೆರಡೂ ಒಂದೇ ಶ್ರೇಣಿಯ ಹುದ್ದೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅಧಿಕಾರದ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಸುಂಕದ ಮಹಾಸಾಮಂತರು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ

ಕಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುಂಕದ ಮಹಾಸಾಮಂತರು ಕೇಂದ್ರದ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕರಿಗೂ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಪ್ರಾಂತದ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರಿಗೂ ಆಧೀನರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಸಾಮಂತ ಡಾಕರಸನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ಪೆರ್ಜುಕವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೦೭] ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಮತ್ತು ಹೆರ್ಜುಕ ತೆರಿಗೆ, ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷ ದೇಶದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷವು ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೩ರ ಶಾಸನವು ಅನಂತಪಾಳಯ್ಯನು ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦, ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ರ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಮತ್ತು ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೦೮] ಮೂರನೆಯ ತೈಲಹ ಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಬಾಚರಸ ಅಥವಾ ಬಾಚಿಭೂಪನು ಗುತ್ತಿ ತಾಲೂಕಿನ ಸಿಂದವಾಡಿಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನ ತಂದೆ ಚೊಕ್ಕಭೂಪನಾಗಿದ್ದು, ಮಹಾಸಾಮಂತ ಚೊಕ್ಕರಸನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಚೊಕ್ಕರಸನು ಮನ್ನೆಯ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಬಾಚರಸನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು, ಇದು ಅದವಾನಿ-೫೦೦ದ ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಸಿಂದವಾಡಿ-೧೦೦ಕ್ಕೆ ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಈ ದಾನವು ತುಂಬುಜದ ಕಾರೆಕಂಟೇಕೇಶ್ವರರಿಗೆ ನೀಡಲಾದ ಉದಾಹರಣೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೨೦೯]

ಮಹಾಸಾಮಂತ ಉದಯಾದಿತ್ಯ ಸಿಂದರಸನು ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ಮನ್ನೆಯ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ, ತೆರಿಗೆ ಆದಾಯವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು,[೨೧೦] ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವನ್ನು ಮಹಾಸಾಮಂತ ಸಿಂದರಸನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೧೧] ಇಲ್ಲಿಯ ಡಾಕರಸ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲರಸರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೩ ಮತ್ತು ೧೧೧೧ರಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ಹೆಜ್ಜುಂಕವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಡಾಕರಸನ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಆತನ ಮಗನಿರಬಹುದಾದ ಹುದ್ದೆಯಿದ್ದು, ಮಲ್ಲರಸನು ಆ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದನು. ಮೇಲಿನ ಮೂವರು ಮಹಾಸಾಮಂತರ ಹೆಸರುಗಳ ಮುಂದೆ 'ಅರಸ' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಬಳಕೆಗೊಂಡಿದೆ. ಸಿಂದರು ರಾಜವಂಶೀಯರೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಳುವ ಮಹಾಸಾಮಂತರಂತೆ ಸುಂಕದ ಮಹಾಸಾಮಂತರೂ ಸಹ ಸವಬೇಶ್ವರ ರಾಜವಂಶೀಯರಾಗಿದ್ದು, ಅವರು ಅನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ಆ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೧೨] ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಅಸಗಮರಸನು ದೇವುಲಪಳ್ಳ ಗ್ರಾಮದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸವಬೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಮತ್ತು ೩ ಪ್ರಕಾರದ ಅಂಗಡಿಗಳಾದ ೧. ಉತ್ತಮ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ೧ ದ್ರಮ್ಮ, ೨. ಮಧ್ಯಮ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ೬ ದ್ರಮ್ಮವನ್ನು, ೩. ಕನಿಷ್ಟ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ೪೪ ದ್ರಮ್ಮ, ಅಂಗಡಿ ಸಿದ್ದಾಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅದನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೧೩] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಮಲ್ಲರಸನು ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಕಂದನವೊಳಲ್ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ದಂಡಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣದ

ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಮೇಲಾಳ್ಕೆಯ ಪ್ರಭುಗಳು ಸಹ ಸುಂಕದ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೨೧೪]

ಪ್ರಾಂತೀಯ ವಿಭಾಗದ ಸುಂಕದ ದಂಡನಾಯಕರು

ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನ ಅಳಿಯನಾದ ದಂಡನಾಯಕ ಮಾದಿರಾಜನು ಅರಸ ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦, ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦, ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦ ವಿಭಾಗಗಳ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕ ಗುಂದಮರಸನು[೨೧೫] ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿ ಅರಮನೆಯ ಉನ್ನತ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು, ಬನವಾಸಿ ಪ್ರಾಂತದ ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ಬೆಳ್ಕೋಡೆ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೧೬]

ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಅಣುಕಪಲ್ಲವರಾಯನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಪೆರ್ಜುಂಕದಾದಿಷ್ಠಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು. ಇವನು ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನ ಕೆಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನ ಅಳಿಯ ಮಾದಿರಾಜನ ಪಾದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿಯಾಗಿ ದಂಡನಾಯಕ ಪಾಲಮರಸನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೧೭]

ಮೂರನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಇಂದ್ರಭತ್ತಾರ್ಯನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಕೀಳ್ಪಟ್ಟೆ, ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ ಕಂದಾಯಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನು ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಶಾಂತಿ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದ, ದಂಡನಾಯಕ ಭೋಗಭಟ್ಟಯ್ಯನ ಅಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.[೨೧೮] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮ರಲ್ಲಿ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನ ಆಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದ ಬಮ್ಮರಸನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ ಪ್ರಾಂತದ ಪನ್ನಾಯದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಈತನು ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯದಾಧಿಷ್ಠಾಯಕ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿದ್ದನು.[೨೧೯]

ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ತಮಗೆ ನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಬಡ್ತಿ ನೀಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡದಂಡನಾಯಕ ಅನಂತಪಾಳಯ್ಯನು ಮೊದಲು ಪನ್ನಾಯದಾಧಿಷ್ಠಾಯಕನಾಗಿದ್ದನು. ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೨ರಲ್ಲಿ ಗಜಗಂಡ-೬೦೦, ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷದ ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ, ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೨ರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕನೆನಿಸಿ ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಡ್ತಿಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ.[೨೨೦]

ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ಇಲಾಖೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ಶ್ರೇಣಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿರದೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿದೇಶಾಂಗ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಕೆಳಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿವಿಧ ಇಲಾಖೆಗಳ ದಂಡನಾಯಕರು ಮತ್ತು ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ದಂಡನಾಯಕ ಪಾಯಿಮರಸರ ಆಳಿಯ ಮಾದಿರಾಜರಸನ ಆಧೀನನಾಗಿದ್ದು, ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.[೨೨೧] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೨ರ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ದಂಡನಾಯಕ ಭೀವನಯ್ಯ ಸಪ್ತಾರ್ಧಲಕ್ಷದೇಶದ ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೨೨]

ಸಾಮಂತರು

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾಮಂತರು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು, ಭೂಮಿನಿವೇಶನ, ಕಂದಾಯದ ಆದಾಯವನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ, ದಾನ ನೀಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ನಾಗರಿಕ, ಕ್ರಿಮಿನಲ್, ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಮಾಂಡಲಿಕ ಜೋಯಿಮಯ್ಯನು ಪೆರೂರ ಪ್ರಾಂತದ ಅಗ್ರಹಾರ ತಾಲಿಮಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸ್ವಯಂಭೂ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಮಭಾಗವನ್ನಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ.[೨೨೩]

ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಅಸಗಮಿರಸನು ದೇವುಲಪಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಕೆಲ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಅಸಗಮರಸನ ತಾಯಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಳು. ಮತ್ತು ಅಂಗಡಿ ಸಿದ್ದಾಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮದಿಂದ ೧ ದ್ರಮ್ಮ, ಮಧ್ಯಮ ೬ ದ್ರಮ್ಮ, ಕನಿಷ್ಟ ೪೪ ದ್ರಮ್ಮ ವಿವಿಧ ಅಂಗಡಿಗಳಿಂದ ನೀಡಿದ.[೨೨೪]

ಯುವರಾಜ ಜಯಸಿಂಹ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಗನಾಗಿದ್ದು, ತೊಂಬಲಿಕ-೭೦ನ್ನು ಕುಮಾರವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು, ನಾಡಾಧಿಕಾರಿಯ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಚಿಲ್ಲಕುರುದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದಂತಹ ಮತ್ತು ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಶಂಕರಗಂಡರಸ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಿಪಾಕದ ಎಲ್ಲ ವರ್ತಕಶ್ರೇಣಿಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣ, ಒಂದು ಪಣ, ಪೆರ್ಗಡೆ ಕಾವಣಯ್ಯ ಉಳಿದ ಕರಣಿಕರು ಕಂದಾಯ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಆದೇಶಿಸಿದ[೨೨೫] ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಶಾಸನದಲ್ಲಿವೆ.

ಪರಮಾರ ಜಗದೇವ ಗೋಷ್ಟಿಪಾಳು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ. ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾದ ಹೈಹಯ ವಂಶದ ರಾಯಪ್ರಜು ೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉರಿಯ (ಪೆದ್ದವೂರು) ಗ್ರಾಮದ ಕಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ.

ಬಮ್ಮಿಯರಸ ಮತ್ತಿ ಸಿರಿಯಮ್ಮರಸ ೩೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಿಗ್ಗಾವಿಯ ಸ್ವಯಂಭೂದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು.[೨೨೬]

ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಲೋಕರಸನು ಮತ್ತು ಅಘೋರಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರು ಸೇರಿಕೊಂಡು ೧೦೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು, ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ, ಬಂಜರು ಭೂಮಿ, ಹೂತೋಟಗಳನ್ನು ಪಂಡರಿಕೆ ಪಟ್ಟಣದ ಲೋಕೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೨೨೭]

ಯುವರಾಜ ತೈಲಪದೇವ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗರಿಗೆ ಆಸ್ತಿ ಹಕ್ಕಿನ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩ರಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಅಪುತ್ರಕ ಆಸ್ತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆವಂಚ ರಾಜಧಾನಿಯ ಪಟ್ಟಸಾಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ನೀಡಿದ.[೨೨೮]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೧ರ ಕರಡಿಕಲ್ಲು ಶಾಸನವು ೧೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಲಿಂಗಹಳ್ಳಿಯ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದೇವರ ದೇವಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಬಿಜ್ಜರಸ ಆತನ ಮಂತ್ರಿ ಆನೇಯ ಮಲ್ಲಯ್ಯನಾಯಕರು, ಅದೇ ಸ್ಥಳದ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮದ ನಾಯಕ ಅಥವಾ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ದಾನ ನೀಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೪ರಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರನಾದ ಪಂಪಪೆರ್ಮಾನಡಿಯು ಕೋವೂರು ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮಹೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದನಲ್ಲದೆ ಅದರ ಎಲ್ಲ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸಹ ನೀಡಿದ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭ರ ಆಲಂಪೂರ ಶಾಸನವು ಇರುಗುಣಚೋಳ ಮಹಾರಾಜರು ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ ಲೋಕಮಾಣಿಶೆಟ್ಟಿಯು ಸೇರಿ ಆಲಂಪುರದ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ತೆರಿಗೆ, ಕಂದಾಯದ ಆದಾಯವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಮಲ್ಲರಸರು, ಕೊಂಡವೊಳಲ್ ಗ್ರಾಮದ ಕಂದಾಯದ ಆದಾಯ, ದಂಡದ ಆದಾಯವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಅಥವಾ ಆ ಗ್ರಾಮ ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಮೇಲಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಸಾಮಂತರು ರಾಜಮನೆತನದ ಸದಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ದೊರೆಗಳ ಅನುಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು, ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವೊಂದು ಸಲ ದೊರೆಗಳ ಆಜ್ಞೆಯ ಪ್ರಕಾರ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ದಾನಗಳು ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು.[೨೨೯]

ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಜಾಲವೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮಾಂಡಲೀಕರಾದ ಕುರುಗೋಡಿನ

ಸಿಂಧರೂ ಸಹ ಅಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಸಿಂಧರ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಸಿಂಧರಸರು ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ದ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕಾಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಕಲಿಮಯ್ಯ ನಾಯಕನು ಕೋಗಳಿ ೫೦೦ದ ಪೆರ್ಜುಂಕದ ಮತ್ತು ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲರಸನು ನೊಳಂಬವಾಡಿಯ ಪೆರ್ಜುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಪೆರ್ಗಡೆ ಹೆಮ್ಮಶೆಟ್ಟಿಯು ಕದಂಬಳಿಗೆ ೧೦೦೦ದ ಪೆರ್ಜುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಮಲ್ಲದೇವರಸನು ಬೆಳಗುತ್ತಿಯ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದು, ದೇಕಣ್ಣನು ಹೆರ್ಜುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನೋಕ್ತ ೧೮ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಸುಂಕಕ್ಕೆ ಮಹಾದೇವರಸನು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು.[೨೩೦]

ಹೀಗೆ ಮೇಲಿನ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಆತನು ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎರಡೂ ಮಂಡಲಗಳಿಗೂ ಓರ್ವನನ್ನೇ ನಿಮಿಸಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಂಪಣಗಳಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಇದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೇ ಅವರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಅಳತೆಗೋಲಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವಾಗ ಮೇಲಿನವರು ಒಂದು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಮಂಜುನಾಥ ಪಾಟೀಲರ ಹೇಳಿಕೆ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಧಿಕಾರ ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣವಿದ್ದರೂ ರಾಜನೇ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅಂತಿಮ ನಿರ್ಧಾರ ಆತನದೇ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಗೋವಾ ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೦ರ ತಂಬೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸುಂಕದ ಮಾಧವರಾಜ ದಂಡನಾಥನ ಆಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿ ಆಚರಸನು ಸುಂಕದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೩ರ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ದಿನಕರ ನಾಯಕನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಮಾವಳ್ಳಿ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೫ರದ್ದಾಗಿದ್ದು ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆಗಳು ನಾರಾಯಣನಾಯಕ ಮತ್ತು ತಿಮ್ಮನಯ್ಯನಾಯಕರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ.[೨೩೧]

ತಂಬೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ವಾವನಯ್ಯನು ತಳಸಾರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಲ್ಲಿಗರ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಿದ್ದು, ಆ ಆದಾಯವನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಮನಗುಂಡಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೨ರ ಶಾಸನವು ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ದೇವಯ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದಯ್ಯರು ಗಾಣಿಗರ ಮಿಲ್ಲಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ ತಳಸಾರಿಗೆ ಸುಂಕವನ್ನು ವಿಧಿಸಿ, ಆ ಆದಾಯವನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೩೨]

ಮದನಭಾವಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸುಂಕಪೆರ್ಗಡೆ ಶಂಕರಯ್ಯನಾಯಕ ಕುಳಿಯಸುಂಕ, ಪನ್ನಾಯಸುಂಕವನ್ನು ದೇವಾಲಯವೊಂದಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ. ಹಸರಂಬಿ ಶಾಸನವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಂಬಾಕೆಯು ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕುರಡಿಕೇರಿ ಶಾಸನ ಅನಂತಪಾಲಯ್ಯನ ಸಹೋದರ ನರೇನನು ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕದ ಅಧಿಷ್ಠಾಯಕ ಪೆರ್ಗಡೆಯಾಗಿ ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦, ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦, ಆಳಂದೆ-೧೦೦ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಯಕ ಪದ್ಧತಿಯು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದು ತೆರಿಗೆ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.[೨೩೩]

ದುಗ್ಗವತಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೬ರ ಶಾಸನವು (ತಾ. ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ) ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವನ ಸಾಮಂತನಾದ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲಪಾಂಡ್ಯ ದೇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ-೩೨೦೦೦ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಕೋಗಳಿ-೫೦೦ರ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಜೋಧಾರರು ಎಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೨೩೪] ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಕುರಿತು ಹೇಳಿವೆ.

೨.೨.೩ ಜಿಲ್ಲಾ, ಗ್ರಾಮ, ನಗರಗಳ ಕಂದಾಯ

ಆಡಳಿತದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾಂತ, ಜಿಲ್ಲೆ, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಡು, ಕಂಪಣ, ವಿಷಯ ಎಂಬ ಪದಗಳಿದ್ದು ಅವು ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ.[೨೩೫] ಉದಾ. ಹಾನಗಲ್-೫೦೦, ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ ವಿಭಾಗಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಆಡಳಿತದ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟವು.[೨೩೬]

ಕದಂಬರ ಕಾಲ - ಕದಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನವು ನರಿದಾವಿಲೆನಾಡು, ಮೃಗೇಶ ಮತ್ತು ನಾಗೇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರು ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿಯೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪೊತ್ತಂಡಿ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಅವರು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೩೭]

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಕಾಲ - ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ವಿಷಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ವಿಷಯಪತಿ ಅದರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ವಿಷಯಪತಿಯು ಜಿಲ್ಲಾ ತೆರಿಗೆಯ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ತೇಕರರವರು ವಿಷಯಪತಿಯು ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮಳವಳ್ಳಿಯ ಸ್ತಂಬಶಾಸನವು ವಿಷ್ಣುಕುಡ ಚುಟುಕುಲಾನಂದ[೨೩೮] ೨ನೇ ಶಾತಕರ್ಣಿಯದ್ದಾಗಿದ್ದು ಜಿಲ್ಲಾಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ರಾಜುಕಾರರು ಅಥವಾ ರಜ್ಜುಕರು ಎಂದಿದೆ.[೨೩೯]

ಕ್ರಿ.ಶ.೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಅಥವಾ ೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಕಾಲದ ವಿಷ್ಣಕಡ ಚುಟು ಶಾತಕರ್ಣಿಯ ಕಾಲದ ಮಳವಳ್ಳಿ ಸ್ತಂಭಶಾಸನವು ಜಿಲ್ಲಾ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ರಾಜುಕಾರು ಅಥವಾ ರಜ್ಜುಕರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೩೯೮]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲ - ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡು ಎಂಬುದು ಜಿಲ್ಲೆಯಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಮಿತಿಯು ಅನುವಂಶಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಆಧೀನದಲ್ಲಿತ್ತು. ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತವು ಇವರ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿತ್ತು. ಅನುವಂಶಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ನಾಡಗೌಡ, ನಾಡಸೇನಭೋವರು ಅನುವಂಶಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ನಾಡಸಮಿತಿಯು ರೆವಿನ್ಯೂ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು.

ನಾಡಗಾವುಂಡನು ನಾಲ್ ಗಾವುಂಡ, ನಾಲ್ ಗಾಮುಂಡ, ನಾಳ್ ಗಾವುಂಡ, ನಾಡಗಾವುಂಡ, ನಾಡಗಾಮುಂಡನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದನು. ನಾಡು ಎಂಬ ಸಮಿತಿಯು ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ, ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ನ್ಯಾಯಾಡಳಿತ, ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲ್ಲ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಮಿತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಆದಾಯವು ನಾಡಗಾವುಂಡರು ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯದ ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತವನ್ನವಲಂಬಿಸಿತ್ತು.[೨೪೦]

ನಾಡಗಾವುಂಡನ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ತೆರಿಗೆಗಳು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ : ೯೭೦ರಲ್ಲಿ ಶಂಕರಗಂಡನು ಬನವಾಸಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ಎಡೆವೊಳ್ -೭೦ಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಗಾವುಂಡನನ್ನು ಈ ನಾಡಗಾವುಂಡನು ನೇಮಿಸಿದ. ಕೆಸ್ತೂರ ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಈ ಗಾಡಗಾವೂಂಡನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು. ಮತ್ತು ನಾಡಗಾವುಂಡನು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು. ನಾಡಗಾವುಂಡನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ರೆವಿನ್ಯೂ, ತೆರಿಗೆ ಆದಾಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಬಂದಾಗ ಹಾಜರಿರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೨೪೧]

ನಾಡಗಾವುಂಡನ ಅತೀಮುಕ್ಯವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದರೆ ತೆರಿಗೆ ಅಥವಾ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ಹರ್ನರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು. ನಾಳ್ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಹಡವಳ ಚಾವುಂಡರಾಯ ಮತ್ತು ಕಾಳಯ್ಯರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವನ್ನು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಪ್ರಾಂತೀಯ ಗವ್ಹರ್ನರನಾದ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪಾಲದೇವನಿಂದ ಶಿಕ್ಷೆಗೊಳಗಾದರು.[೨೪೨]

ನಾಡಗಾವುಂಡನ ನಂತರದ ಅನುವಂಶಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದರೆ ನಾಡಸೇನಭೋವನಾಗಿದ್ದನು.[೨೪೩] ಈತನಿಗೆ ನಾಡಕರ್ಣ[೨೪೪] ಎಂದೂ ಸಹ ಕರೆಯುವರು. ಈ ನಾಡಸೇನು ಭೋವನು ಗ್ರಾಮಲೆಕ್ಕಿಗನಂತೆ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ಭೂಕಂದಾಯದ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ನಾಡಸೇನಭೋವನು ಕಂದಾಯದ ಎಲ್ಲ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ರಜಿಸ್ಟರ್ ಅಥವಾ ದಾಖಲೆಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

೧. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ

೨. ಪ್ರತಿ ಗ್ರಾಮದ ರೆವಿನ್ಯೂ ಆದಾಯ

೩. ತೆರಿಗೆ ಮುಕ್ತ ಗ್ರಾಮಗಳ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಪಟ್ಟಿ

೪. ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯ ಮೊತ್ತ

೫. ಗ್ರಾಮಗಳ ಗಡಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ

ಉದಾ : ಸಾಂತಳಿಗೆ ನಾಡಿನ ಕೆಳುವಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಕಂದಾಯದ ಹಣದ ಮೊತ್ತವು ೬೪ ಗದ್ಯಾಣ, ೨ ಪಣಮ್‌ಗಳು ಮೂಲಕರಗಳಾಗಿದ್ದು, (ಮೊದಲಕುಲ) ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ನಾಡು ವಿಭಾಗದ ಜನರಿಂದ ದಾಖಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. ನಂತರ ಆ ದಾನವು ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.[೨೪೫]

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತರ ಮಹತ್ವದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಂದರೆ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ, ಶ್ರೀಕರಣಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣರಾವರ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಕರಣ ಹೆಗ್ಗಡೆ ನಾಡಿನ ಅಥವಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಹತ್ವದ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿವರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೪೬]

ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ, ವಿಭಾಗಗಳ, ಪಾತ್ರ ತುಂಬ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ನಾಡು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ನಾಡು ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಮತ್ತು ಬದಲಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರ ಹೊರಡಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆ, ವಿಧಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿತ್ತು.[೨೪೭] ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧-೭೨ರ ಶಾಸನವು ೧೮ ವಿಷಯಗಳ ನಿವಾಸಿಗಳು, ಗೋವುಕರ, ಕುರಿ-ಎಮ್ಮೆ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಕೆಲವೊಂದು ಸಲ ನಾಡು ಸರ್ವಾತ್ರಿಕ ಹಿತ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಲಾಭ, ಏಳ್ಗೆಗಾಗಿ ಸೀಮಿತ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು.[೨೪೮] ಉದಾ : ಸಿಂದವಾಡಿನಾಡು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕರೆಕಂಠದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮದ ವಾರ್ಷಿಕ ಹಣವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೨೪೯]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೬ರಲ್ಲಿ ಪೆರಿಯನಾಡಿನ ನಿವಾಸಿಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ೧ ಪಣಮ್ ದಂತೆ ದೇವರಿಗೆ ಸೇವೆಗೆಂದು ನೀಡಲು ಒಪ್ಪಿದ್ದರು. ಪೆರೆಯನಾಡಿನ ಜನರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನದ ಭೂಮಿಗಳು ತೆರಿಗೆ ರಹಿತವಾಗಿದ್ದವು.[೨೫೦]

ನಾಡು, ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡುವುದು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಆದಾಯವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯ರಲ್ಲಿ ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ರ ನಾಯಕರು ಮತ್ತು ಕೃಷಿಕರು ಕೇಶವದೇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸೋಮನಾಥದೇವರಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಹಣದ ವಿಧಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು.[೨೫೧] ಜಿಲ್ಲೆ ಅಥವಾ ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಂಶಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ

ಸಮಿತಿಗಳಲ್ಲದೆ ಸರಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಕಂದಾಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರೆವಿನ್ಯೂ ಕಂದಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಕಂದಾಯ ವಿಧಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ ಕಲ್ಲೆನಾಡು[೨೫೨] ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾನಗಲ್ ಶಾಸನವು ಸಹ ಹಾನಗಲ್-೫೦೦ರ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೫೩] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಶಾಸನವು ತರ್ದವಾಡಿ-೧೦೦೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಪೆರ್ಗಡೆ ಬಮ್ಮರಸನು 'ಬಣ್ಣಿಗ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ' ಎಂದು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೫೪]

ವಿನಯಾದಿತ್ಯನ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನ, ಕ್ರಿ.ಶ.೬೮೦ರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಕುಂದುರವ್ವ ಎಂಬುವವಳು ವಿಷಯ, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕೆಲವು ಸಾಮಾಜಿಕ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇದು ಅವಳ ವೇತನದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು.[೨೫೫] ಅದೇ ರೀತಿ ಒಂದನೆಯ ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಕಾಲದ ಶಿರೂರು ಶಾಸನವು ದೇವನಯ್ಯ ಎಂಬುವವನು ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦ರ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಗ್ರಹಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪದೆರೆಯನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೫೬] ದೇವನಯ್ಯ ನೀಡಿದ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವು ಆತನ ವೇತನದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಕಂದಾಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಹಾನಿಯಾಗದಂತೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಗ್ರಾಮಗಳ ಕಂದಾಯ

ಗ್ರಾಮಗಳ ಕಂದಾಯ ಆಡಳಿತವು ಸಹ ಆನುವಂಶಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಜನರ ಸಹಕಾರವೇ ಸಾಂಘಿಕ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಎಡೆ ಮಾಡಿದೆ. ಗ್ರಾಮಗಳ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಆಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆಡಳಿತದ ಕೊನೆಯ ಘಟಕವು ಗ್ರಾಮವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ವಿವಿಧ ಕಾಲದ ಆಳ್ವಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಗಾಮುಂಡ,[೨೫೭] ಗಾವುಂಡ,[೨೫೮] ಗೌಡ,[೨೫೯] ಗವುಡ[೨೬೦] ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು, ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಮುಂಡ, ಗೌಡರು ಕಂದಾಯದ ಆಡಳಿತ ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಮೌನತಾಳಿದೆ. ಗ್ರಾಮಿಕ, ಗ್ರಾಮಕೂಟ, ಗ್ರಾಮಸ್ವಾಮಿನ್, ಗ್ರಾಮಮುಖ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವನು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಮನು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯವು ಧಾನ್ಯ, ದ್ರವ, ಎಣ್ಣೆಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.[೨೬೧] ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರವು ರಾಜನು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ 'ಗ್ರಾಮಪರು ಎಂಬುವವರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ೧/೧೬, ೧/೧೨, ೧/೧೮, ೧/೬ ವೇತನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೬೨] ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ತೇಕರರು ಗ್ರಾಮಗಳ ಭೂಮಿದಾನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮದಾನಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಗ್ರಾಮಮುಖ್ಯಸ್ಥ ರೆನಿನ್ಯೂ ಅಥವಾ ಕಂದಾಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತಹ ಬಹುಮುಖ್ಯ

ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಎಂದಿದ್ದು ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯ.[೨೬೩] ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸನಗಳೂ ಸಹ ಅಂಥಹ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ಎರಡನೆಯ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ ಆಡೂರು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೫೦ರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಗಾವುಂಡರು ಮತ್ತು ಕರಣರು ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಜೈನ ಬಸದಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು.[೨೬೪] ಆದರೆ ದಾನ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿಯು ಸ್ವಂತದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ರಾಜನ ಅಮನುಮತಿಯ ಅವಶ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ.

ಶಿರೂರ(ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ) ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೨ರ ಕಾಲದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಆರು ಗಾವುಂಡರು, ಕಂಚವಡುಗ ದಾಸಯ್ಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿದ್ದು, ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆತನು ಸಿರಿವಾಗಿಲು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು.[೨೬೫] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೦೧ರ ವಿಜಯನಗರದ ಶಾಸನವು ಭೈರಣ್ಣ ಎಂಬುವವನು ಗ್ರಾಮಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದು, ಆತನು ನೇಕಾರತೆರಿಗೆ, ಮನೆತೆರಿಗೆ, ಭೂಕಂದಾಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಗ್ರಾಮದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಕುಡಿಹೇರುವಿನ ಪ್ರಭುಗಳ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದ ೧೮ ಜಾತಿಗಳ ಅನುಮತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಲಾಯಿತು.[೨೬೬] ನಂತರ ಭೈರಣ್ಣನು ೨೧ ೧/೨ ಗದ್ಯಾಣ ಸುಂಕವನ್ನು ಆ ಭೂಮಿಗಾಗಿ ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಆದಾಯವು ಆತನ ವೇತನದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಇವುಗಳಲ್ಲದೇ ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ಪಾಲಿಸುವ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

೧. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ಭೂಮಿಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ ದಾನಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬನಾಗಿದ್ದನು.

೨. ಗ್ರಾಮ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ, ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ದಾನ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು.

೩. ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು, ಬರಗಾಲದ ವಿವರಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು, ರೈತರ ಸಮಸ್ಯೆ ಅಥವಾ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ಕೇಂದ್ರ ರೆವಿನ್ಯೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತಾಗ ಅವರಿಗೆ ಊಟ, ವಸತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಗ್ರಾಮ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಗಾವುಂಡನಷ್ಟೇ ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ಇನ್ನೊರ್ವ ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ ಸೇನುಭೋವ[೨೬೭]ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಲೆಕ್ಕಿಗ. ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರವು ಲೇಖಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದ ಆದಾಯ-ವೆಚ್ಚಗಳ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ದಾಖಲಾತಿ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಡುವುದು ಮತ್ತು ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನಿಡುವುದು ಈತನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೬೮] ಆತನಿಗೆ ಕುಲಕರ್ಣಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುಲ+ಕುವ=ತೆರಿಗೆ

ನೀಡುವವರ ಕುಲ ಎಂದು ದೀಕ್ಷಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನಿಡುವಾತ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಾದುದು.[೨೧೯] ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಮಧ್ಯಸ್ಥ. ಗಣಕ ಎಂದೂ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಹರಿಹರನ[೨೨೦] ನಂಬಿಯಣ್ಣನ ರಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಗಣಕ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಸೋಮೇಶ್ವರ ಶತಕವು ಸೇನಭೋವ[೨೨೧] ಜನರ ಮೆಚ್ಚುಗೆಗಳನ್ನು, ತಿರಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಸೇನುಭೋವನ ಪ್ರಭಾವವು ಬಹಳಷ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು ಬಿ.ಎ.ಸಾಲೆತೊರೆಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.[೨೨೨] ಈತನೇ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸುವ ಮತ್ತು ಕಂದಾಯ ದಾಖಲೆಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವ ಏಕೈಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದನು.

ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನಿಗೆ 'ಸುಂಕದಹೆಗ್ಗಡೆ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೈಯಲು ದಶವನಿಯ[೨೨೩] ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು, ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದುಕ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ದೊಡ್ಡಗದ್ದವಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವು 'ಸಾಂತವಾಡಿಯ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ'[೨೨೪] ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೭ರ ಹುಲಿಕೆರೆ ಶಾಸನವು ಮಂಜಯ್ಯನು ಸುಂಕದ ಹೆಗ್ಗಡೆಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೨೫] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೦ರ ಅರಸೀಕೆರೆ ಶಾಸನವು, ಬಿಕ್ಕಣ್ಣನು ಕುಲ-ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ಕೇಂದ್ರಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೦ರ ಅರಸೀಕೆರೆ ಶಾಸನವು ಬಿಕ್ಕಣ್ಣನು ಕುಲ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.[೨೨೬]

ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ನೀರಾವರಿ ಮತ್ತು ಕೃಷಿಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ಕೊಡುವುದನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯಗೊಳಿಸಿದ್ದರು. ತ್ರಿಭುವನಮಹಾದೇವಿ ಚತುರ್ವೇದಿಮಂಗಲಂ ಗ್ರಾಮದ ಹಿರಿಯರು ಪ್ರತಿ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯು ಆ ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೊಳಗಿನದು, ಅಲ್ಲಿ ಯಿಧುರಾಂತರಪ್ಪನ ಕೆರೆಯ ನೀರಾವರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಕೆಲವು ಭತ್ತವನ್ನು ಏರಿ-ಆಯಮ ಎಂದು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಕೆರೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಮಿಟಿಯು ಈ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಕೆರೆಯನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಈ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಖುಷ್ಕಿ (ತರಿ) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೂ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಮಣ್ಣೂರು ಶಾಸನವು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪ್ರತಿ ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ತರಿಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ೧ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿಗೆ ೧ ಕಾಣಿ, ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ ೧ ಮತ್ತರ ಖುಷ್ಕಿ ಭೂಮಿಗೆ ೧ ಕಾಣಿ, ತೆರಿಗೆ ಹಾಕುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಖರೀದಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಸಭೆಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ನಿಧಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಆತನಿಗಿತ್ತು.[೨೨೭]

ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರ

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೭೧ರಲ್ಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಅರಮನೆಗೆಗಾಗಿ ನೀಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ವಿಭೂತಿ, ಕಾಣಿಕೆ, ಜೋಡಿ, ಸೂಳ್‌ವರಿ ಈ ತೆರಿಗೆಗಳು ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆ ರಿಪೇರಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. 'ಕೆರೆ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಸಮಿತಿಯು' ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಆ ಕೆರೆಯ ಹೂಳು ತೆಗೆಯಲು ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಯಾವುದೇ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ, ರಾಜನು ಅವರಿಗೆ ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದು ಕೆರೆನಿಧಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಕೆರೆಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ವಿನಿಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಕೆಲವು ಸಲ ಕೇಂದ್ರ ಸರಕಾರವೇ ಹಣವನ್ನು ಕೆರೆ ರಿಪೇರಿಗಾಗಿ ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಕೂಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ವೀರನರಸಿಂಹದೇವನು ಹಾರು ಕಾಲುವೆಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ದಾರ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ತೊಂಡನೂರ ಅಗ್ರಹಾರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ೭೪ ಗದ್ಯಾಣ ಹಣವನ್ನು ಕುರ್ ವನಕನಾಡಿನ ನದಿತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವರ್ಷ ವರ್ಷ ಕಾಲುವೆಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ದಾರ ಮಾಡಲು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಕೆಲವೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಕೆರೆಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸರಕಾರವೇ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾ : ಯಾದವ ನಾರಾಯಣದ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೭೫ರ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಪುರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಪುತ್ರರಿಲ್ಲದೇ ನಿಧನರಾದವರ ಮನೆತನದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೭೮]

ಹೀಗೆ ಕಂದಾಯ ಅಥವಾ ತೆರಿಗೆಯೊಂದೇ ಕೆರೆನಿಧಿ, ಕೆರೆಫಂಡ ಎಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಮೂಲವಾಗಿತ್ತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೆರೆನಿಧಿ, ನೀರಾವರಿ ನಿಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಹಂದರಕಾಣಿಕೆಯೂ ಸಹ ಕೆರೆಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೭೯]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದು ಕೆರೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಚುನಾಯಿಸಿ, ಸಿಡಾರಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎಲೆ ಅಡಿಕೆ ಮಾರುವವರು, ಕೆರೆನಿಧಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಸುವರ್ಣ ಕಲಂಜುವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿತ್ತು. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉತ್ತದೆ ಹಾಗೆ ಬಿಟ್ಟರೆ, ಅಂತವರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ನೀರಾವರಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರು ತಮ್ಮ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವವರೆಗೆ ಆ ಭೂಮಿ ಅವರ ವಶದಲ್ಲಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರು ತೆರಿಗೆ

ನೀಡದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹವರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೆರೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಇದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲವಾದರೆ, ಆತನ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಮಾರಿ, ಬಂದ ಹಣವನ್ನು ಕೆರೆಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೨೮೦] ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆ, ಕಾಲುವೆ, ಕೆರೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕೆರೆಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾಗಿಯೂ ನೀರಾವರಿಗಾಗಿ ಕಾಣಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಉದಾ: ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಬಂಗಾರವನ್ನೇ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಸ್ತ್ರೀಯೊಬ್ಬಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ.[೨೮೧]

ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿ

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ನೆಲೆಗಳು ಅಥವಾ ವಸತಿಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಮತ್ತು ಅವು ದಾನ ನೀಡಿದ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದ್ದವು. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಭೂದಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವು ಪಟ್ಟಿಮಾನ್ಯ, ಸರ್ವಮಾನ್ಯ, ಉಂಬಳಿ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಾಮ್ಯ, ಪುರೋಹಿತ ಸ್ಥಳ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಆ ಕಾಲದ ರಾಜರುಗಳಿಂದ ದಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಷ್ಟಭೋಗತೇಜಸ್ವಾಮ್ಯ ಎಂಬ ಹಕ್ಕಿನೊಂದಿಗೆ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಟ್ಟಿ, ಸರ್ವಮಾನ್ಯಗಳು ತೆರಿಗೆ ರಹಿತ ಭೂಮಿಗಳಾಗಿದ್ದವು.[೨೮೨]

ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮಿತಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾಜನರು, ಜಗತ್ತು, ಜನನಿ, ಉರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರದ[೨೮೩] ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಥ ಸಭೆಗಳು ಅಥವಾ ಸಮಿತಿಗಳು ಮುಂದುವರೆದವು. ಇವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷಿ ಸಂಬಂಧಿತ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು.

ಮಹಾನಾಡ ಸಮಿತಿಯು ಶ್ರೇಣಿ ಸಮಿತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಮಿತಿಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೇಣಿ ಸಂಬಂಧಿತ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಮಿತಿಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಅವು ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಕೀಯ ಸಮಿತಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಏಕೆಂದರೆ-

೧. ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿದ್ದು, ಅವು ಜಿಲ್ಲಾ ಸಮಿತಿಗಳಾಗಿದ್ದವು.

೨. ಅವರ ಸಭೆಗಳು ಶ್ರೇಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ವಿಭಾಗದ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಮಿತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಸರ್ಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದವು.

೩. ಈ ಸಮಿತಿಗಳು ಆ ಪ್ರದೇಶದ ನಾಗರಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು.

೪. ಈ ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಯು ೩ ತರಹದ ಸಭೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು.

೧. ಜಿಲ್ಲಾ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಸದಸ್ಯರು ಇವರೇ ಆ ಸಮಿತಿಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

೨. ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಯು ಸಭೆಗಳು ಜರುಗುವ ಸ್ಥಳದ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶದ ಸದಸ್ಯರುಗಳು.

೩. ಮಹಾನಾಡು ಪ್ರದೇಶದ ಸರಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಹೀಗೆ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಗಳು ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರದಿದ್ದರೂ ಬಹುತೇಕ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಹಾಜರಿರುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೮೪]

ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೬ರ ಶಾಸನ ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತ ಅದರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿಗಳು, ೫೦೦ ಶ್ರೇಣಿ, ಗವರೆಗಳು, ಗಾತ್ರಿಗಳು, ವರ್ತಕರು, ಮಿರಜ, ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಸಾಮಂತ ಗಂಡರಾದಿತ್ಯ ದೇವನ ವರ್ತಕ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿ, ಕುಂಡಿ ಪಟ್ಟಣದ, ತೊರಂಬಗೆ, ಮೈಸಿಗೆ, ಬಲೆಯಪಟ್ಟಣ, ಕವಡೆಗೊಲ್ಲದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಹಾಜರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೮೫]

ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೇಡಬಾಳದ ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪ರಲ್ಲಿ ಮಿರಿಂಜೆ ಹತ್ತಿರ ಸಭೆ ಸೇರಿದಾಗ ಬೊಪ್ಪಯ್ಯ ವರ್ತಕನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫ರಲ್ಲಿ ರಾಜವರ್ತಕನಾಗಿದ್ದು, ವೇಸಪಯ್ಯ ಸೆಟ್ಟಿಯು ಆ ಕಾಲದ ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೇಷ್ಠವರ್ತಕನಾಗಿದ್ದು, ನಾಡಿನ ರಾಜಧಾನಿ ಕುಂಡಿಯಾಗಿದ್ದು, ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ನಾಡಪೆರ್ಗಡೆ ಹೇಮಸೆಟ್ಟಿಯು ಕುಂಡಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ[೨೮೬] ಪ್ರತಿ ನೆರೆಯ ಗ್ರಾಮಗಳಾದ ಪಿರಿಯಗುವರ, ಸಿರಿಗುಪ್ಪ, ಜುಗಲಕೊಪ್ಪದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಸೇಡಬಾಳದ ಅನೇಕ ವರ್ತಕರು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು. ಈ ಸಭೆಯು ಸೇಡಬಾಳದ ಸಂತೆಯಯ ದಿನವಾದ ಶುಕ್ರವಾರದಂದು ಜರುಗಿತು. ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವನ್ನು ಮದ್ವಿಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ಸಂತೆಯ ದಿನವೇ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಸಭೆಯು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೆಲ್ಲ ಸೇರಲು ಆ ದಿನವೇ ಹೆಚ್ಚು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂದು ಸೇಡಬಾಳದ ಸಂತೆಯು ಮಂಗಳವಾರದಂದು ಜರುಗುವುದು.

ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೬ರಲ್ಲಿ ಹಿರೇಸಿಂಗಿ ಮಹಾನಾಡು ಸಭೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪ರ ಶ್ರೇಣಿ ಸಭೆಯು ಬೆಳಗಾವದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕುಂಡಿ ಪಟ್ಟಣಿಗರು, ಅದರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಸಮಯಚಕ್ರವರ್ತಿ ಚಮಪತಿಯು, ಈತನು ಹಿರೆಸಿಂಗಿ ಮಹಾನಾಡು ಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿದ್ದನು.[೨೮೭] ಕೃಷ್ಣಪಗಡಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಮ್ ಪಟ್ಟಣದ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬ರ ಹಿರೇಸಿಂಗಿ ಶಾಸನವು ಕುಂಡಿ-೩೦೦೦ದ ನಾಲ್ಕುಮ್ ಪಟ್ಟಣದ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಮ್ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಯ ಕಾರ್ಯವೈಖರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.[೨೮೮]

ಮಹಾನಾಡು ಸಮಿತಿಯ ಸಭೆಗಳು ಜರುಗಿದ ಪಟ್ಟಿ

ಅ.ನಂ	ಸ್ಥಳ	ಕಾಲ	ಮೂಲ
೧.	ಕುರವತ್ತಿ	ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ	S.I.I., ix(i), 50, p.291
೨.	ಕೊಲ್ಹಾಪುರ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫	E.I., xix, p.35
೩.	ಸೇಡಬಾಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪	Ibid., p.37
೪.	ಮನಗೂಳಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧	Ibid., V.p.23
೫.	ಸಂಪಗಾಂವ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೪	J.B.B.R.A.S., ix, pp.29-99
೬.	ಮೇವುಂಡಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೮	B.K.I.58 of p.78
೭.	ತೇರದಾಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨	I.A.,xiv, p.25
೮.	ಸಿರಸಂಗಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬	K.I., I, pp.3-40
೯.	ಬೆಳಗಾಂವಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೪	E.I.,xiii, pp.1-27
೧೦.	ಕಲ್ ಹೊಳೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೫	J.B.B.R.A.S., x, pp.220 off
೧೧.	ನೇಸರಗಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೯	ibid., p.248
೧೨.	ಕಂದಗಲ್	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೦	B.K.I., 50 of 192-29
೧೩.	ಕುರುಬೆಟ್	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೪-೪೫	E.I., xix, p.16
೧೪.	ಅರ್ಜುನವಾಡ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೦	Ibid., xxi, p.16
೧೫.	ಹರಿಹರ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೦	E.C., xi, Dg.59
೧೬.	ಬೆಣ್ಣೆವೂರ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೨	S.I.I.ix (i), 350
೧೭.	ಹೊಸಹೊಳಲು	ವೀರಬಲ್ಲಾಳ	M.A.R. 1915, p.56[೨೮೯]

೨.೨.೪. ಸಾಮಂತಾಧಿಕಾರ

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತರ ವಿಷಯ ಹೇಳುವಾಗ ಕೆಲವು ಪದಗಳು ಪದೇ ಪದೇ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿವೆ. ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯಿಂದ ಆಳುವ ಸಾಮಂತರ ಅಧಿಕಾರ, ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ಸರಿಯಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

'ತ್ರಿಭೋಗ' ಎಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೊಂಡಿದೆ. ಒಂದು ಪ್ರಭುವರ್ಗದವರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ಅವರು ತಿಭೋಗಂಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ೨ನೇಯದು ದತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಅದನ್ನು ತಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತರ ಸರ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.''[೨೯೦]

ತಿಭೋಗಂಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತಿಭೋಗ ಅಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳಿವೆ. ತ್ರಿಭೋಗವಾಗಿ ಅಭ್ಯಂತರವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಭೋಗ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದು, ಡಾ.ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ಫ್ಲೀಟರು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಮೂರು ತಲೆಮಾರುಗಳು ಅನುಭವಿಸುವ ದಾನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನು ದಾನ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ 'ತ್ರಿಭೋಗಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ' ಎಂಬುದು ಬಿಟ್ಟಿದಾನದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಕ್ತಿ, ದೇವರು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈ ಮೂವರ ಹಕ್ಕನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಬದಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕೇವಲ 'ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ದಿ' ಎಂಬುದು ಬಳಕೆಗೊಂಡಿದ್ದರೆ ಮೇಲಿನ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಒಬ್ಬರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತರೆಂದು ಫ್ಲೀಟರ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳ ಅಧಾರವಿದೆ. ಸಿರುಗುಪ್ಪ ಶಾಸನದ ಫಲಶೃತಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಲ್ಲದೆ ಗೊರವುಗಳಿಗೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲದು ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ದಾನಗಳನ್ನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು 'ಪುನರ್ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದಾನ-ಭೋಗದ ಅವಧಿ ಮುಗಿದ ಕಾರಣ ಹೀಗೆ ಮಾಡಲಾಯಿತೆಂದು ಇದು ಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ದಾನ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅರಸರ ಮೂರು ತಲೆಮಾರುಗಳು ಕಳೆದುಹೋದ ಮೇಲೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಧಿಕಾರ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಬಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಇಂಥ ನಾಶ ಹೊಂದಿದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು 'ಪುನರದತ್ತಿ'ಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ಭೋಕ್ತೃವಿನ ಮೂರು(೩) ತಲೆಮಾರು ಆಗಿರದೆ ದಾತೃವಿನ ಮೂರು ತಲೆಮಾರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.[೨೯೧]

ಸ್ವಾಮ್ಯ - ಸಾಮಂತರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮತ್ತಿ ಇತರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪದ 'ಸ್ವಾಮ್ಯ' ಎಂಬುದು 'ಸ್ವಾಮ್ಯ' ಎಂದರೆ ಸಾಮಂತನೊಬ್ಬನ ಆಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಸಕಲ ಯೋಗಕ್ಷೇಮ ಕುಂದು-ಕೊರತೆ ಆದಾಯ-ನಷ್ಟಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಮಂತರು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಅದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿರುವಂತಹದ್ದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನು ತನ್ನ ಮೇಲಿನ ಸಾಮಂತನಿಗೆ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆ(ತೆರಿಗೆ)ಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸ್ವಾಮ್ಯ' ಎಂಬುದು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆದರೆ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ವಾಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ೧. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ, ೨. ಉಭಯಸ್ವಾಮ್ಯ.[೨೯೨]

ಏಕಸಾಮ್ಯ - 'ಸ್ವಾಮ್ಯ' ಎಂದು ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು 'ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಮಹಾಸಾಮಂತ ಸಿಂಧ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ದೊಂಡವಟ್ಟಿಯ ಊರೊಡೆಯ

ಪಾಲಿಮಯ್ಯನಿಗೆ ಮನ್ನೆಯ ಸಾಮ್ಯದ ತೆರಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಿದ್ದರ ಹೊಲೆಗೆರೆ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸಿರಗುಪ್ಪ ಶಾಸನವು ಸಿಂದ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಮನ್ನೆಯ ಜೋಕರಸರು ತಮ್ಮ ಮಾನ್ಯದ ಸಾಮ್ಯ ಮುಮುಂ ಪ್ರಭುಗಳು ಪ್ರಭುಸಾಮ್ಯಮಂ ಸರ್ವವಾಧಾ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ "ಅಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಯಂಭು ಕೇತಲೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಊರಿನ ಗಾವುಂಡನಿಂದ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟದ್ದು, ೨ನೇಯದು ಸಿಂದಚೋಕರರಸ ಮತ್ತು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕೆಳಗಿನವರಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದು, ಇದು ಆ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಬರುವ ತೆರಿಗೆಯೇ ಇರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ.[೨೯೩]

ಉಭಯಸಾಮ್ಯ - ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಉಭಯಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸಿಂದರೋವಿದೇವನು ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩ಂನ್ನು 'ಉಭಯ ಸಾಮ್ಯ'ದಿಂದಾಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಕೊಂಚಗೆರೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. "ಉಭಯಸಾಮ್ಯ ಎಂಬುದರ ಅಕ್ಷರಶಃ ಅರ್ಥ ಎರಡು ಒಡೆತನ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅರ್ಥವು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಉಭಯಸಾಮ್ಯ ಎಂದರೆ ಆತನು ಇಬ್ಬರಿಂದ ಒಡೆತನದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೨೯೪]

ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮತ್ತು ನೊಳಂಬವಾಡಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ದೇವಿದೇವನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವರು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರಾಗಿ ಪದನ್ನೋತಿಯನ್ನು ಪಡೆದರು. ಅಂದರೆ ಅವರು ಈ ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು 'ಉಭಯಸಾಮ್ಯ'ದ ಒಡೆಯರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.[೨೯೫]

ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವೃತ್ತಿ,[೩೯೬] ತೇಜಸಾಮ್ಯ ವೃತ್ತಿ,[೩೯೭] ರಾಜಧಾನಿ ತುಂಬುಳದ ತಳವೃತ್ತಿ,[೨೯೮] ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ,[೨೯೯] ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿ[೩೦೦] ನೀಡಿದು, ಭತ್ತವೃತ್ತಿ,[೩೦೧] ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಚಾಲುಕ್ಯ ವೀರನೊಳಂಬರಾಜನು ಭತ್ತವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ನೀಡಿದ, ಅಸಂಡಿವೃತ್ತಿ[೩೦೨] 'ಅಭ್ಯಯನ ಮಸ್ಯ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿತ್ತು. ಇನ್ನೊಂದು ಪದ ಬುಚ - ಕೃಷಿಯಾಗದ ಭೂಮಿಯಂದು ಸಾಲಂಕಾಯನ ವಿಜಯದೇವವರ್ಮನ ಎಲೂರು ಪ್ರಾಕೃತ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ತ್ರಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೂದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಭಿಕ್ಷು-ಹಲ - ದೇವಭೋಗ-ಹಲ, ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ, ದೇವ-ದೇಯ, ಅಗ್ರಹಾರ, ದೇವ ಅಗ್ರಹಾರ, ಮಾನ್ಯ, ಎಂಬ ಪದಗಳು ಬಂದಿದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ - ಸೀಮೆ ಎಂದಿದ್ದು ಪ್ರಾಕೃತ ಎಲೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೂಚ ಎಂದು, ಆಂಧ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲ ಭೂಮಿಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು. ದೇವಹಲ = ಕೃಷಿಭೂಮಿಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ಮಾಡುವುದು.

ಹೈದಾರಾಬಾದಿನ ಕೆ.ಬಿ.ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಾಸನವನ್ನು ಎಂ.ಎಸ್.ಶರ್ಮರವರು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೬ರ ಈ ಶಾಸನ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು "ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ, "ವೆಂಗಿಮಂಡಲೇಶ್ವರ" ಕುಮಾರಜಯಸಿಂಹನು ತೊಂಬಲಕಿ-೭೦ನ್ನು ಕುಮಾರವೃತ್ತಿಯಿಂದ[೩೦೨] ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಂಟಕನಾಗಿದ್ದ ಸಹೋದರ ಜಯಸಿಂಹನನ್ನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಬೇಕಂತಲೇ ವೆಂಗಿಸಿಂದಾಸನಕ್ಕಾಗಿ ಚೋಳರೊಂದಿಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಆತನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಶರ್ಮ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕುಮಾರ ಜಯಸಿಂಹ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಹೋದರರನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨ರ ವರೆಗಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಸಿಂಹನು ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಜಯಸಿಂಘದೇವ "ಯುವರಾಜ ವೀರನೊಳಂಬ ಜಯಸಿಂಹ" ಅಣ್ಣನಂಕಕಾರ" ಎಂದು ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಜಯಸಿಂಹನಲ್ಲ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಜಯಸಿಂಹ ಆತನ ಸಹೋದರನೇ ಎನ್ನಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಗಮದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಣ್ಣನಂಕಕಾರನಘುಳೆ ಬಹುಶಃ ಈತನ ಅಣ್ಣನಂಕಕಾರ ಬಿರುದಿನಿಂದ ಬಂದಿರಬೇಕು.[೩೦೩]

ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ - ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ - ೧೦೭೮ - ನರಗುಂದ ಶಾಸನವು ಸಹೋದರ ವೀರ ನೊಲಂಬ-ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಜಯಸಿಂಹನು ಅಗ್ರಹಾರ ನರಗುಂದ ಪಾಡುವಗೇರಿಯನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಪಡೆದನು.[೩೦೪]

ಕುಮಾರವೃತ್ತಿ

ಕುಮಾರವೃತ್ತಿಯೆಂಬುದು ರಾಜಕುಮಾರರ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ. ಉದಾ. ಚಾಲುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಗಂಗಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವರು ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಮೂವತಿರ್ಬಾಸಿರಮಯ ಕುಮಾರವೃತ್ತಿಯಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭ರ ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಗಂಗವಾಡಿ ೯೬೦೦ ನಾಡುಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ಮಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯದೇವರು ಕೆಲವು ದೇಶಗಳನ್ನು ಕುಮಾರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವೃತ್ತಿಯು ಕೆಂಬಾಳ ಕಲ್ಲಗವುಡ ಕೆರೆಯಂಕಟ್ಟೆ ದೇವಾಲ್ಯವನೆತ್ತಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ಖಂಡುಗ ನಾಲ್ಕು ಎಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕುಮಾರವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದು ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯೇ ವಿನಃ ರಾಜಕಮಾರರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕುಮಾರವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ.[೩೦೫]

೨.೨.೫. ಅಗ್ರಹಾರ ಗ್ರಾಮಗಳ ಕಂದಾಯ ಮತ್ತು ರೆವಿನ್ಯೂ ಕ್ಯಾಲೆಂಡರ್

ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಗ್ರಾಮಗಳು ಅಗ್ರಹಾರಗಳೆಂದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿವೆ. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನ ಗ್ರಾಮಗಳಾಗಿದ್ದವು. ತೆರಿಗೆರೂಪ ೨ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ.

೧. ಸರ್ವನಮಸ್ಕಾರಗ್ರಹಾರ

೨. ನಿಯತಕರ ಅಗ್ರಹಾರ

ಸರ್ವನಮಸ್ಕಾರಗ್ರಹಾರ ಎಂದರೆ, ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಕ್ತವಾದದ್ದು. ನಿಯತಕರ ಅಗ್ರಹಾರ ವೆಂದರೆ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು.[೩೦೬]

ಸರ್ವನಮಸ್ಯರಗ್ರಹಾರ ಗ್ರಾಮಗಳು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಅವು ಮುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಆ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವನಮಸ್ಯಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ಆಕರಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಸರ್ಕಾರಿ ನೌಕರರಿಂದ, ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಊಳ್ಗುಳ ಅಗ್ರಹಾರವು ಸರ್ವನಮಸ್ಯಹಗ್ರಹಾರದ್ದು, ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅನೇಕ ತೆರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫೬ರಲ್ಲಿ ಬಾಉಂದಿ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ಊರೊಡೆಯನಿಗೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಊಳ್ಗುಳಯ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ಮಹಾಜನರು ಹೊಸ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಇದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಳ್ಗುಳಿಯ ಮಹಾಜನರು, ಇತರರು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉಪ್ಪನ್ನು ೭ ಉಳ್ಳಗಳ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪೊನ್ನದ ದರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ೧೦೩ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಂಡವಾಳವೆಂದು ಹೂಡಿದ್ದು, ಅದರ ಆದಾಯವನ್ನು ಆಹಾರ ವಸತಿಗೆಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಅಥವಾ ಬಂದ ಆದಾಯವನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹಿತಾಸಕ್ತಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಈಜಿಪ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದವು.[೩೦೭] ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದ ಪಾತ್ರ ತುಂಬ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿತ್ತು. ಈ ವೃತ್ತಿಗಳು ಕರಾರಿನ ಪ್ರಕಾರ ವಿವಿಧ ಸದಸ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ. ಹಲಮುತ್ತೂರು ಮಹಾಜನರು ಸಾಂತರಿಗೆ ನಾಡಿಲಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.[೩೦೮]

ಮಹಾಜನರಿಗೂ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾ. ಕೂಡ್ಲೂರು, ಅಗ್ರಹಾರ, ವೀರಬಳ್ಳಾಪುರ, ಆರುಂಧತಿಪುರ, ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಂದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಅವರು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಿತ್ತು.

ಐತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ತೆರಿಗೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮಹಾಜನರು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಉದಾ. ಹರಿಹರಪುರ ಅಗ್ರಹಾರ ಮತ್ತು ಯಾವುದೇ ಹೊಸ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಈ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅರಮನೆಯಿಂದ ಕರೆ ಬಂದರೆ, ಅದನ್ನು ಮಹಾಜನರು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮಹಾಜನರು ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಜನರಿಗೆ ಆಗುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೧ರಲ್ಲಿ ತಲೆಗಂದಾಯದ ತೆರಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಏರಿದಾಗ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಮಹಾಜನರ ಸಹಾಯ ಪಡೆದು, ರಾಜನಿಗೆ ಮತ್ತರುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ತಲೆಗಂದಾಯ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾದರು.[೩೦೯]

ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳು ಇದ್ದವು. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕುವುದು ಮತ್ತು ಉಳಿದವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಹಂಚುವುದೊಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದ್ದು, ಅದು ಯಾವುದೇ ರೈತನು ಮಹಾಜನರ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡದೆಯಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹಾಗೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಿಹರಪುರದ ಮಹಾಜನರು ರಾಮಣ್ಣ ಎಂಬುವನಿಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದರು. ಶಾಸನವು ಈ ಗ್ರಾಮದ ಭೂಮಿಯು ಹರಿಯಣ್ಣ ಮತ್ತು ಇತರರು ಅದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಮತ್ತು ನಿಗದಿಯಾದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಉಳಿದ ಕರಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಅಸಮರ್ಥರಾದಾಗ, ಆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಾವು ರಾಮಣ್ಣನಿಂದ ೮ ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಂಡು, ಕಟ್ಟುಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಎಂದು ಪಡೆದು, ರಾಮಣ್ಣನು ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಪುಷ್ಯಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ೧ ಗದ್ಯಾಣದಂತೆ ಕೊಡಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಹಾಜನರು ಕೆಲವು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದುಂಟು. ಉದಾ. ಮುಗುಳಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರು ಮಾರಾಟ ತೆರಿಗೆಯ ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಕಂದಾಯ ಆದಾಯ ಪಡೆದರು. ಆದರೆ, ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ನಂತರ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕುವ ನಿರ್ಧಾರವು ಮಹಾಜನರಿಗಿತ್ತು.[೩೧೦]

ಕೆಲವು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ರಾಜತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ನೇಮಕವಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮಿಳೆ ಅಗ್ರಹಾರ ಇಂದಿನ ಅಂಬಳಿ ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕೇಶಿರಾಜ ಮತ್ತು ಕಾಲಿಮಯ್ಯ ಎಂಬುವರು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಅವರ ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಜನರಿಂದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನರಿಗೆ ಅದು ಸಂಬಂಧಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಬಿಟ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ಆಡಳಿತ

ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಆಡಳಿತವು ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಸಂತೆಗಳು, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಕೈಗಾರಿಕಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು, ಸಂಘಗಳು, ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯು ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುವ ನಗರ ಸಭೆಗಳು ಪಟ್ಟಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾ. ಐಹೊಳೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಅಣ್ಣಿಗೇರೆ, ಸೂಡಿ,

ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ, ತಲಕಾಡು, ತೆರಿದಾಳ, ಮುಳುಗುಂದ, ಮಲ್ಪೆ, ಮಂಗಳೂರು, ಹಂಪೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಟ್ಟಣಗಳಾಗಿವೆ.

ಪಟ್ಟಣಗಳ ಆಡಳಿತವು, ನಗರ ಮತ್ತು ನಖರಗಳೆಂಬ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೆ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ. ಯುವರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು ನಗರ ಎಂಬುದು ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ನಗರ ಸಭೆಯ ಸಂವಿಧಾನಿಕ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಉಳಿದೆರಡು ಭಾಗಗಳೆಂದರೆ ಮಹಾಜನರು ಮತ್ತು ೧೮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಈ ೧೮ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ನಗರಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದವು.[೩೧೧]

ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆಗಂದಾಯ, ಮಾರ್ಕೆಟ ತೆರಿಗೆ, ಮನೆ ತೆರಿಗೆ, ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ನಗರಗಳಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಈ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು. ೩ ಪ್ರಕಾರದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಗರ ತೆರಿಗೆ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

೧. ಭೂಕಂದಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

೨. ತಲೆಗಂದಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

೩. ನಗರಸಭೆ ಮತ್ತು ಸಂಘಗಳು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಣಿಗಳು

ಸೂಡಿ, ಮುಳುಗುಂದ, ಪುಲಿಗೆರೆ ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ನಗರಗಳ ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಅಥವಾ ಹಕ್ಕುಗಳು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅಧಿಕಾರ ಮತ್ತು ಹಕ್ಕುಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದವು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೭೩೫ರಲ್ಲಿ ಐಹೊಳೆಯ ಕೆಲವು ತೆರಿಗೆಗಳು ರಾಜ ಮಹಾಜನರು, ನಗರಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತವಾದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ತೆಲಸಂಗ ಶಾಸನವು ನಕರ ಮಹಾಸತಿಯು ಸ್ಥಳೀಯ ತೆರಿಗೆ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೩೧೨] ಅಂಗಡಿಕರ, ಮಾರಾಟಕರಗಳನ್ನು ಐಹೊಳೆಯ ಐನೂರ್ವರು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಆದಾಯವನ್ನು ೫೦೦ಬಾರ್ನಾವರು, ಮಹಾಜನರು, ತೆಲಸಂಗದ ನಕರಗಳೆಲ್ಲರೂ ಆ ಸ್ಥಾನದ ಸತ್ರದ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ನೀಡಿದರು.

ನಕರಗಳ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವು ಮಾರಾಟಕರ, ಅಂಗಡಿಕರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದಾಗಿದ್ದು, ಆ ಆದಾಯವನ್ನು ಸತ್ರಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು. ಈ ನಕರಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿದ್ದು, ಮಾರಾಟಕರ ವಿಧಿಸುವ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ, ಯಿನೆಕರ ತಲೆಗಂದಾಯಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಯಾವುದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ದ್ವಿಗುಣಗೊಳಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು.

ನಗರಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿ ಅಥವಾ ಸಂಘಗಳ ಪಾತ್ರವು ನಗರಸಭೆಗಳಿಗಿಂತ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಸಂಘಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಬಹುವಾಗಿದ್ದು, ಕೆಲವು ಸಂಘಗಳು ನಗರಗಳ ಕಂದಾಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಂಥ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದ ಸಂಘಗಳಿದ್ದವು. ೧. ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳಿಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿ, ಕೊತ್ತಳಿ, ಹಿಟ್ಟುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಗಳು ಸೆಟ್ಟಿಗಳು, ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತಗಳು ಮುಮ್ಮರಿದಂಡರು, ಬೀರರು, ಬೀರವಣಿಗರು, ಉಭಯ ನಾನಾದೇಶಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.[೩೧೩] ಯುವರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿದ್ದದ್ದು ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಕಂಚುಗಾರ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು, ಅವರು ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಯ್ಯವೊಳೆ ೫೦೦ರರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿದ್ದು ಇದರ ತೆರಿಗೆ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ೨ನೇ ತೈಲಪ ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಮಾರುವವರ ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ಮೊದಲು ನಿಗದಿ ಮಾಡಿದ ದೊರೆ ರಾಷ್ಟ್ರೂಟ ರನ್ನರದೇವನಂದ ನಿಗದಿಗೊಂಡಿದು ಐನೂರ್ವರ್‌ರ ವಿನಂತಿ ಮೇರೆಗೆ ಚಾಲುಕ್ಯ ೨ನೇ ತೈಲಪನು ಪುನಃ ಅದನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸಿದನು.

ನಾಗಾವಿ ಮಹಾಜನರು ಮತ್ತು ನಕರಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨ರಲ್ಲಿ ೧ ೧೬ ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಂದಾಯವನ್ನು ಜವಳಿ ಅಥವಾ ನೇರ ಮಾರಾಟದ ಆದಾಯ, ಅಡಿಕೆಗಳ ಆದಾಯವು, ಜಾತ್ರಮಹೋತ್ಸವಗಳಿಗಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟರು. ಗ್ರಾಮ ಸಂಘಗಳು ಜರುಗಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು.[೩೧೪]

೧. ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಘಗಳ ನಿಯಮಗಳು ಮಾನ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಮನಸ್ಮೃತಿಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಘಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದೆ.

೨. ಸಂಘಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಮತ್ತು ಉದಾ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನ ಯುವರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ

೩. ಆರ್.ಎಸ್.ಶರ್ಮರವರು ಸಂಘಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಘಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು, ರಾಜ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅನುಮತಿ ಮೇರೆಗೆ ಅವುಗಳ ಸದಸ್ಯರುಗಳ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಅವರು ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಪಡೆದಿದ್ದನು.

೪. ಸುಂಕ, ಸುಂಕ ಪರಿಹರಾ ಎಂಬವುಗಳು ಸಂಘಗಳು ನೀಡುವ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲ.

೫. ಕಾಣಿಕೆಗಳಲ್ಲದೆ, ಸಂಘಗಳು ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ೧. ನಿಗದಿತ ದರ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನಿಯಮಿತತೆ, ೩. ಖಾಯಂಸ್ವರೂಪ, ೪. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆಗಳು ಅದರ

ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಂಘಗಳು ರಾಜ್ಯಗಳೊಳಗಿನ ರಾದ್ಯಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಐಟಿಯೊಂದು ನಗರಕ್ಕೆ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ತೆರಿಗೆಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ರಾಜನು ನೇಮಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ರಾಜನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಹುದ್ದೆಗಳಿದ್ದು, ಅವು ರಾಜಪುರುಷ, ರಾಜಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಹೆಗ್ಗಡೆ, ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂಬುವುಗಳಾಗಿವೆ.

ರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಕೇವಲ ನಗರಗಳ ಆಡಲಿತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿಯಂತ್ರಿಸದೆ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ನಗರಗಳಿಂದ ಬರುವ ತೆರಿಗೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರಾಜಪುರುಷರು ಕೇವಲ ರಾಜಕಾಣಿಕೆ, ರಾಜಬಹುಮಾನಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸದೆ, ಜೊತೆಗೆ ನಗರಗಳ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩೧೫]

ಚಂಪುವಿನ ಯಶಸ್ತಿತಿಲಕವು ಭೂಕಂದಾಯದ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವರು. ಕೇವಲ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ನೀತಿವಾಕ್ಯಮೃತ ಸಿದ್ರಾಮಯನ್ನು ಕೇವಲ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೆ, ಜನಸಂಖ್ಯೆರಹಿತ ದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಯುವರಾಜ ಕಂದಾಯ ವರ್ಷವು ವೈಶಾಖಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಕುಶಲಕೈಗಾರಿಕೆದಾರರಿಗೆ ಕಾರ್ತಿಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ವರ್ಷವು ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ಅಥವಾ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳು ಮಹಾನವಮಿ ಹಬ್ಬದ ೯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದಿದೆ.[೩೧೬]

ದೋಮಿಗೋ ಪಯಾಜ್ ಮಹಾನವಮಿಯ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ ೧೨ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಟಿ.ವಿ. ಮಹಾಲಿಂಗಯ್ಯ ಈ ಒಂಭತ್ತು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾಜನು ಎಲ್ಲ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩೧೭]

ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಹತ್ವದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಕಾರಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣ ನ., ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦, ಪು.೨೨

೨. ಅದೇ, ಪು.೩೪

೩. ಅದೇ, ಪು.೩೪

೪. ಅದೇ, ಪು.೩೫

೫. ಅದೇ, ಪು.೩೬

೬. ಅದೇ, ಪು.೩೬

೭. ಅದೇ, ಪು.೩೮

೮. ಅದೇ, ಪು.೩೯

೯. ಅದೇ, ಪು.೪೦ ರಿಂದ ೪೨

೧೦. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., **ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಯನ,** ಪು.೯೧

೧೧. **ಸಾಧನೆ,** ಸಂ.೨, ಸಂಖ್ಯೆ ೨, ಜನವರಿ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಚ್, ಗುಲಬರ್ಗಾ

೧೨. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., **ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಯನ,** ಪು.೯೩

೧೩. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, **ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು,** ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪು.೮೮

೧೪. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೪೫, ೧೨೩೯, ಬಿಜಾಪುರ, ಗುಲಬರ್ಗಾ

೧೫. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, **ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು,** ಪು.೮೮

೧೬. ಎ.ಪಿ.ಜಿ.ಎ.ಎಸ್.೯, ನಂ.೧೮ ೧೯, ೧೧೧೮, ಹಂದರ್ಕಿ, ಗುಲಬರ್ಗಾ

೧೭. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೧೧, ೧೧೦೫, ಸುರಪುರ, ಗುಲಬರ್ಗಾ, ಪು.೩೨

೧೮. ಅದೇ, ನಂ.೪೫, ೧೨೩೫, ಬಿಜಾಪುರ, ಗುಲಬರ್ಗಾ

೧೯. ಅದೇ, ನಂ.೮, ೧೦೭೭, ಸುರಪುರ, ಗುಲಬರ್ಗಾ

೨೦. ಗುರಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, **ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು,** ಪು.೮

೨೧. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೨೧, ೧೦೫೪, ಕೆಂಭಾವಿ, ಸುರಪುರ

೨೨. ಅದೇ, ನಂ.೨, ೧೨೦೬, ಯಡಿಯಾಪುರ, ಸುರಪುರ

೨೩. ಅದೇ, ನಂ.೪೬, ೧೦೭೪, ಬೈಚವಾಳ

೨೪. ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ಶೆಲ್ಲಿ ಕೆ.ಜಿ.ಪಿ., ಐ.ಎಫ್.ಎನ್.ಡಿ., ನಂ.೩, ೧೦೪೭, ತಡಕಲ್, ದೆಗ್ಲೂರ್, ವಾಂದೇಟಿ

೨೫. ಅದೇ, ನಂ.೩೦, ೧೧೧೩, ಕಾರಡಖೇಡ, ದೇಗ್ಲೂರ, ನಾಂದೇಡ

೨೬. ಐ.ಎ.ಸಂ.೧೧, XCVII ೧೦೭೪, ಬಿಜಾಪುರ ಮ್ಯೂಜಿಯಂ ಶಾಸನ, ಬಿಜಾಪುರ

೨೭. ಗುರುವ ಆರ್.ಎನ್., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು,** ಪು.೪

೨೮. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., **ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಯನ,** ಪು.೮೮

೨೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i) ನಂ.೯೮, ೧೦೬೨, ಬ್ಯಾಕೋಡ, ಬಿಜಾಪುರ

೩೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XVIII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪು.XXIII

೩೧. ಗುರುವ ಆರ್.ಎನ್., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು,** ಪು.೧೬

೩೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XVIII, ನಂ.೯೪, ೧೦೪೯, ದೇವರಗೆಣ್ಣೂರ, ಬಿಜಾಪುರ

೩೩. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೨೦

೩೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೮೩, ೧೦೪೯, ಬಾಗೇವಾಡಿ

೩೫. ಹಿರೇಮಠ ಆರ್.ಸಿ., ಮತ್ತು ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಸಂಪದ**, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೪, ಪು.೧೩೩

೩೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i) ನಂ.೧೦೮, ೧೦೪೮, ಬಾಗಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ

೩೭. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.III, ನಂ.೪೩, ೧೦೮೩, ತಿಡಗುಂಡಿ, ಬಿಜಾಪುರ

೩೮. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., **ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಯನ**, ಪು.೮೮

೩೯. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ**, ಪು.೪೯

೪೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(ii), ೧೦೭೭, ಮೊರಬ, ಧಾರವಾಡ

೪೧. ಎ.ಇಂ.XIII, ನಂ.೪೪, ೧೧೧೨, ಇಟಗಿ, ಗದಗ

೪೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(iii), ನಂ.೧೫೨, ೧೧೦೩, ಹೊಸೂರು, ಗದಗ

೪೩. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೯

೪೪. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ**, ಪು.೪೬

೪೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(ii), ನಂ.೧೭೯, ೧೦೫೫, ಅರಸಿಬೀದಿ, ಬಾಗಲಕೋಟ

೪೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i) ನಂ.೧೧೭, ೧೦೭೯, ನಿಡಗುಂದಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ

೪೭. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.XV, ನಂ.೬೧, ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ

೪೮. ಎಸ್.ಐ.ಎ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೧೬, ೧೦೭೫, ಕೊಪ್ಪ, ಬಾಗಲಕೋಟ

೪೯. ಕಲುಬರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ**, ಪು.೪೮

೫೦. ಎಸ್.ಐ.ಎ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೦೧, ೧೦೪೫, ಮೊರಿಗೇರೆ, ಬಳ್ಳಾರಿ

೫೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(ii) ನಂ., ೧೩೫, ೧೦೮೭, ಅರಸಿಬೀದಿ, ಬಾಗಲಕೋಟ

೫೨. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ**, ೧೯೭೩, ಪು.೪೯

೫೩. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ**, ಪು.೧೦೭

೫೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೦೧, ೧೦೬೮, ಆಲೂರ, ಧಾರವಾಡ

೫೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(ii), ನಂ.೧೬೮, ೧೧೧೩, ಕಕ್ಕೂರ, ಧಾರವಾಡ

೫೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(ii), ನಂ.೧೭೫, ೧೧೨೪, ಡಂಬಳ, ಧಾರವಾಡ

೫೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(iv), ನಂ.೧೫೮, ೧೧೯೦, ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ

೫೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XVIII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪು.XXIII

೫೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೮೫, ಶಿರೂರ, ಬಾಗಲಕೋಟ

೬೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XVIII, ನಂ.೯೭, ೧೦೯೦, ಬಂಕಾಪುರ, ಹಾವೇರಿ

೬೧. ಎ.ಕ., ಸಂ.VII, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ೧೫೨, ೧೦೬೦, ಬಳ್ಳಿಗಾವಿ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ

೬೨. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.XVI, ನಂ.11C, ೧೦೬೪, ಹೊಟ್ಟೂರ, ಶಿಗ್ಗಾಂವ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆ

೬೩. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.XVI, ನಂ.೧೦B ೧೩, ೧೦೭೪, ನೀರಲಗಿ, ಹಾನಗಲ್, ಧಾರವಾಡ

೬೪. ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ಕ.ಇ., ಸಂ.V, ನಂ.೨೦, ೧೧೨೫, ಬಾಳೂರು, ಹಾನಗಲ್, ಧಾರವಾಡ

೬೫. ಪಂಚಮುಖಿ ಆರ್.ಎಸ್., ಕ.ಇ.I, ಸಂ.೧, ನಂ.೧೭, ೧೦೫೫, ಶಿಗ್ಗಾವಿ, ಹಾವೇರಿ

೬೬. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.XVI, ನಂ.೮ ೧೦೦೭, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಧಾರವಾಡ

೬೭. ಪುಟ್ಟ ಕೆ.ವಿ.(ಸಂ), **ಪಂಪಕವಿ ಪಂಪಭಾರತಂ ಎಂಬ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯಂ**, ಮೈಸೂರು, ಪು.೯೮- ೯೯

೬೮. ಎ.ಕ.ಸಂ.VII, ನಂ.೩೮೮, ೧೦೮೮, ಎಲೆವಾಳ, ಸೊರಬ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ

೬೯. ಗೋಪಾಲ್ ಬಿ.ಆರ್., ಕ.ಇ.ಸಂ.VI, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಪು.XXVI

೭೦. ಎಸ್.ಐ.ಎ., ಸಂ.XVIII, ನಂ.೬೧, ೧೦೪೮, ಹೊಳೆಆನವೇರಿ, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು, ಹಾವೇರಿ

೭೧. ಎಸ್.ಐ.ಎ., ಸಂ.XVIII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಪು.

೭೨. ಎಸ್.ಐ.ಎ., ಸಂ.XVIII, ನಂ.೯೩, ೧೦೮೮ ಉಕ್ಕುಂದ, ರಾಣೆಬೆನ್ನೂರು, ಹಾವೇರಿ

೭೩. ಇ.ಎ., ಸಂ.IV, ನಂ.೨, ೧೦೭೪, ಬಳ್ಳಿಗಾವಿ, ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ

೭೪. ರೈಸ್(ಲೆವಿನ್), **ಗಂಗವಾಡಿ**, ಭಂಡಾರಕರ್ ಆರ್.ಜಿ.ಕಮೆಯೊರೇಷನ್, ಪು.೨೩೭ ೨೩೮

೭೫. ಅದೇ, ಪು.೨೩೭ ೨೩೮

೭೬. ಈಶ್ವರದತ್ತ ಕುಂದೂರಿ, **ಪ್ರಾಚೀನಾಂಧ್ರ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಭುಗೋಳಮು**:, ಹೈದರಾಬಾದ್, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ, ಪು.೨೫

೭೭. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೨೮, ನಂ.೩೧, ಚಾಕನಪಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕೋಲಾರ

೭೮. ಅದೇ,

೭೯. ಎ.ಕ., ಸಂ.VII, ನಂ.೩೫, ೧೦೭೭, ಹುಂಚ, ನಗರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ

೮೦. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.XVI, ನಂ.೯B, ೧೦೮೧, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ

೮೧. ಎ.ಕ., ಸಂ.VII, ನಂ.೧೦೯, ೧೦೭೯, ಅನಂತಪುರ, ಅಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ

೮೨. ಜೆ.ಎಂ.ನಾಗಯ್ಯ, **ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಯನ**, ಪು.೧೮೮

೮೩. **ಇಂಪಿರಿಯಲ್ ಗೆಜೆಟಿಯರ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ**, ನವದೆಹಲಿ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ ಪು.೨೯೭

೮೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೧೮, ೧೦೫೭, ಹಿರೇಹಡಗಲಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೮೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.X(i) ನಂ.೧೪೧, ೧೦೭೯, ನಿಲ್ಗುಂದ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೮೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೮೪, ೧೧೧೧, ಹನಸಿ, ಕೂಡ್ಲಿಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು ಬಳ್ಳಾರಿ

೮೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i) ನಂ.೧೬೩, ೧೦೯೩, ಹೊಳಗುಂದಿ

೮೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i) ನಂ.೧೫೩, ೧೦೮೩, ಅಂಬಳಿ, ಕೂಡ್ಲಿಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೮೯. ಅದೇ,

೯೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ. ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೩೫, ೧೦೭೧, ಹೂವಿನಹಡಗಲಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ

೯೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.(i), ನಂ.೧೬೫, ೧೦೯೯, ಕುರುವತ್ತಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೯೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೮೮, ೧೧೧೨, ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೯೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XVII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪು.

೯೪. ಎ.ಕ., ಸಂ.II, ನಂ.೧೧, ೧೦೫೪, ಅನಗೋಡ, ಜಗಳೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ

೯೫. ಎ.ಕ., ಸಂ.IX, ನಂ.೧೪೦, ೧೦೬೦, ದಾವಣಗೆರೆ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ

೯೬. ಎ.ಕ., ಸಂ.XI, ನಂ.೧೫೬, ೧೧೧೪, ಕಬ್ಬೂರ, ದಾವಣಗೆರೆ

೯೭. ಎ.ಕ., ಸಂ.XI ನಂ.೧೪೩, ೧೦೬೨, ಕಂದಗಲ್ಲು, ದಾವಣಗೆರೆ

೯೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i) ನಂ.೧೮೮, ೧೧೧೨, ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೯೯. ಎ.ಕ., ಸಂ.II(New), ನಂ.೧೧, ೧೦೫೪, ಅಸಗೋಡ, ಜಗಳೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಎ.ಕ., ಸಂ.XI(New), ನಂ.೧೨, ೧೧೦೮, ಅಸಗೋಡ, ಜಗಳೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ

೧೦೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i) ನಂ.೧೧೪, ೧೦೫೯, ಹಿರೇಮಾಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ದಾವಣಗೆರೆ

೧೦೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೨೬, ೧೦೬೪, ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ದಾವಣಗೆರೆ

೧೦೨. ಈಶ್ವರದತ್ತ ಕಂದೂರಿ, ಪ್ರಾಚೀನಾಂಧ್ರ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಭೂಗೋಳಮು, ೧೯೬೩, ಪು.೩೨೩

೧೦೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೪೩, ೧೦೭೭, ಚಿನ್ನತುಂಬಳಂ, ಆದೋನಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಅನಂತಪುರ

೧೦೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.VIII, ನಂ.೩೭೪, ಗುತ್ತಿ, ಆದೋನಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಅನಂತಪುರ

೧೦೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೯೮, ೧೦೪೪, ಶೂವಾರಾಮ್, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೧೦೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೯೯, ೧೦೪೪, ಸತ್ತೂರ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೧೦೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೬೭, ೧೧೦೨, ಸಿರಗುಪ್ಪ, ಬಳ್ಳಾರಿ

೧೦೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i) ನಂ.೯೯, ೧೦೪೪, ಸತ್ತೂರ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೧೦೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೦೯, ೧೧೨೫, ನರಸಾಪುರಂ, ಕಲ್ಯಾದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂ, ಅನಂತಪುರ

೧೧೦. ಗುರಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೧೦೧

೧೧೧. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೮, ೧೦೭೭, ವಪೂರ, ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗುಲಬರ್ಗಾ

೧೧೨. ಅದೇ,

೧೧೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ನಂ.೪, ಗೊತಗಿ, ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು ಕೊಪ್ಪಳ, ಪು.೨೮೦

೧೧೪. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಲಿಂಗಸೂಗೂರು, ೧೧೨೪

೧೧೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೧೯, ೧೦೫೨, ಕೊಟ್ಟಪಲ್ಲೆ, ಕರ್ನೂಲ ಜಿಲ್ಲೆ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ

೧೧೬. ಈಶ್ವರದತ್ತ ಕುಂದೂರಿ, ಪ್ರಾಚೀನಾಂಧ್ರ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಭುಗೋಳಮು, ೧೯೬೩, ಪು.೬೧-೬೨

೧೧೭. ಗುರಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೧೦೨

೧೧೮. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಯನ, ಪು.೧೨೦

೧೧೯. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೧೦೨

೧೨೦. ಎ.ಇಂ, ಸಂ.XIII, ನಂ.೨೮, ೧೧೨೫, ಕುಂಭಾಪುರ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೯೮ ೩೧೬

೧೨೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ. ಸಂ.XI(ii), ನಂ.೧೫೪, ೧೧೦೪, ಕನಕೂರ, ಧಾರವಾಡ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ

೧೨೨. ಎ.ಇಂ., ಸಂ.XIII, ನಂ.೨೮, ೧೧೨೬, ಕುಂಭಾಪುರಂ, ಧಾರವಾಡ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ

೧೨೩. ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ಸಂ.VI, ಕ.ಇ.ಸಂ., ನಂ.೧೧, ಮೇದೂರ, ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಹಾವೇರಿ

೧೨೪. ಐಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೭೮, ೧೦೪೫, ಮುಗದ, ಧಾರವಾಡ

೧೨೫. ಗುರಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೧೦೩

೧೨೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೭೮, ೧೦೪೫, ಮುಗದ, ಧಾರವಾಡ

೧೨೭. ಮಾನವಿಕ ಕರ್ನಾಟಕ, ಸಂ.೫, ಸಂ.೭, ೧೯೭೯, ೧೦೫೭, ಲಂಜವಾಡ, ಭಾಲ್ಕಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬೀದರ

೧೨೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೨೨, ೧೦೫೮, ಮಲಕುರ್ತಿ, ರಾಯದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೧೨೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪು.೪೨

೧೩೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೦೧, ೧೦೪೫, ಮೊರಿಗೇರೆ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೧೩೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪು.೪೨

೧೩೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೨೦, ೪೧

೧೩೩. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಭಾಗ ೧, ೧೯೯೯, ಪು.೧೭೯

೧೩೪. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೦೮

೧೩೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೦೯

೧೩೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧,

೧೩೭. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೦

೧೩೮. ಅದೇ, ಪು.೨೧೦

೧೩೯. ಅದೇ, ಪು.೨೧೦

೧೪೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೦

೧೪೧. ಝಾ ಡಿ.ಎಂ., ರೆವಿನ್ಯೂ ಸಿಸ್ಟಮ್, ಪು.೯

೧೪೨. ದಾಸ್ ಡಿ.ಆರ್., ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಹಿಸ್ಟರಿ ಆಫ್ ದಿ ಡೆಕ್ಕನ್ ಪು.೧೯-೨೫

೧೪೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೬೯

೧೪೪. ಅದೇ, ಪು.೩೬೯

೧೪೫. ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್ಸ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪನ್ಸ್, ಸಂ.೧, ಪು.೫

೧೪೬. ಅಲ್ಟೇಕರ ಎ.ಎಸ್., ಸ್ಟೇಟ್ ಅಂಡ್ ಗವರ್ನಮೆಂಟ್, ಪು.೧೦೭

೧೪೭. ಅದೇ,

೧೪೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೬೯

೧೪೯. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೦

೧೫೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೦

೧೫೦ಅ. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೩

೧೫೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೭೬

೧೫೨. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೪

೧೫೩. ಅದೇ, ಪು.೧೨

೧೫೪. ಅದೇ, ಪು.೧೨

೧೫೫. ಅದೇ, ಪು.೧೨

೧೫೬. ಅದೇ, ಪು.೧೪

೧೫೭. ಅದೇ, ಪು.೧೪

೧೫೮. ಅದೇ, ಪು.೧೪

೧೫೯. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೨

೧೬೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೨

೧೬೧. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೩

೧೬೨. ಅದೇ, ಪು.೧೩

೧೬೩. ಅದೇ, ಪು.೧೩

೧೬೪ ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೩

೧೬೫. ಅದೇ, ಪು.೨೧೩

೧೬೬. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೪

೧೬೭. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೩

೧೬೮. ಅದೇ, ಪು.೩೧೩

೧೬೯. ಅದೇ, ಪು.೩೧೩

೧೭೦. ಅದೇ, ಪು.೩೧೩

೧೭೧. ಅದೇ, ಪು.೩೧೩

೧೭೨. ಅದೇ, ಪು.೩೧೩

೧೭೩. ಅದೇ, ಪು.೩೧೩

೧೭೪. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೦, ಪು.೧೫೧

೧೭೫. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೫

೧೭೫ಅ. ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್., ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಫ್ ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ, ಲೇಖನ, ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡ್‌ಮಿನಿಶ್ಟ್ರೇಷನ್, ಪು.೧೦೭

೧೭೫ಆ. ಅದೇ, ಪು.೧೦೭

೧೭೫ಇ. ಅದೇ, ಪು.೧೦೭

೧೭೬. ಬ್ರಹ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಿ ಪಿ.ವಿ., ರೂರಲ್ ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆಂಧ್ರ, ಪು.೧೪೯, ೧೫೫, ೧೫೮

೧೭೭. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೩

೧೭೮. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೩೦-೨೩೧

೧೭೮ಅ. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೧೫

೧೭೯. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೧. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೨. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೩. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೪. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೫. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೬. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೭. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೮. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೮೯. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೯೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೯೧. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೯೨. ನಾಗರಾಜ್‌ರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್., ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಫ್ ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ, ಲೇಖನ, ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡ್‌ಮಿನಿಶ್ಟ್ರೇಷನ್, ಪು.೧೦೮

೧೯೩. ಅದೇ, ಪು.೧೦೯

೧೯೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.೧೫, ನಂ.೧೪೫, ಕಣಿವಿ ಶಾಸನ ಪು.೧೮೮

೧೯೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ಮುಳುಗುಂದ, ನಂ.೪೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೫

೧೯೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ನಂ.೨೫, ಎರಿಶಿರೂರ, ೧೧೪೪, ಪು.೨೮

೧೯೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ನೂಲಗೇರಿ ಶಾಸನ

೧೯೭ಅ. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ, ಕುರಹಟ್ಟಿ ಶಾಸನ, ನಂ.೧೭೧, ನವಲಗುಂದ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೧

೧೯೭ಆ. ಅದೇ, ನೀಲಗುಂದ ಶಾಸನ, ನಂ.೩೬, ೧೧೪೪, ಪು.೪೪

೧೯೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ಹೊಸೂರ ಶಾಸನ, ನಂ.೩೬, ೧೧೪೪, ಪು.೪೪

೧೯೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ಎಲಿಶಿರೂರ ಶಾಸನ, ನಂ.೨೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪, ಪು.೨೮

೨೦೦. ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಎ.ಎಂ., ಕೆ.ಇ.ಸಂ.೪, ಪು.XIII

೨೦೧. ಅದೇ, ಪು.XIII

೨೦೨. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಬೆಳಗಾಂ ಜಿಲ್ಲೆ, ೧೯೮೭, ಪು.೮೭

೨೦೩. ಅದೇ, ಸಂ.ಪಾಟೀಲ ಎಂ.ಬಿ., ೧೯೯೭, ನಿಪ್ಪಾಣಿ, ಪು.೨೩೭

೨೦೪. ಅದೇ, ಸಂ.ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ, ಕಬ್ಬೂರ, ಹಾವೇರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೯೦೨

೨೦೫. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ.(ಸಂ), ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್ ಇನ್ ನಾರ್ಥರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೋಲ್ಹಾಪುರ ಸ್ಟೇಟ್, ಕುರಹಟ್ಟಿ

೨೦೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೮೮, ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ, ೧೧೧೨, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ

೨೦೬ಅ. ಎ.ಕ., ಸಂ.XI, ದಾವಣಗೆರೆ, ೧೨, ೧೧೦೮, ಆನೆಗೊಂಡ, ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆ

೨೦೭. ಎ.ಕ., ಸಂ.XI, ಹೊಳಲಕೇರೆ, ೩, ೧೧೯೩, ಹೊಳಲಕೆರೆ

೨೦೭ಅ. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೦೮

೨೦೮. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೨೬-೨೨೭

೨೦೯. ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಸಿ., ಸಂ.೧, ಮೈನರ್ ಡೈಯನಾಸ್ಟೀಸ್ ಆಫ್ ಸೌಥ ಇಂಡಿಯಾ ಆ್ಯಂಡ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೨೫

೨೧೦. ಅದೇ, ಪು.೧೨೪

೨೧೧. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೦೮

೨೧೨. ಅದೇ, ಪು.೨೦೮

೨೧೩. ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್., ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಫ್ ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ, ಲೇಖನ, ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡ್‌ಮಿನಿಶ್ಟ್ರೇಷನ್, ಪು.೧೧೬

೨೧೪. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೧೫. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೦೯

೨೧೬. ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್., ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಫ್ ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ, ಲೇಖನ, ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡ್‌ಮಿನಿಶ್ಟ್ರೇಷನ್, ೧೯೮೩, ಪು.೧೦೭

೨೧೭. ಅದೇ, ಪು.೨೦೯

೨೧೮. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೩೪

೨೧೯. ಅದೇ, ಪು.೨೩೩-೨೨೪

೨೨೦. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ **ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೨೧೧ ೨೧೨

೨೨೧. ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್., **ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಫ್** ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ, ಲೇಖನ, ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡ್‌ಮಿನಿಶ್ಟ್ರೇಷನ್, ಪು.೧೦೭

೨೨೨. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೨೩೫

೨೨೩. ಅಪ್ಪಾದೊರೈ(ಸಂ), **ಎಕನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ ಇನ್ ಸೌಥ್ ಇಂಡಿಯಾ**, ಪು.೧೧೬

೨೨೪. ಅದೇ, ಪು.೧೧೬

೨೨೫. ಅದೇ, ಪು.೧೧೬-೧೧೭

೨೨೬. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೨೭. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೨೮. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೨೯. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೩೦. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ೨೦೦೨, ಪು.೧೪೧

೨೩೧. ಗುರವ ಆರ್.ಎನ್., **ಕದಂಬಾಸ್ ಆಫ್ ಗೋವಾ ಆಂಡ್ ದೆಯರ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್**, ಪು.೨೩೪

೨೩೨. ಅದೇ, ಪು.೨೩೪

೨೩೩. ಅದೇ, ಪು.೨೩೫

೨೩೪. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ**, ಸಂ.೧, ದುಗ್ಗವತಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ

೨೩೫. ದಿಕ್ಷೀತ ಜಿ.ಎಸ್., ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., **ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೨೨-೨೩

೨೩೬. ಅದೇ, ಪು.೨೨-೨೩

೨೩೭. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೬, ನಂ.೭೭, ಪು.೭೩

೨೩೮. ಅಲ್ಟೇಕರ್ ಎ.ಎಸ್., ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಾಸ್, ಪು.೧೭೭

೨೩೯. ಬೇರ್ ನರೇಂದ್ರನಾಥ್, ಅಗ್ರೇರಿಯನ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಫಿಸ್ಕಲ್ ಎಕಾನಾಮಿ, ಪು.೨೭೭

೨೩೯ಅ. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೩೭

೨೪೦. ಅದೇ, ಪು.೩೭

೨೪೧. ಅದೇ, ಪು.೩೭

೨೪೨. ಅದೇ, ಪು.೩೭

೨೪೩. **ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್**, ಸಂ.೧, ಪು.೧೨೭

೨೪೪. ಎ.ಕ., ಸಂ.೪, ಸಿಹೆಚ್, ೬೫, ಎ.ಕ.XI, ನಂ.೧೨

೨೪೫. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೩, ಪು.೧೧೭-೧೨೦

೨೪೬. ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಎಂ.ವಿ., **ಗಂಗಾಸ್ ಆಫ್ ತಲಕಾಡ್**, ಪು.೧೪೨

೨೪೭. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., **ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಪ ಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೪೪

೨೪೮. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೩, ಪು.೧೧೭-೧೨೦

೨೪೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೭೭

೨೫೦. ಎ.ಕ., ಸಂ.X, ಕೆ.ಇ., .೨೭

೨೫೧. ಅದೇ, ಸಂ.X, ಎಂ.ಆರ್., ೪೫

೨೫೨. ಅದೇ, ಸಂ.VII, ಎಸ್.ಕೆ., ೧೨೩

೨೫೩. ಅದೇ, ಸಂ.IX, ಸಿಪಿ, ೧೩೨

೨೫೪. ಕೆ.ಐ., ಸಂ.V, ಪು.೬೭

೨೫೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ನಂ.೩೨

೨೫೬. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೨೪೫

೨೫೭. ಅದೇ, ಪು.೨೪೫

೨೫೮. ಕೆ.ಆಯ್, ಸಂ.V, ಪು.೧೧,೬೫,೭೫,೧೫೧

೨೫೯. ಅದೇ, ಪು.೩೪-೩೭

೨೬೦. ಅದೇ, ಸಂ., ಪು.೨೦-೨೧

೨೬೧. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೨೪೫

೨೬೨. ಅದೇ, ಪು.೨೪೬

೨೬೩. ಅದೇ, ಪು.೨೪೬

೨೬೪. ಅಲ್ಟೇಕರ್ ಎ.ಎಸ್., **ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಾಸ್**, ಪು.೧೯೨

೨೬೫. ಕೆ.ಆಯ್, ಸಂ.೧, ಪು.೫

೨೬೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೩೫

೨೬೭. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೭೮, ಪು.೪೮

೨೬೮. ಜೆಬಿಬಿಆರ್‌ಎಎಸ್., ಸಂ.XII, ಪು.೩೭೭

೨೬೯. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೨೪೫

೨೭೦. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಜಿ.ಎನ್., **ನಂಬಿಯಣ್ಣನ ರಗಳೆ**, ಪು.೫೦

೨೭೧. ಸೋಮೇಶ್ವರ ಶತಕ, ಶ್ಲೋಕ ೬೨, ಪು.೩೨

೨೭೨. ಎ.ಕ., ಸಂ.V, ಉಕೆ.೧೭

೨೭೩. ಅದೇ, ಸಂ.V, ಎಚ್‌ಎನ್.೧೪೪

೨೭೪. ಅದೇ, ಸಂ.V, ಉಕೆ.೧೭೨

೨೭೫. ಅದೇ, ಸಂ.V ಉಕೆ.೧೭೨

೨೭೬ ಅದೇ, ಎ.ಕ.೧೭೨

೨೭೭ ಅಪ್ಪಾದೊರೈ, ಎಕನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ ಇನ್ ಸೌಥ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೨೧೬

೨೭೮. ಅದೇ, ಪು.೨೧೯

೨೭೯. ಅದೇ, ಪು.೨೧೭

೨೮೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೮

೨೮೧. ಅದೇ, ಪು.೨೧೮

೨೮೨. ವಸಂತ ಮಾಧವ ಕೆ.ಜಿ., ವೆಸ್ಟರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್ ಅಗ್ರೇರಿಯನ್ ರಿಲೇಶನ್ಸ್ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೦೦ ರಿಂದ ೧೮೦೦ರವರೆಗೆ, ಪು.೪೭

೨೮೩. ಅದೇ, ಪು.೪೭

೨೮೪. ದಿಕ್ಷೀತ ಜಿ.ಎಸ್., ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೫

೨೮೫. ಅದೇ, ಪು.೨೫

೨೮೬. ಅದೇ, ಪು.೨೬

೨೮೭. ಅದೇ, ಪು.೨೭

೨೮೮. ಅದೇ, ಪು.೨೮

೨೮೯. ಅದೇ, ಪು.೨೯

೨೯೦. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೭

೨೯೧. ಅದೇ, ಪು.೧೮೮

೨೯೨. ಅದೇ, ಪು.೧೮೮

೨೯೩. ಅದೇ, ಪು.೧೮೯

೨೯೪. ಅದೇ, ಪು.೧೮೯

೨೯೫. ಅದೇ, ಪು.೧೮೯

೨೯೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೧೩೩, ಗುತ್ತಿ, ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ, ೧೧೪೪, ಪು.೧೪೮

೨೯೭. ಅದೇ, ನಂ.೧೮೯, ದೋಣೆಕಲ್ಲುಗ್ರಾಮ, ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಚಿದ್ದರಾಜಚೋಳ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೧, ಪು.೧೬೨

೨೯೮. ಅದೇ, ನಂ.೨೯೧, ಚಿನ್ನತುಂಬುಳಗ್ರಾಮ, ಕಲ್ಯಾಣದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ೧೦೭೮, ಪು.೨೩೪

೨೯೯. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯೂನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೩, ನಂ.೨, ೧೯೫೯, ಚೌಡದಾನಪುರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಕದಂಬ ಕಾಮದೇವ, ಪು.೪೫

೩೦೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಮಲ್ಲಯನಗುಡ್ಡ, ಸಿರಿಗುಪ್ಪ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ, ಶಕ.೯೩೯, ಪು.೧೩೭

೩೦೧. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೪೭

೩೦೨. ಅದೇ, ಪು.೪೭

೩೦೩. ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಿ ಪಿ.ವಿ., **ರೂರಲ್ ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆಂಧ್ರ,** ಪು.೧೨೬-೧೨೯

೩೦೪. ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂ.೨, ೧೯೯೨, ಪು.೧೪೨

೩೦೫. ರಿತ್ತಿಶ್ರೀನಿವಾಸ(ಸಂ), **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ಪರಿಭಾಷಾ ಕೋಶ,** ಪು.೧೭೮

೩೦೬. ಘುಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ಯಾಕ್ಸೆಶನ್ ಇನ್ ಏನಿಸಿಯಂಟ್ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೨೫೦

೩೦೭. ಅದೇ, ಪು.೨೫೧

೩೦೮. ಅದೇ, ಪು.೨೫೧

೩೦೯. ಅದೇ, ಪು.೨೫೩

೩೧೦. ಅದೇ, ಪು.೨೫೪

೩೧೧. ಅದೇ, ಪು.೨೫೫

೩೧೨. ಅದೇ, ಪು.೨೫೬

೩೧೩. ಅದೇ, ಪು.೨೫೭

೩೧೪. ಅದೇ, ಪು.೨೫೮

೩೧೫. ಅದೇ, ಪು.೨೫೯

೩೧೬. ಅದೇ, ಪು.೯೩

೩೧೭. ಅದೇ, ಪು.೯೪

ಅಧ್ಯಾಯ ೩

ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

೩

ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ

೩.೧. ಕೃಷಿ, ನೀರಾವರಿ ಭೂವರ್ಗೀಕರಣ

ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅನುಚಾನವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಒಕ್ಕಲುತನವು ಈ ಕಾಲದ ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಜೀವನಾಡಿಯಂತಿತ್ತು. ವ್ಯವಸಾಯ ಕ್ರಮ ಕುರಿತಂತೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಿರದಿದ್ದರೂ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಅಂಶಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ನಾವು ಕೃಷಿ ಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ಶಾಸನಗಳು ಭೂದಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಕೃಷಿಕರು ಬಡವರಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕೃಷಿಯ ಉಪಕರಣ, ಎತ್ತು, ಉತ್ತು, ಬೇಸಾಯಕ್ಕೆ ಹಣವನ್ನು ರಾಜನಾದವನು ಕೊಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ಒಕ್ಕಲುತನವನ್ನು ದಂಡ, ವಿಷ್ಟಿ, ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ನಾಶವಾಗದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾನೆ.[೧]

ಗದ್ದೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇದು 'ಹಾರ'ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತಹದು. ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ತಗ್ಗಿನಗದ್ದೆ, ಮೂಲೆಗದ್ದೆ, ಕುಣ್ಣೆಗದ್ದೆ, ಕಮಾಲಸಾಬರಗದ್ದೆ, ಶಾನಭೋಗದ ಗದ್ದೆ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ಭೂಮಿಯ ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ಒಡೆತನದ ಸೂಚಕವಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. 'ಹಾರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಕೃಷಿಭೂಮಿಯು ಬಹುದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ್ದು. ಇದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಣ, ಮರಗಳು, ನೀರಿನಮೂಲ, ವಾಸಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಸದೆ. ಉದಾ : ಕಲ್ಲಗದ್ದೆಹಾರ, ಮರಳಹಾರ, ಮುತ್ತಲಹಾರ, ಕಾರಹಾರ, ಮಾಡಕವಳ್ಳಿಹಾರ, ಬಸ್ಸಿಕೆರೆಹಾರ.[೨]

ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತ ಬೆದ್ದಲು, ಗದ್ದೆ, ತೋಟಗಳನ್ನಳೆಯಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೋಲುಗಳಿದ್ದವು ಮತ್ತು ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗಳೆ, ಬೆದ್ದಲುಗಳೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗಳೆಯಮತ್ತರು ಮತ್ತು ಬೆದ್ದಲುಗಳೆಯಮತ್ತರು ಎಂಬುದಿದ್ದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಥವಾ ವಿವಿಧ ತರದ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೋಲುಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಡಾ.ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.[೩]

೩.೧.೧. ಭೂ ವರ್ಗೀಕರಣ

ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ೩ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿದ್ದರು.

೧. ಬಂಜರು ಭೂಮಿ

೨. ಅರಣ್ಯ

೩. ಕೃಷಿ ಭೂಮಿ

ಬಂಜರು ಭೂಮಿಗೆ ಅಥವಾ ಪಾಳುಭೂಮಿಗೆ ಖಿಲ ಅಥವಾ ಖಿಲ್ಯ ಏಯ್ನ Khila or Khilya ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂದರೆ ಕೃಷಿಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯದ (ನಡುವಿನ) ಭೂಮಿ ಎಂದರ್ಥ. Oden Burgರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಇದೇ ಆಗಿದ್ದು. ಇದು ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂವರ್ಗೀಕರಣವಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ.

ಅರಣ್ಯ ಭೂಮಿಯು ಕೃಷಿ ರಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಗಳ ಹಿಂಬದಿಗೆ ಇರುವಂತದ್ದು. ಅರಣ್ಯವು ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮತ್ತು ಕಳ್ಳರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಅರಣ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ. "Goddess of wild and forest who seemest to vanish from the sight how is it that thou seekest not the village?..."[೪]

ಚೋಳ ದೊರೆ ಕರಿಕಾಲ (ಸಂಗಮ ಅವಧಿ)ನು ತಮಿಳು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ತೊಂಡೈಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಡಿಸಿ ಪಟ್ಟಿನಪಾಳ್ಯೆ (Pattinappalai) ಎಂಬ ನಗರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. "ಕಾಡು ಕೊನರು ನಾಡಕಿ ಕುಲಮೊಟ್ಟು ವಲಂ-ಪೆರುಕ್ಕಿ" ಎಂಬುದು ಆತನ ಸಾಧನೆಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭-ತೋಡರು ನೀಲಗಿರಿಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅರಣ್ಯವು ವಸತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕೃಷಿಭೂಮಿ-ವೇದದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. "whose words were passing sweet as a fair field to its lord" ಇದು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಒಡೆತನವಾಗಿತ್ತು. ಉರುವರ-ಎಂದರೆ ಕೃಷಿಭೂಮಿ, ಊಳುವಭೂಮಿ. ಅಪನಸ್ವತಿ ಎಂದರೆ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿ, ಆರ್ತನ-ಬಂಜರುಭೂಮಿ, ಪಾಳುಭೂಮಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ.[೫]

೩.೧.೨. ಭೂ ಪ್ರಕಾರಗಳು

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ, ತೋಟ, ಭೂಮಿ, ಹೊಲ, ಹರಳುಭೂಮಿ, ಕರಿ ಎರೆಭೂಮಿ, ಮತ್ತರು, ಕಮ್ಮ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೬] ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪೊಲ,

ಹೊಲ, ಒಕ್ಕಲು ಕೆಯ್ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿದೆ. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನೀರುಣಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಹರಳು ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ, ಎರೆಹೊಲಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಕರಿಯಹೊಲ, ಕಿಸುಮತ್ತರು, ಕೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಗದ್ದೆ, ಹಳ್ಳದ ಕೆಳಗಿನ ಹೊಲ ಎಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಣಧರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಚೀನರು ವಿಂಗಡನೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಭೂಮಿಯ ಗುಣಧರ್ಮವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಎರೆಭೂಮಿ,[೭] ಕೊಸಗರಭೂಮಿ,[೮] ಮರಡಿನೆಲ,[೯] ದೋಣಿನೆಲ,[೧೦] ಸವಳುನೆಲ,[೧೧] ಅನಿಗರನೆಲ,[೧೨] ಮೊಗನೆಲ,[೧೩] ಮರಳುಭೂಮಿ, ಕರಿಎರೆಭೂಮಿ,[೧೪] ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.

ಮಿಣಜಗಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಶಾಸನಗಳು ದೋಣಿನೆಲ, ಅನಿಗರನೆಲ, ಹರಳಿನೆಲ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.[೧೫] ಕುಂಟೋಜಿ ಶಾಸನ ಎರೆನೆಲ ಎಂದೂ, ಬಿದರಕುಂದಿ, ತಮದಡ್ಡಿ, ಕೊಪ್ಪ, ಹಂದರಗಲ್ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ, ತೋಟ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಜತ್ತಗೆ, ತಮದಡ್ಡಿ, ನರೂರು, ಕೊಪ್ಪ, ಬಳಗಾನೂರು ಮುಂತಾದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಲ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಗದ್ದೆ- ತೋಟಗಳು ಹೊಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ನೀರಿನ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.[೧೬] ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೩ರ ಶಾಸನವು ಚಾಲುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷ ೬ರ ಕುಣಿಲಮಗೆರೆ ಭತ್ತಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಂಡನಾಯಕ ಬಮ್ಮದೇವರಸನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಶಾಲಿವನ, ಕಳವೆ, ಗದ್ದೆ, ಭತ್ತಗ್ರಾಮ, ಭತ್ತಕಮ್ಮಿತ, ಭತ್ತಾಯ, ಮಣಲಗದ್ದೆ ಎಂದೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ.[೧೭] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೦ರ ಶಾಸನವು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭೂವರ್ಗೀಕರಣ ಮಾಡಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಜಲಕ್ಷೇತ್ರಮು-ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ, ಫಲವತ್ತಾದಭೂಮಿ.

ಮೆಟ್ಟಭೂಮಿ - ಎತ್ತರಭೂಮಿ-ನೀರೆತ್ತುವ ಮೂಲಕ ಕೃಷಿ ಮಾಡುವ ಭೂಮಿ

ವುಡಪ ಭೂಮಿ-ಕೃಷಿಭೂಮಿ (ಇಂದಿನ ಆಂಧ್ರ ಕರಾವಳಿ ತೀರ ಪ್ರದೇಶ)

ಚೌಕಸಾಲಿನ ಭೂಮಿ-ತೋಂಟಗಟ್ಟ ಅಥವಾ ತೋಟಭೂಮಿ, ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ಭೂಮಿ[೧೮]

ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಪ್ರಕಾರಗಳು

೧. ಗಟ್ದೆ,[೧೯] ಗರ್ದ್ದೆ,[೨೦] ಗೆದ್ದೆ[೨೧] - ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ, ಅತ್ಯಧಿಕ ಮಳೆ ಬೀಳುವ ಭೂಮಿ, ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ.[೨೨]

೨. ಕಲಣಿ - ಭತ್ತ ಭೂಮಿ[೨೩]

೩. ಕುಮಾರಿ - ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ ಭೂಮಿ.[೨೪]

೪. ಬೆಳ್ದಲೆ,[೨೫] ಬೆರ್ದಲೆ,[೨೬] ಬೆದ್ದಲೆ[೨೭] - ಒಣಭೂಮಿ, ಖುಷ್ಕಿ ಭೂಮಿ.

೫. ನೀರುಮಣ್ಣು,[೨೮] ನೀರು ಭೂಮಿ,[೨೯] - ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ, ನೀರೂವಲಿ ಭೂಮಿ[೩೦]

೬. ಮಕ್ಕಿ[೩೧] - ಭತ್ತ ಭೂಮಿ, ನೀರಾವರಿ ರಹಿತವಾದದ್ದು.

೭. ಮೊಗೆ,[೩೨] ಮೊಕೆ,[೩೩] ಮಕ್ಕಿ, ಕೆಮ್ಮೊಗೆ[೩೪] - ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ

೮. ತೋಟ[೩೫] - ಪೂವಿನತೋಟ,[೩೬] ಹೂವಿನ ತೋಟ[೩೭]

೯. ಅಡಿಕೆ ತೋಟ[೩೮]

೧೦. ಕಬ್ಬಿನ ತೋಟ[೩೯]

೧೧. ಕರ್ವಿನ ತೋಟ[೪೦] - ಈ ಪದವು ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ತೋಟಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಒಂದನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ೧೦೫೦ರ ಶಾಸನವು ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦, ತುರುಗೆರೆ-೬೦ಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಾಡಪೆರ್ಗಡೆ ಶೆಟ್ಟಿಯರು ಒಕ್ಕಲುಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಸಿದ್ದಾಯ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೪೧] ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಕ್ಕಲುಭೂಮಿ ಎಂಬುದು ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಎರೆನೆಲ ಇಂದಿಗೂ ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಫಲವತ್ತಾದ ಕಪ್ಪುಮಿಶ್ರಿತ ಮಣ್ಣು ಹೊಂದಿದ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳು ಕರಿಯನೆಲ,[೪೨] ಎರೆ,[೪೩] ಎರೆಯವಿಸಕ[೪೪] ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಕಾರ್ಜೋಳ ಶಾಸನವು ಕರಿಯನೆಲವನ್ನು ಭೂಫಲವತ್ತತೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.[೪೫] ಮಂಕಣಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹೆರಳ ವಿಸಕ[೪೬] ಎಂಬುದು ಹರಳೆಭೂಮಿಯು-ಹರಳು ಮಳಲು ಮಿಶ್ರಿತ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ. ದೋಣಿನೆಲ ದೋಣಿ ನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲಿರುವ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ.[೪೭] ಮೊಗೆ[೪೮] ಅಥವಾ ಮಗೆ ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರಿತ ಗರಸು ಮಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತದ್ದು. ಮೊರಡಿ[೪೯] ಇಂದಿನ ಮಡ್ಡಿ ಎತ್ತರದ ಗರಸುಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ. ಮಳಲಕೆಯಿ,[೫೦] ಹೊಂಗೆಹರಳಕೆಯಿ[೫೧] ಎಂದು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ಮಳಲಕೆಯಿ-ಮರಳುಭೂಮಿ, ಹೊಂಗೆಹರಳುಕೆಯಿ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲು ಹರಳುಗಳಿರುವ ಭೂಮಿ ಎಂದು, ಎರೆ ಕರಿಯಕೆಯಿ-ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ, ಕಿಸುಕಾಡು ಅಥವಾ ಕೆಂಗಾಡು-ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ ಎಂದಾಗಿದ್ದು, ಮಣ್ಣಿನ ಗುಣವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀರಾವರಿ ಆಧಾರಿತ ಭೂಮಿ, ಮಳೆ ಆಧಾರಿತ ಭೂಮಿ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಪ್ರಸ್ತಾಪಗಳು ಕೂಡ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಮಳೆಯನ್ನೇ ಆಧರಿಸಿದ ಭೂಮಿಗೆ-ಮೇಲ್‌ಪಾಳು-ಖುಷ್ಕಿಭೂಮಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನೀರಾವರಿ ಆಧಾರಿತ ಭೂಮಿಗೆ ಕೆಳಪಾಳು-ತರಿಭೂಮಿ-ತರಿಭೂಮಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.[೫೨]

೩.೧.೩. ತೋಟಗಳು

ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾದ ಹೂತೋಟಗಳಿದ್ದವು. ಆ ತೋಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಹೂಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿತ್ತು. ಊರಿನ ಎಲ್ಲ ತೋಟಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣಾಗಿ ತೋಟಿಗ ಎಂಬ ಕಾವಲಿನವನಿರುತ್ತಿದ್ದನು.[೫೩] ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ನೋಡಲು ಕೆಲವು ಏಜೆಂಟರನ್ನು ಕೃಷಿ ಮಾಡುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ, ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಸುಗ್ಗಿಯ ನಂತರ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಅಂತಹ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ದುಡಿದ ರೈತರ ವೇತನವನ್ನು ಇವರೇ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಏಜೆಂಟರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದಾನ ನೀಡುವ ಒಡೆಯರಿಂದ ನೇಮಕವಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ತೋಂಟಪರೀಕ್ಷ ಎಂಬ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೇಮಕವಾದ ವಿಷಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೫೪] ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಬೆಕ್ಕೆಯರ ಎರೆಗ ಎಂಬಾತನು ಸಿರಗುಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮರಕಟ್ಟಿನ ಪಿರಯಭಾವಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭ರ ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೫೫] ಏತಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಘಟಿಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೋಟಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೆಟ್ಟ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಭೂಮಿಗಳಾಗಿದ್ದವು. ತೋಂಟ-ಗಟ್ಟು, ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೂವುಗಳು, ಹಣ್ಣುಗಳು, ಪವಿತ್ರ ಸಸ್ಯಗಳಾದ ತುಲಸಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಜಪತಿ-ಕೂರ್ಮನಾಥ ಕವಿಯ ನರಸಿಂಹಶತಕವು ೮೬೫ ಎಕರೆ ಭೂಮಿಯು ದೇವಾಲಯದ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೬] ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತೋಟಗಳೊಂದಿಗೆ ದೇವರ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದವು. ಉದಾ : ಕುಂಟೋಜಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಗರ ರೇವಣ್ಣದೇವರ ತೋಟ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ತೋಟ ಎಂದಿದೆ. ಹಳ್ಳೂರ, ಮಿಣಜಗಿ, ಹಂದರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ತಮದಡ್ಡಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ತೋಟ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ತೋಟಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ತೋಟಗಳ ಆದಾಯವನ್ನು ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಖರ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಜೊತೆಗೆ ಆಯಾ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಆಚಾರ್ಯರು ಆದಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೂಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಹೂತೋಟಗಳೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.

ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಸಂಗ್ರಹ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಹೂಗಳು, ಹಣ್ಣುಗಳು, ಎಲೆ, ತೆಂಗು, ಬಾಳೆ, ಮಾವು, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆ, ನೇರಲ, ಹಲಸು, ಅಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ

ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪುರ ಶಾಸನವು - ಬಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಹಲಸು, ಮಾವು, ನಿಂಬೆ, ಹೆಜ್ಜೋಳು, ಅರನೇರಲು, ಕಿತ್ತಳೆ, ಪಾಪಲಿ, ಹೂಗಳಾದ-ಸಂಪಿಗೆ, ಇರುವಂತಿಗೆ, ಸೇವಂತಿಗೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಜಾಜಿ, ಪಾಪ, ಕಣಗಿಲೆ, ಕೊಂಚಿವಾಳ, ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ದವಸ, ಅಡಿಕೆ, ಆರಶಿನ, ಮೆಣಸಿನ, ತೋಟಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ.[೫೭] ಇಟಗಿ, ಕುಕನೂರು ಶಾಸನಗಳು ಕೂಡ ಬಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಅಡಿಕೆ, ಹಣ್ಣುಕಾಯಿಗಳ ತೋಟ, ಗದ್ದೆ, ಹೂ, ಭೂಮಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ.[೫೮] ಹಮ್ಮಿಕುಂಟ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನರಾದ ಮಡೆಯಗಾವುಂಡ ನಾಗಯ್ಯಗಾವುಂಡರು ದೀಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ನಾಗಯ್ಯಗಾವುಂಡ ತಾನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ತೇದಿಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ೨ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆ, ೧೦ ಮತ್ತರು ಕಿಳು (ವೆಳು) ಭೂಮಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದರು. ಮೂಲಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ೧೨೦ ಮತ್ತರು ವೆಳುಭೂಮಿ ಮತ್ತು ೨ ರಾಟಣಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೫೯] ಕರೀನಗರ ಶಾಸನವು ಸೇನಾಪತಿಯೊರ್ವನು ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಮಾಡಿ ದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಗದ್ದೆಯನ್ನು, ಹೂವಿನ ತೋಟವನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡಿದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೬೦] ನಿಡಿಗೊಂಡ ಶಾಸನವು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಅಧಿಕಾರಿ ದುಗ್ಗಭೂಪನ ಹೆಂಡತಿ ಮುಪ್ಪಾಂಬಿಕೆಯು ಮುಪ್ಪೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದಳು. ಮತ್ತು ದುಗ್ಗಭೂಪತಿಯು ಆ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ಮತ್ತು ಪೂಜಾರಿಗಳ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ರಟ್ಟಸಮುದ್ರದ ಹಿಂದೆ ೨ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆಯನ್ನು ೨೦ ಮತ್ತರು ಕರಂಭಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದು, ಮುಪ್ಪಾಂಬಿಕೆಯು ಗುಂಡಮಿಬುಡದ ನೆರಪುಗುಂಟವನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದಳು. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕರಂಬುಭೂಮಿಯು ಕಪ್ಪು ಎರೆಭೂಮಿಯಾಗಿರಬಹುದು.[೬೧] ಯಾಕೆಂದರೆ ಬೈರಾಗಿಪಲ್ಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವನ ಭುವನಗಿರಿಯ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಬೀರೆಮರೆಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ಬೆಕ್ಕಲಿನ ಇಬ್ಬರು ಕರಣರು ಬೆಕ್ಕಲಿನ ಜಿಟ್ಟಿಕುಳತಿಲಕ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ, ಋಷಿಯರ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮಾವಿನ ತೋಟವನ್ನು, ೨೦ ಮತ್ತರು ಕರಂಬುಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದು, ಕರಂಬುಭೂಮಿ ಎಂದರೆ ಕಪ್ಪು ಎರೆಭೂಮಿ ಎಂದರ್ಥ.[೬೨]

೩.೧.೪. ಬೆಳೆಗಳು

ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಜೋಳ, ಹೆಸರು, ನವಣೆ, ಸಜ್ಜೆ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕಬ್ಬು, ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ, ಭತ್ತ, ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೂ-ಹಣ್ಣುಗಳು, ಎಲೆ, ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಮಾವು, ಲಿಂಬೆ, ಬಾಳೆ, ಹಲಸು, ಹುಣಸೆ, ಪಪ್ಪಾಯಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅಡಿಕೆ, ಮೆಣಸು, ಅರಿಶಿಣ, ಧನರಿ, ಮಳವೆ, ಜೋಳ, ಹೂದೋಟಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೆಸರೂರ ಶಾಸನ

ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕುಕನೂರು ಶಾಸನವು ಹಿಟ್ಟು(ಜೋಳ), ಎಲೆಯತೋಟ, ಮಾವು, ಕದಳಿವನ, ನೇರಲಕಾಯಿ, ಹುಣಸೆ, ಹತ್ತಿ, ಸಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಬೇಡರು ತಮ್ಮ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಹೂವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಮುಡಿಯಲು ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿವುದಾಗಿ ನಯಸೇನನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.[೬೩]

೩.೧.೫. ನೀರಾವರಿ

ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ, ಭಾವಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು ಕೃಷಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಜಲಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಾಗಿ ನೀರಾವರಿ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ರಾಜರು, ಶ್ರೀಮಂತರು, ಗ್ರಾಮಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ಕೆರೆ, ಭಾವಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ನಂಬಿದ್ದರು.[೬೪] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋದಾವರಿ,[೬೫] ಕೃಷ್ಣಾ(ಪೆದ್ದೊರೆ),[೬೬] ತುಂಗಭದ್ರಾ,[೬೭] (ಕಿರಿದೊರೆ), ಭೀಮಾ,[೬೮] ಕಾವೇರಿ,[೬೯] ಕವೆಲಾ(ಕಪೆಳಿಯ ಹೊಳೆ),[೭೦] ವರದಾ,[೭೧] ಪೆಣ್ಣೆ(ಬಹಣ ಪೆನ್ನಾರ್)[೭೨], ಕರ್ಣೆಸರ[೭೩] ಪಗರೆ[೭೪] (ಹಗರಿ) ನದಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವರದಾ ನದಿಗೆ ಒಂದು ಮಹಾಸೇತುವಿದ್ದಿತು ಮತ್ತು ಕರ್ಣೇಸಕ್ಕು ಒಂದು ಸೇತುಬಂಧವಿತ್ತು. ಸೇತುಬಂಧ ಎಂದರೆ ಅಡ್ಡಕಟ್ಟೆ ಎಂದರ್ಥ. (ಸೇತು = ಜಲಪ್ರವಾಹಬಂಧ - ಸೇತು ಎಂದರೆ ಆಣೆಕಟ್ಟೆ ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಾನೆ[೭೫] - ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ ಪು.೨೩೬) ಕಾವೇರಿ ನದಿಗೆ ತೂಬೂಗಳೂ ಕಾಲುವೆಗಳೂ ಇದ್ದ ವಿಷಯವು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಹರಿದು ಬರುವ ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆಗಳನ್ನು ಕಾಲುವೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹರಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಕಬ್ಬು ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಿರಿಗುಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮರ ಕಟ್ಟಿಸಪಿರಿಯ ಭಾವಿಯನ್ನು ಬೆಳ್ಕೆಯರ ಎರಗ ಎಂಬಾತ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ೧೦೮೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೭೬]

ಮರಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಘಟೀ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೋಟಕ್ಕೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರು ಕಾಲುವೆಗಳಲ್ಲಿ (ಬಾಯ್ಕಲ್) ಹರಿದು ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು.[೭೭]

ದಂಡನಾಯಕ ಸೋವಿಮಯ್ಯನು ಒಂದು ಬಾವಿಯನ್ನು ತೆಗೆಯಿಸಿದ. ಅದಕ್ಕೆ ಸೋಮತೀರ್ಥ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು, ಭೂಮಿ, ತೋಟವನ್ನು ನೊಳೆಂಬೇಶ್ವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಮೋರಿಗೇರೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೭೮] ....ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸೋಮೇಶ್ವರ I....... ಮಾಂಡಲಿಕನಾದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಕೋಗಳಿ-೫೦೦, ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩೦೦ ಕದಂಬಳಿಗೆ - ೧೦೦೦ ಬೀಳ್ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಾಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಸಾಮಂತ ಬಮ್ಮಿದೇವರಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ತೋಣಕಲಿಯ ಊರೊಡೆಯ ಚಾಮುಂಡಯ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಸರು ಸೇರಿ ಗುಂಡಿಕೆರೆಗೆ ೧೧ ಮತ್ತರು ಭೂದಾನ ನೀಡಿ ಅದನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ತಳಕಲ್ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೭೯] ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಮಾಂಡಲಿಕವಾದ ವೀರ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧವಾಡಿ ೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಪೆರ್ಗಡೆ ವೀರರಾಕ್ಷಸನು ರಾಯನ ಆದೇಶದಂತೆ ಕವತಾಳ-೧೨ರ ನೇರೆಲ ಬಡಪಾಳನಲ್ಲಿ ಧರ್ಮೇತದ ಬಾವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಬದನೆಹಾಳು ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೮೦] ಅದರಂತೆ ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಶಾಸನವು ಕನಕನಕೆರೆ[೮೧] ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ನೀರಾವರಿಗೆ ಅವರು ನೀಡಿದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಿವಾಪುರ ಶಾಸನವು ಜಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಕೆರೆ, ಹೂಲಿಯ ಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆ, ಭಾಗವತಿಕೆರೆ[೮೨] ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮೈಳಲದೇವಿ ಮತ್ತು ಬಲ್ಲರಸರು ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನವು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ II-೯೫ರ ಸಾಮಂತ ನೋಳಂಬ ಪಲ್ಲವಂ ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ೧೨ರ ಮನ್ನೆಯ ಅಯ್ಯಣಭೀಮ ಚೋಗರಸನು ಮಾರಗಾವುಂಡ ಮೂಕಗಾವುಂಡರು ರಾಚಗಾವುಂಡ ಬೋಗಾಯ್ಯಮ್ಯಂ, ಸಹದೇವಯ್ಯ ಇವರ ಸನ್ನಿದಾನದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತರು-೧೨, ಕಿಸುಮತ್ತ-೪, ಮತ್ತ-೧೬ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಹಾದೇವರ ಮುಂದಣ ಕೆರೆಯನ್ನು ಸರ್ವ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೮೩]

೩.೧.೬. ಭೂಮಾಪನ

ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಭೂದತ್ತಿ ಬಿಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತರು, ಕಮ್ಮ, ಕೋಲು, ಘಳೆ, ಮೊಳ, ಕೈನೀಳ, ಗೇಣು, ಪದ್ಮಹಸ್ತ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ವ್ಯವಹಾರ ಗಣಿತದಲ್ಲೂ ಗಳೆ ಮತ್ತು ಕೋಲು ಬಳಕೆಯ ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳೂ ಸಹ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಭೂಅಳತೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.

ನೇಗಿಲು ಭಾಗ ಮತ್ತು ಕೃಷಿ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ್ದು ಭೂಮಾಪನಗಳು - ಹಲ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಶಿವಸ್ಕಂದವರ್ಮನ ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಭೂಮಾಪನವನ್ನು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ. 'ಹಲಶತ ಸಹಸ್ರ' ಎಂದಿದೆ. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೩ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಟಿ.ವಿ.ಮಹಾಲಿಂಗಮ್ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಕೃಷಿಗಿದ್ದ ಭೂಮಿಗೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಎತ್ತುಗಳ ಜೋಡಿಯು ಕೃಷಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಗನುಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ. ಹಲ = ಇಂದಿನ ೫-೮ ಎಕರೆ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಪದ ಕುಂಟೆ - ಇದೂ ಸಹ ಕೃಷಿ ಉಪಕರಣವಾಗಿದೆ. ನೇಗಿಲಿಗಿಂತಲೂ ಇದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರೆಂಟೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೨ರ ಶಾಸನವು ೨ ಕುಂಟೆಯ ಭೂದಾನ ಎಂದಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೭೯ರ ಶಾಸನವು ಕೊರಿಗೆಯು

ಭೂಮಾಪನವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೂರಿಗೆಯು ನಾಲ್ಕು ಎಕರೆ ಭೂಮಿ = ಒಂದು ಕೂರಿಗೆ ಎಂದು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪದ ಷಡ್‌ದಾಮ ದಂಡ ಭೂದಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿ ಮಾಪನ.[೮೪]

ಹಸ್ತ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಸ್ತವು ಕೃಷಿಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಮನೆ-ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕೃಷಿಭೂಮಿಗಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೯ರ ಶಾಸನವು ವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ ಭೂದತ್ತಿಯು ೧೫೦ ಹಸ್ತ ದೇವಾಲಯದ ಪರಮಾನಿನ 'ಹಸ್ತದಿಂ ಕೈ ನೂರೈವತ್ತು' ಎಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೈ ಅಳತೆ ಮಾಪನವಾಗಿದ್ದು ಅದು ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಬಂದುದಾಗಿದೆ.[೮೫]

ರಾಜಹಸ್ತ : ರಾಜನಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಂತಹದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ - ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೈ ಅಳತೆಯ ೧೮ ಅಂಗಲ ಎಂದಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮೊಳ ಎಂದಲ್ಲ. ಇದು ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ. ಉದಾ-

ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ಮನೆಯ ಅಳತೆಯು ಎಕ್ಕೈ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅದು ಆ ಮನೆಯ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಸ್ತ ಅಥವಾ ಕೈ ಎಂಬ ಭೂಮಾಪನಗಳು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರಬೇಕು. 'ಹಸ್ತ' ಎಂಬ ಭೂಮಾಪನವು 'ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ' ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿದೆ.[೮೬]

ಈ ರೀತಿಕ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿದ ಭೂಮಾಪನಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ. ಅವು ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ರಾಜಮಾನ ಎಂಬುದು ರಾಜನಿಂದ ಜಾರಿಗೆಯಾದ ಮಾಪನವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗೌಡ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಗಾಮುಂಡನಿಂದ ಜಾರಿಗೆಯಾದ ಭೂಮಾಪನವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಅತೀ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಸಾಧನಗಳಾಗಿವೆ.

ಕಾಳುಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿದ ಭೂಮಾಪನ

ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ[೮೭]

೧. ಇರ್ ಖಂಡುಗ ಮಣ್ಣು

೨. ಪೊತ್ತು ಕೊಳಗ ವೆಡೆಯ ಗಳ್ದೆ

೩. ಐಗುಳ

೪. ಎರಡು ಖಂಡಗ ವೆಡೆ ಗಳ್ದೆ

೫. ಇಪ್ಪತ್ತು ಖಂಡುಗ - ಇಪ್ಪತ್ತು ಖಂಡುಗ ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವ ಭೂಮಿ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೦೧ರ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

೩.೧.೭. ಮತ್ತರು

ಪಿರಿಯ ಕೋಲುಕರಿಯಮತ್ತರು-೧೮,[೮೮] ಬೆಂಕೋಳ್ವನಕೋಲಮತ್ತರು,[೮೯] ಮೊರಟನಕೋಲ ಮತ್ತರು,[೯೦] ಕೆಯಿಮತ್ತರು-೧೦೦,[೯೧] ನೆಲಮತ್ತರು,[೯೨] ಗಂಗಣಮತ್ತರು[೯೩], ಬೊಂತೆಶ್ವರಗಡಿಂಬದಘಟೆಯ, ಪಿರಿಯಮತ್ತರು-೪,[೯೪] ಬೀರಬೆಡಂಗನಕೋಲಮತ್ತರು,[೯೫] ನವಿಲಕೋಲಮತ್ತರು-೨೦,[೯೬] ಬೆಳೆವನಗಳ್ದೆ ಮತ್ತರು,[೯೭] ಬೆರ್ದಲೆಮತ್ತರು,[೯೭ಎ] ಕರಿಯನೆಲಮತ್ತರು,[೯೮] ಫಲಕಾಳಘನಕೋಲಮತ್ತರು,[೯೯] ಹಾಲಭಾವಿಯ ಹಞನೆಮತ್ತರು-೧,[೧೦೦] ದಶಸಂಖ್ಯಾಕಂಗಳಂಮತ್ತರ್,[೧೦೧] ಕಾಲಡಿಮತ್ತರು,[೧೦೨] ಗಳ್ದೆಮತ್ತರು,[೧೦೩] ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದಮತ್ತ,[೧೦೪] ಚಟ್ಟೇಶ್ವರದೇವರುಕೆಯಿಮತ್ತರು,[೧೦೫] ಶಾಂತನಾಥದೇವರು ಕೆಯಿಮತ್ತರ್ - ೩೪,[೧೦೬] ಹರಳುಗುಣಿಗನ ಮತ್ತರ್,[೧೦೭] ಕರಳುಗುಣಿಗನಮತ್ತರ್-೨,[೧೦೭ಎ] ಮಕ್ಕಿಮತ್ತರ್-೧,[೧೦೮] ಮಕ್ಕಿಗುಣಿಗಸಮತ್ತರ್-೨,[೧೦೯] ಕಿಸುಮತ್ತರು,[೧೧೦] ಕೆಳರುಗುಣಿಗನಮತ್ತರ್,[೧೧೧] ಗಳೆಗುಣಿಗನಮತ್ತರ್,[೧೧೨] ೧೨-ಮತ್ತರು,[೧೧೩] ಬೆದ್ದಲೆ ಮತ್ತರು,[೧೧೪] ಕೋಲಮತ್ತರು-೫,[೧೧೫] ಹಿರಿಯಕೋಲಮತ್ತರು,[೧೧೬] ಕೆಂಗಾಡುಗುಣಿಗನಮತ್ತರು-೫,[೧೧೭] ಬಯಲುಗುಣಿಗನಮತ್ತರ್-೩,[೧೧೮] ಕೈಯಿಮತ್ತರು-೧೨,[೧೧೯] ಎರೆಕೆಯಿಮತ್ತರು,[೧೨೦] ಕಿಸುಕಾಡು ಮತ್ತರಿಪ್ಪತ್ತು,[೧೨೧] ಕೃಷ್ಣಭೂಮಿಮತ್ತರು,[೧೨೨] ಕರಿಯಮತ್ತರು-೯,[೧೨೩] ತಕ್ಕಿಲುಮತ್ತರ್,[೧೨೪] ಪಡುವಲಸೌಳ ಮತ್ತರ-೧,[೧೨೫] ಕೆಂಗಾಡುಮತ್ತರ್-೧,[೧೨೬] ಎರೆಯಮತ್ತರು-೪,[೧೨೭] ಬೆದ್ದಲುಕರಿಯನೆಲಮತ್ತರು-೩.[೧೨೮] ಕೋಗಳಿಗಡಿಂಬದಮತ್ತರು,[೧೨೯] ನವಿಲುಕೋಲಮತ್ತರೇಳು,[೧೩೦] ಪರಿಸಂಕಿನಕೋಲಮತ್ತರು-೩,[೧೩೧] ಪಡುವಲುಕೋಲಮತ್ತರು-೬,[೧೩೨] ತೋಂಟಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೩೩] ಕಡದಮತ್ತರು,[೧೩೪] ನಿರ್ನೆಲ ಎಂಟುಮತ್ತರು,[೧೩೫] ೧೮-ಕೊಳಗದಕೆಯಿಮತ್ತರು,[೧೩೬] ವೊರಂಟನಮತ್ತರು,[೧೩೭] ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ ಗಡಿಂಬದಗಳ್ದೆಮತ್ತರು,[೧೩೮] ಮೂಡಲುಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೩೯] ಪೂದೋಟಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೪೦] ಫಲಕಾಳಪನಕೋಲ ಮತ್ತರು,[೧೪೧] ತೊಂಟಕೋಲಮತ್ತರು,[೧೪೨] ೪೦ ಗೇಣಕೋಲಮತ್ತರು,[೧೪೩] ಮಸಂಬುಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೪೪] ಕಾಲನೀರ್ನೆಲಂಮತ್ತರು,[೧೪೫] ದಳವನ್ಥಂಮತ್ತರು,[೧೪೬] ನಿಕರಂಮತ್ತರು,[೧೪೭] ಹಾಳಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೪೮] ಕೆಯಿಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೪೯] ಕೆಯಿಕಾಲಡಿಮತ್ತರು,[೧೫೦] ಗದ್ದೆ ಕಾಲಡಿಮತ್ತರು,[೧೫೧] ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕೆಯಿಮತ್ತರು,[೧೫೨] ವೀರವೆಡಂಗನಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೫೩] ಗದ್ದೆಮತ್ತರು,[೧೫೪] ಈಳಿಯೆಗದ್ದೆಮತ್ತರು- ೧,[೧೫೫] ಚಿಗುರೆಮತ್ತರು,[೧೫೬] ಶ್ರೀಕಂಡದ ಮತ್ತರು.[೧೫೭] ವೊಗಮತ್ತರು[೧೫೮], ತೊಂಟಕಾಲಡಿ ಮತ್ತರು.[೧೫೯]

ಅಧಿರಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೬೦] ಭೂಮಿಕಾಲಮತ್ತರು,[೧೬೧] ಇಬ್ಬಡಗದ ಹಾಳುಮತ್ತರು,[೧೬೨] ಮತ್ತರಪೆನ್ನೇಳು,[೧೬೩] ಸೆಣ್ಣಿನಸಾಹಳಿಯಮತ್ತರು.[೧೬೪]

೩.೧.೮. ಕೋಲು

ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳು ಅವುಗಳನ್ನಿಟ್ಟ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಊರು, ಅವುಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಿರುದು ಇಲ್ಲವೆ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಕೆಲವೆಡೆ ಲಾಂಛನಗಳಿಂದಾಗಿ ಹೆಸರುಗೊಂಡಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು, ಬಿರುದುಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಗೋಮನಗಡಿಂಬ, ಒರಟನಕೋಲು, ಮುಂಜನಕೋಲು, ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಕೋಲು(ಬಿರುದು), ಬೆಂಕೊಳ್ವನಕೋಲು-

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೆಸರು : ಬಸದಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು, ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದ ಕೋಲು

ಊರ ಹೆಸರು : ಕಚ್ಚವಿಕೋಲು, ಕುರಿತಕುಂಟೆಯಕೋಲು, ಹೆಬ್ಬಾಳಗಡಿಂಬ

ಲಾಂಛನ : ಹಂದಿಯಗಡಿಂಬಘುಳೆ, ದಾನವಿನೋದನಘುಳೆ, ತೂಕ-ಅಳತೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಕೆಲವು ಕೋಲುಗಳು ಸಂಖ್ಯಾಸೂಚಕ-೩ ಗೇಣುಕೋಲು, ೩೩ ಗೇಣಕೋಲು, ಅರುವತ್ತು ನಾಲ್ಗೇಣಕೋಲು, ೨೪ ಗೇಣಕೋಲು, ೧೦ ಗೇಣಕೋಲು, ೩೨ಗೇಣಕೋಲು, ಎಳ್ಪತ್ತರಕೋಲು.

ಕೆಲವು ಕೋಲುಗಳು ಭೂತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿದ್ದವು. ಅವು-ತರೆಯಳತೆಯಪಿರಿಯಕೋಲು, ಕೋಲವೀಸ, ಕರಭೂಮಿಗೆ ನಡೆಯಹಿರಿಯಗಡಿಂಬದಕೋಲು ಮುಂತಾದವುಗಳು. ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಈ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳನ್ನು ರಾಜನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದ ಊರುಗಳ ಭೂಮಿಯ ಫಲವತ್ತತೆ, ಬೆಳೆ, ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಆಯಾ ಭಾಗದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಪುರಪ್ರಮುಖರು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.[೧೬೫] ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಘುಳೆಯ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ಅಳತೆಗೋಲು ಸ್ತ್ರೀಗೆ ನೀಡಿದ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ.[೧೬೬]

ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದ ಕೋಲು ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನ ಪ್ರಮುಖ ಅಳತೆಗೋಲಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಬಿಜಾಪುರ, ದೇವರಗೆಣ್ಣೂರ, ಕನ್ನೂರ, ನಿಡೋಣಿ, ಮಲಘಾಣ, ಕೋರವಾರ, ಅಥರ್ಗಾ, ದೇವರನಾವದಗಿ, ಹಿರೇಬೇವಿನೂರ, ಭೂಯ್ಯಾರ, ಸಾಲೋಟಗಿ, ಅಗರಖೇಡ, ತಾಂಬಾ, ರೂಗಿ, ಕುಮಟಗಿ, ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ನಾದ (ಖುರ್ದ), ಅರ್ಜುನಗಿ, ಎರಗಲ್ ದೇವಣಗಾಂವ ಮುಂತಾದ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.[೧೬೭] ಬೆಂಕೊಳ್ವನಕೋಲು ಭೈರವಾಡಗಿ, ಕುಮಠೆ, ಯಾಳವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಭರಣದ ಕೋಲು ರೂಗಿಯಲ್ಲಿ, ಹಂಗದಕೋಲು ಕಾಕಂಡಕಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು.[೧೬೮] ಮೊರಟನಕೋಲು, ಮುಂಜನಕೋಲು, ೨೨ ಗೇಣುಕೋಲು, ೧೦ ಗೇಣಕೋಲು, ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಗೇಣಕೋಲ ಮುಂತಾದವುಗಳು

ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ ಕೋಲುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಚಿ ಕೋಲುಗಳೂ ಸಹ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಳಗುಂದಗಳೆ ಎಂಬ ಮಾಪನ ಹೆಚ್ಚು ವಿಶ್ವಾಸಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಾತಳಿಗೆನಾಡಬಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದಕೆಲೆಯೂರಲ್ಲಿ ಇದು ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಹೊಲಗಳನ್ನು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಒಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತಬಹುದಾದ ಗದ್ದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಅಂದರೆ ಎರಡು ಖಂಡುಗ ಬೀಜವನ್ನು ಹಿಡಿಸುವ ಹೊಲಕ್ಕೆ ಇಕ್ಕಂಡುಗವೆದ್ದಲ್, ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯ ಅಳತೆಯ ವಿಧಾನವೆಂದರೆ ಅದೇ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧಾನ. ದೇಶದ ಆಯಾ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ರಾಜನು ಅಳತೆಗೋಲುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತದ್ದನು. ಉದಾ : ಕುರುಗೋಡು ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟುಗೇಣಿನ ಕೋಲನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜನು ಶಾಸನವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ಕೋಲುಗಳ ಒಂದು ಮಾದರಿಯನ್ನು ಆಯಾ ಊರಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಥವಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಈ ಶಾಸನವಿದೆ. 'ಯೀ ಅಯ್ವತ್ತು ಗೇಣುಗಡಿಬವ ಸಲಿಸದೆ ಕಿತ್ತವಂಗೆ ಕುಂಬಿನರಕ ಸಂತಾನಕ್ಷಯವಕ್ಕುಂ'. ತಮಿಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದ ನೂರಾರು ಅಳತೆಗೋಲುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆಯಾ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಊರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಕೋಗಳಿಯಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು.[೧೯] ಕೆಲವು ಅಳತೆಗೋಲುಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಮುಳಗುಂದದ ನಗರೇಶ್ವರದ ಗಡಿಂಬದಕೋಲ್, ಭೇರುಂಡಗಳೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಒಂದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದುದ್ದರ ಸೂಚನೆಗಳೂ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. 'ಎಳರಾವೆಯ ತೀರ್ಥದ ಗಡಿಂಬದ ಒಳ್ಮತ್ತರ ಮಲ್ಲನಘಳೆ', ದಾನವಿನೋದನಗಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ.[೨೦] ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು ಬೆದ್ದಲು ಭೂಮಿಯನ್ನಳೆಯಲು, ಎರಡನೆಯದನ್ನು ಗದ್ದೆ ಮತ್ತು ತೋಟಗಳನ್ನಳೆಯಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗಳೆ ಮತ್ತು ಬೆದ್ದಲುಗಳೆ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೆ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬೆದ್ದಲನ್ನು, ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳಿದ್ದವು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ದಲೆ(ಬೆದ್ದಲೆ), ಗಟ್ಟಿ(ಗದ್ದೆ)ಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೆದೆ+ಮಣ್=ಬೆರ್ದಲೆ ಎನ್ನುವ ಪದಗಳೂ ಬೆದ್ದಲೆ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ನೀರ್ಮಣ್ಣು ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆದೆಗಳ್ದೆ, ಬೆದೆನ್ನೆಲ್ಮಣ್ (ಬೆದೆ+ನೆಲ್ + ಮಣ್, ನೆಲ್=ಭತ್ತ). ಇವು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯ ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು ಬೆದ್ದಲೆ

ಭೂಮಿಗಳಾದರೂ ಹೊಲದಲ್ಲಿಯೇ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಭತ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಯಬಹುದಾದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಗದ್ದೆಗಳು. ಕಟ್ಟೆಯಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳು ಗದ್ದೆಗಳು; ಕಟ್ಟೆಯೊಡೆದರೆ ಬೆದ್ದಲು ಭೂಮಿಗಳು. ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಬೆದ್ದಲು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಳ, ಬೇಳೆಗಳು, ಹತ್ತಿ, ಹರಳು, ಸಾಸಿವೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಸಜ್ಜೆ ಮತ್ತು ಗೋಧಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹೊಲದ ಬೆಳೆಸುಗಳಾದರೆ, ಶಾಸನವೊಂದು "ಅಡವಿಯ ಬೆಳೆಸು, ಪೆರಿಮ ಕೋಡಾನೆಗಳ್" ಎಂಬು ಹೇಳಿದೆ. ಕಾಡಕ್ಕಿ ಎಂಬ ಪದ ಅಡವಿಯ ಅಕ್ಕಿಯ ಸೂಚನೆಯಾಗಿದೆ.[೧೭೧]

ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬಂಧುಚಿಂತಾಮಣಿಕೊಲ್ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಕೊಂಡಗುಳಿ (ತಾ.ಸಿಂದಗಿ) ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭. ಈತನ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿಯಾದ ನಿಂಬಣಯ್ಯನಿಗೆ ಬಂಧುಚಿಂತಾಮಣಿ ಎಂಬ ಬಿರುದಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಬಂಧುಚಿಂತಾಮಣಿ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ನಿಂಬಣಯ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆತನ ಮಗನಾದ ಕೇಶಿರಾಜನು ತಾನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಂದೆಯ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾಗಿಟ್ಟು, ಬಂಧುಚಿಂತಾಮಣಿಕೋಲಿನಿಂದ ಅಳೆದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇದು ತಂದೆಗೆ ನೀಡಿದ ಮಾನ್ಯತೆ-ಗೌರವ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ನಗರೇಶ್ವರಗಡಿಂಬದ ಕೋಲ್,[೧೭೨] ಊರಕೋಲು,[೧೭೩] ಕುರಿತಕುಂಟೆಯಕೋಲು,[೧೭೪] ಕಚ್ಚವಿ ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು,[೧೭೫] ಮಲೆಪರಮಾರಿಯಕೋಲು,[೧೭೬] ೩ ಗೇಣಕೋಲು,[೧೭೭] ಅಶ್ವಜವೃತ್ತಿಕೋಲು,[೧೭೮] ಮೊರಟನ ಕೋಲು,[೧೭೯] ಮುಂಜನಕೋಲು,[೧೮೦] ಬೆಂಕೊಳ್ವನಕೋಲು,[೧೮೧] ಮಾಣಕೇಶ್ವರಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು,[೧೮೨] ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಕೋಲು,[೧೮೩] ಆಲದಕೋಲು,[೧೮೪] ೨೪ ಗೇಣಕೋಲು,[೧೮೫] ೩೩ ಗೇಣಕೋಲು,[೧೮೬] ಕೊಳವಯ್ಯಣಗೇಣಕೋಲು,[೧೮೭] ಬಡಗಲಾಕೋಲು,[೧೮೮] ೩೨ ಗೇಣಕೋಲು,[೧೮೯] ಪಾರ್ವಗೋಲ,[೧೯೦] ಶಿವಚಿತ್ತಗೋಲ,[೧೯೧] ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಕೋಲು,[೧೯೨] ಕಚ್ಚವಿಕೋಲು,[೧೯೩] ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದಕೋಲು,[೧೯೪] ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಗೇಣಕೋಲು,[೧೯೫] ಬಿರೋದನಕೋಲು,[೧೯೬] ಭರಣದಕೋಲು,[೧೯೭] ಹಂಗದಕೋಲು,[೧೯೮] ಬಂಧುಚಿಂತಾಮಣಿಕೋಲು,[೧೯೯] ನವಿಲಕೋಲು,[೨೦೦] ಶ್ರೀಮದ್ ಆದಿತ್ಯದೇವರಕೋಲು,[೨೦೧] ಪಿರಿಯ ಕೋಲು,[೨೦೨] ೧೫ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೦೩] ೧೪ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೦೪] ಕೋಗಳಿಗಡಿಂಬದಕೋಲು,[೨೦೫] ಕಚ್ಚವಿ ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲ್,[೨೦೬] ತೀರ್ಥಗಡಿಂಬದಕೋಲು,[೨೦೭] ಹಿರಿಯಕೋಲು,[೨೦೮] ಪದಿನಾರುಗೇಣಕೋಲು,[೨೦೯] ೧೩ ಗೇಣಬೆಂಕೋಳ್ವನಕೋಲು,[೨೧೦] ಅರಲೂರ ಪಂದೇಶ್ವರದಗಡಿಂಬದ ಗೊಂಡರಾದಿತ್ಯನ ಪಿರಿಯಕೋಲು,[೨೧೧] ೧೮ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೧೨] (ಕುರುಗೋಡಿನಲ್ಲಿತ್ತು, ರಾಜಾಜ್ಞೆ) ಕುಂದೂರಕೋಲು,[೨೧೩] ಹಾರುವಕೋಲು,[೨೧೪]

೪೦ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೧೫] ನರ್ಕೇಂದ್ರಪುರದ ಹಿರಿಯಕೋಲು,[೨೧೬] ೬೪ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೧೭] ೩೮ಗೇಣಕೋಲ ಡಂಬಳ ಮುಂಡರಗಿ ಗದಗ[೨೧೭ಅ], ಪೊರಂಟನ ಕೋಲು,[೨೧೮] ಕನ್ಯೇಶ್ವರದಕೋಲು,[೨೧೯] ನಗರೇಶ್ವಕೋಲು,[೨೨೦] ಪಣಕೋಲು,[೨೨೧] ಧರಣಿದೇವನಕೋಲು,[೨೨೨] ಬಾಚವೊಡೆಯನಕೋಲು,[೨೨೩] ಪಾರವರಕೋಲು,[೨೨೪] ಮಾನ್ಯಗೋಲ,[೨೨೫] ಮಾಗಿಣಿಗೆರೆಯಕೋಲು,[೨೨೬] ೧೦ಗೇಣಕೋಲು,[೨೨೭] ವೀಳ್ಪತ್ತಕೋಲು,[೨೨೮] ಬಂಟರಭಾವನಕೋಲು,[೨೨೯] ಮುಳುಗಂದದಮಲಹರಮಾರಿಯ ಕೋಲು,[೨೩೦] ಶ್ರೀಮಯಿಳಮೇಶ್ವರದೇವರ ಕೋಲು,[೨೩೧] ಕೊಳುವನಕೋಲು,[೨೩೨] ಹಿರಿಯಮೊರಟನ ಕೋಲು,[೨೩೩] ಕಬ್ಬಲೆಯಾಕೋಲು,[೨೩೪] ದಾನವಿನೋದನಕೋಲು,[೨೩೫] ದೇಗುಲದಗಡಿಂಬದಕೋಲು,[೨೩೬] ಎಡೆಕೋಲು,[೨೩೭] ಮೂಡಲುಕೋಲು,[೨೩೮] ಘನಕೋಲು,[೨೩೯] ಮುಂಜ ೩೩ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೪೦] ಹಾರೆಯಕೋಲು,[೨೪೧] ಬಲ್ಲುಂಕೆಕೋಲು,[೨೪೨] ಬಾಂಬಕೋಲು,[೨೪೩] ೨೧ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೪೪] ಕಲ್ಕೆರಿಯ ಹಿರಿಯಕೋಲು, ಪುಲಿಗೇರಿಯ ಹಿರಿಯಕೋಲು, ನವಿಲಗುಂದಕೋಲು(ನವಿಲುತೀರ್ಥದ ಸುತ್ತ).

ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಾರೆಯಕೋಲು, ಬಲ್ಲುಂಕೆಕೋಲು, ಬಾಂಬಕೋಲುಗಳು ಭೂ ಅಳತೆಯ ಕೋಲುಗಳಲ್ಲ. ಇವು ಸೊಲ್ಲಾಪುರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆನೆಗೊಂದಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಮತ್ತು ಎರಡರಲ್ಲೂ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ವಿಷಯ ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ, ಶಿವಪಾರ್ವತಿಯರ ವಿವಾಹ ಶಾಸನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ 'ಅಯ್ ಸಾವಂತರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಶಾಸನ'ವೆಂಬ ಮಾತು ಬರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಷ್ಟಂಭಕವಾಗಿದೆ. ಕುಂಬಾರರಿಗೆ ದೊರಕಿದ ಸವಲತ್ತುಗಳೇ ಈ ಶಾಸನದ ಕೇಂದ್ರವಸ್ತು. ಬ್ರಹ್ಮನಕೈಯ ವೇದಮಸ್ತಕವ ಕಂಬಿಯನ್ನೇ ಊಂಬಿನಕಂಬಿ (ತಿಗುರಿಯಮೊಳೆ) ಮಾಡಿದ. ಶಿವನಕೈಯಿ ಯೋಗದಂಡವೇ ತಿರುಗಿಸುವ ಕೋಲುನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ.[೨೪೫] ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣದ ನಂತರ ಶಿವನು ನಂದಿಯನ್ನೇರಿ ಋಷಿಸಮೇತ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರಟುನಿಂತು, ಗಿರಿರಾಜನಿಗೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.[೨೪೬] 'ಈ ಹೂಜೆ, ಸೊನ್ನಲಗಿ, ಭೃಂಗಾರಿಗಳನ್ನು ರೂಢಿಗೆ ತಂದುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬಾರದು. ನೀನು ಅವನ್ನು ಮಾಡಿದವರ ಸಮಯಕ್ಕೆ (ಕುಲಕ್ಕೆ, ಜಾತಿಗೆ) ಸಾಲೆಸಾಸಿರ್ವರು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡು (ಸಾಲೆ=ಶಾಲೆ ಕುಂಬಾರರ ಮನೆಗೆ ಕುಂಬಾರಶಾಲೆ ಎನ್ನುವರು. ಸಾಲೆ ಎಂದರೆ ಕಾರ್ಯಾಗಾರ) ಚಕ್ರದ ತಿಗುರಿಯ ಕೋಲನ್ನು ಕೊಡು ಅವರಿಗೆ (ಅಯಿಸಾವಂತ) ಅಯ್ ಸಾವಂತ ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಡು. ಅವರ ಛಲ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡು, ಗ್ರಾಮ, ನಾಡು, ಖೇಡ, ಖರ್ವಡೆ, ಮದಂಬ, ಪಟ್ಟಣ, ದ್ರೋಣಾಮುಖ, ಸಂದೋಹನಗಳೆಂಬ ಎಂಟು ವಿಧದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕುಂಬಾರರು ಗೌರವಾರ್ಹರಾಗುವಂತೆ ನೀನು ನಿಯಮಿಸು. ಕುಂಭವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಅವರು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಲಿ. ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಅವರು ಹಿಡಿದುದೆ ಛಲ, ನುಡಿದುದೆ ನನ್ನಿ, ೧೮ ಪಟ್ಟಣ, ಹದಿನೆಂಟು ಯೋಗಪೀಠಗಳಿಗೆ ಕುಂಬಾರರ ಹದಿನೆಂಟು ಕೇಣಿಗಳಾಗಲಿ ಎಂದು ಈಶ್ವರನು ಗಿರಿರಾಜನಿಗೆ ಮೇಲಿನ ರೀತಿಯ ಜಾತಿಯ

ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು (ಸಮಯಬಲುಹು) ಕೊಟ್ಟು ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಎಲ್ಲ ಋಷಿಗಳೂ ಕುಂಭಕಾರರ ಸಮಯವನ್ನು (ಕುಲವನ್ನು) ಕೊಂಡಾಡಿದರು.[೨೪೭]

ನಮಗೆ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದು ಕನ್ನಡದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ದಾಖಲಿತ ಕುಲೋತ್ಪತ್ತಿಪುರಾಣ. ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಜಾನಪದ ಕೃತಿ ತಾಮ್ರಪಟದ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನ ಆನೆಗೊಂದಿ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನ, ಶಿಲಾಶಾಸನದಕಾಲ, ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ(ಸೊಲ್ಲಾಪುರ)ವಾದ್ದರಿಂದ ಕುಂಬಾರರ ಕುಲಮೂಲದ ಪುರಾಣ ಕತೆಯ ಕಾಲ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಜನರ ಬಾಯಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಕತೆಯು ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಾಖಲೆಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ತಾಮ್ರಪ್ರಶಸ್ತಿ ಶಾಸನವು ಕನ್ನಡ ಜಾನಪದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ಜಾತಿಯ ಜನರೂ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಉಗಮದ ಕುರಿತಾಗಿ ಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಮಿತ್ತುಗಳು (Myths) ಕೇವಲ ಕಲ್ಪಿತವಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಚುಲಕದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ವೀರಪುರುಷನೆ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮೂಲಪುರುಷ. ಚಾಲುಕ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಅದರಂತೆ ಶಿವ-ಗಿರಿಜೆಯರು ವನದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವಾಗ ಅವರು ಸಮಾಗಮಗೊಂಡ ಕದಂಬ ವೃಕ್ಷದ ಕೆಳಗೆ ಅವರಿಗೆ ಮಗುವಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕದಂಬನೇ ಕದಂಬವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೯-೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಿತ್ತುಗಳು ಒಂದು ಜನತೆಯ ಬದುಕಿನ ಭಾಗವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ. ಮಿತ್ತುಗಳ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಗೌರವವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ತಮ್ಮ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರಣ ಮಿತ್ತುಗಳು ಅವರ ಜೀವನದ ಭಾಗವಾಗಿವೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರಣ ಮಿತ್ತುಗಳು ಅವರ ಜೀವನದ ಭಾಗವಾಗಿವೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಕುಂಬಾರರ ಕುಲೋತ್ಪತ್ತಿ ಪುರಾಣವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದದ್ದು ಅತ್ಯವಶ್ಯ. ತಮ್ಮ ಬುಡಕಟ್ಟಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕಾಲವು ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ಎಂದು ನೇರವಾಗಿ ದೇವರಿಂದ ತಾವು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದವರೆಂದೂ ಮಿತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ.[೨೪೮]

ಸು...ವಳಿಕೋಲು,[೨೪೯] ವೀರಬೆಡಂಗನಕೋಲು,[೨೫೦] ಮಾಗಿನಗೆರೆಯಕೋಲು,[೨೫೧] ೪೮ ಗೇಣಕೋಲು, ತೆರೆಯಳತೆಯ ಪಿರಿಯ ಕೋಲು,[೨೫೨] ಬೀರವೆಡಂಗನಕೋಲು,[೨೫೩] ಹಡುವಲುಕೋಲು,[೨೫೪] ಮಾಗಿನಗೆರೆಯ ೪೮ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೫೫] ಕರಭೂಮಿಗೆ ನಡೆವ ಹಿರಿಯಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು,[೨೫೬] ಕೋಲುವೀಸ,[೨೫೭] ೧೨ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೫೮] ಗುಣಿಗನಕೋಲು,[೨೫೯] ವೃತ್ತಿಕೋಲುಮು,[೨೬೦] ವಿದ್ಯಾದಾನವೈಶ್ರಯ್ಯೆಕೋಲೋಳ್[೨೬೧] ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಗಡಿಂಬಕೋಲು,[೨೬೨] ಇದು ೩೩ ಗೇಣು ಉದ್ದವಿತ್ತೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಬಿಸಲಗುಣಿಗನಕೋಲು,[೨೬೩] ೨೧ ಗೇಣಕೋಲು,[೨೬೪] ನವಿಲುಗುಂದ ಕೋಲು.[೨೬೫]

ಸೊಗಲ ದಿಗ್ಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಕೋಲು,[೨೬೬] ಕುಂಡಿ ದಂಡ[೨೬೭] - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ, ಕುಂಡಿಯ ಕೋಲು[೨೬೮] - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ, ಕುಂಡಿದೇಶ ದಂಡ (ಇಂದಿನ ಬೆಳಗಾಂ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶ),[೨೬೯] ದೇವರ ತೋಟದ ಕೋಲು,[೨೭೦] ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯ ಹಿರಿಯ ಕೋಲು,[೨೭೧] ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಕೋಲು,[೨೭೨] ಮಾವಣಸಿಂಗನ ಕೋಲು,[೨೭೨ಅ] ಮಾರ್ಕಳ್ವ ಕೋಲುಗಳು[೨೭೩] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೯ರ ಶಾಸನ ಬಾಚಿವಿಡಿಯ ಕೋಲು = ನಾಯಕ ಬಾಚಿವೊಡೆಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದೆ,[೨೭೪] ಮಲಪಹಾರಿಯ ಕೋಲು[೨೭೫] - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೮, ದ್ರೋಹರಮಲ್ಲನ ಕೋಲು[೨೭೬] - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೮, ಇವೆಲ್ಲ ನಾಯಕರ ಬಿರುದಿನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಹೇಳುವ ಇನ್ನೊಂದು ಉಲ್ಲೇಖ- ಮುಳಗುಂದ ಮಲ್ಲಹರಮಾರಿಯ ಕೋಲು[೨೭೭] = ಮುಳಗುಂದದ ಸೈನಿಕನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ತೆರೆಯಳತೆಯ ಪಿರಿಯಕೋಲು,[೨೭೮] ಕೋಲುವೀಸ,[೨೭೮ಅ] ಕರಭೂಮಿಗೆ ನಡೆವ ಹಿರಿಯಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು[೨೭೯] ಇವುಗಳು ಭೂತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ.

ಕೆಲವೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಲುಗಳು ರಾಜಧಾನಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದ್ದುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ಕುಂದೂರು ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಾಂಡಲಿಕನಾದ ೨ನೆಯ ಜಯಕೇಶಿಯ ಪತ್ನಿ ಮೈಳಲಾದೇವಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕುಂದೂರುಕೋಲು,[೨೮೦] ಕುಂದೂರುಗಳೆ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕೋಲುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಆಯಾ ಕೋಲುಗಳ ಬಳಕೆಯ ಕಾಲ, ಪ್ರದೇಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಶ್ರೀ ಹತ್ತುಗೇಣು ಕೋಲು[೨೮೧]

ಆಲಂದೆ - ೧೦೦೦ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರ ಆಲಂದೆಯಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿನ ಆಲಂದ (ತಾ. ಆಳಂದಕ, ಜಿ.ಗುಲಬರ್ಗಾ). ಈ ವಿಭಾಗದ ಘಟಕವು ಅಣದೂರು-೩೦೦ ಆಗಿತ್ತು. ಅಣದೂರು ಇಂದಿನ ಅನದೂರ (ತಾ. ತುಳಜಾಪುರ, ಜಿ. ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ್). ಅಣದೂರು-೩೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವು ಮುರುಡಿಗೆ-೮೦, ಮಾವುಂಬ-೮೦, ಕುಂಬಾರಿಗಾವೆ (ಗೇರಿ)-೬೦, ಚಾಲಿಸಾ ಅಥವಾ (ಗೇರಿ), ಪುನದುರ್ವ-೩೦ ಆಗಿತ್ತು. ಕುಂಬಾರಿಗಾವೆ-೬೦ ಅಥವಾ ಕುಂಬಾರಿಗಾವೆ ಅರವತ್ತು ಬಾಡವು ಅಣದೂರು-೩೦೦ರ ಉಪವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಕುಂಬಾರಿಗಾವೆ-೬೦ರ ಹಳ್ಳಿಗಳು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ತೀರ್ಥದಿಂಡವೂರು, ಅರವದೆ, ರಾಜವೂರು, ಹೊಟಗೆ, ಸಿಂಗಡಿಗಾವೆ. ಇಂದು ಆ ಹೆಸರುಗಳು ಹೀಗಿವೆ. ರಾಮತೀರ್ಥ, ದಿಂಡೂರ, ಔರಾದ, ರಾಜೂರ, ಹುಟಗಿ, ಸಿಸಗದಗಾಂವ ಎಂದಿವೆ. ಉಳಿದ ಗ್ರಾಮಗಳು - ಮಂಡಲಗಾವೆ, ಕುಮಾರಗೇರಿ, ಕುಂಬಾರಗಾವೆಯು ಇಂದಿನ ಕುಂಬಾರಿ, ಕುಂಬಾರಗಾವೆಯ ಭೂಮಾಪನ ಇಂತಿದೆ.

೧. ಹತ್ತುಗೇಣು ಕೋಲು

೨. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಗೇಣು ಕೋಲು

೩. ಹದಿನೈದು ಗೇಣು ಕೋಲು

೪. ಹದಿನಾರು ಗೇಣು ಕೋಲು

ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ (ತಾ. ದಕ್ಷಿಣ ಸೋಲಾಪುರ, ಜಿ.ಸೋಲಾಪುರ) ೩ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ರಾಮಲಿಂಗ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮತ್ತು ಸೀತಾ ಮಂದಿರಗಳು. ಇವು ರಾಮಲಿಂಗ ಮಂದಿರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ೩ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಅವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೮೨, ೧೧೦೬, ೧೧೦೮ರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮ ರ ಶಾಸನವು ಹುಟಗಿಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅದು ಹತ್ತು ಗೇಣಕೇಲಿನಿಂದ ಅಳೆದು ಕೊಡಲಾಯಿತೆಂದು ಭೂಮಾಪನವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ರಾಮಲಿಂಗ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಂದೆ ಚೌಕಾಕಾರದ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಶಿಲೆಯಿದ್ದು, ನೃತ್ಯಶಿಲೆಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನವಿದೆ. ಅದು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹತ್ತುಗೇಣಕೋಲು ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಎರಡು ಅಳತೆಯ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಗುರುತುಗಳು ಬಾಣದ ಗುರುತಿನಲ್ಲಿದೆ. ಅಳತೆ ಗುರುತುಗಳು ೨೭೯ ಸೆಂ.ಮೀ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಹತ್ತು ಗೇಣು = ೨೨೯ ಸೆಂ.ಮೀ / ೧೦ = ೨೨.೯೦ ಸೆಂ.ಮೀ.

೩.೧.೯. ೭೦ ಕೋಲು

ರೋಣ ತಾಲೂಕಿನ ಉತ್ತರ ಗಡಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯ ಸೂಡಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ೭೦ ಕೋಲು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅರಸಿಬೀದಿ ಶಾಸನದಲ್ಲೂ ೭೦ ಕೋಲಿನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. (ತಾ. ಹುನಗುಂದ, ಜಿ.ಬಾಗಲಕೋಟೆ). ಹುನಗುಂದ ಮತ್ತು ರೋಣ ತಾಲೂಕುಗಳು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದು, ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇವೇ ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ೭೦ ಕೋಲು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಮಣ್ಣಿನ ಫಲವತ್ತತೆ ಮತ್ತು ಮಣ್ಣು ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಭೂಮಾಪನಗಳು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾದರೂ ಅವು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೨೮೦]

ಕೋಲುಗಳ ಪಟ್ಟಿ

ತಾಲೂಕು/ಗ್ರಾಮ	ಅರಸ/ಕಾಲ	ಉಲ್ಲೇಖ
ಗದಗ	ಜಯಸಿಂಹ II, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೯	ಮಲೆಪರ ಮಾರಿಯ ಕೋಲು
ಹೊಸೂರು/ಗದಗ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯	ಕುರಿತಕುಂಟೆಯ ಕೋಲು
ಬೆಂತೂರು/ಗದಗ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨	ನಗರೇಶ್ವರ ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲು

ಮುಳಗುಂದ/ರೋಣ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೬	೭೦ ಕೋಲು
ಸೂಡಿ	ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ	ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯ ಕೋಲು
ಗದಗ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೩	ಮುಳುಗುಂದ ಮಲ್ಲಹರ ಮಾರಿಯ ಕೋಲು
ಹೊಸೂರು/ಗದಗ	೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೨	ದೇವರತೋಟದ ಕೋಲು
ಕಣವಿ/ರೋಣ	೩ನೇ ತೈಲಪ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೬	ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯ ಹಿರಿಯ ಕೋಲು
ಮಲ್ಲಾಪುರ/ಬಿಜಾಪುರ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೧	ಪಿರಿಯಕೋಲು
ಬಿಜಾಪುರ/ಬಿಜಾಪುರ	ಕನ್ನೊಳ್ಳಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ I,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧ ಪಿರಿಯ ಕೋಲು
ಸಿಂದಗಿ/ಬಿಜಾಪುರ[೨೮೧]		

೩.೧.೧೦. ಗಳೆ

ಒರಂಟನಗಳೆ,[೨೮೨] ಎಳರಾವೆಗಳೆ,[೨೮೩] ಎಳರಾವೆತೀರ್ಥದಗಡಿಂಬದ ಒರ್ಮತ್ತರಮಲ್ಲನಘಳೆ,[೨೮೪] ಹದಿನೈಯ್ದು ಮಾರುಂಚೆತೋಳುಘಳೆ,[೨೮೫] ಮೂವತ್ತೈದುದಾನವಿನೋದನಗಳೆ,[೨೮೬] ೫೨ ಗೇಣಗಳೆ,[೨೮೭] ೨೮ ಗೇಣಗಳೆ,[೨೮೮] ಕಚ್ಚವಿಗಳೆ,[೨೮೯] ಭೇರುಂಡಗಳೆ,[೨೯೦] ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯಲ್ಲಿ ಭೇರುಂಡೇಶ್ವರಸ್ತಂಭವು, ಬೇರುಂಡೇಶ್ವರ ಮಠವೂ ಇದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಧರ್ಮೇಣಶೌರ್ಯ ಸತ್ಯೇನ ತ್ಯಾಗೇನ ಚ ಮಹೀತಳೆ ಗಂಡಭೇರುಂಡ ಸಾದೃಶ್ಯೋ (ಸದೃಶೋ)ನ ಭೂತೋನ ಭವಿಷ್ಯತಿ'[೨೯೧] (IA,IV, p.179) ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ೧೨೧/೨ ಗೇಣಗಳೆ,[೨೯೨] ೪೪ ಗೇಣಗಳೆ,[೨೯೩] ತೋಮರಗಳೆ,[೨೯೪] ಗದ್ದೆಗಳೆ,[೨೯೫] ಬೆದ್ದಲುಗಳೆ,[೨೯೬] ಕೋಗಳಿಗಳೆ,[೨೯೭] ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಗಳೆ,[೨೯೮] ಒರಂಟಮಲ್ಲನಗಳೆ,[೨೯೯] ೩೩ ಗೇಣಗಳೆ,[೩೦೦] ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರಗಳೆ,[೩೦೧] ಬಂಧುಚಿಂತಾಮಣಿಗಳೆ,[೩೦೨] ಬಂಧು (bandhu) ಅಥವಾ ಹಂದಿಯಗಳೆ,[೩೦೩] ಕಟ್ಟಿದಲುಗಿನ ನಾಲ್ವಗೇಣಹಂದಿಯ[೩೦೪] ಗಡಿಂಬದಗಳೆ, ಗೋಮನಗಡಿಂಬಗಳೆ,[೩೦೫] ಘೇಣಬಾಚಿವಿಡಿಯಗಳೆ,[೩೦೬] ಗಂಗನಗಳೆ,[೩೦೭] ತಿಳಾರಗಳೆ[೩೦೮] (ಸೇವುಣ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಗುಳ ಅಥವಾ ತಮಿಳು ಜನರು ಬಳಸುವ ಗಳೆಯಾಗಿತ್ತು). ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಗಳೆ,[೩೦೯] ಬಾಚಿವಿಡಿಯಗಳೆ,[೩೧೦] ೫೦ ಗೇಣ ಅಣ್ಣನಂಕಕಾರನಗಳೆ,[೩೧೧] ೪೫ ಗೇಣಗಳೆ,[೩೧೨] ೨೮ ಗೇಣಸಿಂಗನಗರುಡನಗಳೆ,[೩೧೩] ೪೮ ಗೇಣಗಳೆ,[೩೧೪] ೫೨ ಗೇಣಗಳೆ,[೩೧೫] ಕುಂದೂರಗಳೆ,[೩೧೬] ೫೨ ಗೇಣಗಳೆ,[೩೧೭] ಈಶಪೇಶ್ವರದೇವರಘಳೆ,[೩೧೮] ಪನ್ನೆರಡುಘಳೆಯ,[೩೧೯] ಬಳಿಯೂರಗಳೆ,[೩೨೦] ಅಯ್ವತ್ತಾರುಗೇಣಘಳೆಯ,[೩೨೧] ಸಿರುಗುಪ್ಪೆಗೇಣಘಳೆ,[೩೨೨] ಘಳೆ-೧೪,[೩೨೩] ಘಳೆ-೪೭[೩೨೪] (೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನ), ಮಲ್ಲದೇವಯಂ,[೩೨೫] ೩೦ ಗೇಣಘಳೆ,[೩೨೬] ೩೬ ಗೇಣಘಳೆ,[೩೨೭] ೩೩ ಗೇಣಘಳೆ,[೩೨೮] ೩೨ ಗೇಣ ಘಳೆ,[೩೨೯] ೪೨ ಗೇಣಘಳೆ,[೩೩೦] ಮಾರುಗುಂಡಿಗಳೆ,[೩೩೧] ಮುಟ್ಟಿನ ಹಾಸುಗಳೆ[೩೩೨].

೩.೧.೧೧. ಪೊಗರಿ ಗಳೆ

ಮೆರಕ್ಕಾ ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ - ಅವನೀತ ೯ನೇ ಶತಮಾನ ಜೈನ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪೊಗರಿಗಣ/ಗಚ್ಛ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಜೈನಮುನಿಗಳು ಹೊರಡಿಸಿದ ಮಾಪನ. ಇದು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ (ಪೊಗರಿ, ಪುಲಿಗೆರೆ) ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳ ಜೈನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಮೊದಲು ಅದಕ್ಕೆ ಪುಲಿಗೇರೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು.[೩೩೦] ಕೆಲವು ಭೂ ಆಳತೆ ಮಾಪನಗಳು ರಾಜನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ

೧. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಗಳೆ : ಈತನು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ದೊರೆಯೆ? ಈತನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಸಮಕಾಲೀನನಾಗಿದ್ದು, ಆ ಭೂಮಾಪನವು ಆತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಈ ಗಳೆಯು ೬ನೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆತನು ತನ್ನ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ 'ಸಪ್ತಮೋ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನಃ' ಎಂದು ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಲಸಂಗಿಯ ಹೊರಗೋಡೆಯ ಸ್ತ್ರೀಯ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.[೩೩೧]

೨. ಗಂಗನಗಳೆ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೨ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪಾಳೆಯಗಾರನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದೆ.[೩೩೨] ಪಾಳೆಯಗಾರರ(ನಾಯಕರ) ಹೆಸರಿನ ಗಳೆಗಳು

೩. ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ ಗಳೆ ಎಂಬುದು ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಪಾಳೆಯಗಾರನ ಹೆಂಡತಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ಇವಳು ಜೈನಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಯಾಗಿದ್ದು, ತನ್ನ ಅಮೋಘ ದಾನಗುಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಳು. ಇದು ಇವಳ ನಿಧನಾನಂತರ ಬಳಕೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಅದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿತ್ತು.[೩೩೩]

ಕೆಲವು ಸಲ ಭೂಮಾಪನಗಳು ಮಾರುಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪ರ ಶಾಸನ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಯ ಸಾಧನ - ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರುಗಳೆ, ಗದ್ದೆ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು, ನಾಲ್ಕು ಮಾರು ಒತ್ತಳ ಗಳೆ[೩೩೪] ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಮಾರು = ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸರಾಸರಿ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಸಮ = ೬ ಅಡಿ, ಒಂದು ಮಾರು = ೭ ಅಡಿ ಉದ್ದದ ಗಳೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ೧೧ ಮಾರುಗಳೆ = ೭೭ ಅಡಿ ಉದ್ದದ ಗಳೆಯಾಗಿದೆ.[೩೩೫]

ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆ - ೩ ಗೇಣು = ೨೭ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸನಗಳು ಪಾದ ಅಥವಾ ಮೆಟ್ಟು ಎಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಉದಾ : ೧೨೮೮ರ ಶಾಸನವು 'ನಲವತ್ತೆಂಟು ಮೆಟ್ಟಿನ ಗಳೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ನಲವತ್ತೆಂಟು ಮೆಟ್ಟಿನ ಗದಿಸಿದ ಗಳೆ' ಎಂದಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಪಾದದಳತೆ-೯ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವೆಂದಾದರೆ ಈ ಗಳೆಯ ಅಳತೆಯು ೪೩೨ ಅಂಗುಲ ಅಥವಾ ೩೬ ಅಡಿ ಉದ್ದವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.[೩೩೬]

೩.೧.೧೨. ಒಡ್ಡಿ ಹಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಗಳೆ[೩೩೭]

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ೩ ಗೇಣಿನಿಂದ ೧೩ ಮಾರುಗಳವರೆಗಿನ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೩೩೮] ಇವುಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕವಾಗಿ ಲೇಖಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುರುಗೋಡಿನ ಕತ್ತೆಬಂಡೆ ಶಾಸನವು ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಮಟ್ಟದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.[೩೩೯] ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಅಳತೆಗೋಲಿನ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕವೆನ್ನಬಹುದು.

ಕುರುಗೋಡದ ಹನುಮಂತ ಗುಡ್ಡದ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿಗಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಾಸು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರ-ದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರ-ದಕ್ಷಿಣವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಶಾಸನದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಂದಿ, ಆಕಳು-ಕರುವಿನ ರೇಖಾಚಿತ್ರವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಜನ ಕತ್ತೆ ಎಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಆ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಕತ್ತೆಬಂಡೆ ಎಂದು ಕರೆಯತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಭೂಮಾಪನದ ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ದಾಖಲೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದಷ್ಟೇ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತ ಮುನ್ನಡೆದಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ ಎಸ್.ರಾಜೇಂದ್ರಪ್ಪ ಅವರು ಈ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಅದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಳತೆಗೋಲನ್ನಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸದೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೊಂಡಿರುವ ೧೮ ಗೇಣ ಕೋಲಿನ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ರೇಖಾಚಿತ್ರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[೩೪೦] ೧೮ ಗೇಣಿನ ಈ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಅಳತೆಗೋಲಿನ ಎರಡು ತಂದಿಗೆ ಉತ್ತರ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಿರುವೃತ್ತಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡ-ಉದ್ದ ವ್ಯಾಸರೇಖೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ-ದಕ್ಷಿಣದ ಈ ಕಿರುವೃತ್ತಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನಾ ರೇಖೆಯ ಮೂಲಕ ಒಂದಾಗಿಸಿದಾಗ ೧೮ ಗೇಣಿನ ಮಾನದಂಡ ಮೂಡುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ ೧೫೩ ಅಂಗುಲವಿದ್ದು ಒಂದು ಗೇಣು ೮.೫ ಅಂಗುಲಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ಕೋಳೂರು ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ "೫೬ ಗೇಣಗಳೆ"ಯ "ನೀಳದ ಭೂಜೆಯಂ ದ್ವಿಗುಣಿಸಿಯಗಲದೊಳೊಂದ ಕೂಡಿಗುಣಿಸು"ವುದುರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೩೪೧] ಆದರೆ ಭುಜದ ಉದ್ದದ ಎರಡು ಪಟ್ಟು + ಅಗಲ + ೧ = ಘಳೆ ಎಂದು ಅದರ ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ (ಮನುಷ್ಯನ ಭುಜದ ಉದ್ದವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

೩.೧.೧೩. ಕಮ್ಮ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಭೂಮಾಪನವನ್ನು ಕಮ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಅವು - ವಿವಿಧ ಅಳತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಉದಾ-

ಕಮ್ಮ - ೪೫೦ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ||೧೦೩೩ ಶಕ ೯೫೫

ಕೈ - ೪೮[೩೪೨]

ಕಮ್ಮ - ೪೦೦ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ||೧೧೪೭

ಗದ್ದೆಕಮ್ಮ - ೨೦೦ ಅಂಬೂರ ತಾ ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನ ಹಳ್ಳಿ

ಮೊಗೆಕಮ್ಮ - ೪೦೦[೩೪೩]

ಕಂಬ - ೩೮೦ ರಟ್ನಕಲ್ಲು ತಾ. ಹಡಗಲಿ[೩೪೪]

ಕಮ್ಮ - ೪೫೦ ಕೋರ್ಲಹಳ್ಳಿ ತಾ ಮುಂಡರಗಿ ಪೇಟ. ಜಿಧಾಬಾಡ

ಗದ್ದೆಕಮ್ಮ - ೨೨೫

ತೋಂಟಕಮ್ಮ - ೩೭೦

ಕಮ್ಮ - ೪೩ ಭೂವನೈಕಮಲ್ಲ (ಸೋಮೇಶ್ವರ||) ೧೦೭೨ ಶಕ ೯೯೪, ಕುಂಟೋಜಿ[೩೪೫]

ಮನೆ ಮತ್ತು ಇತರ ನಿವೇಶನಗಳ ಉದ್ದಳತೆಯನ್ನು ಗೇಣು, ಕೈಕ ಅಥವಾ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜಾದಿತ್ಯನು ಕೊಡುವ ಕೋಷ್ಟಕ ಹೀಗಿದೆ.

೧೨ = ೧ ಗೇಣು

೨ ಗೇಣು = ೧ ಮೊಳ

೨ ಮೊಳ = ೧ ಹಸ್ತ

೪ ಮೊಳ = ೧ ದಂಡ

೨೦೦೦ ದಂಡ = ೧ ಕ್ರೋಶ

೪೦೦೦ ಕ್ರೋಶ = ೧ ಯೋಜನ

ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ವಿವರ

೧೨ ಅಂಗುಲ = ೧ ಗೇಣ

೨ ಗೇಣ = ೧ ಮೊಳ

೨ ಮೊಳ = ೧ ಹಸ್ತ

೨ ಹಸ್ತ = ೧ ಮಾರು

೨ ಮಾರು = ೧ ಜಂಡೆ

೭೭೦ ಜಂಡೆ = ೧ ಪದದಾಯ

೨೮೦೦ ಪದಚ್ಛಾಯ = ೧ ಕೂಗಳತೆ

೪ ರೂಗಳತೆ ೧ ಹರದಾರಿ

೪ ಹರದಾರಿ ೧ ಯೋಜನ[೩೪೬]

ತೊಂಟಕಮ್ಮ - ೬೦ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೭ ಅಹವಮಲ್ಲದೇವ(ತೈಲಪ ||) ಶಕ-೯೦೯, ಬಾಗಳಿ ಜಿ. ಬಳ್ಳಾರಿ[೩೪೬]

ಮಕ್ಕಿಕಮ್ಮ - ೧೦೦ ತೈಮಲ್ಲ ಕುರುಬತ್ತಿ, ಜಿ. ಬಳ್ಳಾರಿ

ಮಕ್ಕಿ ಕಮ್ಮ - ೨೦೦[೩೪೭]

ಮಕ್ಕಿ ಕಮ್ಮ - ೩೦೦[೩೪೭]

ಮಕ್ಕಿ ಕಮ್ಮ - ೪೦೦[೩೪೭]

ಗಳ್ದೆಕಮ್ಮ - ೧೨೦[೩೪೭ಅ], ೧೫೦,೪೦೦,೩೦೦(ಅಂಬೂರು, ದುಗ್ಗವತಿ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ)

ಗಂಗಣಕಂಬ - ೧೨೦[೩೪೭ಅ]

ಅಂಕತೋಪಿ ನಿವರ್ತನ - ಶಕ - ೯೬೯, ೧೦೪೭, ನಾರಿಹಳ್ಳ, ತಾ. ಸೊಂಡೂರ[೩೪೮]

೩೨ ನಿವೇಶನ ತ್ರೈಮಲ್ಲದೇವ ಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ

೧೨ ಕೈಯಗಲ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಕೆಲ್ಲೂರು, ಜೇವರ್ಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು

೨೪ ನೀಳದ ನಿವೇಶನ

ಹನಿಕೆಯ ಅಗಲನೀಳ[೩೪೯]

ಹನಿಕೆಯ ಮತ್ತರು ೧[೩೪೯ಅ]

೧೮ ಕೈ ನೀಳ - ಕೇಂಟೆಶಾಸನ ಜಿ. ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ[೩೫೦]

ಹನ್ನಿಕೈಯ್ಯ ಅಗಲ - ೫೦ ನೀಳ - ರಾಮಲಿಂಗ ಮುದುಗಡ ಶಾಸನ[೩೫೧]

ನರೆಂಬೊಳೆ - ೭೦ರ ಗ್ರಾಮ ಕೆಲ್ಲೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಭೂ ಅಳತೆ

ಪ್ರಚಂಡ ವಿರ ಭೂಪತಿ

ರಾಜ ಹಸ್ತದ ಅಗಲ ೨೬, ನೀಳ ೩೦, ತ್ರಿಭುವನದೇವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಅಥವಾ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ[೩೫೨] ಮಾನ್ಯದ ಮುಗಿಲ ಹಸ್ತಂ ೫೦, ಬಣಂಬೆ ಹಸ್ತಂ ೪೦, ದಾನಶಾಲೆ ಹಸ್ತಂ-೬[೩೫೩]

ಕಳಸಕ್ಕೆ ಭೂಮಿ-೪೫೦ ಗೃಹಂ ಹಸ್ತಂ ೬||

ಬಳಾರಿಯ ಭೂಮಿ-೨೫೦ ಗೃಹಂ ಹಸ್ತಂ ೬||

ಕೊಳಗಕ್ಕೆ ಭೂಮಿ-೩೦೦ ಗೃಹಂ ಹಸ್ತಂ ೬||

ಅಕ್ಕಸಾಲೆಗೆ ಕಂಬ-೪೫೦ ಗೃಹಂ ಹಸ್ತಂ ೬||[illegible]

೩.೧.೧೪. ಗೇಣುಗಳ ಪಟ್ಟಿ

ತಾಲೂಕು/ಗ್ರಾಮ	ಅರಸ/ಕಾಲ	ಉಲ್ಲೇಖ
ಗದಗ	ಜಯಸಿಂಹ II,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೬ ೨೮ ಗೇಣು
ಅಸುಂಡಿ		
ಗದಗ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೩ ೨೮ ಗೇಣು
ಅಸುಂಡಿ		
ಕುಂದಗೋಳ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨ ೨೦ ಗೇಣು
ಯರಗುಪ್ಪಿ		
ಗದಗ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪ ೩೩ ಗೇಣು
ಅಸುಂಡಿ		
ಗದಗ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೯ ೧೦ ಗೇಣು (ತೋಟ)
ಚಿಂಚಲಿ		
ನವಲಗುಂದ	ಸೋಮೇಶ್ವರ I	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೫ ೩೩ ಗೇಣು
ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ		
ಗದಗ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨ ೨೪ ಗೇಣು
ಕುರ್ತಕೋಟಿ		
ಶಿರಹಟ್ಟಿ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨ ೩೬ ಗೇಣು
ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ		
ಗದಗ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭ ೨೪ ಗೇಣು
ಕುರ್ತಕೋಟಿ		
ಮುಂಡರಗಿ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯ ೨೦ ಗೇಣು
ಚಿಕ್ಕಹಂದಿಗೋಳ		
ಮುಂಡರಗಿ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯ ೩೦ ಗೇಣು
ಡಂಬಳ		
ರೋಣ	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೩ ೨೪ ಗೇಣು
ಅಬ್ಬಿಗೇರಿ		
ಮುಂಡರಗಿ	ಸೋಮೇಶ್ವರ IV,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ ೩೦ ಗೇಣು
ಡಂಬಳ		
ನವಲಗುಂದ	ಬಿಜ್ಜಳ II,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭ ೧೧೫೭ ೩೩ ಗೇಣು
ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ	ಬಿಜ್ಜಳ II,	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨ ೩೩ ಗೇಣು
ರಾಯಮುರಾರಿ.	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪ ೩೩	ಗೇಣು
ಸೋವಿದೇವ		
ಕುಂದಗೋಳ	ಕ್ರಿ.ಶ [illegible]	೩೩ ಗೇಣು

ಗುಡಗೇರಿ

ಮುಂಡರಗಿ ರಾಮಚಂದ್ರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೩ ೧೬.೫ ಗೇಣು

ಡಂಬಳ[೩೫೪]

೩.೧.೧೫. ಗಡಿಂಬ

೧. ೩೩ ಗೇಣ ಗಡಿಂಬ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೫, ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ, ನವಲಗುಂದ, ಧಾರವಾಡ.[೩೫೫]

೨. ಕೋಗಳಿ ಗಡಿಂಬ - ಅಲಬೂರು,ತಾ.ಎಚ್.ಬಿ.ಹಳ್ಳಿ, ಜಿ. ಬಳ್ಳಾರಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬, ಮೋರಿಗೇರಿ, ಇಂಡಿ, ವಿಜಾಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೭ನೇ ಶತಮಾನ[೩೫೬]

೩. ಬೊಂತೇಶ್ವರ ಗಡಿಂಬ[೩೫೭]

೪. ಗಂಡನ ಗಡಿಂಬ[೩೫೮]

೪ಅ. ಹೆಬ್ಬಾಳಗಡಿಂಬ[೩೫೮ಅ]

೫. ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗಡಿಂಬ[೩೫೯]

೬. ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ ಗಡಿಂಬ-ಹಗರಟಗಿ ತಾ. ಸುರಪುರ, ಜಿ.ಗುಲಬರ್ಗಾ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪[೩೬೦]

೭. ದೇಗುಲದ ಗಡಿಂಬ[೩೬೧]

೮. ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಗಡಿಂಬ[೩೬೨]

೯. ಆದಿತ್ಯದೇವರ ಗಡಿಂಬ[೩೬೩]

೧೦. ಗಳೆಯ ಗಡಿಂಬ[೩೬೪]

೧೧. ಗೋಮನ ಗಡಿಂಬ[೩೬೫]

೧೨. ಎಳರಾವೆ ತೀರ್ಥದ ಗಡಿಂಬ[೩೬೬]

೧೩. ಗುತ್ತಲ ಗಡಿಂಬ - ಕುರವತ್ತಿ, ಹಡಗಲಿ, ಬಳ್ಳಾರಿಗಳಲ್ಲಿ[೩೬೭]

೧೪. ಕಚ್ಚವಿಯ ಗಡಿಂಬ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯[೩೬೮]

೧೫. ಹಿರಿಯ ಕೋಲ ಗಡಿಂಬ - ಕುರಗೋಡ, ಬಳ್ಳಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭[೩೬೯]

೧೬. ಹೊಳಲ್ಕೆರೆಯ ಬೆದ್ದಲೆರೆಯ ಗಡಿಂಬ - ಹುಲಿಗುಂದ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೮[೩೭೦]

೧೭. ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲನ ಗಡಿಂಬ - ಆಲಮೇಲ, ಸಿಂದಗಿ, ವಿಜಾಪುರಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪ನೇ ಶತಮಾನ[೩೭೧]

೧೮. ಮಾರುವೊಟ್ಟುವೊಳಲ ಗಡಿಂಬ - ಅರಕೆರೆ, ಹೊನ್ನಳ್ಳಿ, ದಾವಣಗೆರೆಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೩[೩೭೨]

೧೯. ೪೦ ಗೇಣ ಹಂದಿಯ ಗಡಿಂಬ[೩೭೩]

೨೦. ಮೇಗೂರು ಗಡಿಂಬ-ಮೂಗುರು, ಟಿ. ನರಸೀಪುರ, ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೭ರಲ್ಲಿತ್ತು.[೩೭೪]

೨೧. ನಾಗವಾವಿಯ ಗಡಿಂಬ - ನಾಗಾಯಿ, ಚಿತ್ತಾಪೂರ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೪.[೩೭೫]

೨೨. ನೆಸರುವಡವ ಗಡಿಂಬ - ಓರೂವಾಯಿ, ಬಳ್ಳಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೯ರಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಿತ್ತು.[೩೭೬]

೨೩. ಓಡ್ಡಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಂಬ - ಕುರಗೋಡು, ಬಳ್ಳಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭.[೩೭೭]

೨೪. ಪಟ್ಟವಣ್ಣಿಗೇರಿಯ ೩೩ ಗೇಣ ಗಡಿಂಬ-ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ, ನವಲಗುಂದ, ಧಾರವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭[೩೭೮]

೨೫. ಪೊಳದಳಂಕೇಶ್ವರ ಗಡಿಂಬ - ಸವದತ್ತಿ, ಬೆಳಗಾವಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೭[೩೭೯]

೨೬. ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗಡಿಂಬ - ತಾಳಗುಂದ, ಶಿಕಾರಿಪಪುರ, ಜಿ. ಶಿವಮೊಗ್ಗಾ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೯ರಲ್ಲಿ,[೩೮೦]

೨೭. ತೋಂಟವ ನೆಲವ ಗಡಿಂಬ-ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ದಾವಣಗೆರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ[೩೮೧]

೨೮. ಊರು ಗಡಿಂಬ - ಆನೆಕನ್ನಂಬಾಡಿ, ಹೊಳೆನರಸೀಪುರ, ಹಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೨ರಲ್ಲಿ.[೩೮೨]

೨೯. ಮಹಾದೇವೇಶ್ವರ ದೇವರ ಹೊಲದ ಗಡಿಂಬ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ್ದು.[೩೮೩]

೩೦. ಬಾಗಳಿ ತೋಂಟದ ನೆಲಗಡಿಂಬ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦, ನರಸಿಂಹ[೩೮೪]

೩೧. ೫೦ ಗೇಣು ಗಡಿಂಬ - ದೊಡ್ಡ ಜತಕ, ನಾಗಮಂಗಲ, ಮಂಡ್ಯ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦.[೩೮೫]

೩೨. ೬೦ ಗೇಣ ಗಡಿಂಬ - ಓರುವಾಯಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭[೩೮೬]

೩೩. ೧೧ ಮಾರು ವೊಟ್ಟೊಲ ಗಡಿಂಬ - ಚಿಕ್ಕಯಗಚಿ, ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ[೩೮೭]

೩೪. ಅಲ್ಲೂರ ಪಂದೇಶ್ವರ ಗಡಿಂಬ - ಅಲ್ಲೂರ ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದೆ.[೩೮೮]

೩೫. ವೀರಗಡಿಂಬ[೩೮೯]

೩೬. ತಾಳಗುಂದ ಪ್ರಣವೇಶ್ವರದೇವರ ಗಡಿಂಬ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೯[೩೯೦]

೩೮. ಗಳೂರು ಗದ್ದೆ ಗಡಿಂಬ[೩೯೧]

೩೯. ಅಮೃತಪುರದ ಕೆರೆಯಲತೆಯ ಕೋಲಗಡಿಂಬ[೩೯೧ಅ]

೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನು ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು, ಅದರ ಜೊತೆಗೆ 'ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗಡಿಂಬ' ಎಂಬ ಅಳತೆಯ ಕೋಲಿನ ಹೆಸರಿದೆ. ಈ ಭೂಮಿಯು ೧೨ ಮಾರು ಅಳತೆಯಿಂದ ದಾನ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶಿಲಾಶಾಸನವು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಭೂಮಾಪನದ ಗುರುತುಗಳಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದ ದಕ್ಷಿಣ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ೧.೫೦ ಮಿ. ಅಳತೆ ಗುರುತಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಗುರುತೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಬಾಣದ ಗುರುತಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಕೆಳಗೆ ಸಾಗಿದೆ. ಕೈಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮೊಣಕೈವರೆಗೆ ಅಳತೆಯು ಮಾರು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ೧.೫೦ ಮೀ. ಅಳತೆಯು ಒಂದು ಮಾರಿಗೆ ಸಮ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದೂ ಕೂಡ ಹೂ ಮಾರುವವರು ಮಾರಿನಿಂದ ಅಳೆದು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವು ಇದಕ್ಕೆ 'ವ್ಯಾಮ' ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯದ ಈ ಎರಡೂ ಗುರುತುಗಳು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದು, ೧ ಮಾರು ಅಳತೆಯನ್ನು ೧೨ ಕ್ಕೆ ಗುಣಿಸಿದಾಗ ೧೨x೧೫೦ = ೧೮೦೦ ಮೀ. ಉದ್ದವೇ ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗಡಿಂಬದ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಜಗದೀಶರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ಸಮಂಜಸ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಅನೇಕ ಸಾರಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡರೂ, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮಾತ್ರ ಯಾವುದೇ ಬದಲಾವಣೆ ಆಗಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ.[೩೯೨]

ಉದಾ ೨. ಡಂಬಳದ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ಡಬ್ಬಗುಡಿ) ದೇವಾಲಯದ ಕಕ್ಷಾಸನದಲ್ಲಿಯ ಶಿಲಾಶಾಸನವು "ಮಹಾದೇವೇಶ್ವರ ದೇವರ ಹೊಲದ ಗಡಿಂಬ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರ ಗುರುತುಗಳಿದ್ದದದು ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯದ ಅಳತೆ ೬೦ ಸೆಂ.ಮೀ. ಈ ಅಳತೆ ಮಾಪನವು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೆರೆಯನ್ನು ಓರೆಯಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಎರಡು ಓರೆಯಾಕಾರದ ಗೆರೆಗಳು ಆ ಕಡೆಗೊಂದು, ಈ ಕಡೆಗೊಂದು ಇವೆ. ಇಂದು ಮಹಾದೇವೇಶ್ವರ ಗುಡಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಈ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರವೇ ಇರಬೇಕು. ಚಿಕ್ಕಹಂದಿಗೋಳ (ತಾ.ಜಿ.ಗದಗ) ಶಾಸನವು ಡಂಬಳದ ಹತ್ತಿರವೇ ಇರುವಂಥದ್ದು, ಇದು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು ಮಾರುತಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ. ಅನಂತಪಾಲ ದಂಡಾಧೀಶನು ಎರಡುನೂರು, ಬನವಾಸಿನಾಡು, ಕುಂಡಿನಾಡು, ಬಳಿಯಪಟ್ಟಣ ವಿಭಾಗಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಲಖನಪಾಲ, ವಾಮನದೇವ, ಸಾರಣದೇವರ ನಿಯೋಗಿಯಾಗಿದ್ದ ಮಾಧವನು ಬೆಳ್ವೊಲ

ವಿಭಾಗವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದು, ಆತನ ವಂಶಾವಳಿಯ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಇವರೆಲ್ಲ ಅನಂತಪಾಲ ದಂಡನಾಯಕನ ಸಹೋದರರು, ಮಾಧವನು ಅನ್ಯಕಟಕ (ಇಂದಿನ ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ)ದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಆತನ ಮಗ ಚಂದನು ಕಿರಿಯ ಪಂದಿಗೋಳ (ಇಂದಿನ ಚಿಕ್ಕಹಂದಿಗೋಳ)ದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ 'ಮಾಧವೇಶ್ವರ' ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಭೂದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅದನ್ನು ಆ ಸ್ಥಳದ ೬೪ ಮಹಾಜನರಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ, ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾಧವನ ವಂಶಾವಳಿ ಮಾರಮಯ್ಯ ಪತ್ನಿ ಕಂಚಿಕಬ್ಬೆ.[೩೯೩]

ಉದಾ ೩. ಗೋಮನ ಗಡಿಂಬ[೩೯೪] ಗೋಮರಸನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದೆ. ಈತನ ಸಹೋದರ ಕೇಶವದೇವ. ಈತನು ಕಲಚೂರಿ ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋವಿದೇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಗೋಮರಸನು ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ೪ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾಗಿದ್ದ ಈ ಭೂಮಾಪನವು ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು.

ಉದಾ ೪. ಶ್ರೀ ನಾಗದೇವನ ಸವಣ್ಪಾದ ಗಡಿಂಬ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦[೩೯೫] ಕೊಪ್ಪಳದ ಜೈನ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಾಲಿನ ಶಾಸನವಿದ್ದು ಅದು "ಶ್ರೀ ನಾಗದೇವನ ಸವಣ್ಪಾದ ಗಡಿಂಬ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇದು ಜೈನ ಸಮತ ನಾಗದೇವನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದೆ. ನಾಗದೇವನ ಪತ್ನಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಸವಣ್ಣಾದ ಅಂದರೆ ಸವಣ + ಪಾದ = ಸವನಾದ ಪಾದ ನಾಗದೇವನ ಪಾದಗಳ ಅಳತೆಗಳ ಸಮನಾದ ಅಳತೆ. ಶಾಸನದ ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಗ್ರೋವ್ ಮಾರ್ಕಿಂಗ್ ಇದ್ದು ಇದು ೧೨೯.೫೪ ಸೆಂ.ಮೀ. ಅಳತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ರೋವ್ ಮಾರ್ಕಿಗ್ ಇದೆ. ಅದು ೪೩. ೧೮ ಸೆಂ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿದೆ. ೪೩.೧೮ x ೩ = ೧೨೯.೫೪ ಸೆಂ.ಮೀ. ಇದುವೆ ಆ ಅಳತೆ ಮಾಪನದ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ.

ಉದಾ ೫. ಅಮೃತಪುರ - ಕೆರೆಯ ಲತೆಯ ಕೋಲ ಗಡಿಂಬ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬[೩೯೬] ೨ನೇ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ, ಅಮಿತಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನು ಅಮೃತಪುರದಲ್ಲಿ ಅಮೃತಪುರದಲ್ಲಿ ಅಮೃತೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೬ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅಮೃತೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪೂರ್ವದ್ವಾರದ ಕಕ್ಷಾಸನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಟ್ರಿಡಂಟ್ ಗುರುತುಗಳಿದ್ದು ೪೦ ಸೆಂ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಿದ್ದು, ಒಂದು ಗುರುತಿನ ಹತ್ತಿರ ಒಂದು ಶಾಸನ, ಇನ್ನೊಂದು ಎರಡು ಗುರುತಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನವು "ಕೆರೆಯಲತೆಯ ಕೋಲ ಗಡಿಂಬ" ಎಂದಿದ್ದು, ಇದರ ಅರ್ಥ ಕೆರೆಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦. (Paleographically- ೧೨೦೦ ಕ್ರಿ.ಶ.) ಈ ದೇವಾಲಯವು ಭೂದಾನವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೪೭ ರಲ್ಲಿ ಪಡದಿದೆ. ಶ್ರೀಕಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವರ ಪ್ರಕಾರ ಮುಖಮಂಟಪವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

೩.೧.೧೬. ಕಂದಾಯ ಮಾರ್ಗ

ಜಾತಕಗಳ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜನು ಅನ್ಯಾಯ ಮಾರ್ಗ ಹಿಡಿದರೆ "God seunds rain out of season and in season he sends no rain, when king ar unjust, even sugar an salt los their flavour" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ತೆರಿಗೆಯು ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಒಪ್ಪಂದದಂತೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸದೇ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡಿದರೆ ಆತ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳು - ಶುಲ್ಕ, ವರ್ತನಿ, ಅತಿವಾಧಿಕಮ್ (ativadhikam), ಭಾಗ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಗುಲ್ಮದೇಯ ಎಂಬ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಗುಲ್ಮ ಎಂದರೆ ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು. ಆದರೆ ವರ್ತಕರು ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿದಾಗ ಈ ಗುಲ್ಮದೇಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕಿತ್ತು. ವರ್ತಕರು ಈ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಿಲಿಟರಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಪೋಲೀಸ್ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಂತಹುದಾಗಿತ್ತು. ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಸಹ ಇದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ಶಾಮಾಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಯು.ಎನ್ .ಘೋಷಾಲರವರು ಗುಲ್ಮ ಎಂಬುದು ಮಿಲಿಟರಿ ಮತ್ತು ಪೋಲೀಸ್ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಸುಂಕವಾಗಿತ್ತು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪತಂಜಲಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯವೂ ಇದರ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಗುಲ್ಮಿಕಾ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ (ಪಲ್ಲವ ಶಿವಸ್ಕಂದವರ್ಮನ್ - ಕ್ರಿ.ಶ.೪ನೆಯ ಶತಮಾನ) ಮತ್ತು ಬಹಾರ ಸ್ತಂಭಶಾಸನಗಳು ಗುಲ್ಮಿಕಾ, ಗುಲ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷ ಎಂದು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಇತರ ತೆರಿಗೆಗಳೆಂದರೆ-

ದ್ವಾರದೇಯವು ಸರಕುಗಳು ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆಯ ಮೊತ್ತವಾಗಿದ್ದು: ಅದರ ಮೊತ್ತವು ೧/೫ ಆಗಿತ್ತು.

ವರ್ತನಿಯು ಸರಕುಗಳು ಗಡಿಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಕೊಡುವ (ಜಲಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ಭೂಮಾರ್ಗದಿಂದಾಗಲಿ) ತೆರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು. ಗಡಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಂತಃಪಾಲ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾತ್ರಾವೇತನ, ತರ, ತರದೇಯ, ತರಪಣ್ಯ ಎಂಬುವುಗಳು ಇತರ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ನೀಡಿದ ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆಗಳ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ.

೧. ವ್ಯಾಪಾರದ ಪ್ರತಿ-ಹೇರು ಚಕ್ಕಡಿಯ ಹೇರು ಪಣ್ಯವಹನಸ್ಯ - ೧೧/೪ ಪಣಗಳು

೨. ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರಿ ಹೇರು - ೧ ಮಾಸ

೩. ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಮೇಲಿನ ಹೇರು - ೧ ಪಣ

೪. ದನಕರುಗಳ ಪ್ರತಿಹೇರು - ೧/೨ ಪಣ

೫. ಮನುವಿನ ಪ್ರಕಾರ ೫೦ ಚಕ್ಕಡಿ - ೧ಪಣ

೬. ಒಂದು ಮನುಷ್ಯನ ಹೇರು - ೧/೨ ಪಣ

೭. ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀ - ೧೦/೨ ಪಣ

೮. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಏನೂ ತಂದಿಲ್ಲದಾಗ - ೧/೮ ಪಣ

ಪಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಚಕ್ಕಡಿ - advaloren ಎಂಬ ತೆರಿಗೆ ನೀಡಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದಿದ್ದಾನೆ.[೩೯೭]

೩.೧.೧೭. ಭೂಕಂದಾಯ

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೂಕಂದಾಯವು ರಾಜ್ಯಬೊಕ್ಕಸದ ಮೂಲ ಆದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ರಾಜ್ಯದ ಆದಾಯವು ಎರಡು ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿ ಆಕರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅ. ಖಾಸಗಿಭೂಮಿ (private lands), ಬ. ರಾಜಭೂಮಿ[೩೯೮] (royal domains) ಎಂದು ಇತ್ತು. ಖಾಸಗಿ ಕೃಷಿ ಭೂಕಂದಾಯವು ಷಡ್ ಭಾಗ್, ಷಡ್ ಭಾಗಮ್, ಷಡ್ ವಾಗಿನ್ ಎಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ (ಕೌಟಿಲ್ಯ), ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಮಹಾಭಾರತ, ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾದಂತಹ ಪದಗಳು. ಇದು ಧಾನ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೩೯೯]

ಕೃಷಿಕರ ತೆರಿಗೆ : ಕೃಷಿಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೃಷಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವುದು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದ್ದು ಇವತ್ತಿಗೂ ಸಹ ಅದು ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳು ವಿಧಿಸಿದ ಕೃಷಿ ತೆರಿಗೆಯು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಕೃಷಿಕರ ಕುಟುಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಿಪ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಒಕ್ಕಲುದೆರೆ - ಎಂಬುದು ಕೃಷಿಕರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು. ಒಕ್ಕಲು ಎಂದರೆ ಕೃಷಿಕರ ಕುಟುಂಬ ಅಥವಾ ಕೃಷಿಕ ಎಂಬುದಾಗಿದ್ದು ಆತನ ವೃತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಆತನಿಗೆ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಎಂದೂ, ಆ ವೃತ್ತಿಗೆ ಒಕ್ಕಲುತನ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಆ ವೃತ್ತಿಗೆ ಒಕ್ಕಲುತನ ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬಹುದೊಡ್ಡ ಕೃಷಿಕರ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದವು. ಉದಾ-

೧. ಹತ್ತು ಎತ್ತಿನ ಒಕ್ಕಲುದೆರೆ[೪೦೦]

೨. ೨೦ ಎತ್ತಿನ ಒಕ್ಕಲುದೆರೆ[೪೦೧]

ಅತೀ ಸಣ್ಣ ಕೃಷಿ ಕುಟುಂಬದವರು ೨ ಅಥವಾ ೪ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬಗಳಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅವರು ೧೦, ೨೦ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ.

ಹಲದೆರೆ,[೪೦೦೯] ಹಲವನ, ಹಲ = ಎಂದರೆ ನೇಗಿಲುಭಾಗ. ಇದು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕೃಷಿ ಉಪಕರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಿದ್ದನೋ ಆತನು ಈ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಬಾಧ್ಯಸ್ಥನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುವಾಗ ನಾವು ಸಾಹಿತ್ತಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಉಳಿದಮತೆ ನಮಗೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಕೃಷಿಯ ಇತರ ಸುಂಕಗಳು : ಗೊಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕೃಷಿಕರ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂಕ ವಿಧಿಸಿದ ಅಂಶಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ-

೧. ತಿಪ್ಪೆ ಸುಂಕ

೨. ಬಣಂಬೆದೆರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಕೆಲ ಶಾಸನಗಳು ದನಕರುಗಳು ಹುಲ್ಲು ಮೇಯುವ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ - ಬೆಟ್ಟದ - ಕಾವಲು

೩. ಒಸಗೆ-ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

೪. ಕಾಡ-ಆಯ-ತೋಟಭೂಮಿ ತೆರಿಗೆ, ಕಾಡ-ಆರಂಭ - ತೋಟಭೂಮಿ ತೆರಿಗೆ

೫. ತೋಂಟದ ಆಯ - ತೋಟ ಭೂಮಿಯ ತೆರಿಗೆ ತುಂಟದ ಸುಂಕ - ತೋಟ ಭೂಮಿಯ ತೆರಿಗೆ

೬. ನೆಲದೆರೆ, ನೆಲವಾರು - ಕೃಷಿ ಭೂಮಿ ತೆರಿಗೆ

೭. ಲಾವಣಿಗೆ - ಭೂ ಕಂದಾಯ

೮. ಹೊಲದೆರೆ - ಕೃಷಿ ಭೂ ತೆರಿಗೆ

೯. ಕಾವಣಾಯ - ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ತೆರಿಗೆ

೧೦. ಬಣಿ - ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ತೆರಿಗೆ (ಹುಲ್ಲುಬಣ್ಣೆ)

೧೧. ಭೂಮಿ ದೇಸಕ - ಭೂಕಂದಾಯ[೪೦೧]

೧೨. ಮೂತ್ತಿಸುಂಕ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಲುದೆರೆ (ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಾರಂಗಿ, ಬಂದಳಿಕೆ ಎಲೆಬಾಳ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ).[೪೦೧೮]

ಗ್ರಾಮಸಮಿತಿ : ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲ ಗ್ರಾಮ ಸಮಿತಿಯು ಭೂ ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧಿತ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

೧. ಗ್ರಾಮಗಳ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಗ್ರಾಮ ಸಮಿತಿಗೆ ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರವಿತ್ತು.

೨. ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಮತ್ತು ಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಸ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

೩. ಅಪರಾಧಿಗಳ ಅಥವಾ ಆವಿಧೇಯಕರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕುತ್ತಿತ್ತು.

೪. ಗ್ರಾಮಗಳ ಕಂದಾಯವು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಆ ಗ್ರಾಮ ಸಮಿತಿಯದೇ ಆಗಿತ್ತು. ತನ್ನದೇ ಆದ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ಹಂದಿತ್ತು.[೪೦೧೪]

ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಉದ್ದೇಶವಿದ್ದಂತಹವುಗಳು. ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಅಗ್ರಹಾರ ಹಳ್ಳಿಗಳೂ ಸಹ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿರ್ಧಿಷ್ಟ ಮೊತ್ತವನ್ನು ತೆರಿಗೆಯೆಂದು, ದಾನ ನೀಡಿದವರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

೧. ಸೇವುಣ ಕನ್ನರನ ಶಾಸನವು - ಕುಕನೂರು ಗ್ರಾಮವು ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದು ಮಾರ್ಪಟ್ಟಾಗ, ದಾನ ನೀಡಿದಾತ ೪೦೦ ನಿಷ್ಕಗಳನ್ನು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಕೊಡಲೇಬೇಕೆಂದು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿತ್ತು. ನಿಷ್ಕವು ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿತ್ತು. "ದೇಯ ಪಣವರ್ತನಂ ಯೋಜಿವ್ ಚತುಸ್ ಸಾಲೆ - ಸಾಂಖ್ಯ ಪರಿಮಿತರ್ ನಿಯತ ಕರ್ಮ ಅಗ್ರಹಾರಮ್"

೨. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ನೀಲಗುಂದ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪. ಶಾಸನವು ನೀಲಗುಂದ ಅಗ್ರಹಾರದ ದಾನಿಯು, ೪೦೦ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ವರ್ಷಪ್ರತಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿತ್ತು.

೩.೧.೧೮. ನೀರಾವರಿ ತೆರಿಗೆ

೧. ಮಳಬೀಳುವ ಭೂಮಿ - ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿಗೆ ಸುಂಕ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ನೀರಾವರಿ ತೆರಿಗೆಗಳು-

೧. ನಿರುಣಿ ಸುಂಕ - Tax for feeding the land with water ನೀರೋಣಿ, ನೀರ-ಕೂಲಿ, ಕಾಲುವೆ ದೆರೆ ಎಂಬುವುಗಳು ನೀರಾವರಿ ಸುಂಕವಾಗಿವೆ.[೪೦೨]

೩.೧.೧೯. ದಶವಂದ-ದಶಬಂಧ

ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೧೦ ಭಾಗ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಮತ್ತು ಆದಾಯದ ೧/೧೦ ಭಾಗ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಭೂಕಂದಾಯವಾಗಿದ್ದು, ಧಾನ್ಯ, ತೆರಿಗೆ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ತೆರಿಗೆ, ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ ರೂಪದಲ್ಲೂ ಆಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಎಲ್ಲ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಗಳಾದ ಭತ್ತ, ಹತ್ತಿ, ಕಬ್ಬು, ಅಡಿಕೆ, ಎಲೆ, ಜೋಳ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಈ ತೆರಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಉದಾ-

೧. ಭತ್ತದ ಸುಂಕ.

೨. ಭತ್ತಾಯ

೩. ಅಡಿಕೆಯ ಸುಂಕ

೪. ಎಲೆಯ ಪೇರಿನ ಸುಂಕ

೫. ಎಲೆಯ ಪನ್ನಾಯ

ದಶಬಂದ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನ ಮಿತಾಕ್ಷರ ಸಂಹಿತೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಿಭಿನ್ನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ದಶವಂದ ಎಂಬುದು ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೧೦ ಭಾಗ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ದಂಡ ವಿಧಿಸುವಾಗಲೂ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೧೦ ಭಾಗ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಆಕರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ವಿಧಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಲಾಗಿ ಅದು - ಭೂಮಿಗೆ ನೂರಕ್ಕೆ ಹತ್ತರೋಪಾದಿಯ ದಶವಂದಮನ್ ಇಕ್ಕಿ = ಅಂದರೆ ದಶವಂದವನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದರ ಅರ್ಥವು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ೧/೧೦ದಷ್ಟು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು ಎಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗಾವುಂಡವೊಳದಲ್ಲೂ ದಶವಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದಿದ್ದು, ದಶವಂದ ಎಂಬ ಪದವು ಭೂಮಿ ಎಂದಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಆ ಭೂಮಿಯ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೧೦ ಭಾಗದಷ್ಟು ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ದಶವಂದ ಮಾನ್ಯ ಎಂಬುದು. ಆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪತ್ತೊಂದಿ ಎಂಬ ಪದವು ಸಹ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೧೦ ಭಾಗವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ.೫ನೇ ಶತಮಾನ) ಈ ಪದವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಬಹುಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಈ ೧/೧೦ ತೆರಿಗೆ ಆಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಐದೊಂಡಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದ್ದು, ಅದರ ಅರ್ಥ ೧/೫. ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೫ ಭಾಗದಷ್ಟು ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ದಶವಂಡ ಎನ್ನುವುದು ಭೂಕಂದಾಯವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದು ಧಾನ್ಯತೆರಿಗೆ, ವಾಣಿಜ್ಯ ತೆರಿಗೆ, ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಭತ್ತ, ಹತ್ತಿ, ಕಬ್ಬು, ಅಡಿಕೆ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆ, ಜೋಳ, ಬೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲವುಗಳೂ ದಶವಂದ ತೆರಿಗೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾ - ಭತ್ತದ ಸುಂಕ, ಭತ್ತಾಯ, ಅಡಕೆಯ ಸುಂಕ, ಎಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕ, ಎಲೆಯ ಪನ್ನಾಯ ಮುಂತಾದವುಗಳು.[೪೦೩]

೩.೧.೨೦. ಸಿದ್ಧ-ಆಯ-ಸಿದ್ಧಾಯ

ಸಿದ್ದಾಯ ಎಂಬುದು ಕೃಷಿ ಭೂ ತೆರಿಗೆ ಎಂದು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ಸಲ ಮನೆತೆರಿಗೆ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹು ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೫ರ ಶಾಸನವು

'ಗಂಗ ಸಿದ್ದಾಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹು ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಿದ್ದಾಯ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು ಗಂಗರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವು ಸಹ ಕೃಷಿ ಭೂ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು, ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲೂ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕರಭೂಮಿ.[೪೦೪] ಹೊಲದೆರೆ,[೪೦೫] ಅರುವಣಭೂಮಿ, ದಶವಂದ,[೪೦೬] ಲಾವಣಿಗೆ[೪೦೭] ಪಣ ಮೊದಲಾದವು ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ವಶವಂದ (ದಶಬಂಧ) ಇದು ಉತ್ಪಾದನೆಯ ೧/೧೦ನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಭೂ ನೀರಾವರಿಗೆ ಬಿಡುವ ಕರವಾಗಿದೆ.[೪೦೮] ಮಲಘಾಣ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಶವಂದಮಾನ್ಯ[೪೦೯] ಇಂತಹ ಕರಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ನೇರವಾಗಿ ರಾಜಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಭುತ್ವದ ದಶವಂದ ಎಂದು ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಇದನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೪೧೦] ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳ ೧/೧೦ ಭಾಗವನ್ನೂ, ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ನಿಬಂಧವಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ[೪೧೧] ಇದ್ದಿತು. ವ್ಯಾಪಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಸುಂಕದ ದಸವಂದವನ್ನು ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ ಚಿನ್ನತುಂಬಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ಥಳದಲು ಪುಟ್ಟಿದ ಪೊನ್ನಲು ಸುಂಕವೆಗ್ಗಡೆಗಳು ದಸವಂದಮು[೪೧೨] ಬಿಟ್ಟರು, ತಳಭಂಡದ ಪೆರ್ಜುಕದ ದಸವಂದಮುಂ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದೆ. ದಸವಂದವು ಸಂಸ್ಕೃತದ ದಶಬಂಧ ಎಂಬುದರ ತದ್ಭವ. ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಹ ದ್ದಾಗಿದೆ.[೪೧೩] ದಶಬಂಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾದ ಕನ್ನಡ ಪದ ಪತ್ತೊಂದಿ, ಮೂಲತಃ ಪತ್ತೊಂದಿ ಎಂಬುದು. ದಶಬಂಧ ಎನ್ನುವುದು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಧಾನ್ಯ ರೂಪವಾದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಹತ್ತರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ.[೪೧೪] ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೇ ಪತ್ತೊಂದಿ ಎಂಬ ಪದವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. "ಭಟ್ಟರ್ಗೆ ಒಡ್ಡಲ ಆ ಪತ್ತೊಂದಿ ವಿಟ್ಟಾರ್".[೪೧೫] ಈಗಲೂ ಸಹ ಜಮೀನ್ದಾರರು ರೈತರಿಗೆ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಲು ಹೊಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಹೊಲದ ಬೆಳೆಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಶಾಸನವು ಆಹವಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ "ಬಸದಿಗೆ ಸಮಭಾಗವಿಕ್ಕಿಯುಣ್ಬರ್" ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಜಿನಾಲಯ ಬಸದಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ತೋಟವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಬಸದಿಗೆ ಸಮಭಾವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಭೋಗಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕೋರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.[೪೧೬] ಜಮೀನಿನ ಉತ್ಪನ್ನದಲ್ಲಿ ಗೇಣಿದಾರನು ಭೂಮಾಲಿಕನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಅರ್ಧಭಾಗವೇ ಕೋರು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪತ್ತೊಂದಿರು ಕೋರು ಎಂದಿದೆ.

ಎಂದರೆ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೪೧೭] ಈ ದಶವಂದವು ನೇರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ''ಪ್ರಭುತ್ವದ ದಶವಂದ'' ಎಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೪೧೮]

ಭೂಕಂದಾಯ ಪದ್ಧತಿಯು ಪಾರಂಪರಿಕವಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದರೂ ಭೂಮಿಯ ಫಲವತ್ತತೆ ಮತ್ತು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕನುಸಾರ ತೆರಿಗೆ ನಿರ್ಧರಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಮನ್ಮಥ ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಬೀಜವಿದ್ದ ಉತ್ತಮ ಕರಿಯ ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಲಿಕೆ ೨, ಮಧ್ಯಮ ಸಲಿಕೆ ೧ ನಂತರ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಉತ್ತಮ ನೆಲಕ್ಕೆ ಪಣ ೨, ಮಧ್ಯಮಕ್ಕೆ ಪಣ ೧, ಅಡ್ಡೆ ೧, ಕನಿಷ್ಠಕ್ಕೆ ಪಣ ೧ ಎಂದು ಕರಾಕರಣೆಗೆ ಮಾಡಲು ಸಂಸ್ಥಾಪತ್ರ ಕೊಟ್ಟ ಸಂಗತಿ ಕಾರ್ಜೋಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.

ಬಾಗಳಿಯ ಶಾಸನವು ಲಾವಣಿಗೆಯ ಪಣ[೪೧೯] ಎಂದರೆ ಈಗ ಲಾವಣಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನೆನಪಿಸುತ್ತದೆ. ಲಾವಣಿಗೆ ಎಂದರೆ ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಲಾವಣಿಗೆ ಪಣ ಎಂಬುದು ಹೀಗಿದೆ. ''ಅಗ್ರಹಾರ ಬಾಳ್ಗುಳಿಯಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಮಯ್ನೂದಿಂಬರು ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗುಣ ಸರಳಾಗೆಯ ಕುಶಲರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ ಶಿವಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರ ಸನ್ನಿದಾನದೊಳ್ ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭೂ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಯ ದಿಬ್ಯ ಶ್ರೀ ಪಾದದೊಳ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಮ್ಮಾಡಿ ದೇವರಗ್ರಾಸನದ ಸತ್ರದಲಯ್ವರು ನಿರಂತರ ಮುಣ್ಬಂತಾಗಿ ಮಿಕ್ಕುದ ಪಿರಿಯ ಕೆರೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಡವಂತಾಗಿಯರಸುವೇರಿಂಗೆ ಮುನ್ನನ್ನಡೆವ ಪಾಗಮಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಗಮುಂ ಲಾವಣಿಗೆಯ ಪಣಮುಂ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಜಿನಾಲಯದ ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ...'' ಎಂಬುದು ಲಾವಣಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಡಾ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಲಾವಣಿಗೆಯ ಪಣ ಎಂಬುದು ಲಾವಣಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೇ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಇಂದಿನ ಲಾವಣಿ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಅದು ಹೋಲುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.[೪೧೯ಅ]

ಕುಳಿಯ ಸುಂಕ ಇದು ಅದಿರುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಕುಳಿಯ ಸುಂಕವೆಂಬುದು ತೋಟದ ಭಾವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿಯಸುಂಕ, ಕುಳಿ[೪೧೯ಆ] ಎಂದರೆ ಭಾವಿ ಎಂದು ಶಿಕಾರಿಪುರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಭೂಕಂದಾಯಗಳು ಹೊಲದೆರೆ, ಗೆಯತೆರೆ, ಮೂಡಲೊಂದು ಪಣ, ಅರುವಣ, ದಸವಂದಗಳು ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೪೨೦]

೩.೧.೨೧. ಭೂ ಸ್ವಾಮ್ಯ

ಭೂ ಮಾಲಿಕತ್ವ ಹೊಂದಿದವರೆಲ್ಲ ಸ್ವತಃ ರೈತರಾಗಿರಬೇಕೆಂದೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ವಂತ ರೈತರಲ್ಲದ ಜನ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಬೆಳೆ ಬರಲಿ ಬಾರದಿರಲಿ ನಿಗದಿಯಾದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಭೂ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿದವರು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ 'ಕಟ್ಟು ಗುತ್ತಿಗೆ' ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಸ್ವಂತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ರೈತರು (ಕೃಷಿಕರು) ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಭೂ ಕಂದಾಯದ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟ ವಿವರಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ದಾನ ಬಿಡುವಲ್ಲಿ "ಕೆಯಿಗೆ ಪ್ರಭುಗಳ ಪೊರಗೆ ದಶವಂದ" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿರಗುಪ್ಪ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ದಸವಂದ ಬೆಳೆಯ ೧/೧೦ ಭಾಗ. ಧಾನ್ಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು.[೪೨೦೮]

ಭೂಮಿಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡು ದಾನ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಮಾರ್ತಂಡ ನಾಯಕನು ಕುಡತಿನಿಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿಸಿದ ಮಾರ್ತಂಡೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ದಾನ ಬಿಟ್ಟನು. ಆದರೆ ಯಾರಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. ಕೇತಣೆಯ ಸಾಹಣೆಯು ಗುತ್ತುವಾಂಡದೊಳು ಮಾಡಿಸಿದ ಶಿವವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಿಂದ ರಾಚಮಲ್ಲನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ದಾನವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಮೈದುನ ಚೌಡಯ್ಯ ನಾಯಕನು ಪಂಪಾತೀರ್ಥದ ಏಳನೂರ್ವರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಾಮಂತ ಲಖ್ಖೆಯನಾಯಕ, ಮಾದೆಯ ನಾಯಕರ ಕೈಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ದಾನ ನೀಡುತ್ತಾರೆ.

ಭೂಮಾಲೀಕತ್ವವು - ೧ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ, ೨ ಸಂಯುಕ್ತ, ೩ ಸಾಮೂಹಿಕ ಎಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.[೪೨೦೯]

೧. ವ್ಯಕ್ತಿಗತ : "ಬೋವಿಮಯ್ಯಂಗಳ ಮಗ ಸೋವಿಯಮಯ್ಯರಿಗೆ ವರ್ಗ ಬಿಟ್ಟಕೆಯಿ", "ದಳವಾರ ಗಂಗರಾಮಾಳು ಪಡೆದ ತೋಂಟ", "ಕುಲಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಾಗಿ ಉಂಡಿರ್ಪನೆಂದು ದೇವಯ್ಯನಿಗೆ ಧಾರೆ ಎರೆದು ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿರ್ಪನೆಂದು ದೇವಯ್ಯಂಗೆ ಧಾರೆ ಎರೆದು ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳು" ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಒಡೆತನಗಳಾಗಿವೆ.

೨. ಸಾಮೂಹಿಕ : "ಗಾಣಿಗಗೆಯಿ", "ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆಯ್ಯಿ"ಗಳು ಸಾಮೂಹಿಕ ಒಡೆತನಗಳಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿ, ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬಿಡುವ ಭೂದಾನ, ದತ್ತಿ ಅವನ ಸ್ವಂತ ಒಡೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಒಮ್ಮೆ ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಈ ಭೂಮಿಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾರದೇ ಅಧಿಕಾರವಿರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಮೋಸ ಮಾಡಿ ಅಪಹರಿಸಿದರೆ ಅದು ಮಹಾಪಾಪವೆಂದುಯ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು.

೩. **ಸಂಯುಕ್ತ :** ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಬಿಡುವ ದಾನದತ್ತಿಗಳ ಒಡೆತನದ ಜಂಟಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನರಿಗೆಲ್ಲ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳಾದ ದೇವಾಲಯ, ಕೆರೆ, ಭಾವಿ, ಸತ್ರ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೆ ಬಿಡುವ ದತ್ತಿಗಳ ಒಡೆತನ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಆಯಾ ಊರ ಪ್ರಭುಗಳು, ಮಹಾಜನರು, ನಾಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಂಘ-ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿತ್ತು.

ರಾಜಕುಮಾರರು, ರಾಣಿಯರು ಅವರ ಮಕ್ಕಳು ಸ್ವಂತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ೧. ಕುಮಾರವೃತ್ತಿ, ೨. ಕುಟುಂಬಿಟ್ಟಿ, ೩. ಅಣುಗಜೀವಿತ ವೀರರಿಗಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಭೂದಾನಕ್ಕೆ ನೆತ್ತರ ಕೊಡುಗೆ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೨೦೨]

ಭೂ ಮಾಲೀಕರು - ಭೂಗೇಣಿದಾರರ ಹಕ್ಕು

ಶಾಸನಗಳು ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಭೂಮಿ, ನೀರಾವರಿ, ಇಳುವರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಭೂಗೇಣಿದಾರರು ನೀಡುವ ಹಕ್ಕು, ಅವರಿಗೆ ಸಿಗುವ ಲಾಭಗಳ ಕುರಿತು ಹೇಳೀವೆ.[೪೨೦೩] ಅವು-

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಭೂಮಿಗಳು

೧. ಭೂಮಿಗಳು ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಅವರು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೨೦೪]

೨. ಗೇಣಿದಾರರು ತಾವೇ ಕೃಷಿ ಮಾಡಬೇಕು.

೩. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಸ್ಥಾನಿಕ ಹೊನ್ನುಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಒಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ೧ ಪಣ ಸಿದ್ಧಾಯಶನ್ನು ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಗಳಿಗೆ ಶಿವರಾತ್ರಿಯಂದು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು.

೪. ತೋಟಗಳು ಮಣಲಗದ್ದೆ ಅಥವಾ ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವರು ಒಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹಾಗಸಿದ್ಧಾಯವೆಂದು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

೫. ಹಣ್ಣಿನ ತೋಟಗಳು ಮಾರಲು ಮತ್ತು ಗುತ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು.

೬. ಸಾಗುವಳಿಕಾರರು ಕೃಷಿಯನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಆ ವರ್ಷದ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಆದಾಯದಲ್ಲಿಯ ಪಾಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

೭. ಬಾಡಿಗೆಯು ನೆರೆಹೊರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಷ್ಟು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೋ ಅಷ್ಟೇ ಇರುತ್ತಿತ್ತು.

೮. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರು ಬಿಟ್ಟಿ (ಸೆಟ್ಟಿಸೊಲ್ಲ)ದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು.

೯. ಕೃಷಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಇಳುವರಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಯಾವುದೇ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರು ನಾಶವಾದರೆ, ಅದು ಉಳಿದ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಕಟ್ಟುಗುತ್ತಿಗೆಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು.

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಭೂಮಿ[೪೨೧]

ಸದಸ್ಯರು	ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ	ಒಣಭೂಮಿ
೧. ದೇವಾಲಯದ ಮ್ಯಾನೇಜರ್	೧೦	೨೦
೨. ಪುರೋಹಿತ	೨	೫
೩. ಡ್ಯಾನ್ಸಿಂಗ್ ಮಾಸ್ಟರ್	೪	೬
೪. ಡ್ಯಾನ್ಸಿಂಗ್ ಮಿಸ್ಟ್ರೆಸ್	೬	೧೨
೫. ಡ್ಯಾನ್ಸಿಂಗ್ ಗರ್ಲ್	೨	೪
೬. ಸಂಗೀತಗಾರ	೩	೫
೭. ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗೀತಗಾರಳು	೩	೫
೮. ಕೊಳಲು ವಾದಕ	೩	೩

ಅಲ್ಲದೆ ಕಾಕತೀಯ ರುದ್ರದೇವನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨ರ ಅಕನೂರು (ಜಿ.ನಾಲಗೊಂಡ) ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ತೆರಿಗೆಗಳ ವಿವರವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ತೆರಿಗೆಗಳು ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿವೆ:

೧. ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿ - ೪ ಪಣ (ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ)

೨. ತೋಟಮಾಲಿಕ - ೩ ಚಿನ್ನಮ್ಮಗಳು (ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ)

೩. ತಮ್ಮಡಿ (ದೇವಾಲಯದ ಪುರೋಹಿತ) - ೩ ಗದ್ಯಗಳು (ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ)

೪. ಗೊಲ್ಲ (ಕುರಿಕಾರ-ಪಶುಪಾಲಕ) - ೨ ಗದ್ಯಗಳು (ವೃತ್ತಿತೆರಿಗೆ)

೫. ಕುಂಬಾರ - ೧ ಗದ್ಯ (ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ)

೬. ಬಸದಿ ಜೈನರು - ೫ ರುಕ್‌ಗಳು (ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ)

೭. ಹಜಾಮ/ನಾವಿದ - ೫ ರುಕ್‌ಗಳು (ವೃತ್ತಿತೆರಿಗೆ)

೮. ಎಕ್ಕಟಿಗಳು - ೫ ರುಕ್‌ಗಳು (ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ)

೯. ಹೂ ಮಾರುವವರು - ೫ರುಕ್‌ಗಳು (ವೃತ್ತಿತೆರಿಗೆ)

೧೦. ಮನೆತೆರಿಗೆ - ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ[೪೨೨]

ಮೂಲಕರ ಆಕರಿಸುವ ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಮೂಲಕರ ಭೋಜಿಕ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಷ್ಣುಸೇನನ ಕ್ರಿ.ಶ.೬೦೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಧ್ರುವಾಧಿಕರಣ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾತವಾಹನರ ಕಾರ್ಲೆಶಾಸನವು ಕರುಕಾರ ಕುಶಲಕೈಗಾರಿಕೆಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಸೈನಿಕರ ತೆರಿಗೆಗೆ ಬಂಟೇಲಪನ್ನು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಎಕ್ಕಟಿಗರು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨ರ ಕಾಕತಿ ರುದ್ರದೇವನ ಅಕುನುರು ಶಾಸನವು ಪ್ರತಿ ಎಕ್ಕಡಿಯು ೫ ರುಕ್‌ಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೪೨೨]

೩.೨. ಕಂದಾಯಗಳು

ಒಂದು ನಾಡಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಏಳ್ಗೆಗಳು ಅದರ ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿವೆ. ರಾಜ್ಯದ ಸಪ್ತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಶವೂ ಮಹತ್ವದ ಅಂಗವಾಗಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಆದಾಯ ಮೂಲಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯ ಅಥವಾ ತೆರಿಗೆಗಳ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಾವು ಯಾವುದೇ ನಾಡಿನ ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಹೊರಟಾಗ ಆ ನಾಡಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸುಭದ್ರತೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆಳುವ ಅರಸರುಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ ನೀಡಿದ್ದರು. ಈ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸುವ ಮಾರ್ಗವೆ ತೆರಿಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಸಾರಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮೂಲಗಳಿಂದಲೂ ಸಹ ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಆದಾಯವು ಬರುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

೩.೨.೧. ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸುಂಕದ ಪ್ರಕಾರಗಳು

ರೈತನ ಮೂಲ ಉದ್ಯೋಗ ಕೃಷಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಆತ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಅದು ಭೂಮಿಯ ಫಲವತ್ತೆ ಮತ್ತು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳು ಕರಭೂಮಿ, ಹೊಲದೆರೆ, ಗೆಯ್ಯತೆರೆ, ಆರುವಣ, ದಸವಂದ, ಸಿದ್ಧಾಯ, ಮೂರಲೊಂದು ಪಣ ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ.[೪೨೩]

ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ೯೯ ದಿನಾರ ಸಿದ್ಧಾಯವನ್ನು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ತಸ್ಮಾದನ್ಯ ಸರ್ವಬಾಧಾರಹಿತ ಏಕಸ್ವರ್ವಭಾವಿನೋಭೂಪಾಳಾಮಾಳಿಯನ್ನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಯ ತೆರಿಗೆ ನೀಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಪುರಶಾಸನ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮಹಾಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಊರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮಡ್ಡೆಹೊಲ, ಗದ್ದೆ, ಹುಣಸಿಮರಗಳು, ಗವುಡ ಮಾನ್ಯದ ಹಣ. ಭತ್ತದ ಆದಾಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಪುಣ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂಬ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ತೆರಿಗೆ ಆದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಹತ್ವದ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದಾಯ ತೆರಿಗೆ ಎಂಬುದು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾರಿ ಆಕರಿಸುವ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅಂಗಡಿ, ಮನೆಗಳ ಮೇಲೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಆಕರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಸೌಲಭ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೧. ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ತೆರಿಗೆ

೨. ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ

೩. ವೃತ್ತಿ, ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ತೆರಿಗೆ

೪. ಇತರೆ ತೆರಿಗೆ

೫. ವ್ಯಾಪಾರದ ತೆರಿಗೆ

ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ೧. ತೆರಿಗೆಗಳು, ೨. ಇತರ ಆಕರಗಳು ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಾಜನು ದೇಶವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಕೊಡುವ ಪ್ರತಿಫಲವೇ ತೆರಿಗೆಗಳೆಂದು (ಸುಂಕ, ಕರ) ಗೌತಮ ಸಂಹಿತೆ, ನಾರದ ಸಂಹಿತೆ ಮೊಂತಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಭಾವಿಸುತ್ತವೆ. ಇದು ರಾಜನಿಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಒಪ್ಪಂದವಿದ್ದಂತೆ. ರಾಜನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಪಡೆದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿರುಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದಿರುವುದರ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು.

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಾದ ರೂಗಿ, ಕನ್ನೊಳ್ಳಿ ಶಾಸನಗಳು ಕರಭೂಮಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಭೂಮಾಪನವನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ : ಕೆರೆಯಳತೆಯ ಪಿರಿಯಕೋಲ್. ಹೀಗೆ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಮಾಡಿದನಂತರ ಕರ ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸೂಕ್ತಿ ಸುಧಾರ್ಣವ ಸಿದ್ಧಾಯ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಮೊದಲೇ ನಿಗದಿಗೊಳಿಸಿದ (ಸಿದ್ಧ) ಈ ಆಯ ಭೂಕಂದಾಯಕಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ತಿಸಳೆಯ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯರಸರು ಖೇಡದ ಮೇಲಾಳ್ಕೆಯ ಸಿದ್ಧಾಯದಲು ೬ ಗದ್ಯಾಣ, ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಗೋವಣರಸ ಖೇಡದ ಮನ್ನೆಯದ ಸಿದ್ಧಾಯದಲು ೧೦ ಗದ್ಯಾಣ ವರ್ಷಪ್ರತಿ ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವು ಇಂಡಿ ತಾಲೂಕಿನ ಅಗರಖೇಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೯). ಇದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಯವು ಭೂಕಂದಾಯಕ್ಕಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಮನೆ, ಅಂಗಡಿಗಳ ಮೇಲೂ ಸಹ ಆಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೪೩೩]

ಕೊಪ್ಪಳದ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟನು ಹುಲಿಗೆಯೆಂಬ ಪುರವನ್ನು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಿಂದ ಪಡೆದ. ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯಿಂದ ಸೀಳುನಾಲೆಯನ್ನು ತಂದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟನ ಪತ್ನಿ ಅಕ್ಕಿಕಬ್ಬೆ. ಮಕ್ಕಳು [illegible] ಮತ್ತು ರುದ್ರ[illegible]

ಸೋಮನಾಥನು ಶಿವದೇವಾಲಯ ಮಾಡಿಸಿದ. ಸೋಮನಾಥನ ಪತ್ನಿ ಮಂಚಿಕಬ್ಬೆ, ಇವರು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಊರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಯ್ಯಲತೋಟ, ಪರಿನೀರತೋಟವನ್ನು ಚತುಸ್ಸೀಮಾ ಸಮೇತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಮಹಾಜನರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಹೇಳುತ್ತ ಮುಂದುವರೆದು ಪುಲ್ಲವಿಗೆಯ ದ್ರೋಣಮರಸನ ತಮ್ಮ ಬಾಚರಸನು ಪುಲ್ಲವಿಗೆಯ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವರ ದೀಪದ ಎಣ್ಣೆಗಾಗಿ ೫ ಪಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಿದ್ಧಾಯ ಭೂಕಂದಾಯಕ್ಕಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.[೪೨೪]

೩.೨.೨. ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ತೆರಿಗೆ

ಕ್ರಿ.ಶ.೯೨೯ರ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ೩ನೇ ಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ಉಪನಯನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದ್ರಮ್ಮಗಳನ್ನು ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮಾಣಿಯು ಈ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಲೇಬೇಕಿತ್ತು.[೪೨೫]

ಹಂದರವಣ : ಮದುವೆಯ ಹಂದರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆಗೆ ಹಂದರವಣ ಎಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ - ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ೩ ದ್ರಮ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವೆಂದು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

ಆದರೆ ಶೂದ್ರರು - ತಮ್ಮ ಮದುವೆಗೆ - ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮದುವೆಗೆ ೭ ದ್ರಮ್ಮ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಉದಾ : ೪ ಗೋವಿಂದನ ದಂಡಾಪುರ ಶಾಸನ-ಕ್ರಿ.ಶ.೯೧೮ ೩ನೇ ಕೃಷ್ಣ - ೯೨೯ ಮದುವೆ ತೆರಿಗೆಯು ಮದುವೆ ಪ್ರಕಾರದ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದವು. ಅದು ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

೧. ಒಬ್ಬ ಕನ್ಯೆಯ ಕಡ್ಡಾಯ ಮದುವೆಗೆ - ೧ ಬಾಗಿಲು ವಣ ಮತ್ತು ೧ ದೇವರ ಹಣ.

೨. ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಕೂಡಿಕೆ ಮದುವೆಗೆ - ೧ ಬಾಗಿಲು ಅಥವಾ ೧ ದೇವರ ಹಣ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

೩. ಮಗುವಿಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ - ಒಂದು ಧರಣ ತೆರಿಗೆಯಿತ್ತು.

೪. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ಗುರುಕುಲ ಶಿಕ್ಷಣ ಮುಗಿಸಿ ಮರಳಿ ಮನೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದಾಗ ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆತನು ತೆರಿಗೆ ನೀಡಬೇಕಿತ್ತು.

೫. ಯುವರಾಜ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು - ಅಪುತ್ರಕ ಧನದ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಂತಾನವಿಹೀನರ ಆಸ್ತಿಕರ. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಹ - ಸಂತಾನಹೀನರ ಆಸ್ತಿಕರ ಎಂದು [illegible]

ನೀಲಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಇದು ಅಪುತ್ರಿಕಧನದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಮಂಜಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಅಪುತ್ರಕರ ಆಸ್ತಿಯೇ ವಿನಃ ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯಕವಾಗಿ, ಅದು ಸಂತಾನವಿಹೀಣರ ತೆರಿಗೆಯೆಂಬುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಂತಾನರಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಿಧನವಾದ ನಂತರ ಆ ಆಸ್ತಿಗೆ ಆತನ ವಿಧವಾ ಪತ್ನಿಯು ಒಡೆಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇದು ತೆರಿಗೆಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಈ ಪ್ರಕಾರದ ತೆರಿಗೆಯು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು.

ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾದ, ಜನನ, ನಾಮಕರಣ, ತೊನ್‌ಸೂರ, ಉಪನಯನ, ಶ್ರಾದ್ಧಕಾರ್ಯ ಕ್ರಮಗಳಿಗೆಲ್ಲ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹೀಗೆ ಮದುವೆದೆರೆ, ಹಂದರಹವಣ, ಹಂದರವಣ, ಹಂದದೆರೆಗಳು, ಮದುವೆಯ ಆಯ, ಮದುವೆಯ ಹೊನ್ನು, ಮದುವೆಯ ತೆರ, ಮದುವೆಯ ಸುಂಕ, ಹಂದರ ಹಣ, ಪಸೆಯಹಣಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿವೆ. ಕಾಟಿಲ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇಂಥ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲೂ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ತೆರಿಗೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಹಂದರ - ಪೆಂದಾಲ, ಹಸೆ, ವಧು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮನೆ. ಇವುಗಳು ಕರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದವು. ಮದುವೆ ಮೆರವಣಿಗೆಗೂ ತೆರಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ - ವಧುವರ - ಜನ್ನೈರ್ - ದೇಯಮ್ -ಕರಮ್ ಎಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಧು - ವರರು ಎರಡು ಕಡೆಯವರು ತೆರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೦ರ ಶಾಸನವು ಸಾಳ್ವತಿಮ್ಮರಸನು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಗಾಣಗಿರಿ ಗುತ್ತಿ ಮತ್ತು ಇತರ ರಾಜ್ಯಗಳ ಈ ವಿವಾಹ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಥವಾ ಕರವಿನಾಯ್ತಿ ನೀಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಮುಂದೆ ತಿಮ್ಮಪುರದ ಗಂಗ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಇತರರು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಆ ತೆರಿಗೆಯು ರದ್ದಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ತೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಪೆಂಡಿಲ್ -ಸುಂಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಈ ತೆರಿಗೆಯು ಕೆಲವು ಪ್ರಕಾರದ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ವಿನಾಯ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಅದು ೧೫೪೭ರ ಸಾದಾ ಶಿವರಾಯನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಹುಲಿಗೇರೆ-ನಾಡು' ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಲಾಯಿತೆಂದಿದೆ.[illegible]

೩.೨.೩. ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ, ಮನೆ ಮತ್ತು ಮನೆ ನಿವೇಶನಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

ಅವರ ಆಸ್ತಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಗದವರಿಗೂ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು [illegible].

೧. ಉನ್ನತ - ವರ್ಗದವರಿಗೆ ೭ ಪಣ

೨. ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ೫ ಪಣ

೩. ಕೆಳಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ೫ ಪಣ

೪. ಕೆಳವರ್ಗದವರಿಗೆ - ೨ ಪಣಗಳು ಎಂದಿತ್ತು.[೪೨೫ಅ]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪ರ ಶಾಸನವು 'ನೆಲ-ದೆರೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೆಲ-ದೆರೆ ಎಂಬುದು ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಗೂ ಮತ್ತು ಮನೆ-ನಿವೇಶನಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನೆ-ನಿವೇಶನದ ತೆರಿಗೆ ಎಂಬುದು ಖಚಿತ.[೪೨೫ಇ]

ಮನೆದೆರೆ,[೪೨೫ಈ] ಮನೆ-ವಾಣಗಳು[೪೨೫ಉ] ಮನೆ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೧ರ ಶಾಸನವು ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮನೆಗಳ ಮನೆದೆರೆ-ಮಾನ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಶಾಸನವು- ಕಂಬದ-ನಾಲ್ವರ್[೪೨೫ಊ]-ಸೂಳೆಯರ್- ಮನೆಯ ವಾಣಂ... ಬಿಟ್ಟ" ಎಂದಿದ್ದು. ಆ ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿಯರ ಮನೆತೆರಿಗೆ ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೪ ಶಾಸನವು 'ಬಾಗಿಲು ಹಣ' - (door tax) ಎಂಬುದು ಮನೆತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಹೊಸ್ತಿಲು-ಹಣ, ಹೊಸವೆಲು, ಹೊಸ್ತಿಲು ಮನೆಯ ತೆರಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ.

೩.೨.೪. ಹಳೆಯ ಮನೆ-ಹೊಸಮನೆ ತೆರಿಗೆ

ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೪ರ ಶಾಸನವು - ಹಳೆಯ ಮನೆಗೆ - ಒಂದು ಸಲಿಕೆ, ಹೊಸಮನೆಗೆ - ಅರ್ಧಸಲಿಕೆ ತೆರಿಗೆ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೨ ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಬೀಳ್ -ಸಿದ್ದಾಯ' ಮನೆಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಂಗಡಿಗಳಿಗೆ ಎಂದಿದೆ.

ಸಿದ್ದಾಯ ಎಂದರೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ, ಮೊತ್ತ. ಬೀಳ್ ಅಥವಾ ಬೀಳು-ಬಂಜರುಭೂಮಿ, ಕೃಷಿರಹಿತಭೂಮಿ, ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸದ ಮನೆಗೆ ತೆರಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.[೪೨೫ಋ]

ಸಿದ್ದಾಯ - ಸೂಕ್ತಿ ಸುಧಾರ್ಣವ 'ಸಿದ್ದಾಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಇದು ಭೂಕಂದಾಯಕಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಎಂಬುದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ತಿಸಳೆಯ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯರಸರು ಖೇಡದ ಮೇಲಾಳ್ಕೆಯ ಸಿದ್ಧಾಯದಲು ೬ ಗದ್ಯಾಣ, ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಗೋವಣರಸ ಖೇಡದ ಮನ್ನೆಯವ ಸಿದ್ಧಾಯದಲು ೧೦ ಗದ್ಯಾಣ ವರ್ಷಪ್ರತಿ ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವು ಇಂಡಿ ತಾಲೂಕಿನ ಅಗರಬೇಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೯, ಆದ್ದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಯ. ಭೂಕಂದಾಯಕ್ಕೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿರದೇ ಮನೆಗಳ ಮೇಲೂ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು

೩.೨.೫. ಧಾರ್ಮಿಕ ತೆರಿಗೆ

ಬಾದಾಮಿ ವಾಡಖಾನ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನವು - ಉಪನಯನ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಒಂದು ಧರಣ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರಮಾಣ ೫ flowers of good money ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ.[೪೨೬]

೧. ದಾಯ-ಧರ್ಮದ ತೆರಿಗೆ, ೧೧೦೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಪರಮ ಧಾರ್ಮಿಕ ತೆರಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

೨. ಮಠ-ದೆರೆ ಈ ತೆರಿಗೆಯು ಶಾಲೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ತೆರಿಗೆಯು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು.

೩. ತಪೋಧನರ ಹಡಿಕೆ, ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ಜೀವನ-ವಸತಿ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಗೆ ತಪೋಧನರ ಹೂಡಿಕೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.[೪೨೬ಅ]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಕಾಲದ ಕೊಪ್ಪಳದ ಒಂದು ಶಾಸನವು ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟನು ಹುಲಿಗೆಯೆಂಬ ಪುರವನ್ನು ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಿಂದ ಪಡೆದ. ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯಿಂದ ಸೀಳುನಾಲೆಯನ್ನು ತಂದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟನ ಪತ್ನಿ ಅಚ್ಚಕಬ್ಬೆ, ಮಕ್ಕಳು ನಾರಣಭಟ್ಟ, ದ್ರೋಣಭಟ್ಟ ಸೋಮನಾಥ, ದುಗಯ್ಯಭಟ್ಟ ಮತ್ತು ದುರ್ರಾದಿತ - ಎಂಬುವರು. ಸೋಮನಾಥನು ಶಿವದೇವಾಲಯ ಮಾಡಿಸಿದ. ಸೋಮನಾಥನ ಪತ್ನಿ ಮಂಚಿಕಬ್ಬೆ ಇವರೀರ್ವರೂ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಊರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಯ್ಯಲತೋಟ, ಪರಿನೀರ ತೋಟಯನ್ನು ಚತುಸ್ಸೀಮಾ ಸಮೇತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಮಹಾಜನರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಹೇಳುತ್ತ - ಪಲ್ಲವಿಗೆಯ ದ್ರೋಣ ಮರಸನ ತಮ್ಮ ಬಾಚರಸನು ಪಲ್ಲವಿಗೆಯ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವರ ದೀಪದ ಎಣ್ಣೆಗಾಗಿ ೫ ಪಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದಿದೆ. ಸಿದ್ಧಾಯವು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದ ನಿಧಿ.

೩.೨.೬. ದನಕರುಗಳ ತೆರಿಗೆ, ಸಂಚಾರಿ ಆಸ್ತಿ ತೆರಿಗೆ

೧೪೮೮ರ ಶಾಸನವು 'ಚಾರ-ಆದಾಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸಾಕು ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅಂದು ಅಸ್ತಿಯಂತಿದ್ದವು. ಆಕಳು-ದೆರೆ, ಎಮ್ಮೆ-ದೆರೆ, ಕುರಿ-ದೆರೆ ಆಡುದೆರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದನ-ಕರುಗಳು ಅಥವಾ ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ದಾನದ-ತೆರೆ ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗೋವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಶು-ಆಕಳು ಆಗಿದೆ.

ನಾಲ್ - ಆವು

ನೆಲ್ - ಎತ್ತು

ನೆಲ್ - ಎತ್ತು

ಪದಗಳು ದನಕರುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆಗಳೆಂದು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತವೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಲ್ -ಎಮ್ಮೆಯ ಹಡಿಕೆಯ ನೆತ್ತುವ ಹೆಗ್ಗಡೆಗಳ ಆರು ಬಂಡೆಯಮ್ " ಎಂದಿದ್ದು ಯಾವುದೇ ಅಧಿಕಾರಿಯು ನಲ್ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಡಿಕೆ ಅಥವಾ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದಿತ್ತೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

'ಆಯ-ಮನೆ-ವಣ' ಎಂಬುದು ಆಡುಗಳ ಶೆಡ್ಡು ಅಥವಾ ನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿತ್ತು. 'ಕೊಟ್ಟಿಗೆ-ದೆರೆ-ದನಕರು'ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳವಾದ (ದಾಬೆಗೆ) ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಹಾಕಿದ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ.[೪೨೭]

೩.೨.೭. ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆ

ಎಲ್ಲ ವೃತ್ತಿಯಗಳ ಮೇಲೂ ತೆರೆಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.[೪೨೮]

'ಬಣ್ಣಿಗೆ-ದೆರೆ', 'ಬಣ್ಣಿಗೆ-ಸುಂಕ', 'ಕಾರು-ದೆರೆ', 'ಕಾರುಕ-ದೆರೆ'

ಬಣ್ಣಿಗೆ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ವರ್ಣಕ ಎಂಬುವುದದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ವರ್ಣಕ = ಕುಶಲ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಾರ ಶಿಲ್ಪಿ. ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಂಥವನಾಗಿದ್ದ. ಆದ್ದರಿಂದ ವರ್ಣಕ ಎಂದಿದೆ. ಕಾರು-ಕಾರುಕ-ಇದೂ ಒಬ್ಬ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಯನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತಿದೆ. ಕೆಲಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಪಂಚ-ಕಾರುಕ-ದೆರೆ' ಎಂದಿದೆ. ೫ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ" ಎಂಬರ್ಥ. (tax on five artisans), ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಸಾದ' ಅಥವಾ 'ಸಾದ-ಬಣ್ಣಿಗೆ' ಇದು ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಅರ್ಥ. ಬಣ್ಣಿಗೆ ಎಂಬುದು ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಪದವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೨ರ ಶಾಸನವು ವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಬಡಿಗ, ಕಮ್ಮಾರ, ಸಮಗಾರ, ಆಗಸ, Deda(ಜೇಡ), ನೇಕಾರ -ಇವರೆಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯೇ 'ಬಣ್ಣಿಗೆ-ಸುಂಕ'(Bannig-sumka) ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

೩.೨.೮. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಇತರ ವೃತ್ತಿ ತೆರಿಗೆಗಳು

೧. 'ಅಸಗ-ದೆರೆ', 'ಅಸಗರ-ತೆರೆ', 'ಅಸಗರ-ಸುಂಕ', ಅಗಸರ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ.[೪೨೯]

೨. ಅಕ್ಕಸಾಲಿ-ಆಯ = ಚಿನ್ನಭರಣ ತಯಾರಿಸುವ (ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನ) ಅಕ್ಕಸಾಲಿಯ ತೆರಿಗೆ

೩. 'ಕಮ್ಮಾರಿಕೆಯ - ದಶವಂದ', 'ಕುಲುಮೆ-ದೆರೆ', 'ಕಮ್ಮಾರ-ತೆರಿಗೆ'ಗಳು ಕಮ್ಮಾರರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ.

೪. 'ಕುಂಬಾರ-ದೆರೆ', 'ಕುಂಬಾರು-ದೆರೆ', 'ಕುಂಬಾರ-ಕಾಣಿ'- ಕುಂಬಾರವೃತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಗಳು

೫. [illegible]ವಾರಿ', 'ನಾವಿದ-ದೆರೆ', 'ನಾಯಿಂದರ-ದೆರೆ', ನಾಯಿಂದರ ತೆರಿಗೆಗಳು ಕೌರಿಕ್ಷ್ರದ ತೆರಿಗೆಗಳಾ[illegible]

೬. 'ನೋಟ-ವನ' - ನಾಣ್ಯ ಚಲಾವಣ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನ ತೆರಿಗೆ (tax on Examiner of coins)

೭. ಬಡಗೆ-ಸಿದ್ಧಯ, ಕೊಡತಿ-ವಣಗಳು ಬಡಿಗರ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ.

೮. ಮೇದ-ದೆರೆ - ಮೇದಾರರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

೯. ವಡ್ಡ-ದೆರೆ - ಕಲ್ಲುಟಿಗರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

೧೦. ಯೋಜನ-ವಾರಿ, ವೋಜುಗಳ ತೆರಿಗೆ - ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ತೆರಿಗೆ

೧೧. ಕತ್ತರಿ ವಣ - ಸಿಂಪಿಗರ ತೆರಿಗೆ ಕತ್ತರಿ ಎಂದರೆ ಬಟ್ಟೆ ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ.

೧೨. ಡಬ್ಬನಿಗೆ-ದೆರೆ-tax on Packers ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಡಬ್ಬಣವನ್ನು ಚೀಲಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂಥವರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

೧೩. ಕೊಯ್ಲಾಳದೆರೆ - ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವವರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

೧೪. ಜೇಡ-ದೆರೆ-ನೇಕಾರ ತೆರಿಗೆ.

೩.೨.೯. ಕೆಲವು ಅಭಿನಯ ಸೇವೆಗಳ ತೆರಿಗೆಗಳು

ದೇವಾಲಯಗಳ ಸ್ಕ್ಯೂಳೆಯರ್ ಅಥವಾ ನರ್ತಕಿಯರು ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಗಳು - 'ಕನ್ನಡಿವನ'. 'ತೊತ್ತು-ದೆರೆ', ಸೂಳೆ-ದೆರೆಗಳು ದೇವದಾಸಿ ಅಥವಾ ಸೂಳೆಯ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ.[೪೭೯೮]

ಕನ್ನಡಿಯು-ನರ್ತಕಿಯರು ಬಳಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನವು-"ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿಯ ಕನ್ನಡಿವಣಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ತೊತ್ತು - ನರ್ತನಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವ ಹೆಣ್ಣು.

ಸೂಳೆ - ದೇವಾಲಯದ ಸೇವೆಗಳಾಗಾಗಿ ನರ್ತಿಸುವ ಸೂಳೆ ಎಂಬ ಪದವು 'ಸೂಳ್ 'ದಿಂದ ಬಂದಿದೆ.[೪೭೯೮]

ಸೂಳ್ ಎಂದರೆ - 'to repeat' ಪುನಃ ಪುನಃ ಇದು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳಿದ 'ಗಣಿಕಾ' ಎಂಬ ವರ್ಗಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಗಣಿಕಾ ಎಂಬುದು ವೇಶ್ಯೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಜಟ್ಟಿದೆರೆ - tax on wrestlers, ಜಟ್ಟಿಗಳು ಎತ್ತುವ ತೆರಿಗೆ

೩. ಡೊಂಬ ದೆರಿಗೆ - ಹಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ನಡೆದಾಡುವ ಡೊಂಬರ ವರ್ಗದವರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ

ಇವೆಲ್ಲ [illegible] ಮೇಲೆ [illegible] ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. [illegible]

೩.೨.೧೦. ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ತೆರಿಗೆ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು - ಅಂದು ಬಹು ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಾದ ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಜನರಿಗೆ ಅತೀ ಅವಶ್ಯಕ ಪದಾರ್ಥಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಾದ ಮುಗದ, ಕುಕನೂರ, ಇಟಗಿ, ಪುರ, ಕುರಗೋಡ, ಧಾರವಾಡ, ಬಿಜಾಪುರದ ಇಂಡಿ, ಕನ್ನೂರ, ಅಗರಖೇಡ ಮುಂತಾದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ -ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಅವು- ಗಾಣದೆರೆ, ಗಾಣದ ತೆರೆ, ಗಾಣವಾಯಿಲೆ, ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆ, ಗಾಣಯೀ ಗಾಣವಾರಿ, ಘಾಣ-ದೆರೆ- ಇವೆಲ್ಲ 'ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ' ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ನಂತರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಣ-ಸಿದ್ಧಾಯ, ಗಾಣ-ಸುಂಕ, ಗಾಣದ ಸುಂಕ ಗಾಣಿಗರ-ದೆರೆ. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳು ಗಾಣ ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ.[೪೩೦] ೩ ಪ್ರಕಾರದ ಎಣ್ಣೆ-ಗಾಣಗಳದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಮುರನೂರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ.

೧. ಕೈ-ಗಾಣ

೨. ಎತ್ತು ಗಾಣ

೩. ಮೆಟ್ಟುಗಾಣ

'ಗಾಣದ ಒಕ್ಕಲುದೆರೆ' ಎಂಬುದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು, ಎಣ್ಣೆ-ತಯಾರಿಸುವ ಕುಟುಂಬಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಉಪ್ಪು ಕೈಗಾರಿಕೆ

ಉಪ್ಪು - ಉಪ್ಪಿನಕ - ಕಾವಲಿ ದೆರೆ - ಉಪ್ಪು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ.[೪೩೦೮]

ಉಪ್ಪು = ಉಪ್ಪು, ಕಾವಲಿ - ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ(pan)

ಉಪ್ಪಿನ ಕಾವಲಿಸುಂಕ, ಉಪ್ಪಿನ ಮೊಳೆಯ - ರೊಕ್ಕ, ಉಪ್ಪಿಲಿಗ - ಕಾವಲಿ - ಸುಂಕ ಎಂದು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೩ರ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು, ಅವು ಉಪ್ಪು ತೆರಿಗೆಯಾಗಿವೆ. ಉಪ್ಪಿಲಿಗ ಎಂದರೆ - ಉಪ್ಪು ಉತ್ಪಾದಿಸುವವ ಎಂದರ್ಥ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರ ಶಾಸನವು - ಕಾವಲಿ-ದೆರೆ ಎಂದೂ, ಕಾವಲಿ ಎಂದೂ ಈ ತೆರಿಗೆಗೆ ಹೇಳಿವೆ.

ಬಟ್ಟೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ

[illegible] ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಇತರ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು

ಅಚ್ಚು - ಪನ್ನಾಯ - ಟಂಕಸಾಲೆತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಅತಿಸುಂಕ, ಆಲೆದೆರೆ, ಬೆಲ್ಲಸುಂಕ, ಬೆಲ್ಲ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಕಮ್ಮಾರಿಕೆಯ ದಶವಂದ ಕಮ್ಮಾರಿಕೆ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಕಬ್ಬಲದೆರೆ ಕಬ್ಬಲರ ಹಡಿಕೆ - ಮೀನುಗಾರರ ತೆರಿಗೆ[೪೩೦೯]

೩.೨.೧೧. ಅಪುತ್ರಿಕರ ಧನ ತೆರಿಗೆ

ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಅಪುತ್ರಿಕರ ಸಂಪತ್ತು ಆತನ ನಂತರ ಆತನ ಸಂಬಂಧಿಕರಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂಧು ಹೇಳುತ್ತ ಅಂಥವರ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನು ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವರ ಆಸ್ತಿಯು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನ ಶಾಸನವು ನಿಧನನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಗಂಡು ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆತನ ಆಸ್ತಿಯು ಆತನ ಪತ್ನಿಗೆ ಅಥವಾ ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ -ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು, ತೊತ್ತನ ಮಗಳಿಗೆ, ಸೇವಕಿಯ ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೦ರ ಶಾಸನವು - ಪುತ್ರ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಆ ಆಸ್ತಿಯು ಅವಳ ಮಗಳಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೩೧]

"ದಾಯದಾರು - ಇಲ್ಲದೆ - ನಿಸಂತಾನಯಾದವರ್ - ಎಲ್ಲರನೂ" ಎಂಬಲ್ಲಿ - ಸಂತಾನ ವಿಹೀನರ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ರಾಜನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗವರ್ನರನಾದ ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನನು ಅಪುತ್ರಿಕ ಧನವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ಅಂಥ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಕೆರೆಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸ ತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನು "ಸಹ ರಾಜನು ಅಂಥ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹ, ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ" ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇಂಥ ಆಸ್ತಿಯು ತ್ರೈವಿದ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಹಂಚ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೨ರ ಶಾಸನವು ಮಾತ್ರ ಅಂಥ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ನಿಷೇಧ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆ. "ಅಪುತ್ರಿಕ - ಧನಂ - ಕೊಲ್ಲದಂತಾಗಿಯುಂ" ಎಂದಿದೆ. ಆದರೆ ವರ್ತಕ ಸಮೂಹಗಳು ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಇವೆ. ಉದಾ - ಗವರೆ - ಬಣಂಜಿಗರೂ ತಮ್ಮ ಅಪುತ್ರಿಕ - ಧನವು ತಮ್ಮ ನಿಧನಾ ನಂತರ ತಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದರು.

ನೀಲಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಇದು ಅಪುತ್ರಿಕಧನದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಮಂಜಸವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಅಪುತ್ರಿಕ ಆಸ್ತಿಯೇ ವಿನಃ ತೆರಿಗೆಯ

ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯಕವಾಗಿ, ಅದು ಸಂತಾನವಿಹೀಣರ ತೆರಿಗೆಯೆಂಬುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಸಂತಾನರಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಿಧನವಾದ ನಂತರ ಆ ಆಸ್ತಿಗೆ ಆತನ ವಿಧವಾ ಪತ್ನಿಯು ಒಡೆಯಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇದು ತೆರಿಗೆಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಈ ಪ್ರಕಾರದ ತೆರಿಗೆಯು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಕೊಟು ಮುಚಿಗೆ ಶಾಸನವು ಸಂತಾನರಹಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಸ್ತಿಯು ಆತನ ನಿಧನ ನಂತರ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦ರ ಶಾಸನವು ಗುಲಾಮರಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯ ಹಕ್ಕು ಇತ್ತು. ದೂರದವರಾದರೆ ಸಂಬಂಧಿಕರ ಅನುಮತಿ ಬೇಕಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೩೧೮]

೩.೨.೧೨. ಸೈನಿಕ ತೆರಿಗೆ

ಮಿಲಟರಿಯ ವಿವಿಧ ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆಗಳಿದ್ದವು.

೧. ಆನೆಯ ಸೇಸೆ [೪೩೨]

೨. ಕುದುರೆಯ ಸೇಸೆ [೪೩೨೮]

೩. ಕಟಕ ಸೇಸೆ [೪೩೨೯]

೪. ಕೋಟೆಯಹಡಿಕೆ[೪೩೨೧]

೫. ದಂಡಿನ ಅಭ್ಯಾಗತೆ[೪೩೨೫]

೬. ದಂಡಿನ ಹಡಿಕೆ[೪೩೨೬]

೭. ಬಂಟವನ, ಬಂಟ = ಸೈನಿಕ, ಸೈನಿಕನ ತೆರಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.[೪೩೨೭]

ಸರ್ಕಾರಿ ಸೇವಕರ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರ ಗ್ರಾಮ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ಖರ್ಚು ಗ್ರಾಮ ಜನರಿಂದಲೇ ಭರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾತ- ಭತ - ಪ್ರವೇಶ ಅಚಾತರ ಮತ್ತು ಭಟರ ಪ್ರವೇಶ ನಿಷೇಧ ಎಂದಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೧ರ ಶಾಸನವು ಗ್ರಾಮದವರು ಸರ್ಕಾರಿ ನೌಕರರಿಗೆ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಯಾತ್ರಾ ಖರ್ಚನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೪೩೨೮]

೩..೨.೧೩. ಉಳಿದ ಕಂದಾಯ ಮೂಲಗಳು

೧. ದಂಡ - ಇದು ಕೂಡ ರಾಜ್ಯಾದಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಕೌಟಿಲ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರರರು ಸಹ ನಾಗರಿಕ, ಮತ್ತು ಅಪರಾಧಾತ್ಮಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ದಂಡವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಂ.ಎಚ್ .ಗೋಪಾಲರು - ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಅಂಥ ಅಪರಾಧಗಳ ೩೫೦ ದಂಡಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[...]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಥ ದಂಡ ಹಾಕಿದ ಸಾಕಷ್ಟು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೬೨ರ ಶಾಸನವು - ಭೂದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ ನಂತರ, ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದರೆ, ೧೨೦೦೦ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು, ೧೨ ಆಕಳುಗಳನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ದಂಡ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀಡಬೇಕಿತ್ತು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೨ರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದ ಅಪರಾಧಿಗಳ ದಂಡ ಪಟ್ಟಿಯು ಇಂತಿದೆ.

೧. ಆಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿದರೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳು

೨. ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕಾಗಿ ೪ ಗದ್ಯಾಣಗಳು

೩. ಆಣೆಯಂ ಮಿಕ್ಕಮಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳು

೪. ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಿರಿದವರಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳು

ಈ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಲುಪಿದವರು ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನು ಹನ್ನೆರಡು ಕಪಿಲೆಯನ್ನು ಅರಸಿಯಗೆ ತೆರುವರು'' ಎಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

೧. ಬೈದವಗೆ - ೧ ಪಣ

೨. ಆಕ್ರಮಿಸಿದವಗೆ - ೬ ಪಣಗಳು

೩. ಇರಿದವಗೆ - ೧೨ ಪಣಗಳು

೪. ಚೂರಿಯಿಂದ ಇರಿದವರಿಗೆ (ಸೂರಿಗೆಗಿತ್ತು) - ೮ ಪಣಗಳು

ಹೊಯ್ಸಳ ೨ನೆ ಬಳ್ಳಾಳನ ಶಾಸನವು - ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಶಾಸನವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ೫೧ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ದಂಡವಾಗಿ ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯಾರೇ ಅದನ್ನು ಕಿತ್ತರ ಅಥವಾ ಮುರಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ೫೦೦ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ದಂಡಾಯ, ದಂಡದ ಆಯಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದಗಳಾಗಿವೆ.

ಈ ದಂಡದ ಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದವು. ಈ ದಂಡದ ಆದಾಯವು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಖಾಯಂ ಬರುವ ಆದಾಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಭಾರತವು ದಂಡ ವಿಧಿಸುವುದು ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವು - ತಪ್ಪು ಮಾಡುವವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು. ಹಣ ಪಡೆಯುವುದು ಅದರ ೨ನೇ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ದುಷ್ಟಾನಾಂ ನಿಗ್ರಹೋ ದಂಡಃ ಹರಣ್ಯಂ ಬಾಯತಃ ಕ್ರಿಯಾ''

೩.೧೪. ವ್ಯಾಪಾರ ತೆರಿಗೆಗಳು

ಗ್ರಾಮಗಳ, ಊರು, ಪುರಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂತೆಗಳು, ಅಂಗಡಿಗಳು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ರೈತರು ತಾವು ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂತೆಗೆ ತಂದು ಮಾರಾಟಮಾಡಿ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ

ಅವಶ್ಯಕವಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಸಹ ರೈತರಿಂದ ಪಡೆದ ದವಸ-ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣ, ಚಕ್ಕಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಉದಾ : ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನ. ಅಂಟೂರ ಠಾಣಾ ಶಾಸನವು ಅಂಗಡಿ ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಖ. ಅವು ಶ್ರೀನಖರಂಗಳು, ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವರು, ತೆಲ್ಲಿಗರು, ನಕರರುಂ, ಮಾಲೆಗಾರಕೊತ್ತಳಿ, ಸೇಣಿಗೊತ್ತಳಿ, ಊರಗೊತ್ತಳಿ, ಮೇದರು, ಅರವಗಾಮುಂಡಗಳು ಅಯ್ನೂರ್ವರು. ಹನುಮನಾಳ ಶಾಸನವು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ತುಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಾದ ಪುರ ಶಾಸನವು ಕಣಗಿಲೆ, ಕೊಂಚವಾಳ, ಬೆಲ್ಲ, ಸೆವಂತಿಗೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆಯ ಮಾರಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೆ, ಕುಕನೂರ ಶಾಸನವು ಅಂಗಡಿ ಸಂತೆಗಳನ್ನು, ಹೆಸರೂರ ಶಾಸನ ಅಂಗಡಿ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶೆಟ್ಟರುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಮುಧೋಳ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಒಯ್ಯುವ ರೀತಿ, ಸಾಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತೊಯ್ಯಲು ಅವರು ಬಳಸುವ ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣಗಳು, ಅಲ್ಲದೇ ಮಾಪನಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಚಳಗೇರಿ ಶಾಸನವು ಸಂತೆ, ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಎಣ್ಣೆ, ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳಾದ ಜೋಳ, ಭತ್ತ, ಅಡಕೆ, ಎಲೆ, ಅರಿಸಿನ, ಮೆಣಸು, ಪಂಚವಣ್ಣಿಕೆ, ಸಜ್ಜೆ, ತೆಂಗು, ಬಾಳೆ, ಮಾವು, ಹಲಸು, ಕಿತ್ತಳೆ, ನಿಂಬೆ, ಅರವೇರಲು ರಾಸಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಮಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಹಿರೆಸಿಂಗೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಡಪನಾಯಕ ಮನವಲಶೆಟ್ಟಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ನಾಯಕ ಎಂಬುದು ಬಂಗಾರದ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಎಂದು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಬ್ಯಾಂಕರ್ ನಂತಿದ್ದುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ರಾಜ್ಯದ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬನಂಜುಪಟ್ಟಣ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜನಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದಂಥ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಬನಜಿಗ-ವಾಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ವೈಶ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನ ತೊಡೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಜೈನಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಪಡಪಸೆಟ್ಟಿ.[illegible]

ಕೊಪ್ಪಳದ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟನು ಹುಲಿಗೆಯೆಂಬ ಪುರವನ್ನು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಿಂದ ಪಡೆದ. ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯಿಂದ ಸೀಳುನಾಲೆಯನ್ನು ತಂದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟನ ಪತ್ನಿ ಅಚ್ಚಕಬ್ಬೆ [illegible]

ಸೋಮನಾಥನು ಶಿವದೇವಾಲಯ ಮಾಡಿಸಿದ. ಸೋಮನಾಥನ ಪತ್ನಿ ಮಂಚಿಕಬ್ಬೆ, ಇವರು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಊರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಗುಯ್ಯಲತೋಟ, ಪರಿನೀರತೋಟವನ್ನು ಚತುಸ್ಸೀಮಾ ಸಮೇತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಮಹಾಜನರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಹೇಳುತ್ತ ಮುಂದುವರೆದು ಪುಲ್ಲವಿಗೆಯ ದ್ರೋಣಮರಸನ ತಮ್ಮ ಬಾಚರಸನು ಪುಲ್ಲವಿಗೆಯ ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವರ ದೀಪದ ಎಣ್ಣೆಗಾಗಿ ೫ ಪಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಿದ್ಧಾಯ ಭೂಕಂದಾಯಕ್ಕಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.[೪೩೪೮]

ಅರುವಣ : ಈ ತೆರಿಗೆಯ ಕುರಿತು ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಚರ್ಚೆಗಳು ಮುಂದುವರೆದಿದ್ದು, ಅರುವಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ತೆರಿಗೆ, ನೇಗಿಲು ತೆರಿಗೆ ಎಂಬರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಇದಕ್ಕಾ ಅರುವಣಗಳ ತೆರಿಗೆ ಮಾನ್ಯಭೂಮಿಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಗಳು ಭೂತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಳಕಲ್ಲು ಶಾಸನವು "ಪೇಳೆ ಕತ್ತುಂಬಿಳೆಯಿದಕ್ಕೆ ಅರುವಣಂ" ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ಬಳ್ಳಂಗೆರೆಯ ಸೀಮೆಯು ಪಡುವ ತಾಳನ ಬಾಗಿಂಮೂಡ ಮತ್ತರು ೧೬.ಗೆ ಅರುವಣದ ಭೂಮಿ ಮತ್ತರು ೧೨ಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣವೆಂದಿದೆ. ಹೆಸರೂರು ಶಾಸನ ತೋಟದ ಹಸುಗೆ ಅರುವಣಂಮತ್ತರಲು ಪಣವೊಂದರಲೆಕ್ಕದಿ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನಿವೇಶನ (ಮನೆ)ಗಳು ಮತ್ತು ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಮುಧೋಳ ಶಾಸನವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣನಲು ಹೇರು ಬಂದಂಡಂ ಹೆರ್ಜುಂಕ ಬೀರವಣ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸಹಿತ ಪತ್ತಕೊಂದು ದಶವಾಗಿ ನೀಡಿದರೆಂದಿದೆ. ಪುರಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ೨೩ಕ್ಕೈ x ಆರುಕ್ಕೈ ಅಗಲದ ಅಳತೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮನೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನವು ಸಾಸಿರ್ವರು ಕಿಳ್ಳೋಗು ಕೊಂತಗೊಪ್ಪಲ ಸೆಟ್ಟಿಯ ನೆವೊಹಳದಿಂದ ಬಂದ ತೆಂಕವಾಗಿಲ, ಮನೆಯ ಸೊಂಮ್ಮುಲ ಸಾಮ್ಯವುಳ ನಿತುಮಂ ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಟಗಿ ಶಾಸನವು ಮನೆಯ ನಿವೇಶನದಗಲಕ್ಕೆ ೫೪ ತೆಂಕಣಮೆಯ್ಯನಿಳಂ ಎಂದು ಪೇಳಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅಂದು ಮನೆಯ ನಿವೇಶನಕ್ಕೆ ಸಹ ತೆರಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೪೩೪೯]

೩.೨.೧೫. ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕ

ಇದು ಎಲೆ, ಅಡಿಕೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲೆ ಆಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಎಲೆಯು ಕೆಡುವ ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಪನ್ನಾಯವನ್ನು ವಸ್ತು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸದೇ ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನ ದಂಡನಾಯಕರ ಪನ್ನಾಯದವಿಪ್ಪಾಯಕಂಲೇವರಸರ ಮುಂಯ್ಯುನ ಸಮ್ಯಾಗರದ

ಪೆರ್ಗಡೆ ಸಾರಂಗಪಾಣಿ ನಾಯಕರು ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕದಲು ದೇವರ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಣ ೧, ಹಾಗ ೨ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾದಿನೂರು ಶಾಸನ ಪನ್ನಾಯದ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ತಮ್ಮ ರೇವರಸ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕದೊಳಗೆ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಣ-೨, ಹೆರ್ಜುಂಕ ಎಂದಿರುವುದು.

ಈ ಸುಂಕಗಳ ಹಾಗೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಮಾರಿದಲ್ಲಿ ಮಾರುಗೊಂಡ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯಕರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದು ಅವುಗಳು ಕೊಳುಕೊಡುವ ವ್ಯವಹಾರ ಸೂಚಕವಾಗಿವೆಯೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಸಂತೆ-ಪೇಟೆಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಿವಿಧ ಸರಕುಗಳ ಮೊತ್ತ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿದ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಆಕರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾರಾಟಸುಂಕ, ಸಂತೆಯಕರವೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ದವಸಧಾನ್ಯಗಳ ತೆರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುದರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿದೆ. ಮುಧೋಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐಣೂರ್ವರು ಎಂಟುನಾಡ, ಹದಿನಾರು ಸಮಸ್ತ ಮುಮ್ಮರಿದಂಡಗಳು, ನಾನಾ ದೇಶಿಗಳು ತಾವು ಅಳೆಯುವ, ತೂಗುವ, ಎಣಿಸುವ, ಸಮಸ್ತ ದವಸಧಾನ್ಯವನ್ನು ಮಾರಿದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕಾಣಿ ಎರಡು, ಸೀರೆ ಹೊತ್ತತಂದ ಬಂಡೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ೧ ಪಣ, ಎತ್ತಿನ ಮೆಳವಿಗೆ ಎರಡು ವೀಸ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತರುವ ಜವಳಿಯ ಸೀರೆಗೆ ೧ ವೀಸ, ಒಕ್ಕಲುಗಳು ೧ ಹಾಗ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು.

ಪುರ ಮತ್ತು ಚಳಗೇರಿ ಶಾಸನಗಳು ವಿವರವಾದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ, ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ಅಂಟೂರಠಾಣಾ ಶಾಸನವು ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ನೆರೆಯುವ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ದೇವರ ಬಳ್ಳಮಾನ, ಬೆಲ್ಲ ಮೂರು, ಹೆಡಿಗೆ ಕಾಯಿ, ಹಣ್ಣು, ಸುಣ್ಣ ಮಾರಿದಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ನೀಡಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೆಸರಿಸುವುದು. ವಿಪ್ರಶಾಸನ ವಿಪ್ರನಾರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಎಲೆಕಾರರು (ಪನ್ನುವರ್ಣ್ಣದವರು) ಹೇರಿಗೆ ನೂರು ಎಲೆಯನ್ನು ಅಂದಳಕ್ಕೆ ೫೦ ಎಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆಂದಿದೆ. ಹಾಗೆಯೆ ಪುರದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನ ಧವಸ, ಧಾನ್ಯ, ಅಡಿಕೆ, ಅರಿಸಿನ, ಮೆಣಸು, ರಾಸದಿ, ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆ ದೊನೆಮಾಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

೩.೨.೧೬. ಕಿರುಕುಳಾದಾಯ

ಇದು ಚಿಲ್ಲರೆ ಕರಗಳಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯವಾಗಿದೆ. ಹಿರೇಮನ್ನಾಪುರ ಶಾಸನವು ಅಂಕಕಾರ ಗದ್ಯಾಣ ಕಾವಲಿವಣ ಸೊವಿಣಿಗೆ ಗವಣಂ, ಧನಬಳಂ, ಮನೆವಣಂ, ಮೇವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪೆರೆವು ಮೂಗನ್ತ ಕಿರುದೆರೆ, ಕಿರುಕುಳಾಯ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದರೆ, ಅಜವರ್ಮರಸನು ಮತ್ತರೊಂದುಮುಂ ಮರುಕಾಣಿಕೆಯ ಹೇರಿಗಾಗಿ ಕಿರುದೆರೆ ಕಿರುಕುಳಾಯ ವಾಗುನ್ತಕ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು.

೩.೨.೧೭. ಹಿಟ್ಟುದೆರೆ

ಇದು ಆಯಾಗಾರರನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಪುರ ಶಾಸನವು ಹಿಟ್ಟುಕಾರ ಗಂಗರಸ, ಬೀಚರಸರ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಶಿರಗುಪ್ಪ ಶಾಸನವು ಹಿಟ್ಟಿನಮನೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು, ಅದೇ ಗ್ರಾಮದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವು ೮ ಹಿಟ್ಟು ಸಹಿತ ೪೮ ಮನ್ನೆಯರು ದಾನಬಿಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮುಂದೆ ಈ ಕುರಿತು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೩.೨.೧೮. ಬೀರವಣ

ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಊರಿನ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ವೀರರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ ಬೀರವಣ ಮತ್ತು ಎತ್ತು, ಕೋಣ, ಕತ್ತೆಗಳ ಸಾರಿಗೆಯ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ವೀರರಿಗೆ ಬೀರವಣ ಬಿಟ್ಟ ಸಂಗತಿಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ಹೆರ್ಜುಂಕ ಬೀರವಣ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸಹಿತ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ, ಪುರ ಶಾಸನವು ಕೆಳವಾಡಿ ನಾಡ ಹಿರಿಯ ಬೀರವಣಿಗ ಕವಡಿಯ ಕೇತಿಶೆಟ್ಟಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಬೀರವಣಿಗರು ಬೀರವಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. ಈ ಬೀರವಣವನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಅರಸ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ ವೀರಯೋಧರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದರ ಬಗ್ಗೆ ಸಹ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಈ ಸುಂಕವನ್ನಾಳುವ ಜಿಕ್ಕಿರಾಜ, ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆ ಮಹಾದೇವಯ್ಯನಾಯಕನು ಹೆರ್ಜುಂಕ ಎರಡನೂರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಬೀರವಣಿಗ ಕವಡಿಯ ಕೇತಿಸೆಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದವರು ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ಹೇಳುವುದು. ನಾಯಕರು, ನಾಡಿನ ಸೆಟ್ಟರು, ದಂಡನಾಯಕರು. ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಸುಂಕವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅದನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ (ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ) ಒಪ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಬೀರವಣಿಗ, ಕವಡಿಯ, ಕೇತಿಸೆಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದವರು ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನ ಹೇಳುವುದು.[೪೩೪೮]

೩.೨.೧೯. ಹೆಜ್ಜುಂಕ

ಕಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನವು ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ಬೀರವಣ, ವಡ್ಡಕಾವಾಳ ಸಹಿತ ಹತ್ತಕೊಂದು ದಶದಂಡವಾಗಿ ಸುಂಕವೆರ್ಗಡೆಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾದಿನೂರು ಶಾಸನದ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟಪಣ-೨ ಹೆಜ್ಜುಂಕ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಈ ಹೆಜ್ಜುಂಕ ಹೇರುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊಸೂರ ಶಾಸನ ಹೆಜ್ಜುಂಕದ ಬೀಚರಸನನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಇಂಥ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು. ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಈ ಸುಂಕವನ್ನು [illegible].

೩.೨.೨೦. ರಾಜ್ಯದ ಖರ್ಚು

ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಹೊರನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಾಧಾರಿತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಗಮನಿಸಿದ ಸಮಗ್ರ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಅರಿತಾಗ ರಾಜವೈಭವ, ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಾಜ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಹಕಾರದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ, ರಾಜನು ವಿಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆ, ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳು ತಪ್ಪದೇ ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ, ಭಾವಿ, ದೇವಾಲಯ ಅವುಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಅಂಗಭೋಗ, ರಂಗಭೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸುಗಮನವಾಗಿ ಸಾಗಲು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು, ರಾಜರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಮೂಲಕ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ರಿಯಾಯ್ತಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೇ ಸರಕಾರಕ್ಕೂ ಸಹ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಆದಾಯಗಳಿಂದಲೇ ರಾಜ್ಯದ ಸಮಗ್ರ ಖರ್ಚು ವೆಚ್ಚಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಬಹುಪಾಲು ತೆರಿಗೆಗಳು ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ದೇವಾಲಯದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ವ್ಯಯವಾದರೆ, ಅರ್ಧಭಾಗ ರಾಜ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಾಮ ಆವರಿಸಿದಾಗಲೂ ಕೂಡ ರಾಜನು ರೈತರಿಗೆ ಬಿತ್ತನೆಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು, ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹಂಚಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ರಾಜ್ಯದ ಆದಾಯದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಂಶೋಧನೆಯಿಂದ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಪ್ರಾಚೀನ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪ್ರಭಾವ ಇಂದಿನ ಆಧುನಿಕ ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ.[೪೩೪೭]

೩.೨.೨೧. ಸಾರಿಗೆ ಸುಂಕ

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೪ರ ಮುಳಗುಂದ ಶಾಸನವು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಸಾರಿಗೆ ಬಂಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬೆಲ್ಲದ ಬಂಡಿಗೆ ವೀಸ-೨, ಮರದಬಂಡಿಗೆ ವೀಸ-೧, ಬಿದಿರಬಂಡಿಗೆ ವೀಸ-೧ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಒಕ್ಕಲುತನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಎತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಬಾಲವಣ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುದುರೆಯ ಸುಂಕ ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕವಾಗಿದ್ದರೆ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಣ, ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಸಹ ಹಾರಿಕಾಯ ಸುಂಕವನ್ನು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಎತ್ತಿನ ಸುಂಕದ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ.[೪೩೪೮]

ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಮೂಟೆಗೆ ತಲೆಹೊರೆ ಎನ್ನುವರು. ಬೃಹತ್ ತೂಕದ [illegible] ಮೂಟೆ ಎಂದೂ, ಸಣ್ಣ ಸರಕುಗಳ ಮೂಟೆಗೆ [illegible]

ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರದ ಮೂಟೆಗಳು ಚಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ಎಮ್ಮೆ, ಎತ್ತು, ಕೋಣ, ಕತ್ತೆಗಳ ಮೂಲಕ ಒಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಹೇರುವ ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣನ, ಬತ್ತದ ಹೇರು, ಎತ್ತಿನ ವಣಿಜಳು, ಕತ್ತೆಯ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಕೋಣನ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಎಂಬ ಪದಗಳು ವರ್ತಕರು ತಮ್ಮ ಸರುಗಳನ್ನು ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

'ತೆಪ್ಪ-ಸುಂಕ', 'ಹೊಳೆಯ-ಸುಂಕ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟುವಾಗ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಸುಂಕಗಳೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಸಮುದ್ರಯಾನ ವ್ಯಾಪಾರ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಟದ ಬಟ್ಟೆಶೆಬಹಿತ್ರ ಅಥವಾ ಹಡಗುಗಳಿಂದ ತಂದು ಮಾರಿದವನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಬಂದರಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೂ ವರ್ಷದ ಪಾಗನ್ ದೇವಾಲಯವು ನಾನಾ ದೇಶಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಬರ್ಮಾ, ಶಿಲೋನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ದೇಶಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಮುದ್ರಯಾನ ವ್ಯಾಪಾರವಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.[illegible]

೩.೨.೨೨. ಗಡಿಕಲ್ಲುಗಳು

ಗಡಿಕಲ್ಲುಗಳು ಭೂಮಿ, ಅಳತೆ ಮತ್ತು ತೆರಿಗೆಗಾಗಿ ಅತಿ ಮಹತ್ವದವು. ಕೌಟಿಲ್ಯದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಹಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಗಾಗಿ ಮಧ್ಯದ ಸೀಮಾ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿವೆ. ಶಾಸನಗಳು ನದಿ, ಬೆಟ್ಟ, ಹೊಳೆ, ಹೆಮ್ಮರ ಮುಂತಾದ ನಿಸರ್ಗ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೀಮಾಕಲ್ಲುಗಳೆಂದು ಸೂಚಿಸಿವೆ. ಕೆಲವು ಸಲ ಆಧುನಿಕ ಅಥವಾ ಇಂದಿನಂತೆ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಇವೆ. ಶಾಸನಗಳು ಅಂಥವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿವೆ.

ಅಂಥ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲೆಗಲ್ಲು, ಗಡಿಯಕಲ್ಲು ಎಂದಿವೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ದತ್ತಿ ಭೂಮಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮದ ಕಲ್ಲು ಎಂದಿವೆ. ಇವು ಭೂದತ್ತಿದಾನ - ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ, ಜೈನ ಬಸದಿಗಳ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ದಾನ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ : ಶೈವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೀಮಾಕಲ್ಲು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗ-ಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕಲ್ಲುಗಳೂ ಇವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ ನಂದಿಯ ಕಲ್ಲು. ಇಲ್ಲಿ ನಂದಿವೆತ್ತ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ವಾಮನಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು ಇಂಥ ಕಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡ್ಡನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿದು ನಿಂತ ಚಿತ್ರ ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ನೀರುಮೊಗೆ - ಇದು ವಾಮನ ಅವತಾರದ ಪ್ರತೀಕ. ವಿಷ್ಣು ವಾಮನಾವತಾರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರ ಸಂಕೇತ.

ಚಕ್ರಕಲ್ಲು : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೯೦ರ ಹೊಯ್ಸಳ ನರಸಿಂಹ (೩ನೇ) ಕಾಲದ ಶಾಸನವು ಪ್ರಸನ್ನ ಮಾಧವ ದೇವರಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದಾಗ ಭೂಮಿ ಗಡಿಕಲ್ಲು - ಚಕ್ರಕಲ್ಲು ಹೊಂದಿದೆ. ಚಕ್ರವು ಗಡಿಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಯುಧವಾಗಿತ್ತು.

ವಿಶಿಷ್ಟವೆಂದರೆ ಶಂಖ-ಚಕ್ರದ ಕಲ್ಲು ಇದೇ ಕಾಲದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಧವದೇವರಿಗೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ನೆಟ್ಟ ಗಡಿಕಲ್ಲು.

ಉಳಿದ ಕಲ್ಲುಗಳ ವಿವರ

ಆದಿತ್ಯನ ಕಲ್ಲು - ಕಲ್ಲು ಸೂರ್ಯನ ಚಿತ್ರ ಹೊಂದಿದೆ.

ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ಲು - ಕಲ್ಲು ಚಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಕವಿಲೆಯ ಕಲ್ಲು - ಆಕಳು ಚಿತ್ರವಿರುವ ಕಲ್ಲು.

ಕಿನ್ನರಿಗಲ್

ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಲ್ಲು - ಪದ್ಮಾವತಿ ಯಕ್ಷಿಯ ಚಿತ್ರ. ಇದು ಜೈನ ದತ್ತಿ ದಾನ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಶೂಲ ಕಲ್ಲು

ಬಸವನಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು

ಬಸವಂತ ಕಲ್ಲು

ಎಂಬುವುಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಗಡಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ.[೪೩೪೮]

೩.೨.೨೩. ಸಂತೆಯ ಸುಂಕ

ದವಸ

ಊರು	ಮೊತ್ತ	ಸುಂಕಪ್ರಮಾಣ	ಕಾಲ
ಆಲಂಪೂರ	೧ ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭
ಧಾರವಾಡ	೧ ಬಂಡಿ	೫ ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭
ರಾಗಿಮುಸಲವಾಡ	೧ ಹೇರು	೧ ಜಾಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೭
	- ೧ ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	
	[illegible]	[illegible]	

	೧ ಒಟ್ಟಿಲ	೧ ಜಾಗ	
ಕೊಲ್ಹಾಪುರ	೧ ಬಂಡಿ	೨ ಕೊಳಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫
	೧ ಹೇರು	೨ ಮಾನ	
	೧ ತಲೆದೊರೆ	೧ ಮಾನ	
ಸಂತೆಕೆರೆ	ಬಂಡಿ	೧ ಕೊಳಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧
ಚಿಕ್ಕಯಗಚಿ	ಹೇರು	೧ ವೀಸ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೮	
ಹರಿಹರ	ಹೇರು	೧ ಮಾನ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೦[೪೩೫]
ಎಲೆ			
ತರಬೇರ	ಅಂಟ	೨ ಕಟ್ಟು	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭
ಹತ್ತಿಮುತ್ತೂರ	ಹೇರು	೧ ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭
ಕನ್ನೂರ	ಹೇರು	೨೫ ಎಲೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೦
ಹತ್ತಿಮುತ್ತೂರ	ಹೇರು	೨ ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫
ಕೊಲ್ಹಾಪೂರ	ಹೇರು	೧೦೦ ಎಲೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫
ಕಾಗಿನೆಲೆ	ಗಾತ್ರ	೧ ಪಾಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨
	ಗಾತ್ರ	೧ ಪಣ	
ತುಪ್ಪ ಎಣ್ಣೆ			
ಅಲಂಪುರ	ಸಂಗಡಿಕಾಯಿ	೨ ೧/೨ ಲೀ.	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬[೪೩೬]
ಕೊಲ್ಹಾಪೂರ	ಕೊಡ	೧ ಸೊಲ್ಲಗೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫
ಸಿದ್ದಿಗೆ ಅರವಾನ	ಸಂಗಡಿಗೆ	೧ ಮಾನ	
ಪಾವಗಡ	ಹೇರು	೧ ಅದ್ದನ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೮
ಅಲಂಪುರ	ಸಂಗಡಿಕಾಯಿ	೧ ೧/೨ ಲೀ.	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬
ಸಂತೆಕೆರೆ	ಕೊಡ	೨ ಸೊಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧
ಎಕ್ಸಂಬಾ	ಕೊಡ	ಅರವಾನ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೫
ಇಸ್ಲಾಂಪುರ	ಕೊಡ	೨ ಸೊಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೩
ಕುಂದಾಪುರ	ಕೊಡ	೨ ಸೊಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೮
[illegible]	[illegible]	೧ ಸೊಲ್ಲಗೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.[illegible]

ಉಪ್ಪು			
ಆಲಂಪುರ	ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭
	ಹೇರು	೧ ೧/೨ ಲೀ.	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬
ಕೊಲ್ಹಾಪುರ	ಬಂಡಿ	೧ ಕೊಳಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫
	ಹೇರು	೨ ಮಾನ	
	ತಲೆಹೊರೆ	೧ ಮಾನ	
ಬೆಳೆಯೂರು	ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೮
ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳ	ಹೇರು	೧ ಬಿಸಿಗೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೯
	ಹಸುಬೆ	೫ ಫಲ	
ಬಾರಂಗಿ	ಪೊನ್ನ ೧	ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೯[೪೩೮]
ಬೆಲ್ಲ			
ಆಲಂಪುರ	ಹೇರು	೨೫ ಬೆಲ್ಲ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭
	ಹೇರು	೫ ವಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬[೪೩೯]
ತೊಗರಿ			
ಬಾರಂಗಿ	ಪೊನ್ನ ೧	ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೯[೪೪೦]
ಅವರೆ			
ನಿಡುಗಲ್ಲ	ಪೊನ್ನ	೧ ಮಾನ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೬[೪೪೧]
ಗೋದಿ			
ನಿಡುಗಲ್ಲ	ಪೊನ್ನ	೧ ಸೊಲ್ಲಗೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮[೪೪೨]
ಕಡಲೆ			
ಭಾರಂಗಿ	ಪೊನ್ನ	೧ ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೯[೪೪೩]
ಕಬ್ಬು			
ನೇಸರಗಿ	ಜೋಳ್ದೆ	೨ ಕಟ್ಟು	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	ಕ್ರಿ.ಶ.[illegible]

ಶ್ರೀಗಂಧ			
ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ	ಪೊನ್	೨ಕಾಣಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪
ಆಲಂಪುರ	ಬಿಸಿಗೆ	೧೦ ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬
ಬಸವಕಲ್ಯಾಣ	ಬಿಸಿಗೆ	೧ ಅಡ್ಡ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೩[೪೪೫]
ಬಳ್ಳೊಳ್ಳಿ			
ಕೊಲ್ಲಾಪುರ	ಹೇರು	೫ ಫಲ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫
	ಜವಳಿ	೨ ಪಲ	
	ಹಸರ	೧ ಪಲ[೪೪೬]	
ಕೋತಂಬರಿ			
ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ	ಪೊನ್ನು	೧ ವೀಸ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪[೪೪೭]
ಬಾಡುಕಾಯಿ(ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ)			
ನೇಸರಗಿ	ಹೆಡಗೆ	೧ ಹಿಡಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೯
	ಹೆಡಗೆ	೫	ಸೂಡು[೪೪೮]
ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ			
ಸಂತೆಕೆರೆ	ಹೇರು	೨ ಕಾಯಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧
ಬೆಳಗಾವಿ	ಹೇರು	೧ ಕಾಯಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪
ನಿಡುಗಲ್ಲ	೧೦೦	೧ ಕಾಯಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮
ಗರಿಹಳ್ಳಿ	ಹೇರು	೨ ಕಾಯಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೮[೪೪೯]
ಭತ್ತ			
ತಡಖೇಡ	ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭
ಅಂಕಲಗಿ	ಕತ್ತೆಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭
ಎತ್ತಿನ	ಹೇರು	೨ ಬಳ್ಳ	
ಕೋಣನ	ಹೇರು	೨ ಬಳ್ಳ,	೨ ಮಾನ
ಬಿಜಾಪುರ	[illegible]	೧ ಕೊಳಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦[illegible]

ಕಾಗಿನೆಲೆ	ಹೇರು	೧ ಮಾನ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬
ಸೇಡಂ	ಹೇರು	೨ ಸೊಳಸ	ಕ್ರಿ.ಸ.೧೧೩೬
	ಅಂಗಡಿ	೧ ಸಟ್ಟುಗ[೪೫೦]	
ಬಾಳೆಹಣ್ಣು			
ಬೆಳಗಾವಿ	ಹೇರು	೬ ಕಾಯಿ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪
	ತಲೆಹೊರೆ	೩ ಕಾಯಿ	
ನಿಡುಗಲ್ಲ	೧೦೦	೧ ಬಾಳೆಹಣ್ಣು	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮[೪೫೧]
ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ			
ಬೆಳಗಾವಿ	ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪[೪೫೨]
ಕಬ್ಬು			
ಬೆಳಗಾವಿ	ಹಗರ	೧ ಕಟ್ಟು	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪[೪೫೩]
ಎಳ್ಳು			
ಆಲಂಪುರ	ಹೇರು	೧ ಬಳ್ಳ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭[೪೫೪]
ಉದ್ದು			
ಹತ್ತಿಮತ್ತೂರ	ಪೊನ್ನ	೧ ಪಾಗ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫
ನಿಡುಗಲ್ಲ	ಪೊನ್ನ	೧ ಸೊಲ್ಲಗೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮[೪೫೫]
ಅಕ್ಕಿ			
ತಲಂಪೂರ	ಹೇರು	ವೀಸ ೨	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೬
ಕರಕಂಠಪುರ	ಹೇರು	೧ ಸೊಂಟಿಗೆ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬
ಇಸ್ಲಾಂಪುರ	ಹೇರು	೨ ಮಾನ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೩[೪೫೬]

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸುಂಕಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು

ಸುಂಕ

ಅಂಕಕಾರ ಗದ್ಯಾಣ

ಕಾವಲಿವಣ

ಕಿರುಕುಳಾಯ

ಕಿರುದೆರೆ

ಕುಂಬಾರತರುವರೊಕ್ಕ

ಕೆರೆಯಾಯ

ಜೋಡಿಬಿರಾಡ

ದೇವರಾಯ

ಪರಿಸುಂಕ

ಪಸುಂದೆದೆರೆ

ಮನೆವಣ

ಮೂಗಳದ ಆಯ

ಮೂರು ಕಾಣಿಕೆ

ಮೂಡವಾಗಿಲ ಅಂಗಡಿ

ಮೆಳಸು

ಮೇವು

ರಾಜಾನದಕ್ಕಿ

ವೊಜತರುವ ರೊಕ್ಕ

ಸಲುವಣ

ಸ್ಥಳ ಸುಂಖ

ಸುಂಕ ತಳವಾಟಿಕೆ

ಸಜ್ಜೆವನೆ

ಸೆಟ್ಟಿರ ಕಾಣಿಕೆ

ಸೊರಣಿಗೆವಣ[೬೫೭]

೩.೨.೨೪. ಆಂತರಿಕ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸರಕುಗಳ ತೆರಿಗೆ

೧. ಸರಕುಗಳು ಆಂತರಿಕವಾಗಿ ದೇಶದ ಒಳಗೆ ಬರುವಾಗ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುಂಕಗಳ ಒಳವಾರು ಎಂದೂ, ೨. ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ ಸರಕುಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆಗೆ ಹೊರವಾರು, ಹೊರಸುಂಕ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದು ಮೂಟೆ ಸುಂಕವು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೆ ಮಿತ್ತು ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಸುಂಕ ವಿಧಿಸುವ ಕಚೇರಿಗೆ ಶುಲ್ಕಶಾಲಾ ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇಂದು ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೦ರ ಶಾಸನವು ಧರ್ಮಸಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾರಾಟ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲ. ಮೋಟಿನ ಭಾರ ಸುಂಕವು ಮೋಟಿನ ಮೂಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪ರ ಶಾಸನವು ತೊರೆಯ ಆಚೆಯಿಂ ಬಂದ ಅಡ್ಡ ಸಾರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಹೇರಿಗೆ ೨೦ಕ್ಕೆ ೧ರ ಸುಂಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ನದಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವ ಸರಕುಗಳಿಗೂ ಸುಂಕವಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯ ಹೊನ್ನು ಹೊಳೆಯ ಸುಂಕ, ದೋಣಿದೆರೆ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪ರ ಶಾಸನವು ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನೊಳಗೆ ಬರುವ ಕರ್ಪೂರ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳು ಹೆಡ ಮತ್ತು ಕನ್ನಂಬದೆ ಸುಂಕದಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅವು ದೇವರ ಸೇವೆಯ ಸರಕುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಭ್ಯಾಗದ, ಆಗಂತುಕಗಳು ತಲೆಗಂದಾಯಗಳಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೯೦ರ ಶಾಸನವು ಉಭಯಮಾರ್ಗ ಸ್ಥಾನದ ಸುಂಕ ಎಂದಿದ್ದು ಎರಡು ಹಾಯವೇಗಳ ನಡುವಿನ ಸುಂಕವಾಗಿತ್ತು. ಧಾಣಾವಾಗ, ಧಾನಾಂತರದ ಸುಂಗ, ತಾನಾಗ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹಣವಾಗಿದೆ.

ಭಂಡಿದೆರೆ, ಭಂಡಿ ಹಣ, ಚಕ್ಕಡಿಗಳ ಸುಂಕ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೩ರ ಶಾಸನವು ಬೆಲ್ಲಹ ಭಂಡಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮರನ ಭಂಡಿ, ಬೆಂಕಿಕಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಸುಂಕ, ಬಿದಿರಬಂಡಿ, ಬಾಂಬೂ ಬಂಡಿಯ ಸುಂಕ, ನೊರವನ ಚಕ್ಕಡಿ ಸುಂಕ, ಎತ್ತಿನ ಸುಂಕ, ಎಮ್ಮೆ ಸುಂಕ, ಕುದುರೆ ಸುಂಕ, ಕೋಣನ ಸುಂಕ, ಕತ್ತೆಯ ಹೇರು ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳೂ ಆಯಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ೫ ಎತ್ತಿನ ಸುಂಕ, ಹತ್ತು ಎತ್ತಿನ ಸುಂಕಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಇವೆ. ತಳ-ಸಾರಿಗೆ, ತಲೆ-ಹೊರೆ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಕೊಂಡೆಯ್ಯುವ ಸರಕುಗಳ ತೆರಿಗೆಗಳು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರಸ್ತೆ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಕುರಿತು 'ಮಾರ್ಗ ಆದಾಯ', 'ಮೆಲವಟ್ಟೆಯ ಸುಂಕ', 'ಕಿಳ್‌ವಟ್ಟೆಯ ಸುಂಕ', 'ಬಟ್ಟೆ ಸುಂಕ' ಎಂದಿದೆ. ಮೇಲವಟ್ಟೆ-ಹೆದ್ದಾರಿ, ಕೀಳವಟ್ಟೆ-ಒಳದಾರಿ ಒಳರಸ್ತೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯೯ರ ಶಾಸನವು ಹುಲ್ಲು, ಕಟ್ಟಿಗೆ, ತರಕಾರಿಗಳು, ಹಣ್ಣುಗಳು ಮುಂತಾದವು ಪೂರ್ವದ ರಸ್ತೆಗೆ ಬರುವಾಗ ಹೇಳಿದಂತಹ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಮೂಡಣ ಬಟ್ಟೆಯಲು, ತರಣ ಕಾಷ್ಟ, ಶಕ, ಪಹಲಮ್ ಮೊಡಲಗಿ ಬರಪ್ಪೆ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸುಂಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು ಎಂದಿದೆ.

ಮೂಲಗದೆರೆ, ಮೂಲೆಸುಂಕ, ಮೂಲಿಗ ದಾಸ್ತಾನುದಾರ ಅಡ್ಡದೆರೆ, ಉಗ್ರಾಣ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ದೆರೆ, ಕೊಠರ ಸುಂಕಗಳು ಅಂಗಡಿಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆಂಗೆ ಅಂಗಡಿ ದೆರೆ, ಅಂಗಡಿ ಸುಂಕ, ಪಸಾರದೆರೆ ಇವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೦ರ ಶಾಸನವು ಛತ್ತದಂಗಡಿ ಎಂದಿದೆ. ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಗಡಿ, ದೂಸಿಗರ ಅಂಗಡಿ, ಗಂಧಿಗರ ಅಂಗಡಿ ಎಂದು ೧೧೪೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ದೇವಾಲಯ ಅಂಗಡಿಗಳಿಗೆ ದೇವರಂಗಡಿಗಳು ತೆರಿಗೆಮುಕ್ತವಾದಂಥವುಗಳು ಕ್ರಮಾನ್ಯದಂಗಡಿ ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಜೋಳದ ಅಂಗಡಿ ಎಂದಿದೆ.

ಮಾರುವ ಸರಕುಗಳಾದ ಅಡಿಕೆಯ ಸುಂಕ, ಎಲೆಯ ಸುಂಕ, ಎಣ್ಣೆಯ ಹಣ, ಪವಾಯಿತ ಸುಂಕ. ಪನ್ನಾಯದೆರೆ, ಸೀರೆಯಸುಂಕ, ತುಪ್ಪದೆರೆ, ಕೋಣೇದೆರೆ, ಎಲೆಯ ಹೇರಿನ ಸುಂಕ, ಹತ್ತಿಯ ಮಳವೆಯ ಸುಂಕ [illegible]

ಮಾರುವ ಮತ್ತೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹಣ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಹಣ, ಆಯ ಸುಂಕ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾರಿದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಆಯ ಸುಂಕವಿಲ್ಲ, ಮಾರಿದಂ ಮಾರಿಕೊಂಡಂ ಸುಂಕ ಪರಿಹಾರ, ಬಾಡುಕಾಯ ಮಾರಿದಂ ಸುಂಕ ಪರಿಹಾರ, ಕುದುರೆ ಮಾಣಿಕಯ ಆದಿಯಾಗೆ ಸಮಸ್ತ ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯಂಗಳ ಸಮಸ್ತ ಸುಂಕ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩ರ ಶಾಸನವು ಅಳತೆ, ತೂಕ, ಎಣಿಕೆ, ವಿಳಸಪದಿ ಇಂತಹವು ಬಂಡೆಯಂ ಮಾರಿದಂ ಮಾರಿದವರು ಅರೆ ವೀಸ ಎಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಧಾನ್ಯಗಳ ಮಾರಾಟ, ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರ ಶಾಸನವು ಹತ್ತಿ ಮಾರಾಟ ಆದಾಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂತೆಗೆ ಬರುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಸುಂಕ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂತೆಯ ಆಯ, ಸಂತೆಯಿಸು, ಸಂತೆಯ ಆದಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಸ್ಥಳಸುಂಕ, ಸ್ಥಳಬಂಧ, ಸ್ಥಳನಿಬಂಧಿ, ಒಳವಾರು, ಒಳಸುಂಕವೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಧರ್ಮಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಯಾವುದೇ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸುಂಕವಿರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶ, ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಆಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುಂಕ ಈ ರೀತಿಯಿದೆ.

೩.೨.೨೫. ಮಾರುವ ವಸ್ತುಗಳ ತೆರಿಗೆ

ವ್ಯಾಪಾರಿ ತೆರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರುದೆರೆ, ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ವಡ್ಡರಾವುಗಳ ಬಿಲ್ಕೋಡೆ, ಪನ್ನಾಯಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ. ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ಹೇಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಆಕರಿಸುವ ತೆರಿಗೆ. ಉದಾ. ಅಡಕೆಯ ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ಎಲೆಯ ಪೇರಿನಸುಂಕ, ಉಪ್ಪಿನ ಹೇರಿನ ಸುಂಕಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ. ವಡ್ಡರಾವುಗಳ ಪೆರ್ಜುಂಕದವರು ಉಪ್ಪಿನ ಹೇರು ನೂರಕ್ಕೊಂದು ಬಿಟ್ಟರು ಇವೆರಡೂ ಪದಗಳೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಜ್ಜಾಗಿ, ವಡ್ಡರಾವುಳ ಮತ್ತು ಪೆರ್ಜುಂಕಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಬಾರ್ವವೇ ನಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ವಡ್ಡರಾವುಳದ ದಂಡನಾಯಕಂ ಬೀಚರಸರು, ಬನವಸೆ ನಾಡ ಹೆಜ್ಜುಂಕ, ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಹಿಗ್ಗಡೆ ನಾರಣದೇವ ಹೆಜ್ಜುಂಕ ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಮಲ್ಲಬಾವರಸ ಎಂದು ಜೊತೆಯಾಗಿ ಉಕ್ತವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಬಿಲ್ಕೊಡೆ ವಡ್ಡರಾವುಗಳವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ. ಮೇಲ್ವಟ್ಟಿಯ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಎರಡುಂ ಬಿಳ್ಕೊಡೆ ದಂಡನಾಥ ಶ್ರೀಧರಯ್ಯ ಎಂದಿವೆ. ಆದರೆ ಬಿಲ್ಕೊಡೆಯನ್ನು ಪೆರ್ಜುಂಕದೊಂದಿಗೆ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಮಾರುವವರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ ಬಿಲ್ಕೊಡೆ ಎಂಬದೂ ಬಿಲ್ ವಿಲ್ ಮಾರು ಕೊಡೆ ಕೊಳ್ಳು ಮಾರುಕೊಳ್ಳು ಎಂದರ್ಥ. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದಾಗ ಎರಡುಂ ಬಿಲ್ಕೊಡೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಪೆರ್ಜುಂಕ, ಎರಡುಂಬಿಲ್ಕೋಡೆ ಅಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸುಂಕಮುಂ ಬಿಟ್ಟರು

ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬೆರ್ಜುಂಕ ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಬಿಲ್ಕೋಡೆ ಮೂರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಂಕವನ್ನು ಸರಕುಗಳ ತೂಕ, ವಸ್ತುವಿನ ಗಾತ್ರ ಸಾಗಿಸುವ ವಾಹನ, ಸರಕಿನ ಬೆಲೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಸುಂಕದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪತೆ ಇರಲಿಲ್ಲ.[೪೫೮]

೩.೨.೨೬. ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿಯಲ್ಲಿ ೩ ಪ್ರಕಾರ

೧. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ

೨. ಖಾಯಂ ಮತ್ತು ತಾತ್ಕಲಿಕ

೩. ಪೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಅರೆಕಾಲಿಕ

೧. ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ

ಅ. ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನಗಳು : ಉಣ - ದೇವದಾನ, ದೇವಭೋಗ, ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಉದಾ : ಅ. ವಿನಯಾದಿತ್ಯನ ಬಾದಾಮಿ ಶಾಸನ - ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಭೂಮಿಯ ಕರವಿನಾಯ್ತಿ

ಆ. ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನ ಆಡೂ ಶಾಸನ : ಜೈನ ಬಸದಿಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾ ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ-ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡಿ ಭೂಮಿದಾನದ ಕರವಿನಾಯ್ತಿ

ಬ. ಸೆಕ್ಯೂಲರ್ : ವೀರರು ಜಯಾಶಾಲಿಯಾದಾಗ ಅವರ ಗೌರವಾರ್ಥ ನೀಡುವ ಭೂದಾನಗಳು ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಉಳಿದ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಾಧನೆಗಳಿಗಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನಗಳ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ

೧. ವೀರರ ಜಯಶಾಲಿಗಳಾದಾಗ, ವೀರಮರಣ

೨. ತುರುಕಾಳಗ

೩. ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಕ್ಷಣ ಕಾಳಗ

೪. ಗಡಿ ವಿವಾದ

ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭೂದಾನಗಳು ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಅವುಗಳು

೧. ಬಾಳ್ಗಚ್ಚು

೨. ನೆತ್ತರುಕೊಡುಗೆ, ರಕ್ತ ಕೊಡುಗೆ

ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಕೆರೆಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸಿದಾಗ ಕೊಡುವ ಭೂದಾನ - ಕೆರೆ ಕೊಡುಗೆ, ಕಟ್ಟು ಕೊಡುಗೆ

ಕ. ಅಸಾಧಾರಣ ಸೇವೆಗೈದವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿಗಳ : ೧. ಉಂಬಳಿ. ಅಮರ ಮಾಗಣಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೧ರ ಬಾಳ್ಗುಳಿ ಶಾಸನವು ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರ ಭೂದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಅವು

೧. ಭತ್ತಿಗೆಯಿ

೨. ಚಟ್ಟಗೆಯಿ

೩. ಪೆರ್ಗಡೆಗೆಯಿ

೪. ಅಂಬಿಗಗೆಯಿ

೫. ತಲಾರಗೆಯಿ

ಇವು ಸೇವಾದತ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುರುಗಳಿಗೆ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ನಾವಿಕರಿಗೆ, ಗ್ರಾಮಸೇವಕರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಅಕ್ಕರಿಗವೃತ್ತಿ : ಗ್ರಾಮದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಭೂದತ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು ತೆರಿಗೆಯಾಯ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದು.

ಅಕ್ಷರ ಖಂಡಿಕೆ : ಯು ಇದೇ ಮಾದರಿಯ ಭೂಮಿಯಾಗಿದೆ.

೨. ಖಾಯಂ ಮತ್ತು ತಾತ್ಕಲಿಕ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ

ಖಾಯಂ : ಭೂದತ್ತಿಯು ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವು.

ಅವು : ಸರ್ವಾಭ್ಯಾಂತರ, ಸರ್ವ ಸಮಸ್ಯೆ, ಅಚಂದ್ರಾರ್ಕ, ತಾರಾಂಬರ, ತಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿ, ಏಕಭೋಗ ಖಾಯಂ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದ ಭೂದತ್ತಿಗಳು.

ತ್ರಿಭೋಗ : ಎಂಬುದು ಡಿ.ಸಿ.ಸರ್ಕಾರ ಪ್ರಕಾರ ಭೂದತ್ತಿಯ ೧/೩ ಭಾಗ ಕರವಿನಾಯ್ತಿ ಎಂದು. ಎಂ.ವಿ.ಕೃಷ್ಣರು - ತ್ರಿಭೋಗ ಎಂಬುದು ಸಂಯುಕ್ತ ಒಡೆತನ ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದು, ಮೂರು ಪಕ್ಷದವರು ಖಾಸಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಗ್ರಾಮದೇವತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಈ ಮೂವರಿಗೆ ಅದರ ಹಕ್ಕಿತ್ತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ತ್ರಿಭೋಗ - ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ - ೩ ತಲೆಮಾರುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭೂಮಿ.

ಏಕಭೋಗ : ಒಂದು ತಲೆಮಾರುಗಳು ಅನುಭವಿಸುವ ಭೂಮಿ.

ಕೌಟಿಲ್ಯ, ಶುಕ್ರ, ನೀತಿಸಾರ ಇವರ ಪ್ರಕಾರ - ಹೊಸ ಭೂಮಿಯು ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ, ಫಲವತ್ತತೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ನೀರಾವರಿಯ ಸೌಲಭ್ಯ ದೊರಕಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತಹ ಭೂಮಿಗೆ ಸರ್ಕಾರವು ಕೇವಲ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ (Nominal tax) ತೆರಿಗೆ ನೀಡತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನು ಜನರಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ. ಅದು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕಡಿದು ಕೃಷಿ ಮಾಡುವಂಥ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ, ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಜನರಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಭೂಮಿಯೆಂದು ದಾನ ನೀಡಿದ. ಆ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ೧೨ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಇತ್ತು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಸಹ - ಕೆರೆಗಳಿಂದ ನೀರಾವರಿ ಸೌಲಭ್ಯ ಹೊಂದಿದ ಭೂಮಿಗೆ ೯ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ತೆರಿಗೆ ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದ

ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅವರ ಇಳುವರಿ ಅಧಿಕವಾಯ್ತು ಮತ್ತು ಕಂದಾಯವೂ ಸಹ ೨೦೦೦೦ ಪಗೋಡಾದಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿತು.

ತಾತ್ಕಾಲಿಕ : ಈ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ - ಬರಗಾಲ, ಪ್ರವಾಹ, ಯುದ್ಧ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಿಯ ಭೂಮಿಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿಯಿತ್ತು.

೩. ಪೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಅರೆಕಾಲಿಕೆ

ಪೂರ್ಣ - ಅರೆಕಾಲಿಕ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ. ಪೂರ್ಣ - ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಎಂಬ ಭೂಮಿಗಳು ಪೂರ್ಣ ಕಾಲದ ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದವು.

೧. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦ರ ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಶಾಸನವು ಭೂಮಿದಾನ ಮನೆಗಳು ಕರ ಮತ್ತು ಶುಲ್ಕದಿಂದ ವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಭೂದತ್ತಿದಾಸ ನೀಡಿದಾತರು ಕರ ಮತ್ತು ಶುಲ್ಕ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

೨. ಬಾಲಾಶ್ರಮಭಟ್ಟನಿಗೆ, ಒಂದು ತುಂಡುಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದಾಗ, ಸಿದ್ದಾಯವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ, ಉಳಿದೆಲ್ಲ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದರು.

೩. ಕೆಲವು ಸಲ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕರಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ (ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ) ಆಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾ - ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಗ್ರಾಮಗಳು ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ.

೪. ಅವು ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಾಡಿಗೆಯನ್ನು (qui-rent) ಮಾತ್ರ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಖಾಸಗಿ ಭೂಮಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನ್ಯಕರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಧಿಸಿದ್ದರು. ಕಲ್ಲೋಜ ಎಂಬ(Mason) ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗನಿಗೆ ೬ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಆತನು ಒಂದು ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಗೆ ಒಂದು ಹಣದಂತ ತೆರಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ತೆರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಧ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಅವರ ವೇತನಗಳು ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೨೧ ಶಾಸನವು ಬೈರಣ್ಣ ಎಂಬ ಗಾವುಂಡ (ಗ್ರಾಮಮುಖಂಡ)ನಿಗೆ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದಾಗ, ಆ ಗಾವುಂಡನು ವಿನಾಯ್ತಿ ತೆರಿಗೆಯ ೨೦೧/೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ತನ್ನ ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೬೫]

೩.೨.೭೭. ಬಿಟ್ಟಿ

ಪ್ರಾಚೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬುದು, ಬಿಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಪುಕ್ಕಟೆ ಕೆಲಸ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವೇತನರಹಿತ ಕೆಲಸ, ಪುಕ್ಕಟೆ ಕೆಲಸ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪ್ರಾಚೀನ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಕೆಲಸವೂ ಬಹು ಪ್ರಚಲಿತವಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕದಂಬ, ಶ್ರೀವಿಜಯ ಶಿವ ಮಂದಾತ್ರಿವರ್ಯನನ ಕುಡ್‌ಗೇರೆ ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ಆಂತರ್‌ರ ವಿಷ್ಟಿಕಂ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆಂತರಿಕ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಲ್ಲವ ಶಿವಸ್ಕಂದವರ್ಮನ ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ಎಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಎರಡನೇ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತ ಚೀನಾ ವಿದೇಶಿಯಾತ್ರಿಕನಾದ ಹುಯೆನತ್ಸಾಂಗ್‌ನ ವರದಿಗಳಲ್ಲೂ ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬುದರ ಸರಿಯಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದವು ವಿಷ್ಟಿ ಎಂದಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಪದದ ಉಲ್ಲೇಖವು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಯಶ್‌ತಿಲಕಚಂಪುವಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಗೂಢಚಾರನು ಕೆಲಸಗಾರರೆಲ್ಲ ಬೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾಗ ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರಿಯ ವಿರುದ್ಧ ದೂರು ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಪಂಪನ ವಿಕ್ರಮವಿಜಯದಲ್ಲಿ ಮೂಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಪದ ಬಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸ ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಲ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಪೊನ್ನನ ಶಾಂತಿ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಮೂವಿಟ್ಟಿಪದದ ಬಳಕೆಯಿದೆ.

ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೂ, ಬಸವಪುರಾದಲ್ಲೂ, ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಪದ ಬಂದಿದೆ. ಅವರ ಒಂದು ವಚನದಲ್ಲಿ ಮೂವರದೇ ತರಹದ ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸವಿದ್ದರೆ, ಅದು ರಾಜನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸವೂ ಬಹಳಷ್ಟು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಕೆಲಸವು ಅಮಾನವೀಯವಾದುದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾನೂನಿನ ಚೌಕಟ್ಟಿತ್ತು. ಕೌಟಿಲ್ಯನು ರಾಜನಾದವನು ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇತರೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗೋಪರು ದಾಖಲಾತಿ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ ಯಾವ ಗ್ರಾಮದವರೆಂದು ಬರೆಯಬೇಕಿತ್ತು. ಅದೇ ರೀತಿ ಮನುಸ್ಮೃತಿ, ಮಹಾಭಾರತ, ನೀತಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಅದು ರಾಜ್ಯದ ಆದಾಯ ಮೂಲಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿತ್ತು. ರೈತರಿಂದ, ಕರಕುಶಲಗಾರರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿಗೆ ತೆರಿಗೆ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ತೆರಿಗೆಯ ಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದ್ದು, ಈ ತೆರಿಗೆಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದವರಿಗೆ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವುಗಳನ್ನು ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

೧. ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಶ್ರಮರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀಡುವ ತೆರಿಗೆ. ಅದು ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕು.

೨. ವಿಷ್ಟಿ ಅಥವಾ ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂದರೆ ತೆರಿಗೆಯು ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಬೇಕು.

೩. ಬಿಟ್ಟಿಯು ಸಹ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು, ನಿಯಮಿತ ತೆರಿಗೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ತೆರಿಗೆಯೂ ಸಹ ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಾಕರ ಕೌಟಿಲ್ಯನು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶೂದ್ರರು, ಕರಕುಶಲಗಾರರು, ದಾಸರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪುಕ್ಕಟೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುವುದು.

ಮನು, ಶೂದ್ರರರು, ಕರಕುಶಲಗಾರರು ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ತೇಟಕರ್ ಅವರು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರಜೆಯೂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನಾದರೂ ಸಲ್ಲಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಡಿ.ಸಿ.ಸರ್ಕಾರ ಅವರು ವಿಷ್ಟಿಯು ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು ಅದು ಪುಕ್ಕಟೆ ಕೆಲಸ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕು. ಮೂರನೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಎ.ಕ್ಯೂ.ಹುಸೇನಿ ಸಹ ತೆರಿಗೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಯಶಸ್ತಿತಿಲಕವು ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಕೆಲಸರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವಂತಹದ್ದು, ಬಿಟ್ಟಿ ಗೆಲಸ, ಬಿಟ್ಟಿಬೆಸ, ಬಿಟ್ಟಿಯಲು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ವೇತನರಹಿತ ದುಡಿಮೆ ಎಂದು. ವಿಕ್ರಮವಿಜಯ ಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ವೇತನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವಂತದ್ದಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಶ್ರಮರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಟ್ಟಿಯು ನಿಯಮಿತ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂಬುದು ಮೇಲಿನ ಎರಡು ವಾದಗಳ ಪ್ರಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಬಳ್ಳಾರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೂವಿಟ್ಟಿ ಎಂದಿದೆ. ಬಟ್ಟೆ ಬಂದಿ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ 'ಬೆಗಾರ್' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೫೮]

೩.೩. ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ತಮ್ಮ ಆರ್ಥಿಕ ಜೀವನದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಗಿರುವಷ್ಟೇ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಗೂ ನೀಡಿದ್ದರು. ಕೃಷಿ ಮತ್ತು ಆ ಮೂಲಕದ ಕಚ್ಚಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಜೀವಾಳ. ಈ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿದ್ದವು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

೩.೩.೧. ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಆಳಿದ ಮುಳಗುಂದ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕುಸುಬಿ, ಎಳ್ಳು, ಶೆಂಗಾ, ಸಾಸಿವೆ ಮುಂತಾದ ಎಣ್ಣೆ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತೆಲ್ಲಿಗರು ಅಲ್ಲಿದ್ದರು. ಇವರ ಅಧಿದೇವತೆ ತೆಲ್ಲಿಗೇಶ್ವರ. ಈ ತೆಲ್ಲಿಗರು ತೆಲ್ಲಿಗಯ್ಯತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂಬ ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಮುಳಗುಂದ, ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು, ಬಲ್ಲಕುಂದೆನಾಡು, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ

ಸನಿಗರ, ಹನುಮಕೊಂಡ ಶಾಸನ ಇನ್ನು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಣದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮುಳಗುಂದದಲ್ಲಿ ತೆಲ್ಲಿಗರ ಎಣ್ಣೆಗಾಣಗಳಿದ್ದವು.[೪೬೦] ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವ ವೃತ್ತಿಯವರನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ತೆಲ್ಲಿಗ (ತೈಲಕ), ಗಾಣಿಗ ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಎಣ್ಣೆಗಾಣದ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸುಂಕ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಗಾಣ, ಗಾಣದೆಣ್ಣೆ ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಗಾಣಾಯ,ಗಾಣದ ಸುಂಕ, ಗಾಣಾಯಲೆ, ಗಾಣದೆರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವ ಗಾಣದ ಸ್ಥಳ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳವೂ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮತ್ತು ವಿನಿಮಯ ಒಂದೇ ಕಡೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನ ಶಾಸನವೊಂದು ಗಾಣದಂಗಡಿ ಮನೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ಮಾರುವ ಕುಂಚಡಗಿತ್ತಿಯ ಪಸಾರ(ಪ್ರಸಾರ-ಅಂಗಡಿ)ವನ್ನು ತೆಲ್ಲಿಗಗೇರಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಎಣ್ಣೆಯ ಅಗತ್ಯ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯ ಗಾಣಗಳಿಲ್ಲದ ಊರುಗಳೇ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅವು ಊರಿನ ಜನರ ಸಂಖ್ಯೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ದೇವೂರ, ಕುಳೆಕುಮಟಗಿ, ಬೆನಕೊಟಗಿ, ಯರಗಲ್, ಮಲಘಾಣ, ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ಕನ್ನೊಳ್ಳಿ, ಕಾಕಂಡಕಿ, ದೇವರಗೆಣ್ಣೂರ, ಕನ್ನೂರ, ನಿಡೋಣಿ, ಅರ್ಜುನಗಿ, ವಿಜಾಪುರ, ಮುತ್ತಗಿ, ಇಂಗಳೇಶ್ವರ, ಮದಭಾವಿ, ಮನಗೂಳಿ, ಯಾಳವಾರ, ತಂಬಾ, ಸಂಖ, ನಾದಖುರ್ದ, ರೂಗಿ, ಅಗರಖೇಡ, ಬಿದರಕುಂದಿ[೪೬೧] ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುಳಗುಂದ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ[೪೬೨] ಮುದನೂರು, ಯಡ್ರಾಮಿ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇಟಗಿ, ಪುರ, ಯಲಬುರ್ಗಾ, ಅಂಟೂರ ಠಾಣಾ,[೪೬೩] ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರಿಂನಗರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕರೀಂನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಸನಿಗರ ಮತ್ತು ಹನುಮಕೊಂಡ,[೪೬೪] ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಗಾಣಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನ ತೆಲಗಿ ಸ್ಥಳನಾಮದಲ್ಲಿ ತೆಲ್ಲಿಗರ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.[೪೬೫] ರೂಗಿಯ ಗೊಂಕಯ್ಯ, ಚಟ್ಟಯ್ಯ, ಕೇತಯ್ಯ, ಮಲ್ಲಯ್ಯ, ಪುಲಿಯಮ್ಮ, ಆಯ್ಚಯ್ಯ, ಸೋವಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ತೆಲ್ಲಿಗರೈವತ್ತೊಕ್ಕಲಿನ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಎಣ್ಣೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮಾರಾಟವು ತೆಲ್ಲಿಗರ ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದವು.[೪೬೬]

ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದಾನವು ಅತೀ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಅಂದಿನ ಅರಸರು, ಮಾಂಡಲೀಕರು, ಜನರು, ಮಹಾಜನರು ದೇವಾಲಯದ ವಿವಿಧ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ತಾಳಿಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರಗಾಣ, ಬಚ್ಚಪ್ಪನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಶಂಕರನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ಗಾಣಗಳಿದ್ದವು. ದೇವಾಲಯದ ನಂದಾ ದೀವಿಗೆಯ ಎಣ್ಣೆಗಾಗಿ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯ ಗಾಣಗಳಿದ್ದುದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಮುದನೂರು

ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಕಿಸಿದ ರಾಮನಾಥ ಶಿಲಾಗಾಣ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨) ಉಗ್ರಮಾರ್ತಾಂಡದೇವರ ಶಿಲಾಗಾಣ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨)ಗಳು ರಾಮನಾಥ ಮತ್ತು ಉಗ್ರಮಾರ್ತಾಡದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಎಣ್ಣೆಯ ಗಾಣಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.[೪೬೭] ಅಕ್ಕಲಕೋಟೆ ಶಾಸನವು ಕಳಚೂರ್ಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಬಿಜ್ಜಳನಿಗಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಜೋಗಮರಸನೆಂಬುವನು ಚಂದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ೨೦೦ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆ, ೪ ಮತ್ತರು ತೋಟ ಮತ್ತು ಎರಡು ಗಾಣಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿವೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಬಿಜ್ಜಳನ ಪೂರ್ವಜರು ಮಂಗಳವೇಡೆಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಚಾಲುಕ್ಯರಿಗೆ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ತರ್ದವಾಡಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೬೮] ತೈಲಿಗರು ಎಣ್ಣೆಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಗಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಎತ್ತು ಗಾಣ ಮತ್ತು ಕೈಗಾಣ ಎಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಗಾಣಗಳಿದ್ದವು.[೪೬೯] ಮುಳಗುಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೆಲ್ಲಿಗರನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ ರೀತಿ ಹೀಗಿದೆ-

ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಕುಡುವ ಸುರತರು
ವೇಂಡಿಸಿದ ಬುಧರ್ಗೆದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಗಳು
ತಡೆಯದೆ ಸುರಧೇನುಗಳೆನೆ
ಕುಡುವಡೆಯೊಳು ನೆಗರ್ಟ್ದ ತೆಲ್ಲಿಗರ್ಕ್ಕೇವಳವೆ[೪೭೦]

ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರು ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ದಾನ ಕೊಡುವ ಕಲ್ಪತರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಪಂಡಿತರಿಗೆ ದಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಸುರಧೇನುಗಳೆಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು.

ಗಾಣಗಳಿಗೆ ಎತ್ತು-ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಹೂಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಿಂಡಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಯಿತ್ತು.[೪೭೧] ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಎಣ್ಣೆ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೀಪಾವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತೆಲ್ಲಿಗರು ದೇವರ ನಿತ್ಯ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಅರವನದ, ೧೨ ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ, ಸಂತೆಯೊಳಗೆ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ, ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[೪೭೨] ಇದರಿಂದ ತೆಲ್ಲಿಗರು ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಕೊಡಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದೀಪಾವಳಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಕೊಡಗಳ ಮೇಲೆ ದಾನ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮುಳಗುಂದದ ತೆಲ್ಲಿಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಚೈತ್ರ, ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ತೆಲ್ಲಿಗರೆಯ್ನತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘದವರು ಒಕ್ಕಲಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಾಗವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಮುಳಗುಂದದಲ್ಲಿ ತೆಲ್ಲಿಗೇಶ್ವರ ಮಠದ ನಿವೇಶನಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು, ಇವರು ಸಮಾಜಸೇವೆಯನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಮಠಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ನಿವೇಶನದ ಸೀಮೆಯೂ ಸಹ ಈ ಮುಳಗುಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.[೪೭೩] ಹೀಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ

ಉಲ್ಲೇಖವು ಕುಂಟೋಜಿ, ನಾಲತವಾಡ, ಮಿಣಜಗಿ, ಪೀರಾಪುರ, ಹಂಡರಗಲ್ , ಕೊಪ್ಪ, ಬಿದರಕುಂದಿ, ಮನಗಾಳಿ, ರೂಗಿ, ಹೊಳಲ, ಹೂಲಿ, ಸೊರಚೂರ, ಹತ್ತಿಮುತ್ತರ, ಅಗಡಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ನೀಲಗುಂದ, ಹರಿಹರ, ಅರೆಕುರಹಟ್ಟಿ, ಸಂಗಮ, ಬೇಬಿಸಾರ ಮುಂತಾದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ.[೪೭೩೮] ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಎಣ್ಣೆಗಾಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.[೪೭೪]

ಮುಳಗುಂದದ ತೆಲ್ಲಿಗರೆಯ್ಪತ್ತೊಕ್ಕಲು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಗೆ ಒಂದು ಹಣ, ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಒಂದು ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಆ ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಹಣವನ್ನು ಯಾತಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು, ಯಾರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಘಗಳು ವಿವಾಹದಂತಹ ಪವಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಸಮಾಜದ ಪವಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ತೆಲ್ಲಿಗರನೂರಿಪ್ಪದಿಂಬರ್' ಎಂಬ ಸಂಘವು ತೆಲ್ಲಿಗರೆಯ್ಪತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದು. ಅದರಂತೆ ಮನಗುಂಡಿ ಶಾಸನವು ತೆಲ್ಲಿಗರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಸಂಘಗಳ ತೆಲ್ಲಿಗರಕೊತ್ತಳಿ, ತೆಲ್ಲಿಗಸೇಣಿ, ಗಾಣಿಗರೊಕ್ಕಲು, ಊರ್ವೆವತ್ತಕ್ಕಲು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ.[೪೭೪೮] ಈ ಸಂಗದ ರಚನೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೇ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಳಗುಂದದ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಪೋಧನರಿಗೆ ಗಾವುಂಡಗಳು ಭೂದಾನ ನೀಡುವಾಗ ಈ ತೆಲ್ಲಿಗರು ಉಪಸ್ಥಿತರಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ತೆಲ್ಲಿಗರ ಸಂಘ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೆಲ್ಲಿಗ ಮಾಳಿಕಬ್ಬೆಯು ನೀಲಗುಂದದ ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭೂ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿ ದೇವರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡಳೆಂದು ನೀಲಗುಂದ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದೆ.[೪೭೫] ಹೀಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ. ಶಾಸನಗಳು ಜೀವನದ ಮೌಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿತ್ತಿವೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

೩.೩.೨. ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆ

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬು ಪ್ರಮುಖ ನೀರಾವರಿ ಬೆಳೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕರಿಯಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷುವಾಟತತಿ ಎಂದರೆ ಕಬ್ಬಿನ ತೋಟಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ವಿಜಾಪುರ ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದ ಶಾಸನವೂ ಸಹ ದೇವರ ಕಮ್ಮತದ ಕಬ್ಬು-ಕಳವೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಕಬ್ಬು

ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯ ಬೆಳೆಯಾಗಿತ್ತು. ಮೂಲವಸ್ತು ಕಬ್ಬನ್ನು ಗಾಣದ ಕತ್ತರಿಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೆಲ್ಲ-ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೬ರ ಇಂಗಳೇಶ್ವರದ ಶಾಸನವು ಸೋಮನಾಥ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಸುಂಕದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ

ಒಂದು ಮಣ - ಮಾರಿದ ಹೇರಿಗೆ
ಒಂದು ಮಣ - ಮೆಣಸು
೧೦ ಮಣ - ಅಡಿಕೆ
೧೦ ಮಣ - ಬೆಲ್ಲ
೫ ಪಲ ಅಥವಾ ಪಲವಯ್ದು - ಸಕ್ಕರೆ[೪೭೬]

ಎಂಬುದು ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಎಲ್ಲ ಆಮದು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ ಸುಂಕವು ಸೋಮನಾಥ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿತ್ತೆಂದು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರ ಮುಳಗುಂದ ಶಾಸನವು ಸಾರಿಗೆ ಸರಕಾರದ ಬೆಲ್ಲದ ಬಂಡಿಗೆ ಸುಂಕಿ ಹೇರಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೪೭೭] ಇದರಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕುರುಗೋಡು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಕೋಳೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿನ ತೋಟದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

೩.೩.೩. ಬಟ್ಟೆ ತಯಾರಿಕೆ (ನೇಕಾರಿಕೆ)

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಗಾರಿಕೆಯೆಂದರೆ ನೇಕಾರಿಕೆ, ಕೈಮಗ್ಗದಿಂದ ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನ ವಚನವೊಂದು ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಉಂಕೆಯ ನಿಗುಚಿ ಸರಿಗೆಯ ಸಮಗೊಳಿಸಿ
ಸಮಗಾಲನಿಕ್ಕಿ ಅಣಿಯೇಳು ಮೆಟ್ಟದೆ
ಹಿಡಿದ ಲಾಳಿಯ ಮುಳ್ಳು ಕಂಡಿಕೆಯ ನುಂಗಿತ್ತು
ಈ ಸೀರೆಯ ನೈದವ ನಾನೋ ನೀನೋ ರಾಮನಾಥ

ಎಂದು ನೇಯ್ಗೆ ಕೈಮಗ್ಗದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡಿದೆ.[೪೭೮]

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಮಗ್ಗದೆರೆ ಎಂಬ ನೇಯ್ಗೆಯ ಮಗ್ಗಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ನೇಕಾರರಿಗೆ ಜೇಡ,[೪೭೯] ಸಾಲಿಗ,[೪೮೦] (ಚೀರ>ಚೀಲ>ಚೇರ>

ಸೇಲ>ಸಾಲ) ಎಂದು ಶಾಸನಗಳು ಕರೆದಿವೆ. ಜೇಡರದಾಸ ಕುಲದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೬ರ ವಿಜಾಪುರ ಮ್ಯೂಸಿಯಂ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೪೮೧] ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ ಈ ವೇಳೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿದ್ದರಿಂದ, ನೇಕಾರರು ತಮ್ಮನ್ನು ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಕುಲದವರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೆಮ್ಮೆಪಟ್ಟಿರುವಂತಿದೆ. ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನದಲ್ಲಿ ಹಾಸನಿಕ್ಕಿ ಸಾಲಿಗನಾದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಸಾಲಿಗ ಸಮಯಂಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.[೪೮೨]

ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಸಾಲವಾಡಿಗೆ ಶಾಸನವು ಪಟ್ಟ ಸಾಲಿಗರು[೪೮೩] ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಪಟ್ಟ (ಪಟ್ಟೆ-ರೇಶ್ಮೆ) ರೇಶ್ಮೆ ಸೀರೆಯ ನೇಕಾರರಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಸಾಲಿಗರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಿಪ್ಪರಗಿಯ ಶಾಸನವು ದೇಡಮಗ್ಗದ ಬಣ್ಣಿಗೆ ಸುಂಕವನ್ನು ದೇವತಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೪೮೪] ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ನಿವೇಶನ ಸಹಿತ ಮಗ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಉದಾ.ಹಿಪ್ಪರಿಗೆ ಶಾಸನ ತಾ. ಸಿಂದಗಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೨)[೪೮೫] ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು ರೂಗಿ ಶಾಸನವು ಮೊಗ್ಗದ ಕರಣಂಗಳು ಮೊಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಪನ್ನಾಯವನ್ನು ಕೇಣಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಅಂಶವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ.[೪೮೬] ಇವೆಲ್ಲವೂ ನೇಕಾರಿಕೆಯು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಪ್ರಮುಖ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಶಾಸನಗಳು ನೇಕಾರರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ಸಾಲಿಗರು, ಜೇಡರ ಕೊತ್ತಳಿಗಳು,[೪೮೭] ಸಾಲಿಗ ಮುನ್ನೂರ್ವರು,[೪೮೮] ಎಂಬ ಪ್ರಸ್ತಾಪಗವಿದೆ. ಇವು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಘಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಮುಳಗುಂದ, ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯಲ್ಲಿ "ಸಾಲೆಸಾಸಿರ್ವ್ವರು" ಎಂಬ ನೇಕಾರ ಶ್ರೇಣಿಯಿತ್ತು.[೪೮೮] ಮುಳಗುಂದದಲ್ಲಿ ಸಾಲಿಗರಯ್ಯದಿಂಬರು ಎಂಬ ಒಂದು ಸಂಘವಿತ್ತು.[೪೮೯] ಇಲ್ಲಿ ಸಾಲಿಗರು ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ಕಾಯಕದವರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಐವತ್ತೆರಡು.[೪೯೦] ಮುಳಗುಂದದಲ್ಲಿಯ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಪೋಧನರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾವುಂಡಗಳು ಭೂಮಿ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಈ "ಸಾಲಿಗರೆಯ್ವದಿಂಬರು" ಉಪಸ್ಥಿತರಿದ್ದರು.[೪೯೧] ಇದರಿಂದ ಮುಳಗುಂದದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಮಹತ್ವವಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟೆ, ಸೀರೆ,[೪೯೨] ಹತ್ತಿಬಟ್ಟೆ,[೪೯೩] ತೆರಸೀರೆ, ಹೊದಿಕೆ, ನೂಲು, ಉತ್ತಮ, ಪೊನ್ನ ಬಟ್ಟೆ, ದೇವರ ಬಟ್ಟೆಯಾದ ಪುಟ್ಟಿಯಪಟ್ಟೆ, ಸತ್ತಿಗೆಯ ಹಂಜರ, ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಅಂಗದತ್ತೆದಿಗೆ ಸೀರೆ, ಪವಿತ್ರಾರೋಪಣದ ಪಟ್ಟೆ, ನೂಲು ಎಂಬ ಅಂಶಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹತ್ತಿಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ರೇಶ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬೆಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸುವರ್ಣದ ದಾರದ ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳ ದಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವು ಆಯಾ ಋತುಮಾನಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಳಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ ತಯಾರಿಕೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೇಡಿಕೆಯಿತ್ತು.[೪೯೪] ಸಮಾಜದ

ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುವಂತೆ ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣದ ಎಂಬ್ರಾಯ್‌ಡರಿಯ ಮತ್ತು ಸಾದಾ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಉತ್ಪಾದನೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಗ್ಗದ ಭಾಗಗಳಾದ ರಾಟೆ, ಕದಿರು, ಆದಿಯ ಹಲಗೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿವಿಧ ವ್ಯಾಸದ ರೇಶ್ಮೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆಯ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಎಂಬ್ರಾಯ್‌ಡರಿ, ಕಲಾತ್ಮಕ ವಿನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಟ್ಟೆಕೈಗಾರಿಕೆ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಾಗಿದ್ದು. ರಾಜ್ಯಾದಾಯದ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಮೂಲ ಆಕರವಾಗಿತ್ತು. ತೆಲಸಂಗ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವು ಸೀರೆಗಳನ್ನು ಮಾರು ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸೀರೆಯನ್ನು ಮಾರುವ ದಲ್ಲಾಳಿಗಳು ಅಥವಾ ಏಜೆಂಟರು ಒಂದು ಸೀರೆಗೆ ಒಂದು ಹಾಗದಂತೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಾಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಿಗೆ ಅವಳು ಕೊಂಡ ಸೀರೆಗೆ ಕರ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಸನವು ಸಾರಿಯಮ್ ಕೊಂಡು ಮಾರುವ ಪವನಿಗರ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತಿ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಇವಳು ಸತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವಳಾಗಿದ್ದಳು.[೪೯೫] ಸತ್ತರರ್ -ಅಟ್ಟ-ಇಕ್ಕುರ-ಸತ್ತರರ್.೧೧೪೮ರ ಸಾಸಿವೆಹಳ್ಳ ಶಾಸನ ಬಟ್ಟೆ ಕಳ್ಳ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೆಳಗುತ್ತಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೇಡರ ಸೋಮಯನ ಮಗ ಅಪ್ಪಗಸ ಹೆಸರಿದೆ.[೪೯೫ಎ]

ಬಟ್ಟೆ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಅಥವಾ ನೇಕಾರಿಕೆ ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾದ ಬಟ್ಟೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಅವು-[೪೯೫ಬಿ]

ಜಿಲ್ಲೆ	:	ಸ್ಥಳ
ಹಾಸನ	:	ಕಲ್ಲನಗೆರೆ, ಹಳೇಬೀಡು, ಅರಸೀಕೆರೆ,[೪೯೬] ಹೊನ್ನವೂರು
ಕಡೂರು	:	ಸಂತೆಕೆರೆಹಳ್ಳಿ
ಬೆಂಗಳೂರು	:	ಭೋಗವತಿ, ಚಿಕ್ಕಸೋಮನಾಥಪುರ, ಭಿನ್ನಮಂಗಲಂ, ಐಗಾಣಪುರ
ಮೈಸೂರು	:	ಹುಲಗೂರು, ಸೋಮನಾಥಪುರ, ಬೇಲೂರು, ಕಡಲಗೆರೆ
ಶಿವಮೊಗ್ಗ	:	ಬಲ್ಲಿಪುರ
ಚಿತ್ರದುರ್ಗ	:	ಓಬಲಾಪುರ
ರಾಯಚೂರ	:	ಚಿನ್ನಮಲ್ಲೈ[೪೯೭]

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಹತ್ತಿರ ಕಾನ್‌ಪಾಮ್ಯೆ ನಗರವು ಬಟ್ಟೆ ಕೈಗಾರಿಕಾ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಇಂದಿನ ಕೊಯಮತ್ತೂರು ರೇಶ್ಮೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯೂ ಚಿಟ್ಟೆ ಎಂಬಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಂಟೂರರಾಣಾ ಶಾಸನ ಹತ್ತಿ ಮತ್ತು ನೂಲ ಪರ್ವಕ್ಕೆ ನೂರು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಎರೆಕಲೊಂದು ಮೂಲು ಕಳುಹಿದಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೯೭ಎ]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೩ರ ಶಾಸನವು ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಮತ್ತು ೨೦೦ ಗಾವುಂಡರು, ಪಟ್ಟಗಾರ ಸಮಯವು ಭಾವಿಯ ಮೇಲ್ವೇಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಭೂದತ್ತಿ ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೯೮] ಪಟ್ಟಗಾರ ಸಮಯವೆಂದರೆ ನೇಕಾರರ ಸಂಘ. ಇದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ತನ್ನನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ನೇಕಾರರು ಉತ್ತರದಿಂದ ಬಂದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರು.[೧೯೯] ಮುರುಮಕೇರಿ (ಪುಲಿಗೆರೆ)ಯ ನೇಕಾರರ ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ಧಾರ್ಮಿಕ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದನೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶಾಸನದ ತಿಳಿಸಿದೆ.[೨೦೦] ಹೀಗೆ ನೇಕಾರ ಶ್ರೇಣಿಯು ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಹತ್ವದ ಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಶ್ರೇಣಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ 'ಸೇನಿಯ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ[೨೦೧] ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮ರ ಗೊಬ್ಬರೂರ ಶಾಸನವು "ಶ್ರೀಮತ್ಸರ್ವನಮಸ್ಯದಗ್ರಹಾರ ಹಿರಿಯ ಗೊಬ್ಬೂರ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳ ದಿವ್ಯಪಾದ ಪದ್ಮಾರಾಧಕರುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗಂಧವಾರಣರ್ಜಾಡರ ಕುಲತಿಲಕಂ ಜಾಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಪ್ರಿಯಪುತ್ರರುಮಪ್ಪ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳುಂ ಕುಲದೇವರಪ್ಪ ಗುಜೇಶ್ವರದೇವ ಪೂಜೆಪುನಸ್ಕಾರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ" ದಾನ ನೀಡಿರುವರು ಎಂದು ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳು, ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಇದು ನೇಕಾರಿಕೆಯ ಸ್ಪಷ್ಟ ಚಿತ್ರಣ ನೀಡುವಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.[೨೦೨] ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಇತರ ಪದಗಳೆಂದರೆ ಸಮಯ, ಸಮುದಾಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಗಳಾಗಿದ್ದು, ಜಾತಿ-ವೃತ್ತಿಗಳ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು 'ಕೊತ್ತಳಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿವೆ. 'ಕೊತ್ತಳಿ' ದ್ರಾವಿಡ ಮೂಲದ ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿ ಅದು ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕವಲ್ಲಿ ಈ ಪದ ಬಳಕೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಶೇಡ ಬಾಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಸೇಣಿ', 'ಕೊತ್ತಳಿ', 'ಹಿಟ್ಟು' ಎಂದು ೩ ವಿವಿಧ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದ್ದು, ಮೂರು ಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೇಣಿಗ-ಗೊತ್ತಳಿ ಎಂಬ ಪದ ಕಾಣಿಸಿದಾಗ ಅದು ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವೇ? ಎಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.[೨೦೩]

೩.೩.೪. ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಕೆ

ಉಪ್ಪು ದಿನನಿತ್ಯದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಅವಶ್ಯಕ ವಸ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಕೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪ್ಪಿನ ಮಾಳಿಗೆಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೦೪] ಇಂತಹ ಉಪ್ಪಿನ ಮಾಳಿಯ ಉಲ್ಲೇಖ ವಿಜಾಪುರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೨೦೫] ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪ್ಪಿನ ಪ್ಯಾನ್ ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೦೬] ಉಪ್ಪು ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿತ್ತು.[೨೦೭] ಮಡಗಿಹಾಳ ಶಾಸನವು 'ಉಪ್ಪಿನ ಕಟ್ಟೆ' ಎಂದು

ಹೇಳಿದೆ. ಬಾಳ್ಗುಳಿ (ಬಾಗುಳಿ) ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಿರಿಯ ಪೆರ್ಗಡೆ ಪತ್ನಿಯಾದ ಬಾಚಲದೇವಿ ಮತ್ತು ಅರಸಿಕೆರೆಯ ಕಲಿಮಗೌಡನ ಮಗಳು ಕನಕ ಇವರೀರ್ವರೂ, ಬಾಳ್ಗುಳಿ ಮಹಾಜನರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗ-೧, ಗಾಣವಾರಿಗಾಣಂಪ್ರತಿ ಮಾನ-೧, ಅಸಗರೊಕ್ಕಲು ನಿಬಂದಿ ಹಿಡಿಯದೆ ಸೀರೆ-೧, ಉಪ್ಪಿನ ಕಾವಲಿದೆರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪಣ-೫, ಉಪ್ಪುಕೊಳಗ-೫, ಬಿಕ್ಕಿಗ ಬೀರಭಟ್ಟನ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಬಿಟ್ಟರು ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಿನಿಕಗೌಡಗದ್ಯಾಣ-೧ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೦೮] ಇದು ಉಪ್ಪಿನ ತಯಾರಿಕೆಯ ಕುರಿತು ಸ್ಪಷ್ಟ ಚಿತ್ರಣ ನೀಡುವ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅದರಲ್ಲೂ ವಿಜಾಪುರ, ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪಿನ ಮಾಳಿಗಳು ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಸುವ ಉಪ್ಪಾರರು ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ.[೫೦೯]

೩.೩.೫. ಬಿದಿರು

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಬಿದುರು ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ವಸ್ತುಗಳಾದ ಚಾಪೆ, ಬಾಸ್ಕೇಟ ಅಥವಾ ಬುಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಇತರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿವೆ.[೫೧೦] ಇನ್ನು ಅನೇಕ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.

೩.೪. ವರ್ತಕರ ಶ್ರೇಣಿಗಳು

೩.೪.೧. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದ ಶ್ರೇಣಿಗಳು

ಇವರು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿ ಧರ್ಮದೊಂದಿಗೆ, ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು.

೧. ಸಮಿತಿಗಳ ರಚನೆ

೨. ಯಾತ್ರಿತ್ರಿಗಳಿಗೆ ವಸತಿ, ನೀರು, ಆಹಾರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ

೩. ದೇವಾಲಯ, ಸೇತುವೆ, ಉದ್ಯಾನಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ

ಮ್ಯಾಂಡಸೋರ್ ಶಾಸನವು (ಕುಮಾರಗುಪ್ತ I ಬಂಧುವರ್ಮನ್ ಕಾಲದ) ರೇಶ್ಮೆ ನೇಕಾರರ ಶ್ರೇಣಿಯು, ಸೂರ್ಯದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೪೩೭-೩೮ರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ.೪೭೩-೭೪ರಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ರಿಪೇರಿ (ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ) ಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮ್ಯಾಂಡಸೋರ್ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ರೇಶ್ಮೆನೇಕಾರರ ಶ್ರೇಣಿಯು ಒಂದು ಶಾಖೆಯು ಲಾಟದೀಂದ (ಕೆಳನರ್ಮದಾ ಪ್ರದೇಶ) ಮ್ಯಾಂಡಸೋರಕ್ಕೆ ವಲಸೆ ಬಂದಿತು. ಈ ಶ್ರೇಣಿಯ ಕೆಲವು ಸದಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ನೇಯುವ ಸಮಯವನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಂಡರು ಮತ್ತು ಸೈನಿಕವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು- (ಭವಿಷ್ಯ) ಜೋತಿಷ್ಯ ವೃತ್ತಿಯವರೆಗೂ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡದರು. ಆದರೆ ನೇಯುವ ವೃತ್ತಿಯು ಸ್ಪೂರ್ತಿ, ಅದರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅವರು

ಎಂದೂ ಮರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿದರು. ಅವರಿಗೆ ರೇಶ್ಮೆ ನೇಕಾರರ ಶ್ರೇಣೀಯೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಶ್ರೇಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಉಳಿದ ಸಮಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಬ್ಯಾಂಕಿನಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ರಾಜರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಹಣವನ್ನು ಬಂಡವಾಳವಾಗಿಟ್ಟ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ-

೧. ೨ನೇ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನು - ೨೦ ದೀನಾರ್‌ಗಳನ್ನು ಎರಡು ಕಂತಿನಂತೆ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದರಿಂದ ಬಂದ ಬಡ್ಡಿಹಣವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು.

೨. ೧ನೇ ಕುಮಾರಗುಪ್ತನು ಈತನ ಮಗನಾಗಿದ್ದು, ಕೆಲವೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೧೩ ದೀನಾರ್ ಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ೧೨ ದೀನಾರ್ ಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದು, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ಬಡ್ಡಿ ಹಣವು ದೇವಾಲಯದ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಯ್ತು.

೧. ಸಂಘಗಳು ಹೊಸದಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರಿಸ್ಥಳ ತೆರೆಯಲು ಬಯಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿಪತ್ರದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು. ರಾಜರು ದಾನ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಲು, ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವ ಮಹತ್ತರ ಕೆಲಸ-ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು.

೨. ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ, ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ, ರಾಜರಿಗೆ ಲಾಭದಾಯಕ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದವು.

೩. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವನ್ನು ಧಾನ್ಯ ಅಥವಾ ನಾಣ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದವು.

ಉದಾ : ಚಾಲುಕ್ಯ ಭೀಮನ ಕಕುಮರನು ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪೊಲಯನಸೆಟ್ಟಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಆತನ ಬಿರುದು 'ಮಹಾಸಾರ್ಥವಾಹ' ಎಂದಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಪೊಲಯಸೆಟ್ಟಿಯು ಗಂಗಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿವದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ರಾಜನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಇದು ಪೋಲಯಶೆಟ್ಟಿಯು ಆ ಶ್ರೇಣಿಯ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ೧ನೆಯ ಭೀಮನಿಂದ ಆತನು ಅನುಮತಿಪತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಸನವು ೩ ಖಂಡುಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಟಂಕಶಾಲೆ (ಅಕ್ಕಸಾಲೆ)ಯನ್ನು ಸುವರ್ಣಕಾರನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಪೊಲಯಸೆಟ್ಟಿಯು ಟಂಕಶಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ವಾಣಿಜ್ಯ-ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು

ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕನಾಗಿ, ಶ್ರೇಣಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ಆತನು ಪಡೆದ ಲಾಭಗಳು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿವೆ.

ಉದಾ : ಕಾಕತಿಯ ಪ್ರತಾಪರುದ್ರನ ಚಿತ್ತಾಪೂರದ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೦೦) ಶಾಸನವು ಆಯ್ಯವಲಿ ಶ್ರೇಣಿಯ ಸದಸ್ಯನಾದ ಭೈರಿಸೆಟ್ಟಿಯು ಶ್ರೇಣಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರಾಂಗಣ, ಮಳಿಗೆಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅದಕ್ಕಾಗಿದ್ದ ಕರಾರೇನೆಂದರೆ ೧. ಕೆರೆಯ ಆಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ೨/೩ ಕೃಷಿಭೂಮಿಯನ್ನು ರಾಜನಿಗೆ ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು, ೨. ಉಳಿದ ೧/೩ ಭಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದಿತ್ತು. ಇದು ವರ್ತಕರು, ಶ್ರೇಣಿಯ ಪರವಾಗಿ ರಾಜನಿಂದ ಪರವಾನಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಆ ವರ್ತಕನೇ ನೀರಾವರಿ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಈ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಸಮಾಜ ಹಾಗೂ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವೆನ್ನಬಹುದು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಗಣ, ಗ್ರಾಮ, ಸಭಾ, ಪುರ, ನಿಗಮ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಪಲ್ಲವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಿ, ನಂತರ ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆ, ಅಷ್ಟದಶಪ್ರಜೆ, ಉರು, ಉರವರು, ಉರಿ-ಸಮಯ, ಉರು-ಕಾವಲು ಎಂದಿದೆ. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿಯ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಕುಟುಂಬಿನ್‌ರು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ತೆಲುಗಿನ ಕಾಪಲುವಿಗೆ ಅದು ಸಮವಾಗಿದೆ. ೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಭಟ್ಟಿಪ್ರೋಲು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಟಿ, ನೆಗಮ ಎಂಬ ಎರಡು ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಗೋಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ದಾನ - ದತ್ತಿಗಳ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಶ್ರೇಣಿಯು ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಾಂಗೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾಯಿತು. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಎರಡನೆಯ ಭೀಮನ ಮಚಲಿಪಟ್ಟಣ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಾರಗೋಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಕಾನೂನು ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಕುರಿತಾಗಿದೆ. ನೆಗಮ ಎಂಬುದು ಶ್ರೇಣಿಯ ಸಭೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಭದಂತಗಮ ಎಂಬುವವನು ಸಿಲಿಂಗ (ಛತ್ರದ) ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

೪. ಶ್ರೇಣಿಗಳು (ವ್ಯಾಪಾರಿ ಮತ್ತು ಕರಕುಶಲ ಶ್ರೇಣಿ) ಬ್ಯಾಂಕಿನಂತೆಯೂ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಕ್ಷಯನೀಯ, ಪನೀರಶ್ರೇಣಿ, ಪುವಿಕಶ್ರೇಣಿ, ವರ್ಧಕಿಶ್ರೇಣಿ ಈ ಎಲ್ಲ ಶ್ರೇಣಿಗಳೂ ೧೦೦ ದಿನಾರಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಡಿದ್ದು, ಅದರ ಬಡ್ಡಿಯನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಗಮ ಸಭೆಯು ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು.

ಉದಾ : ನಾಸಿಕದ ಗುಹಾಶಾಸನವು ಕ್ಷಹರಾತ ದೊರೆಯಾದ ನಹಪಾಣನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ೨೦೦೦ ಮತ್ತು ೧೦೦೦ ಕರ್ಷಪಣಗಳನ್ನು ಬಂಡವಾಳವೆಂದು ಹೂಡಿದ ಶ್ರೇಣಿಗಳೆಂದರೆ ಕೂಲಿಕಾಸ್ (ನೇಕಾರರ)

ಶ್ರೇಣಿಗಾಗಿ ಹೂಡಿದವರು ನಹಪಾಣನ ಅಳಿಯ ವಿಷವದತ್ತ, ಇದರ ಬಡ್ಡಿಯನ್ನು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಶ್ರೇಣಿ, ನೇಕಾರರ ಶ್ರೇಣಿ ಅಥವಾ ವರ್ತಕರ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡೂ ವರ್ಣಗಳು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಆಕರಿಸುವ ಮೂಲಗಳಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈಶ್ಯರೆಂಬ ವರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷತ್ತು, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಯಲ್ಲಿ ಗಣಸ್ಯ, ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.[೫೧೧] ಇವರು ಸಹಕಾರ ತತ್ವದಿಂದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತರು. ಅದುವೇ ಸಾಂಘಿಕ ತತ್ವವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಆರ್ಥಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದು ಶ್ರೇಣಿ, ಶೇಣಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಜಾತಕವು ೫೦೦ ಜನ ದರೋಡೆಕೋರರ ಸಂಘವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ 'ಪಣಿ' ಎಂಬ ಪದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಸೇಂಟ್ ಪೀಟರ್ಸ್‌ಬರ್ಗ್ ಪದಕೋಶವು ಪಣ ಎಂದರೆ ವಿನಿಮಯ ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ವರ್ತಕ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಜಿಮ್ಮರ ಮತ್ತು ಲ್ಯೂಡಿಂಗ್‌ರು ಸಹ ಪಣ ಎಂದರೆ ವರ್ತಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರ್ತಕರು ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಾಗುವಾಗ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋರಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸಹ ಹೊಂದಿರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂದಾಗ ಅವರ ಸಾಮಾನು ಸರಕುಗಳು ಸಹ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಲುಡ್‌ಬರ್ಗ್‌ರನ್ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಈ ಪಣಿಗಳು ಹೋರಾಡಿದ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇದ್ದು, ಅವು ಇದನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಿ, ಗಣ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಂಘದ ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠಿಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್ ಎಂಬ ಪದ ಬಂದಿದ್ದು ಇದು ಶ್ರೇಣಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶ್ರೇಣಿಯ ಅಸ್ತಿತ್ವ ಕ್ರಿ.ಪೂ.೪೦೦ಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿನದು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಗಪಕ್ಕ ಜಾತಕವು ಶ್ರೇಣಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ವಿವರ-

೧. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಗಾರರು ಬಡಗಿ, ಬಂಡಿ-ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ಮನೆಕಟ್ಟುವವರು, ನಾವೆ ಕಟ್ಟುವವರು.

೨. ಲೋಹ ಕೆಲಸಗಾರರು

೩. ಚರ್ಮ ಕೆಲಸಗಾರರು

೪. ಕಲ್ಕುಟಿಗರು

೫. ಮೇದಾರರು

೬. ಕಸಕರರು

೭. ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು

೮. ನೇಕಾರರು

೯. ಕುಂಬಾರರು

೧೦. ಗಾಣಿಗರು

೧೧. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವರು

೧೨. ಚಿತ್ರಕಲಾಕಾರರು

೧೩. ಧಾನ್ಯವರ್ತಕರು

೧೪. ಕೃಷಿಕರು

೧೫. ಮೀನುಗಾರರು

೧೬. ನಾವಿಕರು

೧೭. ಮಾಲಕಾರ

೧೮. ನಾವಿಕರು

ಇವೆಲ್ಲ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಕರಕುಶಲಗಾರರ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಕುರುಶಿಲ್ಪಗಣ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.[೫೧೧೮] ಒಟ್ಟಾರೆ ಶ್ರೇಣಿಯ ಉಗಮ ಬಹುಪ್ರಾಚೀನದ್ದಾಗಿದೆ.

ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಅವು-

೧. ವ್ಯವಹಾರಿಕರು-ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು

೨. ಪಾಂಚಾಲರು-ಲೋಹ ಕೆಲಸಗಾರರು

೩. ಕುಂಬಾಲಿಕರು-ಕುಂಬಾರರು

೪. ತಂತುವಾಯಿನರು

೫. ವಸ್ತ್ರಭೇದಕರು

೬. ತಿಲಘಾಟಕರು

೭. ಕುರಂಟಕರು

೮. ವಸ್ತ್ರ ರಕ್ಷಕರು

೯. ದೇವಣಗರು-ಪರಿಕೆಲಿಟಿಗಳು

೧೦. ಗೋರಕ್ಷಕರು

೧೧. ಕಿರಾತಕರು

೧೨. ರಜಕರು

೧೩. ಕ್ಷೌರಿಕರು

ಗಣ-ಪಣ ಎಂಬ ಪದವು ಜಾತಿಶ್ರೇಣಿ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾದ ಸಂಯೋಜಕ ಪದವಾಗಿದೆ.[೫೧೩]

ಶ್ರೇಣಿ ಅಥವಾ ಶೇಣಿ ನೇಕಾರರ ಶ್ರೇಣಿ ಅಥವಾ ವರ್ತಕರ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ನೇಕಾರರು ಉತ್ತರದಿಂದ ಬಂದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದವರು. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪದ ಶ್ರೇಣಿಯು ಅವರ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ನೇಕಾರರ ಶ್ರೇಣಿ, ವರ್ತಕರಿಗೆ ಇಡಿ ದೇಶದ (ಭಾರತ) ತುಂಬೆಲ್ಲ ಅವರ ಸಂಪರ್ಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅವರೂ ಸಹ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನೇ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಕೊತ್ತಳಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿವೆ. ಕೊತ್ತಳಿ ದ್ರಾವಿಡ ಮೂಲದ ಪದ. ಅದು ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಲಾಗಿ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಆ ಪದ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ನೆರವು ನೀಡುವ ವೃತ್ತಿಗಳು, ಉದಾ : ಕಮ್ಮಾರ, ಬಡಿಗ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ಮುಂತಾದವುಗಳು ತಮ್ಮ ಸೇವೆಗೆ ವೇತನವನ್ನು ಕಾಳುಗಳು ಅಥವಾ ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಗಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಹಿಟ್ಟುಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಎವೂರ ಶಾಸನವು ಕಲ್ಕುಟಿಗರು, ಕಂಚುಗಾರರ (ಶ್ರೇಣಿಗಳು) ಕೊತ್ತಳಿಗಳು ಎಂದೂ, ಕಮ್ಮಾರರು, ಬಡಿಗರು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಅವರು ಹಿಟ್ಟುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಶೇಡಬಾಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೇಣಿ, ಕೊತ್ತಳಿ, ಹಿಟ್ಟು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಈ ಮೂರೂ ಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೇಣಿಗ=ಗೊತ್ತಳಿ= ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೆ? ಶ್ರೇಣಿಗ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಇತರ ಪದಗಳೆಂದರೆ ಸಮಯ, ಸಮುದಾಯ, ಜಾತಿ ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಗಳು. ಆದರೆ ಸೇಣಿ, ಕೊತ್ತಳಿ, ಹಿಟ್ಟು ವಿಶೇಷ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು ನೇಕಾರರ ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಸೇನಿಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿರುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರೇಣಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಗೌಡ ಎಂದೂ ಆತನು ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೂ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು.

ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಶ್ರೇಣಿ ಅಥವಾ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ಪರವಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಆತನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು ಮುರುಮಕೇರಿಯ (ಪುಲಿಗೆರೆ) ನೇಕಾರ ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು ಧಾರ್ಮಿಕ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೫೧೪]

ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ-ಕಾರ್ಯಗಳು

೧. ಇದು ತಮ್ಮ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು.

೨. ಬೇರೆ ಊರುಗಳಿಂದ, ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದ ವರ್ತಕರಿಗೆ ವಸತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೌಖ್ಯಗಳ ಏರ್ಪಾಟನ್ನು ಈ ಸಂಘಗಳು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು.

೩. ಇವು ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಸಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ : ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ವರ್ತಕರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಅಪುತ್ರಕರಾಗಿ ಮಡಿದರೆ ಅವರ ಆಸ್ತಿಯು ಆ ಊರಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದವು.[೫೧೫]

೪. ಶ್ರೇಣಿಯ ಸದಸ್ಯನು ಮಡಿದು ಅವನ ಸಂಸಾರವು ನಿರ್ಗತಿಕವಾದಾಗ ಅಂತಹ ಸಂಸಾರದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಶ್ರೇಣಿಯು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಅಸಹಜವೇನಲ್ಲ.

೫. ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರವು ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆಗಳು ಅತೀ ಭಾರವಾಗದಂತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ನಮಗೆ ನೇರವಾದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ತಂಬುಲಿಗರ ಒಂದು ಸಂಘವು ರಾಜನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.[೫೧೬] ಆ ಸಂಘಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ, ರಾಜನ ನಿಕಟ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ವರ್ತಕ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯ ಹೆಚ್ಚು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಿರಬಹುದು.

೬. ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಬ್ಯಾಂಕಿನಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ : ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೨೫ರದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಕಂಚುಗಾರರ ಶ್ರೇಣಿಯು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ಜನರ ತೆರಿಗೆಗಳು ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಸಂವಿಧಾನ ಮಾಡಿತ್ತು.[೫೧೭]

೩.೪.೨. ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳು

ರೆವರೆಂಡ ಕಿಟೆಲ್‌ರ ಪ್ರಕಾರ ಹಿಟ್ಟು ಎಂದರೆ ಧಾನ್ಯ-ಹಿಟ್ಟು, ಆಹಾರ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳು, 'ಹಿಟ್ಟಿನ ಕಮ್ಮಾರ', 'ಹಿಟ್ಟಿನ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ' ಇವರು ತಮ್ಮ ಸೇವೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇತನಕ್ಕೆ ಬದಲು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೫೧೮]

ಆದರೆ ಆರ್.ರಾಮಾರಾವ್‌ರವರು 'ಶಾಸನಗಳ ಪರಿಭಾಷೆ' ಎಂಬ ತಮ್ಮ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬುದು ಬೇಡಿಕೆ ಅಥವಾ ಕಸುಬು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ವಿದೇಶಿ ಪ್ರವಾಸಿಗನಾದ ಅಲ್ಬೆರೂನಿ ಶೂದ್ರರಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಅಂತ್ಯಜರಿದ್ದರು ಇವರು ಯಾವ ಜಾತಿಗೂ ಸೇರಿದವರಲ್ಲ. ಒಂದು ಕಸುಬಿಗೆ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡ ಇವರಲ್ಲಿ ಅಗಸ, ಚಮ್ಮಾರ, ಗಾರುಡಿಗ, ಕೊರಮ (ಬುಟ್ಟಿ ಹೆಣೆಯುವವರು), ನಾವಿಕ, ಬೆಸ್ತ, ಬೇಡ ಮತ್ತು ನೇಯ್ಯುವ ಎಂದು ಎಂಟು ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟಿನ ಸೂಚನೆಯಿರುವಂತಿದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.[೫೧೯] ಡಾ. ದೀಕ್ಷಿತರ ಪ್ರಕಾರ ಹಿಟ್ಟು ಎಂದರೆ ವೃತ್ತಿ. ಫ್ಲೀಟ್ ಮತ್ತು ದೀಕ್ಷಿತರು ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಹಿಟ್ಟು ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳು ಮಹಾನಾಡುಗಳೆಂದು ಸಭೆ ಸೇರಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಟ್ಟು ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಣಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೫೨೦]

ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟು ಹನ್ನಿಹಿಟ್ಟುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದು-ಮುಂದಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ಅವು ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದರ ಬೆಳೆದ ರೂಪ ಅಥವಾ ಸವೆದ ರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು.[೫೨೧] ಆರ್.ಎನ್.ಗುರವರವರು ಗೌಡ, ಸೇನುಭೋವ, ತಳವಾರ ಈ ಮೂವರು ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಿಟ್ಟು ಬಡಗಿ, ಕಮ್ಮಾರ, ಅಗಸ, ಕುಂಬಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ಹೀಗೆ ಈ ಐವರು ಪಂಚಕಾರರು. ಹೀಗೆ ಎಂಟು ಜನರ ಸಮಿತಿ ಎಂದು ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೫೨೨] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬ರ ಹೊಸೂರು ಶಾಸನವು ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ-ಬಡಿಗ ಕಾಳೋಜನು ಹಿಟ್ಟುಕಾರ ಬಡಿಗಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಚಿಕ್ಕಹಂದಿಗೋಳ ಶಾಸನವು ಹಿಟ್ಟಿನ ಸೇನುಭೋವ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಕಮ್ಮಾರ, ಕುಂಬಾರ ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ತಳವಾರ, ಸೇನುಭೋವ ಮುಂತಾದವರು ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ೧೧೮೬ರ ಹೊಸೂರು ಶಾಸನವು ಹಿಟ್ಟುಕಾರ ಬಡಗಿಯು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಪೂಜೆಗೆ ತಾನೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಸೇವೆಗೆ ಕೂಲಿಯಾಗಿ ಪಡೆದ ಎಲ್ಲ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬುದು ವೇತನ ಸೂಚಕ ಪದವಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು ಕಾಲೋಜ ಎಂಬ ಬಡಗಿಯು ಹಿಟ್ಟುಕಾರ ಬಡಗಿಯೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದು, ತನ್ನ ಸೇವೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪಡೆದ ಸಂಬಳವೆಂದು ಪಡೆದ ಅಕ್ಕಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬುದು ಶ್ರೇಣಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಸರಿ. ಹಿಟ್ಟು ಎಂದರೆ-

೧. ಹಿಟ್ಟು ಮೂಲತಃ ಆಧಾರ ಸೂಚಕ ಪದ. ೨. ಹಿಟ್ಟು-ಜೀವನಾಧಾರ ಮೂಲ. ೩. ಹಿಟ್ಟು ಎಂಬುದು ಶ್ರೇಣಿ.[೫೨೩] ಈ ಮೂಲವು ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಆಹಾರ ರೂಪದಲ್ಲಿ, ನಂತರ ಜೀವನಾಧಾರವಾಗಿ ತದನಂತರ ಶ್ರೇಣಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರಬೇಕು. ಹಿಟ್ಟು ಶ್ರೇಣಿಗಳು

ಕೆಲವು ವೇಳೆ-೮, ಕೆಲವು ಸಲ-೧೨ ಇದ್ದವು. ಆದರೆ ವರ್ತಕ ಶ್ರೇಣಿ, ಗಾಣಿಗರ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಹಿಟ್ಟುಗಳು ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಿಗುವ ಹಿಟ್ಟು ಶ್ರೇಣಿಗಳೂ ಸಹ ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ದಿನನಿತ್ಯ ಬೇಕಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಶ್ರೇಣಿಗಳಾಗಿವೆ. ಉದಾ : ಬಡಗಿ, ಕಮ್ಮಾರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಹಿಟ್ಟುಗಳೆಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಇವರು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ವೇತನವನ್ನು ಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಹಿಟ್ಟುಗಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.

ದಾನ ಬಿಡುವ, ಪಡಿಸಡಿಲಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಮಾನದೊಂದಿಗೆ ಇದರ ಎಂಟೂ ಸದಸ್ಯರೂ ಹಾಜರಿಲ್ಲದ ಸಮಂಜದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಕರೆದಿರುವುದು ಅದರ ಸಾಂಘಿಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.[೫೨೪] ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳು ಕಾಲ ಕ್ರಮೇಣ ಕೇವಲ ಜೀವನಾಧಾರಿತವಾದ ಉದ್ಯೋಗ ಎಮಬುದಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ ಅದೊಂದು ವೃತ್ತಿಕಾರರ ಸಂಘ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಡಳಿತವು ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಂಥಹ ಒಂದೇ ಒಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಏರುವಾಯಿ ಶಾಸನವು ಹೊರವಡಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳಿದ್ದುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅವು ಎಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಇತರ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಕಲಿದೇವರ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾದ ಭೀವರಾಶಿಪಂಡಿತರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಓರುವಾಯಿ ಶಾಸನವು ಎಂಟುಹಿಟ್ಟುಗಳೊಂದಿಗೆ ಮೂಲಿಗ ಹಂಪಗೌಡನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೫೨೫]

ವರ್ತಕರು, ನೇಕಾರರು, ಗಾಣಿಗರು, ಕಂಚುಗಾರರು, ಕಲ್ಕುಟಿಗರು, ಭಾವಿ, ತೋಡುವವರು[೫೨೬] ಇವರೆಲ್ಲ ವೃತ್ತಿ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನಿತರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಆಯಗಾರ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಬಾರಾ ಬಲೂತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳೂ ಇದ್ದವು. ಎಲ್ಲ ವೃತ್ತಿ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಆಯಗಾರ ಅಥವಾ ಬಾರಾಬಲೂತಿ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಸೇರಿವೆ ಮತ್ತು ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳೂ ಸಹ ಸೇರಿವೆ.

೩.೪.೩. ವಿನಿಮಯ ವರ್ತಕರು

ಬಣಂಜಿಗಶೆಟ್ಟಿ, ಶ್ರೇಷ್ಟಿನ್, ವಣಜ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಕನ್ನಡ ರೂಪ ಬಣಂಜಿಗ ಶೆಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಬಣಂಜಿಗ, ಶೆಟ್ಟಿ, ಪದಗಳು ಮೂಲತಃ ವೃತ್ತಿಸೂಚಕ ಪದಗಳಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಜಾತಿಸೂಚಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದವು. ಶೆಟ್ಟಿ, ಬಣಂಜಿಗಳು ವರ್ತಕದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೀವನೋಪಾಯದ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸರಕುಗಳನ್ನು ಎತ್ತು, ಕೋಣ, ಕತ್ತೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಂತೆ-

ಪೇಟೆ, ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರಕುಗಳನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಮಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೇರುವ ಬಣಂಜಿಗ, ಹೇರುವ ಶೆಟ್ಟಿಯರೆನಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಡ್ಡಾರಾಧನೆಯೂ ಸಹ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿ (ಅರಸನ ವಾಣಿಜ್ಯ-ವ್ಯವಹಾರದ ಅಧಿಕಾರಿ), ಶ್ರೇಷ್ಠಿ, ಶೆಟ್ಟಿ, ಪರದರು (ವಿವಿಧ ಸರಕು ಮಾರುವವರು), ಸಾರ್ಥಾಧಿಪತಿ (ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ), ದೂಸಿಗರು (ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ) ಎಂಬುವವರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ನಾಡಿನ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಬಿರುದ, ಬಣಂಜಿಗ, ವೀರಬಣಂಜಿಗ, ಸ್ಥಳದ ಹನ್ನವಣಿಗ, ತಳದ ಮುನ್ನೂರ್ವರು, ವಣಿಜಸ್ವಾಮಿ, ಮಹೇಶ್ವರ ವರ್ತಕ, ವಿಭೂತಿಕುಲಜಾತಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿವೆ. ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಹೇರುವ ಶೆಟ್ಟಿಯರು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿವೆ. ಇವರು ಎತ್ತಿನ ವಣಜಿಗರು, ಕೋಣನಶೆಟ್ಟಿ, ಕತ್ತೆಯಶೆಟ್ಟಿ, ಬಣಂಜಿಗಳ ಸೆಟ್ಟಿಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೀರವಣಿಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ನಾಯಕ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದರಿಂದ ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿರದೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇರಿದವಸೇ ಬೀರವಣಿಗ ಎಂಬ ಶಾಸನದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವರು ವೀರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೬೭ರ ಶಾಸನವು ಐನೂರ್ವರು ವೀರಬಳಂಜು ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ-ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು, ತಮ್ಮ ಕುಲದೇವರಾದ ಗವರೇಶ್ವರನಿಗೆ ದೇವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಾವು ತರುವ, ಮಾರುವ ವಸ್ತುಗಳಾದ ಅಡಿಕೆ, ಅರಿಸಿಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರಕುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ಶಾಸನವು ಛತ್ರವೊಂದಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತಾರುಂಬೀಡಿನ ಸೆಟ್ಟಿಯರು, ತಳದ ಬಣಂಜಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿ ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೂ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಂಬಲಿಯಿನ್ನಚನೆಂಬ ಬಣಂಜಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ವೇಳಾವಿಗಸೆಟ್ಟಿಯರು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳಿವೆ.

೩.೪.೪. ಆಶೇಷ ನಖರರು

ವರ್ತಕ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಕೆಲವು ಸದಸ್ಯರಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಎಲ್ಲ ವರ್ತಕರೂ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಭೇ ಸೇರಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಗಳು ಇವರಿಗೆ ಆಶೇಷನಖರ ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಇವರು ಸಭೆಸೇರಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಯೂ, ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿಯೂ ದಾನ-ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೫೨೭]

೩.೪.೫. ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು

ವ್ಯವಸಾಯದಲ್ಲಿ ಎಲೆತೋಟಗಳು ಮಹತ್ವ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಂದಿನ ಎಲೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಕೂಡ ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು, ತಂಬುಲಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು, ಎಲೆ-೧೦೦, ನಾಲ್ಕುನೂರು, ಹಾಲವುಗರು, ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು ಇತಿಹಾಸ ಅರಿಯಲು ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಎಲೆನಾಲ್ನೂರ್ವರು ಎಲೆಯ ಒಡೆಯರಾದರೆ, ಹಾಲುವುಗುರು ನಾಲ್ನೂರುಗಳು ಎಲೆಕೊಯ್ಯುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಆಳುಗಳಾದರೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೊತ್ತು ಮಾರುವವರು ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು ಮತ್ತು ಗವರೆಗಾತ್ರಿಗರಾಗಿದ್ದರು. ವಿಳ್ಯೆದೆಲೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವರಾಗಿದ್ದರು. ಇದರಲ್ಲಿ ವೀಳ್ಯೆದೆಲೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ತಂಬುಲಿಗರು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಸಂಘವೆ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರದ್ದೆಂದು ಗುರ್ತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂಟೂರ ಠಾಣ ಶಾಸನವು "ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು, ಸೆಟ್ಟಿಗಳು, ವೀಳ್ಯೆ ಮಾರುವವ ಗಾತ್ರಿಗ ಸೋರಹಜಕ್ಕೆ ಸಿದ್ದಿಯಣ್ಣ ತಾವು ಮಾರಿದ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಗೆ ಹೊಂಗೆಯೇಲೆಯ್ದುತ್ತೇಲೆ" ಕೊಟ್ಟರೆಂದಿದೆ. ಹನುಮನಾಳ ಶಾಸನನ "ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು ಗವರೆಯರು ಗಾತ್ರಿಗ ಬೀರರುಂ ಬೀರುವನಿಗರುಂ" ವೀಳ್ದೆಲೆಯ ಹಲವಾರು ಗ್ರಾಮಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸೆಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಹೆಸರೂರ ಶಾಸನ ಎಲೆಹೇರುವ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಎಲೆಯ ತೋಟದ ೫೦೦ರ್ವರು ಊರೊಡೆಯರ ಕುರಿತಾಗಿ, ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನ ವೀಳ್ಯೆದೆಲೆಯ ಕಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯಾದ ಬೀರವಣೆಗ, ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸಹಿತ ಹತ್ತಕ್ಕೊಂದರಂತೆ ಬಿಟ್ಟರೆಂದಿದೆ. ೮ ಮಧೋಳದ ಶಾಸನ ಗವರೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ೯ ಚಳಗೇರಿ ಶಾಸನ ಎಲೆಗಾಸಿರ್ವರನ್ನು, ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನ ತಂಬುಲಿಗರು ಸೇರಿ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಪುರ ಶಾಸನ ಬೀರವಣ ಕವಡಿಯ ಕೇತಿಸೆಟ್ಟಿ ಸಮಸ್ತ ಬೀರವಣೆಗರು ಬೀರುವಣದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ-೧ ತೇರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.[೫೨೮]

ಬಂಧರವಾಡ ಶಾಸನವು ಹಡವಳ ಗೋಪಣಯ್ಯ ೨೦ ಯೆತ್ತಿನ ನವಿಲು ಕೊಡೆಯ ಸುಂಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಡವಳರು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ತಾಂಬೂಲ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವರಾಗಿದ್ದರು.[೫೨೯]

೩.೪.೬. ಮೇಳ್ವಾಸಿರ್ಬರು

ಮೇಳ್ವಾಸಿರ್ಬರು ಮೇಳೇಶ್ವರ ದೇವರ ಒಕ್ಕಲುಗಳನ್ನು ಮೇಳ್ವಾಸಿರ್ಬರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರನ್ನು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸರಳಜೀವರಕ್ಷಕ ಪರೋಪಾಕಾರಾರ್ಥ ಶರೀರರು, ಮೇಳೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪಾದಪಂಕಜ ಭ್ರಮರರು, ಚಕ್ರವರ್ತಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನುದ್ಧರಿಸುವವರು, ಶ್ರೀಮಂತರು, ವಿನಯರು, ಸತ್ಯವಂತರು,

ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯುವವರು, ದಾನಿಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕಾರ್ಯ ಧುರಂದರರು ಮುಂತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇವರು ಹಿರಿಯಗಬ್ಬೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೇಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಆ ದೇವರಿಗೆ ಪೂಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ, ನೈವೇದ್ಯ, ಅಂಗ-ರಂಗಭೋಗ, ದೇವಾಲಯದ ಪರಿಪಾಲನೆ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಗೊಬ್ಬೂರು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇತರೆ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಜನರು (ಸೇರಿ) ನೊಗಕಟ್ಟಿ ಉತ್ತಿ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಡು ಜೋಳವನ್ನು ಮತ್ತು ವರುಷ ಪ್ರತಿ ಒಳಪಡುವ ಒಂದೊಂದು ಕುಂಟೆಗೆ ಒಂದು ಹಣದ ಲಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೇಳೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಸದ್ಯೋಜಾತ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು.

೩.೪.೭. ಮಾಲೆಗಾರ ಕೊತ್ತಾಳಿ ಸಂಘ

ದೇವರ ತೋಟ ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ವಂತ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೂವಿನ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ, ಬಾಸಿಂಗ, ದಂಡೆ, ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಕರಂಡಿಗೆ ಹೆಡಿಗಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಂತೆ-ಪೇಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಮಾರಾಟಮಾಡುವವರು ಮಾಲೆಗಾರರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಘ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಂಟೂರಠಾಣಾ ಶಾಸನ ಮಾಲೆಗಾರರ ಕೊತ್ತಳಿ ಸಂಗದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ಅದರಂತೆ ಕುಕನೂರುರ ಶಾಸನ ದೇವರ ಹೂದೋಟಕ್ಕೆ ಮಾಲೆಗಾರರಿಗೆ ಇನ್ತಿ ನಿಬರ ಜೀವಿತಂ ಬಡ್ಡಿಯಲು ನಡೆಯುವಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಹೂವಿನ ತೋಟ ಎಂದಿದೆ. ಪುರ ಶಾಸನ ಮಾಲೆಗಾರರು ಬೆಳೆಯುವ ಜಾಜಿ, ಸಂಪಿಗೆ, ಸೇವಂತಿಗೆ, ಇರುವಂತಿಗೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಕಣಗಿಲೆ, ಕೊಂಚವಾಳ, ಹಾವರಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೂಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವಲ್ಲಿ ಅವರ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.[೫೩೦]

ಗೊಬ್ಬೂರಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಕನಕಗಿರಿಯ ನಾಗಭೂಷಣ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಪುನಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗೊಬ್ಬೂರಿನ ಮಾಲೆಗಾರ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲ-೩೦೦ರು ಬಾಡುಕಾಯಿ ಹೆಡಗೆಗೆ ಅರವಾನ ಭತ್ತ ನೀಡಬೇಕೆಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಹೊರಗೆ ಮಾರಿದಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲಕಾಯಿ ಹೆಡಗೆಗೆ ಒಮ್ಮಾನ, ಉಪ್ಪಿನ ಹೆಡಗೆಗೆ ಅರವಾನ ಭತ್ತ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಜನಗಳು ನಾಗಭೂಷಣ ದೇವರ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಚೋಳವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ.[೫೩೧] ಮಾಲೆಗಾರರು ದೇವರಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಹೂಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಸಾಮಂತ ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವನು ಚಟ್ಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದಾಗ, ಅಲ್ಲಿಯ ಮಾಲಗಾರ ಚಿಕ್ಕನಿಗೆ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಮುತ್ತಗೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾಲಗಾರ ಕನಕಬ್ಬೆಯ ಮಗ ಮಾಲಗಾರ ಹಡ್ಡಿಯಣ್ಣನ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕುಂಟೋಜಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವರ ತೋಟದ ಮಾಲೆಗಾರನು ರೇವಣ್ಣನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಮಾಲೆಗಾರರು ಮಾಲಗಾರಗೊತ್ತಳಿಪೊಕ್ಕಲು-೫೦೦ ಎಂಬ ಸಂಘವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದು ಮತ್ತು ಹೂದೋಟಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ.[೫೩೨]

ಮುಳುಗುಂದದಲ್ಲಿ ಮಾಲೆಗಾರರ ರೈಯಿವದೆಣ್ಣರ ಸಂಘವಿತ್ತು. ಇವರ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೮. ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಪೋಧನರಿಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ಕೊಡುವಾಗ ಇವರು ಉಪಸ್ಥಿತರಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇವರಿಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಗೌರವವಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ನಾಗೇಶ್ವರ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಮಾಲೆಗಾರ ೨೦ ಕಣಗಿಲೆ ಹೂಗಳನ್ನು ದವನ ಮರುಗಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨ರ ಮುಳುಗದ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೫೩೨೮]

೩.೪.೮. ಜೇಡಗೊತ್ತಳಿ, ಪಟ್ಟಸೇಣಿ

ಇದು ನೂಲು ನೇಯುವ ನೇಕಾರರ ಸೂಚಕ ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಈ ನೇಕಾರರು ಆಯಾ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಘಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅವುಗಳು ಸಾಲಿಗೆಸಾಸಿರ್ವ್ವರು ಅಥವಾ ಸಮಯಸಾಸಿರ್ವ್ವರೆಂದು ಹೊರನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅದರ ಪರ್ಯಾಯ ಪದವಾದ ಗೊತ್ತಳಿ, ಸೇಣಿ, ಲಾಳಿ, ಅರಿತು ಅಂಟೂರ ಠಾಣಾ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದರೆ, ಮುಧೋಳ ಶಾಸನ ಅವರು ನೂಲುವ ಮಗ್ಗ (ಲಾಳಿ), ನೂಲಿನ ನೂಲು ಸೀರೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು. ಈ ನೇಕಾರರಲ್ಲಿಯೇ ನಯವಾದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೇಯುವವರನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಗಾರರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತವೆ. ಇವರ ಕುರಿತು ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲೂಕಿನ ಹಲಗೇರಿ ಶಾಸನ ಪಟ್ಟಗಾರಗೆಯ್ಯಪಡು ಎಂದಿದೆ. ಇಷ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನರಿಯಲು ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಉತ್ಪಾದನೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.[೫೩೩]

ನೇಕಾರರನ್ನು ಜೇಡರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವರು ಹತ್ತಿಯನ್ನು ನೂಲನ್ನಾಗಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗಂಗ ಮೂರನೆಯ ಮಾಧವನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ನೇಕಾರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭೂಮಿಯೊಂದನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶಾಸನ ಪುಲಿಗೆರೆಯ ಮುರಂಕೆರಿ ನೇಕಾರರು ಸಂಘವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಲ್ಲದೇ ಗುಣಮಟ್ಟವುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೇಯ್ದು ವಿವಿಧೆಡೆ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩ರ ಸುಳ್ಳಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನ ಅಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಗಾರ (ನೇಕಾರ)ರು ಇದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ. ಹಾಗೂ ನೇಕಾರರನ್ನು ಕುರಿತ ಉಲ್ಲೇಖವು ವಡ್ಡಾರಾಧನೆಯ ಚಾಣಕ್ಯ ಸಿರಿಯ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಜೇಡರನ್ನು 'ಮಗ್ಗದ ಕರಣಂಗಳು' ಎಂದು ರೂಗಿಯ ಶಾಸನ ಕರೆದಿದ್ದರೆ, ಮನಗೂಳಿಯ ಶಾಸನ 'ಸಾಲಿಗ ಸಮಯಂಗಳು' ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೧ರ ಕಿಕ್ಕೇರಿಯ ಸಾಮಂತ ಭರಮಯ್ಯನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಡ್ಡರ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ಗದೆರೆಯನ್ನು ಆಕರಿಸಿದ ವಿಷಯ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೇ ದೇಡಮಗ್ಗರ ಮೇಲೆ ಬಣ್ಣಿಗದೆರೆ ಎಂಬ ಸುಂಕವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨ರ ಹಿಪ್ಪರಗೆಯ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೫೩೪]

ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨ರ ಗೊಬ್ಬೂರಿನ ಶಾಸನವು ಅನೇಕ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಿರಿಯ ಗೊಬ್ಬೂರ ಮಹಾಜನಗಳ ಪಾಧಾರಾಧಕರಾಗಿದ್ದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಭಕ್ತರಾದ ಜೇಡರಕುಳತಿಳಕ ಜೇಡರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಪ್ರಿಯ ಪುತ್ರ (ವಂಶದವರಾದ)ರಾದ ಸಕಲ ಜೇಡಗೊತ್ತಳಿಗಳು ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ಕುಲದೈವವಾದ ಗೊಜ್ಜೇಶ್ವರದೇವರ ಪೂಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ, ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ೧ ಹಾಗವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ದೇವರ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮಾದಿಯಣ್ಣನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ೧ ವೀಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೇಡಗೊತ್ತಳಿಗಳು ೫೦೦ ಜನರು ೬ ವೀಸವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಜೇಡೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಸೂಳೆ ಹೇಮವ್ವೆ ಒಂದು ಹಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾಳೆ.[೫೩೫]

೩.೪.೯. ಗಳೆಯ ಮೂನ್ನೂರ್ವ್ವರು

ಕುಕನೂರು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಗಳೆಯ ಮುನ್ನೂರ್ವ್ವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಇವರು ತೋಟದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒಕ್ಕಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರು ಸಹ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಹಿತವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.[೫೩೬]

೩.೪.೧೦. ತೋಟಿಗರೈನೂರ್ವರು

ಇದೊಂದು ತೋಟವನ್ನು ಮಾಡುವ ತೋಟಗಾರರ ಮಾಲಿಕರ ಗುಂಪಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ತಮ್ಮ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ, ತೆಂಗು, ಬಾಳೆ, ನಿಂಬೆ, ಅರಿಸಿಣ, ಮೆಣಸು, ಧನಲಿ, ಅಲ್ಲ, ಬೆಲ್ಲ, ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಹೂಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ತೋಟವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಇವರು ಕೂಡ ತೋಟಿಗರೈನೂರ್ವರೆಂಬ ಸಂಘ ರಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಘದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿರದೆ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ತೋಟಗಳು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ತೋಟಗಾರರ ಕುರಿತು ಕಲ್ಲೂರು, ಪುರ, ಚಳಗೇರಿ, ಕುಕನೂರು, ಇಟಗಿ, ಮಾದಿನೂರು, ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುವು.

ಆರ್ಥಿಕ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಾಧನೆಗೈದು ಸಂಘಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಂತೆ-ಅಂಗಡಿ-ಪೇಟೆ-ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದಲೆ, ನಾವು ಇಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.[೫೩೭]

೩.೪.೧೧. ಮೂಲಿಗರು

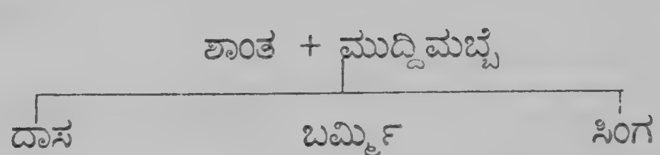
ಮೂಲಿಗ ಎನ್ನುವುದು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಅಥವಾ ಗಾವುಂಡನನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ಕಲ್ಕಂಬ ಶಾಸನವು ಮೂಲಿಗ

ಪೊಯ್ಯಗಾವುಂಡನನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಓರುವಾಯಿ ಶಾಸನವು ಮೂಲಿಗ ಹಂಪಗೌಡನನ್ನು ಎಂಟು ಹಿಟ್ಟುಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮೂಲಿಗರು ಗಾವುಂಡರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನ ಓರುವಾಯಿ ಶಾಸನವು ಮೂಲಿಗ ಹಂಪಗೌಡನು ಅಲ್ಲಿಯ ಕಲಿದೇವರ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಭೀವರಾಶಿ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ವೃತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟುದುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಮೂಲಿಗ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಮೂಲಿಗವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಗಾವುಂಡಗಳ ದತ್ತಿ ಅಥವಾ ಮೂಲಿಗದತ್ತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಊರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಥ ಮೂಲಿಗಗಾವುಂಡಗಳು ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಮೇಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ದೊರವಡಿ, ಹೊಸಕುತ್ತನೂರು, ಬಲ್ಲಕುಂದೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮೂಲಿಗರಿದ್ದುದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತವೆ.[೫೩೮]

೩.೪.೧೨. ನಾವಿದರು

ನಾವಿದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ 'ಧೊರ'ನ ವಂಶ ವಿವರವನ್ನು ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಇವನು ಈ ವಂಶದ ಹಿರಿಯನಾಗಿದ್ದು, ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಮಹಾಜನ ಇನ್ನೊರ್ವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯವನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಆಧಾರ ನೆರೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಕ್ಷೌರಿಕವೃತ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ನಗಾರಿ ಬಾರಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟ ಇವನಂಥ ಹಿರಿಯರು ಅಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ನಾವಿದ ಧೋರನ ವಂಶಾವಳಿ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.[೫೩೯]

ನಾವಿದ ಧೋರ

ನಾವಿದ ಸಿಂಗನು ಅತೀದುಷ್ಟ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯಂತಿದ್ದನು. ಈತನು ನಾವಿದರ ಇನ್ನೋರ್ವರು ಮತ್ತು ಐನಾರ್ವರು ಸದಸ್ಯರ ಎರಡು ಸಂಘಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಿಂಗವಾತ (ಸಿಂಹ) ಮತ್ತು ಗಂದದ್ವೀಪ (ಆನೆ)ಯಂತಿದ್ದನು. ಅಂದು ನಾವಿದನಂತಹ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದವರು ಸಹ ಅಂದು ಸಂಘಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ನಾವಿದರನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೋಮವಾರದಲು ೩೦ ಮನುಷ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಉಗುರ ಕಳವ ನಾವಿದನ ಜೀವಿತರ ಗದ್ಯಾಣ ಇದು ಆಯ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ.

ನಾವಿದ ಧೋರನ ಕಿರಿಯ ಮಗ ನಾವಿದಶಾಂತ ಆತನ ಪತ್ನಿ ಮುದ್ದಿಯಬ್ಬೆ ಇವರ ಮಗನೇ 'ದಾಸ'. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ದಾಸಯ್ಯ', 'ದಾಸಿಮಯ್ಯ' ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈತನು ದೇವದ್ವಿಜಗುರು

ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದನು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈತನಿಗೆ 'ಪೇಸಣ ಹನುಮಂತ' ಸಾಹಸಿಗನೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ. ನಾವಿದದಾಸನು ಈ ಭೂಮಿಗೆ ತಿಲಕವೆನಿಸುವ 'ದೇವಾಧಿದೇವಭವನ'ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ದಾಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು 'ಶಿವಭವನ' ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಈಗ ಶಾಸನವು ಕುರ್ತಕೋಟೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಒಳಗೋಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ದಾಸನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಈ ಶಿವಭವನ ಅಥವಾ "ದೇವಾದಿದೇವನ ಭವನ" ಎಂದರೆ ಈ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯವೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಈ ಶಿವದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮೋರಿಯ ವಂಶದ ಕುಲ ತಿಲಕರಾದ ಇಲ್ಲಿಯ ಸಾಸಿರ್ವರು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಕುರ್ತಕೋಟೆಯ ಐಪತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯನಾದ ತೆಲ್ಲಿಗರ ಚಾವ, ದೇವಪಯ್ಯ, ಸಾಂತ ಮೊದಲಾದವರು ಸೇರಿ ಅತಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ದಾಸನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ 'ಶಿವಭವನಕ್ಕೆ' ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗ ಎಣ್ಣೆದಾನ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಕುರ್ತಕೋಟೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.

ಕ್ಷೌರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ನಾವಿದರಿಗೆ ಶಾಶ್ವತದತ್ತ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದಿಗೂ ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನಪದರು ಜೋಳ, ದವಸಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ರಾಶಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಲಖ್ಖಿಣಾಚಾರ್ಯನ ಬಗ್ಗೆ ಗಂಗಾವತಿ, ಕುಷ್ಟ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಯಿಂದರ ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ನಾವಿದರು ಅಥವಾ ಕ್ಷೌರಿಕರು ನೂರಂವಾಡ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೪೦ ಶಾಸನವು.[೬೩೮೮]

> ಹಾಲಿ ಅರಸರಗಳು ಗಡ್ಡರ ಕೆಲಸಿಗಳ
>
> ತಿಮ್ಮೋಜಿ, ಬದ್ದೋಜ, ಕೊಂಡೋಜ ಇವರು ಮೂವರುಗಳ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮನ್ನಿಸಲಾಗಿ
>
> ಸದಾಶಿವರಾಯರು ಆಳುವಂತಾ,
>
> ರಾಜ್ಯದೊಳಗಣ ಗಡ್ಡರ ಕೆಲಸಿಗಳಸಿಗೆ
>
> ತೆರುಗೆ ಸಿದ್ಧಾಯ ಮನೆವಣ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡ್ಡಾಯ,
>
> ಮದುವೆ ಸುಂಕ ಮಹನವಮಿಯ ಅಳು ಆ ಕಾಲಚ
>
> ಮುಂತಾಗಿ ತೆರುವಂ(ತಾ) ಹಣವ ಪಾಲಿಸಬೇಕು
>
> ಬಿಂದು ಬಿಂನಾಹಂ ಮಾಡಲಾಗಿ
>
> ತೆರುವಂತಾದು ಎಲ್ಲವನು ಪಾಲಿಸಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದರು.

ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕ್ಷೌರಿಕನ ಉತ್ಪಾದನೆಯು ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ ಎಲ್ಲಾ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಟುಂಬ ಯಜಮಾನನು ತೀರಿಹೋದಾಗ ಅವರ ಕುಟುಂಬ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೇನಾದರೂ ಸಹಾಯ ನೀಡಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಸಹ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ನಾವಿದರರಿಗೆ ಶಾಶ್ವತ ದತ್ತಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಅದು-

೩.೪.೧೩. ಕಂಚುಗಾರರು

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೫ರ ನೂಲಗೇರಿ ಶಾಸನವು ಕಂಚುಗಾರ ಮಲೋಜನ ತಮ್ಮ ಕೇತೋಜ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕೇತ್ಮೆಯ(ಂ)ಗಳು ನೂಲಗೇರಿಯ ಕೋ(ಳು)ಗೆಯ ದರ... ವೆದು ತುರುವ ಕೊಂಡು ಹೋಹಂದು ಅವರ ಕೂಡೆ ಕಾದಿ ತ್ಮೆ ಬಡೆದೆರು ಅದಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಸಾತಗಾವುಂಡ ಪ್ರಜೆ

ಬೆಸ ಮಕ್ಕಳುಂ ಮುಂ
ಕ್ಯವಾಗಿ ಕಮ್ಮಾರ ಕೇತೋಜ ಸಬಳಾರ
ಕಲೋಜಂಗೆ ಆತನ
ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನೆತರುಗೆ ಇಯ ಗದೆ ಕಂಬ ಹಕ್ಕಲು
ಇಪ್ಪ-
ಹಳಲು ಕಂಬ ವೊ(ಂ)ದು ಮನೆ ಕೊಟ್ಟ
ಸಲಿಸುವರು.

ಆರ್ಥಿಕ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಾಧನೆಗೈದು ಸಂಘಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸಂತೆ-ಅಂಗಡಿ-ಪೇಟೆ-ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದಲೆ, ನಾವು ಇಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇಂತಹ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

೩.೪.೧೪. ಬಂಟರು

ಬಂಟರು ಅಗ್ರಹಾರ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣಗಳ ಮಹಾಜನಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಶೂರರಾದ ಇವರನ್ನು ಜನರು ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.[೫೩೯] ಹೇಡಿಗಳಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗುವ ಬಂಡರ ಬಗೆಗೆ ಜನರಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರವಿತ್ತು.[೫೪೦] ಉತ್ತಮ ಸೇವೆಸಲ್ಲಿಸುವ ಬಂಟರನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೫೪೧] ಬಂಟಸಾಸಿರ್ವರು ಎಂಬ ಸಂಘದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಮುಳಗುಂದದ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಸೊರಟೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೫೪೨] ಕುರ್ತಕೋಟಿಯ[೫೪೩] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ದೇಹಾರದ' ನಾಗನ ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಈತನನ್ನು ದೇಹಾರರನ್ನು ಕಾಯಲು ನೇಮಿಸಿರಬೇಕು. ಅಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಬಂಟರನ್ನು ದೇಹಾರರನ್ನು ಕಾಯಲು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನಯಸೇನನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.[೫೪೪] ಆದರೆ ಮುಳಗುಂದ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಘದ ಕುರಿತ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಲ್ಲ

೩.೪.೧೫. ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿ

ಇದರ ಅರ್ಥ ವೃದ್ಧ, ವಡ್ಡ, ಹಿರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಎಂದಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಹಣ ಒದಗಿಸುವ ಹುಂಡಿ ಅಥವಾ ಒಡ್ಡಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವ ವರ್ಗವೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದದ್ದು. ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಶಬ್ದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಹಾ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ನತ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ. ಅವರ ಅಂತಸ್ತನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹಿರಿಯ ವರ್ತಕನಾದವನಿಗೆ ಗೌರವಯುತವಾಗಿ ಹಾಗೆ ಕರೆದಿರಬಹುದು. ಇವರೇ ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಸಲ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸನವು ಇವರನ್ನು ಕುಬೇರನ ವಂಶದವರು, ಶ್ವೇತಕುಲ ವೈಶ್ಯರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಂತೆ-ಪೇಟೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ವಸ್ತುಗಳ ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ, ಜೈನ, ಶೈವರೂ ಇದ್ದರು. ಮತ್ತು ರಾಜಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಆದಾಯವನ್ನು ತರುವ ವರ್ಗವಿದಾಗಿತ್ತು. ಬಾಗಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಲೆಯಾಳ ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಕೋಮರಮೂರ್ಖಿಸೆಟ್ಟಿ, ಪೊನ್ನೋರ್ಖಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ಕೊಳಯೂರ ಪಟ್ಟಣ (ಕೋಳೂರ)ದಿಂದ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಗ್ಗವತಿ ಶಾಸನ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯ ಬೇಲೂರು ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿ ನಾಬಗಂಡಸೆಟ್ಟಿಯು ದಂಡನಾಯಕ ಯಿಂದರಾಣ ಭಟ್ಟಯ್ಯ, ಕೋಗಳಿಯ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ದಂಡನಾಯಕ ಜೋಧಾರರು ದುಗ್ಗವತಿ ಮಹಾದೇವರಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿ, ಹಲವು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

೩.೪.೧೬. ವಡ್ಡರಾವುಳ

ಹೆರ್ಜುಂಕ ಮತ್ತು ವಡ್ಡರಾವುಳ ಎಂಬ ಅವಳಿ ಸುಂಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೆರ್ಜುಂಕವು ಹೇರಿನ ಮೇಲೆ ಆಕರಿಸಬಹುದಾದ ಸುಂಕವಾದರೆ, ವಡ್ಡರಾವುಳವು ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿಗಳು ಕೊಡುವ ಸುಂಕವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಕುರಿತು ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವೊಂದು ಮನೆಯ ವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಮಹಾ ದೇವಯ್ಯಂಗಳ್ ಎರಡನೂರನ್ನು ಆಳುವಾಗ ಅಗ್ರಹಾರ ಬಾದಾಮಿಯ ಭಮ್ಮದೇವ ನಾಯಕನ ಪುತ್ರ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರ, "ವಿಪ್ರಕುಳಕಮಳ ಮಾರ್ತ್ತಾಂಡ ಪ್ರಜೆಮೆಚ್ಚೆಗಂಡಂ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಹಾದೇವಯ್ಯ ನಾಯಕನೆರೆಡಾರುನೂರರ ಹೆರ್ಜುಂಕ ಮನಾಳುತ್ತಂ" ದೇವರ ಚೈತ್ರ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆಂದು ವಿವಿಧ ವಸ್ತುಗಳಾದ ಅಡಕಿ, ಮೆಣಸು, ದಸುರಿಯ, ಸಿರಿ, ಅರಸಿಣ, ಅಲ್ಲಾ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತ ಬರುವ ಎತ್ತು ಕತ್ತೆ, ಕೋಣೆನಲು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ಹೆರ್ಜುಂಕ ಬೀರವಣ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸಹಿತ ಹತ್ತಕೊಂದು ದಶವಂದಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ವಾವಯ್ಯನ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಸುಂಕದ ಜಕ್ಕಿರಾಜನು ಕಲ್ಲೂರಲು ಮುಸ್ನ

ಸುಂಕಕ್ಕೆನೆಡವ ಮೂರು ಪಣಮುಮಂ ದೇವರ ನಂದಾದೀಪ ಎಣ್ಣೆಗೆ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಎಂಬ ಸುಂಕದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ನಿಯುಕ್ತಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಸಗೋಡ ಶಾಸನದ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಸುಂಕಾಧಿರಿ ಸಿಂಧರಸ, ನೀಲಗುಂದ ಶಾಸನದ ಕೋಗಳಿ ೫೦೦ರ ಪೆರ್ಜುಂಕ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದಿದೆ.

೩.೪.೧೭. ಒಕ್ಕಲು

ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣ ಸಮಿತಿಗಳು ಊರು, ಜಗತ್ತು, ಹಲವು, ಒಕ್ಕಲು ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ಒಕ್ಕಲು ಎಂದರೆ ಸಮಿತಿ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಯುತ ಸಭೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ಒಕ್ಕಲುಗಳು ಇವೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಅವರು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಆಳುವವರು ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯ ರೂಪ ಎಂದಲ್ಲ. ಒಕ್ಕಲು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಜನರು ಇವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಘಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಸರಕಾರದ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಪಾಲಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಅವರದೇ ಆದ ಆಡಳಿತವಿರಲಿಲ್ಲ. ಭೂದಾನ-ದತ್ತಿಗಾಗಿ ಒಕ್ಕಲುಗಳ ಅನುಮತಿ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ತನ್ನದೇ ಆದ ಸಾಂಘಿಕ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು.[೫೪೫]

ಒಕ್ಕಲು ಎಂದರೆ ರೈತ ಅಥವಾ ಕೃಷಿಕ ಕುಟುಂಬ ಅಥವಾ ಯಜಮಾನಿಕೆ. ಅಲ್ಲದೇ ವ್ಯವಸಾಯಗಾರ, ರೈತ, ಮನೆತನ, ಕುಲ ಎಂದರ್ಥ.[೫೪೬] ಆದ್ದರಿಂದ ಕೃಷಿಕರು ಯಾವುದೇ ಹೊಸ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತರೆ ಅವರು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೃಷಿಕರು ಈ ವಸಾಹತು (ನೆಲೆಯನ್ನು) ಅನೇಕ ಶಾಖೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಅವು ೫೦, ೬೦, ೧೦೦, ೧೨೦ ಎಂದಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಸಮುದಾಯದ ಸಮಿತಿಯು ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇಂದಿಗೂ ಅಂಥ ಗ್ರಾಮಗಳು ಇವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂದೇ ಕರೆಯುವ ಗ್ರಾಮಗಳಿವೆ.[೫೪೭]

ಮಹಾವಜ್ಞ ಜಾತಕವು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಕುರಿತಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಲುಗಳು - "Merchants from many a kingdom came and all together met chose them a chiefs, and straight set out a treasure for to get" ಇದು ಅಂದಿನ ಶ್ರೇಣಿಯ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ..[೫೪೮] ಒಕ್ಕಲು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ರೈತರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಗಡಿ- ಒಕ್ಕಲು, ಕಲ್ಕುಟಿಗರ - ಒಕ್ಕಲು, ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ. ಒಕ್ಕಲು ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಪದವು ಕನ್ನಡದ ಕುಟುಂಬಿನ್ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಗೃಹಪತಿ ಎಂದೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಕುಟುಂಬಗಳು ಭೂಮಿಗಳ ವಾರ್ಷಿಕ ಲಿಲಾವು, ಮಾರಾಟ, ಸರ್ವೇ, ಭೂಹಂಚಿಕೆ, ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು.

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಥ ಒಕ್ಕಲುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಗಳಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೫ರ ಸಿರವೂರಿನ ೮ ಗಾವುಂಡರು ಮತ್ತು ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲಿನ ವಿನಂತಿ ಮೇರೆಗೆ ಶೋಧನರಸನು ೬೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವಾಲಯದ ರೆವೆಬ್ಬೆಗೊರವಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಶೋಭನರಸನಿಗೆ ಸಹಾಯವಾಗಲು ಅವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ಹಾಗೂ ಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಲುಗಳು ಆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರತಿ ತೋಟದಲ್ಲಿಯ ಎಲೆ ಮುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯ ಆಚಾರ್ಯರು, ಕೊರಡಕೆರೆಯ ಕೃಷಿಕರು, ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲುಗಳು ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅರುವಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ವ್ಯಾಜ್ಯವುಂಟಾದರೆ, ಅದನ್ನು ಅವರೇ ನಿರ್ಧರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ಮಾತಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ.

ಒಕ್ಕಲುಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು. ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ದೇಣಿಗೆ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಒಕ್ಕಲುಗಳು ತೆರಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮೂಲಕ ಸಾಕ್ಷಿದಾರರಂತೆ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಇತರ ಸಮಿತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಹಕಾರ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಕ್ಕಲುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೦, ೫೦, ೬೦ ಮುಂತಾದವುಗಳು, ಅದರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ಗ್ರಾಮದ ಗಾವುಂಡರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆ ೮, ೧೨ ಆಗಿತ್ತು. ಉದಾ : ೮ ಜನ ಗಾವುಂಡರಿಗೆ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು.

ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೧-೯೨ರ ಮಲ್ಲವೂರು ಶಾಸನ ೮ ಜನ ಗಾವುಮಡರು ಮತ್ತು ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲುಗಳು ಕೋಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಏಳ್ಗೆಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩ರ ಶಾಸನವು ಆಚರಾಜನ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಅಬಗೇರೆಯ ಪೆರ್ಗಡೆಯು ಮತ್ತು ೮ ಜನ ಗಾವುಂಡರು, ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲುಗಳು ಮತ್ತು ಇತರರು ದೇವಿಂಗೆರೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ದಾನವನ್ನು ಪುನರ್ದತ್ತಿ ಮಾಡಿದರು.

ಎಲೆಯ ಶ್ರೀಪುರದ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೧ ಸಾರಿಗೆ ಒಕ್ಕಲು ಮತ್ತು ಅಂಗಡಿ ಒಕ್ಕಲುಗಳೆಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಒಕ್ಕಲುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಎಲ್ಲಿ ಅರ್ಹತೆ ಇಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಕ್ಕಲು ಪದ ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದೆ ಎಂದು ಜಿ.ಎಸ್ .ದೀಕ್ಷಿತರ ಹೇಳಿಕೆ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂಬ ಪದ ಎಣ್ಣೆ ವರ್ತಕರಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ತೆಲ್ಲಿಗರೈವತ್ತೊಕ್ಕಲು, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ೫೦ ಒಕ್ಕಲು ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿದೆ.

ಹತ್ತಿಮತ್ತೂರ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೧೭ ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅದು ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾದ ಗಾಣಿಗರಾದ ಜಯಸಿಂಗಯ್ಯ ಸೆಟ್ಟಿ, ಜುಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿ, ಮಾಲಿಸೆಟ್ಟಿ, ನೇಮಿಸೆಟ್ಟಿ,

ಕಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಇವರೆಲ್ಲ ಎಣ್ಣೆವರ್ತಕರು ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಗಾಣಿಗರ ಸಂಘ ಅಥವಾ ಗಾಣಿಗರ ಶ್ರೇಣಿ ಆಗಿದೆ.[೫೪೯] ಇವರ ಅಧಿದೇವರು ತಲ್ಲಿಗೇಶ್ವರ.[೫೫೦] ಕುರ್ತಕೋಟಿಯ ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರಾದ ತೆಲ್ಲಿಗರ ಚಾವ, ದೇವಪಯ್ಯ, ಸಾಂತ ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿ ಅತೀ ಉತ್ಸುಕದಿಂದ ದಾಸನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಶಿವಭವನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆದಾನ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೫೫೧]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೩ರ ಶಾಸನವು ಮುಳಗುಂದದ ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪೆಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಚಮಚಗಳ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂದರೆ ಎಣ್ಣೆವರ್ತಕರೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೦ರ ಕುಂದಗೋಳ ಶಾಸನವು ೫೦ ಒಕ್ಕಲು ಅರ್ಧಪಚ್ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಮಿಲ್ಲಿನಿಂದ ದುರ್ಗಾದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಲು ಒಪ್ಪಿದ್ದರೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.

ಆದರೆ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಒಕ್ಕಲು ಎಂಬ ಪದ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಲು ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವ್ನು ಪಡೆದವು. ಉದಾ : ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಗರದ ನಾಗರಿಕನಿಗೆ ಒಕ್ಕಲು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ನಗರ ಸಮೂಹ ಎಂದರು. ಹೀಗೆ ಬದಲಾವಣೆ ಅನಿವಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಬದಲಾವಣೆಯಾದಾಗ ಮತ್ತು ಹೇಗಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು.

ಒಕ್ಕಲು ಪದದ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಜೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಬಂದು, ಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ಒಕ್ಕಲು ಸಂಯೋಜನೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಗಾವುಂಡ ಮತ್ತು ಪ್ರಜೆ ಸಂಯೋಜನೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಇಂದು ಒಕ್ಕಲು ಪದವು ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಒಕ್ಕಲು ಅಥವಾ ಎಲ್ಲಮ್ಮನ ಒಕ್ಕಲು ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದ್ದು ಅದು ಆ ಕುಟುಂಬದವರು ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಆರಾಧಕರು, ಎಲ್ಲಮ್ಮನ ಭಕ್ತರು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಒಕ್ಕಲು ಎಂದರೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವವರು ಎಂದೂ, ಭೂಮಿಯ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರು ಅಥವಾ ಮನೆಗುತ್ತಿಗೆದಾರರು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.[೫೫೨]

ಗ್ರಾಮದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಬ ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಈ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಸ್ಥೆ ಗ್ರಾಮದ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಇತರ ಸಂಘ-ಸಂಸ್ಥೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ದಾನ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿತು.[೫೫೩]

ಕೊಡಗಿನಲ್ಲಿ 'ತೊಂಬತ್ತರು ಸಾಸಿರ್ವರು, ಆಯ್ತಾಮತ್ತರು, ಎಲ್ಸಿದಿಬ್ಬರು'(೨೦ ಜನರ ಸಮೂಹ), ೮ ಒಕ್ಕಲುಗಳು, ಮಲೆಸಾಸಿರ್ವರು, ಆಯ್ತಾಮರಿಗಲ್, ಕನಾಲ್ಬರ್ ಮತೊಪರ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಮುದಾಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿದ್ದವು. ಇವು ಗದ್ಯಾಣ, ಪೊನ್ನು, ಸಿದ್ದಾಯ ಮುಂತಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಸುಂಕದಾಯಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಇಂದಿಗೂ ೧೦೦ ಭಟ್ಟಿಭೂಮಿ ಎಂಬು ಕೊಡಗಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಬ್ದರೂಪವಾದ 'ಮಾಮಿಭಕ್ತಮುಮಂ' ಎಂಟುನೂರು ಭತ್ತಮುಮಂ ಎಂಬುದರ ನಮೂದಾಗಿದೆ. ಇದು ಅಂದಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ.[೫೫೪]

೩.೪.೧೮. ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು

ಹರ್ತಿ ಶಾಸನವು ಹರ್ತಿಯ ಹನ್ನಿರ್ವರು ಗಾವುಂಡಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಈ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಿರಿಯಮಗವುಡನು ಪುಣ್ಯತಿಥಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರ ಪವಿತ್ರಾರೋಹಣಕ್ಕೆ ಒಕ್ಕಲಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊರೆ ವೊಕುಳೆ (ಒಬ್ಬನು ಹೊರುವ ತೂಕದ ಜೋಳದ ಗಂಟು) ಜೋಳ, ಹಾಗ ಎರಡು, ೧೦೦ ಅಡಕೆ, ೧೦೦ ಎಲೆ, ಹಾಗೂ ಹೇರಿಂಗೆ ವೀಸ ಎಂದು ಕಟ್ಟು ದಾನ ಮಾಡಿದರು.

ಇದೇ ಶಾಸನವು ಹರ್ತಿಯ ಹನ್ನಿರ್ವಗಾವುಂಡಗಳು ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು, ಉಗುರಮುನ್ನೂರ್ವರು, ದೋಣಿ ಸಾಸಿರ್ವರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೊತ್ತಕಾರ (ಸಮೂಹ ನಾಯಕ) ಚಾವುಂಡಯ್ಯನು ಶ್ರೀ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರ ಆಚಾರ್ಯರಾದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರ ಪಾದಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ದೇವರ ಪವಿತ್ರಾರೋಪಣಕ್ಕೆ ಯೇಣಿಗೆ ಹಾಗವೊಂದನ್ನು ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೫೫೫]

ಹರ್ತಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಹನ್ನಿರ್ವಗಾವುಂಡಗಳು, ಉಗುರ ಮುನ್ನೂರ್ವರು, ಸಾಸಿರ್ವರು, ಬಳೇಶ್ವರದೇವ ಮೊದಲಾದವರೊಂದಿಗೆ ಈ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಲ್ಲ ಸೇರಿ ದೇವರ ತೋಟದ ಪನ್ನಾಯವನ್ನು ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದಾನಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೫೫೬]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮ರ ಎಲೆಶಿರೂರಿನ ಶಾಸನವು ಕಡಬರ ಕರಿಗಾವುಂಡ, ಕಂಬರ ಸಾಯಿಮಗಾವುಂಡನ ಸುಪುತ್ರ ಸೋವಗಾವುಂಡ, ನಾಡವಳ ಕೇತಗಾವುಂಡ, ಹುಲಗಲಿ ಸಿಂದಗಾವುಂಡಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ೮ ಗಾವುಂಡರೊಂದಿಗೆ ಈ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘದವರೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀ ಬೆಟ್ಟೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಒಂದು ಅಡಕೆಯ ತೋಟವನ್ನು ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೫೫೭]

ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ 'ಸಮಸ್ತ ಗುಣಸಂಪನ್ನನೆಂದು' ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ ಈ ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರು ಇತರ ಸಂಘಗಳ ಸದಸ್ಯರಂತೆ ಗೌರವಯುತವಾದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಸಮಾನದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು.[೫೫೮]

೩.೪.೧೯. ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು

ಕುರ್ತಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ನಾವಿದ ದಾಸನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ ಶಿವಭವನಕ್ಕೆ ಈ ೫೦ ಒಕ್ಕಲು ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರು ಅತೀ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಈ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕಲಿಬಲ್ಲಾಳನು ಸಂದ ಸೂದ್ರಕ ಮಹಾರಾಜನಂತೆ ಜಗತ್ಪೂಜ್ಯನು; ಅತ್ಯೂರ್ಜಿತ ಕಾಳಸೇನನೂ, ಪ್ರಚಂಡನೂ, ದೃಢಕಾಯನೂ, ವಿಕ್ರಮಶಾಲಿಯೂ,

ನಾಡಂಕಕಾರನೂ ಆಗಿದ್ದನು, ವಿಕ್ರಮಾಲಂಕೃತನೆನಿಸಿದ್ದನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಬಸನನೆಂಬುವವನು ರಾಮನ ಸೊಬಗು ಹೊಂದಿದ್ದನು; ವಿಕ್ರಮೋನ್ನತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಮನೆಂದು ಅನುಗಾಲದಿಂದ ಸಕಲ ಲೋಕವೆಲ್ಲವು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ಶೂರನಾದ ಬೇಲಿಯಕೇತ, ಅತ್ಯುದಾರನಾದ ರೂಲೇಗಗೇತ, ಪಾಲಿಪಬಾಲಗಬ್ಬೆ, ಸುಜನೋತ್ತಮನಾದ ವೈಜ, ಶೀಲಲನಾಂಗರಮಣ, ಕದಂಬರ ಕಾಳಿಮಯ್ಯ, ಧರ್ಮಿಗವೋರ್ಜಿತ ಹಿಟ್ಟಗಗೇತ, ಅಮರ್ಮಕೇತ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮಾಚ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುಜ್ಜಗೇತ, ಗೊರವರ ಚಿಣ್ಣ, ಮಾಯಕೆಯಬ್ಬೆಯ ಆಯ್ಚ, ಪರೋಪಕಾರಿಯೆಂದು ಖ್ಯಾತನಾದ ಹುಗ್ಗಿದಾಸ, ಊರ್ಜಿತ ಸಂಕಿಮಯ್ಯ, ಗಂಗರಸನ ಬೀರ, ಉತ್ತುಂಗ ಯಶೋಭಾಗಿ, ಎಡವೆ ಬಸವಯ್ಯ, ಗಂಗರ ಚಾವುಮಡ, ಗಂಗಾಧರನ ಭಕ್ತನೆನಪ ಮಾಲರಕಲ್ಲ, ಕೊಡಗರಕೇತ, ಪಡೆವಳರ ಎರೆಯಮ್ಮಿ, ಮಿಕ್ಕದಾನಿಗಡಿಯರಸಿಂಗ, ತೊಡರ್ದಗಾಳಕೆಂಚ, ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಬರ್ಮಿಕಟ್ಟಿಯವರಾದ, ನಾಡಂಕಕಾರ ಭಾವ, ರೂಢಿಯ ಕೊಂತದ ಚವುಂಡ, ಅನುಪಮ ವಿಧವನಾದ ಕಜ್ಜಟಸತ್ತಿಗ, ಜಕ್ಕಯನಕೇತ, ವೀರಕ್ಕೆ ಆಗರವೆನಿಸಿದ ರಾಜರಮ್ಮಯ್ಯನಮಲ್ಲ, ಓಗಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಅವ್ವರನಾಗ, ಹರಿಪನಜಯದೇವ, ಸತ್ಪುರುಷಾಗ್ರಣಿಯೆನಿಪ ಮಾರಮಯ್ಯನ ಬಲ್ಲ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ ರಕ್ಕಸಗೇತ, ಕುರುವರ ಸಾಂತಯ್ಯ, ಶೋಭಿಸುವ ಬಾರಿಕಬೇಚ, ದೇಹಾರದ ನಾಗ, ಉತ್ಸಾಹದ ಸೆಲೆಯನಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆದ ದೇವಗಿಚಟ್ಟ, ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಬಾಹುಬಲದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಸಾಸಿಗರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವಲ್ಲಿ ಮನೋಹರನೂ ಉತ್ತಮನೂ ಎನಿಸಿದ ಸಾಂತ, ಕಲ್ಲಂಕರಂಗಳ ಬಿರುಸು ಮಾತುಗಳನ್ನು ನುಡಿಯದ ಒಳ್ಳೆಯವನಾದ ಅರ್ಜಿನ ಹಯ್ವೆಸೆಟ್ಟಿ, ಕೀಳುತನ ತನ್ನಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಕೋಣೆಯವಂಶಜನಾದ ಆಯತವರ್ಮ, ಶಾಕಾರಸಹೊಲ್ಲ ವೀರಶಿರೋಮಣಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಕನ್ನಮಯ್ಯ, ಭಾರತಮಲ್ಲನಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ಕೋಣೆಯಾನ್ವಯದ ಸುಭಟಗೇತ, ಆತನ ಅಣ್ಣ ಚಟ್ಟ, ವೀರರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವೀರಸುಜನವಾದ ಜಕ್ಕ ಇವರೆಲ್ಲ ಸಮಾಜದ ಗಣ್ಯರೆನಿಸಿದ್ದರು. ಮಾರಿಯ ವಂಶಜರಿಗೆ ತಾಯಿ ಎನಿಸಿದ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ, ಪರಮಪರೋಪಕಾರದ ತವರು ಮನೆಯವಳಂತಿದ್ದಳು. ಪರಮಪಾದಕಮಲಗಳಿಗೆ ಭೃಂಗಳೂ, ಕಾಮಧೇನು ಎನಿಸಿದ ಈಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಜನರ ಪಾಪಗಳನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುವ ದೇಸಿಗರ ತಾಯಿಯಂತಿದ್ದಳು. ಹಿರಿಯ ಗುಣಗಳ ಆಗರವಾದ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನಸಮೂಹ ಅಭಿವರ್ಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಂಡಮಯ್ಯ, ನವಿಲರಬರ್ಮ್ಮ, ಮರುಳ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಭುವನಸ್ತುತರೆನಿಸಿದ್ದರು.[೫೫೯]

೩.೪.೨೦. ದೋಣಿ ಸಾಸಿರ್ವರು

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜಲ ಸಂಚಾರದ ಮೂರು ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ದೋಣಿಯೂ ಒಂದಾಗಿತ್ತೆಂದು ನಯಸೇನನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದೋಣಿ, ನಾವೆ, ಹರಿಗೋಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಹೊಳೆ, ಹಳ್ಳಗಳನ್ನು ದಾಟಿಸುವವರು ಅಂಬಿಗರು ಅಥವಾ ನಾವಿಕರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಇವರು ತಮ್ಮ ದೋಣಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೆಶಿರೂರಿನ ಶಾಸನವು ಇವರಿಗೆ ದೋಣೀಸಾಸಿರ್ವರು ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಈ ಶಾಸನ ಈ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು "ನುಡಿಯಸುವದರಿಗು ನುಡಿದಡೆ ಮ್ರಿಡನ ಬರರಾಮಕೇಸು ಕರ್ಣ್ನನವಚನಂ ಕಡೆದ ಸಿಳಾಸಾಸನಮೆನೆ ಮಡಿದೇ ವರ್ಣ್ನಿಸುವೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ದೋಣಿಸಾಸಿರ್ವರು ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯುವ ವೃತ್ತಿನಿಷ್ಠ ಜನಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಯಸೇನನು "ದೋಣಿಯ ಒಕ್ಕೋಲ್ ಲೇಸು" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ದೋಣಿ ನಡೆಸಲು ಒಂದು ಕೋಲನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮುದ್ರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಬಿಗರು ಭೈತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೀಲುಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದ ದ್ವೀಪಗಳ ಬಗೆಗೂ ಭೈತ್ರಯಾತ್ರಿಗಳಿಗೆ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿತ್ತು. "ಮಿತ್ತು ಹರಿಗೋಲು ಪನ್ನಿರ್ಕೋಲಿಂದಂ" ಎಂಬ ಅವನ ಮಾತಿನಿಂದ ಕೆಲವು ಹರಿಗೋಲುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ೧೨ ಕೋಲುಗಳು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಅಂದು ಹರಿಗೋಲುಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ದೋಣಿಗಳು ಸಣ್ಣವು ಎಂದು ಬಿ.ವಿ.ಮಲ್ಲಾಪುರ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಹರಿಗೋಲು ಚರ್ಮದಿಂದ ದಾಥವಾ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಬುಟ್ಟಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ೨ ಅಥವಾ ೪ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇಂಥದ್ದನ್ನು ೧೨ ಕೋಲಿನಿಂದ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಅಸಂಭವ. ಆದರೆ ನಯಸೇನನ ಪ್ರಕಾರ ೫೦ ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಬೃಹತ್ ದೋಣಿಗಳೇ ಅಂದು ಹರಿಗೋಲಿನಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಆತ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ.[೫೬೦]

ಕುರ್ತುಕೋಟಿ, ಹರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಣಿಸಾಸಿರ್ವರ ಸಂಘಗಳಿದ್ದವು, ಕುರ್ತುಕೋಟಿಯ ದೋಣಿಸಾಸಿರ್ವರು ಅಲ್ಲಿಯ ಗುಂಜಿಗ ದಾಸಿಯಣ್ಣ ಬಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ, ವೈಜಯಬಮ್ಮಣ, ದವಳ, ಮಾಚಣ್ಣ, ಅಣುವೆ, ನಾಗಸೋಮಯ್ಯ ನಾಯಕ, ಬಳಿಗಾರ ದೇಹಣ್ಣ, ಊಂದುಗಮಾಬಣ್ಣ ಇವರೆಲ್ಲರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕೇಸಿರಾಜನು ದಾಸೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖ ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭ರ ಶಾಸನವು ಕುರ್ತಕೋಟಿ ದಾನೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಜಗಾರದೋಣಿ ಸಾಸಿರ್ವರು ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೬೧]

ಹರ್ತಿಯ ದೋಣಿಸಾಸಿರ್ವರು ಅರುವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಹಾಗೂ ಚಾವುಂಡಿಯ್ಯ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಏರಿಸುವ ವಿಶೇಷ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ (ಪವಿತ್ರಾರೋಹಣಕ್ಕೆ) ಎಲೆ ಕೊಯ್ಯುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಏಣಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಾಗ ದಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು. ಹೀಗೆ ದೋಣಿಸಾಸಿರ್ವರು ಸಂಘಟಿತರಾಗಿದ್ದು, ಸಮಾಜದ ಇತರರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ದಾನ ಕೊಡುವವರೂ ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರೂ ಆಗಿದ್ದರು.[೫೬೧]

೩.೪.೨೧. ಐಹೊಳೆ ಐನೂರ್ವ್ವರು

ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಂಘಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೊತ್ತಳಿ, ಒಕ್ಕಲು, ಹಿಟ್ಟು, ಸಮಯ, ಸೇಣಿ, ಸಂಖ್ಯೆ, (೪೦, ೫೦, ೬೦, ೫೦೦, ೧೦೦ ಇತ್ಯಾದಿ, ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಲಕ್ಕುಂಡಿ, (೧೧೮೫), ರಾಜವಾರ (೧೦೩೩ ತಾ. ರೋಣ) ಬೆಕ್ಕಂಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭ ತಾಜಮ ಖಂಡಿ, ಮನಗೂಳಿ (ತಾ.ಬಾಗೇವಾಡಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧), ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ (ತಾ.ಶಿರಹಟ್ಟಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೫), ಮನಗುಂಡಿ (ತಾ.ಧಾರವಾಡ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೧), ಕಂದಗಲ್ಲ (ತಾ. ಹುನಗುಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೦), ದಾವಣಗೇರೆ (ತಾ.ಹರಿಹರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨), ಮನಗೂಳಿ, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಸಂಘಸೂಚಿ ಪದಗಳ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಸೂಚಕ ಪದಗಳಿವೆ. ಉದಾ - ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವರು, ತೆಲ್ಲಿಗಕೈವತ್ತೊಕ್ಕಲು, ಸಾಲಿಗಸಮಯ ಚಿಪ್ಪರಾರಗೊತ್ತಳಿ ಮುಂತಾದವು. ಆದರೆ ಆಯ್ಯಾವೊಳೆ ೫೦೦ ಮಾತ್ರ ವೃತ್ತಿಸೂಚಿ ಬದಲಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಸೂಚಿಯಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಸಂಘಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೧. ಉತ್ಪಾದಕ ಸಂಘ

೨. ವಿನಿಮಯ ಸಂಘ

೩. ಉತ್ಪಾದಕ ವಿನಿಮಯ ಸಂಘ

೪. ಇತರ ಸಂಘಗಳು

ಅರವತ್ತಕ್ಕಲು ಗಳೆಯ ಮುನ್ನೂರ್ವರು, ಮೇಳಿಸಾಸಿರ್ವರು, ಐನೂರನಾಲ್ವರು, ಎಲೆಯ ಬೊಜಂಗರು, ಉಗುಂರ - ೩೦೦ರು, ಅಥವಾ ಉಳಿಮೂನ್ನೂರ್ವರು ಕಲ್ಕುಟಿಗಗೊತ್ತಳಿ - ಉತ್ಪಾದಕ ಸಂಘಗಳಾಗಿವೆ.

ವಿನಿಮಯ ಸಂಘ - ಕೇವಲ ವಿನಿಮಯ ವೃತ್ತಿ (ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ) ಬದುಕು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ ವರ್ತಕರ ಸಂಘವೇ ವಿನಿಮಯ ಸಂಘ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು, ತಂಬುಲಿಗರು, ಹಂಜಮಾನರು ಸಂಘಗಳಾದ - ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು, ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವರು ಮತ್ತು ಹಂಜಮಾನ ಸಂಘಗಳು ವಿನಿಮಯ ಸಂಘಗಳಾಗಿವೆ.[೫೬೨]

ಐಯ್ಯಾವೊಳೆ ೫೦೦ರು - ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳ ಈಗಿನ ಐಹೊಳೆಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸದಸ್ಯರ ಈ ವರ್ತಕ ಸಂಘ ಪ್ರಾಚೀಣ ದ.ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವುದೇ ಸಂಘ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಪಡೆಯದ ಪ್ರಚಾರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ವರ್ತಕರ ಸಂಘ ಈಗ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರಾದ ಸೆಟ್ಟಿ, ಬಣ್ಣಂಜಿಗ, ನಕರ, ಮುಮ್ಮುರಿ ದಂಡ, ಗವರೆ, ನಾನಾದೇಶಿ ಮುಂತಾದವರು ಈ ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ವೀರಬಣಂಜು ಧರ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳನರಾದ ಇವರು ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ಭಲ್ಲುಂಕಿ ದಂಡ ಹಸ್ತರಾಗಿದ್ದು, ಈ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ಐನೂರ್ವರು, ಸ್ಥಳದೈನೂರ್ವರ್, ಅಯ್ಯೂವರ್ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಎಂದು ಉಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಯರಗಲ್, ಮನಗೂಳಿ, ನಿಡೋಣಿ, ಚಿಕ್ಕರೂಗಿ ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನಗಳು ಅಯ್ಯಾವೊಳೆಯಯ್ಯೂರ್ವರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ನೀಡಿವೆ. ಈ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ ಪಡಿಯಚ್ಚುಗಳಾಗಿದ್ದು, ವರ್ತಕರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ನಯ-ವಿನಯ ವಿಜ್ಞಾನದೊಂದಿಗೆ ಪಂಚಶತವೀರ ಶಾಸನ ಪದವೀಪ್ರಸಿದ್ಧರು, ವೀಣಬಣಂಜುಧರ್ಮ ಪ್ರತಿಫಾಳನರು ಬಲದೇವ ವಾಸುದೇವ, ಕಂಡಳೀ ಮೂಲಭದ್ರ ವಂಶೋದ್ಭಾವರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬಂದೇವ ವಾಸುದೇವ ಕಂಡಳೀ ಮೂಲಭದ್ರ ವಂಶೋದ್ಭವರೆಂಬುದು ಅವರ ವಂಶದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ಕುರುಹಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಬಲದೇವ ವಾಸುದೇವನ ಕಂಡಳೀಮೂಳಭದ್ರರೆಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಪುರುಷ ಪರಾಕ್ರಮ ದೇವತೆಗಳು ಎಡೆ ಪಡೆದಿದ್ದನ್ನು ಡಾ.ಬಿ.ಆರ್.ಹಿರೇಮಠರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಆಯಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತವುಗಳು ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರ ಬೆಗಿರುವ ಗೌರವ ಅದನ್ನು ಸದಾ ಹಸಿರಾಗಿಸಿದೆ.[೫೬೩]

ಅಯ್ಯಾಹೊಳೆ ಐನೂರ್ವರ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದ 'ಅಯ್ಯ' ವ್ಯಕ್ತಿಯೆಂಬ ಅಂಕಿತನಾಮವಾಚಿ ಅಥವಾ ತಂದೆಯೆಂಬ ಗೌರವ ವಾಚಿಯಾಗಿದ್ದು, ಉತ್ತರದ ಪೊಳಲ ಪಟ್ಟಣ ಸೂಚಿಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈತನ ಹೆಸರಿನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಪಂಡಿತ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರಕಾರ - ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆರ್ಯಪುರ, ಐಪುರಿ ಎಂಬವು ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣದ ಪಂಡಿತ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರನ್ನು ೨೧ ಸಲ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ ಪರಶುರಾಮನು ಮಲಾಪಹಾರಿ ನದಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪರಶುವನ್ನು ತೊಳೆಯಲು ನೀರು ಕೆಂಪಾಯಿತಂತೆ. ಮರುದಿನ ನೀರು ತರಲು ಹೋದ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ, ನೀರು ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡು, 'ಅಯ್ಯಯ್ಯ ಹೊಳೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಉದ್ಗಾರವೇ ಅಯ್ಯವೊಳೆ, ಐಹೊಳೆ ಎಂದಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಪಾಮರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇದು ವೃತ್ತಿ ಸೂಚಿ - ಪರ ಎಂದೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲ - 'ಅಯ್ಯವೊಳೆ', 'ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ', 'ಅಯಾವಳೆ',

‘ಅಯ್ಯಾವೊಳಿ’, ‘ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ’, ‘ಅಯ್ಯಪೊಲೆ’, ‘ಅಯ್ಯಪೊಳಲೆ’ ಎಂಬ ರೂಪಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಈ ಸಂಘದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಇಂದಿಗೂ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವರನ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು ಏನೇ ಯಿದ್ದರೂ, ‘ಅಯ್ಯಪ ಸೆಟ್ಟರ’ ಮಗ ಎಂದೆ ಸೇರಿಸುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಈ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೦೦ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇವರು ಅಯ್ಯಾವೊಳೆಯ ಐನೂರ್ವರೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಐಹೊಳೆ ಪ್ರಧಾನ ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಂತೆ ೫೦೦ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಹಾಜನರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕದಂಬರ ಕಾಲದಿಂದ ಅಗ್ರಹಾರ ರಚನಾಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೩೫೭ರ ತಗರ್ತೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೪೪೪ರ ಗೌಜ ಶಾಸನಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಸುಮಾರಿಗೆ ಐಹೊಳೆ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದ್ದ ಯಾವ ಸೂಚನೆಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಐಹೊಳೆ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೦ರಲ್ಲಿ ಐಹೊಳೆ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ೫೦೦ ಮಹಾಜನರೇ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರು ಸ್ವಾಮಿಗಳೆನಿಸಿದರು. ಈ ೫೦೦ ಮಹಾಜನರು ವರ್ತಕರಾಗಿದ್ದ ಯಾವ ಸೂಚನೆಯೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎ.ಎಂ. ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯವರು ಇವರು ವರ್ತಕ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ಸದಸ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ೫೦೦ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಘ ಮೊದಲು ೫೦೦ ಜನ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಗೊಂಡು ನಂತರ ಗ್ರಾಮವಾಗಿ ಐಹೊಳೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಐಹೊಳೆ-೫೦೦ವರು ಎಂದಾಗಿರಬೇಕು. ದಕ್ಷಿಣ, ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಸಂಘ-ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಪಡೆಯುವ ಪ್ರಚಾರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ನಂತರದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ವರ್ತಕರಾದ, ಬಣಂಜಿಗ ನಖರ, ಸೆಟ್ಟಿ, ಗವರೆ, ನಾನಾ ದೇಶಗಳು, ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡರು ಈ ವರ್ತಕ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡರು.[೫೬೪] ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೩೦ ಶಾಸನವು ಗಂಗ ದುರ್ವಿನೀತನ ದಂಡನಾಯಕನು ಮಹಾಜನಗಳಿಗೆ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ‘ಒಲೆಯ ಐನೂರ್ವರು’ ಇದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೬೫] ಐನೂರ್ವರು, ‘ಅಹಿಚ್ಛತ್ರವೆನಿಸುವ ಐಯ್ಯೊವೊಳೆ’ ಎಂಬ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೊದಲು ಅಹಿಚ್ಛತ್ರದಲ್ಲಿ ನಂತರ ಐಹೊಳೆಗೆ ಬಂದು ಸಂಘ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಬಿ.ಆರ್.ಹಿರೇಮಠರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಐಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರೆಂದೇ ಖ್ಯಾತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರ ವ್ಯಾಪಾರ ಮೂಲ ನೆಲೆ ಐಹೊಳೆಯೇ ಅದುವೇ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರ ಮೂಲ ದೇವತೆ ಹರೀತಿಕಿ - ಆದ್ದರಿಂದ ‘ಭಗವತೀ ವರಲಬ್ಧ ಪ್ರಸಾದರ್’ ಎಂದು ಇವರು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಹರೀತಪುತ್ರರು ಹಾರೀತೀ ಗೋತ್ರದವರೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರ್ತಕಸಂಘವು ತನ್ನದೇ ಆದ ‘ವರ್ತಕ-ಸಂಹಿತೆ’ಯ ನಿಯಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

೯. ಕುರಗೋಡ ಶಾಸವು ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿ ಮುದ್ದವನು ‘ವರ್ತಕ ಸಂಹಿತೆ’ (ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ)ದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದರೆ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ (ಧ್ವಜ)ದವರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗುಡ್ಡ=ಕೈಲಾಸ

ಪರ್ವತ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದೆ. ಈ ವೀರಬಣಜಿಗರು ಕೈಲಾಸ ನಿಶಾನೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಗುಡ್ಡ ಧ್ವಜ' ಎಂದರೆ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ ಧ್ವಜವೆಂದೂ, ಸುವರ್ಣ ಗುಡ್ಡ ಧ್ವಜ ಎಂಧರೆ ಬಂಗಾರ ಲೇಪನದಿಂದ ರೇಖಿಸಿದ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತವನ್ನುಳ್ಳ ಧ್ವಜವೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವರ್ತಕರ ಮತ್ತು ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ವೈಭವದ ಸಂಕೇತವಾಗಿರಬಹುದು. ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಧ್ವಜವು ಶೈವ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಧ್ವಜವಾಗಿದೆ. "ಚಕ್ರಧರದತ್ತ ಚಕ್ರಧ್ವಜ ವಿರಾಜರುಂ" ಎಂದು ಕುರುಗೋಡ ಶಾಸನ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಚಕ್ರಧ್ವಜ ಜೈನವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಧ್ವಜವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೦೭ರ ಬೇಗೂರ ಶಾಸನವು ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮನು ನೀಡಿದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ 'ಗರುಡ'ಧ್ವಜವೂ ಒಂದೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದು, ಗರುಡ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನ, ಇವರ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗರುಡ ಧ್ವಜವಾಳವರು ವೈಷ್ಣವ ವರ್ತಕರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಗುಡ್ಡ ಧ್ವಜ ಹೊಂದಿದ ಐನೂರ್ವರು ಐಹೊಳೆ ಐನೂರ ಸಂಘದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳಿರುವದು ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮಂಡಲೇಶ್ವರ, ಮಹಾ ಮಂಡಲೇಶ್ವರ, ಸಾಮಂತ, ಮಹಾಸಾಮಂತ, ದಂಡನಾಯಕ, ಮಹಾದಂಡನಾಯಕರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಧ್ಯಯುಗದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಂಘ-ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಏಕೆ ಪ್ರಾಚೀಣ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯ ಯುಗೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ಇಂಥ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ವಿರಳ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ವರ್ತಕ ಸಂಘವೆಂದರೆ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು ಸಂಘಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಲಭಿಸಿದೆ. ಈ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಅವರ ಮೂಲವಂಶಜರು, ಮೂಲಸ್ಥಳ, ಶಾರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ವ್ಯಾಪಾರ ವಿಶೇಷ, ಚಿಹ್ನೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೆಲವು ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿವೆ. ಉದಾ ಮಿರಜ ಮತ್ತು ಕೊಂಗವಾಡ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ವರ್ತಕಸಂಘದ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ವಿವರಣೆಗಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳಾಗಿವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಶಾಸನಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ. ಸುಮಾರು ೧೦ ರಿಂದ ೧೫೮ ರವರರೆಗೆ ಇವೆ.[೫೬೬] ತಿರುಮಕೊಡಲು,[೫೬೭] ಬೆಡಕಿಹಾಳ,[೫೬೮] ಬೆಳತೂರ,[೫೬೯] ಹೊಳಲ,[೫೭೦] ಗಂಗಳ್ಳಿ,[೫೭೧] ಶಿರೋಳ,[೫೭೨] ಕೋಲ್ಹಾಪುರ,[೫೭೩] ಹನುಮಾಳ,[೫೭೪] ಯರಗಲ್ಲ,[೫೭೫] ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ,[೫೭೬] ಹಿರೇಹಡಗಲಿ,[೫೭೭] ಅಡಕೆ,[೫೭೮] ಹುಯಿಗೋಳ,[೫೭೯] ಯಿಕ್ಸಂಬಾ,[೫೮೦] ಮನಗೂಳಿ,[೫೮೧] ಸಂಸಿ,[೫೮೨] ಬೆನ್ನಳ್ಳ,[೫೮೩] ವಿಜಾಪುರ,[೫೮೪] ಅಲಂಪುರ,[೫೮೫] ಸಿಂಗನಲ್ಲೂರ,[೫೮೬] ಕೊಣ್ಣೂರ,[೫೮೭] ಕುಣಗಲ್ಲುಭಟ್ಟ,[೫೮೮] ಸಿರಸಂಗಿ,[೫೮೯] ಕುರವತ್ತಿ,[೫೯೦] ಮೇವುಂಡಿ,[೫೯೧] ಬೆಳಹೊಡ,[೫೯೨] ಕಡ್ಲೇವಾಡ,[೫೯೩] ಬೆಳಗಾವಿ,[೫೯೪] ದೇವರ ಹುಬ್ಬಳಿ,[೫೯೫] ಕಲಕೇರಿ,[೫೯೬] ನಿಡೋಣಿ,[೫೯೭] ಚಿಕ್ಕಯಗಜ,[೫೯೮] ನೇಸರಗಿ(ನೇಸರಗಿ),[೫೯೯] ಕೊಂಗವಾಡ,[೬೦೦] ಕಳಲೆ,[೬೦೧] ಕಂದಗಲ್ಲು,[೬೦೨] ಸವದತ್ತಿ,[೬೦೩] ಚಿಕ್ಕಮುದ್ನೂರ,[೬೦೪] ವರ್ದಮಾನಪುರಂ,[೬೦೫] ದೇವಸ್ಥಾನ ಹಕ್ಕಲು,[೬೦೬] ಬೇಲೂರ,[೬೦೭] ಹೊನ್ನಕೆರೆ,[೬೦೮] ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ,[೬೦೯] ದುಗ್ಗಲಾಪುರ,[೬೧೦]

ಸೋಮಾಂಬುದಿ,[೬೧೧] ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೫೦ ಇಂಥ (ಐಹೊಳೆ ಐನೂರ ಸಂಘದ) ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು, ಸಿಕ್ಕಿವೆ ಆದರೆ ಕರಾವಳಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರ ಬಹುಪಾಲು ಶಾಸನಗಳು ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಧಾರವಾಡ ಮತ್ತು ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇವರ ಕೇಂದ್ರ ಪಟ್ಟಣ ಐಹೊಳೆಯಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ದ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಇವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಾಸನಗಳು ೧೨, ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಈ ಐನೂರ್ವರು ವೀರಬಣಂಜು ಧರ್ಮಪಾಲಕರಾಗಿ ನಾಡಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಬೆಳಗಿಸಿದರು. ಇವರು "ಪುರಾಣ, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ವೇದಪ್ರಮಾಣ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರು. ಗಮಕಿಗಳೂ ವಾಗ್ಮಿಗಳೂ, ರಾಯರಾಸ್ಥಾನ ಪೂಜ್ಯರುಂ, ಪರಧನ ವರ್ಜಿತರುಂ" ಎಂದು ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರನ್ನು ಗಾಂಗೇಯ, ರಾಧೇಯ ಸುರಭೂಜ, ಕುರುರಾಜ, ಯುಧಿಷ್ಟಿರ, ಮೇರು, ರತ್ನಕರ, ಧರಿತ್ರಿ, ಕರ್ಣರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಆ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳ ಖಣಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

ಈ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಐಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎಂಟನಾಡು ಪದಿನರುವರುಂ, ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಪ್ರಮುಖ ಉಭಯ ನಾನಾದೇಸಿ, ಅಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಮೂವತ್ತಾರು ಬೀಡಿನ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡಂಗಳ, ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಸಮಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಯ.. ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಆಯಾವರ್ತಕ ಸಂಘದವರು ಈ ಸಂಘದ ಹೆಸರನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಹಸಿರಾಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಅದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವರ್ತಕ ಸಂಘವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಾಖೆಗಳಿಗೂ ಗೌರವ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರಬೇಕು.[೬೧೨]

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಳದೈನೂರ್ವರು',[೬೧೩] 'ಬಣಂಜಿಗದೈನೂರ್ವರುಂ',[೬೧೪] 'ಗಡಿಯಂಕಮಲ್ಲನ ಬೀಡಿನಯ್ನೂರ್ಬರುಂ',[೬೧೫] 'ನಗರವಯ್ನೂವರ್',[೬೧೬] 'ಗವರೆಗಳಯ್ನೂರ್ವರು',[೬೧೭] 'ಅಡಕೆಯ ಮಳಗೆಯ ಬಳಸಿರ್ದ್ದಯ್ನೂರ್ಬ್ಬರುಂ'[೬೧೮] 'ಮಳಿಗೆಯೊಳಗೈನೂರರ್ವಸ್ವಾಮಿಗಳು',[೬೧೯] 'ವೇರಂಕೇರಿಯಯ್ನೂರ್ವರು',[೬೨೦] 'ಕೋಣವತ್ತಿ ೫೦೦ರ್ವರು',[೬೨೧] 'ವಣಿಜಸ್ವಾಮಿಗಳಯ್ನೂರ್ವರು'[೬೨೨] ಮೊದಾಲದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಅಯ್ಯೊಳೆ ಐನೂರ್ವರ್ ಸಂಘದ ಐನೂರನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ವರ್ತಕ ಪ್ರಕಾರದವರು ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಗವರೆ, ನಗರ ಬಣಂಜಿಗ ವಣಿಜರು, ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಹೆಸರನ್ನು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನ: ಪೂಜ್ಯಭಾವ ಸಲ್ಲಿಸಲು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಎಂದು ಬರೆದುಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂಬ ಬಿ.ಆರ್.ಹಿರೇಮಠರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರಿಯಾದುದು.

ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು, ಮಾಲೆಗಾರ ನಾಲ್ವತ್ತೊಕ್ಕಲು, ತೆಲ್ಲಿಗ ರೈತ್ತೊಕ್ಕಲು, ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ 'ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರು' ವರ್ತರ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಲೀ, ಸದಸ್ಯರ ಹೆಸರಾಗಲೀ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವದಿಲ್ಲ.[೬೨೩] ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಘದ ಸದಸ್ಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಿರತೆಯು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು.೮೦೦ರಲ್ಲಿ ಐಹೊಳೆ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ೫೦೦ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಎಸ್.ದೀಕ್ಷಿತ, ಎ.ಎಂ.ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯವರು ಈ ೫೦೦ ಮಹಾಜನರೇ ಐಹೊಳೆ-೫೦೦ರ್ವರ ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ಸದಸ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಸರಿಯಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಐನೂರ್ವರು ಸಂಖ್ಯೆ; ಸ್ವಾಮಿ ಶಬ್ದ ಮಹಾಜನರನ್ನೇ[೬೨೪] ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಈ (೫೦೦) ಮಹಾಜನರು ವರ್ತಕರಾದ ಬಗೆ ಯಾವ ಸೂಚನೆಯೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಜನರೇ ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಸಂಸ್ಥಾಪಕ ಸದಸ್ಯರು ಎಂಬುದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಇನೂರ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಎಂಬುದು ಅದರ ಮೂಲತಃ ೫೦೦ ಜನ ಸದಸ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಗೊಂಡು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪಡೆದ ಸಂಘವಾಗಿದೆ.

೩.೫. ತೂಕ ಮತ್ತು ಅಳತೆಗಳು

೩.೫.೧. ಧವಸ-ಧಾನ್ಯಗಳು

ತೂಗಿ ಮಾರುವ ಮತ್ತು ಅಳೆದು ಮಾರುವ ಪದ್ಧತಿ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ವಚನಗಳು ಹೀಗೆ ತೂಗುವ ತಕ್ಕಡಿಗಳನ್ನು 'ತ್ರಾಸ' ಎಂದಿದೆ. ಬಣಜಿಗರು ತೂಗಲು ಬೆನಕವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲೇಖ ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನದಲ್ಲಿದೆ. ಅಳವ ತೂಗುವಯ್ಯಂಬ ರಂಗಳಯಂ ಎಣಿಸುವ ದವಸಂ ಮತ್ತು ಭಣ್ಣವ ತೂಗಿಸಿ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತೂಕದ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ. ಬೆಲ್ಲಳಿಗೆ, ಮೊದಲಾದ ತೂಕ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೂಗಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವ್ಯವಹಾರ ಗಣಿತವು ತೂಕಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

೫ ಸಂಕೀರ್ಣ - ೧ ಕರ್ಷ

೪ ಕರ್ಷ - ೧ ಪಲ

೫ ಬಸಿಗೆ - ತೊಲ

೨೦ ತೊಲ - ೧ ಭಾರ

ಅಕ್ಕಿ ಭತ್ತ ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಅಳೆಯಲು ಕೊಳಗ, ಬಳ್ಳ, ಮಾನ, ಸೊಲ್ಲಿಗ ಅರ್ಧಸೊಲ್ಲಿಗ ಸಟ್ಟಿಗ ಸೊಳಸ ದಳ, ಹಾಸೆ ಪಳಿಗೆ ಖಂಡಗ ಮೊದಲಾದ ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಳಗ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಮಾಪು ಆಗಿದ್ದರೆ ಹಾಸೆ ಅಥವಾ ದಳ ಅತೀ ಸಣ್ಣದಾಗಿದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಅಳತೆಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ರಾಜಾದಿತ್ಯನು ವ್ಯವಹಾರ ಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.[೬೨೫]

೪ ಗಿದ್ದ = ೧ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ

೪ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ = ೧ ಮಾಸ (ಮಾನ)

೪ ಮಾನ = ೧ ಬಳ್ಳ

೪ ಬಳ್ಳ = ೧ ಕೊಳಗ

೨೦ ಕೊಳಗ = ೧ ಖಂಡುಗ

ಆದರೆ ವಳಗೆ, ಸಟ್ಟುಗ, ಸೊಳಸಗಳ ಸಂಬಂಧ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಅವು ಸೊಲ್ಲಿಗೆಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕ ಮಾಪನಗಳಾಗಿರಬೇಕು.

ಹಣ್ಣು-ಹಂಪಲು, ಕಬ್ಬು, ಅಡಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಎಣಿಸಿಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ. ಎಲೆ, ಹುಲ್ಲು, ಕಾಯಿಪಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ ಅಥವಾ ಸೂಡುಗಳಾಗಿಯೋ, ಹೇರು ಮತ್ತು ಹೇರೆಗಳಾಗಿಯೋ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರು.

೩.೫.೨. ಮಾರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಅಳತೆ

ಧಾನ್ಯಗಳಾದ ಭತ್ತ, ಅಕ್ಕಿ, ಜೋಳ, ಗೋಧಿ, ಬೆಳೆ, ಮಸಾಲೆ ಸಾಮಾನುಗಳಾದ ಜೀರಿಗೆ, ಮೆಣಸು, ಸಾಸಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಹತ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾರಲು ಬಳಸುವ ಅಳತೆಗಳು ಉಲ್ಲೇಖ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲದೆ ಉದಾ. ದೇವರ, ಗಂಧ ಕಸ್ತೂರಿಗೆ ಎಲೆಯ ನಡೆಗೆ ತಾರ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು ಎಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ, ದೇವರಿಗೆ ಗಂಧ ಸುವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿದಾಗ ಬಂದ ತಾರ, ಪ್ರತಿ ನಡೆ ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಎಂದಿತ್ತು. ಹೇರು ಎಂಬುದು ಬಹು ಭಾರದ ಚೀಲಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಪದವಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಪದಗಳೆಂದರೆ ಎತ್ತಿನ ಹೇರು, ಕತ್ತೆಯ ಹೇರು, ಸಾಮಾನುಗಳ ಭಾರವಾದ ಚೀಲಗಳೆಲ್ಲ ಎತ್ತು ಮತ್ತು ಕತ್ತೆಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದವು.[೬೨೬]

೩.೫.೩. ಮಸಲೆ ಸಾಮಾನು ಅಳತೆ

ಅರಿಶಿಣವು ಫಲ ಎಂಬ ಅಳತೆಯಿಂದ ತೂಗಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಹೊರೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹೊರೆ ಎಂಬ ಪದವು ಹೇರುವಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಳತೆಯ ಹೊರೆ.

ಉದಾ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೀಳ್ಯ ಎಲೆಯ ದಾನವು ಪ್ರತಿ ಹೇರುವಿನ ೧೦೦ ಎಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ಹೇರೆಯ ೫೦ ಎಲೆಗಳು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

೩.೫.೪. ಹೊಟ್ಟಳ

ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಇನ್ನೊಂದು ಅಳತೆ ಹೊಟ್ಟಳ. ಶಾಸನವು ಹೇರಿಂಗೆ ಬೆಳೆ ಹೊರೆಗೆ ಬೇಳೆ, ಹೊಟ್ಟಳಕ್ಕೆ ವೀಸ ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ವೀಸ ಎಂಬುದು ನಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಯ ನಾಣ್ಯ ಆದ್ದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟಳವೂ ಸಹ ಹೊರೆಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಳತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

೩.೫.೫. ಮಣ

ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಳತೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಮಾನ, ಶಿವಮಾನ ಎಂದಿದ್ದು, ಅರೆವಾನ ಎಂಬುದು ಕ್ರಿ.ಶ.೮೯೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಅರೆವಾನ ಎಂದರೆ ಮಣದ ಅರ್ಧ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೯ರ ಶಾಸನವು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅರೆವಾಣ ಎಂದಿದೆ.

೩.೫.೬. ತರಕಾರಿಗಳು

ತರಕಾರಿಗಳು ಮಾರುವಾಗಲೂ ಹೇರು ಎಂಬುದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅದು ಸೂಡುಗಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಸೂಡುಗಳನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಮಾರುವ ವಿಧಾನ ಇಂದಿಗೂ ಇದೆ.

೩.೫.೭. ಜಲ್ಲೆ

ಬಾಸ್ಕೆಟ್ ಅಥವಾ ಬುಟ್ಟಿ ತರಕಾರಿ ಹಣ್ಣು ತುಂಬಿದ ಒಂದು ಬುಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ಜಲ್ಲೆ ಎನ್ನುವರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮ರ ಶಾಸನವು ೨ ಸೂಡುಗಳ ತರಕಾರಿಗಳು ಪ್ರತಿ ಜಲ್ಲೆಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯೆಂದು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬಾಡುಕಾಯ ಮಾರುವ ಜಲ್ಲೆಗೆ ಎರಡು ಸೂಡು ಎಂದಿದೆ. ಬಾದುಕಾಯಿ ತರಕಾರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಡುಕಾಯಿ ಎಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹೇರು ಸಹ ತರಕಾರಿಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾದಂತಹ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ೪ ಕಾಯಿಯು ಪ್ರತಿ ಹೇರಿಗೆ ಎಂದಿದೆ. ಕಾಯಿ ತರಕಾರಿ, ಸವತೆಕಾಯಿ, ಬಾಳೆಕೆಯಿ, ಹೆಡೆಗೆ ಜಿಲ್ಲೆ ಹೆಡಗೆ ಕಾಯಿ ಆರು ಎಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.

೩.೫.೮. ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಳತೆ

ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಳಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧ರ ಶಾಸನವು ಒಂದು ಬಳ್ಳ ಅಕ್ಕಿ ಪ್ರತಿ ಕೊಳಗಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೯ರ ಶಾಸನವು ಭತ್ತ ಕೊಳಗ ಒಂದು

ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರತಿ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕೊಳಗ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೊಳಗ ಒಂದು ಎಂದಿದೆ. ಶಾಸನಗಳು ಧಾನ್ಯ ಕೊಳಗ ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಕೊಳಗವು ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ದೇವಗೊಳಗ, ಧರ್ಮಗೊಳಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

೩.೫.೯. ವೈಯುಕ್ತಿಕ ಅಳತೆಗಳು

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩ರ ಶಾಸನವು ವೀರಗಂಗನ ಕೊಳಗ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೫೯ರ ಶಾಸನವು ಹೆಗಡೆಗೊಳಗ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೪೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವರಾಯ ಕೊಳಗ ದೇವರಾಯ ಕೊಳಗವು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಮೇಟಿ ಕೊಳಗ, ರಾಶಿ ಗೊಳಗ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೇಟಿ ರಾಶಿ ಗೊಳಗ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವಂಥ ಪರಿಮಾಣಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಧೂಳಿ ಗೊಳಗ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

೩.೫.೧೦. ಬಳ್ಳ

ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಪರಿಮಾಣ ಅಥವಾ ಅಳತೆ ಶಾಸನಗಳು ಉಳ್ಳು, ಉಪ್ಪು ಗೋದುವೆ, ಕಡಲೆ ಬಳ್ಳ ಎರಡು ಎಂದಿದೆ. ಉಪ್ಪು ಎರಡು ಬಳ್ಳ, ಗೋಧಿ ೭ ಬಳ್ಳ, ಬೇಳೆ ೨ ಬಳ್ಳ ಎಂದು ಅರ್ಥಯ ಹೇರಿಗೆ ಭತ್ತ ಬಳ್ಳ ೨ ಬಿಟ್ಟಂ ಪ್ರತಿ ಹೇರಿಗೆ, ೨ ಬಳ್ಳ ಭತ್ತವನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು ಎಂದು ಅರ್ಥ.

೩.೫.೧೧. ಸೊಲ್ಲಗೆ

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಲ್ಲಗೆ, ಸೊಲಗೆ, ಸೊಲಿಗೆ, ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸೊಲಗೆಯನ್ನು ಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಇದು ದೊಡ್ಡದಾದ ಪ್ರಮಾಣ ಅಥವಾ ಅಳತೆ ಮಾಪನವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತವಾದ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಉದಾ. ಊರೊಳಗೆ ಮಾರಿದ ಭತ್ತದ ಸೊಲಗೆ ಊರೊಳಗೆ ಮಾರಿದ ಒಂದು ಸೊಲಗೆ ಭತ್ತ ಎಂದರ್ಥ. ಅರ್ಥ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಹಗರಣದ ಭತ್ತ, ಜೀರಿಗೆ ಹೇರಿಗೆ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಒಂದು. ಒಂದು ಸೊಲ್ಲಗೆ ಜೀರಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಧಾನ್ಯಗಳು ಸೊಲ್ಲಗೆಯಿಂದ ಅಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ದ್ರವ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ. ಸೊಲ್ಲಗೆ ತುಪ್ಪಮ ದೇವರ ಸೊಡರಿಗಮ್ ಧೂಪಾರಗಂ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಪ್ರತಿ ಗಾಣದಿಂದ ಒಂದು ಸೊಲ್ಲಗೆ ಎಣ್ಣೆಯು ದೇವರ ದೀಪಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಥಸೊಲ್ಲಗೆ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.

೩.೫.೧೨. ಸೊಳಸಿ

ಸೊಳಸಿಗೆ, ಸೊಳಸ ಎಂಬುದು ಇನ್ನೊಂದು ಅಳತೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಇದು ಕೂಡ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥ ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸನಗಳು ೧. ನರಕಂಗಳು ಹೊಂಗಳದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಭತ್ತ ಸೊಳಸ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸೊಳಸ ಎಂಬುದು ಭತ್ತ ಅಳೆಯುವ ಪ್ರಮಾಣ ಅಥವಾ ಅಳತೆ ಮಾಪನ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ಸೋಮನಾಥದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಸೊಳಸಿಗೆ ತುಪ್ಪಂ ಸೊಡರಿಗೆ ಸೊಳಸಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಆಗಿ ನಡೆಯಿಸುವರು ಗಾಣದ ಎಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಿಂಗೆ ಒಂದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯಸೊಳಸ ಎಂದಿದೆ. ದೊಡ್ಡಸೊಳಸ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಗಾಣದಲ ಎಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಿಗೆ ಒಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಿರಿಯ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಸೊಳಸವೂ ಕಾಲದಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬ರ ಶಾಸನವು ಅದ್ದ ಸೊಲಸ ಎಂದಿದೆ. ಅರ್ಧ ಸೊಳಸ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಸೊಳಸ ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಕೃತದ ರೊವಸ = ೧೬ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸೊಳಸ, ಸೊಳಸಿಗೆಯು ೧/೬ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ.

೩.೫.೧೩. ದ್ರವ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಳತೆ

ಸಟ್ಟುಗ ಅಥವಾ ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಸೊಟಿಗೆ, ಸುಂಟಿಗೆ, ಸಟ್ಟುಗೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸವಟು ಅಥವಾ ಸೌಟು ಚಮಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಟ್ಟುಗ ಅಥವಾ ಸೊಂಟಗೆ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೦ರ ಶಾಸನವು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಭತ್ತ ಅಳೆಯುವ ಮಾಪನ ಎಂದಿದ್ದು ಅದು ಗಾಣದರ್ ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಭತ್ತ ಅಂಗಡಿಯಲ್ ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಭತ್ತಮುಮಂ ಪ್ರತಿ ಗಾಣದ ಮಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿ ಭತ್ತದಂಗಡಿಯಿಂದ ಒಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಭತ್ತ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತೆಂದು ಶಾಸನದ ಅರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯೯ರ ಶಾಸನವು ಸುಂಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಸೊಟಿಗೆ ಎಂದಿದ್ದು ಅದು ಸುಂಟಿಗೆ ಭತ್ತಮ್ ಮತ್ತು ಸೊಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಂಗಲು ಸೊಟಿಗೆ ಭತ್ತಮ್ ಬಿಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಗಾಣದಲು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಬಿಟ್ಟರು ಎಂದಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಣ ಲೆಕ್ಕದೆ ಸೊಂಟಗೆ ಜೋಳಮಮಂ ಕೊಟ್ಟರ್ ಪಸಾರಕ್ಕೆ ಸೊಂಟಗೆ ಜೋಳಂ ಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳೂ ಸೊಂಟಿಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯೮ರ ಶಾಸನವು ನಂದಾದೀವಿಗೆಯ ಸೆಳಯ ಪರಮಣದ ಸೊಂಟಿಗೆಯ ಗಾಣದಲೊಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಸೊಳಸಿಯ ಪ್ರಮಾಣದ ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಂಬುದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಸೊಳಸಿಯ ಅಳತೆಗಳೆರಡೂ ಒಂದೇ ಅಳತೆಯವುಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಸ್ತ ಎಂಬುದು ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ೧ಂನೇ ಶತಮಾನದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕುಶಾನರ ಹುವಿಷ್ಕನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಲವಣ ಪಸ್ಥೋ ಪ್ರಸ್ಥೋ ಎಂದಿದೆ. ತೈಲ ಪ್ರಸ್ಥ, ದ್ವಯಂ ಲವಣಸ್ಯ ಚ ಏಕಮಪಸ್ಥಂ ಎಂದು ೧ಂನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದಿ.ಎ

ಮೂಡೆ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಭತ್ತ ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ. ಇಂದು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಮೂಡ ಮೂಟಕ ಎಂದು ೧ಂ೪೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಹಾಸೆ ಎಂಬುದು ಭತ್ತ ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ. ಅಂಗಡಿಯಲು ಹಾನೆಯಲುಂ ಸಟ್ಟುಗ ಭತ್ತ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಸಟ್ಟುಗವು ಹಾಸೆಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅಳತೆಯಾಗಿದೆ. ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತಹದ್ದಾಗಿದೆ.

ಖಂಡುಗ ಇದು ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧ಂನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭತ್ತ ಇರ್ಕಖಂಡುಗ ೨ ಖಂಡುಗ ಭತ್ತ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಶಾಸನಗಲಲ್ಲಿ ಲಾವಣಸ್ಯ ಖಂಡಿಕಾ ಸಾರದ್ಧಾಹ ಚತುಶ್ರಹ ಉಪ್ಪು ಖಂಡಿಕ ಎಂದು ೧ಂನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೈಲಸ್ಯ ಖಂಡಿಕಾ ನವ ಎಂದಿದ್ದು ಎಣ್ಣೆ ಖಂಡಿಕಾ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ದ್ರವ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿವೆ.

ಕುಡುತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬೊಗಸೆ ಎಂದಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಇದು ಅಲೆ ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆ ಶ್ರೀ ಕಳಸನಾಥದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಕುಡೂತೆ ಛತ್ರಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ಕುಡುತೆ ಎರಡಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪ ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕೇವಲ ದ್ರವ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ. ಕೊಡ ಇದು ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಮಾಪನವಾಗಿತ್ತು. ಎಣ್ಣೆಯ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆ ಮಾನ ಎಂದಿದೆ.

೧. ಪಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಹಳಗೆ ಉದಾ. ಗಾಣದಲು ಪಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಗಾಣದಲ್ಲು ಒಂದು ಹಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯ್ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪಣಿಕ ಪಳಿಗೆ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೊಡಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದು ಉದಾ. ಎಣ್ಣೆಯ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಪಳಗೆ ಪ್ರತಿ ಕೊಡಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪಳಗ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಹಾಡ ಹೊರಗಣಿಂ ಒಂದು ಮಾರುವ ಹಾಡಕ್ಕೆ ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಂಯ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಸೊಂಟಿಗೆಗಿಂತ ಹಾಡವು ದೊಡ್ಡ ಅಳತೆ.

೩. ಅದ್ದ, ಅಡ್ಡ, ಅದ್ದನ ಇದು ಹಾಡಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದು. ಬೇಲೂರಿಂದ ಬಂದು ಮಾರು ಎಣ್ಣೆಯ ಹಾಡಕ್ಕೆ ಎದ್ದಣ್ಣೆಯ ಕೊಟ್ಟರು ಮತ್ತು ಹೇರುಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದು ತುಪ್ಪದ ಹೇರಿಂಗೆ ಅದ್ದನ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತದ [illegible] ಪದ [illegible]

೪. ಗಿದ್ದನ ಎಂಬುದು ಅದ್ದ, ಅದ್ದನಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗಿರ್ದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲಿನವುಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

ಹೇರು	ಹಾಡ
ಕೊಡ	ಸೊಳಸ
ಸೊಲ್ಲಗೆ	ಪ್ರಸ್ತ
ಸೊಂಟಿಗೆ ಸಟ್ಟುಗ	ಪಳಿಗೆ ಪನಿರ
ಕಡೂತೆ	

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩ರ ಶಾಸನವು ಅಳತೆ, ತೂಕ, ಎಣಿಕೆ ಇಂತಾವ ಉದಯ್ ಮಾರಿದೆ. ತೂಕವು ಸಂಸ್ಕೃತದ ತುಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ತುಲ ಅಳತೆ ತೂಗು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೩ ಮತ್ತು ೧೧೨೮ರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯ ಊಳವೆ ಎಂದಿದೆ. ಹೇರು ಎಂಬುದು ದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ಘನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಉದಾ. ಪಳತೆ ಹೇರು ಹತ್ತಿಯ ಹೇರು ಕಾಪತ ಸೀರೆಯ ಮಳವೆ ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆಯ ಸೀರೆಗಳು ಸೀರೆಯ ಕಡಗ ಸೀರೆಯಗಂಟು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೫ರ ಶಾಸನವು ಅರಿಗಿಣಿ ಹೇರಿಂಗೆ ಪಲ ಎರಡು ಪ್ರತಿ ಹೇರಿಗೆ ಎರಡು ಪಲ ಎಂದರ್ಥ ಶ್ರೀ ಕಂಡಸ್ಯ ಪಳನಿ ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ ಇನ್ನೂರು ಹಲ ತೂಕದ ನೂಲು ೨೦೦ ಹಲ ತೂಕದ ನೂಲು ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆ ಸಕ್ರೆಯಹಲು ಸಕ್ಕರೆಯ ೧೫ ಹಲಗಳು ಎಂದಿದೆ. ೫೦ ಪಲಗಳಿಗೆ ೧ ತೊಲೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಅಳತೆಗೆ ಕುರು ಎಂದು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ೧. ಪಟ್ಟ ಕಪ್ಪುರು ಕುರು ಒಂದಕ್ಕೆ ಹಾರ ಕುಕುಂಮದ ಕಲಂಜು ಎರಡು ಕಸ್ತೂರಿ ಕಲಂಜು ಎರಡು ಪುನುಗು ಕನಂಜು ಕಸ್ತೂರಿ ಕಲಂಜುಗಳಲ್ಲದೆ ಕುರುಣಿಯು ಕಲಂಜುವಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಅಳತೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿತ್ತು.[೬೨೬]

೩.೬. ಟಂಕಸಾಲೆ, ನಾಣ್ಯಗಳು

ಆನೇ ಸೇನ : ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚು, ಅಣಿ, ಅಚ್ಚಿನ ಕಾಣಿ, ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಟಂಕ ಸಾಲೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ.[೬೨೭] ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಮ್ಮಟ ಎಂಬ ಪದ ಇರುವುದರಿಂದ ಬೆಳ್ಳಿ-ನಾಣ್ಯಗಳ ಟಂಕಸಾಲೆಯಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

೩.೬.೧. ಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣ

ಲೊಕ್ಕಿ ಗುಂಡಿಗದ್ಯಾಣ ಅಥವಾ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗುತ್ತಿತ್ತಿದ್ದವೆಂದು. ಎರಡು ಟಂಕಿಸಲ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳು ಟಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳು ಸರ್ಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಖಾಸಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಹೀಗೆ

ಖಾಸಗಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಗಮನಾರ್ಹ ಅಂಶವಾಗಿದ್ದು. ಅದು ಬಹುಮೊತ್ತದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಖಾಸಗಿ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಗದ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಅಥವಾ ಮಾದರಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದು ಅವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ಯಾಣ, ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆದಿವೆ. ಉದಾ.ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲನ ಕೊಂಡಗುಳ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ೧ ವರ್ತಕ ಲೋಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣ ಹೊಸ ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣ ಕಟಕಪ್ರಿಯ ಗದ್ಯಾಣ ಕಟಕ ಗದ್ಯಾಣ - ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ

ರಾಜಧಾನಿ ಕಟಕದಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ಗದ್ಯಾಣವೇ ಕಟಕ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂಬುದು ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ಸರಿಯಾದಂತಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ರಾಜಧಾನಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಆ ನಾಣ್ಯ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸ್ಥಳ, ರಾಜಧಾನಿ, ದಂಡನಾಯಕರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಟಂಸಾಲೆಯ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಸಹ ರಾಜಧಾನಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗೂ ಉಭಯ ಛತ್ರದ ಗದ್ಯಾಣ, ಲೊಕ್ಕಿಪ್ರಿಯ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಪೆರ್ಗಡೆ ಗದ್ಯಾಣ,[೨೯] ಪಾಂಡ್ಯಗದ್ಯಾಣ,[೩೦] ಸಮುದಾಯಗದ್ಯಾಣ,[೩೧] ಸಿಂದಗದ್ಯಾಣ,[೩೨] ಬಾರಕೂರ ಗದ್ಯಾಣ,[೩೩] ಮಂಗಳಾರಗದ್ಯಾಣ,[೩೪] ಲೊಕ್ಕಪ್ರಿಯಶ್ರಾಹಿ ಗದ್ಯಾಣ[೩೫] ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ಜನಪ್ರಿಯ ಗದ್ಯಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಉಭಯಛತ್ರದ[೩೬] ಗದ್ಯಾಣ ಎರಡು ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಪಡೆವ ನಾಣ್ಯ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲವು ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅವು ಪೊನ್ನಗದ್ಯಾಣ, ದ್ರಮ್ಮ, ಪುಷ್ಪ, ನಿಷ್ಕ, ಪಣ, ಪ್ರಾ(ಹಾಗ), ವೀಸ, ಸಲಿಕೆ, ಗುಲಿಕೆ(ಗುಳಿಕೆ), ಚೌವಲ, ಧರಣೆ(ಧಾರಣೆ) ಗಾವಲಿ ಅಡ್ಡ (ಅಡ್ಡೇಲಿ) ಬೇಳೆ ಕಾಣೆ(ದುಗ್ಗಾಣಿ) ಮುಂತಾದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.

ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ನಾಣ್ಯವು ಗದ್ಯಾಣ ಅಥವಾ ಪೊನ್. ಇದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ೨ನೇ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದಿಂದ ಯಾದವ ಸಿಂಘಣ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಗದ್ಯಾಣ < ಲ್ಯಾಟಿನ್ ಭಾಷೆಯ ಗಾರ್ಡಿಯನ್), ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೊನ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ತೂಕವು ಅಪ್ಪಾದೊರೈ - ಸು.೬೩ ಗ್ರೈನುಗಳೆಂದರೆ, ಕಾಂಗ್ರಾಂಗಟನ್‌ನು - ೫ಲರಿಂದ ೬೦.೧ ಗ್ರೇನ್ ಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಡಾ. ಅಲ್ತೇಕರರು ೯೬ ಗ್ರೇನುಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಗದ್ಯಾಣ ನಾಣ್ಯಗಳು [illegible]

ನಿಷ್ಕವು ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು. ಧರಣವು ಗದ್ಯಾಣದ ಕಾಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವರಾಹ ಎಂಬುದು ಗದ್ಯಾಣವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ೨ ಹೊನ್ನುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಎಂದಾದರೆ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ಪೊನ್' ಅರ್ಧಗದ್ಯಾಣ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.[೬೩೭]

ವರಾಹದಲ್ಲಿ 'ಘಟ್ಟಿವರಾಹ' ಎಂದು ಕೋಳಿವಾಡದ[೬೩೮] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೬೩ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ತಿಳಿವಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು,[೬೩೯] (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮ರ) ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನದು ಲೊಕ್ಕಿದ್ರವ್ಯ ಎಂಬ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಸೇವುಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ - ಅವರ ಶಾಸನಗಳು - ರಾಯಗದ್ಯಾಣ[೬೪೦] ಪ್ರಿಯಶ್ರಾಹಿ - ಗಜಮಲ್ಲ[೬೪೧]- ಗದ್ಯಾಣ, ಅಂಗಲಿ - ಗದ್ಯಾಣ[೬೪೨]. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಗದ್ಯಾಣ ಬಳಕೆಯಾಗಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸಿವೆ. ಹಳೇಬೀಡಿನ ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ[೬೪೩] ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪೂಜಾಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಕೊಟ್ಟ ೩ ಗದ್ಯಾಗಣಗಳಲ್ಲಿ ೩ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಉಲ್ಲೇಖ ೧ ಹೊಯ್ಸಳ ಗದ್ಯಾಣ ೨ ರಾಮದೇವ ಗದ್ಯಾಣ ೨೧ ನರಸಿಂಹ ಗದ್ಯಾಣ ೧

ಹೊಯ್ಸಳ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ತಲಕಾಡುಗೊಂಡ, ನೊಣಂಬವಾಡಿಗೊಂಡ, ಮಲಪರೊಳಗಂಡ ಎಂದು ಕನ್ನಡಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂಬದಿ ಬರಹವಿರುವ ನಾಣ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನರಸಿಂಹ ಗದ್ಯಾಣ - ೧ನೇ ನರಸಿಂಹನದು ಈ ನಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪತಾರ್ಪನರಸಿಂಹ ಎಂಬ ಹಿಂಬದಿ ಬರಹದಿದೆ.

ರಾಮದೇವಗದ್ಯಾಣ - ಇದೂವರೆಗೂ ಇದು ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿತ್ತು. ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಮಂಗಳೂರಿನ ಶ್ರೀ ಮುಕುಂದ ಪ್ರಭುಗಳು ಈ ರಾಮದೇವ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂಬದಿಗೆ ಶ್ರೀರಾಮ ಸೀತೆ - ಹನುಮಂತನಚಿತ್ರ ಹಿಂಬದಿಗೆ ಶ್ರೀ ಈಸವುರ ಸಾಲಿನ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಿದೆ. ಟಂಕಸಾಲೆಗಳು ದೇವಾಲಯ ಮಹತ್ತರ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಈಸುಪುರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮುನಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸುವ ಶಾಲೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಕೂಡ ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಕುಡತಿನಿಯ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಮ್ಮಟದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ವಾಹನವಾದ ನವಿಲಿನ ಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ 'ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಹೊನ್ನು'ಗಳು ತೂಕದಲ್ಲಿ ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮನಾಗಿತ್ತು. ಶಾಸನದ ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕಮ್ಮಟದ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗಳಿಗೆ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸುವ ಕಾರವನ್ನು ದೇವಸ್ಥಾನವು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅವರಿಂದ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೧೨-ಗದ್ಯಾಣ ಹೇಜ್ ಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.[೬೪೪]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೊಳಪಟ್ಟ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ನವಿಲಹೊನ್ನು ಪಣ, ಕಾಣಿ, (ದುಗ್ಗಾಣಿ -ಬಸವಣ್ಣ) ಹಾಗ, ಮಿಸ ಮೊದಲಾದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಈ ನಾಡಿನುದ್ದಕ್ಕೂ ಬಳಕೆಗೊಂದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರ ಪಡೆದ ನಾಣ್ಯ ಗದ್ಯಾಣ ಅಥವಾ ಹೊನ್ನು ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಪತಾಶ್ರಯನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದವರೆಗೆ ನವಿಲಟ್ಟಿನ ಹೊನ್ನು ಬಳಕೆಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು 'ಹೊನ್' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಈ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳು ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಹೊನ್ನು ಲೊಕ್ಕಿಯ ಹೊನ್ನುಗಳೆಂದು ಹೆಸರಿಸುತ್ತವೆ. ಕುಡತಿನಿ ಕುರಗೋಡು ಕುಳಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಕುಮಾರ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ತಪೋವನಗಳಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಆತನ ವಾಹನ 'ನವಿಲು' ಹಾಗಾಗಿ ನಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದು 'ನವಿಲಟ್ಟಿನ ಪೊನ್' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ್ದು ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪೇನ್ ಆಗಿದೆ.

ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪ್ರಿಯಶಾಹೆ ಗದ್ಯಾಣ -ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ನಾಣ್ಯ. ಶ್ರಾಹೆ ಎಂದರೆ - ೧೨ ತಿಂಗಳ ಅವಧಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಲೊಕ್ಕಿ ಪರಿವರ್ತಕ ಮತ್ತು ಲೊಕ್ಕಿ ಅಚ್ಚಿನಪೊನ್ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಮಹತ್ತ್ವವಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಲೊಕ್ಕ ಪರಿವರ್ತಕ ಮತ್ತು ಲೊಕ್ಕಿ ಅಚ್ಚಿನ ಪೊನ್ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ನವಿಲ ಅಚ್ಚಿನ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಿಸಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಇದನ್ನು ಬಾಳ್ಗುಳಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದ್ದು, ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಪೊಣಗದ್ಯಾಣವನ್ನಾಗಿ, ಬಾಳ್ಗುಳಿಯ ಟಂಕಸಾಲೆ ಹಾಗೂ ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ನೀಡಿವೆ. ನವಿಲಚ್ಚಿನ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಥವಾ ಅದೇ ಪ್ರಮಾಣದ ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಟಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸುವರ್ಣಪೂರ್ಣ (ಪೂರ್ಣಬಂಗಾರ)ವನ್ನು ಅಂದರೆ ಉಳಿದ ಪುಡಿ ಬಂಗಾರವನ್ನು ಸಹ ವಾನವನ್ನಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾನಸಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ : ಬಾಳ್ಗುಳಿ - ಯಲು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ...ಗದ್ಯಾಣಚೂರ್ಣ" ಎಂದಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಕುಮಾರ ಗದ್ಯಾಣ, ಕೌಮಾರ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಸಹ ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಪೊನ್ ನಾಣ್ಯಗಳ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಕುಮಾರ ಎಂಬುದು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಹೆಸರು ಕುಮಾರ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಎಂದಾಗಿದ್ದು, ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ದೇವರ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಆ ನಾಣ್ಯದ ಮೇಲೆ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದ್ದು, ಇದು ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಪೊನ್ ನಾಣ್ಯಗಳ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.[೬೪೪]

ಶಿಲಾಹಾರ ಶಾಸನವು - ಕುಮಾರ ಗದ್ಯಾಣಕ, ಕುಮಾರ ಗದ್ಯಾಣಕ [illegible] [illegible]

ಶಿಲಾಹಾರರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕೊಂಕಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಿತ್ತು. ಪ್ರೊ.ವಿ.ವಿ.ಮಿರಾಶಿಯವರು - ಇದೊಂದು ಅಥವಾ ಕುಮಾರ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂಬುದು ಒಂದು ತೆರಿಗೆ. ಅದು ರಾಜ ಕುಮಾರರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು, ಕುಮಾರರ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವಂತಹದ್ದು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು, ಇಲ್ಲಿಯ 'ಕುಮಾರ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ರಾಜಕುಮಾರ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕುಮಾರ ಗದ್ಯಾಣವೆಂಬುದು ಕುಮಾರ ಅಥವಾ ರಾಜಕುಮಾರರ ತೆರಿಗೆ ಅಲ್ಲ; ಅವರ ಗ್ರಹಿಕೆ ತಪ್ಪಾಗಿದೆ. 'ಕುಮಾರ-ಗದ್ಯಾಣವೆಂದು ಉಳಿದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದು, ರಾಜರು ಸಾಮಾನ್ಯ ತಹ ದೈವೀ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದು, ಆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೈವದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಅವರು ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕುಮಾರಗದ್ಯಾಣವು ಸಹ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿದೆ.

ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ರಾಜ್ಯವಾದ ದೋರಸಮುದ್ರವು ಟಂಕಸಾಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮಟ, ಕಮ್ಮಟದ - ವೋಜ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಎಂದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತವೆ.[೬೪೫] ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನ ತ್ರಿಭೂವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ತುಂಬೊಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨ - ಹಲ್ಲಿನಿಯ ತೆಜೆಗದ್ಯಾಣೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಹಲ್ಲಿನಿಯೂ ಸಹ ಟಂಕಸಾಲೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೬೪೬]

ಕರಾವಳಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ - ಬಾರಕೂರು ಮಂಗಳೂರುಗಳು ಟಂಕಸಾಲೆಯಾಗಿದ್ದವು. ಅಲೂಪ ದೊರೆಗಳು ಟಂಕಿಸಿದ 'ಬಾರಕೂರ ಗದ್ಯಾಣ', ಮಂಗಳೂರ ಗದ್ಯಾಣ'ಗಳು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೯ರ ಶಾಸನವು ಪಾಂಡ್ಯ-ಗದ್ಯಾಣವೂ ಸಹ ಅಲೂಪ ದೊರೆಗಳಿಂದ ಟಂಕಿಸಿದ ನಾಣ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಪಾಂಡ್ಯ' ಎಂಬುದು ಅಲೂಪ ದೊರೆಗಳ ಬಿರುವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಾಂಡ್ಯಗದ್ಯಾಣವು ಪಾಂಡ್ಯ ಮನೆತನದಾಗಿರದೆ ಅದು ಅಲೂಪ ದೊರೆಗಳದು.

೩.೬.೨. ಇನ್ನುಳಿದ ಟಂಕ ಸಾಲೆಯ ಕೇಂದ್ರಗಳು

೧. ಸೂಡಿ - ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ

೨. ರೋಣ - ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ

೩. ಪೆದ್ದ ತುಂಬುಲಮ್ - ತಾ. ಅಡೋಣಿ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ

೪. ಗೊಬ್ಬೂರ - ಜಿ. ರಾಯಚೂರ

೫. ಮುದಗಲ - ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆ

೬. ಕೊ[illegible]

ಟಂಕನಾಲೆಯ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರರು ಮತ್ತು ಕಾರ್ಮಿಕರು ಈಶ್ವರನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದರು, ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಹ ಅದೇ, ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ 'ಕಮ್ಮಟೇಶ್ವರ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲವೆ ಮಿಂಟ ಅಥವಾ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ಸೂಡಿ ಮತ್ತು ಕೊರೆವೂ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದ್ದು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೦ಲರ ಶಾಸನವು ಸುವರ್ಣ ಗದ್ಯಾಣವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅನೇಕ ಸಾರೆ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಟಂಕಿಸಿದ, (ಮಿಂಟ) ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಾಗು ಅವು ರಾಜರ ಬಿರುದುಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಮಂತರ ಬಿರುದುಗಳನ್ನೂ, ಸಹ ಹೊಂದಿವೆ.

ಉದಾ : ಭೈರವ - ಗದ್ಯಾಣ, 'ಭರತ-ಭೈರವ ಗದ್ಯಾಣ' ಇವು ಗೋವಾ ಕದಂಬರ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾದಂತಹ ನಾಣ್ಯಗಳು. 'ಭೈರವ' ಎಂಬುದು ಬಿರುದು, ಇದು ಗೋವಾಕದಂಬ ದೊರೆ ಜಯಕೇಶಿಯ ಬಿರುದಾಗಿದೆ. ಗೋವಾ ಕದಂಬ ದೊರೆ ೨ನೇ ಜಯಕೇಶಿಯ ಪಾಂಜಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು ಗದ್ಯಾಣ ಮೇಲಿಗೆ ಭೈರವ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದಿದ್ದು, ಅದರ ಮುದ್ರೆಯು ಮೇಲೆ Melege ಭೈರವ ಎಂದಿದೆ. ಗೋವಾ ಕಂದಬ ದೊರೆ ೨ನೇ ಗುಹಲ್ಲನ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನವು ಬೃಹದ್ - ಭೈರವ - ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಈತನು ೨ನೇ ಜಯಕೇಶಿಯ ಮಗನಾಗಿದ್ದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದನು.[೬೯೨]

ಗದ್ಯಾಣದ ಇತರ ಪ್ರಕಾರಗಳು

(Seve) ಸೇವು - ಗದ್ಯಾಣ ೮

(Advalam) ಆದಮುಂ - ಗದ್ಯಾಣ ೯

(Ambli) ಅಂಬಲಿ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೦

(Arika) ಆರೀಕ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೧

(gava) ಗಾವ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೨

(Ani) ಆಣಿ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೩

(Dusara) ದೂಸರ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೪

(pati) ಪತಿ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೫

(samudaya) ಸಮುದಯ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೬

(parilchaya) ಪಾರಿಖಾಯ - ಗದ್ಯಾಣ ೧೭

(Haliyattonnu) ಹಳಿಯ ಹೊನ್ನು - ೧೮

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೫ರ ಶಾಸನವು ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕೆ "ಇಂಗಿಣ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇಂಗು ಗದ್ಯಾಣಂ ತೂಕವ - ಆರು" ಎಂದು ತೂಕದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.[೬೪೮]

ಶಾಸನಗಳು ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರೂ ಸಹ ಕಮ್ಮಟಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ವಿಶ್ವಕರ್ಮರೆಂದು ಕರಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರನ್ನು ರಾಜನು ಕಮ್ಮಟಗಳಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವರು ವಿವಿಧ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಹಲವಾರು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪ರ ಮಾಕನೂರ ಶಾಸನವು "ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದೆ. "ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಸಂಕೋಜಂ ನಾಲ್ಕು ಪನ್ನಾಯಂ" ಎಂದಿದೆ. ಈ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು ವೃತ್ತಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಶೌರ್ಯ-ಸಾಹಸಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೭ರ ಬಿಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ತುರುವುಂ ಎದುರಿಸಿ ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಸೇವೋಜನ ಮತ ದಾಸೋಜನಿರಿದು ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ತನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನಲ್ಲವೆ, ಟಂಕಸಾಲೆಯ, ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಶೌರ್ಯ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.[೬೪೯]

ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಕಮ್ಮಟಗಳೆಂದು ಅಚ್ಚಿನ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮರೆಂದು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರನ್ನು ಈ ಕಮ್ಮಟಗಳಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡು ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು ಶ್ರೇಣಿಗಳೆಂಬ ಸಂಘಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳು. ಗದಗ ತಾಲೂಕಿನ ಲೊಕಕ್ಕುಂಡಿ(ಲಕ್ಕುಂಡಿ), ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಟತೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೬೫೦] ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಬಿಜಾಪುರ, ಧಾರವಾಡ, ಬಳ್ಳಾರಿಯಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಹಾಗೂ ಇನ್ನಿತರ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳಾದ ಸೂಡಿ, ನಿಡಗುಂದಿ, ಗದಗ, ಆಲೂರ್ ಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಇದ್ದವು. ಸೂಡಿಯು ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು Doubl-dieಯಾಗಿ ಟಂಕಿಸುವ ಕಮ್ಮಟವಾಗಿದ್ದು; ರಾಜಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು.[೬೫೧] ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಪ್ಪೂರ (ಹೈದರಾಬಾದ್ ರಾಜ್ಯ), ಕಡಕಲ್, ನಾಲಂಡಾ, ಸಾಂಚಿ, ಸುನೆಟ್, ತಕ್ಷಶಿಲಾ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಟಂಕ ಸಾಲೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಫ್ರಾನ್ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಗಳಲ್ಲಿ ರೋಮನ್ ನಾಣ್ಯ ಟಂಕಸಾಲೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ.[೬೫೨] ನಾಣ್ಯಗಳ ಆ ಕಾಲ ದೊಡ್ಡಗದ್ಯಾಣ, ಚಿಕ್ಕವರಾಹ ಎಂದೂ,

ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಹೆಸರು - ಬಾರಕೂರ ಗದ್ಯಾಣ

ಚಿಹ್ನೆಗಳು - ಚಕ್ರಗದ್ಯಾಣ, ಅಂಕುಶ, ಕಠಾರಿ, ಸಿಂಹ, ಶ್ರೀ, ಎಂಬ ಬರಹ, ಎತ್ತು

ನಾಣ್ಯ [illegible] - ಶುದ್ಧವರಾಹ

ನಾಣ್ಯ ಲೋಹ - ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗದ್ಯಾಣ, ಸುವರ್ಣವರಾಹ

ರಾಜನ ಹೆಸರಿನ - ಕಂಠಿರಾಯ, ಭೂಲೋಕ (ಭೂಲೋಕೆ ಮಲ್ಲ)

ನಾಣ್ಯಗಳು ಜಗದೇಕ(ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ) ವೀರರಾಯಿ, ಲಕ್ಷುಮಿ (ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ)[ಟಿ೫೩]

ಮುಂತಾದ ಪದಗಳು ನಾಣ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಅದರಂತೆ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜಚಿಹ್ನೆ, ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಹೆಸರು - ಲೊಕ್ಕಗುಂಡಿ - ಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣ ಜಗದೇಕ, ಸಿಂಹ, ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ, ಭೂಲೋಕ, ತ್ರೀಲೋಕ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ - ಲಕ್ಷಣಾಧ್ಯಕ್ಷಹ ಎಂದಿದೆ ನಂತರ ಈತನಿಗೆ ರೂಪಯಾಧ್ಯಕ್ಷಹ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾತನಿಗೆ ರೂಪದರ್ಶಿಕ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.[ಟಿ೫೪] ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ(೨ನೇ) - ಸಾತೇನಹಳ್ಳಿ (ಡಾ.ಹಿರೇಕೆರೂರ ಜಿ. ಧಾರವಾಡ) ಶಾಸನವು(೧೨೦೪) ನಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ - ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಮಗ ನರಸಿಂಹ ೧ನೇ, ಮೊಮ್ಮಗ ವಿಷ್ಣು, ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ, ಮತ್ತು ದಂಡನಾಯಕ ಕಮ್ಮಟದ ಮಲ್ಲಸೆಟ್ಟಿಯು ಸಾತಲಿಗೆ-೭೦, ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಭಾಗಗಳು ಬನವಾಸಿ - ೧೨೦೦೦ಕ್ಕೆ ಹೇರಿದ್ದವು. ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿದ್ದು ದಂಡನಾಯಕರೂ ಸಹ ಕಮ್ಮಟದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[ಟಿ೫೫] ಅದರಂತೆ - ಗೊಬ್ಬೂರಿನ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಶಾಸನವು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನು ಜಯಂತೀಪುರದ ನೆಲೆವೀಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ರಹಾರ ಹಿರಿಯ ಗೊಬ್ಬೂರ ನಖರಗಳು, ಕಮ್ಮಟದ (ಟಂಕಸಾಲೆ)ಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಕಮ್ಮಟಕಾರರು, ಊರಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಪ್ಮಜೀನಾಲಯಕ್ಕೆ ತಾವು ಮಾರಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆಂದು ಆ ಬಸದಿಗೆ ನಗರ ಜೀನಾಲಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[ಟಿ೫೬] ಹೀಗೆ ಈ ಶಾಸನವೂ ಸಹ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದರೂ, ಅವರೂ ಸಹ ದಾನ ಮುಂತಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪಳಬಳ್ಳಾರಿ ಶಾಸನವು ಲೊಕ್ಕಿಪಣ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಅಚ್ಚುಪನ್ನಾಯ (ಟಂಕಸಾಲೆ)ಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಕೇಶಿರಾಜ, ಮಾದಿರಾಜ ಎಂಬಾತರು ಪಿರಿಯ ಬೆಳ್ಳಹಾರದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರಿಗೆ ವಿವಿಧ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಆದಾಯವನ್ನು ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಕ, ಸರ್ವಾಧ್ಯಕ್ಷ, ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾದೇವ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಈ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ದಾನ ನೀಡಿದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಲೊಕ್ಕಿಪಣ ಸ್ವಾರಸ್ಯದ್ದು, ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾನದ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಈ ಪದವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಈ ನಾಣ್ಯದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ > ಲಕುಮಿ > ಲಕ್ಕಿ> ಲೊಕ್ಕಿ ಹೀಗಾಗಿ (ಲೊಕ್ಕಿ)ಪಣ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಟಂಕಸಾಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಲಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ೧ ಲೊಕ್ಕಿ. ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಬಂದಿದು ಲೊಕ್ಕಿಪಣ ಎಂಬ ನಾಣ್ಯವು ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದೆಂದು

ಹೇಳಬಹುದು. ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಲೊಕ್ಕಿ ಐಹೆಯ ಗದ್ಯಾಣ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದೆ.

ಡಾ. ರಮೇಶರವರು ವರ್ತಕ ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣಗಳು ಲಕ್ಕುಂಡಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಶ್ರೇಣಿಯಿಂದ ಮುದ್ರಣವಾದ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸರಿಯಾದಂತಹ ವಿಚಾರ, ಯಾಕೆಂದರೆ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ನಾಣ್ಯ ಟಂಕಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವೇ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಿಯಗದ್ಯಾಣ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣದ ಪ್ರಮಾಣ ಹೆಚ್ಚಿಗಿದೆ. ಅದರ ಹಿಂದೆ ಕಟಕ ಎಂಬ ಪದ ಜೋಡಣೆಯಾಗಿ ಕಟಕ ಪ್ರಿಯ ಗದ್ಯಾಣ ಎನ್ನುವುದು. ರಾಜಧಾನಿ ಕಟಕದಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿದೆ.[೬೫೭] ಇದು ಸಹಜವಾದುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ಅಳತೆಗೋಲುಗಳು, ಕೆರೆಗಳು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಸಾರ ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾ : ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಗಡಿಂಬ. ಎಳರಾವೆತೀರ್ಥದ ಗಡಿಂಬ; ನೊಳಂಬ ಸಮುದ್ರ, ಪಿರಿಯ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ.

ಅದರಂತೆಯೇ ಮೀಸದಲ್ಲಿ ಲೊಕ್ಕಿಯ ವೀಸ, ಅರೆಮೀಸ[೬೫೮], ಕೊರರೆವು[೬೫೯] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಗೆಯ ಕಮ್ಮಟ ದಶಕೆ ವೀಸ ಒಂದು" ಎಂದೂ ಇದೆ. ಸಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಂದಿಯ ಸಲಿಕೆ, ಪಣದಲ್ಲಿ - ಮುದ್ರಾಪಣ ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಗ್ರೀಕ್ ಪದ Drachme- ದ್ರಮ್ಮ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ಅವು ಬೆಳ್ಳಿ-ಬಂಗಾರವುಗಳು, ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನ ಲೀಲಾವತಿ, ದ್ರಮ್ಮಕ್ಕೆ ೧೬ ಪಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ರಮ್ಮ ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕಿಂತ ಬೆಳೆಯುಳ್ಳದ್ದು ಇದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರಿಂದ ಯಾದವರ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿತ್ತು.[೬೬೦]

ಹೊನ್‌ನಲ್ಲಿ - ಹಾಳಿಯಹೊನ್ನು,[೬೬೧] ಹೊಳೆಯ ಹೊನ್ನು[೬೬೨]ಎಂದಿವೆ. ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ತಂಬೊಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವು, ಹಲ್ಲಿನಿಯ[೬೬೩] ತೆರೆಗದ್ಯಾಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಹಲ್ಲಿನಿಯು (ತಾ ಹೊನ್ನಾವರ) ಟಂಕ ಸಾಲೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತುಂಬವಳಿ, ತುಂಬೊಳ್ಳ, ಹೊನ್ನಾವರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಈ ಶಾಸನ ಹಲ್ಲಿನಿಯ ಗ್ರಾಮ ಯಾವುದೆಂದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲವಾದನೂ ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಗ್ರಾಮವೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಂತಹ ಕೆಲಸಗಾರರು ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ನಾಣ್ಯಲೋಹದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಆಕಾರಕ್ಕೆ ತರುವ ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೆ 'ಬಿಡಿಗಮ್ಮಟ' ಎಂಥೂ ರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಇಡುವಂತಹ ಶಾಖೆಗೆ ಉಂಡಿಗೆಯ ಕಮ್ಮಟ ಎಂದೂ, ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಗಾತ್ರದ [illegible] ಅದರ ತುದಿಗಳನ್ನು [illegible]

(Soukattukaras) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣವೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ನಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಹೊಸಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಟಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು.

ಸೂಡಿಯು ಎರಡನೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಟಂಕಸಾಲೆಯಾಗಿದ್ದು, ಎರಡು ಸಲ ಟಂಕಿಸಿದ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ರಾಜಮುದ್ರೆಯೊಂದಿಗೆ ಟಂಕಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಸರ್ಕಾರಿ ಸಾಲೆಯಾಗಿದ್ದು-ರಾಜರ ಕಮ್ಮಟದ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಅವರನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಟತೊಣೆ (ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ) ಸ್ಥಳೀಯ ಕಮ್ಮಟವಾಗಿದ್ದು, ಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ನವಿಲಚ್ಚಿನ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿತ್ತು. ಅದರ ತೂಕವು ಲೊಕ್ಕಿ ನಾಣ್ಯದಷ್ಟೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ೧೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಮಿದೇವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆ ದೇವಾಲಯವು ಟಂಕಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಖಾಸಗಿಯವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿತ್ತು.[೬೬೩] ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವರು ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವರಸ, ವಿಶ್ವರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ನಾನಾದೇಶಿ ಜನ ಮತ್ತು ಐದು ವರ್ಗಗಳು ಸೇರಿ ಬರಣಿಗ ಮಾದೋಜನ ಮಗ ಚಿಕ್ಕಮಾದೋಜನು ಸ್ವಾಮಿದೇವರ ಲೊಕ್ಕಿನಾಣ್ಯವನ್ನು ನವಿಲಚ್ಚಿನ ನಾಣ್ಯವಾಗಿ ಅದೇ ತೂಕದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಅವರು ಸ್ವಾಮಿ ದೇವರಿಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿತ್ತು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆ ದೇವಾಲಯ ಟಂಕಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಖಾಸಗಿಯವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವರಸನು ಸ್ವಾಮಿದೇವರಿಗೆ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕವನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕುಡಿತಿನಿ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ.[೬೬೪]

ಸೂಡಿ ಶಾಸನವು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂಡಿ ಟಂಕಶಾಲೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿತ್ತು. ಉತ್ತವೋಜ ಎಂಬುವವನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನಾಗಿದ್ದು, ಆತನು ಸೂಡಿಯ ಕಮಟೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನು. ಈ ಟಂಕಸಾಲೆ ಮಾಲಿಕತ್ವವು ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ ಉತ್ತವೋಜನದಾಗಿತ್ತು. ತ್ರಿಭುವನದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಉತ್ತಪೋಜನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಟಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆತನು ನಾಣ್ಯಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಕಮ್ಮಟದ ಅಣಿಯ ಹಕ್ಕು ಆತನದಾಗಿತ್ತು. ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಡೈ ಮಾಡುವ ರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಆತನಿಗಿತ್ತು. ಸೂಡಿಯು ಸರ್ಕಾರಿ ಸ್ವಾಮ್ಯದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕುರಹಟ್ಟಿ ಶಾಸನವು ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೨ ಶಾಸನವು ಲೊಕ್ಕಯಚ್ಚಿನ ಗದ್ಯಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೬೬೫]

ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಕುಡಿತಿನಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮- ಎರಡು ರೀತಿಯ ಪೊನ್ ಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅವು - ೧ ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಪೊನ್ ೨ ಲೊಕ್ಕಿ ಪೇನ್ ಇಇ[೬೬೬]

ನಿಡಗುಂದಿ ಶಾಸನವು-

೧ ಗದ್ಯಾಣ - ೧೦ ಪಣ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ

೧ ಗದ್ಯಾಣ = ೧೦ ಪಣ

೧ ಪಣ = ೪ ಹಾಗ

೧ ಪಣ = ೪ ಕಾಗಿಣಿ

೧ ಹಾಗ = ೪ ಅಥವಾ ೫ ವೀಸ

೧ ಹಾಗ = ೨ ಬೇಳೆ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಅದು ಆ ಅರಸನ ಕುರಿತಾಗಿದೆ. ಇವರ ನಾಣ್ಯಗಳು ದುಂಡಾಗಿದ್ದು, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಕೇತಗಳಿಂದ ಪಂಚ ಆಗಿವೆ. ಹಿಂದಿನ ಮುಖ ಖಾಲಿ ಇದೆ. ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅರಸನ ಹೆಸರು, ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಗುಡಿ, ಗೋಪುರ, ಆನೆ, ಸಿಂಹ ಮುಂತಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ. ತೆಳು ಲೋಹದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವರ ನಾಣ್ಯಗಳು Cup ಆಕಾರ ಹೊಂದಿವೆ.[೬೬೭]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳು ಕರ್ನಾಟಕ, ಆಂಧ್ರ, ತಮಿಳುನಾಡು, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಅತೀ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ನಾಣ್ಯಗಳು ದೊರೆತ ಸ್ಥಳವೆಂದರೆ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ನೆಲ್ಲೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಡೂರು ಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೧೩ರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರಿಗೆ ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ಅವು ೧೫, ೪೬೨ ಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟಿವೆ. ಇದು ಅವರ ನಾಣ್ಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯನ್ನೇ ಒದಗಿಸಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

೩.೬.೩. ನಾಣ್ಯಗಳು

ಆರ್ಥಿಕ ರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಮ್ಮ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪಣ, ಗದ್ಯಾಣ, ದಿನಾರ, ಹಾಗ, ವೀಸ, ಬೇಳೆ, ಅಡ್ಡ, ಕಾಣಿ, ಕಾಗಿಣಿ, ತಾರ, ದ್ರಮ್ಮ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ವ್ಯವಹಾರ ಗಣಿತದಲ್ಲಿ ೪ ಕಾಣಿ-೧ ವೀಸ, ೫ ವೀಸ-೧ಹಾಗ, ೪ ಹಾಗ - ೧ ಪಣ, ೧೦ ಪಣ-೧ ಗದ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ೧ ಗದ್ಯಾಣ - ೧೦ ಪಣ, ೧ ಪಣ-೨೦ ವೀಸ, ೧ ಪಣ - ೪ ಹಾಗ, ೧ ಹಾಗ-೨ ಬೆಳೆ, ೧ ಪಣ-೬೪ ಕಾಣಿ, ೧/೨ ತಾರ-೧ ಕಾಣಿ ಎಂದು ನಾಣ್ಯಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ ಕೋಷ್ಟಕವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಲೋಹಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕಮ್ಮಟಗಳಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ, ತೂಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಿನ್ನತೆ, ಅಳತೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ, ನಾಡಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನೋಕ್ತ ನಾಣ್ಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಅರಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುಕನೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಿನಾರ ಎಂಬ (ಪಂಚಶತಂದೀನಾರಾಣಾಂ) ರೋಮನ್ ದಿನೇರಿಯಸ್ ಶಬ್ದದ ರೂಪಾಂತರ ವಡ್ಡಾರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರಮ್ಮದ ಜೊತೆಗೆ ದೀನಾರ ಎಂಬ ನಾಣ್ಯದ

ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾದಿನೂರ ಶಾಸನ ಗದ್ಯಾಣ-೨, ಪಣ-೪, ಪಣ-೧ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖ ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಪೊನ್ (ಚಿನ್ನ) ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನವೊಂದು ಹೊನ್ನ (ಬಂಗಾರ), ಗದ್ಯಾಣ, ಹೊಂಗೆ, ಪಣ, ವಡ್ಡಬಡ್ಡಿ (ಇದು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ)ಯನ್ನು ಕೊಂಡ ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಬಡ್ಡಿಯವಳಗಂಗಡಿಯಕೆಯ್ಯ ತೆರಿಯನಿಳಿಸಿ ಗದ್ಯಾಣ ಪೂಜಾರಿಗೆ ಪಣಂ ೨ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು. ಹಿರೇಮನ್ನಾಪುರ ಶಾಸನ ಮೂರು ಗದ್ಯಾಣ ಎಂದಿದೆ. ಇದು ಗದ್ಯಾಣದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ಭಾಗ (ಗದ್ಯಾಣ = ಗದ್ಯಾಣದ ಒಂದು ಭಾಗ). ಅಂಟೂರ ಠಾಣಾ ಶಾಸನವು ವೀಸ ೧೦. ಚಳಕೇರಿ ಶಾಸನ ಹಾಗ ಕೊಂಡಲ್ಲಿರೆ ವೀಸಂ ಕೊಂಡಲ್ಲಿಯರೆಂದರೆ ಹೆಸರೂರ ಶಾಸನ ಒಂದು ವೀಸವನ್ನು, ಕುಕನೂರಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನ ಗದ್ಯಾಣ-೭, ಗದ್ಯಾಣ-೨೦, ಪಣ-೫, ಹೊನ್ನು, ಹಾಗವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು. ಈ ಹಾಗ ಎಂದರೆ ಪಾಗ ಅರುವಣ, ಪಣವೊಂದು, ಹಾಗವೆಂದು ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಟಗಿ ಶಾಸನವು ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗೆ ನೀಡಿದರೆಂದು, ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಟಂಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಗದ್ಯಾಣ ಪಾದಪೂಜೆಗೆ ಭೂಮಿಕ್ಕಿಯಪತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ೧ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದರೊಂದಿಗೆ ಅದರ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮಂಕಲ್ಯೇರಿ ಶಾಸನ ಸುವರ್ಣದ ಉಲ್ಲೇಖ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದು, ಇದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿದೆ. ಗದ್ಯಾಣವು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಹೊನ್ನಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೊಂಗೆ ಗದ್ಯಾಣವೆಂಬುದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನ ಅರುವಣ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗದ ನಾಣ್ಯವೆಂದಿದೆ. ಶಿವಪುರ ಶಾಸನ ಕಾರ್ಷಪಣದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು. ಇದು ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದಿಂದಾದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. ಬಂಗಾರದ ಕಾರ್ಷಪಣದ ತೂಕ ೮೦ ಅಥವಾ ೧೦೦ರಷ್ಟು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಕವಲೂರು ಶಾಸನ ಪೊಂಗ ಗದ್ಯಾಣ-೧೨೦, ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣವನ್ನು, ಹಿರೇಮನ್ನಾಪುರ ಶಾಸಸ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ, ಅಂಕಾರ ಗದ್ಯಾಣ, ಕಾವಲವಣಗಳನ್ನು, ಹುಲಗಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ೬ ಗದ್ಯಾಣ, ಪಣ ಉಲ್ಲೇಖ, ಗಿಣಗೇರಿ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ೨೦೦ ವರಹ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ವರಹ ಎಂಬುದು ಸಹ ಗದ್ಯಾಣವಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿ, ಕಂಚು, ಚಿನ್ನದ ಧಾತುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಬಹುತೇಕವಾಗಿ ಈ ಧಾತುಗಳಿಂದಲೇ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮೌಲ್ಯದ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನವಾದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೊನ್ ಎಂಬುದು ೯೬ ಗ್ರ್ಯಾಮ್ , ೬೩ ಗ್ರ್ಯಾಮ್ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದು, ಈ ಹಣದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಹಣ ಎಂದರೆ ಗದ್ಯಾಣದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾನದ ಹಣ ಪಣದ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಡಾ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ವೀಸವೇ ಕನಿಷ್ಠ ಹಣವೆಂದಿರುವರು. ೧೦ ಪಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪೊಂಗಗದ್ಯಾಣ ಸಮವಾಗುತ್ತಿತ್ತಲೆನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಈ ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಿಳಿಸುವ ನಾಣ್ಯಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ನಾಡಿನ ನಾಣ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅರಿಯಲು ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಆಧಾರಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಕುಡಿತಿನಿಯ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೮ರ ಶಾಸನವು ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವರಸ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ನಾನಾ ದೇಶಿಜನ ಮತ್ತು ಐದುವರ್ಗಗಳು ಸೇರಿ ಎರಣಿಗಮಾದೋಜನ ಮಗ ಸಾವಿಮೋಜ ಮತ್ತು ಬೇಚೋಜನ ಮಗ ಚಿಕ್ಕಮಾದೋಜನು ಸ್ವಾಮಿದೇವರ ಲೊಕ್ಕಿನಾಣ್ಯವನ್ನು ನವಿಲಚ್ಚಿನ ನಾಣ್ಯವಾಗಿ ಅದೇ ತೂಕದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ, ಅವರು ಸ್ವಾಮಿದೇವರಿಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವರಸನು ಸ್ವಾಮಿದೇವರಿಗೆ ಪನ್ನಾಯದ ಸುಂಕವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟನು.

೩.೬.೪. ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳು (೧೦೧೫-೧೦೪೪)

೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನೆ '೧ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ' ಎಂದು ಬಿರುದು ಇದೆ. ಈತನು ಬಂಗಾರ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನು.

Type-A : ಹುಲ್ಟ್ಜರವರ ಪ್ರಕಾರ ನಾಣ್ಯಗಳು ೬ ಪ್ರಕಾರದವುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ತೂಕ ೫೭.೧/೨-೫೯ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ತೂಕವಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಣ್ಯವು ೯ ಹೆಂಟಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ೫ ಪಂಚಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಚಿತ್ರವಿದ್ದು, ಎರಡು ಪಂಚಗಳು 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಬರಹ ಹೊಂದಿದ್ದು, ೮ನೇ ಪಂಚವು ಜಯ ೯ನೇಯ ಪಂಚವು - 'ದೇವ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಜಯದೇವ ಎಂಬುದು ಜಯಸಿಂಹ ಎಂದೂ; ಅದು ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

Typ-B : ಎಂ. ರಾಮ್‌ರಾವ್ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಹೈದ್ರಾಬಾದದ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಸರ್ಕಾರದ ನಾಣ್ಯ ಕಾನಿಸಿಟ್ ಮ್ಯೂಜಿಯಂನಲ್ಲಿರುವ ನಾಣ್ಯಗಳು ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಬಂಗಾರದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳು ೦.೬೩ ರಿಂದ ೦.೮೦ ವ್ಯಾಸಹೊಂದಿದ್ದು, ತೂಕವು ೫೪ ರಿಂದ ೬೦.೫೮ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ತೂಕ ಹೊಂದಿದೆ. ಇವು ಪಂಚದ ನಾಣ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದು ಒಂದೇ ಬದಿಗೆ ಅಥವಾ ಮುಂಬದಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ನಾಲ್ಕು ಪಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇವು ಸಿಂಹದ ಬದಲಾಗಿ, ವರಾಹದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ ೨ ಪಂಚಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ಜಯ ಎಂಬ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯ ಉಲ್ಲೇಕವಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ಲೋಕ, ತೂಕ, ಗಾತ್ರ, ಲಿಪಿಯಲ್ಲೂ ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವು ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಇವು ಮೆಡಕ್. ಆಂಧ್ರದ ನೆಲಗೊಂಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ, ಬೀದರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ.

Type-C : ರಾಮ್‌ರಾವ್ ಅವರ ಇನ್ನೊಂದು C ಮಾದರಿಯ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ೯ ಪಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ೭ ಪಂಚಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿನ ಚಿಹ್ನೆಯಿದ್ದು, ಜಯ ಎಂಬ ಬರಹ ಒಂದು ಪಂಚದಲ್ಲಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಪಂಚದಲ್ಲಿ 'ದೇವ' ಎಂದಿದೆ. ತೂಕವು ೫೯.೬೯ ಗ್ರೇನ್ಸ್‌ಗಳಷ್ಟು, ೦.೮೦ ವ್ಯಾಸವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯವು ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

Type D : ಮೇಲಿನಂತೆಯೇ ತೂಕ, ಅಳತೆ, ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದು, ಈ ತರಹದ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ, ವರಾಹದ ಬದಲಾಗಿ, ಆನೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯಿದೆ. ಈ ಆನೆಯು ಬಲಗಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ್ದು, ಅದರ ಸೊಂಡಿಲು ಕೇಂದ್ರ ಭಾಗಕ್ಕಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳಿಗೂ ಚಾಚಿದೆ. ಒಂದು ಪಂಚದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ, ಜಯ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ೨ ಪಂಚಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಇವು ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳೇ

ಹೀಗೆ ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನು ಸಿಂಹ, ಎತ್ತು, ವರಾಹ, ಆನೆಗಳ ಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಮಾದರಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸಿದ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು ವರಾಹವನ್ನೇ ತಮ್ಮ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಬಳಸಿದರು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ತಮ್ಮ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹವನ್ನು ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟವೆಂದರೆ ಪಂಚಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು, ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನವಿಲನ್ನು ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜಯಸಿಂಹನು ವಿವಿಧ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಈ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

Type-E : ಎಂ.ಎಚ್.ಕೃಷ್ಣರು ಒಂದು ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದು ೦.೭೫ ವ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅದರ ತೂಕವು - ೫೭.೮ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ಗಳಷ್ಟಿದೆ. ಇದು ೫ ಪಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ನಾಲ್ಕು ಪಂಚಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಚಿಹ್ನೆಯು, ೧ ಮತ್ತು ೨ ಪಂಚಗಳಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಬರಹ, ೩ನೇ ಪಂಚವು-ಬೃಹತ್ Spear head ಹೊಂದಿದ್ದು ಕೆಳಗಡೆ ಬಿಂದುಗಳು ನಾಲ್ಕನೇ ಮಾರ್ಕದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿ 'ಯಜ' ಎಂದಿದೆ. ಇದು ತಿರುವು ಮುರುವಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಜಯ ಎಂದು ಆಗುತ್ತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಇವು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೩.೬.೫. ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ನಾಣ್ಯಗಳು

Type A : ಕಡೂರು (ಬೊಕ್ಕಸ) ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ (treasyre) ೬೨ ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು, ದುಂಡಾಗಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಸ - ೦.೬ ರಿಂದ ೦.೮ ಅವುಗಳ ತೂಕ ೬೭ ರಿಂದ ೬೯ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ಇದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ನಾಲ್ಕು ಪಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅವು - ೭೧, ಜಗದೆ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲ

ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂಬ ಹಳೆಗನ್ನಡ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳು ವಿರುದ್ಧ ಬದಿಗೆ, ದೇವಾಲಯ ಚಿತ್ರ, ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಂಚಗಳಿದ್ದು ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಒಳಗಡೆ, ಮರ, ಬಿಂದು ಮತ್ತ ಚಂದ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಿತ್ರ, ಹಿಂಬದಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಚಿತ್ರ ಇಲ್ಲ ಸಾದಾಯಿದ್ದು, (plain), ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ನಾಗ, ಚೌರಿ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಆನೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಗದೇಕ ಎನ್ನುವ ಉಲ್ಲೇಖವು ನಾಣ್ಯದ ಕೆಳಗಡೆ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಇದೆ. ಇದೇ ನಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಇಲಿಯಟ್‌ರು ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಯಾವ ಕಾಲದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿಲ್ಲ.

Type-B : ವಿನ್ಸೆಂಟಸ್ಮಿತ್‌ರು ಈ ತರಹದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ತೆಳು ಮತ್ತು ಕಪ್ (cup) ನಾಕಾರವಿದ್ದು, ಸುವರ್ಣನಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಸ ೧.೦೩ದಿಂದ ೧.೧ವರೆಗೆ ಇದೆ. ಅವುಗಳ ತೂಕ ೬೭.೨ ದಿಂದ ೬೮ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ಇದೆ. ನಾಣ್ಯಗಳ ಕೇಂದ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೃಹತ್ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂಬ ಬರಹದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಬದಿಗೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂದು ಮೂರು ಸಲ ಪಂಚವಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಎದುರಿಗೆ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಪಂಚ ಆಗಿದೆ. ಇಡೀ ನಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೫ ಸಲ ಜಗಪಂಚ ಆಗಿದೆ. ಇಡೀ ನಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೫ ಸಲ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂದು ಪಂಚ ಆಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ನಾಣ್ಯಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಎನ್ನಬಹುದು. ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಮಾಡುವಾಗ ಕೆಲವು ಭಿನ್ನ ರೀತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳೂ ಇವೆ. ಉದಾ : ಶ್ರೀ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂದೂ ಉಳಿದವುಗಳಿಲ್ಲ ಕೇವಲ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಎಂದೂ ದೇವಾಲಯ ಅಥವಾ ಪಗೋಡಾರ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲ ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ ಎರಡೂ ಬದಿಗೆ ಮೇಲೆ ಜಗದೇ ಎಂಬ ಪಂಚಗಳು, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಕಮಲವನ್ನು ಟಂಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಮಾದರಿಯೇ ಕೆಳಗಡೆಯೂ ಬಂದಿದೆ.

Type-C : ಕಡೂರ ನಿಧಿಯಿಂದ (ಬೊಕ್ಕಸ) ಗಿಂತ ಈ ನಾಣ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇದು ದುಂಡಾಗಿದ್ದು, ವ್ಯಾಸ ೦.೬ಯಿದೆ. ವ್ಯಾಸದ ಎರಡೂ ಬದಿಗೆ 'ಜಗದೇ' ಎಂಬ ಬರಹ ಇದೆ. ಉಳಿದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹವಿದೆ. ಕೇಂದ್ರ ಪಂಚದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಕೃತಿಯ ಚಿತ್ರವಿದ್ದು ಎಡಗೈ ಬಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಗಡೆ ಕಿರೀಟವಿದೆ. ಉಳಿದ ಭಾಗದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬಿಂದುಗಳು, pillets ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು ಇದು ಯಾವ ರಾಜಮನೆತನದ್ದೆಂದು ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಬರಹ, ಲೋಹ, ಗಾತ್ರಗಳೆಲ್ಲ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ನಾಣ್ಯಗಳಂತೆಯೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇದು ಆತನದೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

Type-D : ರಾಮರಾಮ್‌ರು ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಸರ್ಕಾರದ ಮ್ಯೂಸಿಯಂನಿಂದ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುವರ್ಣ ನಾಣ್ಯವು ೦.೭೨ ವ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದು, ೫೮.೨೭ಗಳ ತೂಕ ಹೊಂದಿದೆ ಇದು ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಆದಿಲ್ ಬಾದ್ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಾತನೂರ್ ನಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದೆ. ಒಂದು ಪಂಚದಲ್ಲಿ

ವೇದಿಯ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಶ್ರೀ ಜಗದೇಕ ಎಂಬ ಬರಹ (ಉಲ್ಲೇಖ)ವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಅದು ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲನದೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ೩ ಜನ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲನೆಂದು ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಬಿರುದು ಹೊಂದಿದ್ದು ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಈ ನಾಣ್ಯ ಹೊರಡಿಸಿದರು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತಿದೆ.

ಆ ಮೂವರು : ೧. ಜಯಸಿಂಹ II - ಬಿರುದು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ I(೧೦೧೫-೧೦೪೪)

೨. ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ II ೧೧೩೯-೪೯

೩. ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ III (೩ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ) (೩ನೇ ತೈಲನ ಮಗ)

ಇವರಲ್ಲಿ ೩ನೇಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ದೊರೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪ್ರಾಂತದ ಗವರ್ನರ್ ನಾಗಿದ್ದನು ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈತನ ನಾಣ್ಯಗಳಂತೂ ಅವು ಅಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಮದ ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲ IIನೇ ಸಂಬಂಧಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಶತಮಾನದಷ್ಟು ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವ ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹ II, ಅಥವಾ ೧ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನು ಈ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಇವು ಎಂದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

೩.೬.೬. ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ (ನಾಣ್ಯಗಳು) ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ನಾಣ್ಯಗಳು

Hullzsch ಎಂ.ಹೆಚ್.ಕೃಷ್ಣರವರು ಸುವರ್ಣದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೧ ವ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದು, ೫೮ ಗ್ರೇನ್ ತೂಕ ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಣ್ಯವು ೯ ಪಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೫ ಪಂಚಗಳು ಸಿಂಹ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ೨ ಪಂಚಗಳು ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹವನ್ನು, ಒಂದು ಪಂಚವು 'ತೈಲೋಕ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಪಂಚವು ಮಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ಉಲ್ಲೇಖ - ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಎಂದಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೇ ಇದು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಹೊರಡಿಸಿದ ನಾಣ್ಯಗಳು.

ಕೃಷ್ಣರು ಪರಿಚಯಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ನಾಣ್ಯವು spear head ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ನಾಗರಿಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಚಿತ್ರವಿಲ್ಲ, ನಾಗರಿಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಲಿಪಿ - 'ಶ್ರೀ ಜಗದೇವ' ಎಂದಿದ್ದು ತ್ರೈಲೋಕಮಲ್ಲ ಎಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣರ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಿಗೆ 'ಜಗದೇವ' [illegible]. ಅದ[illegible] ಈ ನಾಣ್ಯವು ೧ನೇ

ಸೋಮೇಶ್ವರ ಅಥವಾ ತ್ರೈಲೋಕಮಲ್ಲನದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಾದವು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ನಾಣ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಅವು ನಾಗರಿಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಜಗದೇವ ಎಂಬುದು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನೇ ಹೊರತು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆತನ ನಾಣ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

೩.೬.೭. ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ ೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ನಾಣ್ಯಗಳು

ಕಡೂರಿನಲ್ಲಿ ೯೦ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು, 'ಭುವನ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಭುವನ - ಭುವನೈಕಮಲ್ಲ ಸೋಮೇಶ್ವರ II ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇತನಿಗೇ ಭುವನೈಕಮಲ್ಲ ಎಂಬ ಬಿರುದಿತ್ತು. ಈ ಸುವರ್ಣ ನಾಣಗಳು ದುಂಡಾಗಿದ್ದು, ೦.೬ ರಿಂದ ೦.೬೫ ವರೆಗೆ ವ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿವೆ. ಲೋಹಕ ಮತ್ತು ತೂಕದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವು ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹನ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ೯ ಪಂಚಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹ ಚಿಹ್ನೆ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ನಾಲ್ಕು ಕಮಲಗಳಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಎರಡು ಪಂಚಗಳು 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಬರಹ ಹೊಂದಿವೆ. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ನಾಣ್ಯದ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ 'ಭುವನ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಎಂ.ಎಚ್ .ಕೃಷ್ಣರು ಪರಿಚಯಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ನಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಪಂಚವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಭುವನ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕೇಂದ್ರ ಪಂಚದಲ್ಲಿ ಆನೆ ಚಿಹ್ನೆಯಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಭುವನೈಕಮಲ್ಲನ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ನಾಣ್ಯ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

೩.೬.೮. ಇತರೆ

ಅಯ್ಯಣನ ನಾಣ್ಯಗಳು - ೧೧೧ ಕಡೂರ ನಿಧಿಯಿಂದ ಸಿಕ್ಕಿದ ನಾಣ್ಯಗಳು. ೫ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ನಂತರ ಆತನ ಸಹೋದರ ಅಯ್ಯಣನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಈತನ ನಾಣ್ಯಗಳು ದುಂಡಗಾಗದ್ದು, ಎರಡು ಪಂಚಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರರು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಯಣ (yana) ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕೆಲವು ನಾಣ್ಯಗಲಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿಂಹಚಿತ್ರವನ್ನು ಟಂಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯವರು 'ಯಣ' ಎಂಬುದು ಸಾರಾಯಣ ಪದದ ರೂಪಾಂತರ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ನಾಣ್ಯಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲ ಕ.ಚಾಲುಕ್ಯರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತಿವೆ. ಮತ್ತು yana (ಯಣ) ಎಂಬುದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಅಯ್ಯಣ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಯ್ಯಣನ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಇವು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ದಶವರ್ಮನ್ : ೨ನೇ ತೈಲಪನಿಗೆ ದಶರ್ಮನ್ ಎಂಬ ಮಗನಿದ್ದ. ಆದರೆ ಆತನು ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಈತನು ತನ್ನ ಸಹೋದರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಕೊಟ್ಟೂರು

(kodur tveasure trove) ನಿಧಿಯಿಂದ ಈತನ ನಾಣ್ಯ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯವು ಜಯಸಿಂಹ ಮತ್ತು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಸೊಂಡಿಲೆತ್ತಿದ ಆನೆ, ಸುತ್ತಲೂ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರರು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿ 'ದಶ' ಎಂದು ಮೇಲೆ, ಕೆಳಗಡೆ 'ವರ್ಮನ್' ಎಂಬ ಬರಹವಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯವು ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಲಿಪಿಯು ದಶವರ್ಮ ಎಂಬುದು ಈ ನಾಣ್ಯ ಹೊರಡಿಸಿದ ದೊರೆ ದಶವರ್ಮನ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು : ಜೆ.ಎಂ.ಖರೆ ಅವರು ಬೋರ್ ನಿಧಿಯಿಂದ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದ ಪದ್ಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದು ಅವಳು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು cup ಆಕಾರವಾಗದ್ದು, ಅಷ್ಟದಳದ ಕಮಲವನ್ನು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿವೆ. ಇದರ ಕೆಳಗಡೆ ಚಿಹ್ನೆ ಆನೆವು ಕನ್ನಡ ಬರಹ ಶ್ರೀ 'ಲಕ್ಷ್ಮಿ' ಎಂದಿದೆ ಬರಹದ ಕೆಳಗಡೆ ಖಡ್ಗದ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ಹಿಂಬದಿ ಖಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸೇವುಣರ ಪದ್ಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಆದರೆ ಇವು ಸೇವುಣರ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲ ಯಾಕೆಂದರೆ ಸೇವುಣರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ರಾಜನು ಲಕ್ಷುಮಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಲಿಪಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿ ಕಾರೆಯವರ ಪ್ರಕಾರ ಇವು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ನಾಣ್ಯ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.[೬೬೮]

ಆದರೆ ಡಾ. ಅತ್ತಿೀಟಕರರು ಈ ಪದ್ಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳು ರಾಮಟಂಕದ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಬಹಳ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷುಮಿ - ಇದು ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಅಲ್ಲ, ಅದು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಎಂದಿದ್ದು, ಅವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮಾಯಣದ ಉಳಿದವರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ ಇವು ರಾಮಟಂಕದ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾದರಿಯೇ ಪದ್ಮಟಂಕ ಎಂದು ಅವರ ವಾದ.

ಆದರೆ ಚಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಅವರು ಬೋರ್ ನಿಧಿಯಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪದ್ಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಲನ್ನು ರಾಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯದ ಲೋಹ, ಪ್ರಕಾಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ರಾಮಟಂಕ - ನಾಣ್ಯಗಳು (doubledie struck) ಎರಡು ಸಲ ಮುದ್ರಿಸಿದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಆದರೆ ಪದ್ಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳು ಪಂಚ ಮಾಡಿದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಇವು ಹಿಂಬದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ರಾಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳು ಭಾರವಾಗಿದ್ದು, ೧೫೯ ರಿಂದ ೧೪೮೫ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ತೂಕವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ರಾಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳು ಕೇವಲ ಪೂಜೆಗೆ ಬಳಸುವ ನಾಣ್ಯಗಳು. ಅವು ರಾಮಾಯಣದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೋರ್ ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪದ್ಮಟಂಕ ನಾಣ್ಯಗಳು ರಾಮಟಂಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಅತ್ತೀಟಕರ ವಾದವನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಚಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತೆಯಿದೆ.

ಧಾರವಾಡದ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಆಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಧಾರವಾಡದ ಬಳಿ ಇರುವ ಸೂಡಿ ಟಂಕ ಸಾಲೆಯು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದ ಸೂಡಿಯು

ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಚಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲವು ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನಾದರೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಹೊರಡಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೋರ್ ನಿಧಿಯಿಂದ ದೊರಕಿದ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಸಹ ಈ ಮಾದರಿಗೆ ಸೇರಿವೆ.

ಆದರೆ ಪಿ.ಎಲ್.ಗುಪ್ತಾರವರ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಮ ಎಂಬ ಬರಹವು ಬಂಬಗಿರಿಯ ಅಭೀರನಾಯಕ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವನವುಗಳು ಈತನು ಸಿಂಗಣನ ಸಮಕಾಲೀನನು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಬೋರ್ ನಿಧಿಯಿಂದ ದೊರಕಿದ ನಾಣ್ಯಗಳು ಸೇವುಣರ ನಾಣ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ದೊರಕಿದ್ದರಿಂದ ಅವು ಸೇವುಣರ ಸಮಕಾಲೀನ ದೊರೆ ಅಭೀರನಾಯಕನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವನದು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸುವ (ಹೊರಡಿಸುವ) ಅಧಿಕಾರ ಹಕ್ಕನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಉತ್ತಮೋಜ ಎಂಬ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ರಾಜಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಪೊಮಗಿರಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪಿರಿಯರಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದಳು. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ದ್ರೋಣಪುರದ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಅವಳು ಆ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ರಾಣಿಯು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣಳಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಟಂಕಿಸುವ ಹಕ್ಕು ಅವಳಿಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಮೇಲಿನ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಸಾಬೀತು ಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮಿ ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷಮ ಎಂಬ ಬರಹಗಳು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ನಾಣ್ಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಇವಳ ಹೆಸರು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಕಡೂರ ನಿಧಿಯಿಂದ ದೊರತೆ ನಾಣ್ಯಗಳು ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಲೋಹ ಮತ್ತು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ, ಅವು ದುಂಡಾಗಿದ್ದು, ಪಂಚ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅದು ಮುಖಬದಿಗೆ ಮಾತ್ರ, ಅವುಗಳ ವ್ಯಾಸ ೦.೭ ರಿಂದ ೦.೮ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ 'ಭುಜಬ', 'ಭುಜಬಲ' ಎಂಬ ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಾಗಿದೆ. 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಬರಹ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ, ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರ ಚಿಹ್ನೆಗಳು.

ಮೇಲಿನ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ಅವು ಕೆಲವು ನಾಣ್ಯಗಳು ಕೈಹಿಡಿಕೆಗೆ ಒಂದು ಹುಕ್ಕ ಯಿದ್ದು ಹುಕ್ಕಿನ ಒಳಗಡೆ ಒಂದು ಬಿಂದು ಇದೆ. ಹಿಡಿಕೆನಲ್ಲಿ ೩ ಬಿಂದುಗಳಿದ್ದು, ತಲೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಬದಿಗೆ ಕೊಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲು ರಿಮ್ಯೂಟ್ ಇದೆ. ಬಿಂದುವಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯ ಬಲಗಡೆ-ಎಡಗಡೆ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ. ಭುಜಭ, ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಬರಹಗಳು ಮೇಲಿನ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನಿತರ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆ. 'ಭಜಭ' - 'ಭುಜಬಲವೀರ' ಎಂಬ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆಯಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುವರು ಕಷ್ಟ. ಆದರೆ ಭುಜಬಲ ವೀರ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಎಲ್ಲ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆಗಳಿಗಿತ್ತು. ಲಿಪಿಯ ಅವಧಿ, ೧೨ನೇ

ಶತಮಾನದ ನಾಣ್ಯಗಳೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ಭುಜಬ' 'ಭುಜವೀರ' ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳು ನೆಲ್ಲೂರ ಪ್ರದೇಶದ ತೆಲುಗು-ಚೋಳರಿಗೆ ಇದ್ದವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಲಿಪಿ ಕನ್ನಡವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಆ ಕಾಲದ ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಭಾವ ಕದಂಬರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು ಅತೀ ವೇಗದಿಂದ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ, ಭುವನೈಕಮಲ್ಲನೆಂದು ಸಾಬೀತು ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇನ್ನುಳಿದೆಡೆ ದೊರೆತ ಇತರ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನೇ ಕಡೂರ ನಿಧಿ, ಬೋರ್ ನಿಧಿಯಿಂದ ದೊರೆತ ನಾಣ್ಯಗಳು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ನಾಣ್ಯಗಳೇ ಎಂ.ಎಚ್ ಕೃಷ್ಣರ ಪ್ರಕಾರ ಭುಜಬ' ಎಂಬುದು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಬಿರುದು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯ ನಾಣ್ಯಗಳು, ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಕಲೆಯು ಬಹುಕಾಲದವರಗೆ ಆಳಿದ ದೊರೆಯ ಸಂಕೇತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆ ದೊರೆಯೇ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ. ಸು.೫೦ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಆತನು ಆಳಿದ್ದನು.

೩.೭. ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಘಟನೆ

೩.೭. ೧. ವಾಣಿಜ್ಯ ವ್ಯವಹಾರ

ಗ್ರಾಮಗಳ, ಊರು, ಪುರುಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂತೆಗಳು, ಅಂಗಡಿಗಳು ವಾಣಿಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ರೈತರು ತಾವು ಬೆಳೆದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂತೆಗೆ ತಂದು ಮಾರಾಟ ಮಾಡಿ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಿದ್ದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಸಹ ರೈತರಿಂದ ಪಡೆದ ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣ, ಚಕ್ಕಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸಂತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಉದಾ. ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನ, ಅಂಟೂರಠಾಣಾ ಶಾಸನವು ಅಂಗಡಿ ಸಂತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಅವು ಶ್ರೀನಖರಂಗಳು, ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವರು, ತೆಲ್ಲಿಗರು, ನಕರುಂ, ಮಾಲೆಗಾರಕೊತ್ತಳಿ, ಸೇಣಿಗೊತ್ತಳಿ, ಊರಗೊತ್ತಳಿ, ಮೇದರು, ಅರವಗಾಮುಂಡಗಳು ಆಯ್ನೂರ್ವರು. ಹನುಮನಾಳ ಶಾಸನವು ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಾದ ಪುರ ಶಾಸನವು ಕಣಗಿಲೆ, ಕೊಂಚವಾಳ, ಬೆಲ್ಲ, ಸೆವಂತಿಗೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆಯ ಮಾರಾಟದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದರೆ, ಕುಕನೂರ ಶಾಸನವು ಅಂಗಡಿ ಸಂತೆಗಳನ್ನು, ಹೆಸರೂರ ಶಾಸನ ಅಂಗಡಿ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶೆಟ್ಟರುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಮುಧೋಳ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದವಸಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪರಕ್ಕೆಂದು ಒಯ್ಯುವ ರೀತಿ, ಸಾಂಬಾರ

ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತೊಯ್ಯಲು ಅವರು ಬಳಸುವ ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣಗಳು, ಅಲ್ಲದೇ ಮಾಪನಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಚಳಗೇರಿ ಶಾಸನವು ಸಂತೆ, ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಎಣ್ಣೆ, ದವಸಧಾನ್ಯಗಳಾದ ಜೋಳ, ಭತ್ತ, ಅಡಕೆ, ಎಲೆ, ಅರಸಿನ, ಮೇಸು ಪಂಚವಣಿಕೆ, ಸಜ್ಜೆ, ತೆಂಗು, ಬಾಳೆ, ಮಾವು, ಹಲಸು, ಕಿತ್ತಳೆ, ನಿಂಬೆ, ಅರವೇರಲು ರಾಸಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಮಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಹಿರೆಸಿಂಗೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಾಪರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಡಪನಾಯಕ ಮನವಲಶೆಟ್ಟಿ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ನಾಯಕ ಎಂಬುದು ಬಂಗಾರದ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಎಂದು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಬ್ಯಾಂಕರ್‌ನಂತಿದ್ದುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ರಾಜ್ಯದ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬನಂಜುಪಟ್ಟಣ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜನಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದಂಥ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಬನಜಿಗ ವಾಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ವೈಶ್ಯರಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮನ ತೊಡೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಜೈನಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿದ್ದರು. ಉದಾ.ಪಡಪಸೆಟ್ಟಿ.[೬೯]

೩.೭.೨. ವಡ್ಡ ವ್ಯವಹಾರಿ

ಇದರ ಅರ್ಥ ವೃದ್ಧ, ವಡ್ಡ, ಹಿರಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಎಂದಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ ಹಣ ಒದಗಿಸುವ ಹುಂಡಿ ಅಥವಾ ಬಡ್ಡಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವ ವರ್ಗವೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದದ್ದು. ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಶಬ್ದದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಹಾ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ನತ ಶ್ರೇಣಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ. ಅವರ ಅಂತಸ್ತನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹಿರಿಯ ವರ್ತಕನಾದವರನಿಗೆ ಗೌರವಯುತವಾಗಿ ಹಾಗೆ ಕರೆದಿರಬಹುದು. ಇವರೇ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಗಳ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಸಲ ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸನವು ಇವರನ್ನು ಕುಬೇರನ ವಂಶದವರು, ಶ್ವೇತಕುಲ ವೈಶ್ಯರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಸಂತೆ-ಪೇಟೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಸ್ತುಗಳ ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕ, ಜೈನ, ಶೈವರೂ ಇದ್ದರು. ಮತ್ತು ರಾಜಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಆದಾಯವನ್ನು ತರುವ ವರ್ಗವಿದಾಗಿತ್ತು. ಬಾಗಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಲೆಯಾಳ ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಕೋಮರಮೂರ್ಖಿಸೆಟ್ಟಿ, ಪೊನ್ನೋರ್ಖಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ಕೊಳಯೂರ ಪಟ್ಟಣ (ಕೋಳೂರ)ದಿಂದ ಕನ್ನಡನಾಡಿಗೆ ಬಂದು ನೆಲೆಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ದುಗ್ಗವತಿ ಶಾಸನ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯ ಬೇಲೂರು ನೆಲೆವೀಡಿನಿಂದ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದುಗ್ಗವತಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮಲೆಯಾಳಿ ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ನಾಬಗಂಡಸೆಟ್ಟಿಯು

ದಂಡನಾಯಕ ಯಿಂದರಾಣಭಟ್ಟಯ್ಯ, ಕೋಗಳಿಯ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ದಂಡನಾಯಕ ಜೋಧಾರರು ದುಗ್ಗವತಿ ಮಹಾದೇವರಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿ, ಹಲವು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೬೭೦]

೩.೭.೩. ಗವರೆ-ಗಾತ್ರಿಗರು

ಇವರು ಕತ್ತೆ, ಕೋಣ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಳ್ಯದೆಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಊರಿಂದ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಎಲೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವ ವರ್ತಕರಾಗಿದ್ದರು. ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂಟೂರತಾಣಾದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ತೋಟಗಳ್ ತಂಬೂಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ (ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಬೆಳೆಯುವವರ ಸಂಘ) ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ಬಿರವಣಿಗರುಂ ಎಂಬ ಬಾಲ ಉಗುರು, ಗವರೆಗಳು, ಕಟಕದ ಗಾತ್ರಿಗದ ಜಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ, ಮಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ, ಬಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿ, ದಾಸಿಸೆಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರ ವರ್ಗದವರು, ಗಾತ್ರಗ ಸಾಸಿರ್ವರಕಯ್ಯಲು ಗಾತ್ರರ್ಕ್ಕೆ ಪಣಮಂಪಡೆದು ಗಾತ್ರಿಗರ ಕಯ್ಯಲು ದಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕ್ಕಂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಣ್ಡಂ ಎಂದಿದೆ. ಹನುಮನಾಳ ಶಾಸನ ತಂಬೂಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು, ಗವರೆಯರು ಗಾತ್ರಿಗರು ಆಶೇಷ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಸೇರಿ ಕಿಸುಕಾಡೆಪ್ಪತ್ತರಬಳಿಯ ಬಾಡದ ಆಲಂಗೆರೆಯ ಸಿಂಗಗಾವುಂಡನಿಗೆ ತಂಬುಲಿಗರ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆಂದು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳರು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಳ್ಳರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದನೆಂದು ಅದರ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಿಂಗಗಾವುಂಡನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದಿದೆ. ಪುರ, ಕುಕನೂರು, ಅಂಟೂರತಾಣಾ, ಹನುಮನಾಳ, ಮುಧೋಳ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗವರೆಗಳು ಪೂಜಿಸುವ ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಮತ್ತು ಆ ದೇವರಿಗೆ ವಿವಿಧ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದಂತೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೬೭೧]

೩.೭.೪. ಗವರೆ ಗಾತ್ರಿಗಳು

ಇವರು ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರುಗಳ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ. ಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವನ ೧೧೪೨ರ ಹೊಳಲು ಶಾಸನವು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ವೀರಪಾಂಡ್ಯದೇವನ ಅಧೀನ ಅಧಿಕಾರಿ ಅಣುಕ ಪಲ್ಲವರಾಯ ಮತ್ತು ಸಾವಿದೇವ ಆತನ ತಂದೆ ಉಯ್ಯವಂದ ದಂಡನಾಯಕರು ೨ ಲಕ್ಷ ಅಡಿಕೆಯ ಸುಂಕವನ್ನು ಗಂಡರಾದಿತ್ಯ ಹೊಳಲಿನ ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖ ಇದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೊಳಲಿನ(೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ) ಭುವನೈಕಮಲ್ಲದೇವನ ಶಾಸನವು ಶಕ ೯೯೬ ಅಥವಾ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೪ರ ಶಾಸನವು ಗಂಡರಾದಿತ್ಯ ಚತುರ್ವೇದಿಮಂಗಲದ ೧೨೦ ಮಹಾಜನಗಳು, ತೆಲ್ಲಿಗರು, ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡಗಳು, ಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಸೇರಿ ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರಸೇವೆಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೬೭೧ಅ]

ಗೊಬ್ಬೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ೧೧೯೯ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಉಂಬಳಿಯಲು ಕೊಟ್ಟ ವೀಸ೧, ಅಧಿಕಾರಿ ನಖರ ಸವರಟ್ಟಕಾರರುಂ ಸರ್ವಬಾಧೆಯಾಗಿ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅರೆದಳದದ ಕೂಲಿ ಭೋಗಾರ ಮಹಾನಖರಗಳು ಹನ್ನವಳ ಸಾಸಿರ್ಬರು ಗಾತ್ರವೊಂದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮುನ್ನೂರು ಎಂದಿದೆ. ಗಾತ್ರದಿಂದ ಗಾತ್ರಿಗಳು ಎಂದು ಇರಬೇಕೆಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗಾತ್ರಕ್ಕನುಸಾರ ಎಲೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೇನೋ? ಎನ್ನಬಹುದು.

೩.೭.೫. ಬಣಂಜಿಗಶೆಟ್ಟಿ

ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್, ವಣಜಿ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಕನ್ನಡದ ರೂಪ ಬಣಂಜಿಗ ಶೆಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಶೆಟ್ಟಿ, ಬಣಂಜಿಗ ಶಬ್ದಗಳು ಮೂಲತಃ ವೃತ್ತಿ ಸೂಚಕ ಪದಗಳಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಜಾತಿಸೂಚಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದವು. ಶೆಟ್ಟಿ ಬಣಂಜಿಗಳು ವರ್ತಕರ ಸಮಾನಾರ್ಥ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರ, ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೀವನೋಪಾಯದ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಸರಕುಗಳನ್ನು ಎತ್ತು, ಕತ್ತೆ, ಕೋಣಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲವೇ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಹೇರುವಬಣಂಜಿಗ, ಹೇರುವಶೆಟ್ಟಿಯರೆನಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಡ್ಡರಾಧನೆಯೂ ಸಹ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಟಿ ಅರಸನ ವಾಣಿಜ್ಯ ವ್ಯವಹಾರದ ಅಧಿಕಾರಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠಿ, ಶೆಟ್ಟಿ, ಪದರು (ವಿವಿಧ ಸರಕು ಮಾರುವವರು), ಸಾರ್ಥಾಧಿಪತಿ(ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ), ದೂಸಿಗರು(ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ) ಎಂಬುವರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೀರವಣಿಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ನಾಯಕ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದರಿಂದ ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿರದೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ 'ಇರಿದವನೇ ಬೀರವಣಿಗ' ಎಂಬ ಶಾಸನದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಇವರು ವೀರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ ಊಹಿಸಬಹುದಾದಿಗೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೬೭ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಐನೂರ್ವ್ವರ್ ವೀರಬಳಂಜು ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಕುಲದೇವರಾದ ಗವರೇಶ್ವರನಿಗೆ ದೇವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಾವು ತರುವ, ಮಾರುವ ವಸ್ತುಗಳಾದ ಅಡಿಕೆ, ಅರಿಷಿಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರಕುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಛತ್ರವೊಂದಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತಾರೂಂಬೀಡಿನ ಸೆಟ್ಟಿಯರು, ತಳದಬಣಂಜಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಇನ್ನು ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೫ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಅಂಬಲಿಯ್ಕೆಚನೆಂಬ ಬಣಂಜಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪೇಳಾವಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ.[೬೨]

೩.೭.೬. ಆಶೇಷನಖರರು

ವರ್ತಕ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಆರಿಸಿದ ಕೆಲವು ಸದಸ್ಯರಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ವರ್ತಕರು

ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಯ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಶಾಸನಗಳು ಆಶೇಷನಖರ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.[೬೭೩]

೩.೭.೭. ನಕರರು

ನಕರರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಾದ ಇವರನ್ನು ಕೆಲವೆಡೆ ಅಂಗಡಿ ಸೆಟ್ಟಿಯರೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕಕನೂರಿನ ಶಾಸನ ನಕರರ ಸಮೂಹ ಸಾಧಿಷ್ಟತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ನಖರರ ಸಮೂಹಗಳಿದ್ದಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಣಗಳ ಆರ್ಥಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಧಾರ್ಮಿಕಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಈ ನಖರರು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.[೬೭೪]

ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ತಕ ಪ್ರಕಾರವೆಂದರೆ ನಕರರು. ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿಸೆಟ್ಟಿಯರೆಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಇವರು ಸಂತೆ ಪೇಟೆಗಳಿಗೆ ಬಂದ ವಿವಿಧ ಸರಕುಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸಿ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಅಂಗಡಿ ಅಥವಾ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮಾರುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಕುರಗೋಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣದ ನಕರರು ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಇವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೭೨೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಶಾಸನವೊಂದು ನಖರರನ್ನು ಶೈವರೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದೆಯಲ್ಲದೆ ಇವರು ನಾಡಿನ ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣಗಳ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಪ್ರಸರಿಸಿದ್ದರೆಮದು ಮತ್ತು ನಿಡುಗಲ್ಲಿನ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದನ್ನು ಸಹ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಶಾಸನವು ಇವರನ್ನು ಪಟ್ಟಣದ ನಖರರೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇವರು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ವಿವರ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನವೊಂದರಿಂದ ಉದಯಪುರದ ನಖರರೊಡಗೂಡಿ ಅರಸನು ಪಟ್ಟಿಪ್ರೊಂಬುಚ್ಚ್ಚಪುರದ ನಖರಕ್ಕೆ ಸುಂಕಾದಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟನು. ಅಳುಪರ ಶಾಸನವೊಂದು ಹೊಸಪಟ್ಟಣ ಬಸುರಪುರದ ನಖರರು ನಖರೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದರು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಡಕೇರಿ ಶಾಸನ ಅರಸನು ಮತ್ತು ನಖರರು ಸೇರಿ ಗಗನಶಿವಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ನಕರ ಸಮೂಹಗಳಾಗಿತ್ತು.[೬೭೫]

೩.೭.೮. ವೇಳಾವಿಗೆ ಸೆಟ್ಟಿಯರು

ಇವರು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ತ ದವಸದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸ ಭಾಗವನ್ನು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗೆ ವೀಸ ಬಿಡುವುದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದೂರಿನಿಂದ ಇವರು ಇನ್ನೊಂದೂರಿಗೆ ದವಸ-ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವರ್ತಕರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೬೭೬]

೩.೨.೯. ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡ

ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಸೈನ್ಯ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಆದರೂವರು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ವರ್ತಕರ ಪ್ರಕಾರವೆಂಬುದು ಈಗ ಸ್ಥಿರಪಟ್ಟಿದೆ. ಕುರಗೋಡ ಶಾಸನವು ಮುಮ್ಮುರಿದಂಣಂಗಳು ಭಣ್ಣವ ತೂಗಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರು ಸರಕುಗಳನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಸಂತೆ-ಪೇಟೆಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ವರ್ತಕರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲವು ಸಲ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸರಕು ಖರೀದಿಸಿ ಬೇರೆಡೆಗೆ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಎಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ಅರಿಸಿಣ, ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ, ಅಜವಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಿಂದ ಅವರು ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ತಕರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡದ ಅರ್ಥ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬಿ.ಆರ್ . ಹಿರೇಮಠರವರು ಮೂರು ಮುರಿಗೆಯ ದಂಡ (ಕೋಲು) ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡವಾಗಿದ್ದು, ಈ ವರ್ತಕರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾರೊ ಮೂರು ಮುರಿಗೆಯ ದಂಡವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರಬೇಕು ಅಥವಾ ಸಮಾಜ ಇದನ್ನು ಗೌರವದ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಬೇಕು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.[೬೨೨]

ಅಂಟೂರಠಾಣಾ ಶಾಸನ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡ ಹಸಗಲೊಂದು ಬಾಳಹತ್ತಿ ಸತ್ತಿಯಲು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಹನುಮನಾಳ ಶಾಸನ ಶ್ರೀಮದ್ ಯ್ಯಾರ್ವರಳ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಷ್ಟಾದಸ ಪಟ್ಟಣಮುಂ ದ್ವಾತ್ರಿಂಸವೇಳಾವುರಮುಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮುಧೋಳ ಶಾಸನವು ಶ್ರೀಮದ್ ಐವೊಳೆಯಯ್ನೂರ್ವರು, ಎಂಟನಾಡ ಪದಿನರುವರುಂ ಸಮಸ್ತ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡ ನಾನದೇಶಿಯರು ಮಹಾನಾಡಾಗಿರ್ದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಇವರು ಐಯ್ಯಾವೊಳೆ ಐನೂರ್ವರ ವಂಶದವರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

ಪುರ ಶಾಸನವು ಅಗ್ರಹಾರ ಸಿಂಧನೂರು, ಮಾದಿನೂರು, ನಿಡಗೋಳ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಮುಮ್ಮುರಿಡಂಡರ ಸಮಸ್ತ ನಾನಾ ದೇಶಿ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡಗಳು ಮಹಾನಾಡಾಗಿ ದೇವಸಭೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆ, ರಾಜಸಭೆಯ ಸನ್ನಿದಾನದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತರು ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತಂ ಸಭೆ ಸೇರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ನಾನಾ ದೇಶಿ ಎಂಬುದು ಒಂದು ನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ದೇಶಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಂಘಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಯಲಬುರ್ಗಿಯ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ. ಈ ಕುರಿತು ರಾಯಚೂರ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಧಾರವಾಡ, ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ-ಜಂರು ನಾಡಿನುದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಸಂಚರಿಸಿ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು.[೬೨೨ಅ]

೩.೨.೧೦. ಕಂಚುಗಾರರ ಶ್ರೇಣಿ

ಕಂಚುಗಾರರು ಕಂಚು ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರೆ ಮಾಡುವವರು ವಿಶ್ವಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರಾಗಿದ್ದರು.[೬೨೩]

೩.೭.೧೧. ಬಂಟರು

ಬಂಟರು ಅಗ್ರಹಾರ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣಗಳ ಮಹಾಜನಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಶೂರರಾದ ಇವರನ್ನು ಜನರು ಇಚ್ಛೆಪಟ್ಟು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೇಡಿಗಳಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗುವ ಬಂಡರ ಬಗೆಗೆ ಜನರಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರವಿತ್ತು. ಉತ್ತಮ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಬಂಟರನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಂಟಸಾಸಿರ್ವರು ಎಂಬ ಸಂಘದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಮುಳಗುಂದದ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಸೊರಟೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಕುರ್ತಕೋಟಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇಹಾರದ ನಾಗನ ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಈತನನ್ನು ದೇಹಾರಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ನೇಮಿಸಿರಬೇಕು. ಅಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಬಂಟರನ್ನು ದೇಹಾರಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನಯಸೇನನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಳಗುಂದ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಘದ ಕುರಿತ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಲ್ಲ.[೬೭೮]

೩.೭.೧೨. ನಾನದೇಶಿ-ಉಭಯನಾನಾದೇಶಿ

.ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದಗಳು ಅದರ ದೇಶ ಮತ್ತು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಶೆಟ್ಟಿ, ನಖರ, ಮುಮ್ಮರಿದಂಡ, ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ, ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಮುಂತಾದ ವರ್ತಕರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

೩.೭..೧೩. ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಘಟನೆ

ನಾನಾದೇಶಿ ಉಭಯ ನಾನಾದೇಶಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರಕಾಲದ ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ದೇಶಿ, ನಾನಾದೇಶಿ, ಉಭಯ ನಾನಾದೇಶಿಗಳು ವರ್ತಕರಾದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ವರ್ತಕ ಪ್ರಭೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದೇಶ ಒಂದು ನಾಡಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಗೊಳ್ಳುವ ಪದವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೇಶಿ ಎಂದರೆ ಆ ನಾಡಿನ ಮತ್ತು ನಾನಾ ದೇಶಿ ಎಂದರೆ ವಿವಿಧ ನಾಡುಗಳ ವರ್ತಕರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪಾದಮಾರ್ಗ, ಜಲಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದೇಶ, ನಾನಾದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವರು ಉಭಯ ನಾನಾದೇಶಿಗಳು. ಜೊತೆಗೆ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಂತಾರರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿನಾಥದೇವರ ಬಸದಿಗೆ ದಾನ ನಾಡುವಾಗ ಇವರ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ.[೬೭೯]

ವಿನಿಮಯ ವರ್ತಕರು : ಬಣಂಜಿಗಶೆಟ್ಟಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್, ವಣಜಿ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳ ಕನ್ನಡ ರೂಪ ಬಣಂಜಿಗ ಶೆಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ, ಬಣಂಜಿಗ, ಶಟ್ಟಿ ಪದಗಳು ಮೂಲತಃ ವೃತ್ತಿ ಸೂಚಕ ಪದಗಳಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಜಾತಿಸೂಚಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದವು. ಶೆಟ್ಟಿ, ಬಣಂಜಿಗಳು ವರ್ತಕದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಜೀವನೋಪಾಯದ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸರಕುಗಳನ್ನು ಎತ್ತು, ಕೋಣ, ಕತ್ತೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ

ಸಂತೆ-ಪೇಟೆ, ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ-ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸರಕುಗಳನ್ನು ಹೇರಿಕೊಂಡು ಮಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಹೇರುವ ಬಣಂಜಿಗ, ಹೇರುವ ಶೆಟ್ಟಿಯರೆನಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಡ್ಡಾರಾಧನೆಯೂ ಸಹ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿ (ಅರಸನ ವಾಣಿಜ್ಯ-ವ್ಯವಹಾರದ ಅಧಿಕಾರಿ), ಶ್ರೇಷ್ಠಿ, ಶೆಟ್ಟಿ, ಪರದರು (ವಿವಿಧ ಸರಕು ಮಾರುವವರು), ಸಾರ್ಥಾಧಿಪತಿ (ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಧಿಕಾರಿ), ದೂಸಿಗರರ (ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ) ಎಂಬುವವರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಬಲ್ಲುಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಬಿರುದ, ಬಣಂಜಿಗ, ವೀರಬಣಂಜಿಗ, ಸ್ಥಳದ ಹನ್ನವಣಿಗ, ತಳದ ಮುನ್ನೂರ್ವರು, ವಣಿಜಸ್ವಾಮಿ, ಮಹೇಶ್ವರ ವರ್ತಕ, ವಿಭೂತಿಕುಲಜಾತಿ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿವೆ. ಎತ್ತು ಕತ್ತೆ, ಕೋಣಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಹೇರುವ ಶೆಟ್ಟಿಯರು ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಇವರು ಎತ್ತಿನ ವಣಜಿಗರು, ಕೋಣನಶೆಟ್ಟಿ, ಕತ್ತೆಯ ಶೆಟ್ಟಿ, ಬಣಂಜಿಗಳ ಸೆಟ್ಟಿಯರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೀರವಣಿಗ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ನಾಯಕ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದರಿಂದ ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿರದೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇರಿದವನೇ ಬೀರವಣಿಗೆ ಎಂಬ ಶಾಸನದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದವರು ವೀರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೬೭ರ ಶಾಸನವು ಐನೂರ್ವರು ವೀರಬಳಂಜು ಸಂಘವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರ-ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಕುಲದೇವರಾದ ಗವರೇಶ್ವರನಿಗೆ ದೆವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಾವು ತರುವ, ಮಾರುವ ವಸ್ತುಗಳಾದ ಅಡಿಕೆ, ಅರಿಸಿಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸರಕುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭ರ ಶಾಸನವು ಛತ್ರವೊಂದಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತಾರೂಂ ಬೀಡಿನ ಸೆಟ್ಟಿಯರು, ತಳದ ಬಣಂಜಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿ ದಾನನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗೂ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಂಬಲಿಯ್ಯೆಚನೆಂಬ ಬಣಂಜಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಪೇಳಾವಿಗಸೆಟ್ಟಿಯರು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳಿವೆ.[೬೮೦]

ವರ್ತಕ ಸಂಘಗಳು : ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಘಗಳು ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಕ್ಕಸಾಲಿ, ಕಂಚಗಾರ, ಕಮ್ಮಾರ, ಕಲ್ಕುಟಿಗ, ಬಡಗಿ ಈ ಕುಶಲಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಪಾಂಚಾಳರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲು, ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ನೇಮಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಬರಡೋಲ ಶಾಸನ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ವಿಠ್ಠಲದೇವ ನಾಯಕರ ಪಟ್ಟಾಯಿಲ ಕಂಚಗಾರ ರೇವಿಸೆಟ್ಟಿಯರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಚಡಚಣ ಶಾಸನ ಕಮ್ಮಾರನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೬೮೧] ಪುರ ಶಾಸನವು ಬಡಗಿ ಕಲ್ಲೋಜನ ದಾನವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೬೮೨] ಕಲ್ಕುಟಿಗ ಅಜ್ಜಮ ಅಕ್ಕರ ಕಂಡರಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖ ರೂಗಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರು, ತ್ಯಾಲಿಗರೈನತ್ರೊಕ್ಕಲು ಸೇಣಗ, ಗೊತ್ತಳಿ ಎಂದಿದ್ದು ಸಮಗಾರ, ಅಗಸ, ದೇಮಗ್ಗವರ ಮೇಲೆ

ಒಂದೊಂದು ಗಾವಲಿ ಬಣ್ಣಿಗ ಸುಂಕ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹಿಪ್ಪರಗಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಮಾಲಗಾರರು, ಮೇದರರು, ಅಗಸಗೊತ್ತಳಿ ವೃತ್ತಿಯವರು ಮತ್ತು ಮನಗೂಳಿಯಲ್ಲಿ ಕುರುಬಸೇಣಿಗರೊಕ್ಕಲು ಎಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಮೂಲಿಗರೆಂದು ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಶಾಸನವು ವಿಜಯಾಪುರದ ಶಾಸನ ಆಯ್ದುಹುರಿ ಪರಿಗ್ರಹಗಳು ಎಂದಿದೆ. ಇವುಗಳ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಆರ್ಥಿಕ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಪಾತ್ರ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿದೆ.[೬೮೩]

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ೧೯೯೦, ಪು.೨೦೩

೨. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ,** ಹೂಮಾನಿಟೇಸ್, ಸಂ.XXX, ಪ್ಲೇಸಿಸ್ ಇನ್ ಮತ್ತು ಅಕೌಂಡ್ ಅಕರ್ನಾಟಕವಿಲೇಜ್, ಲೇಖಕರು, ಎಂ.ಎಚ್.ಮಹೇಶ್ವರಯ್ಯ, ೧೯೮೬, ಪು.೨೩

೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೯೩

೪. ಬುಚ್ ಎಂ.ಎ., **ಎಕಾನಿಮಿಕ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಬರೋಡಾ ೧-೪-೨೪, ಪು.೪೮-೪೯

೫. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್ ಟಿ.ಎಮ್., **ಇರಿಗೇಶನ್ ಆಂಡ್ ವಾಟರ್ ಸಪ್ಲೈ ಆಫ್ ಸೌಥ ಇಂಡಿಯಾ,** ಪು.೪೮-೪೯

೬. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, **ನಾಗರಖಂಡ ೭೦; ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಆನಂದಪುರಂ, ೧೯೯೫, ಪು.೧೨೨.

೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೨೬, ವಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೦, ನಂ.೬೮

೮. ಅದೇ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೬೮ ತಯದಡ್ಡಿ, (ತಾ) ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೩

೯. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ-೧೬೬, ರೂಗಿ, (ತಾ) ಇಂಡಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೬

೧೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ. ಸಂ.xi(i), ನಂ.೮೩, ಹೊನವಾಡ, (ಬಾಗೇವಾಡಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯

೧೧. ಅದೇ, ಸಂ.XV, ನಂ.೩೨, ಮುತ್ತಗಿ (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭

೧೨. ಪಾಟೀಲ ಬೋಜರಾಜ, **ನಾಗರಖಂಡ-೭೦, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಆನಂದಪುರಂ, ೧೯೯೫, ಪು.೧೨೨

೧೩. ದೇಸಾಯಿ ವೆ.ಬಿ., **ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ಕೆ.ಆರ್.ಆಯ್., ಪು.೯೬-೯೭

೧೪. ಅದೇ, ಪು.೯೬-೯೭

೧೫. ಅದೇ, ಪು.೯೬-೯೭

೧೬. ಅದೇ, ಪು.೯೬-೯೭

೧೭. ರಮೇಶ ಕೆ.ವಿ., ಆಯಂಡ್ ಸ್ಕಾಂಪಲ್ ಎಂ.ಡಿ.(ಸಂ), **ಜರ್ನಲ್ ಆಪ್ ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಸಂ.೨೫, ಕೆಲಗೇರಿ ಶಾಸನ, ೧೧೪೩, ಪು.೭೦

೧೮. ಸ್ಕಾಂಪಲ್, ಎಂ.ಡಿ.ಆಯಂಡ್ ಅಯ್ಯರ್ ಎಸ್.ಎಸ್.(ಸಂ), **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಸಂ-೨೦, ೧೯೯೯, ಪು.೫೫-೫೮.

೧೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., xviii. ನಂ.೪೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೯

೨೦. ಅದೇ, ಸಂ.xviii. ನಂ.೫೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೧

೨೧. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ-೬೭, ೧೨೨೯

೨೨. ಭತ್ತದ ಮಣ್ಣು ಎ.ಕ.III (Rev.Edn) Gu.೧೭೧

೨೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ. IX(i) ನಂ-೧೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೭೭೬-೭೭

೨೪. ಅದೇ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೯೩, (೯೩) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೮

೨೫. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೭೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೨

೨೬. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೧೩, ೧೦೫೪

೨೭. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೪೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬

೨೮. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೬೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೩೧-೯೩೨

೨೯. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೩೩೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೨

೩೦. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೫೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮

೩೧. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ-೧೬೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯

೩೨. ಅದೇ, ಸಂ.XViii, ನಂ-೪೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೪ ಮತ್ತು ಅದೇ, ix(i), ನಂ.೩೧೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೭

೩೩. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.V, ನಂ.೪೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೩೯

೩೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೩೩೭

೩೫. ಕೆ.ಆಯ್, ಸಂ.V, ನಂ.೧೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೩೬. ಸಿ.ಆಯ್.ಸಿ, ಸಂ.VI, ನಂ-೨೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೭

೩೭. ಜೆ.ಬಿ.ಬಿಆರ್ ಎಎಸ್., ಸಂ.Xii, ಸಂ.೪೪

೩೮. ಎ.ಇಂಡಿಕಾ, XII, ಪು.೧೫೦-೮೭೧

೩೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xi(i), ನಂ.೧೫, ೮೭೧

೪೦. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i) ನಂ.೨೬೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೦

೪೧. ತೇರದಾಳ ಎನ್.ಎಚ್., ರೋಣ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಾಚ್ಯ ಅವಶೇಷಗಳ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಎಂ.ಫಿಲ್. ಪ್ರಬಂಧ, ಪು.೧೧೫, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ

೪೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.X-(i), ನಂ-೯೮, ಬ್ಯಾಕೋಡ ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ., ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨

೪೩. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ಸಂ.೭೧, ಅಗರ ಬೇಡ, ಇಂಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೪೪. ಅದೇ, ಸಂ.XV, ನಂ.೧೫೫, ಯಂಕಣಿ, ಬಾಗಲಕೋಟೆ (ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೪೫. ಅದೇ, ಸಂ.XViii, ನಂ.೪೧, ಕಾಜೋ ೯೪, ವಿಜಾಪುರ ತಾ., ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೬

೪೬. ಅದೇ, ಸಂ.XV, ನಂ-೧೫೫, ಮಂಕಣಿ ಬಾಗಲಕೋಟೆ ತಾ., ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬

೪೭. ಅದೇ, ಸಂ.XViii, ನಂ.೫೧, ವಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೩

೪೮. ಮೊಗೆ, ಹಳದಿಯುಕ್ತ ಮಣ್ಣು, ಹಲಾಯುಧ ಟೀಕೆ, ಉಲ್ಲೇಖ ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕ. [illegible]

೪೯. ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., **ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಪು.೪೯

೫೦. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಹ್ಯೂಮಾನಿಟೀಸ್,** ಸಂ.XXX, ೧೯೮೬, ಪು.೨೪೧

೫೧. ಅದೇ, ಸಂ.XX೧, ೧೯೮೬, ಪು.೨೪೧

೫೨. ಅದೇ, ಸಂ.XXX, ೧೯೮೬, ಪು.೨೪೧

೫೩. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್., I.೫೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೨

೫೪. ಕಟ್ಟಿ ಎಂ.ಎನ್., ಆ್ಯಂಡ್ ಸ್ಯಾಂಪತ್, ಎಂ.ಡಿ.(ಸಂ), ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಸಂ.೨೦, ೧೯೯೯, ಪು.೫೮

೫೫. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I, ii, ೧೩೪, ೧೦೮೭ A.D

೫೫. ಕಟ್ಟಿ ಎಂ.ಎನ್.ಆ್ಯಂಡ್ ಸ್ಯಾಂಪತ್ ಎಂ.ಡಿ.(ಸಂ), **ಜರ್ನಲ್ ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಇಂಡಿಯಾ,** ಸಂ.೨೦, ೧೯೯೦, ಪು.೫೮

೫೬. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ.(ಸಂ), **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು,** ಕ.ವಿ.ವಿ. ಧಾರವಾಡ, ಪು.೯೬-೯೭, ಪು.೧೨೧

೫೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೨, ನಂ.೧೨, ೧೪, ೧೫, ಮರ, ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾ.

೫೮. ಅದೇ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೧೧, ಸಂ.೨, ನಂ.೬೭, ಇಟಗಿ ೧೧೧೨, ೧೧೧೩, ಪು.೧೭೪, ಯಲಬುರ್ಗಾ (ತಾ), ನಂ.೩೮, ಕುಕನೂರು (ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾ.) ೧೧೮೭, ಪು.೧೯೭

೫೯. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.(ಸಂ), ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು, ಭಾಗ-೨, ಹಮ್ಮಿಕುಂಟ, ಹುಜೂರಾಬಾದ್ (ತಾ), ಕರೀಂನಗರ(ಜಿ), ಪು.೩೪, ಶಕ-೯೧೭, (ಅಹಮಲ್ಲದೇವ ಅಥವಾ ತೈಲಪ II)

೬೦. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.(ಸಂ), ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು, ಸಂ.೨, ಕರೀಂನಗರ, ಪು.೪೭, ಶಕ-೯೧೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೭ ಅಹವಮಲ್ಲದೇವ

೬೧. ಅದೇ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕ. ಶಾಸನಗಳು ಭಾಗ-೨, ನಿಡಿಗೊಂಡ, ನರಸಹೇಟ(ತಾ), ವಾರಂಗಲ್ (ಜಿ), ಪು.೮೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೪, ೨೯

೬೨. ಅದೇ, ಬೈರಾಗಿಪಲ್ಲಿ ನರಸಂಪೇಟ್ (ತಾ), ವಾರಂಗಲ್ (ಜಿ), ಪು.೮೯, ಚಾ.ವಿ.ವ-೩೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೮, (ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲದೇವ)

೬೩. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ-ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೬

೬೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೬೬

೬೫. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್, I.i.೭೬

೬೬. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿ ಇಂಡಿಕಾ ಸಂ.VI, ಪು.೨೫೯ ಅಥವಾ ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ನಂ.೧೫೫, ಮಂಕಣಿ, ವಾಗಲಕೋಟೆ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬ ಉಲ್ಲೇಖ - ಕೊಪ್ಪ, ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಪೆದ್ದೊರೆ - ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಾತಾರಾದಿಂದ ೩ ಮೈಲು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಗಮಮಾಹ್ಲಲಿ ಹತ್ತಿರ ಕೃಷ್ಣಾ ಕೃಷ್ಣವೇಣ್ಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹರಿದ ದೊಡ್ಡ (ಹಿರಿಯ) ತೊರೆ ಇದಾದುದರಿಂದ ಪೆರ್ದೊರೆ ಎನಿಸಿದೆ. ಕವಿ ರನ್ನನು ಈ ಪೆರ್ದೊರೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ.

೬೭. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿ ಇಂಡಿಕಾ, VI, ಕೆಫಿ, ಆಯ್.ಸಿ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೦

೬೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೧೫೪, ಕಡ್ಲೇಬಾಡ, ಸಿಂದಗಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨, ನಂ.೭೧, ಅಗರಖೇಡ (ಇಂಡಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೬೯. ಎ.ಕ.VII Sh ೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭

೭೦. ಎ.ಕ.IV, Ng, ೫೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧

೭೧. ಎ.ಕ.VII, SK ನಂ.೧೧೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮

೭೨. ಎ.ಕ.IX Dg, ನಂ.೬೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೫೧೭

೭೩. ಎ.ಕ.VI, Kd, ೧೬೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦

೭೩ಅ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೬೬

೭೪. ಅದೇ, ಪು.೩೬೬

೭೫. ಅದೇ, ಪು.೩೬೭

೭೬. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್. I ii, ೧೩೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭

೭೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೬೭

೭೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೦೪, ಮೊರಿಗೇರಿ, (ತಾ.ಜಿ-ಬಳ್ಳಾರಿ) ತ್ಯ.ಮಲ್ಲ(ಸೋI), ಶ.೯೬೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೬, ಪು.೭೮

೭೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧೧, ಸಂ-೨, ನಂ.೫೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೧, ಪು.೨೫೩ (ಯ.ತಾ)

೮೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ನಂ.೧೧೬, ಬದನೆ ದಾಳಂ ಆದೋನಿ (ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ., ಪು.೯೧, ತ್ಯ.ಮ.(ಸೋ I), ಶಕ. ೯೭೬ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫)

೮೧. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೧೮, ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ತಾ.ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ, (ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲ, (ಸೋ I) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೩

೮೨. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i) ನಂ. ಶಿವಾಪೂರ, ನಂದಿಕೋಟೂರ (ತಾ), ಕರ್ನೂಲ(ಜಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭

೮೩. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i) ನಂ.೯೦, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ (ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ (ಜಿ), ಪು.೬೧

೮೪. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್, ಪು.೧೦೨

೮೫. ಅದೇ, ಪು.೯೭

೮೬. ಅದೇ, ಪು.೯೭

೮೬ಅ. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಆರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿಯಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್, ಪು.೧೦೧

೮೭. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.IVI

೮೭ಅ. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೨

೮೮. ಅದೇ, ಪು.೨೨೨

೮೯. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಅನುಶಾಸನ, ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಕೆಲ್ಲೂರು-೧, ಜೇವರ್ಗಿ ತಾ. ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿ.

೯೦. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಏವೂರು, ಪು.೪೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪(ಕಲ. ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋವಿದೇವ)

೯೧. ಅದೇ, ನಂ. ಕಚಕನೂರು, (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫), (ಜ.ಮಲ್ಲ/೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹ), ಪು.೫೫

೯೨. ಅದೇ, ತೀರ್ಥ, ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ, ಪು.೮೦

೯೩. ಜಗದೀಶ, **ಮೇಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೧೨೮(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ) ಮತ್ತು E.C.XII, D-೩, ೧೧೪೪. (ದಾವಣಗೇರೆ ದಾವಣಗೆರೆ, ಆನೆ ಕೊಂಡಗಳಲ್ಲ ಚಾರಿಯಲ್ಲಿತ್ತು) (೬ನೇ Vik)

೯೪. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ **ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.ಮರ್ತೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೩, ಪು.೯೬

೯೫. ಅದೇ, ತೇಂಗಳಿ (ತಾ. ಚಿತ್ತಾಪುರ ಪು.೧೬೦, ಲೇ.ಮಿಲ್ಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬)

೯೬. ಅದೇ, ಗೊಬ್ಬೂರು ಅಫ್ ಝುಲಪುರ, ಪು.೭

೯೭. ಕೆಆಯ್.ಸಂ.VI, ನಂ.೧೨, ಮಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, (ತಾ) ಹಿರೇಕೂರ, ಸಂ.ಗೋಪಾಲ ವಿ.ಆರ್ ., ಧಾರವಾಡ, ಪು.೩೦

೯೭. ಕೆಆಯ್, ಸಂ.VI, (ಸಂ) ಗೋಪಾ ಬಿ.ಆರ್., ನಂ.೧೨, ಮಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರ (ತಾ), ಧಾರವಾಡ ಜಿ., ಸೋ II, ೧೦೨೩ A.D

೯೮. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೩೬, ತೀರ್ಥ, (೧೨ನೇ ಶತಮಾನ, ಕ.ಚಾ), ಪು.೮೦

೯೯. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಅನುಶಾಸನ, 'ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನಗಳು',** ಕೆಲ್ಲೂರು ೨, ಜೇವರ್ಗಿ (ತಾ), ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ (ಜಿ), (ಸೋವಿದೇವವರ್ಷ-೧೦೧೧), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೫, ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋವಿದೇವ), ಸು.೨೭

೧೦೦. ಅದೇ, ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಕೆಲ್ಲೂರಿ, ನಂ.೨, ಪು.೨೭

೧೦೧. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.V, ನರಗುಂದ, ನರಗುಂದ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ (ಜಿ), (ತ್ರೈ.ಮ.II)

೧೦೨. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೧೮, ಏವೂರ, ಪು.೪೬ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪)

೧೦೩. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೧೧ ಏವೂರು, ಪು.೩೩, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೫

೧೦೪. ಅದೇ, ನಂ.೯, ಏವೂರು, ಪು.೨೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೦, (೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ)

೧೦೫. ಅದೇ, ನಂ.೬, ಏವೂರು, ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ (ಅನುಬಂಧ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳೂ, ಪು.೨೨೨)

೧೦೬. ಅದೇ, ನಂ.೫, ಏವೂರು, ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ (ಅನುಬಂಧ ೧, ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು)

೧೦೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು ೧೧, ಸಂ.೧, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಕುರುವತ್ತಿ ಹಡಗಲಿ (ತಾ), ಪು.೩೧೦ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯)

೧೦೭ಅ. ಅದೇ, ಕುರುವತ್ತಿ, ಪು.೩೧೦, (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯) ಹಡಗಲಿ ತಾ.

೧೦೮. ಅದೇ, ಕುರುವತ್ತಿ, ಪು.೩೧೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯

೧೮೯. ಅದೇ, ಕುರುವತ್ತಿ, ಪು.೩೧೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೮೯

೧೧೦. ಅದೇ, ಮಾನ್ಯದ ಮಸಲವಾಡ ಸು.೩೭೭, ಹಡಗಲಿ (ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ (ಜಿ), (ಜಗದೇಶಮಲ್ಲ II/ಜಯಸಿಂಹ)

೧೧೧. ಅದೇ, ಕುರುವತ್ತಿ, ಹಡಗಲಿ(ತಾ), ಪು.೩೧೦, (೧೮೯ A.D)

೧೧೨. ಅದೇ, ಕುರುವತ್ತಿ, (ಹಡಗಲಿ ತಾ.) (ತ್ರೈ.ಮ), ಪು.೩೧೦

೧೧೩. ಅದೇ, ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾ., (ತ್ರೈ ಮಲ್ಲ), ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೬

೧೧೪. ಅದೇ, ಪುನಗವಟ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ (ತಾ), (ಸೋ, ಶರ್ಕ-೯೭೪), (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೨)

೧೧೫. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು, ಗೊಬ್ಬೂರ, ಅಫಿಝಲಪುರ ತಾ. ಪು.೭

೧೧೬. ಅದೇ, ತೇಂಗಳಿ ಚಿತ್ತಾಪುರ (ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨, ಪು.೧೬೪

೧೧೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕುರವತ್ತಿ, ಹಡಗಲಿ(ತಾ), ಪು.೩೧೦, ತೈ.ಮಲ್ಲ, (ಚಾ.ವಿ.ವ.೨೪ ೧೮೯೯ A.D)

೧೧೮. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.೬, ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ನಂ.೯, ಹಿರೇಕೆರೂರ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪, ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾ.

೧೧೯. ಅದೇ, ಅಂಬಳ, ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ, ಪು.೨೫೪ (ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೬

೧೨೦. ಅದೇ, ಕೊಟ್ಟೂರು ಕೂಡ್ಲಗಿ(ತಾ), ಪು.೨೩೩-೨೫, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭)

೧೨೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕೊಟ್ಟೂರು, ಕೂಡ್ಲಿಗಿ(ತಾ), ಸಂ.೨೩೩-೨೩೪

೧೨೨. ಅದೇ, ಕೊಂಚಗೆರೆ, ಸಿರಗುಪ್ಪ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೦೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೧, ಅಹವಮಲ್ಲದೇವ, ಪು.೧೧೬

೧೨೩. ಅದೇ, ಕಂಚುಗಾರ, ಬೆಳುಲಿಗ್ರಾಮ ಸಿರುಗುಪ್ಪ (ತಾ) ಶರ್ಕ.೯೦೩ (೯೮೦), ಪು.೧೧೬

೧೨೪. ಅದೇ, ಕುರಗೋಡ, ಬಳ್ಳಾರಿ (ತಾ), ಪು.೧೬

೧೨೫. ಅದೇ, ಕೋಳೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ (ತಾ), ಪು.೨೩

೧೨೬. ಅದೇ, ರಂಗಾಪುರ ಹಡಗರಿ (ತಾ), ಪು.೩೯೬ ಚಾ.ವಿ.ವ.೪೧, (ಕ್ರ.ಶ.೧೧೧೫) ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ

೧೨೭. ಅದೇ, ಕೊಟ್ನಕಲ್ಲು ಹಡಗಲಿ(ತಾ), ಪು.೪೦೮, ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ, ೧೧ನೇ ವರ್ಷ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮)

೧೨೮. ಅದೇ, ಹೊಳೆಗುಂದಿ ಹಡಗಲಿ(ತಾ), ಪು.೪೨೭, ಚಾ.ವಿ.ವ.೧೭(೧೮೯೭), (ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ)

೧೨೯. ಅದೇ, ಮೋರಿಗೇರಿ ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ(ತಾ), ಪು.೨೮೮

೧೩೦. ಅದೇ, ಕುರಗೋಡ ಬಳ್ಳಾರಿ (ತಾ). (ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ದೇವ ಮತ್ತು ಸೋ I). ಪು.೫೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮

೧೩೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ಮುಳುಗುಂದ ಗದಗ (ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ). ನಂ.೨೨, ಪು.೯೨, (ತ್ರೈ.ಮ ಅಥವಾ ಸೋ I)

೧೩೨. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಅನುಶಾಸನ, ಸಂ-೧, ಸರಡಗಿಯ ಶಾಸನಗಳು, ಸರಡಗಿ, ಪು.೪೧

೧೩೩. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು, ಹೊಡಂ (ತ್ರೈಮಲ್ಲ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫), ಪು.೮೪

೧೩೪. ಅದೇ, ಕಡೆಗಂಟ, ಅಫಝಲಪುರ(ತಾ), ಪು.೪೦, ತೈ.ಮಲ್ಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮

೧೩೫. ಅದೇ, ಹಂದರಕಿ, ಚಿತ್ತಾಪೂರ (ತಾ), (ತ್ರೈ.ಮ) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮), ಪು.

೧೩೬. ಅದೇ, ಕುಳಗೇರಿ ಜೇವರ್ಗಿ (ತಾ), ಪು.೩೦೫, (ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ)

೧೩೭. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ಇಂಡಿಯಾ, ಸಂ.೨೫, ನಂ.೧, ಕೊಂಡಗುಳಿ, ಪು.೭೧, ೧೯೯೯, ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫)

೧೩೮. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳು, ನಡಾಲ, ಪು.೪೧೨, ಶಹಾಪುರ(ತಾ)

೧೩೯. ಅದೇ, ನಂ.೩೬, ಹಲಕರಟ (ನೂರ್ಮಡಿ ತೈ.ದೇವ) (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೮), ಚಿತ್ತಾಪುರ(ತಾ) ಪು.೨೨೩

೧೪೦. ಅದೇ, ನಂ.೪೦, ಹಂದರಕಿ (ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨), ಪು.೨೪೪, ಚಿತ್ತಾಪುರ (ತಾ)

೧೪೧. ಅದೇ, ನಂ.೪೧, ಕೆಲ್ಲೂರು, ಬೆಂಚೋಳಿ(ತಾ), ೧೧೩೫, ಕಳಚೂರಿ ಸೋವಿದೇವ

೧೪೨. ಅದೇ, ಗೋಗಿ ೫, ಸಹಪೂರ (ತಾ), (ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯)

೧೪೩. ಅದೇ, ತುಮಕೂರು ನಂ.೯, ತಾ.ಶಹಪೂರ, ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ

೧೪೪. ಅದೇ, ನಂ.೩೯, ಹಂದರಕಿ, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮, ಚಿತ್ತಾಪುರ(ತಾ)

೧೪೫. ಅದೇ, ನಂ.೩೯, ಹಂದರಕಿ, ಚಿತ್ತಾಪೂರ ತಾ. ಪು.೨೩೮

೧೪೬. ಅದೇ, ನಂ.೩೯, ಹಂದರಕಿ, ಚಿತ್ತಾಪುರ ತಾ. ಪು.೨೩೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮, ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ

೧೪೭. ಅದೇ, ನಂ.೩೯, ಹಂದರಕಿ, ಚಿತ್ತಾಪುರ ತಾ. ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮

೧೪೮. ಅದೇ, ನಂ.೧೭, ಸೇಡಂ, ಸೇಡಂ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭ (ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ), ಪು.೫೦೦

೧೪೯. ಅದೇ, ನಂ.೫, ಸಯ್ಯದ ಚಿಂಚೋಳಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ (ತಾ), (ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨) ಪು.೫೩೫

೧೫೦. ಅದೇ, ಬೆನಮಿಳ್ಳ, ಅಫಝುಲಪುರ(ತಾ), ಅಹವಮಲ್ಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೮, ೧೨೮೯, (ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ - ತರ್ದವಾಡಿಯ ಧನ ಸಂಗ್ರಹಕ), ಪು.೫೧೬

೧೫೧. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೨೭ ಹೊಡಂ, ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ, ಸೋ.ವ.ಳ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫, ಅಳಂದ, ಪು.೮೪

೧೫೨. ಅದೇ, ನಂ.೨೪, ಕುಳಗೇರಿ ಜೇವರ್ಗಿ(ತಾ), ಜಿ.ಮಲ್ಲ - ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ, ಪು.೩೦೫

೧೫೩. ಅದೇ, ನಂ.೨೧, ತೇಂಗಳಿ, ಚಿತ್ತಾಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨

೧೫೪. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.೫, ಸಂ. ಗೋಪಾಲ್ ಬಿ.ಆರ್., ನಂ.೨೩, ತಿಳುವಳ್ಳಿ, ಹಾನಗಲ್ (ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), (ಸೋIII, ೧೧೨೯(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೯)

೧೫೫. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.V, ನಂ.೨೩, ತಿಳುವಳ್ಳಿ, ಹಾನಗಲ್ (ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), (ಸೋ III - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೯) ಪು.೮೮

೧೫೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧೧, ಸಂ.೨, ಪು.೨೯

೧೫೭. ಅದೇ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧೧, ಸಂ.೨, ಪು.೨೦೧

೧೫೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IXi(i), ನಂ.೨೨೧, ತೊಗರಕುಂಟ, ಧರ್ಮಾವರಂ(ತಾ), ಅನಂತಪುರ(ಜಿ)

೧೫೯. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೧೮, ಏವೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪, ಪು.೪೬ (ಕಳಚೂರ್ಯ-ಸೋವಿದೇವ)

೧೬೦. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೩೫, ಹಲಕರಟ ಚಿತ್ತಾಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೬, ಪು.೨೨೫

೧೬೧. ಅದೇ, ನಂ.೩೯, ಹಂದರಕಿ, ಚಿತ್ತಾಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮, ತ್ರಿ.ಮ

೧೬೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕುಡಿತಿನಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ), ಪು.೩೭

೧೬೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೭೭ ಮುಳುಗುಂದ, ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ತೈ.ಮ(ಸೋಳು), ಶಕ.೯೮೪), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨

೧೬೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೧೦, ಪ್ಪದಕಲ್, ಬಾದಾಮಿ(ತಾ), ಬಿಜಾಪುರ(ಜಿ), ಪು.೧೦೭, ಭುವನೈಸಮಲ್ಲ(ಸೋII), ಶಕ-೯೯೨(೧೦೭೦)

೧೬೫. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೯೦

೧೬೬. ಎಲಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೨೩೪

೧೬೭. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೩

೧೬೮. ಅದೇ, ಪು.೨೨೩

೧೬೯. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೯೦

೧೭೦. ಎಫಿಗ್ರಾಫಿ ಇಂಡಿಕಾ, XII, ಪು.೨೭೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭

೧೭೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೯೦

೧೭೨. ಕುಂದಣಗಾರ, ಕೆ.ಜಿ., ನಾರ್ದರ್ನ ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸೆನ್ಸ್ ಆಫ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೋಲ್ಹಾಪೂರ ಸ್ಟೇಟ್, ಪು.೫೮

೧೭೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.X(ii), ನಂ.೮೪, ಹೊಂಬಳ, ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲದೇವ, ಶಕ.೯೭೧, (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯)

೧೭೪. ಅದೇ, ಸಂ.Xi(i), ನಂ.೮೭, ಬೆಂತೂರ, ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), (ಸೋ I, ಶಕ-೯೭೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯)

೧೭೫. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.೬, ನಂ.೮, ಮೇದೂರ, ಹಿರೇಕೆರೂರ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ)

೧೭೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೬೫, ಹೊಸೂರ ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), (ಜ.ಮಲ್ಲ II ಶಕ-೯೫೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೯)

೧೭೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಮೋರಿಗೇರಿ, ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ(ತಾ), (ಸೋ I), ಪು.೨೮೮

೧೭೮. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಹಗರಟಗಿ, ಪು.೧೭೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೩

೧೭೯. ಅದೇ, ಏವೂರು ನಂ.೧೫, ಪು.೧೭೦

೧೮೦. ಅದೇ, ನಂ.೨೨-೨೩, ಕಳ್ಳೇರಿ, ಪು.೧೭೦

೧೮೧. ಅದೇ, ನಂ.೯೫,. ಹುಣಸಗಿ, ಸುರೆಪುರ(ತಾ), ಪು.೧೭೦

೧೮೨. ಅದೇ, ಹಗರಟಗಿ, ಪು.೧೭೦

೧೮೩. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.V, ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ನಂ.೨೩, ತಿಳುವಳ್ಳಿ, ಹಾನಗಲ್(ತಾ), (ಸೋ II, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೯)

೧೮೪. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.V, ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ನಂ.೧೦೩, ತಿಳುವಳಿ, ಹಾನಗಲ್ (ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ)

೧೮೫. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.V ನಂ.೨೧, ತೇರದಾಳ ಜಮಖಂಡಿ(ತಾ) ಬಿಜಾಪೂರ (ಜಿ.ಬಾಗಲಕೋಟೆ), ಪು.೮೩

೧೮೬. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕರ್ಜಗಿ, ಪು.೮೮೧, (ಸಂ) ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ

೧೮೭. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೇಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕರ್ಜಗಿ, ಪು.೯೯೧

೧೮೮. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.V Section- miscellaneous Records) ನಂ.೯೯, ತೇರದಾಳ, ಜಮಖಂಡಿ ತಾ., ಬಿಜಾಪುರ ಜಿ., ಬಾಗಲಕೋಟೆ(ಇಂಚು), (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೭), ಪು.೩೦೨

೧೮೯. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಭೀಮರಾಯನಗುಡಿ, ಚಿಂಚೋಳಿ(ತಾ), ಪು.೭೪೭ (ಸೋ I, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೧)

೧೯೦. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಅಮ್ಮಿನಭಾವಿ, ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ಪು.೮೮೭

೧೯೧. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೨೩೪

೧೯೨. ಅದೇ, ಪು.೨೩೪

೧೯೩. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.VI, ಮಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ, ಪು.೨೯, ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦

೧೯೪. ಕೆ.ಆಯ್., VI, ಸಂ., ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲ ಟಿ.ಆರ್ ., ಮಲಘಾಣ ಸಿಂದಗಿ(ತಾ), ಬಿಜಾಪುರ(ಜಿ), ೧೯೭೩, ಪು.೩೯

೧೯೫. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೯೮, ಹೆಮ್ಮಡಗಿ, ಪು.೨೧೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨

೧೯೬. ಅದೇ, ನಂ.೯೫, ಹುಣಸಗಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೬, ಪು.೨೦೪

೧೯೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XIV, ನಂ.೧೬೬, ಯಳವಾರ, ಬಾಗೇವಾಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೨

೧೯೮. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಕಾಕಂಡಕಿ, ಬಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯

೧೯೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೬೯, ಕೊಂಡಗುಳಿ, ಸಿಂದಗಿ(ತಾ), ೧೧೦೭

೨೦೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧,** ಕುಡಿತಿನಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ(ತಾ), ಪು.೩೨, (ತ್ರೈ.ಮ.ಚಾ. ವಿ.ವ.೨೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯)

೨೦೧. ಅದೇ, ಹಚ್ಚೋಳ್ಳಿ ಸಿರಗುಪ್ಪ(ತಾ), (ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲದೇವ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ, ತಪಾ.ಪು.ವ-೩೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭) ಪು.೧೦೨

೨೦೨. ಅದೇ, ಕಂಚುಗಾರ ಬೆಳ್ಗಲ ಗ್ರಾಮ, ಸಿರಗುಪ್ಪ(ತಾ), (ಅಹವಮಲ್ಲದೇವ, ಶಕ.೯೦೩), ಪು.೧೧೬

೨೦೩. ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಕಂಬಾರ ಆನಂದ, **ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಶನ್ ಫ್ರಮ್ ಸೋಲ್ಲಾಪುರ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್,** ನಂ.೧೩, ಪು.XLViii, ೧೯೮೮

೨೦೪. ಅದೇ, ಪು.XLViii, ನಂ.೫, ವೆಂಗಿಶಾಸನ, ಬಿಜ್ಜಳ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨)

೨೦೫. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧,** ಅಂಬಳಿ, ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ(ತಾ)

೨೦೬. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.VI, (ಸಂ) ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್ ., ಸೋ I. ಶ.ಕ.೯೬೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭, ಪು.೧೯

೨೦೭. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ(ಸ), **ಮುದನೂರು ಮತ್ತು ಯಡ್ರಾಮಿ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೧೪, ಯಡ್ರಾಮಿ, ಪು.೬೭

೨೦೮. ಅದೇ, ನಂ.೧೧, ಯಡ್ರಾಮಿ, ಪು.೬೩

೨೦೯. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೯೭,

೨೧೦. ಅದೇ, ಪು.೩೯೭

೨೧೧. ಅದೇ, ಪು.೩೯೩

೨೧೨. ಅದೇ, ಪು.೩೯೩

೨೧೩. ಅದೇ, ಪು.೩೬೨

೨೧೪. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಸಂ.೩೮,** ನರೇಂದ್ರ, ಪು.೬೨

೨೧೫. ಅದೇ, ಸಂ.೨೬, ತೇಗೂರಶಾಸನ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಾಂಡಲಿಕ, ಗೋವಾ, ಕದಂಬರ ೩ನೇ ಗೂವಲದೇವ, ಪು.೪೩

೨೧೬. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು**, ನಂ.೪೮, ಬೋಕ್ಯಾಪುರ, ಪು.೮೬ ಎಸ್.ಐ.ಐ.X.V ೨೩೦, ಬೋಕ್ಯಾಪುರ, ೨ನೇ ಜಯಕೇಶಿ ಪತ್ನಿ ಮೈಳುದೇವಿ ಗೋವಾ, ಕದಂಬ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೩

೨೧೭. ರಾಜೇಂದ್ರ, **ಮೇಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೪೯, ಮತ್ತು ೬೩. (ಕಲ್ಕೇರಿ ಹಿರಿಯ ಕೋಲು)

೨೧೭ಅ. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XV(ii), ನಂ.೫೭, ೮೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ (ಡಂಬಳ ಮುಂಡರಗಿ, ಗದಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಿತ್ತು)

೨೧೮. ಕೆ.ರಮೇಶ್ ಕೆ.ವಿ ಮತ್ತು ಸ್ಯಾಂಪತ್ ಎಂ.ಡಿ(ಸಂ), **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೋಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ**, ಸಂ.೨೫, ಕೊಂಡಗುಳಿ ಶಾಸನ ನಂ.೧, ೧೯೯, ಪು.೨೭

೨೨೯. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.೪, ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ನಂ.೩೪, **ಮಂಗಳವೇಡ ಶಾಸನ**, ಸಾಂಗಲಿ(ಜಿ), ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಪು.೧೪೩ (ಕಂಚಾರಿ ಜೋಗಮರಸ)

೨೨೦. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ **ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು**, ನಂ.೨, ಆಫ್ ಜಲಪುರ, ಪು.೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭

೨೨೧. ಅದೇ, ನಂ.೫, ಗೊಬ್ಬೂರು, ಅಫಜಲ್ ಪುರಾ(ತಾ), ಪು.೧೫

೨೨೨. ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ದಿ ಸೇವೂಣಾಸ್ (ದಿ ಯಾದವಾಸ್ ಆಫ್ ದೇವಗಿರಿ), ಪು.೨೩೨

೨೨೩. ಅದೇ, ಪು.೨೩೨

೨೨೪. ಅದೇ, ಪು.೨೨೩

೨೨೫. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು**, ನಂ.೧೦, ಮಣ್ಣೂರ, ಅಫಜಲ್ ಪುರ(ತಾ), ಪು.೨೬

೨೨೬. ಅದೇ, ನಂ.೨೦, ಕುಳಗೇರಿ, ಜೇವರ್ಗಿ(ತಾ), ಪು.೨೯೬, (ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ.೧೧೦೫)

೨೨೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i) ಚಿಂಚಲ ನಂ.೧೦೮, ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ಸು.೧೦೫, ಭುವನೈಕಮಲ್ಲ (ಸೋ II), ಶ.೯೯೧(೧೦೦೯)

೨೨೮. ಅದೇ, ಸಂ.Xi(i), ನಂ.೮೭ ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾ., ದಾರವಾಡ(ಜಿ), ಶಕ.೯೯೫, ೧೦೫೩

೨೨೯. ಎಲೆಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೨೭೪

೨೩೦. ಅದೇ, ಪು.೨೭೪

೨೩೧. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು**, ಸಂ.೩೮, ಕುಳಗೇರಿ, ಜೇವರ್ಗಿ(ತಾ), ಪು.೩೨೨

೨೩೨. ಅದೇ, ನಂ.೪೬, ಗುವ್ವಾರ, ಜೇವರ್ಗಿ (ತಾ), ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ

೨೩೩. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ **ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು**, ನಂ.೪೫, ಕೊಂಡಗುಳ, ಜೇವರ್ಗಿ(ತಾ), ಪು.೩೩೮

೨೩೪. ಅದೇ, ನಂ.೧೩, ಧರಿಯಾಪುರ, ಶಹಾಪೂರ(ತಾ), ಪು.೪೧೦, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೪

೨೩೫. ಅದೇ, ನಂ.೧೪, ನಡಾಲ, ಶಹಾಪುರ(ತಾ), ಪು.೪೧೧, ಪು.೧೨ನೇ ಶತಮಾನ

೧೩೬. ಅದೇ, ನಂ.೨೫, ಮುಡಬಾಳ, ಶಹಾಪೂರ(ತಾ), ಪು.೪೨೭, ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ (ಶಕ-೯೮೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೭)

೨೩೭. ಅದೇ, ನಂ.೧೯, ಮುದ್ರಿಕೆ, ಶಹಾಪೂರ(ತಾ), ಪು.೪೧೯ (ತ್ರೈಮಲ್ಲ) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೭

೧೩೮. ಹೊರೇಮಠ, ಬಿ.ಆರ್.ಮತ್ತು ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ(ಸಂ), ಮುದನೂರು ಮತ್ತು ಯಡ್ರಾಮಿ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.೮

೨೩೯. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಅನುಶಾಸನ-೧, ಕವತಾಳ, ಮಾನ್ವಿ(ತಾ), ರಾಯಚೂರು(ಜಿ), ಪು.೨೯೮, ಯಾದವ ಜೈತುಗಿ, (ಶಕ.೧೧೨೧) ಮಾಂಡಳೀಕ ಅಹಿಹಯ ಹುಲ್ಲರಸದೇವನ ಮಗ ಮಲ್ಲದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆ

೨೪೦. ಅದೇ, ನಂ.೩, ಇಂಗಳಗಿ, ಶಹಾಪುರ(ತಾ), ಪು.೩೯೩, (೧೨ನೇ ಶತಮಾನ)

೨೪೧. ದೇವರ ಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೨೧೮, ಆನೆಗೊಂದಿ, (ಗಂಗಾವತಿ ತಾ.) ಪು.೩೩೩

೨೪೨. ಅದೇ, ಪು.೩೩೩

೨೪೪. ಅದೇ, ಪು.೩೩೩

೨೪೫. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ**, ಕೆಲ್ಲೂರ ಶಾಸನ, ಪು.೩೦೧ (೧೧೨೬ A.D)

೨೪೬. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಶತಮಾನದ ಸಂಶೋಧನೆ, ಮಹಾಪುರಾಣ**, (ಕನ್ನಡ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ ಜಾನಪದ ಕೃತಿ), ಪು.೯೮

೨೪೭. ಅದೇ, ಪು.೯೯

೨೪೮. ಅದೇ, ಪು.೧೦೦

೨೪೯. ಅದೇ, ಪು.೧೦೧

೨೫೦. ಅದೇ, ಪು.೧೦೬

೨೫೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೯೭, ಕಟ್ಟೆಬೆನ್ನೂರ, ಹಡಗಲಿ(ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ), ಪು.೬೮

೨೫೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೨೧, ರೂಗಿ ಇಂಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೯

೨೫೩. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ**, ತೇಂಗಳಿ, ಚಿತ್ತಾಪೂರ (ತಾ), ಪು.೭೨೬

೨೫೪. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಅನುಶಾಸನ, ಸರಡಗಿಯ ಶಾಸನಗಳು**, ಪು.೪೦

೨೫೫. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ**, ಕಳಗೇರಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೫, ಪು.೩೯೮, ಜೇವರ್ಗಿ(ತಾ)

೨೫೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX ನಂ.೩೯, ದೇವೂರ, ಸಿಂದಗಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪

೨೫೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XViii, ನಂ.೪೦, ಕಾಕಂಡಕಿ, ವಿಜಾಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೪

೨೫೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೧೪೯, ಸಂಖ ಇಂಡಿ(ತಾ), (ಕು.ಬಿಜ್ಜಳ)

೨೫೯. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.VI, ಹಿರೇಕೆರೂರ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ಪು.೨೧(ಸೋ I) ೧೦೫೪

೨೬೦. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಅನುಶಾಸನ, ಮುಳುಗುಂದದ ಹೊಸ ಶಾಸನಗಳು**, ಪು.೧೫೩

೨೬೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.Xi(i), ಬಳಗಾನೂರ ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ಪು.೮೬

೨೬೨. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ**, ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ, ನವಲಗುಂದ(ತಾ), ಪು.೮೮೧

೨೬೩. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ**, ಪು.೬೮೭ ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೦೩, ಮೈಲಾರ(ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ)

೨೬೪. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ**, ಕೆಲ್ಲೂರ ಶಾಸನಗಳು, ಸು.೧೨ನೇ ಶತಮಾನ, ಪು.೬೮೭

೨೬೫. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.VI, ನಂ.೧೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೩

೨೬೬. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., **ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್**, ಪು.೯೭

೨೬೭. Corpus inscriptions indicaram, (CII), VI, no.೪೮, ೧೧೨೬

೨೬೮. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್, ಪೃ.೯೭

೨೬೯. ಅದೇ, ಪೃ.೯೭, ೧೯೯೪

೨೭೦. ಜಗದೀಶ, ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ II, ೧೧೪೨, ಗದಗ, ಕಣವಿ, ಪು.೬೪, ೨೦೦೫

೨೭೧. ಅದೇ, ಪು.೬೩, ರೋಣ, ಮಲ್ಲಾಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೬, (ತೈ III)

೨೭೨. ಅದೇ, ಪೃ.೯೩, ಗದಗ ಮತ್ತು ಬಳಗಾನೂರನಲ್ಲಿತ್ತು, (ತೈ.ಮಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬಲ್ಲಾಳ)

೨೭೨ಅ. ಬೋಗಪ್ಪ ಗುರುಬಸಪ್ಪ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೫, ಪು.೨೧೦

೨೭೩. ಅದೇ, ಪು.೨೧೦

೨೭೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.೧೧, ನಂ.೨೧೯

೨೭೫. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೬೫

೨೭೬. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೬೫

೨೭೭. ಜಗದೀಶ-ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪೃ.೯೪

೨೭೮ಅ. ಎಸ್.ಐ.ಐ. ಸಂ.XX, ನಂ.೨೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪

೨೭೮ಆ. ಅದೇ, ಸಂ.XX, ನಂ.೩೯, ದೇವೂರ(ಸಿಂದಗಿ ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪

೨೭೮ಇ. ಅದೇ, ಸಂ.Xiii, ನಂ-೪೦, ಕಾಕಂಡಕಿ(ವಿಜಾಪುರ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೪

೨೭೮ಈ. ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ, ಕೊಂಡಗುಳಿ, (ಸಿಂದಗಿ ತಾ.)

೨೭೯. ಜಗದೀಶ, ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೭೬

೨೮೦. ಅದೇ, ಪೃ.೯೬

೨೮೧. ಅದೇ, ಪೃ.೯೩-೯೪

೨೮೨. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, (ಸಂ)ಪಾಟೀಲ ಎಂ.ವಿ., ಪು.೬೮೭

೨೮೩. ಅದೇ, ಪು.೬೮೭

೨೮೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೯೩

೨೮೫. ಅದೇ, ಪು.೩೯೨, ೧೯೬೬

೨೮೬. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೮, ಏವೂರು, ೧೦೭೭, ಪು.೨೫

೨೮೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೯

೨೮೮. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್., Ii, ೭೩, ೧೦೪೦ A.D., ೬೩, ೧೦೨೬ A.D, ಶಕ. ೯೬೧ ಬಿಕೆಯ್ I-೭೩ ಬೇಲೂರು ಶಾಸನ, ಬಾದಾಮಿ(ತಾ), ಬಿಜಾಪುರ(ಜಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೦ ಬಿಕೆಆಯ್ -೬೩ ಅಸುಂಡಿ, ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ೧೦೨೬, ಜಿ.II

೨೮೯. ಕೆ.ಆಯ್ ಸಂ.VI ಮಟ್ಟಿಹಳ್ಳಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರ(ತಾ), ಧಾರವಾಡಿ (ಜಿ), ಸಂ.ಗೋಪಾಲ ವಿ.ಆರ್., (ಸೋ.II ಶಕ.೯೯೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೩)

೨೯೦. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೬೩ ಅಥವಾ ಇಂಡಿಯನ್ ಎಂಟಿಕ್ವೇರಿ VIII, ಪು.೧೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೮

೨೯೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೯೩

೨೯೨. **ಕಾಫರ್ ಪ್ಲೇಟ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್ ಫ್ರಮ್ ಕರ್ನಾಟಕ ರಿಸೆಂಟ್ ಡಿಸ್ಕವರೀಜ್,** ಹರಿಹಳ್ಳ ಪ್ಲೇಟ, ಪು.೫೩, ಶಕ.೯೬೯, ೧೦೪೭ A.D.

೨೯೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧,** ಸಂ.೧೧, ಕುರುವತ್ತಿ, ಹಡಗಲಿ(ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ), (ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲ), ಪು.೩೧೨, ೧೦೮೯

೨೯೪. ಅದೇ, ಕೋಗಳಿ, ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ (ತಾ), ತ್ರೈ.ಮ.ಶಕ.೯೭೭(೧೦೫೫), ಪು.೨೬೭

೨೯೫. ವೀರಣ್ಣ ಸೀ., **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ,** ಪು.೭೪, ೧೯೮೬

೨೯೬. ಅದೇ, ಪು.೭೫

೨೯೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧,** ದುಗ್ಗವತಿ, (ತಾ) ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ಪು.೫೧೯

೨೯೮. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.V, (ಸಂ) ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ತಿಳವಳ್ಳಿ ಹಾನಗಲ್ (ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ), ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ II, ೧೦೫೦, ಪು.೧೦೭

೨೯೯. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ನಂ.೧೯, ಐವೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯, ಪು.೬೮

೩೦೦. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ,** ಆಸುಂಡಿ, (ಸಂ), ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ, ೧೯೯೫, ಗದಗ (ತಾ), ಪು.೮೪೯, (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೪)

೩೦೧. ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಆರ್., ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೪೯. (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೧೩೩೬)

೩೦೨. ಅದೇ, ಪು.೧೪೯

೩೦೩. ಅದೇ, ಪು.೧೪೯

೩೦೪. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೨

೩೦೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.XX, ೧೪೯, ಸಂಖ ತಾ. ಇಂಡಿ, ಬಿಜ್ಜಳ, ಕಲಚೂರಿ

೩೦೬. ಅದೇ, ಸಂ.XViii, ೧೬೧, ವಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪

೩೦೭. ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ದಿ ಸೇವೂಣಾಸ್ (ದಿ ಯಾದವಾಸ್ ಆಫ್ ದೇವಗಿರಿ), ಪು.೨೩೨

೩೦೮. ಅದೇ, ಪು.೨೩೩

೩೦೯. ಅದೇ, ಪು.೨೩೨

೩೧೦. ಅದೇ, ಪು.೨೩೨

೩೧೧. ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂ.೨೭, ಸಂ.೪, ಸಂಗಮದ ಶಾಸನಗಳು, ಲೇಖಕಿ-ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಪು.೧೨೬

೩೧೨. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು,** ವಡಗೇರಿ, ತಾ. ಜೇವರ್ಗಿ (ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭, ಪು.೩೮೨

೩೧೩. ಅದೇ, ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳು, ಅಣಬಿ, ಶಹಾಪುರ(ತಾ), ಪು.೩೯೧ (ಶಕ-೯೭೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೪), ಜ.ಮಲ್ಲ

೩೧೪. ಅದೇ, ಕುಳಗೇರಿ, ತಾ.ಜೇವರ್ಗಿ, ಪು.೨೯, (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೫)

೩೧೫. ಧಾ.ಜಿ.ಶಾ.ಸೂ. ನಂ.೬೫, ಪು.೧೬೦

೩೧೬. **ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ಸಿಂಗನಹಳ್ಳಿ, ಧಾರವಾಡ(ತಾ.ಜಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೩-೧೦೨೪, ಪು.೧೪೭-೧೪೮

೩೧೭. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ಏವೂರು, ಪು.೨೧೭, ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ

೩೧೮. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಅನುಶಾಸನ ಸಂ.೧,** ನಂ.೮, ಏವೂರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭, ಪು.೨೫

೩೧೯. ಅದೇ, ಮರಗೋಳ, ಯಾದಗಿರಿ(ತಾ), ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ(ಜಿ), (ತ್ರೈ.ಮ.೧ಸೋ, ಟೇಕಾಚಾರ್ಯ ಗುಡಿಹತ್ತಿರ), ಪು.೨೮೪

೩೨೦. ಅದೇ, ಬೆಳಗುಂದಿಯ ಶಾಸನಗಳು, ತಾ.ಯಾದಗಿರಿ, ಜಿ. ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ, ಪು.೨೮೨, (ತ್ರೈ.ಮಲ್ಲ, ಸೋ ೧) (ಶಕ-೯೮೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೦)

೩೨೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ix(i), ನಂ.೨೪೯, ಕೋಲೂರ (ತಾ.ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ), ಪು.೨೫೮

೩೨೨. ಅದೇ, ix(i), ನಂ.೧೫೯, ಸಿರಗುಪ್ಪ, ತಾ.ಸಿಂದಗಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨

೩೨೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨,** ಕೊಪ್ಪಳ, ನಂ.೫೪, ಪು.೫೩

೩೨೪. ಅದೇ

೩೨೫. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೨೯, ಕೂಡಲಗಿ, ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ

೩೨೬. ಕೆ.ಆರ್.ಸಂ.V, ನಂ.೫, ಅಣ್ಣಿಗೇರೆ, ತಾ.ಸಿದ್ದಾಪುರ, ಜಿ.ಉ.ಕನ್ನಡ, ೧೯೪೪-೪೫, ಪು.೫೩ ಮತ್ತು ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಅನುಶಾಸನ, ಬೆಳಗುಂದಿಯ ಶಾಸನಗಳು, ಯರಗೋಳಶಾಸನ, ಪು.೨೮೪

೩೨೭. ಅದೇ, ಅನುಶಾಸನ, ನಂ.೩,(ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದಿನ), ನವಿಲೆಶಾಸನ, ಧಾರವಾಡ ಜಿ., ಪು.೧೯೨

೩೨೮. ಅದೇ, ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ, ನವಲಗುಂದ ತಾ., ಧಾರವಾಡ ಜಿ., ಪು.೧೭೬ (ದನ್ನುಗಿ ದಂಡ, ಬಸವಣ್ಣ ಗುಡಿ ಮುಂದಿನ ಶಾಸನ)

೩೨೯. ಅದೇ, ಮುಳುಗುಂದದ ಹೊಸಶಾಸನಗಳು, (ಅನ್ನದಾನಿ ಮಠದ ಶಾಸನ, ಪ್ರಾಚೀನ, ಪು.೧೫೨, ಸ್ವಯಂಭೂ ದೇವಾಲಯ)

೩೩೦. ಅದೇ, ಅನುಶಾಸನ, ರಾಜನಕೋಳೂರು, ಸುರಪುರ ತಾ., ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ (ಜಿ), ಪು.೨೯

೩೩೧. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೧,೪೫, ೫೬

೩೩೧ಅ. ಅದೇ, ಪು.೩೨

೩೩೨. ಅದೇ, ಪು.೪೯(ಮೆರಕ್ಕಾ ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಅವನಿತ)

೩೩೨ಅ. **ಜನರಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ,** (ಸೋಸಿಯಲ್ ಸಾಮಿನ್ಸ್) ಲೇಖನ : ‘A unique inscription’, ಲೇ.ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ೧೯೬೨

೩೩೨ಆ. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.೧೮, ನಂ.೯೮

೩೩೩. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., **ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್,** ಪು.೧೦೧

೩೩೪. ಅದೇ, ಪು.೯೬

೩೩೫. ಅದೇ, ಪು.೯೬

೩೩೬. ಅದೇ, ಪು.೯೬

೩೩೭. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೬೭

೩೩೮. ಅದೇ, ಪು.೨೬೭

೩೩೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ. ಸಂ.IX(i), ನಂ.೫೩, ಕುರುಗೋಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೭೫೦

೩೪೦. ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಸ್. ಕುರುಗೋಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಳತೆಗೋಲಿನ ಒಂದು ಪ್ರತಿನಿಧಿಕ ಕೆತ್ತನೆ, ಸತ್ಯಶುದ್ಧಕಾಯಕ, ಸಂ.೧, ಸಂ.೬, ಪು.೭೩-೭೪

೩೪೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೪೯, ಕೋಳೂರು, (ತಾ.ಜಿ. ಬಳ್ಳಾರಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭

೩೪೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ಪು.೬೦

೩೪೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕುರಗೋಡ, ಕುಡಿತಿನಿ

೩೪೪. ಅದೇ, ರಟ್ಟಿನಕಲ್ಲು ಹಡಗಲಿ(ತಾ)

೩೪೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ಪು.೬೦

೩೪೫ಅ. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೪೮-೩೫೮, ಪು.೩೪೮-೩೫೦

೩೪೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೧೨, ಶಕ-೯೪೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೩೪೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ.IX(i), ನಂ.೭೫, ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ

೩೪೭ಅ. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಅಂಬೂರ, ತೆಲಬಾಗಿಲ, ದುಗ್ಗವತಿ ಗ್ರಾಮಗಳು, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಹಂಪಿ, ಪು.೯೯, ೧೦೦, ೪೯೪ ಮತ್ತು ೪೦೮

೩೪೭ಆ. ಜಗದೀಶ, ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೨೫, ದಾವಣಗೆರೆ, ಆನೆಕೊಂಡಗಳಲ್ಲಿತ್ತು. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨

೩೪೮. ದೇವರ ಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ನಾರಿಹಳ್ಳಿ(ತಾ), ಸೊಂಡೂರ (ಶಕ-೯೬೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭)

೩೪೯. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಅನುಶಾಸನ, ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಕೆಲ್ಲೂರು-೧, ಪು.೨೫-೨೬

೩೪೯ಅ. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ ಅನುಶಾಸನ, ಹಗರಟಗಿ ನಾಡು ಮತ್ತು ಹಗರಟಗಿ ಶಾಸನಗಳು, ನಂ.೪, ಹಗರಟಗಿ, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ(ಪೆರ್ಮಾಡಿರಾಯ), ಪು.೬೯

೩೫೧. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು, ಕೌಂಟಿಶಾಸನ, ಜಿ.ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ, ಪು.೮೧

೩೫೨. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಅನುಶಾಸನ, ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.೨೭

೩೫೩. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., ನಾರ್ದರ್ನ ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಸ್ಟೇಟ್, ಪು.೧೦೭

೩೫೩ಅ. ಅದೇ, ಪು.೧೦೭-೧೦೮, ೧೯೩೯

೩೫೪. ಜಗದೀಶ, ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೯೩

೩೫೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xv(iii), ನಂ.೧೧೫, ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ, ನವಿಲುಗುಂದ ಧಾರವಾಡಗಳಲ್ಲಿ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೫), ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.xi(i), ನಂ.೯೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೫

೩೫೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೦೪, ೧-೩೫, ೩೬, ನಂ.೨೪೮, ಮೋರಿಗೇರಿ, ಹೆಚ್.ಬಿ.ಹಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಅಲಬೂರುಗಳಲ್ಲಿ

೩೫೭. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು, ಮರ್ತೂರು, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ(ತಾ), ಪು.೯೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩

೩೫೮. ಅದೇ, ಹುಣಸಿಹಡಗಲಿ, ಚಿತ್ತಾಪೂರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯, ಚಾ.ವಿ.ವ.೨೩

೩೫೮ಅ. ಕುಂದಣಗಾರ, ಕೆ.ಜಿ., ನಾರ್ದರ್ನ ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್‌ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ್ ಸ್ಟೇಟ್, ಪು.೫೮

೩೫೯. ಅದೇ, ಕುಳಗೇರಿ, ಜೇವರ್ಗಿ(ತಾ), ಪು.೩೨೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೫

೩೬೦. ಅದೇ, ನಡಾಲ ೧೨ನೇ ಶತಮಾನ, ಪು.೪೧೨

೩೬೧. ಅಸ್ಕಿ ಬೋಗಪ್ಪ ಗುರುಬಸಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆ; ಪು.೨೧೦, ೨೦೦೫

೨೬೨. **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲಾ,** (ಸಂ) ಎಂ.ಬಿ.ಪಾಟೀಲ, ೧೯೯೫, ಕರ್ಜಗಿ ಶಾಸನ, ಪು.೬೯೧

೩೬೩. ಎ.ಆರ್.ಆಯ್.ಇ, ೧೯೭೮-೭೯, ಬಿ.ನಂ-೧೭೦

೨೬೩ಅ ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೨೭(ಗಂಡಸಿ, ಅರಸೀಕೆರೆ, ಹಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಿತ್ತು)

೩೬೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ.XVIII, ನಂ.೧೬೧, ಬಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ ಮತ್ತು ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರ್ ಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೨೭

೩೬೫. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೨೭

೩೬೬. ಅದೇ, ಪು.೨೬ (ಏವೂರು, ಸುರಪುರ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾಗಳಲ್ಲಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭)

೩೬೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ನಂ.೩೨೫, (ಕುರವತ್ತಿ ಹಡಗಲಿ, ಬಳ್ಳಾರಿಗಳಲ್ಲಿತ್ತು) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೫

೩೬೮. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರ್‌ಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೨೯, ೧೦೧೯(ಹಲಸಿ, ಸೊರಬ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ)

೩೬೯. ಅದೇ, ಪು.೨೯ (ಕುರುಗೋಡು, ಬಳ್ಳಾರಿಗಳಲ್ಲಿ)

೩೭೦. ಅದೇ, ಪು.೨೯ (ಹುಲಗುಂದ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೮)

೩೭೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ.XI(ii), ನಂ.೩೭೦, ೧-೭೮

೩೭೨. ಜಗದೀಶ, ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೩೧

೩೭೩. ಅದೇ, ಪು.೩೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೭

೩೭೪. ಅದೇ, ಪು.೩೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೪(ನಾಗಾವಿ, ಚಿತ್ತಾಪುರಗಳಲ್ಲಿ)

೩೭೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೫೩, ೧.೬೮, ೬೯

೩೭೬. ಅದೇ, ಸಂ.IX(i), ನಂ.೭೯೭, ೧-೪೩

೩೭೭. ಅದೇ, ಸಂ.XV(iii), ನಂ.೯೬, ೧-೫೦

೩೭೮. ಕೆ.ಆಯ್. ಸಂ.V, ನಂ.೫೨, ೧-೪೦

೩೭೯. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರ್ ಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೩೪, ೨೦೦೫

೩೮೦. ಅದೇ, ಪು.೩೬

೩೮೧. ಅದೇ, ಪು.೩೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೨

೩೮೨. ಅದೇ, ಪು.೫೨-೫೩

೩೮೩. ಅದೇ, ಪು.೫೯

೩೮೪. ಅದೇ, ಪು.೫೩

೩೮೫. ಅದೇ, ಪು.೫೩-೫೪

೩೮೬. ಅದೇ, ಪು.೫೩-೫೪

೩೮೭. ಅದೇ, ಪು.೩೭

೩೮೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ-೨೫೩, ೧-೧೬, ೬೪, ೬೫

೩೮೯. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೪೯

೩೯೦. ಅದೇ, ಪು.೫೨

೩೯೧. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೬೭ (ಗೂಳೂರು ಗದ್ದೆ ಗಡಿಂಬ)

೩೯೧ಅ. ಅದೇ, ಪು.೩೦, M.A.R., Vol-IV, ಪು.XXXV, ೧೯೧೨

೩೯೨. ಜಗದೀಶ, **ಮೇಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೫೨

೩೯೩. ಅದೇ, ಪು.೫೩

೩೯೪. ಅದೇ, ಪು.೫೧

೩೯೫. ಜಗದೀಶ, **ಮೇಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೯೧

೩೯೬. ಅದೇ, ಪು.೬೦-೬೧

೩೯೭. ಖೇರ್ ನರೇಂದ್ರನಾಥ, ಎ ಅಗ್ರೇರಿಯಸ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಫಿಸ್ಕಲ್ ಎಕಾನಿಮಿ, ಇನ್ ದಿನ ಮೌರ್ಯನ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಪೋಸ್ಟ್ ಮೌರ್ಯನ್ ಏಜ್ ೩೨೪ B.C to ೩೨೦ A.D. ಪು.೩೨೭ ರಿಂದ ೩೫೯

೩೯೮. ಅದೇ, ಪು.೨೬೨-೨೬೩

೩೯೯. ಅದೇ, ಪು.೨೯೨

೪೦೦. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ. ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವೆಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್, ಪು.೧೨೧

೪೦೦ಅ. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ನಂ.೧೩೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮

೪೦೦ಆ. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., **ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿಯಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್,** ಪು.೧೨೧

೪೦೦ಇ. ಅದೇ, ಪು.೧೨೨

೪೦೧. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦

೪೦೧ಅ. ಬೋಜರಾಜ ಪಾಟೀಲ, **ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೩೯

೪೦೧ಆ. **Karnataka Histrical Review,** ಸಂ.XXI, ನಂ.೧-೨, ೧೯೮೩, ಪು.೩೫

೪೦೨. ಪೋತಕಾರ ವಿ.ಡಿ., **ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಡಿಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೧೮೮

೪೦೩. ಅದೇ, ಪು.೧೧೯-೧೨೦

೪೦೩ಅ. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೨೩, ದೇವೂರು, ಸಿಂದಗಿ (ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೯

೪೦೪. ಅದೇ, XX, ೯೧, ಚಟ್ಟರಕಿ, (ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ೬ನೇ)

೪೦೫. ಅದೇ, XX, ನಂ.೧೧೧, ಮುತ್ತಗಿ (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೫

೪೦೬. ಅದೇ, XViii, ನಂ.೫೧, ಬಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೩

೪೦೭. ಅದೇ, IX(i), ನಂ.೧೯೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫

೪೦೮. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೭೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೬೬, ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ರ್ಯಾಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೭೪

೪೦೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.XX, ನಂ.೯೩, ಮಲಘಾಣ, ಸಿಂದಗಿ(ತಾ)

೪೧೦. ಅದೇ, ಸಂ.XX, ನಂ.೧೫೧, ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಸಿಂದಗಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೮

೪೧೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೭

೪೧೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೩೯, ಚಿನ್ನತುಂಬಳ, ಆದೋನಿ(ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ), ಪು.೨೪೪

೪೧೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೭೦

೪೧೪. ಅದೇ, ಪು.೩೭೦, ೧೯೬೬

೪೧೫. ಎಂ.ಎ.ಆರ್.೧೯೩೬, ಪು.೭೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦

೪೧೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೫೨, ಲಕ್ಕುಂಡಿ, ಗದಗ(ತಾ), ಧಾರವಾಡ(ಜಿ)

೪೧೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೭೦

೪೧೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೧೫೧, ಕಡ್ಲೇವಾಡ, ಸಿಂದಗೀತಾ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೮

೪೧೯. ಅದೇ ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೯೨, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ(ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ), ಪು.೧೮೭

೪೧೯ಅ. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್.I.ii, ನಂ.೧೫೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೪೧೯ಆ. ಎ.ಕ.VII, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ೨೮೭, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೨

೪೨೦. ಹಿರೇಮಠ ಚನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೨೩, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ., ಧಾರವಾಡ

೪೨೦ಅ. ಅದೇ, ಪು.೩೨೭

೪೨೦ಆ. ಅದೇ, ಪು.೩೨೮

೪೨೦ಇ. ನಾಗರಾಜ ಎಂ.ಎಸ್.,(ಸಂ), ಚಾಲುಕ್ಯಸ್ ಆಫ್ ಕಲ್ಯಾಣ (ಸೆಮಿನಾರ್ ಪೇಪರ್ಸ್), ಲೇಖನ - 'ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ ಆಂಡರದಿ ಚಾಲುಕ್ಯಸ್ ಆಫ್ ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ' ಲೇಖಕರು - ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ಮಿಥಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿ ಬೆಂಗಳೂರು. ಪು.೧೪೫, ೧೯೮೩

೪೨೦ಈ. ಅಸ್ಕಿ ಭೋಗಪ್ಪ ಗುರುಬಸಪ್ಪ, ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೨೧೦, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪು.೨೧೦, ೨೦೦೫

೪೨೧. ಕುಂದೂರಿ ಈಶ್ವರದತ್ತ, ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪಸನಲ್ ಗ್ಲಾಸರಿ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಕಲಾಭವನ, ಹೈದರಾಬಾದ್, ಪು.xcix

೪೨೨. ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಿ ಪಿ.ವಿ., ರೂರಲ್ ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆಂಧ್ರ, ವ್ಹಿ.ಆರ್. ಪಬ್ಲಿಕೇಶನ್, ಹೈದರಾಬಾದ್ ಪು.೧೪೯, ೧೫೫, ೧೫೮,

೪೨೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೯೬

೪೨೩ಅ. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೫

೪೨೪. ಮೇಲ್ಕಾರ್ ಸಾಯ್ಬಿಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೨೮

೪೨೫. ಘಟಪಟಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ರೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೭೭, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ

೪೨೫ಅ. ಪೋತದಾರ ವಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿಕಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ-೧೯೯೪), ಪು.೧೮೬

೪೨೫ಆ. ಅದೇ, ಪು. ೧೭೯

೪೨೫ಇ. ಅದೇ, ಪು.೧೭೯

೪೨೫ಈ. ಕೆ.ಆಯ್.II, ನಂ.೮, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೪೨೫ಉ. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ನಂ.೧೧೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೪೨೫ಊ. ಅದೇ,

೪೨೫ಋ. ಪೋತದಾರ ವಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿಕಲ್ ಡೆಕ್ಕಲ್(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೧೮೦

೪೨೫ೠ. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೫

೪೨೬. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಿಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೨೧

೪೨೭. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿಕಲ್ ಡೆಕ್ಕಲ್, ಪು.೧೮೧

೪೨೮. ಅದೇ, ಪು.೧೮೨

೪೨೯. ಅದೇ, ಪು.೧೮೨-೧೮೩

೪೨೯ಅ. ಅದೇ, ಪು.೧೮೩

೪೨೯ಆ. ಅದೇ, ಪು.೧೮೪

೪೩೦. ಅದೇ, ಪು.೧೮೪-೧೮೫

೪೩೦ಅ. ಅದೇ, ಪು.೧೮೫

೪೩೦ಆ. ಅದೇ, ಪು.೧೮೫

೪೩೦ಇ. ಅದೇ, ಪು.೧೮೫

೪೩೧. ಅದೇ, ಪು.೧೯೨-೧೯೩

೪೩೧ಅ. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೯, ೧೯೭೩ (ಸೋಸಿಯಲ್ ಸಾಯನ್ಸ್). ಲೇಖನ-ಲ್ಯಾಂಡ್ ಸಕ್‌ಸೆಸಿಯನ್ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಲೇಖಕ-ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಆರ್., ಪು.೧೧೪

೪೩೨. ಎ.ಕ.vii, Ng, ೭೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೪

೪೩೨ಅ. ಅದೇ, Ng, ೭೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೪, ೧೨೦೦

೪೩೨ಆ. ಎ.ಕ.II, ಎಸ್.ವಿ.೪೭೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೬

೪೩೨ಇ. ಎ.ಕ.viii, Hn, ೪೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦೦

೪೩೨ಈ. ಎ.ಕ.VII, Ng, ೭೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೪

೪೩೨ಉ. ಅದೇ, VII, Ng, ೭೬, ೧೩೦೯

೪೩೨ಊ. ಎಸ್.ಐ.ಐ., Xi(ii), ನಂ.೧೪೫, ೧೦೯೮-೯೯

೪೩೨ಋ. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ, ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೮೯(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ)

೪೩೩. ಅದೇ, ಪು.೧೮೯-೧೯೦

೪೩೪. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨

೪೩೪ಅ. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೫

೪೩೪ಆ. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ, ಕೊಪ್ಪ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೨೭, ೨೨೯, ೨೩೨

೪೩೪ಇ. ಪೋತದಾರ ವಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೪೧-೧೬೨, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ

೪೩೪ಈ, ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೮೩

೪೩೫. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು, ಪು.೨೭೨

೪೩೬. ಅದೇ, ಪು.೨೮೪

೪೩೭. ಅದೇ, ಪು.೨೮೨

೪೩೮. ಅದೇ, ಪು.೨೭೯

೪೩೯. ಅದೇ, ಪು.೨೭೯

೪೪೦. ಅದೇ, ಪು.೨೭೯

೪೪೧. ಅದೇ, ಪು.೨೭೯

೪೪೨. ಅದೇ, ಪು.೨೭೮

೪೪೩. ಅದೇ, ಪು.೨೭೮

೪೪೪. ಅದೇ, ಪು.೩೦೬.೪೪೫. ಅದೇ, ಪು.೩೦೭

೪೪೬. ಅದೇ, ಪು.೩೦೪

೪೪೭. ಅದೇ, ಪು.೩೦೪

೪೪೮. ಅದೇ, ಪು.೩೦೫

೪೪೯. ಅದೇ, ಪು.೩೦೫

೪೫೦. ಅದೇ, ಪು.೨೭೪

೪೫೧. ಅದೇ, ಪು.೩೦೬

೪೫೨. ಅದೇ, ಪು.೩೦೬

೪೫೩. ಅದೇ, ಪು.೩೦೬

೪೫೪. ಅದೇ, ಪು.೨೭೮

೪೫೫. ಅದೇ, ಪು.೨೭೮

೪೫೬. ಅದೇ, ಪು.೨೭೭

೪೫೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ಪು.೧೨, ೧೩, ೧೬, ೧೭೪, ೨೦೩, ೨೮೭, ೨೯೮, ೩೦೩

೪೫೮. ಪಾಟೀಲ ಬೋಜರಾಜ, ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, (ಪ್ರಕಟಿತ) ಪು.೧೩೯-೧೪೦

೪೫೯. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಅಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೯೪-೨೯೫

೪೫೯ಅ. ಘುಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟಾಕ್ಸೈಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಮತ್ತು ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೮೨ - ೧೮೫

೪೬೦. ಹಾಜವಗೋಳ, ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೯೫, (ಪ್ರಕಟಿತ)

೪೬೧. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದನಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೦ (ಪ್ರಕಟಿತ)

೪೬೨. ಹಾಜವಗೋಳ, ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೯೫

೪೬೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ನಂ.೬೭, ಇಟಗಿ, ನಂ.೧೩, ಪುರ ನಂ.೨೭, ತಿಂಟೂರ ರಾಣಾ

೪೬೪. ಗಣೇರ ಕೆ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ(ಸಂ), ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.೫೯, ೬೨

೪೬೫. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೦

೪೬೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ.XX ೪೪ ಮತ್ತು ೪೫, ರೂಗಿ ಇಂಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೯, ೧೦೭೧

೪೬೭. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ(ಸಂ), ಮುದನೂರು ಮತ್ತು ಯಡ್ರಾಮಿ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.೪

೪೬೮. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರ ಸ್ವಾಮಿ ಎಸ್., ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ, ಪು.೨೫೯

೪೬೯, ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೭೨

೪೭೦. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೦

೪೭೧. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦.

೪೭೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.XV, ನಂ.೨೨೦, ಮುಳುಗುಂದ, ೧೨೦೭

೪೭೩. ಹಾಜಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೮೩

೪೭೩ಅ. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯಸ, ಪು.೨೮೩

೪೭೪. ಗುರುರಾಜಚಾರ (ಸಂ), ಜನರಲ್ ಆಫ್ ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಸಂ.೪, ಪು.೧೦೭

೪೭೪ಅ. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡ ಸಿಂದರ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೧೫

೪೭೫. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೧

೪೭೬. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ ಆಫ್ ನಾರ್ದರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಸ್ಟೇಟ್, ಪು.೧೨೦

೪೭೭. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೬

೪೭೮. ಹಳಕಟ್ಟಿ ಫ.ಗು.(ಸಂ), ದೇವರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ರಚನೆ, ಪು.೯೨

೪೭೯. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ V, ಮನಗೂಳ, ತಾ.ಬಾಗೇವಾಡಿ, ಪು.೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೧

೪೮೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XV, ನಂ.೪೬, ಸಾಲವಾಡಗಿ (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ.) ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೨

೪೮೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XViii, ನಂ.೧೯೯, ವಿಜಾಪುರ ಮ್ಯೂಜಿಯಂ, ಶಾಸನ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೬

೪೮೨. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೦

೪೮೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ನಂ.೪೬, ಸಾಲವಾಡಗಿ, (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ., ಜ.ಮಲ್ಲ ೨)

೪೮೪. ಎಸ್ .ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೧೭೮, ಹಿಪ್ಪರಗಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾ., ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೨

೪೮೫. ಅದೇ, ಸಂ.XX, ನಂ.೪೪, ಕೂಗಿ (ಇಂಡಿ ತಾ.) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೨

೪೪೬. ಎ.ಇಂ.V, ಮನಗೂಳ, (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ.) ಪು.೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೧

೪೮೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XV, ಸಾಲವಾಡಗಿ, (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ.), ಪು.೪೬

೪೮೮. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್(ಸಂ), ಭಾರತದ ಗಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೮೮೧

೪೮೯. ಹಾಜವಗೋಳ ಭಾಗವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೨

೪೯೦. ಎ.ಕ.VII(i), ಎಸ್.ಆರ್.ನಂ.೧೮೫

೪೯೧. ಎ.ಕ.IX, NI, ನಂ.೩

೪೯೨. ಕುಪ್ಪುಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಆರ್., ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೦೭

೪೯೩. ಅದೇ, ಪು.೧೦೩

೪೯೪. ಅದೇ, ಪು.೧೦೩

೪೯೫. ಪಂಚಮುಖಿ ಆರ್.ಎಸ್., ಸಂ.II, ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್ ಸ್ಕ್ರಿಸನ್ ನಂ.೨೧, ತೆಲಸಂಗ, ಅಥಣಿ(ತಾ), ಬೆಳಗಾಂ(ಜಿ), ಪು.೮೦

೪೯೫ಅ. ದೊಡ್ಡಮನಿ ಸುರೇಶ ಗು., ನೂರಂಬಾಡು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪು.೧೨೨

೪೯೬. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೦, ನಂ-೧, AK ೧೧೦, ೧, ೫೧

೪೯೭. ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಜೆ.ಆರ್., ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಕಂಡಿಶನ್ಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ೧೯೭೫, ಪು.೧೦೭

೪೯೭ಅ. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಮದ್ರಾಸ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಇಟ್ಸ್ ಲೆಸನ್ಸ್ ಫಾರ್ ಮಾರ್ಡನ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಸಂ.XXVIII, ೧೯೮೭, ಪು.೯೦

೪೯೮. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೪, ೧೯೬೨, ಪು.೬೦

೪೯೯. ಅದೇ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೧೯೯

೫೦೦. ಅದೇ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೨೦೧

೫೦೧. ಅದೇ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೨೦೧

೫೦೨. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, ಕನವಳ್ಳಿ ಸದಾನಂದ, ವೀರಣ್ಣ ರಾಜೂರ(ಸಂ), ಮಹಾಮಾರ್ಗ, ಪು.೧೭೪

೫೦೩. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೨೦೦-೨೦೧

೫೦೪. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೦

೫೦೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XViii, ವಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೪

೫೦೬. ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಆರ್., ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೦೬, (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೧೩೩೬)

೫೦೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೭೪(ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦-೧೧೫೦)

೫೦೮. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಬಾಳ್ಗುಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ(ತಾ), ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ, ೧೦೭೯, ಪು.೫೪೯-೫೬೦

೫೦೯. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೦

೫೧೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೦

೫೧೧. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೧೯೯

೫೧೧ಅ. ಮುಜಮ್‌ದಾರ್ ಆರ್.ಸಿ., ಕಾರ್ಪೋರೇಟ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೧೦, ೧೯೬೯

೫೧೨. ಮೈತಿ ಸಚೀಂದ್ರಕುಮಾರ, ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಲೈಫ್ ಆಪ್ ಇಂಡಿಯಾ ಇನ್ ಗುಪ್ತ ಪೀರಿಯಡ್, (ಕ್ರಿ.ಶ.೩೦೦-೫೫೦), ಪು.೧೫೮-೧೫೯, ಕಲ್ಕತ್ತಾ, ೧೯೫೭

೫೧೩. ಮುಜಮ್‌ದಾರ್ ಆರ್.ಸಿ., ಕಾರ್ಪೋರೇಟ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೧೦, ೧೯೬೯

೫೧೪. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ಪು.೧೬೬ - ೨೦೧, ೧೯೭೦

೫೧೫. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೮೬

೫೧೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ.IX(i), ನಂ.೭೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೧

೫೧೭. ಮುಜಮ್‌ದಾರ್ ಆರ್.ಸಿ., ಕಾರ್ಪೋರೇಟ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸಿಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೭೮

೫೧೮. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦. ಪು.೧೬೭

೫೧೯. ದೊಡ್ಡಮನಿ ಸುರೇಶ ಗು., ನೂರಂಬಾಡು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೯, (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾ)

೫೨೦. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ೧೯೫, ಪು.೧೯೭

೫೨೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ನಂ.೧೫೯, ಸಿರಗುಪ್ಪ(ತಾ), ಬಳ್ಳಾರಿ(ಜಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨

೫೨೨. ಎ.ಇ.XXXIV, ನಂ-೩೮, ೧೯೬೩, ಪು.೨೩೭, (ಕ್ರಿ.ಶ.೨ನೇ ಶತಮಾನ)

೫೨೩. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ಪು.೧೯೭, ೧೯೭೦

೫೨೪. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡ ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೮೩

೫೨೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ.IX(i), ನಂ.೧೯೯, ಕುಡತಿನಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೦

೫೨೬. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೧೯೯

೫೨೭. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೪೬, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ

೫೨೮. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೧೯,

೫೨೮ಅ. ನಾಗಯ್ಯ ಜಿ.ಎಂ., ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.೩೪೭

೫೨೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೨, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಹಂಪಿ, ೨೦೦೩

೫೩೦. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೦೦(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ)

೫೩೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೨, ನಂ.೭೩, ಗೊಬ್ಬೂರು, ಪು.೭೧, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಹಂಪಿ

೫೩೨. ಪಾಟೀಲ ಮಹೇಶಕುಮಾರ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಮಂತ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೊಡುಗೆ, ಪು.೨೬೨, ೨೦೦೨, (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ)

೫೩೨ಅ. ಹಾಜವಗೊಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೨

೫೩೩. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೦

೫೩೪. ಪಾಟೀಲ ಮಹೇಶಕುಮಾರ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಮಂತ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೊಡುಗೆ(ಅಪ್ರಕಟಿತ), ಪು.೨೬೧

೫೩೫. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ-೨ ಗೊಬ್ಬೂರ, ಪು.೮೦

೫೩೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ನಂ.೪೭, ಕುಕನೂರ (ಯಲ್ಬುರ್ಗಾ ತಾ.) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೩, ಪು.೨೧೮, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಹಂಪಿ

೫೩೭. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೧, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ

೫೩೮. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೮೩

೫೩೮ಅ. ಹಾಜವಗೋಳ ಭವದಂತ, ಮುಳುಗುಂದನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೮-೧೨೯

೫೩೮ಆ. ದೊಡ್ಡಮನಿ ಸುರೇಶ ಗು., ನೂರಂಬಾಡು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೨೭

೫೩೯. ಧರ್ಮಾಮೃತ, ೧೦೮, ಉಲ್ಲೇಖ ಹಾಜಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೯೮

೫೪೦. ಅದೇ, ೯.೨೩, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೨

೫೪೧. ಅದೇ, ೧೪-೧೩೪

೫೪೨. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.೧೧-೧, ಸೊರಟೂರ ಶಾಸನ, ನಂ.೧೪೫, ಪು.೧೭೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮

೫೪೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೩೩, ಕುರ್ತಕೋಟೆ, ಸಂ.೧೫೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭

೫೪೪. ಧರ್ಮಾಮೃತ, ೯-೧೦೪ ಉಲ್ಲೇಖ ಹಾಜಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೯೮

೫೪೪ಅ. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೯

೫೪೫. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೫೮, ಲೇಖನ : ಒಕ್ಕಲು ಎ ಕಾರ್ಪೋರೇಟ್ ವಾಡಿ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಲೇಖಕರು - ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್.

೫೪೬. **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು,** ಪು.೧೮೭

೫೪೭. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೫೯

೫೪೮. ಮುಜಮದಾರ್ ಆರ್.ಸಿ., **ಕಾರ್ಪೊರೆಟ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸಿಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಪು.೬೭

೫೪೯. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೬೦-೬೨

೫೫೦. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೨೯, ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.೧೫, ನಂ.೨೨೦, ಮುಳುಗುಂದ, ೧೨೦೭, ಪು.೨೯೮

೫೫೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ. ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೩೩, ಕುರ್ತಕೋಟಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭, ಪು.೧೫೫

೫೫೨. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೬೨-೬೩

೫೫೩. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ,** ಸಂ.೮, ಸಂ.೩, ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು, ಗುರುವ ಆರ್.ಎನ್., ಪು.೨೨

೫೫೪. ನಾಗರಾಜ್ ಎಂ.ಜಿ., 'ಕೊಡಗಿನ ಶಾಸನ ಸಂಪತ್ತು', **ಕನಕಸಿರಿ,** ೬೨ನೇ ಅ.ಭಾ.ಕ.ಸಾ.ಪ., ಪು.೫೬೦

೫೫೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.೧೫, ನಂ.೧೭೬, ಹರ್ತಿಶಾಸನ, ಪು.೨೧೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೩೬

೫೫೬. ಅದೇ, ನಂ.೧೨೦, ಹರ್ತಿ, ಪು.೧೫೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩

೫೫೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.XI(i), ಎಲೆಶೀರೂರ ಶಾಸನ, ನಂ.೧೬೭, ಪು.೨೧೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮

೫೫೮. ಅದೇ, ಸಂ.Xi(i), ನಂ.೧೫೮, ಎಲೆಶಿರೂರ ಶಾಸನ, ಪು.೨೦೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೫೫೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XI(i), ನಂ.೧೩೩, ಕುರ್ತಕೋಟಿ, ಪು.೧೫೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭

೫೬೦. ಹಾಜವಗೊಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೩೦

೫೬೧. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ(ಸಂ), ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೭೦

೫೬೨. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು, ಪು.೧೪೫-೧೪೭

೫೬೩. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೯

೫೬೪. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕರು, ಪು.೧೪೭-೧೬೭

೫೬೫. ಪಾಟೀಲ ಮಹೇಶಕುಮಾರ, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸಾಮಂತ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಕೊಡುಗೆ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೩೬೪

೫೬೬. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು, ಪು.೧೬೪-೧೭೮

೫೬೭. ಎ.ಕ.V, ತಿರುಮಕೂಡಲು ೨೫, ನರಸೀಪುರ ತಾ., ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೧

೫೬೮. ಕೆ.ಆಯ್.IV, ನಂ.೫೫, ಬೆಡಕಿಹಾಳ ಚಿಕ್ಕೋಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೦

೫೬೯. ಎ.ಕ.III, ಬೆಳತೂರ, ೫೦, ಹೆಚ್.ಡಿ.ಕೋಟೆ, (೧೦೩೩)

೫೭೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ನಂ.೧೩೯, ಹೊಳಲ, ಹಡಗಲಿ(ತಾ), (೧೦೭೪)

೫೭೧. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೨೮, ಗಂಗವಳ್ಳಿ, ನಂ.೧೦೩, ಸೊರಬ(ತಾ), (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭)

೫೭೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.Xi(i), ನಂ.೧೭೨, ಶಿರೋಳ, ಗದಗ(ತಾ)

೫೭೩. ಎ.ಕ.XIX, ಪು.೩೦-೩೪, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ(ತಾ), (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೫)

೫೭೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.Xi(ii), ನಂ.೧೪೮, ಹನುಮಾಳ, ಕೋಣ(ತಾ), (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯)

೫೭೫. ಅದೇ, XX, ನಂ.೬೩, ಯರಗಲ್ಲ, ಸಿಂದಗಿ (ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮

೫೭೬. ಉ.ಕ.VII, ೬೪, ಬಳ್ಳಗಾವೆ, ಶಿಕಾಂಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮

೫೭೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ.I, ಸಂ.IX(i), ನಂ.-೧೧೮, ಹಿರೇ ಹಡಗಲಿ, ಹಡಗಲಿ(ತಾ), (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭)

೫೭೮. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು,** ಅಡಕೆ-ಸೇಡಂ(ತಾ), ಪು.೧೮೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೫೭೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XV, ನಂ.೧೦೬, ಹುಯಿಲಗೋಳ, ಗದಗ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೬

೫೮೦. ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ೧೧-೨, ಯಕ್ಸಂಬಾ, ಚಿಕ್ಕೋಡಿ(ತಾ), ಪು.೨೩-೪೨, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೫

೫೮೧. ಉ.ಇ.V.ಸಂ.೧೯, ೨೦, ಮನಗೊಳ್ಳಿ, ಬಾಗೇವಾಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧

೫೮೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XX, ನಂ.೧೧೨, ಸಂಸಿ ಕುಂದಗೋಳ(ತಾ)

೫೮೩. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು,** ಪು.೧೮೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೬

೫೮೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.XX, ನಂ.೧೬೫, ವಿಜಾಪುರ, ಬಿಜಾಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೬

೫೮೫. ಹೈದರಾಬಾದ್ ಆರ್ಕಿಯಾಲಾಜಿಕಲ್ ಸೀರೀಜ್ III, ನಂ.೩೨, ಆಲಂಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫

೫೮೬. ಎ.ಕ.IV, ಸಿಂಗನಲ್ಲೂರ, ಕೊಳ್ಳೆಗಾಲ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೯೮

೫೮೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ.I, ಸಂ.XV, ನಂ.೬೫, ಕೊಣ್ಣೂರ, ಜಮಖಂಡಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫

೫೮೮. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು, ಕುಣಲಬ ಭಟ್ಟ ಹೊನ್ನಾಳಿ(ತಾ), ಪು.೧೮೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬

೫೮೯. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಶನ್ಸ್ ಫ್ರಮ್ ನಾರ್ದರ್ನ ಕರ್ನಾಟಕ ಅ್ಯಂಡ್ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಸ್ಟೇಟ್, ನಂ.೧೫, ಸಿರಸಂಗಿ, ಸವದತ್ತಿ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬

೫೯೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ.IX(i). ಸಂ.೩೯, ಕುರುವತ್ತಿ ಪರಪನಹಳ್ಳಿ(ತಾ), (೧೨ನೇ ಶತಮಾನ)

೫೯೧. ಅದೇ, XV, ನಂ.೨೧೧, ಮೇವುಂಡಿ (ಮುಂದರಗಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೬

೫೯೨. ಅದೇ, XV, ನಂ.೧೨೪, ಬೆಳಹೊಡ (ಗದಗ ತಾ.). ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪

೫೯೩. ಅದೇ, XX, ನಂ.೨೯೯, ಕಡ್ಲೇವಾಡ (ಸಿಂದಗಿ ತಾ.), ಸು.೧೨ನೇ ಶತಮಾನ

೫೯೪. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕರು, ಬೆಳಗಾವಿ (ಬೆಳಗಾವಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪, ಪು.೧೮೬

೫೯೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XV, ನಂ.೨೩೨, ದೇವರ ಹುಬ್ಬಳಿ, (ಧಾರವಾಡ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೬

೫೯೬. ಅದೇ, XX, ನಂ.೨೨೮, ಕಕ್ಕೇರಿ (ಹಾನಗಲ್ಲ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೭

೫೯೭. ಅದೇ, XViii, ನಂ.೨೦೩, ನಿಡೋಣಿ, (ವಿಜಾಪುರ ತಾ.)

೫೯೮. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕರು,** ಚಿಕ್ಕಯಗಚಿ(ಹೊಳಲಕೆರೆ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೪, ಪು.೧೮೬

೫೯೯. ಅದೇ, ನೇಸರಗಿ (ಬೈಲಹೊಂಗಲ ತಾ.) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೯, ಪು.೧೮೬

೬೦೦. ಅದೇ, ಕೊಂಗವಾಡ (ವಿಜಾಪುರ ಜಿ.), ಸು.೧೨ನೇ ಶತಮಾನ, ಪು.೧೮೬

೬೦೧. ಅದೇ, ಕಳಲೆ, (ನಂಜನಗೂಡ ತಾ.) ಸು.೧೨-೧೩ ಶತಮಾನ, ಪು.೧೮೬

೬೦೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ.XV, ನಂ.೧೬೪, ಕಂದಗಲ್ಲು (ಹುನಗುಂದ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೦

೬೦೩. ಅದೇ, XX, ನಂ.೨೪೮, ಸವದತ್ತಿ (ಸವದತ್ತಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮

೬೦೪, ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕರು, ಚಿಕ್ಕಮುದ್ನೂರು(ಸುರಪುರ ತಾ.) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೯, ಪು.೧೮೬

೬೦೫. ಅದೇ, ವರ್ದಮಾನ ಪುರಂ (ಮೆಹಬೂಬನಗರ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೯, ಪು.೧೮೬

೬೦೬. ಎ.ಕ.VIII, ದೇವಸ್ಥಾನ ಹಕ್ಕಲು, ನಂ.೨೬೮, (ಸೊರಬ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೫

೬೦೭. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕರು, ಬೇಲೂರ (ಬೇಲೂರ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೧೨

೬೦೮. ಅದೇ, ಹೊನ್ನಕೆರೆ (ಹೊಳಲೆರೆ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೦೭, ಪು.೧೮೬

೬೦೯. ಅದೇ, ದೊಡ್ಡಬಳ್ಳಾಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೭, ಪು.೧೮೬

೬೧೦. ಎ.ಕ.VI, ನಂ.೧೦, ದುಗ್ಗಲಾಪುರ (ತರಿಕೆರೆ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪

೬೧೧. ಎ.ಕ.X., ಸೋಮಾಂಬುದಿ ನಂ.೧೭೦, (ಕೋಲಾರ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೦

೬೧೨. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು, ಪು.೧೮೮, ೧೯೦, ೧೯೯

೬೧೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ.XX, ನಂ.೮೫, ಹಿರೇಬೇವಿನೂರ (ಇಂಡಿತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪

೬೧೪, ಅದೇ, xviii, ನಂ.೧೨೦, ಕಾಗಿನೆಲೆ (ಹಿರೇಕೆರೂರ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨

೬೧೫. ಕೆ.ಆಯ್.V., ನಂ.೧೯, ಹಾನಗಲ್ (ಹಾನಗಲ್ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨

೬೧೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., xviii, ನಂ.೧೧೩, ಅಗಡಿ (ಹಾವೇರಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೬

೬೧೭. ಅದೇ, IX(i), ನಂ.೧೬೫, ಕುರವತ್ತಿ (ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೯

೬೧೮. ಹೈದರಾಬಾದ್, ಆರ್ಕಿಯಾಲಾಜಿನೇರೀಜ್ III, ೪೯, ಆಲಂಪುರ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೩

೬೧೯. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು, ಬೆಳಚಮಟ್ಟಿ(ಬಾಗಲಕೋಟೆ ತಾ.). ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೭, ಪು.೨೦೦

೬೨೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., XV, ನಂ.೧೩೫, ಲಕ್ಕುಂಡಿ (ಗದಗ ತಾ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯

೬೨೧. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ಟಡೀಸ್ ೧, ಸಂ. ತಂಬದ ವಿಜಯ ಪೂಣಟ್ಟ, ಲೇಖನ - ಡೈನಾಮಿಕ್ಸ್ ಆಫ್ ಸೇಕ್ಟೇರಿಯನ್ ಪಾರ್ಮೆಶನ್ಸ್ , ಶೈವಿಜಂ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಲೇಖಕ-ರಾಜಾರಾಮ ಹೆಗಡೆ, ಪು.೯೨

೬೨೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ.IX(i), ನಂ.೨೯೭, ಕುರಗೋಡು, ಗದಗ(ತಾ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯

೬೨೩. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ವರ್ತಕರು, ಪು.೧೫೬

೬೨೪. ಅದೇ, ಪು.೧೫೨-೧೫೩

೬೨೫. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡ ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ (ಪ್ರಕಟಿತ), ಪು.೧೨೭, ಸಣ್ಣವರ ಅಗಡಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ, ಕೊಪ್ಪಳ, ೧೯೯೩

೬೨೬. ಪೋತದಾರ ವಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೨೭-೧೩೯

೬೨೭. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೪೮

೬೨೮. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ, ಎ.ವ್ಹಿ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ನ್ಯೂಮಿಸ್ ಮೆಟಿಕ್ಸ್, ಪು.೩೮-೩೯

೬೨೯. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.II, ನಂ.೩೩

೬೩೦. ಎ.ಕ.ಸಂ.II, Hg, ನಂ.೧೨೩

೬೩೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., IX(i), ನಂ.೩೯೩

೬೩೨. ಅದೇ, IX(i), ನಂ-೩೯೬

೬೩೩. ಎ.ಕ.ಸಂ.IX, SI, ನಂ.೩೮

೬೩೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ.I, ಸಂ.viii, ನಂ.೨೨೩

೬೩೫. ಕುಪ್ಪುಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಆರ್., ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಷನ್ಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೧೪೬

೬೩೬. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ಎ., ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ನ್ಯೂಮಿಸ್ ಮೆಟಿಕ್ಸ್, ಪು.೩೮

೬೩೭. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೧

೬೩೮. ಕೆ.ಆಯ್.V., ನಂ.೧೨೩, ಕೋಳಿವಾಡ, (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ತಾ.), (ಧಾರವಾಡ ಜಿ.) ಪು.೩೨೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೬೩

೬೩೯. ಕೆ.ಆಯ್.V, ನಂ-೧೭, ತಿಳವಳ್ಳಿ, ಹಾನಗಲ್ ತಾ., (ಧಾರವಾಡ ಜಿ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮, ಪು.೧೨೧

೬೪೦. ಎ.ಕೆ., XI, Dg, ೮೮, ARISC ೧೯೩೩-೩೪, B.K.N-೧೨೨

೬೪೧. ARICE- ೧೯೫೯ - ೬೦, B.K.N-೧೨೨

೬೪೨. ಕೆ.ಆಯ್.Vo.I, ಪು.೨೧

೬೪೩. ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂ.೧೮, ೨೦೦೩, ಲೇಖನ - ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜವಂಶಜರ ಕೆಲವು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯಗಳು, ಲೇಖಕ - ಪೈ.ನಿತ್ಯಾನಂದ ಮಂದರ್ಕೆ, ಪು.೨೦

೬೪೪. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೮೭

೬೪೫. ಪೋತದಾರ ವಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೩೨

೬೪೬. ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂ.೩-೪, ಸಂ.೨. ಸಂ-೨-೩, ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲದೇವನ ಕಾಲದ ತಂಬೊಳ್ಳಿ ಶಾಸನ, ಲೇಖಕರು-ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪಾಡಿಗಾರ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿನಾಡ, ಪು.೨೫-೨೭

೬೪೭. ಪೋತದಾರ ವಿ.ಡಿ., ಪಬ್ಲಿಕ್ ಫೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೩೩-೨೩೪

೬೪೮. ಅದೇ, ಪು.೨೩೯

೬೪೯. ದೊಡ್ಡಮನಿ ಗು. ಸುರೇಶ, ನೂರಂಬಾಡು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ) ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ, ಪು.೧೨೬,೧೭೮

೬೫೦. ಮೇಲ್ಮಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣಾ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨೬-೨೨೭

೬೫೧. ಬಿರಾದಾರ ಎಸ್.ಬಿ., ಅರ್ಬನೈಜೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಶೆಂಟ್ ಕರ್ನಾಟಕ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೧೭೪

೬೫೨. ಸಹಾನಿ ಬೀರಬಲ್, ದಿ ಟೆಕ್ ನಿಕ್ ಆಫ್ ಕಾಸ್ಟಿಂಗ್ ಕೊಯಿನ್ಸ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೪೯

೬೫೩. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಭಾಷಣಗಳು(ಸಂ) ಮಾಲಗತ್ತಿ ವಿ.ಸೀ., ಲೇಖನ - ಇತಿಹಾಸದ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳ ಪಾತ್ರ ಹಿರಿದು, ಲೇಖಕರು - ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ಬಿ., ಪು.೧೦೦-೧೧೦, ಬೆಳಗಾವಿ, ೧೯೯೫

೬೫೪. ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸುರೇಂದ್ರ ಕಿಶೋರ, **ಎಸ್ಟಡಿ ಆಫ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯನ್ ನ್ಯೂಮಿಸ್‌ಮೆಟಿಕ್ಸ್ ಫ್ರಮ್ ಅರ್ಲಿ ಟೈಮ್ಸ್ ಟು ರೈಟ್ ಆಫ್ ಗುಪ್ತಾ ಪಿರಿಯಡ್,** ಪು.೧೧೭

೬೫೫. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.೬(ಸಂ) ಗೋಪಾಲ ಬಿ.ಆರ್., ಪು.೧೫೬

೬೫೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨,** ನಂ.೭, ಗೊಬ್ಬೂರು, ದೇವದುರ್ಗ ತಾ., ರಾಯಚೂರು ಜಿ., ಪು.೭೪

೬೫೭. **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂ.೧೭,** ಲೇಖನ - ಚಾಲುಕ್ಯ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಒಳಬಳ್ಳಾರಿ ಶಾಸನಗಳು, ಲೇಖಕ - ಕಟ್ಟಿ ಮಾಧವರ್ಯನ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಮಿ ಎಂ.ಎನ್., ಪು.೧೨, ೩೬

೬೫೮. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೨೧

೬೫೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೬೨, ಕೊರೆರವ್ಪು, (ಮಡಕಶಿರಾ ತಾ.), (ಅನಂತಪುರ ಜಿ.), ಪು.೨೭೮

೬೬೦. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೨೧, ೧೯೯೦

೬೬೧. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.II, ನಂ.೩೮

೬೬೨. ಕೆ.ಆಯ್., ಸಂ.II, ನಂ.೩೩

೬೬೩. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ,** ಸಂಚಿಕೆ ೩-೪, ಸಂ.೨೭, ಲೇಖನ - ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲದೇವನ ಕಾಲದ ತಂಬೊಳ್ಳಿ ಶಾಸನ, ಶಕ-೧೦೬೨, ಲೇಖಕರು - ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪಾಡಿಗಾರ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ಗೌಡ, ಪು.೨೫, ತಂಬೊಳಿ (ಹೊನ್ನಾವ ತಾ.), (ಉ.ಕನ್ನಡ ಜಿ.)

೬೬೩ಅ. ಕುಪ್ಪಸ್ವಾಮಿ ಜಿ.ಆರ್., **ಎಕನಾಮಿಕ್ ಕಂಡೀಶನ್ಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಪು.೧೪೬

೬೬೪. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧,** ಕುಡಿತಿನಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾ.ಜಿ.

೬೬೫. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., **ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ನ್ಯೂಮಿಸಮೆಟಿಕ್ಸ್,** ಪು.೩೬

೬೬೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೬೪, ಪು.೩೯

೬೬೭. ನಾಗರಾಜ್ ರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್.(ಸಂ), **ದಿ ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಪ್ ಕಲ್ಯಾಣ,** ಪು.೧೭

೬೬೮. ಅದೇ, ಪು.೧೮-೨೨

೬೬೯. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೧೩

೬೭೦. ಅದೇ, ಪು.೨೧೮

೬೭೧. ಅದೇ, ಪು.೨೧೮

೬೭೧ಅ. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧೧,** ಸಂ.೧, ಹೊಳಲು (ಹಡಗಲಿ ತಾ.), (ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ.), ಪು.೩೪೧

೬೭೨. ಪಾಟೀಲ ಮಹೇಶಕುಮಾರ, **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಮಂತ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೊಡುಗೆ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೩೪೫,

೬೭೩. ಅದೇ, ಪು.೩೪೫

೬೭೪. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೫೮-೫೯

೬೭೪ಅ. ಮುಜುಮ್‌ದಾರ್ ಆರ್.ಪಿ., **ಕಾರ್ಪೋರೆಟ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಪು.೬೭

೬೭೫. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೬೦-೬೭

೬೭೬. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, **ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೨೦

೬೭೬ಅ. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೧೬

೬೭೭. **ಜರ್ನಲ್ ಆಪ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ಟಡೀಸ್ II,** (ಸಂ) ತಂಬದ ವಿಜಯ ಪೂಣಚ್ಚ, ಲೇಖನ - ಡೈನಾಮಿಕ್ಸ್ ಆಫ್ ಸೆಕ್ಟೇರಿಯನ್ ಪಾರ್ಮೇಶನ್ಸ್ , ಶೈವಿಜಂ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಲೇಖಕರು - ಹೆಗಡೆ ರಾಜಾರಾಮ, ಪು.೬೨

೬೭೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೨೯೭, ಕುರುಗೋಡ, (ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾ.ಜಿ), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭

೬೭೯. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, **ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೨೦

೬೭೯ಅ. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೧೭

೬೮೦. ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., **ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ,** ಪು.೫೯೧

೬೮೦ಅ. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೩೫

೬೮೧. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೧೮

೬೮೨. ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ ಮೇಲ್ಕಾರ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೪೫

೬೮೩.ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೫೫

೬೮೪. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೨೯

೬೮೫. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೫೬

ಅಧ್ಯಾಯ ೪

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ

೪

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ

೪.೧. ರಾಜರ ಪಾತ್ರ

ಮಾನವನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ ಮಹತ್ತ್ವದ್ದು, ಸಮಾಜದ ಬದುಕನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮುಖಿಯಾಗಿ ನಡೆಸುತ್ತ, ಕೊಳೆಯನ್ನು ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದು ಸುಜ್ಞಾನದ ಬೆಳಕನ್ನು ಕೊಡುವುದೇ ವಿದ್ಯೆಯು ವಿದ್ಯೆಯು ಕಲ್ಪಿತರು, ಇದು ತಾಯಿಯಂತೆ ಪೋಷಿಸಿ, ತಂದೆಯಂತೆ ಹಿತವಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುತ್ತದೆ. 'ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದವನ ಮುಖ ಹಾಳೂರ ಹದ್ದಿನಂತಿಕ್ಕು' ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂದು ಸರ್ವಜ್ಞನ ನುಡಿಯೂ ಇದರ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೇ ಸಾರಿದೆ.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಪ್ರಾಚೀನತೆ ವೇದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಮೂಲ ದಾಖಲಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗುರುಮುಖೇನ ಶಿಷ್ಯಪರಂಪರೆಗೆ ವಾಕ್ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಗುರುಕುಲ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣ, ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದವು. ಆತನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ ಎಂಬ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳು ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಹಂತಗಳಾಗಿದ್ದು ಮೊದಲನೇಯದೇ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಮೀಸಲಾಗಿತ್ತು. ನಂತರ ರಾಜರು ಆಡಳಿತ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿನ ಆಶ್ರಮಗಳು, ಗುರು ಶಿಷ್ಯ ವರ್ಗಗಳ ಯೋಗ-ಕ್ಷೇಮಗಳಿಗಾಗಿ, ಆಸಕ್ತಿ ತಳೆದು ಅವುಗಳ ಅನಿರ್ಬಾಧಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡತೊಡಗಿದರು. ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಜನತೆಯು ವಿದ್ಯಾವಂತರಾಗಿ, ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಬದುಕನ್ನು ಹಸನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಾರ್ಥಕ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ಹಿರಿಯಾಸೆ, ರಾಜರುಗಳಿಗಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಶ್ರೀಮಂತರು, ಮಹಾಜನರು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಶ್ರಮಿಸಿದಂತಹ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಒದಗಿಸಿವೆ. ವೇದಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತಹವುಗಳಾಗಿವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ದೊರೆತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ನೂತನ ಶಾಸನಗಳು, ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆಗಳು ಇನ್ನೂ

ದೊರೆಯುತ್ತಲೇ ಇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ಬಗೆಗಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಕಾರ್ಯವು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಿದೆ.

ಅಧಿಕಾರಿಗಳು

ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಟುಂಬದ ಸ್ತ್ರೀಯೋರ್ವಳು ವಿವಾಹವೊಂದಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನವೊಂದು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಕದಂಬ ವಂಶದ ಮಯೂರಶರ್ಮನು ರಾಜನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಕಂಚಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನವೊಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ಗಂಗರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಕಾಲವೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಖ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಯಾಗಿ, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನದ ವಿವರಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ : ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಇವು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅವರು ನೀಡಿದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[೧]

ಸರ್ವಪ್ರವ್ಯೇಷು, ವಿದ್ಯೈವ ಧನಮಾಹುರನುತ್ತಮರ|
ಆಹಾರ್ಯತದನರ್ಘ್ಯತ್ವಾದಕ ಯತ್ವಾ ಸರ್ವದಾ ||
ವಿದ್ಯಾದದಾತಿ ವಿನಿಯಂ ವಿನಯಾದ್ಯತಿಪಾತ್ರತಾಂ
ಪಾತ್ರತ್ವದ್ದಾನ ಮಾಪ್ನೋತಿ ಧನಾದ್ಧರ್ಮತತಃ ಸುಖಂ ||

ಎಂದು ವಿದ್ಯೆಯ ಮಹತ್ತ್ವ ಹೇಳಿದೆ.[೨]

ವಿದ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊಸೂರು, ನಗತೀ, ಹೆಗ್ಗೂರು, ಮುಳುಗುಂದ, ಕೋಗಳಿ, ಮೀರೀಗೇರಿ, ಶಿವಪುರ, ಕೋಟುಮಚಗಿ, ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ, ಕೊಳಗಲ್ಲು, ಬಳ್ಳಗಾವೆ, ಗದಗ ಮುಂತಾದ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಾಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ.[೩]

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತದಿಂದ ಉನ್ನತ ಹಂತದವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು, ಘಟಿಕಗಳು, ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಠಗಳು, ಜೈನ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿವೆ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ರಾಜರಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪಡೆಯುವಂತಹದಾಗಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ-ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜರುಗಳ ಶಿಕ್ಷಣವೂ ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ : ರಾಜಗುರುಗಳ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, 'ಉಪನಯನ' ಸಮಾರಂಭದ ನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೂಯೆನ್ -ತ್ಸಾಂಗನು ಮಗು ಆರಂಭಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವು ೭ನೇ ವರ್ಷದಿಂದ

ಪ್ರಾರಂಭಗೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಇತ್ಸಿಂಗ್ ನೂ ಸಹ, ೬ ವರ್ಷದ ಅವಧಿಗೆ ಮಗುವಿನ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಬಿಲ್ಹಣನ ವಿಕ್ರಮಾಂಕ ದೇವ ಚರಿತೆಯು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ರಾಜಕುಮಾರನಾಗಿದ್ದಾಗ, ಉಪನಯನ ಸಮಾರಂಭದ ನಂತರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಾರಂಭಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ರಾಜರುಗಳು ಯುವರಾಜರಾಗಿದ್ದಾಗ ಆರಂಭವಾಗುವ ಶಿಕ್ಷಣದ ಕುರಿತು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೭೩೦ರ ಶಾಸನವು ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನ ಮಗನು, ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಿತನು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. "ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಪೃಥ್ವಿವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತ್ಮಜ ಶೈಶವಾವಧಿಗತಾನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರ-ಶಸ್ತ್ರ" ಎಂದಿದೆ.[೪]

ಅದರಂತೆ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೬ರ ಬೇಲೂರು ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು, ಉಪನಯನ ಸಮಾರಂಭದ ನಂತರ, ಆತನ ದತ್ತುಮಗ ಬಿಟ್ಟಿಯಣ್ಣನು, ೭-೮ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಶಸ್ತ್ರ-ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತನಾದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫]

೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಮೋರಿಗೇರಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರಲ್ಲಿ, ೫ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಇಚ್ಚಾನುಸಾರ ಶ್ರೀಮದ್‌ದುದಯದಾತ್ಯನ ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ ತಿಕಣ್ಣ ಪ್ರಮುಖ ಲೆಂಕಸಾಸಿರ್ವರು ಮೋರಿಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಉದಯಾದಿತ್ಯರಿಗೆ ಭಿನ್ನಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೇವರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಪಾದಮೂಲ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ಸವಂಟಿಯಪಾಳ ಎಂಬ ಭೂದತ್ತಿವನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಮೇದೂರ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೬ರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಕಛವೀಯ ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ದಾನ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೬ರ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನೊಳಬಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಜಯಸಿಂಹದೇವ ತರ್ದವಾಡಿ ೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಎಳಮೇಲದ ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದುವ ಮಕ್ಕಳ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೬]

ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಅಹವಮಲ್ಲನ ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕಿನ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೦ರ ನಂದವಾಡಗಿ ಶಾಸನವು ಆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರನಾದ ಭಾವನ ಗಂಧವಾರಣವೆಂಬ ಬಿರುದಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಪೆರ್ಮಾಳಮಾದರಸ ಅಣ್ಣೀಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಚೋಳಗೊಂಡ ತ್ರೈಪುರುಷ ಸಾಲೆಯಂ" ಮಾಡಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಕೋಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 'ದಾನವಿನೋದೆ ತ್ರೈಪುರುಷದೇವರ ಸಾಲೆಮಾಡಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಣ್ಣೀಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ.[೭] "ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮ರ ಸೂಡಿ ಶಾಸನವು ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಗೆ "ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಪಾದ ಪಂಕಜ ಭ್ರಮರಪ್ಪ"

ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ತ್ರೈಲೋಕಮಲ್ಲನ ನಾಗಾವಿಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮ರಲ್ಲಿ (೧೦೫೮), ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆಯ ಮಾಣಿಯರ್ಗೆ, ಶಾಲೆಯಲ್ಲೋದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ, ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೯] ನಾಗಾವಿಯು ಆ ಕಾಲದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿ ಮಲಯವತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳಂದ ತಾಲೂಕಿನ ಬೋಧನವು ಮಲಯವತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಳಂದ ತಾಲೂಕಿನ ಬೋಧನವು ಬೆಣ್ಣೆತೊರೆ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮಹತ್ತ್ವದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಪಿರಿಯಬೋಧನ' ಎಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದ್ದು ರಾಣೀಮಲಯವತಿ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಸರಸ್ವತೀಯಪುರ'ವೆಂದು ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿತ್ತು.[೧೦]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೨ರ ಇಟ್ಟಗಿ ಶಾಸನವು, ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಒಂದು ಮಹಾ-ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತ, ಈ ಅಗ್ರಹಾರವು ೬ನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಕರಿಗಾಗಿ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಕ್ಷಕರಿಗೆ ೧ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಸಂಬಳವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಂತಹ ವಿವಿಧ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಅದು

ಅಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ಖಂಡಿಕ ಅಂತ ಆಯರೆಡು ಖಂಡಿಕ ನಾಡವ ಅಂತಾಗಿಯಾಶೇಷ ಮಹಾಜನ ನಾರ್ವರ್ ಗೇಪೊಂಗೆ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಣ ವೃದ್ಧಿಯ ಲೆಕ್ಕದೆ ಕೊಟ್ಟ - ಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣಂ ನೂರ್ ಇರ್ಪತ್ತು ಅಂಕದೊಳಂ ಪೊನ್ ಗದ್ಯಾಣ ೧೨೦ ಅಂತ ಆ ಪೊನ್ನ ವರ್ಷ ವೃದ್ಧಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಗದ್ಯಾಣನೇರ್ವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ್ಗೆ ನಾಲ್ ನೂರ್ವರ್ ವರ್ಷ ಪತ್ರಿ ಕೊಟ್ಟು ನಾಡ ಸುತ್ತಮಂ ಬರ್ಪರು" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ರಾಜರು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಇಟಗಿಯ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಎರಡು ಖಂಡಿಕೆಗಳಿದ್ದು, ೧೨೦ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪಣ ಬಡ್ಡಿದರದಂತೆ ನಾಲ್ಕುನೂರು ಮಹಾಜನರು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆ ಪ್ರಕಾರ, ನಾಲ್ನೂರ್ವರು, ೧೨ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಈ ಮಹಾಜನರು ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರಿರುವವರೆಗೂ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೧೧]

೩ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೨ರ ಕೊಂಡಗುಳಿ ಶಾಸನವು ೩ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿ, ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕೇಶಿಮಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕ ಗಣಪತಿ ದಂಡನಾಯಕರು ಸೇರಿ, ಅಲ್ಲಿ ಉಪಾದ್ಯಾಯ ಆಹಾರ, ವಸತಿಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ದತ್ತಿಯು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವರು ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಕ್ಷರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಕರಣ, ರೂಪಾವತಾರ (ಒಂದು

ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾರಣ ಗ್ರಂಥ)ಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಮೂರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳು ಸಮವಾದ ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ೨೦ ವರ್ತಕಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣವು. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಕರುಗಳ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯಾವುದೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಕೆಲವು ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೨]

ಕೆಲವು ರಾಜರುಗಳು, ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಪುನರ್ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಇವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬ರ ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಅಮ್ಮನಭಾಸವಿ ಶಾಸನವು, ಅಮ್ಮಿನಭಾವಿ ಅಗ್ರಹಾರವು, ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಬೊಮ್ಮನಾಯಕನಿಂದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರಿಗೆ ಪುನರ್ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಪುಣ್ಯ ಪಡೆಯಲು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಮಕ್ಕಳು, ತಂದೆ-ತಾಯಿಯರಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೂ ರಾಜರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ದಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಂತ್ರಿ ನಾಕ ಎಂಬುವನು, ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ, ನರಸಿಂಹನಿಂದ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಬ್ರಹ್ಮಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅದೇ ಸ್ಥಳದ ೧೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಆಯಾ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಾಧನೆಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿಯೂ ಅವರಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೪ರ ಹೊಯ್ಸಳದೊರೆ ಎರಡನೇ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಅನುಮತಿ ಮೇರೆಗೆ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಮಧುವು, ಆ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದ ಸಮೃದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ಮಧುಸೂದನಪುರವೆಂಬುದನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೧೩]

ರಾಜರುಗಳು ಯಾವುದೇ ವಿಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದಾಗಲೂ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ವಿದ್ಯಾಸೇವೆ ನಡೆಯುವಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಚಿದ್ದಯ್ಯ ಎಂಬ ದಂಡನಾಯಕನ ಮೇಲೆ ವಿಜಯಸಾಧಿಸಿದ ನಂತರ ಕೋಗಳಿ-೫೦೦ರ, ಉಪವಿಭಾಗ ಹಳಪೊಳ-೧೨ರ ಕೊಟ್ಟಿಗನೂರನ್ನು ಹೂವಿನ ಹಡಗಿಲೆಯ ಕಲಿದೇವನಿಗೆ (ಅಗ್ರಹಾರ ಕೊಟಿಗನೂರನ್ನು) ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧ರ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕೊಟ್ಟಿಗನೂರ ಅಗ್ರಹಾರವು ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.[೧೪]

ಕೆಲವು ಸಲ ರಾಜರುಗಳು ರಾಜಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ನಿತ್ಯದಾನ, ನಿತ್ಯಭೂಮಿದಾನವೆಂದು ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಇವೆ. ಈ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸಲು ಇಡೀ ಗ್ರಾಮವನ್ನೇ ದಾನವೆಂದು ಕೊಟ್ಟಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನವಲಗುಂದ ತಾಲೂಕಿನ "ಹಿರಿಯಕುರಹಟ್ಟಿ" ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನಿತ್ಯದಾನವಾಗಿ

ನೀಡಿದನು. ಇದು ಶಿಕ್ಷಣ ನಡೆಯುವಂತಹ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಹಿರಿಯ ಕುರಹಟ್ಟಿಯು ಇಂದಿನ ಅರೆಕುರಹಟ್ಟಿ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೋಳಿಗನ ಘಟ್ಟ ಅಗ್ರಹಾರದ ಪ್ರಥಮ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ನಂತರ ಹೊಯ್ಸಳ ೨ನೇ ಬಲ್ಲಾಳ ಮತ್ತು ೩ನೇ ನರಸಿಂಹ ಕಾಲದವರಿಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದ್ದು, ಇದು ಸಹ ಪ್ರಮುಖ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.[೧೫]

ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಸಮಾರಂಭ : ಈ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳು ರಾಜರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ : ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ೩ನೇ ಗೋವಿಂದನು ೪೦೦ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ತನ್ನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಇವೆಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೊರೆ ೨ನೇ ತೈಲಪನು ತನ್ನ (ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ) ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಘಳಿಸಾರಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧ರಲ್ಲಿ ಮನಗೂಳಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧ರ ಕಲಚೂರಿ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಈ ಮನಗೂಳಿಯು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿತ್ತು.[೧೬] ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಪುರಾಣ ದಶಗ್ರಸ್ಥ, ವೇದಖಂಡಿಕೆ, ಕರ್ಮಿಣಿಕ, ಛಂದೋಗ, ಶಾಸ್ತ್ರಖಂಡಿಕ, ಹೇಮಾದ್ರಿ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಪ್ರತಿನಾಮವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಗೊರವನ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಾಗರ ಎಂದು, ಭುಟ್ಟೇನಹಳ್ಳಿಗೆ ರಂಗಾಪೂರ ಎಂದೂ, ಯರ್ರಗುಡಿಗೆ ಶ್ರೀರಂಗನಾಥ ಸಮುದ್ರ ಮೊದೆಯಕ್ಕೆ ಅಚ್ಯುತರಾಯ ಪುರ ಎಂದು ಪ್ರತಿ ನಾಮನೀಡಿದ್ದರೂ, ಅವು ಕೆಲವು ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ.[೧೭]

ಮಠಗಳಿಗಾಗಿ ದಾನ

೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಮೋರಿಗೇರಿ ಶಾಸನವು (೧೦೪೫), ಶ್ರೀಮದ್ ದುದಯಾದಿತ್ಯನ ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ ತಿಕಣ್ಣ, ಪ್ರಮುಖ ಲೆಂಕಸಾಸಿರ್ವರು ಮೋರಿಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಉದಯಾದಿತ್ಯರಿಗೆ ಭಿನ್ನಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೇವರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಪಾದ ಮೂಲ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ಸಂವಟಿಯಪಾಳ ಎಂಬ ಭೂದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಮಠಗಳು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ ಅಂಶವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೬ರ ಶಾಸನವು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಜಯಸಿಂಹದೇವ, ತರ್ದವಾಡಿ ೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಎಳಮೇಲದ ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದುವ ಮಕ್ಕಳ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫ರ ಶಾಸನವು ವಿಪ್ರನಾರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಎಲೆಕಾರರು ಪನ್ನವರ್ಣ್ಣದವರು ಹೇರಿಗೆನೂರು ಎಲೆಯನ್ನು ಅಂದಳಿಕೆ ೫೦ ಎಲೆಯನ್ನು ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದ ಮೋರಖಂಡಿಯ ಜಾದಿಮಠಕ್ಕೆ ಶಾಸನ ಬರೆಯಿಸಿ ದಾನಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಂಬಾವಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಶಾಸನವು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ರೇವಸನ ಹೆಂಡತಿ ಮಾಳಿಯಬ್ಬರಸಿ ಕೆಂಭಾವಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಳಿಬ್ಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಿಸಿ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗ ತಪೋಧನರ ಹಾಗೂ ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಹಾರ ದಾನವಾಗಿ ೧೦೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿ ಕೆಂಭಾವಿಯ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿದನ್ನು ಸಗರ-೩೦೦ರ ನಗರವುರ ಮತ್ತು ಕೆಂಭಾವಿ ೨೪ರ ಬಳಿಯ ಕರಡಿಕಲ್ಲು ಕೂಡಲಿಗಳನ್ನು ಮನ್ನೆಯ ಸಾಮ್ಯ ಸಹಿತ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.[೧೮]

೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಬಾಳೇಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವು ಬಮ್ಮಿಶೆಟ್ಟಿಯು ಬಾಳೇಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಮಲಧಾರಿ ದೇವನಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಮಪರ್ಯ ಜಾತಿಯಕ್ಕರಯಗ ಕೇಶವಶೆಟ್ಟಿ ತನ್ನ ತಾಯಿಗಾಗಿ ಪಟ್ಟಶಾಲೆಯನ್ನು ತನಗೆ ಮತ್ತು ಹೆಂಡತಿ ಸಾವಿಯಕ್ಕನಿಗಾಗಿ ಮೂಡಣ-ಪಡುವಣ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಲೋಕಪಾಲರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ರಾಜರು ತಮ್ಮ ತಾಯಿಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಿದ ಮಹತ್ತರ ಸಾಧನೆಯನ್ನೂ, ಜೈನ ಬಸದಿಗಳೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.[೧೯]

ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ಇರಿವಬೆಡಂಗ ದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆತನ ಮಾಂಡಲಿಕ, ಮಹಾಸಾಮಂತನಾದ ಶೋಭನರಸನು ಕಾಲಜ್ಞಾನಿ ವಕ್ಕನಿಜೀಯನಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದನು. ವಕ್ಕನಿಜೀಯನು ಕೊಪ್ಪಿನವಕ್ಕನಿ ಜೀಯನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು. ಕೊಪ್ಪಿನವಕನಿಜೀಯನು ಪುಲಿಯ ಪಂಡಿತನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದು, ಕುರುಗೋಡ ಅಗ್ರಹಾರದ ಸ್ವಯಂಭೂದೇವಾಲಯದ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಇದು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ದಾನವಾಗಿದೆ.[೨೦]

ಭೀಮಾರಥಿ ನದಿದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಪಲುಗುಡುಂಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲನು ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಾಗ, ೩೦೦ ನಿವರ್ತನಗಳ ಕೃಷ್ಣಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಗರ-೩೦೦ರಲ್ಲಿದ್ದ ಎಡದದೊರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಂಥಿನಿ ಸಿರಿವಾರ ಅಗ್ರಹಾದಲ್ಲಿದ್ದ ದುಗ್ಗನಾರ್ಯಭಟ್ಟನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ತ್ರೈಪುರುಷ ಸಾಲೆಯ ಯಜು-ಶಾಖಾ ಅಧ್ಯಯನದ - ೧೦೦ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿ-ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಈ ತಿಂಥಿನಿ ಶಿರಿವಾರ ಕೃಷ್ಣವೇಣ್ಣಾ ನದಿಯ ಉತ್ತರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದೆ. ರಾಜನ ದಾನಿಯಾಗಿದ್ದು, ಈ ಕಾಲೇಜಿನ ನಿರ್ಮಾಕ ದುಗ್ಗನಾರ್ಯಭಟ್ಟನ ವಿನಂತಿ ಮೇರೆಗೆ ಈ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ದುಗ್ಗನಾರ್ಯಭಟ್ಟನು ಕೌಂಡಿನ್ಯ ಗೋತ್ರದವನಾಗಿದ್ದು, ಯಜುರ್ವೇದದ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನು. ಹಾಗು ವೆಣ್ಣನಾರ್ಯಭಟ್ಟನ ಮಗ, ಕಾಟಮಾರ್ಯಭಟ್ಟ, ಮೊಮ್ಮಗನಾಗಿದ್ದನು. ದುಗ್ಗ ನಾರ್ಯಭಟ್ಟನು ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಷಡಾಂಗಗಳಾದ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಧ್ಯಾನ, ಯಮನಿಯಮ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದ

ಈ ದಾನವು ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ ತೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿತ್ತು. ವೈದಿಕ ವಿದ್ಯಾ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತೀ ಕಡಿಮೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜುಗಳಂಥ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿದ್ದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆಗೆ - ಘಟಿಕ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದ್ದು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಪದ ಕಾಲೇಜ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಿಭಾಗವಾದ ಎಡದೊರೆ - ವಿಷಯ = ಎರಡು ನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ಜಿಲ್ಲೆ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನದಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಭೀಮಾನದಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಹು ಭಾಗವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಾಲೂಕಿನ ಸಾಗರವೇ ಅಂದಿನ[೨೧] ಸಗರ-೩೦೦ರ ತಿಂಥಿಣಿ ಊರಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ರಾಜರುಗಳು ಶಿಕ್ಷಣದ ಏಳ್ಗೆಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕಲ್ಯಾಣದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೊರೆ ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಹರಿಹಳ್ಳ ಪ್ಲೇಟ್ಸವು[೨೨] ಶಕ ೯೬೭-೧೦೪೭ರ ಶಾಸನವು ಮಯೂರ ಖಂಡಿಕ ೧೨ರ ಪಟ್ಟಣ ಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಾಗ ೧೬ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು, ತುಲಾಪುರುಷ ದಾನವನ್ನು ಮಕರ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಂದು ನೀಡಿದ. ಈ ದಾನದ ವಿವರಗಳು ೩೦೦ ನಿವರ್ತನಗಳ ಭೂಮಿಯನ್ನು ೧೨ ೧/೨ ಗೇಣಗಳೆಯ ಗಂಜೀಯಪಾಲ ಗ್ರಾಮದ ಹೊಲ ಬೇಹೂರಿನ ಗಡಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ. ಉಪವಿಭಾಗವಾದ ಪೊನ್ನುಗುಂದೆ-೩೦ ಮಿವೊಳ್ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಈ ದಾನವು ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆಗೆ ನೀಡಿದ್ದು ಬೇಹೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೂಕಿಮಯ್ಯನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ. ಮೂಕಿಮಯ್ಯನು ಕೇಶಿಮಯ್ಯನ ಮಗನಾಗಿದ್ದು, ವಾಶಿಷ್ಮಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದನು. ಭವಚರಿಷಕನು ಈ ದಾನ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದು, ತ್ರೈಪುರಷ ಶಾಲಾವು - ದೇವಾಲಯವು ಮತ್ತು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆಯೂ ಆಗಿತ್ತು. ೫ ಜನ ಶಿಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ೩ ಜನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು 'ದ್ವಾದಶ-ಸಂಸ್ಥಾ'ದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು. ದ್ವಾದಶ ಸಂಸ್ಥಾ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಯಾಗದ ಪ್ರಕಾರ ಆದ್ದರಿಂದ ಇದೊಂದು ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗೃಹ ಅಮಾತ್ಯ ಮುದ್ದಿಮಯ್ಯ ಆ ಶಾಲೆಯ ರಿಪೇರಿ, ಬಣ್ಣಹಚ್ಚುವದಕ್ಕೆ ದೇವರಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಊದುಬತ್ತಿ, ಹೂವು, ಧೂಪ, ದೀಪ, ನೈವೇದ್ಯ, ಅರ್ಚನೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ೨೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಊಟೋಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ, ವಸತಿಗಾಗಿ, ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ೫ ಜನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಈ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಈ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯ ಬರೆದವ ಜಯಾಕಾರ, ಪ್ರಾಜ್ಞಕಾರನ ಮಗ ಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕ ನಿಮ್ಮಹಣಕಾರ್ಯನ ಅಪ್ಪಣೆ ಮೇರೆಗೆ ಕೆತ್ತಲಾಯ್ತು ಮತ್ತು ಕಲ್ಯಾಣವು ಆಗ ಮಯೂರ ಖಂಡಿಕೆ - ೧೨ರ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣವಾಗಿತ್ತು. ನಿಂಬಣಾರ್ಯನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ದಂಡನಾಯಕ ನಾಗಿದ್ದನು.

ಬಲ್ಲವರಸನು ನಿಂಬದಂಡಾಧಿಪತಿಯ ಮಾಂಡಲಿಕನಾಗಿದ್ದು, ೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ನೂತನ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸ ಎಂದು ವರ್ಣಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೫ರ ಶಿರೂರ ಶಾಸನವು (ಶರ್ಕ-೯೭), ಬಲ್ಲವರಸನು ಬಾದುಬ್ಬೆಪಾಳು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಸ್ವಯಂಭೂ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಶಿಕ್ಷಣ, ಊಟೋಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆಗ ೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಪೆದ್ದೊರೆಯ ಉತ್ತರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ತಂಗಡಗೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಉಂಚಗೇರಿ ಮತ್ತು ಕುಂಟೋಜಿ ಶಾಸನಗಳ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೪-೧೦೭೨ ಒಂದೇ, ಕುಂಟೋಜಿಶಾಸನಗಳಿಂದ - ಭೂವನೈಕಮಲ್ಲ ಸೋಮೇಶ್ವರ ೨ನೇ, ಉಂಚಗೇರಿ ಶಾಸನ ಈತನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ತನ್ನ ಸೋದರರನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ೧೦೭೨ರಲ್ಲಿಯೇ ಆತ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೨೩]

ರಾಜಗುರುಗಳು : ರಾಜಗುರುಗಳನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ರಾಜಕುಮಾರರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕ್ರಮ ಕುರಿತು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಶ್ರೀಮತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲದೇವರ ಪರಮಾದ್ಯರಪ್ಪ ಮಲಘಾನದ ಶ್ರೀಮತ್ಪುರಾಣದ ದಿವಾಕರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು" ಯುವರಾಜ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ಪರಮಾಧ್ಯರಪ್ಪ' ಅಗರಖೇಡದ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಂಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ನೃಪನ ಪರಮಗುರು ಚತುರ್ದಶ ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನ, ವೇದ ವೇದಾಂಗನಿಧಿ, ತ್ರಿವೇದಿ, ಜ್ಞಾನಮಯ ಮುತ್ತಗೆಯ ವಿಷ್ಣು ಭಟ್ಟ, ಕಡ್ಲೇವಾಡದ ರಾಜಗುರು ಕಾಣ್ವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಪರಮಾಶಿರ್ವಾದ ಪರಂಪರೆ ನಿಜರಾಜ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗುದ್ಭವ ಚಾಳುಕ್ಯ ಪತಿ ತೈಲನು ಪಾರ್ಚ್ಚಿತ ಪಾದನಾದ ಜಗದ್ಗುರು ಈಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸ ಮೊದಲಾದವರ ಹೆಸರುಗಳು[೨೪] ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಪರಮಗುರು, ರಾಜಗುರು, ಜಗದ್ಗುರುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.[೨೫] ಕುಡಿತಿನಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀ ಮತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ದೇವರಾರಾಧ್ಯಾರಪ್ಪ ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನಂಡನಾಯಕಂ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಂಗಳು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ವಿದ್ಯಾಗುರುವಾಗಿರಬೇಕು. ರಾಜಕುಮಾರರ ಧಾರ್ಮಿಕಕ್ಕಿಂತ ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೌಕಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿರಬಹುದು. ೧ನೇ ಸೋಮಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ರಾಜಗುರುಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು, ಅವರು ರಾಜಮನೆತನಗಳ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. "ಅರಸನ ಮಗ ಭುವನೈಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವನ ರಾಜಗುರು ಶ್ರೀವರುಣಶಿವ ಪಂಡಿತದೇವ ಬಂಕಾಪುರದ ಇಂದ್ರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಆಡಳಿತ ಮತ್ತು ೧೨ ಬಾಡಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ, ತೇದಿರಹಿತ ದೇವಗಿರಿ ಶಾಸನವು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಿವರಾಜಗುರು ದೇವರು ಸಮಸ್ತ ಗೊರವವಾಡಗಳನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ವಿವರಿಸಿವೆ. ರಾಜರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಿಂತ ಲೌಕಿಕ

ಅಭ್ಯಾಸವಾದ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದ ಎನ್ನುವಂತೆ ಕೆಲವರು ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಉದಾ. ೨ನೇ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮ ಮತ್ತು ೩ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಮಹಾನ್ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಶಿರೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೪ರ ಶಾಸನವು ಮಾರಸಿಂಘದೇವನನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ. ಆತನು ಸಕಲವೇದಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೆಂದು ವರ್ಣಿಸುತ್ತ, ಆತನು ಸೋಮೇಶ್ವರನ ರಾಣಿ ಲೀಲಾದೇವಿಯ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೧ರ ಸೂಡಿಯ ಶಾಸನವು ಅರಸನ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಕಿಸುಕಾಡು ೭೦ರ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ನಾಗದೇವಯ್ಯ, ಕಿಸುಕಾಡು ೭೦ ರೊಳಗಣ ಗ್ರಾಮ ಶಿವನೂರವನ್ನು ರಾಜಗುರು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು.[೨೬] ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದನು. ಈತನು ರಾಜಗುರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ದಂಡನಾಯಕನೂ, ಅಮಾತ್ಯನು, ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಈತನ ಶಕ್ತಿ-ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಆತನಿಗೆ 'ಸಮಸ್ತ ಸಂಪದ' ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿದ್ದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನು, ವೇದ-ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಚರ್ಚೆಗಾಗಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ, ಸೋಮ-ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಭವನವನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಗರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಹಣದಿಂದ ಲಕ್ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಋಗ್ವೇದ ಅನೇಕ ಪಾದ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ಕುರಿತು ಈತನನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೭]

ಕೋಡಿಯ ಮಠದ ೨ನೇ ವಾಮಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತನು ಸಹ ರಾಜಗುರುಗಳೆಂದು ೪೬ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದನು. (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೬-೧೧೯೨) ಕೋಡಿಯ ಮಠದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದ. ವಾಮಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರು ವ್ಯಾಕರಣ, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ನಾಟ್ಯ, ಭರತಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಿದ್ಧಾಂತ, ತರ್ಕ, ಕಾನೂನು ಇತರ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದನು. ಆತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು.[೨೮]

ಅಚಲಪ್ರಕಾಶ ಸ್ವಾಮಿ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೩-೧೨೨೦) : ಇವನು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ಎರಡನೇ ಬಲ್ಲಾಳ ರಾಜಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಈತನೂ ಸಹ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಉಪನಿಷತ್ತು, ಸ್ಮೃತಿಗಳು, ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ, ಪುರಾಣಗಳು, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ವಾತ್ಸಾಯನನ ಕಾತಂತ್ರ, ಗದ್ಯ, ವಾಕ್ ಕಲೆ, ಚಿತ್ರಕಲೆ, ಮಂತ್ರ-ತಂತ್ರ, ಸಂಗೀತ, ಬೀಜಗಣಿತ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲ ಯೋಗ ಮತ್ತು ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪರ್ರಿತನಾಗಿದ್ದು, 'ಯೋಗಾಚಾರ್ಯ' ಎಂದೆನಿಸಿದ್ದನು.[೨೯]

ರಾಜಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಮಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರು 'ಸಂಚರಿಸುವ ಕಲ್ಪತರು' ಎಂದೂ ವಾದಿವಾಗ್ಮಿ [illegible]ನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅಚಲ ಪ್ರಕಾಶ [illegible] ವಾಕ್ [illegible] ಕಲೆ [illegible] [illegible]

ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಇವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ, ಶೃತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಪುರಾಣಗಳು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಹೇಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಾಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿದ ಕೈ ಆಗಿತ್ತು. 'ವಾದಿಂಗಳ್ ಭಟ್ಟ' ಎಂದು ಆತನ ಬಿರುದಿತ್ತು. 'ವಾದಿಕೋಲಾಹಲ' 'ವಾದಿಭಯಂಕರ', ವಾದಿರಾಜ, 'ವಾದಿಗನಂಗಳ' ಎಂದೂ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಬಿರುದುಗಳಿದ್ದವು. ಈ ಪಂಡಿತರು ವಿವಿಧ ಪಂಥಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಉದಾ. ವಾಮಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರು ವಾದಿಗಣಂಗಳ್ ಭಟ್ಟ್ ಎಂದು ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದು, ಜೈನ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದು, ಈತನು ಕಾಳಾಮುಖ ಶೈವಸಂತನಾಗಿದ್ದನು. ಅಚಲ ಪ್ರಕಾಶ ರಾಜಗುರುಗಳು ವಿಷ್ಣು ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರು. ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ವೈದಿಕ ಅನುಯಾಯಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಆರಾಧಕನಾಗಿದ್ದನು.[೩೦] ಇವರೆಲ್ಲರೂ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ, ದಾನದತ್ತಿಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೦ರ ಶಾಸನವು ಛಾತ್ರ ಭೀಕ್ಷೆಯ ಧರ್ಮ' ಎಂದಿದ್ದು ಭಿಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಪದವು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಛಾತ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದಿದ್ದು, ವೃತ್ತಿ-ದಾನ-ದತ್ತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಚಟ್ಟ-ಛಾತ್ರದ ತದ್ಭವ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿದ್ದ ಸತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಿಗೆ 'ವಿದ್ಯಾದಾನ ಸತ್ರಗಳು' ವಿದ್ಯಾಸತ್ರಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ್ದ ಹೆಸರುಗಳು ಈ ಸತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಹಾರ(ಅಸನ), ಅಚ್ಛಾಧನ(ಬಟ್ಟೆ), ಪಥ್ಯ(diet-ಪಥ್ಯ) ಔಷಧಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ಉದಾ : ತಾಳಗುಂದ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಸೌಕರ್ಯದೊಂದಿಗೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ, ಶನಿವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಎಣ್ಣೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವ ಸೌಲಭ್ಯವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರು. ಅಗ್ರಹಾರ ಜಂಭೂರದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು, ಎಣ್ಣೆ, ಬಟ್ಟೆ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಅಕಳಸೆಗಣೆಗಳ ಸೌಲಭ್ಯ ಒದಗಿಸಿದ್ದರು. ಮಹಾದೇವ ದಂಡನಾಯಕ (೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕ)ನು ಅಗ್ರಹಾರ ಇಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರ, ಬಟ್ಟೆ, ಸ್ಟೈಪಂಡ್‌ಗಳೊಂದಿಗೆ, ಗಡಿಯಾರ ಗಳನ್ನು ಸಹ ದಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದನು. ರೋಣದ ತರ್ಕ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು.

ಸಾಲೋಟಗಿಯು ಒಂದು ಬೃಹತ್ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು, ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗಾಗಿ ೨೭ ವಸತಿಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ವಿವಿಧ ದೇಶಗಳಿಂದ (ನಾನಾ ಜನಪದಗಳಿಂದ), ಬಂದವರಾಗಿದ್ದರು. ೧೨ ನಿವರ್ತನಗಳ ಭೂಮಿಯನ್ನು - ೬೦ ಎಕರೆ ಭೂಮಿಗೆ ಸಮನಾಗಿದ್ದು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದರು. ಅಲ್ಟೇಕರ್‌ರವರ ಪ್ರಕಾರ ೨೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಊಟ-ವಸತಿಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಈ ಸಾಲೋಟಗಿ ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆಯಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೂ ಸಾಂದರ್ಭಿಕ ಅಥವಾ ಮಹತ್ವದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರನ್ನು ಆ ಗ್ರಾಮದವರು ಊಟಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರಿಗೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನೂ ನೀಡಿ ಕಳುಹಿಸುವಂತಹ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು. ಹೀಗೆ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ರಾಜರುಗಳು ನೀಡುವ ದತ್ತಿಗಳಿಂದಾಗಿ ಸಾಲೋಟಗಿ, ಬೇಲೂರು, ನಾಗಾಯಿ, ತಾಳಗುಂದ, ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಒಳ್ಳೆಯ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಜರುಗಿಸಲು 'ಅನುಷ್ಠಾನ ಭವನ', ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು 'ಪಠಣಮಠ'ಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಓದುವ, ಮಂತ್ರ ಹೇಳುವ, ತಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಿಸುವಂತಹ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರು.[೩೧]

ಶಿಸ್ತು ಶಾಸನಗಳು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ, ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಕಠಿಣ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಮಠಗಳು, ಘಟಿಕೆಗಳ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಥವಾ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು, ಇಲ್ಲವಾದಲ್ಲಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದ್ದವು. ದುರ್ನಡತೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ದಂಡ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಅಗ್ರಹಾರ ಕೊಡುಮಟಗಿಯಲ್ಲಿ

ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಬೈದರೆ ೨ ಪಣಗಳು

ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಹೊಡೆದರೆ ೧೨ ಪಣಗಳು

(ಖಡ್ಗ)ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಎಳೆದವರಿಗೆ ಅಥವಾ ತೋರಿಸಿದವರಿಗೆ ೩ ಗದ್ಯಾಣಗಳುಖಂಡಿಸಿದವರಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳು(ಜಾತಿ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ದಾರಿತಪ್ಪಿದರೆ ೩ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಎಂದು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ದಂಡ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೈಷ್ಠಿಕ ಮಠಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕಠಿಣ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕಿತ್ತು.

ಸೂಡಿಯ ಮಠದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನ ನಡೆಸದಿದ್ದರೆ, ವಾರಾಧಿಶ್ವರರು (varadhiswarar) Worthy Superintendents ರು ಅವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಾವುದೇ ಕೇಂದ್ರವು ಗೊರವ (Saiva onedicant)ಗಳಾದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದವರು, ರತಿಲಂಪಟರಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಸಿಗದೆ, ರಾಜನು ಅವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.[೩೨]

ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ೧೦೦೦ ಮತ್ತರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕ ಭೂಮಿಧಾನ ನೀಡಿದ್ದು ೧೦೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ 'ವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಶಿಕ್ಷಣದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆ	ದೊರೆ/ವರ್ಷ	ದತ್ತಿ (ಮತ್ತರುಗಳಲ್ಲಿ)	ಉಲ್ಲೇಖ
ಬಳ್ಳಾರಿ ಎಚ್.ಬಿ.ಹಳ್ಳಿ ಕೊಗಳಿ	ಆದಿತವರ್ಮರಸ ಕದಂಬ ೯೯೨	೧೧೦೦	SII.ix(i) No.77, 18, 19
ಬಿಜಾಪುರ ಬಿಜಾಪುರ ಬಿಜಾಪುರ	ಜಯಸಿಂಹ ೨ ೧೦೩೩	೨೦೦೦	SII xviii No.51
ಗುಲಬರ್ಗಾ ಸುರಪುರ ಕೆಂಭಾವಿ	ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ೧೦೫೪	೨೦೦೦	SII, No.31
ಬಿಜಾಪುರ ಬಿಜಾಪುರ ನಾಗಾಯಿ	ಸೋಮೇಶ್ವರ ೧ ೧೦೬೨	೧೦೦೦	APGAS-3
ಗದಗ ಗದಗ ಗದಗ	ಸೋಮೇಶ್ವರ ೧ ೧೦೬೪	೧೦೦೦	SII-18, No.50
ಬಿಜಾಪುರ ಬಿಜಾಪುರ ನಾಗಾಯಿ[೩೩]	ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ೬ ೧೦೮೫	೧೦೪೫	HAS, No.8

೪.೧.೨. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ

ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಕ್ಷಣದ ಪ್ರಮುಖ ಗುರಿ ಶೀಲ ಸಂವರ್ಧನೆ. ಎಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮಾತನ್ನು ವಿದ್ಯಾದದಾತಿ ವಿನಯಂ-ವಿನಯಾಧ್ಯತಿ ಪಾತ್ರತಾಂ ಪಾತ್ರತ್ವಾಧ್ವನಮಾಪೋನ್ನಿತ, ಧನದ್ಧರ್ಮ ತತಸುಖಂ" ಎಮದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಕ್ಷಣ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಹರ್ಬಟನು ಅಥವಾ ಶಿಕ್ಷಣವು ಒಂದು ಕಲೆ ಅದರ ಅತೀಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾರ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಶೀಲ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿರುವರು.

ಶಾಸನವೊಂಧು ಚಟ್ಟಿಗಾವುಂಡನೆಂಬುವವನ ಶೀಲ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಸಬದ್ಧವಾದ ಚಮತ್ಕಾರಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಚಟ್ಟಂ ಪರದತೆಯರಂ

ಮುಟ್ಟಂ, ವಿತರಣ ಮನಮರ ಭೋರುಹದೊಳ್ ಕೋದಿಟ್ಟಂ ಶಾಶ್ವತ ಪದಕ್ಕೆ ಕಳಶಮನಿಟ್ಟಂ

ಮನಗೂಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ವಂಶದ ಚಾರಿತ್ರ ಸಂಪನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಕನಕನಗ ದಕ್ಷಿಣೋದ್ವೀ
ವ ಕಾಕುನ್ತಳವೆನಿಪ್ಪ ಕುತ್ತಳಧರೆಯಿಂ
ವಿನುತಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ರಾವಿ
ಮ್ಮನುಸೂತ್ರದ ಟೇಕೆದೆಂಬಿನಂ ಚಾರಿತ್ರ
ವಾಸವವಿಳಾಸದಿಂ ಪ್ರವರ್ತ್ತಿಸೆ ರಾಜ್ಯ
ಶ್ರೀ ಸತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಯಶೋಭಾ
ಚಾಳುಕ್ಯರೊಡನೆ ಹದಿನೆಂಟಿಯರ್ "[೩೪]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವು ವರ್ಣಮಾಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳ ಕಲಿಕೆ, ಗಣಿತ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ, ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ, ಕನ್ನಡಕ್ಕರ ಓದುವ, ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆ, ಅಕ್ಷರಶಿಕ್ಷೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ಶಿಕ್ಷೆ, ಖಂಡಿಕೆ-ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ, ಕರ್ನಾಟ ಬಾಲ ಶಿಕ್ಷೆ, ಕೌಮಾರಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ, ಪುರಾಣ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾಪಗೊಂಡಿವೆ.

ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ (ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ) ಕಲಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಅಕ್ಕರಿಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ಪಂಡಿತ, ವೋಜ, ಭಟ್ಟ, ಆಚಾರ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಭಟ್ಟರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು - ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅಂತೇವಾಸಿ, ಮಾಣಿ, ಛಾತ್ರ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಚಾರಿಯೆಂದು ಕರೆದಿವೆ.[೩೫]

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ವೇತನ : ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಗುರುಗಳ ವೇತನವು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನರಸೀಪುರ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ (ಹಾಸನ.ಜಿ) ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ ವರ್ಷಪ್ರತಿ (ವ.ಕೈ) ೨೦ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಎಂದು ನಿಗದಿತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ತಾಳಗುಂದ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೫ ಗದ್ಯಾಣವೆಂದು ನಿಗದಿತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಮಲ್ಲಣಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೬ ಗದ್ಯಾಣ, ಕೊಂಡಗುಳಿ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೨೦ ಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣವಿದ್ದರೆ, ದೇಗಾಂವ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವೃತ್ತಿ ಎಂದಿತ್ತು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಕರ ವೇತನವು ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣ ಅಥವಾ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಗುರುಗಳಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ದೇಗಾವೆ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಗುರುವಿನ ವೇತನ ೩/೪ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ವೇತನವು ೧/೨ ವೃತ್ತಿ ಎಂದಿತ್ತು.[೩೬]

ಕೊಟುಮಚಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರವು ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವಂತೆ, ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಕ್ಕರಿಗ ನಾಗದೇಸಿ ಎಂಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿದ್ದನು. ಇವನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬರೆಯಲೂ, ಬಾಜಿಸಲೂ, ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಛಂದಸ್ಸು, ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ೨೫ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ನಿವೇಶನವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟ ಮತ್ತು ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜೊತೆ ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಭಾಗಶಃ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಮೇಲಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಪಂಪನು ಓದಿದ್ದು ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ. ಉಮ್ಮಚಗಿ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ತಿಗಳ ದುರ್ನಡತೆಗೆ ದಂಡ ವಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಶಿಸ್ತಿನ ನಿಯಮಗಳು ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಮಠಗಳಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಕಠಿಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಆಚರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಕೆಲಸದಿಂದ ಪದಚ್ಯುತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಗುರುವಿಗೆ ಅಕ್ಕರಿಗ ಎಂದೂ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಗುರುವಿಗೆ ಭಟ್ಟ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.[೩೭]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪ರ ಸೂಡಿ ಶಾಸನವು ಅಗ್ರಹಾರ ಸೂಡಿಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ, ೩೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೮ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೩೮] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇವೆಗೈಯುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಉದಾ : ಕುಡತಿನಿ ಹಂಪಣ್ಣ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಶ್ರೇಣಿಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಕೇಂದ್ರೀಯ ವಿದ್ಯಾ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರು. ಹಳೇಕೋಟೆ ಶಾಸನವು ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಬಲದೇವರಿಗೆ ಆರು ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೩೯]

ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನವು ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೫ ಗದ್ಯಾಣ ವೇತನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಬಾಗಲಕೋಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿರೂರ ಶಾಸನವು ಧೂಪ-ದೀಪ, ಗಂಧ ನೈವೇದ್ಯ, ಗೀತ, ನಿತ್ಯೋಪಹಾರ, ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಾದಿ ಯನೀತುಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಾಂಚ, ಸತ್ರಮತ್ತಂ" ಎಂದಿದೆ ತುಂಬುಳದ ಅಗ್ರಹಾರ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಧರ್ಮವತ್ತಳಾಗಿ ತಿರುವ ಸಿದ್ಧಾಯ ಪೊಮ್ಮನೊಳಗೆ ಕನ್ನಡಿಕೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ ಮಲಯಮತಿ ಮಹಾದೇವಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೪೦]

ವಿಸ್ತೀರ್ಣ : ಅನೇಕ ಶಾಲೆಯಿರುವ ಆವರಣದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನು ಗುರುತಿಸುಬಹುದು. ಎಲಿಯಾಪುರ ಬಳ್ಳಿ(ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ(ಮಹಾಜನಗಳೂ ಧಾರವಾಡದ ಹೊರ ವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ನವಲೂರಿನ ಕುರುಬ ಶ್ರೇಣಿಗರು (ಕುರುಬರಶ್ರೇಣಿ) ಇವರೀರ್ವರೂ ಸೇರಿ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಾಥಮೀಕ ಶಾಲಾ ಕಟ್ಟಡದ ಅಳತೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಈ ಶಾಲೆಯು ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯ ಹೊರವಲಯದ ಉಣಕಲ್ ಗ್ರಾಮದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆವರಣದಲ್ಲಿತ್ತು. ಅದು ೨೬ ಹಸ್ತ ಉದ್ದ, ೨೧ ಹಸ್ತ ಅಗಲವಿತ್ತು, ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕನ್ನಡದುಪಾಧ್ಯಾಯರು ಇರುತ್ತಿದ್ದು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಬಹುಭಾಗ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದರಿಂದ, ಕನ್ನಡ ಕಲಿಕೆಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯಿತ್ತು. ಇಟ್ಟಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ಶಾಸನವು ಋಗ್ವೇದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಯುರ್ಜುವೇದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ವಿಷಯ ವಿಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.[೪೧]

ಭಾರತಕ್ಕೆ ಭೇಟಿಯಿತ್ತ ಇತ್ಸಿಂಗನು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿವರಗಳು ಇಂತಿವೆ.

ಸಿದ್ಧಿರಸ್ತು ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ವಾಚಕ ಪುಸ್ತಕ ಅದರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ೪೯ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆ. ೩೦೦ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗೊಳಿಸಿದ ೧೦,೦೦೦ ಕಾಗುಣಿತಗಳಿವೆ. ಈ ಬಾಲಭೋದೆಯನ್ನು ೬ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪಾಣೀನೀಯ ಸೂತ್ರವು ದ್ವಿತೀಯ ವಾಚಕ ಪುಸ್ತಕವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಶ್ಲೋಕಗಳಿದ್ದವು. ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ೮ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ೮ ತಿಂತಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಳಿಕ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲಿನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲದೆ ೨(೩) ಖಿಲಗಳ ಮೇಲೆ ಪುಸ್ತಕ ಓದಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ತಮ್ಮ ೧೦ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ೩ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಅವರು ಮನಮುಟ್ಟಿ ಓದಿ, ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಳಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕಾಶಿಕಾವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.[೪೨] ಮತ್ತು ವೇದಗಳ ಪುರಾಣಗಳ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸಹ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಭಟ್ಟರೇ ಆ ಕಾರ್ಯಗೈಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೩]

ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಉಪನಯನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಅಂದಿನ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಉದಾ : ಮುತ್ತಿಗೆ ಶಾಸನವು - ರಾಜಕುಮಾರ ೫ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಉಪನಯನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿಗೆ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನೇ ತನ್ನ

ಗುರುವಾದ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನಿಗೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೩] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧ ಸೂಡಿಯ ಶಾಸನ ದೊರೆಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಕಿಸುಕಾಡು ೭೦ರ ಮಹಾಸಾಮಂತ ನಾಗದೇವಯ್ಯ, ಶಿವನೂರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ರಾಜನ ರಾಜಗುರು ಸೋಮೇಶ್ವರಪಂಡಿತನಿಗೆ ನೀಡಿದ.[೪೪]

ಬರೆಯುವ ವಿಧಾನ : ಅಲ್ಬೆರೂನಿಯು ಪಾಠಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಬಳಪದಿಂದ ಎಡಗಡೆಯಿಂದ ಬಲಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕಳು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅಲ್ಬೆರೂನಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.[೪೫] ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಾಲಕರಿಗೆ ಬಾಯಿಪಾಠ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನನ್ನು ಶಾಸನವು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಶಾಸ್ತ್ರದವನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕನ್ನಡದ ಉಪಾಧ್ಯಯರಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖ ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕನ್ನಡ ಮಾಧ್ಯಮದ ಮೂಲಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೪೬] ಅರಸೀಕೆರೆಯ ಸಮೀಪವಿರುವ ನರಸೀಪುರ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೧೨ನೇ ಬಲ್ಲಾಳದೇವನ ಮಂತ್ರಿವರ್ಮ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎರೆಯಣ್ಣನು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡಲು ಬೋವಿಯ ಸಾವಿಯಣ್ಣ ಎಂಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದ. ೧೨ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಆತನಿಗೆ ೨೦ ಗದ್ಯಾಣ ವೇತನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ಅಡಿಗೆಯವಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ೩ ಗದ್ಯಾಣ ವೇತನವನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಮೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ತಪೋಧನರ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅಸನ ಆಚ್ಛಾದನ, ಪಥ್ಯ ಔಷಧಿಗಳಿಗಾಗಿ ಭೂಮಿದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ದೇಪೂರಿನ ಮತ್ತು ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.[೪೭]

ವೇದಖಂಡಿಕೆ : ವೇದಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ, 'ವೇದಖಂಡಿಕೆ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೇದಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಖಂಡಿಕೋಪಾಧ್ಯಾಯನೆಂದೂ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳು ಕರೆದಿರುವುದನ್ನು ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಗಮನಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೪೮] ಮಲಘುಣದ ದಿವಾಕರೇಶ್ವರ ದೇವರಲ್ಲಿಯ ಪುರಾಣಮಂ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗಂ ನ್ಯಾಸದ ವಕ್ಖಾಣಕ್ಕಂ ವೃತ್ತಿಯ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಯ[೪೯] ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ ಪುರಾಣ ಭಟ್ಟರೇ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಗೈಯುತ್ತಿದ್ದುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರ ಶಾಸನವು ಋಗ್ವೇದದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಖಂಡಿಕದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಹೇಳುವ ಶಾಲೆ ಎಂದಿರುವುದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಸಮಂಜಸವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾಸನವೊಂದು ಇದು ವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟದತ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.[೫೦] ಆದರೆ, ಖಂಡಿಕೆ = ಭಾಗ ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿ, ವೇದ ಖಂಡಿಕ ಎಂದರೆ ವೇದಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು; ಋಗ್ವೇದ - ಖಂಡಿಕೆ ಎಂದರೆ ಋಗ್ವೇದದ ಭಾಗಗಳನ್ನು [illegible] ಅರ್ಥೈಸಬಹುದಾಗಿದೆ. [illegible] ಖಂಡಿಕ

ವೇದಗಳ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಿಸುವುದು ಎಂದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಖಂಡಿಕ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥೆಯನ್ನು ಭಾಗ-ಭಾಗವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯೆಂದು ಮೇಯರ್ ವಿಲಿಯಂರ, ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶದಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಥವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಲ್ಲ. ಖಂಡಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಖಂಡಿಕೆ, ಯಜುರ್ವೇದ ಖಂಡಿಕ ಸಾಮವೇದ ಖಂಡಿಕ, ನ್ಯಾಸ-ಖಂಡಿಕ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿವೆ. ಮೇಯರ ವಿಲಿಯಂರ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಎಂಬ ಪದ ಖಂಡಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸೂಕ್ತ.[೫೧]

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ಧ ವಿಷಯಗಳು

ಮೊದಲು ಅಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆ : ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೫೨] ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಮೊದಲ ತೀರ್ಥಂಕರ ಋಷಭನಾಥ (ಆದಿನಾಥನು) ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ಆತನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಭಾರತಿ ಮತ್ತು ಸುಂದರಿಯರನ್ನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೆಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಕಲಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಮೊದಲ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ 'ಸಿದ್ಧಮ್‌ನಮ್' ಇಂದಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಣವು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಂದರಿಯನ್ನು ಎಡತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳರಿಸಿಕೊಂಡು ಗಣಿತವನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿದನು. ನಂತರ ಅವಳಿಗೆ ಶಬ್ದಗಳ ಹುಟ್ಟು, ಜೋಡಣೆ, ವಾಕ್ ಕಲೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಿದನು.[೫೩] ಶಾಸನವೊಂದು ಕನ್ನಡಕ್ಕರ ಓದುವ, ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಕರ್ನಾಟಕ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಕಲಿಕೆಗೆ ಮೊದಲ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷರ ಎನ್ನುವುದು ಲಿಪಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅಕ್ಷರಗಳ ಉಗಮದಿಂದಾಗಿ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಶಾಶ್ವತ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಜೊತೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಇತರ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆನ್ನಲಾಗಿದೆ.[೫೪]

ಚತುರ್ವೇದಗಳು ವೇದಾಂಗಗಳು ಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಸ್ಮೃತಿ, ವಾದ್ಯ, ಭರತ, ಋಗ್ವೇದ ಖಂಡಿಕ, ಯರ್ಜುವೇದ ಖಂಡಿಕ, ಸಾಮವೇದ ಖಂಡಿಕ, ಶಬ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರ, ರೂಪವತಾರ, ನ್ಯಾಸ ಖಂಡಿಕೆ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಛಂದಸ್ಸು, ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೫೫] ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಆರಂಭದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಋಗ್ವೇದದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ಖಂಡಿಕಗಳು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಆರಂಭ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.[೫೬]

ಹಂದರಕಿ, ನಾವಳ್ಳಿ, ಮಣ್ಣೂರು, ಅಲೂರು, ತಾಳಗುಂದ, ಮುರುಂಡಿ, ಮಲಘಾಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ. ಮಣ್ಣೂರು.

ತಾಳಗುಂದ, ಮಲಘಾಣ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣದವರೆಗೆ ವಿದ್ಯಾಬ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು.[೫೭] ತಾಳಗುಂದ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೪೮ ಖಂಡಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರು.

ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕನ್ನಡದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖ ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಉಪನಯನದ ನಂತರ ಗಾಯತ್ರಿ ಮಂತ್ರ ಪಠಣೆಯೊಂದಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಪ್ರಾರಂಭ ವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಡಾ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಟ್ಟ ವೃತ್ತಿಯು ಪುರಾಣ, ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ, ನ್ಯಾಸದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.[೫೮]

ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಯಮ-ನಿಯಮಾದಿ ಶೀಲಸಂಪನ್ನರು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನಧಾರಣ, ಮೌನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿ ಶೀಲಗುಣ ದೇವತಾ ಪ್ರಜಾತತ್ಪರರಾಗಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ, ತರ್ಕ, ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ನಾಟಿಕಾ, ವೇದ, ಅಭಿದಾನ, ಅಲಂಕಾರ, ಪ್ರತಿಶೃತಿ, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಮೀಮಾಂಸೆ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಗಳ್ಲಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಲಾಕುಳಾಗಮ ಸಮಯ ಸಮುದ್ಧರಣ' ಎನಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಯಂತ್ರ, ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಸಕಲದರ್ಶನ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಮತ್ತೇ ಕೆಲವರು 'ವೇದಾರ್ಥ ತತ್ಪರರು', 'ಅಭಿನವ ಶಾಖಲ್ಯ', ಋಗ್ವೇದ ರತ್ನಾಕರ, "ಅಷ್ಟಾದಶ ಧರ್ಮ, ಶಾಸ್ತ್ರಕುಶಲ ಮನುಮಾರ್ಗಚರಿತ"ರೆನಿಸಿದ್ದರು.[೫೯] ಇವುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಹ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಯಜುರ್ವೇದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಎಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ವೇದಖಂಡಿಕೆ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ಖಂಡಿಕೆ ಒಂದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಡೂರು ಶಾಸನವು 'ವೇದ ಖಂಡಿಕಾ ಶಾಸ್ತ್ರ ಖಂಡಿಕಾ" ಎಂದಿದೆ. ಇಂಗಳೇಶ್ವರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಡಾ. ಬಾಗೇವಾಡಿ). ಪುರಾಣಖಂಡಿಕೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಅಗ್ರಹಾರ ಬೆಳ್ಳೂರಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದ ಖಂಡಿಕ ಮತ್ತು ಯಜುರ್ವೇದ ಖಂಡಿಕಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಖಂಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಗೆಯ ಮಾಣಿಯರ ಗ್ರಾಸಕ್ಕೆ "ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಖಂಡಿಕ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ವರಿಷಂ ಪ್ರತಿತಂದು ಮಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳುದಪ್ಪದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕೊಂಡತ್ತ ಬಹುದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಕುಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ. ವೃತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಆ ಖಂಡಿಕದವೃತ್ತಿಗೆರುಗಡೆ ಹೊರುಗಡೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಖಂಡಿಕೆ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ತರಗತಿಗಳಿಗೆ ಹೋಲುವಂತಹದಿರಬೇಕು.[೬೦] ಒಟ್ಟಾರೆ ಖಂಡಿಕೆ ಎಂಬುದು ಎರಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ೧. ವೇದಗಳ ಪುರಾಣಗಳ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ, ನ್ಯಾಸಗಳ ಭಾಗಗಳು. ೨. ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ಮೇಲಿಂದ ಒಂದು ತರಗತಿಗೆ ಹೋಲುವಂತಹದ್ದೆಂದು ಎರಡರ್ಥದಲ್ಲಿ [illegible] ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ [illegible]

ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡವಲ್ಲದೆ ಇತರ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೫೦ರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವಾಗ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ನಾಗರೀ, ಕನ್ನಡ, ತಮಿಳು, ಮರಾಠಿ ಲಿಪಿಗಳನ್ನು (ನಾಗರಕಂನಡ ತಿಗುಳಾರ್ಯವನೋದಿಸು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಲಕರಿಗೆ ಮೂರು ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಅಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಅವರು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ, ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರವಾಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಭಾಷೆಗಳ ಜ್ಞಾನ ಅವಶ್ಯಕತವಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೇ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹ. ನಾಕುಳಾರ್ಯನು ನಾಲ್ಕುಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದನು. ಅಥವಾ ಚತುರ್ಭಾಷಾಲಿಖಿತ್ಥಕ ವಿದ್ಯಾದರ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಶ್ರೀಮನುಕುಳಾರ್ಯ ಬರೆದಂ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೬೧]

ಆಂಧ್ರದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ಕನ್ನಡ 'ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ' 'ಕನ್ನಡನಾಗಿಮಯ್ಯ' ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೭ರ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕನ್ನಡಿಗ ಕುಲ ತಿಲಕನಾದ ಶ್ರೀ ಪ್ರತಾಪಚಾರ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಗ ರಾಯಸದ ಕೊಂಡಮರಸಯ್ಯನು ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಯಸವೃತ್ತಿಯ ಕೊಂಡಮರಸಯ್ಯನು ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ ಚಿತ್ರಲಿಪಿ ಲೇಖಕೋವಿದನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕಮ್ಮಾರ ಚೇಡಿನ ಶಾಸನವು (ತಾ.ಆಲೂರ) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ (ಶಕ-೯೭೬)ರ ಚಾಲುಕ್ಯರ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತನಾದ ವೀರನೊಳಂಬ ಘಟ್ಟಿದೇವನು "ಲಾರ್ಡ್ ಆಫ್ ಕಂಚಿ" ಎಂಬ ಬಿರುದಿನಿಂದ ಸಿಂಧವಾಡಿ-೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಾವುಂಡರ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಭೋಗೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೨ ಮತ್ತರುಕರಿಯ ನೆಲವನ್ನು ಮತ್ತು ಇವರೀರ್ವ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು, ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರಜೀಯ ಎಂಬುವವನು ಸೀಗ್ರ (ಶೀಘ್ರ) 'ಲಿಖಿತ'ವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಾತು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಬರಹದ ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರಜೀಯನು ಮಠದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. "ಮಠದಾದಾಚಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರಜೀಯರ ಸೀಗ್ರ ಲಿಖಿತ" ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.[೬೨]

ಬೋಧನಾ ವಿಧಾನ

೧. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣದ ಭೋಧನಾ ಕ್ರಮವು ಮೊದಲು ಸಾಮೂಹಿಕ ಕಂಠಪಾಠವಿತ್ತು. ನಂತರ ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನದ ಮೂಲಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

೨. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮರಳಿನ ಮೇಲೆ ತಿದ್ದಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಿದ್ದರಾಮನು ಮರಳಿನಲಿಪಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾನೆ.

೩. ಪುಸ್ತಕಗಳು ಬಂದ ನಂತರ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿ, ಮುಂದಿನ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.೪. ಮಕ್ಕಳು ಕಪ್ಪು ಹಲಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಳೀ ಬಳಪದಿಂದ ಎಡದಿಂದ ಬಲಕ್ಕೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ಅಲ್ಬೆರೂನಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ, ಮರಳಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು.[೬೩]

ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸಾಲಿಮಠ, ಓದಿಸೋಮಮಠ, ತರಬೇತಿ ಮಠಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದ್ದು ಅವು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದ ವೀರಶೈವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು. ಅಬಲೂರಿನ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನ ಕವಿ ಮಹಾದೇವಭಟ್ಟರು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಅವರು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕನ್ನಡದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ದತ್ತಿಕೊಟ್ಟ, ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ಶಾಸನವು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗೂ ದತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟಿದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೬೪] ''ಓದುವ ಕೇಳುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ನಾಗಾಯಿ, ಸಾಲೋಟಗಿಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ಪಠನ ಮಠಗಳು, ವಾದ-ವಿವಾದಗಳು ಅಂದಿನ ಬೋಧನಾ ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಬೌದ್ಧ, ಜೈನ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಾಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಮಹತ್ವವಿತ್ತು.[೬೫]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೮ ಮತ್ತು ೧೧೧೮ ಶಾಸನವು 'ಅಕ್ಷರ ಶಿಕ್ಷೆ' ಎಂದು ಮತ್ತು ೧೧೭೪ರ ಶಾಸನವು 'ಕನ್ನಡಕ್ಷರ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ, ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಹೇಳಿ ಕೊಡುವವ ಎಂಬುವುದು, ಪ್ರಾಥಾಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[೬೬]

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಕೇಂದ್ರಗಳು

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಕೇಂದ್ರಗಳು, ಗುರುಕುಲಗಳು ಮಠಗಳು, ದೇವಾಲಯ, ಅಗ್ರಹಾರಗಳು

೧. **ಗುರುಕುಲಗಳು :** ತಾಯಿಯೇ ಮೊದಲ ಗುರು ಎಂದು ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮನೆಯ ಮೊದಲ
ಪಾಠ ಶಾಲೆ
ಜನನಿ ತಾನೆ
ಮೊದಲ ಗುರು

ಜನನಿಯಿಂದ ಪಾಠ ಕಲಿತ ಜನರು ಧನ್ಯರು ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಗುವಿನ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವು ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಂತರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಗುರುಕುಲಗಳಿಗೆ ತೆರಳಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವು ಅರಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಗುರುವಿನ ಹತ್ತಿರವೇ ಇದ್ದು ಕಲಿಯುವಂತಹ ಪದ್ಧತಿ ಇದಾಗಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ತನ್ನ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾಭಾರತದ ಕೃಷ್ಣನೂ ಸಹ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರುಗಳ ಪತ್ನಿಯ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಉರುವಲು ಸೌದೆಯನ್ನು ತರಲು, ಕೃಷ್ಣನು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಸುಧಾಮ ಸ್ನೇಹ ಆತನಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಇವರಿರ್ವರೂ ಸೇರಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಗುರುಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿತ್ತು. ಗುರುಗಳು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೬೬]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೫ರ ಶಾಸನವು ಕಿಟ್ಟಗಾವೆ ಗುರುಕುಲ" ಎಂದಿದೆ. ಗುರುಕುಲಾನ್ವಯವೆಂತೆಂದೇ ಪರಸಾಮ್ಯ ಕಿಟ್ಟಗಾವೆಯ-ಗುರುಕುಲದೊಳು-ವಾದಿರುದ್ರ(ದೇವರಣ್ಣ)ಗಳವರು, ತತಶಿಷ್ಯರೆ ಸದರಭುವನಸ್ತುತ ಚರಿತ-ರ-ಕಾರ್ಯರ್, ಸರಳಾಗಮತತ್ವ" ಈ ಶಾಸನವು ತೃಟಿತವಾಗಿದ್ದು, ಕಿಟ್ಟಗಾವೆ ಗುರುಕುಲದ ವಿಶೇಷ ವಿವರಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.[೬೭] ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ೧೧೭೫ರ ಗುರುಕುಲದ ಉಲ್ಲೇವಿದೆ.(ಗು) ರುಕುಳಾನ್ವಯ ವೆಂತೆದೆಡೆ ಪರಸಮಯ ಕೇಸರಿ' ಎಂದಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪ರ ಬೆಳಗಾಂ ಶಾಸನವು 'ಬೀಚಣ್ಣ-ಗುರುಕುಲ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. "ಶ್ರೀ-ಕಾರ್ತಿವೀರ್ಯ ನೃಪತಿ ಶ್ರೀಕರಣಾಧಿಪನ ಬೀಚಣ್ಣ - ಗುರುಕುಲದೊಳ್ ಲೋಕೋತ್ತರ - ಸುಚರಿತ್ರ - ವಿವೇಕರ್ ಮಲಧಾರಿ-ದೇವ-ಮುನಿಪಾರ್ - ನ್ನೆಗಳ್ದರ್" ಎಂದಿದೆ.[೬೮]

ಕಾರ್ತಿವೀರ್ಯ ದೊರೆಯ ನಾಯಕ ಬೀಚಣ್ಣ ಎಂಬಾತನು ಮಲಧಾರಿದೇವ ಎಂಬ ಋಷಿಮುನಿಗಳ ಬೀಚನ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಕಲಿತನು, ಪುರಾಣಭಟ್ಟನು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿತನಾಗಿದ್ದು; ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದುದು. ನಾಗಾಯಿಯ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯಯನು ಪುರಾಣ ಭಟ್ಟನಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ವೇತನ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದು ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ - ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪ್ರೋದನರು, ಸ್ನಾತಕರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ[೬೯] ಎಂದಿದ್ದರು. ಸಾತ್ನಕವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವಿಶೇಷ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪ್ರೋಧನರು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೊಂದಿಗೆ, ಒಬ್ಬನೇ ಗುರುವಿನ ಬಳಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ನಾನ ಅಥವಾ ಸಮಾವರ್ತನ ಎಂಬುದು ವೇದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಆಶ್ರಮದ ಕೊನೆ [illegible]

ಅದು ವಿದ್ಯೆ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಅವಧಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಸಮಾರಂಭದ ನಂತರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಮೀಮಾಂಸೆ, ತರ್ಕ, ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಘಟಿಕ ಎಂಬ ಉನ್ನತ ವಿದ್ಯಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವಂತಹ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು. ಮಿತಾಕ್ಷರ ಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ. ೧, ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯರು - ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕಲಿಯುವಂತಹ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು, ೨. ಉಪಕುರ್ವನಕರು - ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ನಂತರ ಗೃಹಾಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಸೇರುವಂತಹವರಾಗಿದ್ದರು.

ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ತಾತ್ವಿಕ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇವರಿಗೆ ಅತೀ ಉನ್ನತವಾದ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದು, ಶಾಸನಗಳು ಇದರಿಂದ ಪಡೆಯುವಂತಹ ಸ್ಥಾನಗಳೇ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ್ಲಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಇದ್ದರು. ಪಾಣಿನಿಯು ಅಂಥವರಿಗೆ ಚರಕ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೪ರ ಶಾಸನವು ಇಂಥ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು 'ಚರಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ'ಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಪ್ರಭಾಕರ ಮೀಮಾಂಸೆ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಚರಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. 'ಪ್ರವಾಸಿಗರ ಛಾತ್ರರು' ಎಂದಿದೆ. ಇವರೂ ಸಂಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಜ್ಞಾನಪಡೆಯುವರಾಗಿದ್ದರು. ಸಾಲೋಟಗಿ, ಸೂಡಿ, ನಾಗಾಯಿ ಶಾಸನಗಳು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. 'ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಂಘ' ಎಂದು ಸಾಲೋಟಗಿ ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಸೂಡಿ ಶಾಸನವು 'ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸಂಘಟನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೬೯] "ಎಳಮೇಲದ ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಮಠದಲೋದುವ ಕೇಳುವ ತಪೋಧನರ್ಗಚ್ಛಾತ್ರರ್ಗ", ರಾಜಧಾನಿ ವಿಜಯಾಪುರದ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭು ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವರಾಚಾರ್ಯ್ಯರ್ ಶ್ರೀಶಿವಯೋಗಿಶ್ವರ ಪಂಡಿತ-ದೇವರ ಸಮೀಪಲ್ಕೆಳ್ವ ತಪೋಧನರ್ಗ್ಗೆ" ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ತಪೋಧನರು ಛಾತ್ರರಂತೆ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೆಂಬುದನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತವೆ.[೭೦]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪ರ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವೂ ಸಹ (ಗು)ರುಕುಳಾನ್ವಯವೆಂತೆದೆಡೆ|| ಪರ... ಸಮಯ ಕೇಸರಿ ಕಿಟ್ಟಗಾವೆಯ ಗುರುಕುಳದೊಳು ವಾದಿರುದ್ರದೇವರ್ನ್ನೆಗಳ್ದರು ||

ತತುಸಿಶ್ಯ ಸಂತಾನ ಆ.... ರಗ್ರ ಸಿಶ್ಯಕೆ ಸಂದರ್ಭವನಸ್ತುತ ಚರಿತೇರರಾಯ್ರ್ಯಪ್ರ್ವ ಕಳಾಗಮ ತತ್ವ(ವಿ)... ಎಂದಿದು ಗುರುಕುಲದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧ರ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

"ಹರಚರಣ ಕಮಳಭೃಂಗಂ ಗುರುಕುಳ ಕುವಳೆಯ
ಕಳಕಳಾಧರನೆನಿಸಿ ಪೆಂಪುವಡೆದದಂ ಧರೆಯೊಳಗೀ ಶ್ರೀಕಳೇಶ್ವರ...
ತಣಮಳವಾಣಿ ನವಯರ್ವದ ಚವಸನ್ತನನುಪವು
ವಿದ್ಯಾಭವಂ...ಣ್ರ್ಣಚಂದ, ಶ್ರೀಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ ಲೋಕಾಭರಣ"[೭೧]

ಎಂದು ಗುರುಕುಲದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದ್ದು ಅವು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

೪.೧.೩. ದೇವಾಲಯ ಮಠಗಳು

ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾಗಿ ವೀರಶೈವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಲಿಮಠ, ಓದಿಸೋಮಠ, ತರಬೇತಿಮಠಗಳು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದ ವೀರಶೈವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು

ಮಠಗಳು

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಠಗಳೂ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು, ಶೈವಯತಿಗಳು, ಜೈನ ಆಚಾರ್ಯರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಡಿತರ, ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮಠ, ವಿಹಾರ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಶೈವ, ಜೈನ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಬೌದ್ಧರು ಇವರು ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರಿಂದ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ತಪಃ ಕರ್ಮದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡರು. ಭಕ್ತರು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಪೂಜಾರಿಗಳಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವಾಗ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೇ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ದೇವಸ್ಥಾನವು ೮-೯ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡತೊಡಗಿತು. ಜೈನ ಹಾಗೂ ಬೌದ್ಧ ಚೈತ್ಯ-ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಗಮನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಇದು ಇನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪೋಧನ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮಾಣಿಯರು ಎಂದು ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕರೆಯುತ್ತದೆ. ಪಾಣಿನಿಯು ಸಹ ಮಾಣಿ ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಬಾಲಕ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪೋಧನರನ್ನು ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನ ಅಥವಾ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪೋಧನರು ಅಥವಾ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಯತಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಇವರು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು, ಅಧ್ಯಯನಾ ನಂತರ ವಿವಿಧ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಪತಿ, ಆಚಾರ್ಯ, ಪಂಡಿತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ ಏಕೈಕ ಗುರಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮಾಣಿಯರೆಂದರೆ ಆ ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥರಾಗತಕ್ಕಂಥವರು.

ಅಧ್ಯಯನದ ಸಮವಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮಠಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವ ಕೆಲವು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾ : ಸೊರಟೂರ ದೇವಾಲಯ ಮಠಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾದಾನವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾವುಂಡ ಸಾಮಿಕಳ್ಳಿಯುಮ ಮತ್ತು ಪೆರ್ಗಡೆ ಆಚಪ್ಪಯ್ಯರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಹಣದಾನ

ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಾಗಾವಿಯ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಸತ್ರದ ತಪೋಧನರ ವಿದ್ಯಾದಾನವೆಂದು ರಾಜಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೋಳುಗ ಮತ್ತು ರಾಮಯ್ಯರು ಸೇರಿ ೨೫ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ತೋಟವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[೭೧] ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಹಿರೇಬೆಂಡಿಗೇರಿ(ಬಂಕಾಪೂರ ತಾ.) ಶಾಸನವು ಬೀಳಗಿಯ ಗಂಟ-ಒಡೆಯನು ಕೊರನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೭೨]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೮ (ಶಕ-೯೬೦), ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಸೋಗಿ ಶಾಸನವು; ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನಿರ್ಮಡಿ ನೊಳಂಬನು ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಸೊಗೆಯ ಮಹಾಜನಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋಟವನ್ನು ಮತ್ತು ೫೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಶಾಸನವು ಬೀಳ್ ವೃತ್ತಿಂದಾಳುತ್ತಮಿರೆ, ವಿದ್ಯಾದಾನಮೆಂದು ಮಠಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತಂ ವಾ ನುದಯಾದಿತ್ಯದೇವಂ ನಾಡನಾಳುತಿರೆ ತತ್ಪಾದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿಗಳಪ್ಪ ವಿದ್ಯಾಧಾನಕ್ಕಂ ದೇವಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರು-೨೦ ಎಂದಿದೆ. ಈ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ಕೆಲವು ನಾಡುಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಯಾಗಿದೆ.[೭೩] ಹೀಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಶೈವಯತಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೂ ಆದವು. ಇದರರ್ಥ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಂದಲ್ಲ, ದೇವಾಲಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಮಗಾಗಿ ವಸತಿ ಗೃಹ ನಿರ್ಮಿಸಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಸತಿಗೃಹವೇ ಮಠ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೊಂದು ಮಠ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. 'ದೇವರಿಗೆ ಮನೆಯ ನಿವೇಶನ-೪ ಮಠವೊಂಧು ಬಿಟ್ಟರು', ಮುಚ್ಚಂಡಿಯ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಡುತ್ತ ಮಠಮಿದು ನೈಷ್ಠಿಕ ಮಠ'' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಠವೆಂದು ಕರೆದಂತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ನಿದರ್ಶನಗಳೂ ಇವೆ. ಉದಾ : ತೊರೆವಂದ ಶಾಸನವೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ೧೦ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಕಾಳಾಮುಖರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಬಹುವಾಗಿತ್ತು. ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲ ಶೈವ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠಗಳು ಇವರ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಕುಪ್ಪಟೂರು ಕೋಟಿನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಆಧೀನದಲ್ಲಿ ೧೮ ದೇವಾಲುಗಳು ಇದ್ದವು. ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ನಿಯುಕ್ತ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು.[೭೪]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ಕೊಳಗಲ್ಲ ಸತ್ಯರಾಸಿಭಟಾರರಿಗೆ ಮತ್ತು ಮಠಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಸತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ೩೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ, ಒಂದು ತೋಟ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗಾಣವನ್ನು ಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದುರ್ಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಸಾದ, ಮಠಕ್ಕೆ, ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ತಪೋಧನ ಸಮುದಾಯ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಕೋಳೂರಿನ ರೇವುಗಾವುಂಡನು ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕಾಳೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಆದಿತ್ಯ, ಕೇಶವ, ವಿನಾಯಕ, ಭೈರವ, ಮೇಳೇಶ್ವರ, [illegible] ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅವುಗಳನು ಶೈವ ಗುರುಗಳಾದ ರುದ್ರಶಕ್ತಿ [illegible]

ಕೇಶವ ಜೀಯ, ಕಾಮರಾಶಿಪಂಡಿತ, ಸೋಮಜೀಯ ಮಾದಿಜೀಯರುಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರ ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ಚಿತ್ರ ದೊರೆಯದಿದ್ದರೂ ಇತರ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರಂತೆ ಅವರೂ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು. ಕುರಗೋಡದ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರಾದ ಅಮೃತರಾಸಿದೇವರು 'ಸಕಲ ಗುಣೋದ್ಭವ'ರೆನಿಸಿದ್ದರು. ಕಪ್ಪೆಕಲ್ಲಿನ ಮಠ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಲಾ ೮ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕೊಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾದ ಹಲವಾರು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕುಡತಿನಿ ಹಂಪಣ್ಣ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಅನೇಕ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಶ್ರೇಣಿಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಕೇಂದ್ರೀಯ ವಿದ್ಯಾ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರು.[೨೫] ತಾಳಗುಂದದ ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಿದ್ದು ಅವರು, ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಪದಪಾತ, ಸಾಮವೇದ, ವ್ಯಾಕರಣ, ರೂಪಾವತಾರ, ನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಭಾಕರ, ವೇದಾಂತ, ವರ್ಣಾಕ್ಷರ, ಕನ್ನಡಕ್ಷರ ಕಲಿಸುವಂತಹವರಾಗಿದ್ದರು.

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹರಿಹರದ ಹರಿಹರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೭ರ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿದ್ದು, ಅವರು, ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ ವ್ಯಾಕರಣ, ಮೀಮಾಂಸೆ, ವರ್ಣಾಕ್ಷರ ಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಕೊಂಡುಗುಳಿಯ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ದತ್ತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೬] ಹೀಗೆ ಮಠಗಳು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು ಹಾಗೂ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರಗಳಂತೆಯೇ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು : ಇವು ೪ ಪ್ರಕಾರಗಳು

೧. ಏಕವ್ಯಕ್ತಿ ಅಗ್ರಹಾರ

೨. ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಅಗ್ರಹಾರ

೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಿಲಿಟರಿ ತರಬೇತಿ ಪಡೆಯುವ ಅಗ್ರಹಾರ

೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಗ್ರಹಾರ[೨೬೮]

ಅಗ್ರಹಾರಗಳು : ಇಲ್ಲಿ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದೆ. ಅಗ್ರ+ಆಹಾರ=ಅಗ್ರಹಾರ ಎಂಬೆರಡು ಪದಗಳಿಂದ ಅಗ್ರಹಾರ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ರ=ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಆಹಾರ=ಸ್ಥಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಅಗ್ರಹಾರ ಪದದಿಂದ 'ಅಗ್ರಹಾರ' ರೂಪ ತಾಳಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಂತಹ ಊರು ಅಥವಾ ಸ್ಥಳಗಳೇ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಒಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನು

ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಊರನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ರಾಜರಿಗೆ ಅನೇಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿದ್ದವು. ಊರನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಪುಣ್ಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಒಂದೆಡೆಯಾದರೆ, ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ವಿಪ್ರರನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು.[೨೨] ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರೆನಿಸಿದರು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ದಾನಪಡೆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರು ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವರೂ ಇರಬಹುದು ಆದರೆ ಊರ ಉತ್ಪನ್ನದ ಪಾಲು ಅರಸನ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯರಿಗೂ ಅಗ್ರಹಾರ ನೀಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಜೈನನಾದ ಪಂಪನು 'ಧರ್ಮಪುರ' ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಪಡೆದ

> "ನಲಮಯ ಬೀರದವಿಯ ನನ್ನಿಯ ಚಾಗದ ಶಾಸನಂ ಚಂದ್ರಾರ್ಕಚಾರಂ ಬರಂ
> ಮೇರು ನಿಲ್ವನಂ ನಿಲವೇಮ್ಕಿಂ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ತಾನಿತ್ತಂ ಶಾಸನದಗ್ರಹಾರಂ
> ಸಾರಮೆಂಬಿನಂ ಪೆಸರಿಟ್ಟು ತಾನೀಯೆ ಹರಿಗನ ಧರ್ಮಭಂಡಾರದಂತೆ
> ಸಾರಮಾದುದು ಬಿಟ್ಟಗ್ರಹಾರಮಾ ಬಟ್ಟೆಸಾಸಿರದೊಳಂ ಧರ್ಮಾಪುರಂ||"

ಆದರೆ ಪಂಪನಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೇ? ಎಂದು ಸಂದೇಹ ಬರುವುದು, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಹ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅದೇನೀಯಿದ್ದರೂ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೇ ಮಾತ್ರ ಬಹುಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಮೂಲ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ.[೨೮]

ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಮಹಾಜನರ ನೆಲೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವರು ಆ ಕಾಲದ ನಾನಾ ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರು. ತಪೋನಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಜೊತೆಗೆ ಇತರ ಜಾತಿ, ಮತಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರೂ ಸಹ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು. ಇಂಥ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಸುವ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೦ರ ನೂಲಗೇರಿ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಅವು ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಪುರಾಣ, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ, ಅಥರ್ವಣವೇದ ಮುಂತಾದವುಗಳು.[೨೯] ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ೩-೪ ಲಿಪಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ - ೧೦೭೯ರ ಶಾಸನ ಚತುರ್ಭಾಷಾಲಿಖಿತ ವಿದ್ಯಾಧರ ಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹಿ ನಾಕುಳಾರ್ಯ" ಎಂದಿದೆ.[೨೯ಅ]

ಅಗ್ರಹಾರ ನೀಲಗುಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಈ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಇದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ಅಗ್ರಹಾರ" ಅನಾದಿ ಅಗ್ರಹಾರ, "[illegible] ಅಗ್ರಹಾರ" [illegible] ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. [illegible]

ಉಪವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಅಗ್ರಹಾರ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಆಡಳಿತ ನೋಡಲು ೩೦೦ ಜನ ಮಹಾಜನರಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಹಾಜನರು - ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ, ಪಂಚಯಜ್ಞ ಷಟ್ಕರ್ಮ ಧಾನಧರ್ಮ, ವಿಧಿ-ನಿಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನೀಲಗುಂದದ ೩೦೦ ಮಹಾಜನರು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿತ್ತರು ಮತ್ತು ೫೦೦ ಬಣಜಿಗಳು ನಾನಾ ದೇಶಿಗಳು ಕೂಡ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಗ್ರಹಾರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪಾಂಡಿತ್ಯವು ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಗುಣಮಟ್ಟವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ.

ಅಗ್ರಹಾರ ನ್ಯಾಮತಿ : ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಭತ್ತ ನಿಮೆಯಗ್ರಹಾರ, ಶ್ರೀಮದ್ ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ, ಶ್ರೀಮದ್ದದನಾದಿ ಅಗ್ರಹಾರ ನ್ಯಾಮತಿ ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಮಹಾಜನರು ಇದ್ದರು. ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಇದೊಂದು ಅದರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಚೋಳಮಹಾದೇವಿಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನಗಳು ವಾಸವಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾವನಕೋಟೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ' ಶ್ರೀಮದ್‌ಅನಾದಿ ಅಗ್ರಹಾರ ಕೋಳಿಗನ ಘಟ್ಟದ ಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳ್ ಸನುಮತದಿಂದಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನರಸಿಂಹ ದೇವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ' ಅಂಥರೆ ಈ ಶೇಷ ಮಹಾನಜನಂಗಳು ಜಪ-ತಪ ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಗುಣಶೀಲರಾಗಿ ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞನಂತೆ ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದು, ವಿದ್ಯಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವೆಂಬುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ.

ಅಗ್ರಹಾರ ಹರಿಹರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು 'ಕಡಲೂರ ಅಗ್ರಹಾರ' ಎಂದೂ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹರೀಶರ್ಮ ಕಡಲೂರು ಗುಹಾರಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಹರಿಹರ" ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. "ಕೂಡಲ" ಎಂದೂ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.(ತುಂಗೌಭದ್ರಾ ಸೇರಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕೂಡಲ ಎಂದು ಕರೆಯುವಂತೆ ಈ ಅಗ್ರಹಾರವು ಬನವಾಸಿ-೧೨೦೦೦ದ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ದುಗ್ಗರಸ ದಂಡನಾಯಕನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಹುಪ್ರಾಚೀನ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತು. ಈತನು ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರಾದ ನೂರನಾಲ್ವರಿಗೆ ೧೦ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದ-ವೇದಾಂಗ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಕಡಲೂರು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ನಡುಗುಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರು ಜಪ-ತಪ ಸಮಾಧಿ, ಸಂಪನ್ನರು, ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಸ್ಸು, ಅಲಂಕಾರ, ಕಾವ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಋಗ್ವೇದ ಚೂಡಾಮಣಿಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಪ್ರಮುಖ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಮಹಾಜನಗಳು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು, ಶ್ರೀಮದ್ಧನಾದಿ ಅಗ್ರಹಾರ ನೆಲ್ಲವತ್ತಿ (ನ್ಯಾಮತಿ)ಯ ಮಹಾಜನಗಳು ಕುರುವದರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಗಂಗಸಾಗರ ಬಯಲಿನ ಗದ್ದೆದಾನ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ

ಅಗ್ರಹಾರ ಕೋಳಗನ ಘಟ್ಟ (ಕುಣಿಗಲುಘಟ್ಟ) ಈ ಅಗ್ರಹಾರವು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ನಂತರ ೨ನೇ ಬಲ್ಲಾಳ ಮತ್ತು ೩ನೇ ನರಸಿಂಹನ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಅಗ್ರಹಾರವು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಶೇಷ ಮಹಾಜನಗಳು ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ಈ ಅಗ್ರಹಾರವು ಅಯಾವೊಳೆ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾನಾ ದೇಶಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ತಾಣವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಕೋಳಿಗನ ಘಟ್ಟ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರದ ವಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.[೮೦] ಶೇಷ ಎಂಬುದು ಮಹಾಜನರ ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನದ ಸೂಚಕವಾಗಿರಬೇಕು.

ಉಮ್ಮಚಗಿ ಅಗ್ರಹಾರ : ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದು ಹೆಸರುಪಡೆದಿತ್ತು. ಕೋಟುಮಚಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಕ್ಕರಿಗ ನಾಗದೇಸಿ ಎಂಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿದ್ದನು. ಇವನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಬಗೆಯಲೂ, ಬಾಜಿಸಲೂ, ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಛಂದಸ್ಸು, ಅಲಂಕಾರ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ೨೫ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ನಿವೇಶನವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟ ಮತ್ತು ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜೊತೆ ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಉಮ್ಮಚಗಿ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ದುರ್ನಡತೆಗೆ ದಂಡವಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶಿಸ್ತಿನ ನಿಯಮಗಳು ಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿದ್ದವು. ಮಠಗಳಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಕಠಿಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ ಅಧ್ಯಾಪಕರು ಕೆಲಸದಿಂದ ಪದಚ್ಯುತರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮಾಸಳ : ಸರ್ವನಮಸ್ಯದಗ್ರಹಾರವಾದ ಮಾಸಳದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ನ್ಯಾಸವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ನ್ಯಾಸವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಮತ್ತರಿಪ್ಪತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನ ಮುಂದುವರೆದು ಯಜುರ್ವೇದ ಖಂಡಿಕೆಗೆ ಮತ್ತರು-೧೦ ಸಾಮದೇವ ಖಂಡಿಕೆಗೆ ಮತ್ತರು-೧೦ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಇಟ್ಟಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರ : ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ಶಾಸನವು ಋಗ್ವೇದದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಯಜುರ್ವೇದದ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ವಿದಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇಗಾಂವೆ ಅಗ್ರಹಾರ : ದೇಗಾಂವೆ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕಲಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಒಂದು ೩/೪ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೧/೨ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ರಹಾರ ತುಂಬುಳ : ಕ.ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ತುಂಬಳ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಾಹಾಜನರಿಗೆ ಧರ್ಮವತ್ತಳಾಗಿ ತಿರುವಸಿದ್ಧಾಯ ಪೊಮ್ಮಿನೊಳಗೆ ಕನ್ನಡಿಕೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ, ಮಲಯಣಿ ಮಹಾದೇವಿ ನೀಡಿದ್ದಾಳೆ.[೮೧] ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣದ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ.[೮೨]

ನರಸಿಂಗಪುರ ಅಗ್ರಹಾರ : ಅರಸೀಕೆರೆಯ ಸಮೀಪವಿರುವ ನರಸಿಂಗಪುರ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೨ನೇ ಬಲ್ಲಾಳದೇವನ ಮಂತ್ರಿವರ್ಯ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎರೆಯಣ್ಣನು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದ. ಅವರಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡಲು ಬೋವಿಯ ಸಾವಿಯಣ್ಣ ಎಂಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದ ೧೨ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಆತನಿಗೆ ೨೦ ಗದ್ಯಾಣ ವೇತನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಅಡಿಗೆಯವಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ೨ ಗದ್ಯಾಣ ವೇತನವನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಗ್ರಾಹರಗಳು ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ.

ಜೈನ ಶಿಕ್ಷಣ

ಜೈನ ಶಿಕ್ಷಣದ ಗುರುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಜೈನ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ವಿವಿಧ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆದಿವೆ. ಅವು ತಮ್ಮಡಿ, ವೊಜ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರುವಡಿ, ಗೊರವಿ, ಭಟ್ಟಾರಕ ಗುರುಗಳು ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ತಮ್ಮಡಿ ಮತ್ತು ಗೊರವಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಜೈನರಿಗಿಂತಲೂ ಶೈವರಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಗುರುತಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ.[೮೩]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಾಂಡಲಿಕ ರಟ್ಟಕಾರ್ತಿವೀರನು ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣವಾದ ತೇಕದಾಳದ ಗೊಂಕದೇವರಸನಿಂದ ಗೊಂಕಜಿನಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ನೇಮಿನಾಥ ವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು ಕಾರ್ತಿವೀರ್ಯನು ಮಾಘನಂದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಕ ದೇವರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗೊಂಕದೇವರಸನ ಆ ಜೀನಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತೇರದಾಳದ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಬೆಳವತ್ತಿ ಶಾಸನವು - ಸವಣರೂ ಬಮ್ಮಿಶೆಟ್ಟಿಯಿಂದ ಬೆಳವಂತಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜಿನಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿಯಾದ ಪಿರಿಯರಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿ ದ್ರೋಣಾಪುರವನ್ನು ಆಳುವಾಗ ಸೋಕಕಬ್ಬೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಸದಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾಳೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ [illegible]

ಅನುಕೂಲವಾಗಲು "ಪಟ್ಟಸಾಲೆ"ಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೮೪]

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ : ಇಂತಿಷ್ಟೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮಗೆ ಕಲಿಸಲು ಆಗುವಷ್ಟು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ೨೮-೩೦೦ವರೆಗೆ ಇದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ : ಶ್ರಾವಣ ಬೆಳ್ಗೊಳ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೦ರ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೋಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಕವಿಗಮಕಿವಾದಿ ವಾಗ್ಮಿಗಳಾದ ೮೪ ಜನ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಗುಣನಂದಿ ಪಂಡಿತಯತಿಗೆ ೩೦೦ ಜನ ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರೆಂದೂ ಅವರಲ್ಲಿ ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಇತರ ಆಗಮನಗಳು ಮತ್ತು ವಾದದಲ್ಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕನಕಶ್ರೀ ಕಂಚಿಯ ತಂಡದ ಶಿಷ್ಯರುಂ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಣಕ ಶ್ರೀ ಕಂತಿಯರಿಗೆ ೨೮ ಜನ ಶಿಷ್ಯರ ತಂಡವೇ ಇತ್ತೆನ್ನಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಇಂತಹ ಶಿಷ್ಯರ ತಂಡಗಳು ಸೇರಿ ಗುಂಪುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವೇ ಸಂಘಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದವು.[೮೫]

ಸಹಶಿಕ್ಷಣ : ಜೈನಶಿಕ್ಷಣದ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಸಹಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿರುವುದು. ರಾಣಿಯರು, ದಂಡನಾಯಕರುಗಳು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವಾಗ ರಿಷಿಯರ್ಗ್ಗ, ಅಜ್ಜಿಯರ್ಗ್ಗ, ಆಹಾರದಾನಕ್ಕಂ ಅಜ್ಜಿಯರ ಕಪ್ಪಡಕ್ಕಂ" ಎಮದು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳ, ಅಜ್ಜಿಕೆಯರ ಆಹಾರಕ್ಕಲ್ಲದೆ, ಅಜ್ಜಿಕೆಯರ ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿಯೂ ದಾನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಇದು ಸ್ತ್ರೀಯರ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು.

ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ರಿಷಿಯರ್ವರಾಹಾರ ದಾನಕ್ಕಂ ಕಂತಿ ಕೊಪ್ಪವೊದಿಗುರವರ ಮನೊಕ್ಕಿನೂರ ಪರಮತ ಕಂಚಿ ಕುಮಾರಣನ್ದಿ ಭಟಾರರ ಸಿಷಿತ್ತಿ ಸಾಯಿಬ್ಬಿ ಕಂತಿ ದಿವಾಕರ ನಂದಿಯ ಶಿಷ್ಯೆ ಶ್ರೀಮತಿಗಂತಿ ಅಚಲದೇಯು ಬಾಲಚಂದ್ರನ ಶಿಷ್ಯಳು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೦ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಪೊಲ್ಲಬ್ಬೆಕಂತಿಯರ ಗುಡ್ಡಿಸಾಯಬ್ಬೆ", ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು "ಶ್ರೀಮತಗಂತಿಯಶಿಷ್ಯೆ ಮಾರಿಕಬ್ಬೆಗಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿಯರು : ಪೆರುಮಾಳ ಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯೆ ಧಣ್ಣೆ ಕುತ್ತಾ ರೆವಿ ಗೊರವಿ ಅಭಯಣನ್ದಿ (ಅಭಯನಂದಿ) ಪಂಡಿತದೇವರಶಿಷ್ಯೆ ನಾಣಬ್ಬೆ ಎಂದಿದ್ದು, ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿಯರಿಂಧ ಪುರುಷರು ಸಂನ್ಯಾಸತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾ. ರಾತ್ರಿಮತಿಗಂತಿಯರ ಗುಡ್ಡ ಬ್ರಹ್ಮಗೌವುಂಡ ಮಾಳಿಯಬ್ಬೆಗಂತಿಯ ಗುಡ್ಡ ಜಗಮಣಚಾರಿ ಮಾಕಬ್ಬೆಗಂತಿಯ ಮಡಿಬದ ಬೀಚಗವುಡ ಕನಕಶ್ರೀಕಂತಿಯ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ತಂಡದ ಶಿಷ್ಯರು" ಎಂದಿದೆ. ಹೇಗೆ ಜೈನರಲ್ಲಿ ಗುರುಶಿಷ್ಯರ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರೆಂಬ ಭೇದವಿಯಲ್ಲಿ, ಸ್ತ್ರೀ-ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿಯರೂ-ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ 'ಒಂದೇ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಗೊರವ್ವಾ[illegible] ಬಸದಿ,

ಪುಲಿಗೆರೆಯ ಆನೆಸಜ್ಜಿ ಬಸದಿ'' ಹೀಗೆ ಬಸದಿಗಳು ಜೈನಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.[೮೫] ಜೈನಕಂತಿಯರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದಿ ಅವುಗಳ ಸಾರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಅನಂತಮತಿ ಕಂತಿ ಶ್ರವಣ ಬೆಳ್ಗೊಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ಅನಂತ ವೀರ್ಯಮುನಿಯು : ಸಕಳವ್ಯಾಕರಣಂ ನಿಘಂಟು, ಗಣಿತಂ ವಾತ್ಸಾಯನಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಂ, ಶಕುನಂ, ಛನ್ದಮನುವು ಗಾಂಧಾರಮಳಂಕಾರಕಂ ಮಹಾಕಾವ್ಯನಾಟಕ ಮಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಮರ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರತತಿ ಮುನಿಪನ ವಜ್ಞರೀ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ "ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ೬೪ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ೧೫ ಕಲಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅನಂತ-ವೀರ್ಯಮುನಿಪರು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಾಪ್ತಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾತಾಗಿದ್ದು ಚಾಲುಕ್ಯರಾಜನ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಭಾಜನರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ಮರೋಳ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೮೬]

ಬೌದ್ಧ ಶಿಕ್ಷಣ : ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಗಳು ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರಗಳಂತೆ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ನೀಡದ ದತ್ತಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ. ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಯಸಿಂಹನ ಸಹೋದರಿ ಅಕ್ಕದೇವಿಯು ಜೀನಬುದ್ಧಾನಂತ ರುದ್ರಾಗಮ ನಿಗದಿತ-ಧರ್ಮಗಳಂ ಮಾಡಿದಂತ ಶಾಸನವೊಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೫ರ ಶಾಸನವು ವಡ್ಡರಾವುಳ ಹದಿನೆಂಟು ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ಮಹಾಪ್ರಧಾನಿ ರೂಪಭಟ್ಟಯ್ಯ ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಂತಿ ಪ್ರಭ ಬೌದ್ಧವಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ತಾವು ಮಾಡಿಸಿದ ಈ ತಾರಾಭಗವತಿಯ ಶ್ರೀಕೇಶವದೇವರ ಲೋಕೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪೂಜೆಗಳ ನಿಮಿತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

> ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯಲು ಶ್ರೀಮತು ಜಯನ್ತಿಪ್ರಬೌದ್ಧ ವಿಹಾರ ಮಾಡಿಸಿ
> ತವಗೆಯಂ ತಮ್ಮ ಮಾಡಿಸಿದ ತಾರಭಗವತಿಯ ಶ್ರೀ ಕೇಶವದೇವರ
> ಲೋಕೇಶ್ವರ ದೇವ ಬೌದ್ಧದೇವರಲ್ಲಿಯ ಸಮಸ್ತ ಪರಿವಾರ ದೇವರ
> ಅರ್ಚನ ಪೂಜಾ ನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಂ ಮೇಲೆ ಖಣ್ಡಸ್ಪುಟಿತನ ವಕಮ್ಮಕ್ಕಂ

ಯೋಗಿನಿಯರ ಕುಸಳಿಯರ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕಂ…'' ಎಂಬುದು ಬೌದ್ಧ ಶಿಕ್ಷಣದ ಮಹತ್ತ್ವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ.[೮೭] ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೋಳಿವಾಡ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಬೌದ್ಧ ಮೂರ್ತಿಯ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ದೇವನಾಗರಿಯ ಶಾಸನವಿದೆ. ಅದು ಬುದ್ಧತಾರಾಭಗವತಿಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಅದು

> ಜ್ಞಾನವೋ ಭಗವತೋಯೇ ಧರ್ಮಹೇತು ಪ್ರಭಾವಾ ಹೇತು ಟೀಷೋ ತಥಾ|
> ಗತಂ| ಹ್ಯವದರ್ಥ ಪಾಂಚಾಯು| ರತಿಂಥಃ ಯೋವವಧಿ ಮಹಾಗ್ರಾಮೇಣ

ಕೋಳಿವಾಡ ಗ್ರಾಮವು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಬೌದ್ಧಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೪ರ ಮುಳುಗುಂದ ಶಾಸನವು ವೀರನಾರಾಯಣ ಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಚಾರ್ಯನನ್ನು [illegible]

ಉದ್ವನೆಯ ಎರಡು ಬೆಂಚುಗಳು ಈಗಲೂ ಇವೆ. ಇದು ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಭಿಕ್ಷುಗಳು ತಾವು ಗ್ರಹಿಸಿದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ.

ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣ : ಪ್ರೌಢ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೇ ಛಾತ್ರರು. ಛಾತ್ರರಿಗೆ ಆಶನಾಚ್ಛಾದನ ಪಥ್ಯೌಷದಾರ್ತ್ಥಮಾಗಿ ದಾನಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಾದ ರೂಗಿ ದೇವೂರ, ಎಳಮೇಲ, ಮುತ್ತಗಿ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದು ಅವು ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರಗಳೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರಗಳು, ಘಟಿಕಗಳು, ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು, ಮಠಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಶಿವಪುರಿಗಳು. ಕೆಲವು ಸಲ ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ೧೪ ಕೆಲವು ಸಲ ೧೮ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳೆಂದರೆ - ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ಅನ್ವಿಕ್ಷಿಕಿ), ವೇದ(ತ್ರಯಿ), ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ(ವರ್ತ), ದಂಡನೀತಿ(ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ), ಇವು ರಾಜಕುಮಾರರಿಗೆ ಮೀಸಲಾದ ವಿಷಯಗಳಾಗಿದ್ದು, ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ೧೪ ವಿದ್ಯೆ ಎಂದರೆ ೪ ವೇದಗಳು, ೬ ಅಂಗಗಳು ಗದ್ಯ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಶಬ್ದಗಳು, ಜೋತಿಷ್ಯ, ಯಜ್ಞ, ಯಾಗಗಳು, ಪುರಾಣ, ತರ್ಕ, ಮೀಮಾಂಸ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪೊನಿಟಿಕ್ಸ್ ಈ ೧೪ಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು - ಆಯುರ್ವೇಧ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ, ಗಂಧರ್ವವಿದ್ಯೆ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇರಿದರೆ ೧೮ ವಿದ್ಯೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ರಾಜಗುರುಗಳಂತೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿ, ಭೂಮಿ, ಮನೆ, ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.

೧. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು

ಘಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ವೇಳೆಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಭಾಗ ೩೦ ನಿಮಿಷಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದನ್ನೇ ೨೪ ನಿಮಿಷ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಸಹ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೮೮] ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದ, ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅಗತ್ಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಘಳಿಗೆ ಬಟ್ಟಲುಗಳ ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ ಸ್ಥಾಪನೆಯಿಂದ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಡಾ.ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ನಾಂದೇಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಏರಗಿ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಾ(ಲೊಯ)ಘಟಿ ಎಂಬುದರ ರೂಪವಿದೆ.[೮೯] ಇದು ಶಾಲೆಯ ಘಟಿ ಎಂಬುದರ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮೂಲವು 'ಘಟಿಕಾ' ಎಂದು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಘಟೀ ಎಂಬ ಅಳತೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂಬ ವಾದವು ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಘಳಿಗೆಯು ಸೂಚಕವಾದ ಅಳತ. ಘಳಿಗೆಯನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಘಟೀಯಂತ್ರವೇ ಘಳಿಗೆಯ ಯಂತ್ರವಾಗಿ, ಘಳಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾರ ಎಂದು ಉಳಿದುಬಂದಿದೆ ಎಂಬ ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಸರಿಯಾದಂತಹದುದಾಗಿದೆ. ಕಾಲದ ಅಳತೆಗೆ ಘಟಿಕೆ, (ಗಡಿಗೆ, ಮಡಕೆ)ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥ ಬಂದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಬ್ದೌಘಕಲ್ಪಧ್ರುಮದಲ್ಲಿ 'ಘಟೀ' ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ 'ಸೇದುವ ಭಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಟಿ, ಯಾತ ಮುಂತಾದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಒದಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಘಟಿಕಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘಳಿಗೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಆನೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಘಟಿ, ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಢವಣಿ, ಕೌಪೀನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟವು ಘಟೀಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ನೀರೆತ್ತುವ ರಾಟಿ, ಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟಲು ಎಂಬ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳು ಶಾಬ್ದಿಕ ಅರ್ಥಗಳು. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳ, ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ, ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಉಚ್ಚಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ, ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. "An Eduacational Institution advanced studies, university" ಎಂದು ಡಿ.ಸಿ ಸರ್ಕಾರವರು, ತಮ್ಮ ಇಂಡಿಯನ್ ಎಫಿಗ್ರಫಿಕಲ್ ಗ್ಲಾಸರಿಯಲ್ಲಿ" ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವೇ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕಿದೆ.

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಉಚ್ಚ ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರಗಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗೆಗಿನ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ 'ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರ', ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಮಂದಿರ ಅಥವಾ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೂ, ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ ಪರಸ್ಪರ ಚರ್ಚೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜ್ಞಾನ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಸಂಸ್ಥೆ"[೮೦] ಆ ಜ್ಞಾನವು ಧಾರ್ಮಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮ ಬಾರಿಗೆ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶಾಸನವೆಂದರೆ ಕದಂಬ ಕಾಕುಸ್ಥವರ್ಮನ ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಯೂರವರ್ಮನು ಕಂಚಿಯ ಘಟಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ತಾರ್ಕಿಕನಾದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವೂ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆನ್ನು ವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಘಟಿಕೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಉಲ್ಲೇಖವು ಇಂದ್ರವರ್ಮನ ಚಿಕುಲ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಗೋದಾವರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿಕುಲದಲ್ಲಿಯೇಯಿತ್ತು ಎನ್ನಲು ಅಕಾಶವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨ರ ಶಾಸನವು ಕರ್ನಾಟಕದ ಕುಂತಳದೇಶದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇರ್ಮಮುಂ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಆಗರಮುಂ ಆದ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದವು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿ.ಎನ್.ಘೋಷಲ್‌ರ ಪ್ರಕಾರ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆ.ಬಿ.ಪಾಠಕರ ಪ್ರಕಾರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವೂ ಅಲ್ಲ, ಕೀಲ್‌ಹಾರ್ನ್‌ರ ಪ್ರಕಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯನ್ನು ಹೋಲುವುದಿಲ್ಲ. ಆರ್ .ಸತ್ಯನಾಥ ಅಯ್ಯರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಅದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕ್ವಾರ್ಟ್ರ್ಸ್ ಕೂಡ ಅಲ್ಲ. ಇದು

ಒಂದು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ. ಪ್ರೊ.ಎಸ್.ವೆಂಕಟೇಶರವರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕೂಡ ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಮತ್ತು ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಜ್ಞಾನವನ್ನು (ಪ್ರವಚನಂ ಖಿಲ) ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೇಷ್ಠತಮ ಸಂಸ್ಥೆಯೇ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ. ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ರಾಜಮನೆತನದವರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪುಣ್ಯ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ. ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕೆಯು ಅಲ್ಲಿಯ ಮಧುಸೂಧನ, ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಹೆಂಜೇರು ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವು ಶ್ರೀ ನೊಳಂಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕಡ್ಲೇವಾಡದ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವು ಸ್ವಯಂಭುಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೆ.ಬಿ.ಪಾಠಕರವರು ಅದನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿರಬಹುದು. ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಮಧು ಸೂಧನನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರೆ, ಪುಲಿಗೆರೆಯ ಘಟಿಕೆಯನ್ನು ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಜಯಕೇಶಿದೇವನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅದು ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಅವು-

೧. ಉನ್ನತ-ಮಟ್ಟದ ವಿದ್ವಾಂಸರು

೨. ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು

೩. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಗ್ರಂಥಾಲಯ

೪. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವೇಳಾಪಟ್ಟಿ

೫. ಗ್ರಂಥಾಲಯಗಳಿಗೆ ಉದಾರವಾದ ದೇಣಿಗೆ

ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಸ್ಥೂಲವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ, ಅದು ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಒಂದು ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೆಲ್ಲರೂ ವೇದ, ವೇದಾಂಗ, ನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಪುರಾಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರಲ್ಲದೆ, ವಾದ ಮತ್ತು ಚರ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದರು. ನಾಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿದ್ದರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂವರು ವೇದವನ್ನೋದಿಸುವವರು, (ಬಹುಶಃ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ) ಇನ್ನೂ ಮೂವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಭಟ್ಟದರ್ಶನ (ಕುಮಾರಿಲ ಭಟ್ಟನ) ನ್ಯಾಸ (ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ) ಇನ್ನೊಬ್ಬರು (ಪ್ರಭಾಕರ ಎಂಬ ಮೀಮಾಂಸಕನವರು) ಹೀಗೆ ಒಟ್ಟು ೬ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರು. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿಸಿದವರಿಗೆ 'ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿಯವರು ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ

ಜ್ಞಾನದ ಸಾಹಸವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವು ಬಿರುದುಗಳು ಎನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ ಎನ್ನುವುದು ಮುಂದೆ ಘಟಿಸಾಸ ಎಂದಾಗಿ, ಘೈಸಾಸ, ಘೈಸ್ ಎಂದು ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ್ದನ್ನು ಹಲವಾರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖನಗೊಂಡಿದೆ. 'ಈಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಮನಗೊಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವ ಘೈಸಾಸಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕುಕನೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದೆ.[೯೧]

ಶಿಕಾರಿಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಘಟಿಕವಾದಿ ವಿಷ್ಣುದೇವ, ಈಶ್ವರಘೈಸಾಸರು, ಪದ್ಮಣಘೈಸಾಸರು, ಕೇಶವ ಘೈಸಾಸರು ನಾರಾಯಣ ಘೈಸಾಸರ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಮನಗುಂಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾಧವ ಘೈಸಾಸರ ಹೆಸರಿದೆ.[೯೧] ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇಂತಹ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಿಹರನ ಬಸವರಾಜ ದೇವರ ರಗಳೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸುದೇವ ಘೈಸರ, ಕೇಶವ ಘೈಸರ ಹೆಸರಿದೆ. ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಕತಕನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಘೈಸಾಸ, ಮುತ್ತಗಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಪತಿ ಘಳಿಸಾಸ, ಆತನ ಮಗ ರೇಚಣ ಘಳಿಸಾಸ, ಶ್ರೀರಂಗ ಘಳಿಸಾಸ, ಆತನ ಮಗ ಕೈಹಣ ಘಳಿಸಾಸ, ಮನಗೂಳಿಯಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸ, ಮಲಘಾಣದ ಮಾಧವ ಘೈಸಾಸರಿದ್ದ ಸಂಗತಿ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಲಘಾಣದ ಮಾಧವ ಪೈಸಾಸ "ಮಾಧವ ಸರ್ವನಾಮ ಋಗ್ವೇದ ವೇದಿ ದ್ವಿಜವರ್ಯ್ಯಮಧ್ಯೇ ಸಂಪೂಜ್ಯತೆಯೋ ಘಟಿಕಾಸಾಸಿನಾಮಃ" ಎನಿಸಿದ್ದರೆ, ನಿಜರಾಜ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗುದ್ಭವನೆನಿಪ ಮನಗೂಳಿಯ ಈಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸ ಜಗದರುವೆನಿಸಿ ರಾಜಪಟ್ಟ ಬಂದೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯ ತೈಲನಿಂದ ಮಣಿಂಗವಳ್ಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ. ಇದರಿಂದ ಘಾಳಿಸಾಸರು ಪ್ರಕಾಂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ರಾಜರಿಂದ ಸಮಾಜದಿಂದ ಗೌರವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೯೨] ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವಾಗಲೂ ಅವಧಿಯ ಗಣನೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದಿರಲೇಬೇಕು. ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುವಾಗಲೂ ಸಮಯದ ಮಿತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲಂತೂ ಸಮಯದ ಶಿಸ್ತು ಅನಿವಾರ್ಯವು ಮಹತ್ತಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಘಾಟಿಕಾ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಅದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಘಳಿಗೆಯ ಮಾಣಿ ಅಥವಾ ಘಳಿಯಾರ ಮಾಣಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರದ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ಘಳೀಯಾರದ ಮಾಣಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಕಾಲಚೂಚಕ ಸದ್ದನ್ನು ಆಯಾ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವನೇ 'ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿ' ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಸಮಯದ ಎಚ್ಚರವಹಿಸಿ ಗೆಲುವು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನೇ ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ, ಘಳಿಸಾಸಿಘೈಸಾಸ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತಹ ವಿಷಯವು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಚರ್ಚೆ, ವಾದಸ್ಪರ್ಧೆಗಳು, ವಿದ್ವಾಂಸರ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ ವಿದ್ಯಾಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರತಿಭೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಅಂತಹ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನೇ 'ಘಟಕಾ ಸಾಹಸಿ'[೯೩] ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ನಂತರ

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ವೈಶಿಷ್ಯವೆಂದರೆ ಋಕ್‌ಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಘಟ ಅಥವಾ ಮಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಇಡುವುದು ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ವೇದಗಳ ಋಕ್ ಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಇಂತಹ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತೀರ್ಣರಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಘಟಿಕಾ ಸಾಹಸಿ, ಘಟಿಕ ಸಾಸ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೯೪] ಈ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಸೂಚಕವಾಗಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೂಲಿಯಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ 'ಘಟಿಕ ಭೇರೀರವಾದಿ ರಾಜಚಿಹ್ನೆ ಬಿರಾಜಿತರುಂ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಘಟಿಕಾ ಯಂತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಘಳಿಗೆಯ ಸೂಚನಾ ಶಬ್ದಗಳು ರಾಜಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಸಾಲೋಟಗಿಯು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಅದೊಂದು ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲು ಅನೇಕ ದೇಶಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ವಸತಿ, ಆಹಾರ, ಅಧ್ಯಯನ ಸೌಲಭ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಶಾಲೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಅನೇಕ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು.

ನಾಗಾವಿಘಟಿಕಾ : ನಾಗಾವಿಯ ಶಾಸನವು ನಾಗಾವಿಘಟಿಕೆಯ ಕುರಿತು ಹೇಳಿದೆ. ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಾಗಾವಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ದಂಡನಾಯಕ ಮಧುವರಸನು ಮಹಾಗ್ರಹಾರ ನಾಗವಾವಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವರ ಶಾಲೆಯಮಂ ನಿಜಾಭಿದಾನರಂಜಿತಮಪ್ಪ ಮಧುಸೂಧನಾಳಯಮುಮಂ ರಾಮತೀರ್ತ್ಥಾಭಿರಾಮಮಪ್ಪ ರಾಮೇಶ್ವರಾಲಯ ಮುಮುಂ ರಾಮತೀರ್ತ್ಥಮುಮುಂ ನಿಜಧರ್ಮಕಾಂತಾಧಿಕಾರ ಪದವೀವಿಧಿರಾಜಿನಪ್ಪ ಶಾಲೆಯ (ಕೈಂಕ)ರ್ಯ್ಯನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಯೆನಿಪ ಶಾಲೆಗೆ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೬೯ರ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ನಾಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮೇಶ್ವರಾಲಯವಿದ್ದು, ಸತ್ರ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾದಾನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದ್ದುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಧುವರಸನು ರಾಮೇಶ್ವರಾಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ಮಧುಸೂಧನಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿರಬೇಕು. ಆ ಮೊದಲುಯಿದ್ದ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸಿರಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಮಧುದರಸನು ಮಾಡಿಸಿದ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವರಶಾಲೆಯೇ ಘಟಿಕಾಸ್ತಾನ ಮೆನಿಪಶಾಲೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಆದಿತ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ ಸರಸ್ವತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೀತಿಯ[೯೫] ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ೧ ವೇದ ೨ ಶಾಸ್ತ್ರ, ನಾಗಾವಿ, ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆವರಣದಲ್ಲಿ ೨೫೭ ಜನ

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ೪೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವೇದವನ್ನು ೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನೊಮದು ಆವರಣದಲ್ಲಿ ೪೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಜನ ಶುಕ್ರಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಾಯಿಗಳು, ೧೦೦ ಜನ ನ್ಯಾಸಗ್ರಂಥವನ್ನು, ೧೦೦ ಜನ ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಇನ್ನುಳಿದ ೧೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೯೭]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಎರಡನೂರು ಐವತ್ತು ಮಂದಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ವೇದಾದ್ಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಭ್ಯಾಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇದಾಭ್ಯಾಸವೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ತ್ವ ಪಡೆದಿತ್ತು. ೨೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಿದ್ದ ಒಟ್ಟು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಆರು. ಅದರಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಿಗಳಾದ ೨೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿದ್ದರು. ಅವರು ಪಠ್ಯ ಭಾಗವನ್ನು ಹೇಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳಾದ ೫೦ ಜನರಿಗಿದ್ದ ಮೂರು ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಭಟ್ಟದರ್ಶನವನ್ನೂ, ಒಬ್ಬರು ನ್ಯಾಸವನ್ನೂ, ಒಬ್ಬರು ಪ್ರಭಾಕರವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬ ಸರಸ್ವತೀ ಭಣ್ಡಾರಿಗನೂ ಇದ್ದ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಂಥ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಶಾಸನವು 'ಸರಸ್ವತೀ ಭಣ್ಡಾರ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅದರ ಪಾಲಕವೇ 'ಸರಸ್ವತೀ ಭಣ್ಡಾರಿಗ, ಮೊದಲು ಶಾಸನದ ಪಾಠವನ್ನು ಶಾಸನತಜ್ಞರು ಸರಸ್ವತೀ 'ಭಣ್ಡಾರಿಗರಾರ್ವ್ವಗಂ' ಎಂದು ಓದಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಗ್ರಂಥ ಪಾಲಕರು ಮುಂದುವರಿದ ಶಾಸನ ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ಅನ್ತು ೨೫೭ ಮಾನಸರ' ಎಂದು ದಾನ ಪಡೆದವರ ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥಪಾಲಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಆರು. ಆದರೆ ಒಟ್ಟು 'ಮಾನಸರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೬೨ ಆಗಬೇಕು ಆದ್ದರಿಂದ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗ ಒಬ್ಬನೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾಸನದ ಪಾಠವನ್ನು 'ಸರಸ್ವತೀ ಭಣ್ಡಾರಿಗರೋರ್ವ್ವಗಂ'' ಎಂದು ಶ್ರೀ ಎ.ಎಂ.ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮೇವುಂಡಿ ಮಲ್ಲಾರಿ ಅವರು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಾಹರಿಸಿದ ನಾಗಾವಿಯ ಶಾಸನವು ತ್ರೈಪುರುಷದೇವರ ಶಾಲೆಯ ೨೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಂದರೆ ಪರಿಷಮಾಣಿಯರಿಗೆ ೧೦೦೦ ಮತ್ತರು ಹೊಲವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಭಟ್ಟದರ್ಶನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗೆ ೩೫ ಮತ್ತರು, ನ್ಯಾಸವ್ಯಾಖ್ಯತೃಗೆ ೩೦ ಮತ್ತರು ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತ್ಯಗೆ ೪೫ ಮತ್ತರು ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗ ೩೦ ಮತ್ತರು, ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಗೆ ೩೦ ಮತ್ತರು ಹೀಗೆ ಭೂಮಿದಾನದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ಶಾಸನವು ನೀಡಿದೆ. ಈ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವೇದವನ್ನು ಓದಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ದಾನದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ೨೫೭ ಜನರಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಯೊಬ್ಬನ ಉಲ್ಲೇಖವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇರಿದೆ. ೨೫೭ ಜನರು ನೇರವಾಗಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೇ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಘಾಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಯು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಜೊತೆಗೇ ತ್ರೈಪುರಷದೇವಾಲಯ, ಮಠ ಇವುಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಈತನು ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ (ಘಳಿಗೆ) (ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿ) ಸದ್ದು ಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಂತಹ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ, ದೇವಾಲಯ, ಮಠ ಈ ಮೂರು ಘಟಕಗಳೂ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಮೂರೂ ಘಟಕಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ಒಬ್ಬನೇ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಯು ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು.[೯೭]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ೨ನೇ ಲಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರ. ನಾಗಾವಿ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ೬ ಜನ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರಿಗಳಿದ್ದು ಅವರಿಗೆ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ೬ ಜನ ಗ್ರಂಥ ಭಂಡಾರಿಗಳಿದ್ದರು. ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗಾರ್ವರು" ಎಂದು ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್.ರವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮೇವುಂಡಿಮಲ್ಲಾರಿಯವರು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದಂತೆ ಸರಸ್ವತೀ ಭಣ್ಡಾರಿಗ ರೋರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗಂ" ಎಂದಲ್ಲ ಯಾಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಷಯವಾರು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂದು ದೇಸಾಯಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಬೆಳಗಾವಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೪ರ ಶಾಸನವೊಂದರ ಬರವಣಿಗೆಗಾಗಿ ಬಳಸಿದ ಓಲೆಗರಿಗಳು ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರಾಟವಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಓಲೆಗರಿಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳು ನಾಗಾವಿ ಘಟಿಕೆಯ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀಭಂಡಾರಿಗಳು (ಗ್ರಂಥಪಾಲಕರ) ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ತ್ವದ್ದಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ತಿಂಥಿಣಿ ಸಿರಿವರ ಘಟಿಕೆ-೧೦೦ ಜನ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿದ್ದು ಅವರ ಯಜುಶಾಖೆಯ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೭ರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಸಿ.ಆರ್ .ಕೃಷ್ಣ ಮಾಚರರು "It is possible that all the three schools were parts ot one big institute, holling about ೧೦೦೦ studendents but living in their four scparate campuses resembhing the univertity of Naland ಎಂದಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ.[೯೮]

ಹೆಂಜೇರಿಯಲ್ಲಿ ೪ ಜನ ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಗಳಿದ್ದರೆ ಸೂಡಿಯ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ೪ ಜನ ಘಟಿಕೆಯಾಣಿಯರಿದ್ದರು. ೫ನೇ ಲಕ್ಷಣವು - ಅಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಿಗೆ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿವುದಕ್ಕೂ, ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೂ ಉದಾರ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಗಾಯಿಯ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕರು ನೀಡಿದ ಉದಾರ ದತ್ತಿ ಇಂತಿದೆ.

ಭಟ್ಟದರ್ಶನದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಿಗೆ ಮತ್ತರು-೩೫

ನ್ಯಾಸದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಿಗೆ ಮತ್ತರು ೩೦

ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಿಗೆ ಮತ್ತರು ೪೫

ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತರು ೩೦

ಎಂದಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಎಂಬುದು 'ಬಹುವಚನ'ವಾಗಿದ್ದು ಅದುಸ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೧ಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ 'ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗನಿಗೆ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ನೀಡುವವರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಷ್ಟೆ ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿತ್ತೆನ್ನಬಹುದು. ಕೌಪಿನ ಘಟಿಕೆಯರುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದರು. ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಯಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ೪ ಜನ ಘಟಿಕೆಯ ಮಾಣಿಯರಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ೫೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಅದೇ ಶಾಸನವು ೩ ಜನ ಕೌಪೀನ ಘಟಿಕೆಯರುಗಳಿಗೆ ೪೫ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದತ್ತಿಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮-೧೦೮೫ ಶಾಸನ).

ಇಂದು ಈ ಊರಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅವಶೇಷವೆಂದರೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂಗಳವುಳ್ಳ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡವಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿ ಎಡಬಲಕ್ಕೆ ಕೋಣೆಗಳು ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಯ್ದುಹೋದರೆ ವಿಶಾಲ ಪಡಶಾಲೆಯಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಕಟ್ಟಡವು ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು (ಘಟಿಕಾ ಶಾಲಾ) ಪಡಶಾಲೆಯು ಬಹುಶಃ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರ ನಾಲಂದಾದಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ೩ ಕಟ್ಟಡಗಳಿದ್ದು ಅವು ರತ್ನಗಂಜ, ರತ್ನೋದಧಿ, ರತ್ನರಂಜಕ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಗಾವಿಯ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರ ಆನಂತರ ಕಾಲದ್ದು ಕಲ್ಯಾಣ ಶರಣರ ಅನುಭವ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥ ಭಂಡಾರವಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇತ್ಸಿಂಗನು ೪೦೦ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಜೊತೆಗೆ ಒಯ್ದುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಪ್ರಗತಿಯ ಸಂಕೇತ.[೯೯] ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ೪ನೆಯ ಲಕ್ಷಣ - ಅಲ್ಲಿಯ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ವೇಳೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದು. ಹೀಗೆ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಕೌಪೀನ ಘಟಿಕೆಯರು ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿದ್ದು ಅವರು ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಗದಿತ ವೇಳೆಗೆ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದರು. ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಕೌಪೀನ ಘಟಿಕೆಯರು, ಪದಗಳು ಸಂಪಾದಕರೂ, ಘಟಿಕೆಗಳ ವೇಳಾಪಟ್ಟಿ ನೋಡುವವರು ಮತ್ತು ಅದರ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಳಿದಾಸನು - ಘಟಿಕಾ ಪಹಾರಿಗೆ ೩೦ಮತ್ತರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಇತರ ವಸತಿಗಾಗಿ ೧೦೦೦ ಮತ್ತರು ದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನು.

ಸೂಡಿಘಟಿಕೆಯ ದಾನದ ವಿವರ

ತಪೋಧನ್ ಆಹಾರದ್ಧಾನಕ್ಕೆ ೩೦೦ ಮತ್ತರಭೂಮಿ

ದೇವರದೂಪದೀಪ ನೈವೇದ್ಯ - ೧೫೦ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿ

ತಪೋಧನರ ವಾಖ್ಯಾಣೆಸುತ್ತ ಮಿರ್ಪಭಟ್ಟರ್ಗೆ - ೩೦ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿ

ಮಠದ ಮಾಣಿಯರ ನೋದಿಸುವ ಓಝರ್ಗೆ - ೮ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿ

ಹೋಮಂಗೆಯ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿರ್ವರ್ಗೆ - ೮ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿ

ಘಟಿಕೆಯ ಮಾಣಿಯರ ನಾಲ್ವರ್ಗೆ - ೨೦ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿ

ಎಂದಿದೆ

ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಘಟಿಕೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಘಟಿಕೆಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ವೇದವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವಿಣ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಉದಾ. ನಾಗಾಯಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಭಾಕರ ಭಟ್ಟದರ್ಶನ ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ೩ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಮೂರು ವೇದಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ೩ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರು. ಒಟ್ಟು ೬ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ತಿಂಥಿಣಿ ಸಿರಿವಾರದ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ದುಗ್ಗನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನು ವೇದ-ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಜುವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪಡೆದಿದ್ದನು. 'ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮೊರಿಗೆರೆ, ಸೂಡಿ, ತುಂಬಳ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮಾಣಿಯರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮಾಣಿಯರು ಎಂದು ಕರೆದರೆ, ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಘಟಿಕೆಯ ಮಾಣಿಯರು ಎಂದು ಕರೆದರು. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಭಾಗಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಧಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಾಸನ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ನಾಗಾಯಿಯ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವೇದಗಳನ್ನು, ೫೦ ಜನ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಗಾಯಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ಆವರಣದಲ್ಲಿ ೪೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದು, ಸುಮಾರು ೩೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಒಂದೊಂದು ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಶುಕ್ರಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳು ೧೦೦ ನ್ಯಾಸಗ್ರಂಥ ಅಭ್ಯಾಸಿಗಳು ೧೦೦, ಮನುಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳು ೧೦೦, ಇನ್ನೊಂದು ೧೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ತಮಗೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಲಿಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು.

ತಿಂಥಿಣಿ ಸಿರಿವಾರದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಜನ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಯಜುರ್ವೇದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೭ರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ತಾಮ್ರಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೋಧನಾ ವಿಷಯಗಳು

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿತ್ತು. ನಾಗಾಯಿ ಘಟಿಕೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಜನವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ವೇದಗಳನ್ನು ೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ವೇದಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಭಟ್ಟದರ್ಶನ, ನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಭಾಕರಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನೋದಲು ೪೦೦ ಜನವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರು.

ಕಾಡಿಯೂರ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ವಿದ್ಯೆ, ಇತಿಹಾಸ, ಏಕಾಕ್ಷರ ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಬರೆಯುವಷ್ಟು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ಅದು

ವ್ಯಾಕರಣ ಮಿರ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರನೀಕಂ
ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯೆಯಿತಹಾಸಂ, ಮಿಕ್ಕೇ-
ಕಾಕ್ಷರಿಮಿ ನಿತರ್ಕ್ಕ
ಟೀಕಂ ಬರೆಯಲ್ಸಮಗ್ರರಾಭ್ಯಸಿಸುವರ್'' ಎಂದಿದೆ.[೧೦೦]

ತಿಂಥಿಣಿ ಘಟಿಕೆಯ ೧೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಆಡಳಿತ : ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಮಹಾಜನರು ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೫ರ ಶಾಸನವು - ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನದ ಗ್ರಹಾರಂ ಪೂವಿನ ಬಾಗೆಯೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ವಿಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳು (ಮಹಾಜಙ್ಣಗಳು) ಸದ್ಧರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರು'' ಎಂಬುದು ಮಹಾಜನರೇ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೂಲಿಶಾಸನವು ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನರಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಘಟಿಕೆಯ ಮಹಾಜನ ಎಂದು ಹೇಳೀರುವುದರಿಂದ ಘಟಿಕೆಯ ಮಹಾಜನರೇ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆನ್ನ ಬಹುದು. ಇವರು ಇಲ್ಲದಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅದರ ಆಚಾರ್ಯರು ಅದರ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.

''ಮಿನ್ತಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಾಚಾರ್ಯರು ಮುಖ್ಯ ಏಳ್ಕೋಟಿಯುವ ಸಂಖ್ಯಾತ ಗಣಗಳು ಮಹಾಮಣ್ಣಾಳಿ ಯಾಗಿ ತೇರದಾಳದ ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಕಲಿಯ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಪ್ರತಿಬದ್ದಂ ಮಾಡಿ'' ಎಂದಿರು ವುದರಿಂದ

ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳು ಸಹ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಗುಜರಾತ್ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಘಟಿಕೆಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಘಟಿಕಾ ಗೃಹಕರಣ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಇದ್ದನು. ಈ ಘಟಿಕಾ ಗೃಹರಣನು ಘಟಿಕೆಯ ಕಟ್ಟಡ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನು, ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಯ ಘಟಿಕೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡುವವರಾಗಿದ್ದು, ಮಹಾಜನರಿಲ್ಲದೆಡೆ ಇವರೇ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಆಡಳಿತವು ಸಹ ಮಹತ್ತ್ವದಾಗಿತ್ತು.[೧೦೧]

ಕುಪ್ಪಟೂರು ಘಟಿಕೆ : ಕುಪ್ಪಟೂರು ಕೋಟಿನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೋಟಿನಾಥ ದೇವಾಲಯ (ಕುಪ್ಪಟರು) ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದ ರುದ್ರಶಕ್ತಿದೇವರು ೨೨ ಕೋಟಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದವರಾಗಿದ್ದರು." ಶಾಸನದ ಈ ವಾಕ್ಯವು "ಎಪ್ಪತ್ತೇಳು ಕೋಟಿ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ" ಎಂದು ಅರ್ಥ.[೧೦೧ಅ]

ಅಗ್ರಹಾರಗಳು : ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣದ ಇನ್ನೊಂದು ಕೇಂದ್ರ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು. ಅಗ್ರ = ಶ್ರೇಷ್ಠ + ಆಹಾರ = ಸ್ಥಳ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಪದದಿಂದ 'ಅಗ್ರಹಾರ' ರೂಪತಾಳಿದೆ. ಒಂದು ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ದಾನ ಪಡೆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರು ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವರೂ ಇರಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಊರ ಉತ್ಪನ್ನದ ಪಾಲು ಅರಸನ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಜೈನನಾದ ಪಂಪನು 'ಧರ್ಮಪುರ' ಹೆಸರಿನೊಂದು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ.[೧೦೨] ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ೪ ಪ್ರಕಾರಗಳೆಂದು ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇವೆ.

೧. ಏಕವ್ಯಕ್ತಿ ಅಗ್ರಹಾರ
೨. ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಅಗ್ರಹಾರ
೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಿಲಿಟರಿ ತರಬೇತಿ ಪಡೆದು ಇರುವ ಅಗ್ರಹಾರ
೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು[೧೦೩]

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರಗಳೆನಿಸಿದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಉದ್ದೇಶದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಸ್ವಯಂ ಆಡಳಿತದ ಘಟಕಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಗ್ರಹಾರದ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಘಟಕವು ಮಹಾಜನರಿಂದ ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಶಾಸನವು (ಗದಗ ತಾ.) ಅಗ್ರಹಾರದ ಜನರನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದ್ವಿಜರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಮಹಾಗ್ರಹಾರ ನೀಲಗುಂದದ ಮಹಾಜನರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮೂಲದವರು ಎಂದು ನೀಲಗುಂದ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ

ಸಂಖ್ಯೆಯು ನಿಗದಿತವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಬಾಳಗುಳಿ ಶಾಸನ ೧೦೬೫-೧೦೬೬, (ಶಕ-೯೮೭) (ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾ.) ೫೦ ಮಹಾಜನರು ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೧ರವರೆಗೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿತ್ತು.[೧೦೪] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರ ಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ಕೋಟುಮಚಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೭ ಚಾಲುಕ್ಯ ೫ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ, ದಂಡನಾಯಕ ಕೇಶವಯ್ಯನು ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ಇದನ್ನು ಮೌನರ ಶ್ರೀಧರ ಭಟ್ಟನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡದನು. ಈ ಅಗ್ರಹಾರವು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಜ್ಞಾನದ ಎಲ್ಲ ಶಾಖೆಗಳಿಗೆ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ಆಹಾರವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನ್ಯಾಯ, ಪ್ರಭಾಕರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾಗಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಭಟ್ಟನಿಗೆ ೫೦ ಮತ್ತರು, ಒಂದು ಮನೆ ನಿವೇಶನವನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ೨೫ ಮತ್ತರು, ಅಕ್ಕರಿಗನಾದ (man of letters) ನಾಗದೇಶಿಕ ಎಂಬುವವನಿಗೆ ೨೫ ಮತ್ತರು ಮತ್ತು ಒಂದು ಮನೆ ನಿವೇಶನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ನಾಗದೇಶಿಕನು ಶಿಕ್ಷಕನಾಗಿದ್ದು ಗಣಿತ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಕಾವ್ಯ, ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು ವ್ಯಾಕರಣ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದ ಈ ನಾಗದೇಶಿಕನು ತನ್ನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದಿನದ ಆಹಾರ, ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದನು.[೧೦೫]

ಗ್ರಾಮಗಳು-ಅಗ್ರಹಾರಗಳಾಗಿ ಶಾಸನಗಳು 'ಅಗ್ರಹಾರಿಕೃತ್ಯ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು, ಇದು ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೮ರ ಶಾಸನವು ನವಿಲೆ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ೧೩೦ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ, ಆ ಗ್ರಾಮದವರು ಮತ್ತು ಕುಸುಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೩ರ ಅರಸೀಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಹುಲಿಕೆರೆ ಶಾಸನವ (ಜಿ.ಹಾಸನ) ಬೂಚರಾಜ ಎಂಬಾತನು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಮತ್ತು ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂದೆನಿಸಿದ್ದು, ಹುಲಿಯಕೆರೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ೧ನೇ ನರಸಿಂಹನಿಂದ ಆತನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಹುಲಿಯಕೆರೆ ಗ್ರಾಮವು ನೀರಗುಂದ ನಾಡಿನಲ್ಲಿತ್ತು. ಅದರಂತೆ - ೧೧೮೫ರಲ್ಲಿ ತರಿಕೇರಿ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳ ೨ನೇ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನು ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ[೧೦೬] ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೀಡಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

೨ ಅಥವಾ ೩ ಗ್ರಾಮಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರ ಬೆಸಗಾಮಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮ರಲ್ಲಿ ವೀರಸೋಮಭೂಪತಿ ಎಂಬಾತನು ಬನವಾಸಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ೩

ಗ್ರಾಮಗಳಾದ ಸೇನವಳ್ಳಿ, ಕಚ್ಛವಿ, ಮಾವಿನಹಳ್ಳಿ, ಇಟ್ಟಪಳ್ಳಿ (ಹನ್ನಿಹಳ್ಳಿಕಂಪಣ)ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅದನ್ನು ವಿವಿಧ ಗೋತ್ರದ ೬೭ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨ರ ಧರ್ಮಪುರ ಶಾಸನವು (ಉಳಿಕೆರೆ ಹೋಬಳಿ) (ತಾ.ಹುಣಸೂರು)(ಜಿ.ಮೈಸೂರು) ಮೂರುಗ್ರಾಮಗಳಾದ ಅರಿದವಲ್ಕೆ, ಭುವನಹಳ್ಳಿ, ತೊರಕವಾಡಿಗಳು ಸೇರಿ, ಹೊಯ್ಸಳ ದಂಡನಾಯಕ ಬಿಟ್ಟಿಯಣ್ಣನಿಂದ ಧರ್ಮಪುರ ಎಂಬ ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿತು.[೧೦೭]

ನೂತನ ನೆಲೆಗಳು ಅಗ್ರಹಾರಗಳು

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬ ಅರಸೀಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ವೀರದೇವನ ಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವು ವೀರಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನು ಅರಣ್ಯವನ್ನು ಕಡಿಸಿ, ವೀರಬಲ್ಲಾಳಪುರ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅಗ್ರಹಾರವೆಮದು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ರುದ್ರಸಮುದ್ರ, ಗಂಗಸಮುದ್ರ, ವೀರಸಮುದ್ರ, ಅಚ್ಯುತಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಗದ್ಯಾಣ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗಧಿಗೊಳಿಸಿದ. ೩೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸರ್ವಾವಾಧಾ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತವಾದ ಅಗ್ರಹಾರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಮಧುಣ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ಮಧುಸೂಧನಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೧೦೮]

ಪುನರ್ ದಾನ

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬ರ ೨ನೇ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಅಮ್ಮನಭಾವಿ ಶಾಸನವು ಅಮ್ಮಿನಭಾವಿ ಅಗ್ರಹಾರವು ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನಾಯಕನಿಂದ ಪುನಃ ದತ್ತಿ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು.(regranting) ಹೀಗೆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ಭತ್ತಗ್ರಾಮಗಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.[೧೦೯] ಹೀಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ, ಇಂಗಳೇಶ್ವರ, ವಿಜಾಪುರ ರಾಯಭಾಗ ಮತ್ತು ಕೊಲ್ಹಾಪೂರಗಳು ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.[೧೧೦]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಲವಾರು ಜನವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಗ್ರಹಾರ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಮನಗೂಳಿಯ ಶಾಸನವೊಂದರಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕುಕನೂರ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ವಾಸುದೇವ ಘೈಸಾಸಿ ಎಂಬುವನು ಇದ್ದನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೩ರ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿಯಣ ಘಳಿಸಾಸರು, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಘಳಿಸಾಸರು, ನಾಗಾವಿಷ್ಣು ಘಳಿಸಾಸರು, ಚಂದ್ರಘಳಿಸಾಸರು, ಮುದ್ದಣಘಳಿಸಾಸರು ಎಂದು ಮುಂತಾದವರ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಈ ಘಟಿಕೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯೂನ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು.[೧೧೧]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು

ಘಟಿಕ, ಅಗ್ರಹಾರಗಳಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳೂ ಸಹ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀಡುವ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ನಗರ ಇಲ್ಲವೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ನೆಲೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿದ್ವಾಂಸರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅಗ್ರಹಾರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಕೇರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಎಂಬುದೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ನಾಗರಖಂಡದ ತಿಳವಳ ಮತ್ತು ಕುಪ್ಪಟೂರು ಶಾಸನಗಳು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುವು.[೧೧೨] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೫ರ ಶಾಸನವು ಅರಸೀಬೀದಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೇರಿ' ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣಿಗೇರಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೇರಿ-ಕೇರಿ ಎಂಬುವುದು ನಗರಗಳಲ್ಲಿಯ ಓಣಿ ಅಥವಾ ಬೀದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯೆಂದರೆ, ನಗರ ಇಲ್ಲವೆ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಭಾಗವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲವು ಸಲ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಥವಾ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳನ್ನು ಅದು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦ರ ಶಾಸನವು ದೇವರನಾವದಗಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬಲಿಪುರದಲ್ಲಿ ೩ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಅಣ್ಣೀಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ೫ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿದ್ದವು. ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಬಳ್ಳಗಾವೆಯಲ್ಲಿ ೭ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿದ್ದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರವು ಒಂದು ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಘಟಕವಾದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯು ಆಡಳಿತ ಘಟಕವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆಸ್ತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಎರಡರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[೧೧೩] ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಆಡಳಿತ ಘಟಕವಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಎರಡೂ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು ಮತ್ತು ಎರಡೂ ಮಹಾಜನರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅಗ್ರಹಾರವು ಗ್ರಾಮವಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯು ಪಟ್ಟಣದ ಅಥವಾ ನಗರದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣಗಳಾದ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ವಿಕ್ರಮಪುರ, ಸೂಡಿ, ಅಣ್ಣಿಗೇರೆಗಳ್ಲಲಿ ಅವು ಇದ್ದವು. ವಿಕ್ರಮಪುರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ (ಇಂದಿನ ಅರಸೀಬೀದಿ ಜಿ.ಬಾಗಲಕೋಟೆ)ಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೩ರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ಅಲ್ಲಿಯ ೪೨ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಭೂದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದಳು. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಲು ಅರಸರ ಉದಾರ ಹಸ್ತವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾ. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಲು, ಬನವಾಸಿಯ ಗವರ್ನರ್ ನಾದ ಕೇಶಿಮಯ್ಯನಿಗೆ ರಾಚರಸನು ಈ ನಗರವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ, ಉದ್ಯಾನಗಳ, ದೇವಾಲಯಗಳ, ನೀರಿನ ಕೆರೆಗಳ, ಜಲಾಶಯಗಳ, ಬೃಹತ್ ಕೇಂದ್ರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯುವಂತಾಬೇಕು. ಹಾಗೇ ಈ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ, ಕೇಶವಪುರ ಎಂಬ ನಗರವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ವೀರಕೇಶವ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು, ಕೇಶವ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ನಂತರ

ಆ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರುಗಡೆ ವೀರಕೇಶವಪುರ ಎಂಬ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ನಗರವು ಮನೆಗಳಿಂದ, ಭವನಗಳಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿಂದ ಕಂಗೋಳಿಸಿತು. ಕೇಶಿರಾಜನ ಖ್ಯಾತಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಹಬ್ಬಿತು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಆದಾಯ ನೀಡಲು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಲು ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ ನಾಡಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಬೆಳವಣಿ ಗ್ರಾಮದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಅನೇಕ ಮೂಲಗಳಿದ್ದವು. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಸೂಡಿ, ವಿಕ್ರಮಪುರ(ಇಂದಿನ ಅರಸೀಬೀದಿ, ಜಿ. ಬಾಗಲಕೋಟ), ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೦ರಲ್ಲಿ ೬ ಗಾವುಂಡಗಳು, ಸೂಡಿಯ ೮ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು, ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಡವಿಟ್ಟು ಅವು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತಾಗಲು ಕಾಳಜಿವಹಿಸಿದ್ದು, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ಆದಯವು ಕಂದಾಯವಾಗಿದ್ದು ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು.[೧೧೪]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಲವಾರು ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಗ್ರಹಾರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಮನಗೂಳಿಯ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿಯಣ ಘಳಿಸಾಸರು, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಘಳಿಸಾಸರು, ನಾಗಾವಿಷ್ಣು ಘಳಿಸಾಸರು, ಚಂದ್ರಘಳಿಸಾಸರು, ಮುದ್ದಣಘಳಸಾಸರು ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇಂದಿನ ಸಂಯುಕ್ತ ಕಿರಿಯ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಿಗೆ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಬಹುದೆಂದು ಎಚ್.ಆರ್.ದೇಸಾಯಿಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.[೧೧೫] ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು, ಅಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತ ವೈಖರಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಅವು ಇಂದಿನ ಕಿರಿಯ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಉನ್ನತ ಕೇಂದ್ರಗಳೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಎಸ್ಟೇಟುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಸುಪರಿಡೆಂಟ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯಿದ್ದನು. ಪಟ್ಟಣಗಳ ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿಗಳಿದ್ದು, ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೧೬]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯು ಒಂದು ಆಡಳಿತ ಘಟಕವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೪ರ ಏರಿಗೆ ಶಾಸನವು "ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನರು" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೮ರ ಶಾಸನವು "ದೇವರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಸಮ್ಮತದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳೇಣ್ಣಿಗಂ ಅರಸುಗಳಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನರಿರ್ದು" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಅದರಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೬ರ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು (ಜಿ.ಧಾರವಾಡ) ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಮಾಡಿದಂತಹ ದತ್ತಿಯು, ರಾಜನು, ಶ್ರೇಣಿಗಳು, ಮಹಾಜನರು, ೫ ಮಠಗಳ

ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಿಂದ, ಆ ಸ್ಥಳದ ಗಣ್ಯ ನಾಗರೀಕರಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ''ಇಂತೀ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಧರ್ಮಮಂ'' ಮೇಲಾಳ್ಕೆಯ - ಅರಸುಗಳಂ ನಕರಂಗಳಂ ಮಹಾಜನಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುವರ್'' ಎಂದಿದೆ. ಮುಳುಗುಂದದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೮ರ ಶಾಸನವು ''ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನಂ ಸಾಸಿರ್ವರಂ ಪರೀರಕ್ಷಿಸುವರ್ '' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರ ನೆಲೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇತರ ನಾಗರಿಕರೂ ಸಹ ಆ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಪಾಲುದಾರರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಆಡಳಿತ ಘಟಕಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು (Corporate bady) ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಆಡಳಿತ ಘಟಕವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಅದು ಆಡಳಿತದಲ್ಲೂ ತನ್ನ ಪಾಲನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು.[೧೧೭]

ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡಿನ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಖಿಳಾಗಮಗಳನ್ನು ಓದಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಅವರು 'ವಿದ್ವಜ್ಜನ' ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ, ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ನಾಗಸ್ವಾಮಿ ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನು.[೧೧೮]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಪುಣ್ಯ ಪಡೆಯುವುದಾಗಿತ್ತು. ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲದೇವ ಅಗ್ರಹಾರ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಬೀಚಯ್ಯ ಎಂಬಾತನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡು ಆ ಸತ್ರದ ನಿರ್ವಣೆಗೆ ಅದನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಆದರಿಂದ ತನಗೆ ಪುಣ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಿದ್ದನು. ಕದಂಬ ದೊರೆ ಮಲ್ಲಿದೇವನ ರಾಣಿ ಪದ್ಮಲದೇವಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಸನ್ ಕೇಶವ, ನಾರಾಯಣ, ಮಾಧವ, ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಪುಲಿಗೆರೆ-೩೦೦ರ ಹುಲ್ಲುಮಾಗೂರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದಳು. ಅಲ್ಲಿಯ ವಿವಿಧ ಗೋತ್ರದ ೬೪ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ, ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದಳು. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರು.[೧೧೯]

ಬ್ರಹ್ಮಾಪುರಿಗಳು ಕೆಲವು ಸಲ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫ರ ಶಾಸನವು ಶ್ರೀ ಕಲಿದೇವ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯು ಕಲಿದೇವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ನಿವಾಸಿಗಳು, ದೇವಾಲಯದ ಪೂಜಾ-ಸೇವೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನರು ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದು, ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರಂತೆಯೇ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೨೦]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೬ರ ಪುಲಿಗೆರೆ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವೇದ, ತರ್ಕ, ವಾಚಸ್ಪತಿ, ವ್ಯಾಕರಣ, (ಪಾಣಿನಿ) ದಶಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಪುರಾಣಗಳು, ಸ್ಮೃತಿ, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಭಾಷ್ಯೆ ನಾನಾ ಚಮತ್ಕಾರ ಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರು.[೧೨೧]

ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ನಿಗಧಿತವಾಗಿತ್ತು. ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಉದಾ : ಮುಳುಗುಂದದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದರೆ, ಸೂಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೭೦ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ವಿಕ್ರಪುರ (ಇಂದಿನ ಅರಸೀಕೆರೆ ತಾ. ಬಾಗಲಕೋಟ) ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೪೨ ಮಹಾಜನರು, ಹುಲ್ಲುಮಾಗೂರ (ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ತಾ.) ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ್ಲಿ ೬೪ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದರು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೩೮ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ನರಗುಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೨೫ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ಅಕ್ಕಲಕೋಟೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೮ ಜನ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೧೩ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ಅಮೃತಪುರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ೨೪ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು.[೧೨೨] ಈ ಕುರಿತು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಅಲ್ಲಿ ಕಲಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಷಯಗಳು, ಬೋಧನಾ ವಿಧಾನಗಳ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ : ಚಾಲುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯ರ ಶಾಸನವು ಕಾಲಿದಾಸಯ್ಯ ಎಂಬಾತನು ಸೂಡಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ೫೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು ನಂದಿಯಣ್ಣ ಷಡಂಗಿ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನಿಗೆ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯು ೫೨ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ವಿಕ್ರಮಪುರ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ (ಇಂದಿನ ಅರಸೀಬೀದಿ ಜಿ.ಬಾಗಲಕೋಟ) ಪಂಪಾ-ತೀರ್ಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೂದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದಳೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೩ರ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಹುಲೆಯಾರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯ ವಿವರಗಳು ಹೀಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ

ಪುರಾಣ ಖಂಡಿಕೆಗೆ - ೫ ಗದ್ಯಾಣ

ದೇವ ಖಂಡಿಕೆಗೆ - ೫ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಎಂದು

ಹೆಗ್ಗಡೆ ನರಸಿಂಗರಸರು ಮತ್ತು ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಾಚಯ್ಯರು ನೀಡಿದರು.[೧೨೩]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಿಗೂ, ರಾಜರು, ರಾಣಿಯರು ರಾಜಮನೆತನದವರು, ಮಂತ್ರಿಗಳು, ಉನ್ನತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಉದಾ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೪ರ

ಶಾಸನವು ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩೦೦ರ ಕುಪ್ಪೆಕಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾದ ಪುಲಿಯಣ್ಣನು ಶ್ರೀಧರಯ್ಯ ಎಂಬಾತನಿಗೆ ೫ ಮತ್ತರು ಕರಿನೆಲ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಬಾಗೇವಾಡಿ ಶಾಸನವು - ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನಿಗೆ, ಕಾಲಿದಾಸಯನ ಮಗ ಬಾಚಿಮಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿಯು ೫೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದನು.[೧೨೪]

ಸಾಮೂಹಿಕ : ಕೆಲವು ಸಲ ದಾನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಣರ ಸಮೂಹಗಳಿಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫ರ ಶಾಸನವು ಕದಂಬ ಮಯೂರ ಶರ್ಮನ ರಾಣಿಯ ೪೪ ಮತ್ತರು ತೋಂಟಭೂಮಿಯನ್ನು, ೬೪ ಮತ್ತರು ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಪುರದ ೪೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡಿದಳೆಂದು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಮನೆಗಳು - ನಿವೇಶನಗಳ ದಾನ : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮನೆ ಮತ್ತು ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಕೇಶವ ದಂಡನಾಯಕನು ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು ಮತ್ತು ೩೮ ಸುಸಜ್ಜಿತ ಮನೆಗಳನ್ನು ೩೮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ದೇವರನಾವದಗಿಯ ಶಾಸನವು ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಎರಡು ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಇತರ ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿವೆ.[೧೨೫]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಬೋಧನಾ ವಿಷಯಗಳು

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೬ರ ಪುಲಿಗೆರೆ ಶಾಸನವು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವೇದ, ತರ್ಕ, ವಾಚಸ್ಪತಿ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಪಾಣಿನಿ, ದಶಗ್ರಂಥ, ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು, ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕೆಲವು ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಬಾಡಿಗೆ ಮುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು. ದಾನ ನೀಡುವವರೆ ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾರಲು ಮತ್ತು ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಲು ಬಯಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಹಾರದ ದಾನಿಗಳು ಮಹಾಜನರೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟರು. ಈ ದಾನಗಳು ವೈಯಕ್ತಿವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೨೬]

ಶಿವಪುರ : ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮಹಾಜನರ ಆಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಶಿವಪುರವು ಶೈವವಿದ್ವಾಂಸರ ಆಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ. ನಾಗರಖಂಡದಲ್ಲಿ ಬಾರಂಗಿ ಊರು ಅಂತಹ ಶಿವಪುರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ನಾಗರ ಖಂಡವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ

ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಆಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು.

ಭವವಸಥಂಗಳಿನಾಗಮ
ರವದಿಂ ಪ್ರಮರ್ಥಳಿಂದ ವಿಪ್ರಾದಿಗಳು
ಧವನೀ ಸಂಸ್ತುತ ರಿಂದಂ
ಶಿವಪುರ ಭಾರಂಗಿಯೂರ ಸದಳಮೆಸಗುಂ||[೧೨೭]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿವೃತ್ತಿ : ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನವಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ಮಹಾರಾಣಿ ಕೇತಲದೇವಿ ಸೋದರ ಮಾಧವ ದಂಡನಾಯಕರೂ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೩ರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯದಣ್ಣಾಯಕರು, ಮಲ್ಲದೇವ ಇತರರು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು ಬಂದಳಕೆ ದೇವಾಲಯಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ದಾರ, ಇನ್ನಿತರ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟರು. ೨೯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮಹಾಜನರಿಗ ವೃತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟರು. ವೃತ್ತಿ ಪಡೆದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಮಲ್ಲಿದೇವ ದಂಡನಾಯಕರು ಪರಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ತಂದು ಬಂದಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆಡೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ತಂದು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಈ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮ರ ಬಂದಳಿಕೆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿದೇವಾಲಯದ ಕಂಬದಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನವು ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು "೨೧ ಮೂರುಗಳೆಯಲಿ ಕಂಬ ೨೫ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ" ಭೂಮಿಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯ ಆದಾಯವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಬಂದಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿ ಪಡೆದ ಮಹಾಜನರೆಲ್ಲರೂ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರು. ಹಲವರ ಹೆಸರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಅವರು ಪರಿಣಿತಿ ಪಡೆದ ವಿಷಯಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಉದಾ : ವೈಯಾಕರಣದ ಸೋಯಿದೇವ ಭಟ್ಟ, ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ, ತಾರ್ಕಿಕ ರಾಘವಭಟ್ಟ, ಆಗಮ ಭಾಸ್ಕರ ಪೆದ್ದಿ, ಪುರಾಣದ ಅನಂತಭಟ್ಟ ಮತ್ತು ರಾಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟ, ವಿಠಲದೇವರ ಪಾರಾಯಣದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು, ಎಂಟು ಜನ ಘಳಸಾಸರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಾದ ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ, ಗೋಪತಿಭಟ್ಟ, ಸಾಮದೇವಿ ಪದ್ಮನಾಭ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು, ಗೋವೆಯ ಜೋಯಿಸ ಕೇಶವಭಟ್ಟರು ಇಲ್ಲಿಯ ವಿಶೇಷಣಗಳು, ಬಂದಳಿಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ[೧೨೮] ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತು ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅವರ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಪರಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ತಂದು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದು; ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆ ೧೨೦, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ೫೦ ಮತ್ತೊಂಡೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಪರೀಕ್ಷೆಗಳು ಮತ್ತು ಪದವಿಗಳು : ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಈಗಿನಂತೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಹಿಂದಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದ

ನಂತರವೇ ಮುಂದಿನ ಪಾಠಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ದಿನನಿತ್ಯವೂ ಪರೀಕ್ಷೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಪರೀಕ್ಷಕರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಬೇಕಿತ್ತು, ಅನಂತರ ಅವನ ಆವರೆಗಿನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ 'ಕ್ರಮಿತ'(ಕ್ರಮವಿತ್), ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ವೇದಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು. 'ಷಡಂಗಿ'(ಷಡಂಗಿವಿತ್) ಷಡ್ಯಂಗಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು, 'ದ್ವೇದಿ', 'ತ್ರಿವೇದಿ', 'ಚತುರ್ವೇದಿ' (ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ ವೇದಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ) ಇತ್ಯಾದಿ ಪದವಿಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇವುಗಳು ಸ್ಪರ್ಧಾತ್ಮಕ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಪರ್ಧಾತ್ಮಕ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ಪಡೆದವರು. 'ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ', ಘಟಿಕಾ ಸಾಹಸಿಯೇ 'ಘಳಸಾಸಿ', 'ಘೈಸಾಸಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೧೨೯]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಕೆರೂರು ಶಾಸನವು ಅಥವಾ 'ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಕವರುಷ ೯೭೬ನೆಯ ಜಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಪೌಷದಮವಾಸೆ ಆದಿತ್ಯವಾರ ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ವ್ಯತಿಪಾದದಂದು ಅಂಗಿರಸ ಗೋತ್ರದ ದೇವಿಮಯ್ಯನ ಪುತ್ರ ಮುಸುಕಿಟ್ಟಣ್ಣಮಯ್ಯಂಗೆ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನಯದಿಂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸುವಾಗಿ ಅವರ ಅಳಿಯಂದಿರು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗೋತ್ರದ ಚಕ್ರಧರ ಬಸವಯ್ಯನವರ ಶ್ರೀಧರ ಕ್ರವಿಂತರುಂ ಪದ್ಮನಾಭಷಡಂಗಿಯರ ಈಶ್ವರಯ್ಯನು ಅವರ ''ನಾರಣ ಘೈಸಾಸರು'' ಎಂದಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ 'ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ', 'ಸಾಮವೇದಿ', 'ಸರ್ವಜ್ಞ' ಮುಂತಾದ ಪದವಿ ಸೂಚಕ ಪದಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪದವಿ ಸೂಚಕವಾಗಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಹೆಸರುಗಳ ಉತ್ತರ ಪದಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ, ಪದವಿ ಸೂಚಕಗಳಾಗದೆ ಬಿರುದುಗಳಾಗಿರಬೇಕು. 'ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು' ಎಂಬುದು 'ಉಪಾಧ್ಯಾಯ' ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ''ಘೈಸ'' ಎಂಭುದು ಪವಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೧೩೦]

ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಪಾತ್ರ

ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಪಾತ್ರವೂ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೭ರ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬುಳಂ ಶಾಸನವು ಈತನ ಅಂಕಕಾರ ಮಹಾಮಂಡೇಳೇಶ್ವರ ಕಲಿಗ ಭೂಪಕಲಿದೇವ ದಂಡನಾಯಕ ಕಲಿಯಮರಸನು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮಾಡಿಸಿ ಕಳಸ ಇಡಿಸಿದನಲ್ಲದೆ, ವೇದವನ್ನು ಓಧಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಛತ್ರ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೩೧] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರ ತ್ರೀವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಚಿನ್ನತುಂಬಳ ಶಾಸನವು ತನ್ನ ರಾಣಿಯಾದ ಮಲಯವತಿ ದೇವಿಯ ದಂಡನಾಯಕ ಶ್ರೀಧರಯ್ಯನ ಭಿನ್ನಹದಿಂದ ಸಿಂಧವಾಡಿನಾಡಿನ ಅಗ್ರಹಾರ ತುಂಬುಳದ ೧೪೦ ಜನ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾಯಿದ ಹೊನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಯನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಅದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೮ ಗದ್ಯಾಣ, ಪುರಾಣಭಟ್ಟರಿಗೆ ೮ಗದ್ಯಾಣ, ಋಗ್ವೇದ ಯರ್ಜುವೇದ ಖಂಡಿಕೆ

ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ, ಅಗ್ಗಷ್ಟಿಕೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ೨ ಗದ್ಯಾಣ ಒಟ್ಟು ೨೦ ಗದ್ಯಾಣಗಳು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೩೨] ಅದೇ ಚಿನ್ನತುಂಬಳಂ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೮ರ, ಕಾಲದ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ಮಹಾ ಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಜೋಯಿಮಯ್ಯರಸನು ಸಿಂಧವಾಡಿ ೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಜೋಯಿಮಯ್ಯರಸನ ಪೆರ್ಗಡೆ ಕಂಬಣನು ತಾನು ಮಾಡಿಸಿದ. ಕಂಬೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ರಾಜಧಾನಿ ತುಂಬುಳಿದ ತಳವೃತ್ತಿ ಪಡೆದು, ರಾಜಗುರು ಸದಾಶಿವ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ೧ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆ, ೫೦ ಮತ್ತರು ಕರಿಯನೆಲ ೪೫೦ ಕಮ್ಮ ಹೂವಿನ ತೋಟಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ, ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೩೩]

ರಾಜಗುರುಗಳು : ರಾಜರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕುಮಾರರು ಮತ್ತು ಇತರ ಸಾಮಂತ ಅರಸರ ಪುತ್ರರು ನಿರ್ಧಿಷ್ಟ ರಾಜಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಪರಮಗುರು, ರಾಜಗುರು, ಜಗದ್ಗುರುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಕುಡತಿನಿಯ ಶಾಸನವು "ಶ್ರೀಮತ್ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ದೇವರಾರಾಧ್ಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕರ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಂಗಳು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈತನು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಜಗುರುವಾಗಿದ್ದು, ರಾಜ ಕುಮಾರರು ಧಾರ್ಮಿಕಕ್ಕಿಂತ ಶಸ್ತ್ರ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೌಕಿಕ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೩೪]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಾಂಡಲಿಕ ರೆಟ್ಟಕಾರ್ತಿವೀರ್ಯನು. ರಾಜಧಾನಿ ಪಟ್ಟಣವಾದ ತೇರದಾಳದ ಗೊಂಕದೇವರಸನಿಂದ ಗೊಂಕಜಿನಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ನೇಮಿನಾಥ ವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿದನು. ಕಾರ್ತಿವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ಮಾಘನಂದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತರ ದೇವರ ಸಮುಖದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಂದ ಲಕ್ಕೂಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಲೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ವಿಕ್ರಮವರ್ಷ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದೆ(೧೦೭೬).[೧೩೫]

ಮುತ್ತಿಗೆ ಶಾಸನವು, ದಂಡನಾಯಕ ಗೋವಿಂದರಾಜನ ವಂಶವಾಳಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ, ಆತನ ಅಜ್ಜ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನು ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆಗಳಾದ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ, ಆತನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರರಾದ ದಶವರ್ಮನ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ನಂತರದ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಅವರೇ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರು. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಉಪನಯನ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವೆಂದು ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಅದರಂತೆಯೇ ರಟ್ಟರ[೧೩೬] ನಾಯಕನಾದ ೪ನೇ ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವರಸ ರಾಜಗುರುವಾಗಿದ್ದ ಮುನಿಚಂದ್ರನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ರಟ್ಟರೊವಿಪ್ರಪ್ರತಿಷ್ಟಚಾರ್ಯ" ಎಂದು ವರ್ಣಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈತನು (ರಾಜಗುರು) ಸುಗಂಧವರ್ತಿ-೧೨, ಕಂಪಣವನ್ನು ಕುಂಡಿ ೩೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೧೩೭]

ಹೊನವಾಡ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೩, ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ಭಾಸ್ಕರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಯನು ಚಾಲುಕ್ಯದೊರೆ ೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನು ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದನಲ್ಲದೆ, ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಭಾಸ್ಕರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನು ಅಗ್ರಹಾರ ಪೊನ್ನವಾಡವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೩೮] ಜೆಡ್ಡುಳುಗೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ರಿಯು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಾಗಿತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ವೈಜನಾಥ ಭಟ್ಟೋಪಧ್ಯಾಯನನ್ನು ವಿದ್ಯಾಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂದೇ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೭ರ ಉದ್ರಿಯ ಶಾಸನ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮಹಾಜನಗಳಿಗೆ ಯೆಕ್ಕಲರಸು ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟ, ಗೋವಿಂದ ಕ್ರಮಿತ, ಕಾವದೇವ, ಚಂದ್ರಭಟ್ಟ, ಭಾಸ್ಕರಭಟ್ಟ, ವಾಸುದೇವಭಟ್ಟ, ದಾಮೋದರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೆಂಬ ೨ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿದ್ದರು. ವಿದ್ಯಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ-ವೇದಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ - ವಾಸುದೇವ ಭಟ್ಟರು, ಸಾಮವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ದಾಮೋದರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಯೆಕ್ಕಲರಸನು ಭೂದಾನ ನೀಡಿ ಪೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ್ದಾನೆ.[೧೩೯] ಕೆಲವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಉದಾ : ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಿವೆ.

೧. ಏಕವ್ಯಕ್ತಿ ಅಗ್ರಹಾರ

೨. ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಅಗ್ರಹಾರ

೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಿಲಿಟರಿ ತರಬೇತಿ ಪಡೆಯುವ ಅಗ್ರಹಾರ

೪. ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು

ಉದಾ : ೧ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿ ಅಗ್ರಹಾರ - ಕೊಟುಮಟಿಗೆ ಶಾಸನವು (ಗದಗ ತಾ. ಧಾರವಾಡ ಜಿ.) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೨ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ದಂಡನಾಯಕ ಕೇಶವಯ್ಯನು ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ಉಮಚಗಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮೌನರ ಶ್ರೀಧರ ಭಟ್ಟನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಇತನು ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದು, ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಅಗ್ರಹಾರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿತ್ತು.[೧೪೦]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮ರ ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನರು ಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದು ನಾರಾಯಣ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಮಹಾಜನರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅವರು ವಿದ್ಯೆಗೆ ನೀಡಿದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ. ಹೂಲಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರು ಕೇಶವಾದಿತ್ಯನ ಭಕ್ತರು, ವೇದ ತರ್ಕ, ಯಜನ-ಯಾಜನಗಳ ಪರಿಣಿತರು, ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತರು, ರಾಗ-ದ್ವೇಷ ರಹಿತರು, ಇತರರಿಗೆ ಗೌರವ ನೀಡುವವರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಷಟ್‌ಕರ್ಮ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಅವು ೧. ಯಜ್ಞಗಳ ಆಚರಣೆ ತಮಗಾಗಿ, ೨. ಯಜ್ಞಗಳ ಆಚರಣೆ ಇತರರಿಗಾಗಿ ೩. ತಮಗಾಗಿ

ಕಲಿಯುವುದು ೪. ಇತರರಿಗೆ ಕಲಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನ ನೀಡುವುದ ೫. ದಾನ ನೀಡುವುದು ತಮಗಾಗಿ ೬. ಇತರರಿಗಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿನೀಡುವುದು ಎಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಅಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸೇವೆಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ, ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆ, ವಿದ್ಯೆಗೆ ನೀಡಿದ ಮಹತ್ತರ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಬಾಳ್ಗುಳಿ ಶಾಸನವು(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೫-೧೧೬೬)ವು ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೫೦ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೧ ಜೂನ್ ೧೨ರವರೆಗೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿತ್ತು. ನಂತರ ೧೦೬೮, ೧೧೦೩, ೧೧೪೮, ೧೧೬೦, ಆಗಸ್ಟ್ ೧೮ರವರೆಗೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೯೦ ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೨೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮ರ ಕೊಟಣಕಲ್ಲು (ಹಡಗಲಿ ತಾ. ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿ.) ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೨೦ ಎಂದೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಪ್ರತಿ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ನಿಗದಿತವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಹಾಜನರು ಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅಂದಿನ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಒಡೆಯರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.[೧೪೧] ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿಯವರು, ಪ್ರಾಚೀನ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಭಿಕ್ಷಾನ್ನದಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಹಾರ, ವಸತಿ, ವಸ್ತ್ರ, ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗಾಗಿ, ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕೇವಲ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿರುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೂ ಆ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಹೊಣೆ ಈಗಿನಂತೆ ಸರ್ಕಾರದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾರ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹೊಣೆಯಾಗಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವೆಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾರ, ವಿದ್ಯಾದಾನವು ಅತೀ ಮಹತ್ತದ ದಾನ; ಅದರಿಂದ ಪುಣ್ಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಅಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಳರಸರು, ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು, ಮಹಾಜನರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು, ಸ್ವಯಂಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನ, ಮದುವೆ ಮುಂಜಿಗಳಲ್ಲಿ ಊರ ಜನರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆಯಬೇಕೆಂದು ಶಾಸನ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.[೧೪೨]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ, ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಕ ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ, ಪಲಸಿಗೆ-೧೨೦೦೦ ಗವರ್ನರ್‌ನಾದ ಭೀಮನು ತಾನೇ, ಗಣೇಸವಾಡಿಯ ಶಿವಲಿಂಗಿ ಸಂತಾನ ಸ್ಕೂಲದ ಆಚಾರ್ಯರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶವಾಡಿ ಶಾಸನ ಕೆತ್ತಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಭಿಂಯನು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದು ರಾಜನಿಂದ ಪಿಪ್ಪಲಿ - ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪಡೆದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯ, ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳು ಭೀಮಸಮುದ್ರದ ಮೇಲಿವೆ. ಸರಸ್ವತಿ ಮಂಟಪ ಎಂಬ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪಿಪ್ಪಲಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ತತ್ಪುರಷ ಪಂಡಿತರು ಈ ಶಾಲೆಯ ಆಚಾರ್ಯರಾಗಿದ್ದು, ಅವರಿಗೆ ೫೦೦

ನಿವತರನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಶಾಲೆಯ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ಸೇವೆ, ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ದಾನವು ಬುಧವಾರ, ಮಾರ್ಗಶಿರ್ಷ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯೆಂದು, ಚಾಲುಕಯ ವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷ ೨೪ರಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದರು. ಅದು ಪ್ರಮಾಥಿನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ, ಬುಧವಾರ, ೧೧೯೯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು 'ಸ್ವಸ್ತಿ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡು 'ಪುನರಪಿ' ಎಂಬುದರೊಂದಿಗೆ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅರ್ಥವು ಮುಂದುವರಿಕೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶವಾಡಿಯು ಕಾಳಾಮುಖ ಶೈವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಭೀಮನು ಆ ಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂದ ಅನೇಕ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕರೆತಂದನು. ಬೆಲಗಾಮಿ ಶಾಸನವು ತ್ರಿಲೋಚನ ಮುನೀಂದ್ರರನ್ನು, ಗೊಗ್ಗ ಶಾಸನವು ರುದ್ರಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರು ಮತ್ತು ಕಾಣಿಯಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದು ಇವರೀರ್ವರು ಪರ್ವತಾವಳಿ ಶಾಖೆಯವರಾಗಿದ್ದರು. ಇದು ಕಾಳಾಮುಖರ ಉಪಶಾಖೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಆಚಾರ್ಯರು ರುದ್ರ ಅಥವಾ ವಾದಿರುದ್ರ ಪಂಡಿತನ ವಂಶಾವಳಿ

ಕರಿಯಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತ ಅಥವಾ ಕಣ್ಣಾಪೂರಭಾರತಿ

|

ತ್ರಿಲೋಚನಾಚರ್ಯ ಪಂಡಿತ

|

ತತ್ಪುರುಷ

|

ಶ್ರೀಕಾಂತ ಮುನಿಪಂಡಿತ

ತತ್ಪುರುಷ ಪಂಡಿತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶವಾಡಿ ಶಾಲೆಯು ಅಪಾರ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಕೆರೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಭವನಗಳು ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.

ದಂಡನಾಯಕ ಭೀಮನ ವಂಶಾವಳಿ

ಆದಿತ್ಯಭಟ್ಟ

|

ಶೀಯಭಟ್ಟ

|

ವಲ್ಲಭಟ್ಟ - ಜಯಾವತಿ

|

ಭೀಮ, ಭೀವನಯ್ಯ, ಜೋಗಲದೇವಿ, ಜೋಗವ

|

ಕಾಲೀದಾಸ - ಏಕಲಾದೇವಿ

|

ಮಹಾದೇವ ದಂಡಾಧಿಪ

ಈ ಶಾಸನವು ಭೀಮನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಾಲೆಯಾದ 'ಭೀಮ ವಿಕ್ರಮ ವಿಶಾಲ-ಶಾಲಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಅದು ಮೇಘುಂಕಾರ(meghanikara) ಎಂಬಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದನು. ಡಾ.ಕೋಲ್ಬೇಯವರು ಮೇಘುಮ್ ಕಾರವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಬಲ್ ದಾನಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೇಖರ ಆಗಿದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಶಾಲೆಯು ಪೆಂಗುಣ ನದಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಮಠವೇ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಶಾಲೆಯೇ ಅಂದಿನ ಭೀಮವಿಕ್ರಮ ವಿಶಾಲ-ಶಾಲಾ' ಆಗಿದೆ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಲೆಯೆಂದರೆ, 'ಪ್ರತಾಪಾನ್ವಭೀಮ ಶಾಲಾ'(Prataphanvbhima sala) ಎಂಬದುನ್ನು ನದಿತಟದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅದು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಮರಾಠವಾಡ ವಿಭಾಗದ ನಾಂಡೇಡ ಅಗಿದೆ. ಈ ಕುರಿತು ಲೀಲಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಲೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು 'ಹೊಲಿ ನಿವೇಶನ'ದಲ್ಲಿದ್ದು ಅದು ನಾಂದೇಡದಲ್ಲಿದೆ. ಭೀಮನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭೀಮ ಸಮುದ್ರ, ಗಣೇಶವಾಡಿ ನಗರಗಳು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿವೆ. ಇಂದು ಭೀಮಸಮುದ್ರ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ (ಮಹಾವನ) ಹೂಳು ತುಂಬಿದ, ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ನೋಡಲು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಭೀಮ ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಭೀಮನು ಹೇರಂಭ(ಗಣೇಶನ) ಮಂದಿರವನ್ನು ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀಮಂಡಪ ಎಂಬ ಸಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದು, ಇದೇ ಮುಂದೆ ಗಣೇಶವಾಡಿ ಗ್ರಾಮವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲನ ಮಂದಿರವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯ ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅವಶೇಷಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಈ ಉತ್ಖನನವು ಪೂನಾದ ಡೆಕ್ಕನ್ ಕಾಲೇಜು ನಾಂದೇಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಂದಾಹಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲನ ಅವಶೇಷಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಿದ್ಯೆಗೆ ನೀಡಿದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಇದು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ.[೧೪೩] ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ತರ್ದವಾಡಿನ ದೇವಾಲಯಗಳೀಗೆ ಹೊಂದಿದ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲೋಟಗಿಯ ಶಾಲೆ ತುಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ೩ನೇಯ ಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲದ ಸಾಲೋಟಗಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನವು ಇಲ್ಲಿಯ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ, ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ, ನಾರಾಯಣನು ಸಾಲೋಟಗಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಶಾಲೆಯನ್ನೂ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸತಿಗೃಹಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ದೇಶದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರ ವಸತಿಗೆ ೨೭ ಕೊಠಡಿಗಳಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿನ ದೀಪದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ೧೨ ನಿರ್ವತನ, ಶಾಲಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ೫೦ ನಿರ್ವತನ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಿಗೆ ೫೦ ನಿರ್ವತನ ಭೂಮಿ, ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಈ ಊರಿನ ಜನ ಪ್ರತಿ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಪುಷ್ಪ(ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯ)ಗಳನ್ನು, ಉಪನಯನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ೨ ೧/೨ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು, ಚೂಡಾಕರ್ಮ(ಚೌಲ) ಸಮಯದಲ್ಲಿ ೧ ೧/೪ ಪುಷ್ಪ ಶಾಲೆಯ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಊರಿನ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಭೋಜನ ಕೊಡುವಾಗ ಶಾಲೆಯ

ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು (ಇದು ವೈದಿಕ ಪರಂಪರೆಯ, ಶಾಲೆಯಾಗಿತ್ತು.) ಆಹ್ವಾನಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಇದು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ವಿಷಯವಾಗಿ ಆ ಊರಿನ ಜನತೆಯ ಸಹಕಾರ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಾಲೆ ಸಾಕೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ.

ಶತಮಾನದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಲೆ ಕುಸಿದು ಬಿದ್ದಾಗ, ಸೆಳರ (ಶಿಲಾಹಾರರ) ಕಂಚಿಗ ಧರ್ಮವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಂತೆ ಶಾಲೆಯ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಕೆಲಸಗಾರರೊಂದಿಗೆ ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸಾಲೋಟಗಿ (ಇಂಡಿ ತಾ.)ಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೪೮ರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ತರ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಮನ್ನೆಯ ಅಹಮಲ್ಲರಸರ ಕೆಯ್ಯಲು ಸಡಗರದ ಕೊಡುಗೆಯೊಳಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನ ಕೊಡಲಿಯ ಗೋವಿಂದರಸ ೪೪೦ ಮತ್ತರ್ಕೈಯರ್ನು ಮಾರುಗೊಂಡು(ಮಾರಿದ್ದನ್ನು ಕೊಂಡು) ಪೌಠಗೆಯ ಶಾಲೆಗೆ ಆವಾರಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಸಂಗತಿ ಮತ್ತು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ತರ್ದವಾಡಿ ಮನ್ನೆಯ ಚೌಡರಸ ಪೌಠಗೆಯ ಶಾಲೆಗೆ ಅನ್ನಸತ್ರಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯ ಕಮ್ಮತದ ಮಗ್ಗುಲಲು ಬಿಟ್ಟ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರದ ಮತ್ತರು ೧೨೦ರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ನಂತರದ ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ.[೧೪೪] ಗದಗ ಶಾಸನವು ಅಗ್ರಹಾರದ ಎಲ್ಲ ನಿವಾಸಿಗಳು ಸಭೆ ಸೇರಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾದಾನ ದತ್ತಿಗಳಿಗಾಗಿ, ಸಭೆಸೇರಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿ ವರ್ಗದವರನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ ನಿರ್ಧರಿಸುವಾಗ, ಆ ನಿವಾಸಿಗಳು ಬಹಳಷ್ಟು ದಾನದತ್ತಿಗೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೧೪೫]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೧ರ ಶಾಸನವು(ಆಲೂರು), ಲೆಂಕಸುರಿಗೆಯ ಮಹಾದೇವಯ್ಯ ಮಾಳದಾಲೂರಿನಲ್ಲಿ ತಾನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆಂದು ಬಿಟ್ಟ ೨೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೧೪೬] ಇದೇ (ಮಾಳದಾಳೂರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಳದಾಲೂರು ಎಂದಿದ್ದು) ಆಲೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರ ಶಾಸನವು ದಂಡನಾಯಕ ಸುರಿಗೆಯ ನಾಗರಸರು ೧೧೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಮತ್ತು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ವೇತನಕ್ಕೆಂದು ೨೦ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪೊನ್ನಾಗಿ ದಾನ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆಲೂರಿನ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯವು ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಇಂದಿನ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವೇ ಅದಾಗಿದೆ.[೧೪೭] ದೇವಾಲಯಗಳು ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಮಠಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಅನೇಕ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಸಹ ಸಹಾಯ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಾಚಗಾವುಂಡನು ಸಕಳೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರ ಮಠಕ್ಕೆ ಭೂದತ್ತಿ ನೀಡಿದನು. ಸಂತೆಬೆನ್ನೂರ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸಿರಿಯನಾಯಕನು ಲಿಂಗದೇವರ ಮಠಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜಂಗಮರಿಗೆ ಭೂದತ್ತಿ ನೀಡಿದನು. ಈ ದತ್ತಿಯು ಮಠದ ವಿದ್ಯಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸಾಳಂಗ ಶಾಸನವು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಗವರಾಜಯ್ಯನು ತಮ್ಮ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಆನೆಗೊಂದಿ ಮಠದ ವಿಜಯೇಂದ್ರ

ಒಡೆಯರ ಮಠಕ್ಕೆ ಸಾಳಂಗ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟನು. ಮಠಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವಾದ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದಾನವು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.[೧೪೮]

ಕೊಂಡಗುಳಿಯ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕೇಶಿಮಯ ದಂಡನಾಯಕ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ದಂಡನಾಯಕರಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ. ''ಪಿರಿಯಂ ಗ್ರಂಥಗಳಂ ಪೇಳ್ವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ವರ್ತಕ ಲೊಕ್ಕಿ ಗದ್ಯಾಣ ಕಿರಿಯ ಗ್ರಂಥಗಳುಂ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸಹಿ. ಪೇಳ್ವಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ವರ್ತಕ ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣ ಎಂದು ಹೇಳಿ ೩ನೇ ದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರವ್ಯಾಕರಣ ರೂಪಾವಾತಾರ ನಿಂತಿನಿತುಂ ಪೊದ್ದು(ಳ್ದು)ವಾ(ಬಾ)ಲ ಶಿಕ್ಷೆಯಂ ಮಾರ್ಪ(ರು) ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸದ ನಂತರ ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ರೂಪಾವತಾರ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಲವಕುಶರಿಗೆ ವಾಲ್ಮೀಕೀ ಮೂರು ವೇದ(ತ್ರಯಿ)ಗಳನ್ನು ಮೂರು ವಿದ್ಯೆ (ತಿಶ್ರೋವಿದ್ಯಾ)ಗಳನ್ನು ಕಲಸಿದನಂತೆ. ಋಗ್ವೇದ, ಯರ್ಜುವೇದ, ಸಾಮದೇವಗಳೇ, ಆ ಮೂರು ವೇದಗಳೆಂದರೆ ಅನ್ವಿಕ್ಷತಿ, ದಂಡನೀತಿ, ವಾರ್ತಾ. ವಾರ್ತಾ ಎಂದರೆ ಒಕ್ಕಲುತನ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೪೯]

ನಾಗಾವಿಯ ಶಾಸನವು ''ದಂಡನಾಯಕ ಕಾಳಿದಾಸಯ್ಯ ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ತಾಮ್ರಶಾಸನ ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಪಡೆದು ೪೦೦ ಜನ ಚತುರ್ವೇದ ಪಾರಗ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ನಾಗಾವಿಯನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೀಡಿದನೆಂದು ಹೇಳುವುದು. ಕುಂತಳದ ಅರಲು-೭೦೦ಕ್ಕೆ ತಿಳಕಪ್ರಾಯವಾದ 'ಮಹಾಗ್ರಹಾರ' ನಾಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ಅರಸ ಹೈಹಯಕುಲದ ಅಯ್ಯರಸ ಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹಿ ಮಧುಪರಸರು ಸೇರಿ ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆ(ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರ) ಮಧುಸೂಧನ ಆಲಯ, ರಾಮತೀರ್ಥ ಹೆಸರಿನ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಅರಸ, ಅಯ್ಯರಸರಿಂದ ಮನ್ನೆಯ ಪಡೆದು ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವೇದಾದ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ೨೦೦ ಜನರಿಗೆ ೫೦ ಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳಿಗೆ, ಮೂರು ಜನ ಭಟ್ಟದರ್ಶನ ನ್ಯಾಸ ಪ್ರಭಾಕರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳಿಗೆ, ವೇದವನೋದಿಸುವ ಮೂರು ಜನರಿಗೆ, ಆರು ಜನ ಶಾಲೆಯ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರಿಗಳಿಗೆ ೨೫೭ ಜನರ ಅಶನ, ಆಚ್ಛಾದನಕ್ಕೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ, ನವಸುಧಾಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಗಂದಾಕ್ಷತೆ, ಧೂಪ, ದೀಪ, ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆಯ ಪರಿಷ ಮಾಣಿಯರಿಗೆ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ೧೦೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೫೦]

ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು. ೧ ವೇದ ೨ ಶಾಸ್ತ್ರ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೦೦ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೦ ಯಿತ್ತು. ಒಟ್ಟು ೨೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿದ್ದರು. ಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ವೇದಾಭ್ಯಾಯಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಿಂತಲೂ ವೇದಾಭ್ಯಾಸವೇ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವ

ಪಡೆದಿತ್ತು. ೨೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾಥಿಗಳಿಗಿದ್ದ ಒಟ್ಟು ಉಪಾಧ್ಯಾಯಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಆರು, ಅದರಲ್ಲಿ ವೇದಾದ್ಯಾಯಿಗಳಾದ ೨೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ೩ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಧ್ಯಾಯಿಗಳಾದ ೫೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಿದ್ದ, ೪ ಜನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಭಟ್ಟದರ್ಶನವನ್ನು, ಒಬ್ಬರು ನ್ಯಾಸವನ್ನು, ಒಬ್ಬರು ಪ್ರಭಾಕರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗನೂ ಇದ್ದ (ಭಣ್ಣಾರಿಗ) ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರವನ್ನು ಶಾಸಸನವು 'ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅದರ ಪಾಲಕನೇ 'ಸರಸ್ವತೀಭಂಡಾರಿಗ' ಮೊದಲು ಶಾಸನದ ಪಾಠವನ್ನು ಶಾಸನ ತಜ್ಞರು 'ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗರಾವ್ರ್ವಗಂ" ಎಂದು ಓದಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಸಂಖ್ಯೆಯಷ್ಟೇ ಗ್ರಂಥ ಪಾಲಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಮುಂದುವರಿದ ಶಾಸನದ ಪಾಠದಲ್ಲಿ "ಅನ್ತು ೨೫೭ ಮಾನಸರ" ಎಂದು ದಾನ ಪಡೆದವರ ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥಪಾಲಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ೬. ಆದರೆ, ಒಟ್ಟು ಮಾನವರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೬೩ ಆಗಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರಿಗ' ಒಬ್ಬನೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪನವರು ಹೇಳಿದ್ದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಶಾಸನದ ಪಾಠವನ್ನು ಸರಸ್ವತೀ ಭಟ್ಟಾರಿಗರೇರ್ವಗಂ' ಎಂದು ಎ.ಎಂ.ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಮತ್ತು ಮೇವುಂಡಿ ಮಲ್ಲಾರಿಯವರು ಆ ಪಾಠವನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ೨೫೭ ಜನರಲ್ಲದೆ 'ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿ'ಯೊಬ್ಬನ ಉಲ್ಲೇಖವು ಸೇರಿದೆ. ೨೫೭ ಜನರು ನೇರವಾಗಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಘಟಿಕಾ ಪ್ರಹಾರಿಯು ಘಟಿಕಾಸ್ತಾನದ ಜೊತೆಗೆ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯ, ಮಠ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದನು.[೧೫೧] ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಂತಹ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನ, ದೇವಾಲಯ, ಮಠ ಈ ಮೂರು ಘಟಿಕಾಗಳೂ ಸಂಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು, ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನವೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ಮೂರು ಘಟಿಕಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ಒಬ್ಬನೇ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಯು ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೬೪ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದವು.[೧೫೨]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೮ರ ಶಾಸನವು ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ನಾಕುಳಾರ್ಯನು ನಾಲ್ಕು ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದನು. 'ಚತುರ್ಭಾಷಾಲಿಖಿತಾತ್ಮಕ ವಿದ್ಯಾದರ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಶ್ರೀಮನುಕುಳಾರ್ಯ ಬರೆದರು' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಅವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ೪ ಲಿಪಿಗಳ ವಿವರಗಳು ಶಾಸನದಲ್ಲಿವೆ. ಬರೆದ 'ಸಾದರದಿಂ ವಿಟಚಕ್ರವರ್ತಿ ಧಾತ್ರಿನುತಮಾಗಿ ತಿರ್, ತಿವುಳ್, ಕನ್ನಡ, ನಾಗರದಕ್ಕರಂಗಳು' ಇದರಿಂದ ದೇಮರಸನು ತಿಲು(ತೆಲುಗು) ತಿವುಳ (ತಮಿಳು) ನಾಗರಿ(ನಾಗರಿ) ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಗಲನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಲಿಪಿಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವಂತಹ ವಿಶೇಷ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೫೩]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನ ರಾಣಿ ಲಕ್ಷ್ಮಾದೇವಿಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚತುಸ್ಸಮಯ ಸಮುದ್ಧರಣರೆನಿಸಿದ ೧೬ ವೈಶ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಗಳು ಡಂಬಳದ ಬೌದ್ಧವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯ

ವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಸಂಗವಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಭಗವತಿ ತಾರಾದೇವಿ ವಿಹಾರಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧದೇವರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಚಕರಿಗೆ ಮತ್ತು ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ದಾನ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯ ತಿಳಿದಿದೆ. ಇದು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳೂ ಸಹ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೫೪] ಡಂಬಳ ವ್ಯಾಪಾರೀ ಸಂಸ್ಥೆಯೊಂದು ಡಂಬಳದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಾಠಶಾಲೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೫೪೮]

ಹೆಗ್ಗರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೪ರ ಕಾಲದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ, ಸಾಮಂತನಾದ ರಣಮೂರ್ಖ ವಂಶದ ಆಯ್ತುವರ್ಮರಸ ಎಂಬುವವನು, ಆ ಗ್ರಾಮದ ರೆಬ್ಬಲೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡುವವರ ಜೊತೆಗೆ, ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವಾದಿಘಂಟಪಂಡಿತ ದೇವದತ್ತ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೧೫೫]

ವೇಮುಲವಾಡದ ರಾಜಾದಿತ್ಯೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನವು "ಶ್ರೀಮನ್ಮಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ರಾಜಾದಿತ್ಯ ದೇವರ ಸ್ವಹಸ್ತ ಲಿಖಿತಂ" ಎಂದಿದೆ. ಇದು ಅರಸನೊಬ್ಬನ ಸ್ವಹಸ್ತ ಲಿಖಿತದ ಏಕೈಕ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಲೇಪಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಮೂಲ ತಾಮ್ರ ಪತ್ರಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದವನು ಲೆಕ್ಕದ ಸಿಂಗಯ್ಯ. ಇವು ಅಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಉದಾರ ಸಹಾಯ ಹಸ್ತ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ಸ್ವತಃ ಅವರೇ ಪಂಡಿತರಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಕೇತಗಳಾಗಿವೆ.[೧೫೬]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ರ ಒಮೆರ್ಗಾದ (ತಾ.ದಾಳಿಂಬ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ) ಶಾಸನವು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಅಹವಮಲ್ಲರಸನು ದಾಳಿಂಬದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ. ಕೇಶವದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆತನಿಗೆ 'ಚೋಳಕುಳಕಮಳ ಮಾರ್ತಾಂಡ' ಎಂದಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯ ಮಠಕ್ಕೆ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಈತನ ವಿದ್ಯಾದಾನದ ವಿವರಗಳು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.

ಕೇಶವ ಭಟ್ಟರ್ಗೆ - ವೃತ್ತಿ ೧ ಮಾಚಿಯ ಘೈಸಾರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧, ಸೋಮೇಶ್ವರವೃತ್ತಿ ೧, ಮಲ್ಲಣ ಪಂಡಿತರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧ ಅನಂತೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಕ್ರಮಿತ್ರರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧

ಶಿಕ್ಷಣ ಪಂಡಿತರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ
ಮೈಲಾರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯಗೆರ ವೃತ್ತಿ ೧
ಶ್ರೀಪತಿ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧
ಬುಬ್ಬಣಿ ಘೈಸಾಸರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧
ಚಾಮೆಯ ಘೈಸಾಸರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧
ವಿಷ್ಣು ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ್ಗೆ ವೃತ್ತಿ ೧

ಎಂದಿದ್ದು ಇವು ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳು ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೧೫೭]

ಮಹಾಪ್ರಧಾನಿ ಬಲದೇವಯ್ಯನು ಸರಟಪುರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಲದೇವ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಹಾಜನರು ತೋಟ ನಿವೇಶನಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ ಮಾಳಲದೇವಿಯು ಕುಪ್ಪಟುರು ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವವೇದ ಚೈತ್ಯಾಲಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಆ ಊರಿನ ಮಹಾಜನಗಳನ್ನು 'ಪೂಜಿಸಿ', ಅವರ ಇಷ್ಟದ ಪ್ರಕಾರ ಆ ಬಸದಿಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಜಿನಾಲಯ' ವೆಂದು ಹೆಸರಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವಾದಿ ಲಖಂಣ್ಣ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ವೈದ್ಯ, ನರಸಿಂಹ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಮವೇದಿ ಮಲ್ಲಿಭಟ್ಟ, ಕವಿತಿಲಕ ಫಿಶ್ಮಯ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಆದಿತ್ಯ ಭಟ್ಟ, ಚಂಗದೇವ ಕ್ರಮಿತ'', ಶ್ರೀಕರಣದ ಸಾಮಿದೇವ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಧುವಯ್ಯ ಭಾಸ್ಕರಘಳಸ ಭಾಗವತ ಶ್ರೀರಂಗಭಟ್ಟ, ಪಟ್ಟವರ್ಧನ ಪ್ರಧಾನಿ ನಾರಾಯಣ ದೇವ ಭಂಡಾರಿ ನಾಗಯ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವರು ವಿದ್ವಾಂಸರು, ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದವರೂ ಇದ್ದಾರೆ.[೧೫೮] ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ರಾಣಿ ಬಮ್ಮಲೆಯು ಬೆನಚಟಿಗೆರೆ, ಎಂದು ಊರಿಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರ'ವೆಂದು ಹೆಸರುಕೊಟ್ಟು ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ತಾನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಮ್ಮಲೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಆ ಊರಿನ ಆದಾಯವನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಹಂಚಿ ಸರ್ವಭಾಧಾ ಪರಿಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಕೊಂಕಣಾಧಿಪತಿಯಾದ ಜಯಕೇಶಿದೇವನ ವಿವಾಹೋತ್ಸವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನು ಕನಕಾಪುರ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಸೌರಷ್ಟದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಧೂಪಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಆ ಅಗ್ರಹಾರವು 'ದೇವರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಾಗಿ' ನಡೆಯುವಂತೆ ಅಳಿಯ ಜಯಕೇಶಿ ದೇವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸುತ್ತಾನೆ.[೧೫೯]

ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಜಯಸಿಂಹನ ಅಕ್ಕ ಎಂದೂ ದಸವರ್ಮ ಮತ್ತು ಭಾಗಲಾದೇವಿಯರ ಮಗಳೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ತನ್ನ ಅಣ್ಣ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಪೆರೂರನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ರಾಜಕುಮಾರಿ ಮತ್ತು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅಕ್ಕ ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಈಕೆಯನ್ನು ಶಾಸನಕವಿ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಗುಣದಬೆಡಂಗಿ ಏಕವಾಕ್ಕೆ, ಜಿನ, ಬುದ್ದ, ಅನಂತ, ರುದ್ರ, ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಳು. ಈಕೆ ಕಿಸುಕಾಡು-೭೦ರ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಪೆರೂರಿನಲ್ಲಿ ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ೫೦೦ ಜನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ನ, ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ, ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಬಾದಾಮಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಪೇರೂರಿನಲ್ಲಿ ೪೦೦ ಮಹಾಜನರಿದ್ದಂತೆ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೬೦]

೪.೩. ಮಹಾಜನರ ಪಾತ್ರ

ಒಂದು ಊರುನ್ನು ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಅದನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಪುಣ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದೆನ್ನವುದಾಗಿದ್ದರು, ಒಂದು ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ದಾಳಿ,

ತೆರಿಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಂಸೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವುದಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ ಮತ್ತು ಈ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪುರೋಹಿತ ಶಾಹಿಯಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಅರಸರು ಗಮನಿಸಿದ್ದರು. ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವ, ಉಪನಯನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ದಾನ ಪಡೆದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆಯಾ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತು ಅಲ್ಲಿನ ಆದಾಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಸರ್ವವಾಧಾ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ) ಉಪಭೋಗಿಸಲು ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ 'ವರ್ಗ-ವರ್ಣದಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಸ್ಥಾನವನ್ನಲಂಕರಿಸಿದ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಇತರರಿಗೆ ಮಹಾಜನರೆನಿಸಿದರು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಒಡೆತನ ಹೊಂದಿ ಅಲ್ಲನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುವ ಮೂಲಕ ಆ ಊರಿನ ಒಡೆಯರು (ಊರೊಡೆಯರು) ಪ್ರಭುಗಳು ಎನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಅಶೇಷ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಸಮಸ್ತ ಎಂಬುದನ್ನು, ಮಹಾಜನವೆಂಬುದು ವಿಪ್ರರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಮದು ಪರಿಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇಂಗಳೇಶ್ವರದ ದೊಂಕನಕೇರಿಯನೂರ್ವರು ಮಹಾಜನಂಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮಹಾಜನರೆಲ್ಲ ಊರಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೯೧]

ಮಹಾಜನರು ಸಹ ಸ್ವತಃ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಲೂರು ಅಗ್ರಹಾರದ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಮಹಾಜನರು, ಮಾದಿಯನಿಗೆ ಒಂದು ಗುಣಿಗಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬೈರಿದೇವರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದಳು. ಅಲ್ಲಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ನಿವೇಶನವನ್ನು ಪುರಾಣ ಹೇಳುವುವರಿಗೆ ನೀಡಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಮಹಾಜನರೂ ಸಹ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಉದಾರ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಾಜನರ ಅಧೀನದಲ್ಲೂ ಭೂಮಿಗಳಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨-೧೦೮೩ರಲ್ಲಿ ನಂದಿಬೊಮ್ಮನು ಬನ್ನಿವೂರ ಸಾಸಿರ್ವರಿಂದ ಒಂದು ತುಂಡು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಶರಣ-ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ದಾನಬಿಟ್ಟನು.[೯೨]

ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಮಹಾಜನರಿಂದ ಆಳಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ಆಡಳಿತದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರೂ ಅವರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಮಹಾಜನರ ನಾಯಕನಿಗೆ ಊರೊಡೆಯ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುಕುನೂರಿನ ವಿದ್ಯಾನಂದ ಗುರುಕುಲವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಕುಕುನೂರು - ೩೦ ಎಂಬುದು ಅಂದು ಬೆಳವಲ ಪ್ರದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿತ್ತು. ಆ ಸಮಯದಕ್ಕೆ ಅದೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೩ರ ತಾಮಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಅಲ್ಲಿ ೧೦೦೦ ಮಹಾಜನರು ಆಶ್ರಯಪಡೆದಿದ್ದು ಅವರೆಲ್ಲ ಸುಶೀಲರು, ಸುಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಕರ್ತವ್ಯ ನಿಷ್ಠರೂ ಆಗಿದ್ದರೆಂದು

ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೨ರ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿ (ತಾಮ್ರಶಾಸನ) ೧೦೦೨ ಮಹಾಜನರು ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದಿದ್ದರೆಂದು ಶೃತ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಕಮದೇವನ ಶಾಸನ... ಕುಕನೂರು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಮನಾಯ್ತು'' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲನ ಶಾಸನವು ''ಚತುರಾಂಬೋಧಿಪರೀತ ಧಾತ್ರಿಭೂಳಳುಂಬಂ ಬೆಳ್ಬೊಲ ನೋಡರ್ಪದ ಪ್ರತಿಯಂ ತಾತನೆ, ''ಚೆಲ್ವನಾವಿಶಯ ದೋಳ್ಸಂ ವೇಷ್ಟಿ

ಪಿತಟಾಕಂ ಬಹುದೇವತಾ ಭವನದಿಂ ವೇದಾದ್ಯರಿಂದ ಯಜ್ಞದೀ

ಕ್ಷಿತರಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ತರ್ಕವಿದರಿಂಶ್ರೀ ಕುಕ್ಕನೂರೊಪ್ಪುಗುಂ''

ಎಂದು ಕುಕನೂರು ಗುರುಕುಲ, ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಊರೊಡೆಯರೆನಿಸಿದ ಮಹಾಜನರು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದರು. ಮಹಾಜನರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗೃಹಸ್ಥರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಗ್ರಾಮದ ಆಡಳಿತದ ನೊಗ ಹೊತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಜನರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಬರುವುದು ಭೂಮಿಯ ದಾನ, ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯ್ತಿ, ಕೆರೆಗಳು, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಭಾಂಗಣಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಜೋಪಾಸನೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಹಕ್ಕುಗಳು, ಕೃಷಿಕರೊಂದಿಗಿದ್ದ ಸಂಬಂಧ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.[೧೬೩] ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿದ್ಯಾದಾನದಲ್ಲಿ ಅವರುಗಳ ಪಾತ್ರ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ. ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಾಸವಾಗಿರುವ ಊರಿನ ಇಂಥ ಕೇರಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಕರೆದಿವೆ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಾಸಿಸುವ ಭಾಗವೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ. ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಮಹಾಜನರು ಅಧಿಕಾರಿ ಅರಸುಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಸಿಕೊಂಡು ದಾನದತ್ತಿ ಪಡೆದ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಇವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದವನಿಗೆ ಹೊರಮಡಿಸಿ(ಹೊರದೂಡಿ) ಕಳೆವವರಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರಿದ್ದುದನ್ನು ದೇವರ ಗೆಣ್ಣೂರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೧೬೪] ಬಾಗೇವಾಡಿ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನರನ್ನು ಗಂಭೀರರ್, ಭೀಮ ಪರಾಕ್ರಮರ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಕರೆದಿದೆ. ಸರ್ವಧರ್ಮ ಸಹಿಷ್ಣುತೆ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತದಿಂದಾಗಿ ಅವರು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜನಮನವನ್ನು ಗೆದ್ದಿದ್ದಾರೆ.[೧೬೫]

ಮನಗೂಳಿ ಶಾಸನವು

ಮನುಯಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಣಿಪ್ರದೀಪವೆನಿಸೆತ್ತಾಚಾರ ಸಂಪತ್ತಿನ
ಸಜ್ಜನ ಹರ್ಷಾಬ್ಧಿಗೆ ಚಂದ್ರಲಕ್ಷ್ಮೀಯನಿಸಿತ್ತಾದಾರ್ಯ ಉಗ್ರದ್ವಿಷದ್ಜನ
ದರ್ಪ್ಪಾದ್ರಿಗೆ ಬಲ್ಲುವಜ್ರವನಿಸಿತ್ತಂದಂದು ಬಾಹ್ಯೋಪರಂ |
ಜನರೇ ಭಾಪು ಮಣಿಂಗವಳ್ಳಿಯ ಮಹಿದೇವರ್ಕ್ಕಳಯ್ನೂರ್ವರುಂ ||

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಒಡೆತನ ಮಹಾಜನರದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೩ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಮನೆವರ್ಗಡೆ ದಂಡನಾಯಕ ಭಾಸ್ಕರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಈ ನಾಡಿನ ಉತ್ತಮದಗ್ರಹಾರ ಪೊನ್ನವಾಡನ್ನು ತ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದಾಳುತ್ತಿದ್ದ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಪರಿವಾರದವರೇ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಾಗಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯ರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವರ (೨ನೇಯ ಜಯಸಿಂಹನ) ಮಗ ದಾಸರಸ ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗಣ ಅಗ್ರಹಾರ ರೂವಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಪದಿನೆಂಟಗ್ರಹಾರಮನಾಳುತ್ತಿದ್ದರೆ" ಮೊದಲನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ರಾಣಿ ಕೇತುದೇವಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರಲ್ಲಿ ಪೊನ್ನವಾಡ(ಹೊನವಾಡ) ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಬಹುಶಃ ಅದು ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸುರಕ್ಷಿತ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವರೇ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು.[೧೬೬]

ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿ ಭಾಗವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮೇಲಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಒಡೆತನ ವಹಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರ ಹೆಸರನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಈ ಮಾತಿನ ಸತ್ಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಗ್ರಹಾರ ಮಣಿಗವಳ್ಳಿಯ ಒಡೆತನ ಮೂರು ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಗತಿಸಿದರೂ ಬರಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದು

ರಾಜ ಮಹಾಜನಮುಖ್ಯಸ್ಥ

ಕ.ಚಾಲುಕ್ಯ ೨ನೇ ತೈಲ ಹರೀತಗೋತ್ರ ಈಶ್ವರ ಘಳಿಸಾಸ

ಕ.ಚಾಲುಕ್ಯ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಹರೀತ ಗೋತ್ರ ಮಾದಿರಾಜ

ಕುಮಾರಿ ೨ನೇ ಬಿಜ್ಜಳ - ಹರೀತಗೋತ್ರ ಮಾದಿರಾಜ

ಕಲಚೂರಿ ಸಂಕಮ - ಹರೀತಗೋತ್ರ ಈಶ್ವರದೇವ

ಯಾದವ ಜೈತುಗಿ - ಹರೀತಗೋತ್ರ ಮಾಧವ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಕಾಲದಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಅಗ್ರಹಾರ ಮುತ್ತಗೆಯ ರಾಜಗುರು ಮಹಾಪ್ರಾಭು ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನ ವಂಶಾವಳಿ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ.

ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟ

ಗೋವಿಂದ

ವಿಷ್ಣುಚಮೂಪ

ಗೋವಿಂದರಾಜ

ವಿಷ್ಣುದೇವ

ಹೀಗೆ ಅಗ್ರಹಾರ ಮತ್ತು ಊರಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ ಮಹಾಜನರು ಶತಶತಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಮೆರೆದಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.[೧೬೭]

ಜಾತಿಯೊಳೆಲ್ಲ ಮುತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ವಿಪ್ರಕುಲದ ಮಹಾಜನರು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಯಜನ, ಯಾಜನ, ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಧಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಣ ಇವು ಅವರ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಈ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳೆನಿಸಿವೆ. ಪಾಠವನ್ನು ಓದುವರು, ಓದಿಸುವುದು, ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಮಾಡಿಸುವುದು, ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಇವೇ ಆ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳು ಈ ಮಹಾಜನರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಒಂದು ವೇದ, ಎರಡು ವೇದ, ಮೂರು ವೇದ, ನಾಲ್ಕು ವೇದ ಕರಗತಮಾಡಿಕೊಂಡವರನ್ನು ತರ್ದವಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಮುತ್ತಗಿಯ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ “ಪ್ರವಿದಿತ-ಷಟ್ಕಮ್ಮರಥಂ ತ್ರಿವೇದಿ ಗೌತಮ ಕುಳಾಬ್ದಿವರ್ಧನ ಶೀತಾಂಶುವಿಶುದ್ಧ ಚರಿತ-ನೆರಡನೆಯ ವಸಿಷ್ಟಂ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನೆಳಗೆ ವರಿಷ್ಟಂ” ಎಂದಿದೆ. ಮಲಘಾಣದ ವಾಸುದೇವ ಭಟ್ಟ ದ್ವಿವೇದಿಯಾಗಿ ಶೃತ-ಮಂತ್ರ ಸಿದ್ಧವೆನಿಸಿದರೆ ಅವನ ಮೊಮ್ಮಗ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣವೇದಿಯಾದ ದಿವಾಕರಭಟ್ಟ ಋಗ್ವೇದಾದ್ಯಯನ ಪ್ರಾವಿಣ್ಯ ಪ್ರಸಾದಿತ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ನಿಕಾಯ ಸಮಸ್ತಸ್ಮೃತಿ ಪುರಾಣರತ್ನಾಕರನೆನಿಸಿದ್ದ. ಅದೇ ಊರಿನ ಋಗ್ವೇದವೇಧಿ ಮಾಧವಶರ್ಮ. ಘಟಿಕಾಸಾಸಿನಾಮದಿಂದ ದ್ವಿಜರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂಜ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನ ತಂದೆ ಯಜುರ್ವೇದ ವಿದಾಗ್ರಣೀ ಎನಿಸಿದ್ದ. ಇಂಗಳೇಶ್ವರ ಮಹಾಜನರು ಚತುರ್ವೇದಾರ್ತ್ಥ ಸಂಪನ್ನರೆನಿಸಿದ್ದರು.[೧೬೮] ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ “ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು ಉದಾ. ಗುಡಿಗೇರೆ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೧೨ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಚಿಂಚಲಿ - ೫೬ ಮಹಾಜನರು - ೫೬

ಅಗ್ರಹಾರ ಆಳಂಬು - ೮೪ ಮಹಾಜನರು - ೮೪

ಅಗ್ರಹಾರ ಶಿರಗುಪ್ಪಿ ೧೦೦ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ನಾಗಾಯಿ ೧೦೪ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಕೊಟ್ಟಣಕೆರೆ ೧೨೦ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಹೊಸವದಂಗಿಲೆ ೧೨೦ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಕಾಖಂಡಿಕೆ ೨೦೦ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಜಮಖಂಡಿ ೪೦೦ ಮಹಾಜನರು ೪೦೦

ಅಗ್ರಹಾರ ಹದ್ಲಿ (ತಾ.ರಾಮದುರ್ಗ ೪೨೦ ಮಹಾಜನರು

(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೪ ಶಾಸನ)

ಅಗ್ರಹಾರ ಬಾಗೇವಾಡಿ - ೫೦೦ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಇಂಗಳೇಶ್ವರ - ೧೦೦೦ ಮಹಾಜನರು

ಅಗ್ರಹಾರ ಹೊಸವೂರು - ೭೦೦ ಮಹಾಜನರು

ಅತೀ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂದರೆ, ೩೨,೦೦೦ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು, ಕೇವಲ ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರದೆ, ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ವೃದ್ಧರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು ಎಂದು ಅಲ್ಟೇಕರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯು ವಯಸ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಟುಂಬದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.[೧೬೯] ಆದರೆ, ಮೇಲಿನ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಷಟ್ಕರ್ಮ ನಿರತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಜ್ಞಾನ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪಡೆದಿದ್ದರೆಂದ ಮೇಲೆ ಅವರು, ಜ್ಞಾನದ ಎಲ್ಲ ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಂತಹವರಾಗಿದ್ದು, ಅಂತಹ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅದಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ಬಾಳ್ಗುಳಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ - ೫೦ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫೬ರಲ್ಲಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೩೨ರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾದ) ಮಹಾಜನರು ಅಲ್ಲಿದ್ದರೆಂಬುದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಷ್ಟೇ ಉಳಿದಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ಸ್ಥಿರಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೦ರ ನಿಡಗುಂದಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ೪೦೦ ಇದ್ದು ನಂತರ ೧೨೪೪ರಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿತ್ತು. (ಜಿ.ಧಾ) ಅದರಂತೆ ಪೊಸವೊಡಂಗಿಲೆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೨೦ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೮೪೯ರಲ್ಲಿದ್ದು ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೦ರಲ್ಲೂ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮ ರಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ೧೨೧೨ರಲ್ಲೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿತ್ತು. ಎಂದರೆ ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದವರು ವಿದ್ವಾಂಸರಾದವರು ಅಷ್ಟೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೧೭೦]

ಕೆಲವು ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಏರಿದ್ದನ್ನು ನಾವು ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾ : ರೋಣ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ೮೪ ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೧ರಲ್ಲಿತ್ತು. ೧೦೨೧ರಲ್ಲಿ ೧೦೪ ವರೆಗೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ಏರಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೮೬೭ರಲ್ಲಿ ಸೊರಟೂರು ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೫೦ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರೆ, ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧ರಲ್ಲಿ ೨೦೦ ಮಹಾಜನರು ಇದ್ದರು. ಇದು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಥವಾ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದಂತ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದೆ, ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಷ್ಟೇ ಇದ್ದಾಗ ಸ್ಥಿರಗೊಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಹಾಜನರ-ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಲ್ಲಿಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಖ್ಯೆ ಎಂದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಕೆಲ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಇಳಿಕೆಯಾಗಿ ಏರಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅಗ್ರಹಾರ ಚಿಕ್ಕೇರೂರನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮ರಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೦೦೦ಯಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಉಳಿದಿದೆ. ಆದರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೩ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ೫೦೦ರಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿತ್ತು ಎಂದರೆ ಅಂಥ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋಗಿರಬೇಕು ಅಥವಾ ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಧನರಾಗಿ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೦ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೇ ಮಹಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ-೧೦೦೦ಕ್ಕೇರಿದ್ದು ಅದನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಮಹಾಜನರ ಅರ್ಹತೆ

ಮಹಾಜನರು ವೇದ, ವೇದಾಂಗಗಳು, ವೇದಾಂತ, ಪುರಾಣ, ನ್ಯಾಯ, ಮೀಮಾಂಸ, ಆಗಮ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಲೋಕಾಯತ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಇತಿಹಾಸ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯ರ ಪೊಂಬುಚದ (ಇಂದಿನ ಹೊಂಬಳ) ಶಾಸನವು ''ಮಹಾಜನರು ವೇದಗಳು, ವೇದಾಂಗಗಳು, ವೇದಾಂತ, ಪುರಾಣ, ನ್ಯಾಯ, ಮೀಮಾಂಸೆ, ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೆನಿಸಿದ್ದರು. ಹಿರೇಕೆರೂರಿನ ಮಹಾಜನ ಸಾಸಿರ್ವರು ಬನವಾಸಿ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಕಿರೀಟದಂತೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಯಮ ನಿಯಮ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಧ್ಯಾನಗಳಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಲ್ಲದೆ, ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಕಾವ್ಯ, ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ನ್ಯಾಯ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಲೋಕಾಯತ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಬೌದ್ಧ, ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಈಜಾಡುವ ಹಂಸಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದುಷ್ಟ ಶಿಕ್ಷಕ ಶಿಷ್ಟರಿಗೆ ರಕ್ಷಕರಾಗಿದ್ದರು.[೧೭೧] ''ಹರಿಹರ ಶಾಸನವು ಮಹಾಜನರು ತರ್ಕಮಂತ್ರ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹಾರುವ ಹಳ್ಳಿಯ ಮಹಾಜನರು (ಸೋಮನಾಥಪುರ) ವಿಜ್ಞಾನ, ಕಾವ್ಯಗಳ-ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಹಾಜನರು ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ವೇದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲೂ ಪರಿಣಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಶಾಸನವು

ಸಕಲ ವ್ಯಾಕರಣಗಳುಂ
ವಿವಿಧ ವೇದಾರ್ಥಗಗಳುಂ ಮೂರ್ತಿಗಂ
ದು ಕಲಾ-ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮೇತಂ ಒಳಗೈಸೆ
ತಮ್ಮಮ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ವೈಸೇ
ಶಕರ-ಅಮುಲನ-ಚರಿತ್ರೆ ಪತ್ರೆ-ಯಮಮು
ಜನಾನರದ್ದಿ ಸಂಪನ್ನರ್ - ಇ
ಸಕಳ-ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ಪೂಜ್ಯರ್ - ಇಟ್ಟಿಗೆಯ
ನಾಲ್ ನೂರ್ವರ್ - ದ್ವಿಜನಂ - ಉತ್ತಮ್‌ರ್[೧೭೨]

ಕೆಲವು ಮಹಾಜನರು ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ, ಸಿಂಹಪರಾಕ್ರಮರ್ ದುಷ್ಟವಿದ್ವಂಸಕರು, ಶಿಷ್ಟ ಜನಾಶ್ರಯರ್ ಎಂಬುವುಗಳು ಬಿರುದುಗಳಿದ್ದು, ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತರಾಗಿದ್ದರು.

ಮಹಾಜನರ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಾರ್ಯಗಳು

ಮಹಾಜನರು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಟ್ರಸ್ಟೀ ಎಂದು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ ಊರೊಡೆಯ ನಾಗದೇವನು, ತುಂಬಿಗೆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಬಾಣರಾಸಿಯ ಮಠಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದನು. ಈ ದಾನಕ್ಕೆ ಆ ಸ್ಥಳದ ೧೦೦ ಮಹಾಜನರ ಧರ್ಮದರ್ಶಿಳಾಗಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೮೮೩ರ ಶಾಸನವು ಚಿದ್ಧನ ಎಂಬಾತನು, ೧೦೦೦ ಆಕಳುಗಳನ್ನು ಗೋಸಹಸ್ರದಾನವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡಾಗ ದಾನ ಮಾಡಿದನು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೊರಟೂರು ಮಹಾಜನರು ಆ ದತ್ತಿಯ ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.[೧೭೩] ಮಹಾಜನರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸೇಡಿಂಬದ ೩೦೦ ಮಹಾಜನರು ಶಾಂತಿನಾಥ ತೀರ್ಥಕರರ ಗೌರವಾರ್ಥ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಅನೇಕ ದಾನಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಪೂಜೆ, ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ನೀಡಿದರು. ಮಾತುರ ಗ್ರಾಮದ ೧೦೦೦ ಮಹಾಜನರು ಕ್ರಿ.ಶ.೮೯೨ರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದರು. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೊರಟೂರಿನ ೨೦೦ ಮಹಾಜನರು ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರು.[೧೭೪]

ಅಗ್ರಹಾರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿ ಕೆಲವು ಸಲ ಮಹಾಜನರು ಅಗ್ರಹಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿ ರಾಜನಲ್ಲಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದುಂಟು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೦ರ ಶಾಸನವು ಜಕ್ಕಲಿ ಮಹಾಜನರು, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ರಾಜ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಆ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದನು. ಅದರಂತೆ ಸೋಮನಾಥಪುರ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರು, ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆ ನರಸಿಂಹದೇವನಿಗೆ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ - ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ವಿನಂತಿಸಿದಾಗ, ರಾಜನು ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿದನು.[೧೭೫]

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಮಹಾಜನರು ತಮ್ಮ ಪೌರೋಹಿತ್ಯದಿಂದಾಗಿ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲೂ ಪ್ರಮುಖಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಕೆಲವರು ಪ್ರಮುಖ ಅಧಿಕಾರ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಮುತ್ತುಗೆಯ ರಾಜಗುರು ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟನ ಮಗ ಗೋವಿಂದ ಚಮೂಪತಿ ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡ ದಂಡನಾಯಕನೆನಿಸಿದ್ದನು. ಅವನ ಮಗ ವಿಷ್ಣು ಚಮೂಪ 'ಅಖಿಳ ಕಳಾವಿಧ ಅಪ್ರತಿಮಶೌರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮಜಿಷ್ಣುವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವನ ಮಗ ಗೋವಿಂದರಾಜ ದಂಡನಾಥ 'ರಿಪುಸರ್ಪ್ಪಗರುಡ ಅಹಿತ-ದ್ವಿಪಕೇಸರಿಯೆನಿಸಿದ್ದನು''[೧೭೬] ಅಗ್ರಹಾರ ಬಾಗವಾಡಿಯ ಧರಾಮರರು ಭೀಮಪರಾಕ್ರಮರಾಗಿರುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರಿಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕುಲಗೋತ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕೆ ಅವು ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿತ್ತು. ಮೂಲ ಋಷಿಗಳು ಏಳು ಜನ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವರಂ ಮೂಲ

ಪುರುಷರು. ಈ ನಾಲ್ವರಿಂದ ಹದಿನೆಂಟು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪಂಗಡಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಋಷಿ ಗೋತ್ರಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಆ ಕುಟುಂಬಗಳ್ಲಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮದುವೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗೌತಮ, ಭಾರದ್ವಾಜ, ಕೌಶಿಕ, ಕಾಶ್ಯಪ, ಕಾಣ್ವ, ವಶಿಷ್ಠ, ಮಾತಾದ್ಗಲ, ವಾಥಸ್ಯ, ಅತ್ರೇಯ, ಹರೀತ, ಮೊದಲಾದ ಕುಲಗೋತ್ರಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಮಹಾಜನರಲ್ಲಿನ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಜ್ಞಾನಗಳು ವಿದ್ಯಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ಗೌರವವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದವು. ಆ ಮೂಲಕ ಅವರು ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ರಮಾನ್ಯರಾದರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕರು ಅನೇಕ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ನೀಡಿದರು.[೧೭೭]

ಮಹಾಜನರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರ ಸ್ಮರಣಾರ್ಥ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಅಬ್ಬಗೇರಿ ಮಹಾಜನರು ಅಬ್ಬಿಗೇರಿಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದರು. ರಾಜರು, ಆತನ ಸರದಾರರು, ಶ್ರೇಣಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತ್ವದವರೆನಿಸಿದ್ದರು. ರಾಜರು ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳ ಆದೇಶದಂತೆ ವಿದ್ಯೆಗೆ ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು. ಅಂಥ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಭೂಮಿ ಮಾರುವ, ಕಾಣಿಕೆ ನಿಡುವ ಸರ್ವೆ ಅಳತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಸೊಗಲ ಶಾಸನವು ಮಹಾಜನರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ೪೬ ಗೇಣಿಗಳೆಯಿಂದ ಆಳಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸೂಂಡಿಯ ಮಹಾಜನರು ೧೧೪ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಡವು ಇಟ್ಟರು. ಚಿಂಚೋಲಿಯಮಹಾಜನರು ನೀರಲಿ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವರ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಕಂದಾಯ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮಹಾಜನರು ಅರಸನಿಗೆ ವಿನಂತಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಬಾಗಳಶಾಸನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಸಹ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೊಡಗನೂರ ಮಹಾಜನರು ದಂಡವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ. ಮಾಲೂರು ಮಹಾಜನರು ಕಿರಾಮವಿಟ್ಟಮ್ ನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಂಡ ಹಣ ಕಂದಾಯ ಹಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದರು. ಆತನು ಆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೈಲಾಸ ಒಡೆಯರ ದೇವಾಲಯದ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದಾಗ, ಮಹಾಜನರು ಆ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದಾಗ ಮಹಾಜನರು ಆ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಧಾನ್ಯ ಬೆಳೆಯಲು ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಧಿಸುವ ಅವಕಾಶ ನೀಡಿದರು. ಐಹೊಳೆಯ ವ್ಯಾಪಾರರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ, ಐನೂರ್ವರು ಮಹಾಜನರ ಹತ್ತಿರಬಂದರು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಮಹಾನಾಗಶೆಟ್ಟಿಯೆಂಬ ವರ್ತಕನ ಕಿರುಕುಳವನ್ನು ತಡೆಯಲು ರೇವಣ್ಣನು ಆತನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಆಗ ವರ್ತಕರರು ರೇವಣ್ಣನಿಗೆ

೧ ಪಾಗೆಯ ಬೆಂಕೊಳ್ವ'' ಎಂಬ ಬಿರುದು ಆದೇಶಿಸಿದರು. ನಂತರ ಆತನು ಹೊರಗಿನಿಂದ ತಂದ ಯವುದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸುಂಕವಿನಾಯ್ತಿ ಪಡೆದನು ಕೇಂದ್ರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯು ಸ್ಥಳೀಯ ಮಹಾಜನರಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅವರಿಗೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವಿಶೇಷ ಭೂಮಿಯಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾಜನರು ಸ್ಥಳೀಯಶ್ರೇಣಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಅವರ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಮೀಟಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಎಲ್ಲ ನಿವಾಸಿಗಳು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ, ರಕ್ಷಣೆ, ನಿರ್ಮಾಣ, ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡುವ ಭೂದತ್ತಿದಾನಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೭೮] ಮೈಲಾರದ ಶಾಸನವು ೨೦೦ ಜನರು ಮಹಾಜನರು ಸೇರಿ ಆ ಸ್ಥಳದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯನ್ನು "ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗೃಹಸ್ಥರನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೇಳೆ ನೇಮಕವಾದರೆ ಅವರನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರು[೧೭೯] ಎಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೧-೧೦೪೨ರ ಶಿವಪಾದ ಶಾಸನವು (ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾ.) ಅಗ್ರಹಾರ ಹೊಸವಡಂಗಿಲೆಯ ಮಹಾಜನರನ್ನು, ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಶೀಲರು', ಮಹಾಪ್ರಚಂಡರು, ಶರಣಾಗತ-ರಕ್ಷಕರು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.[೧೮೦]

ಕಾಡಿಯೂರಿನ ೨೦೦ ಮಹಾಜನರು ಸಭೆಸೇರಿ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ ಅಂಕವನಂ ಮತ್ತು ಪಸುಂಬೇ ವನಂಗಳನ್ನು ಮಾರಿ, ಇದರಿಂದ ಬಂದ ಹಣವನ್ನು ವಿವಿಧ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ನಿಗಧಿಪಡಿಸಿ ದಾನ ಮಾಡಿದರು. ಅದು ದೇವರ ಪಂಥಕ್ಕೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರ ವೇತನಗಳಿಗಾಗಿ - ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ

ಸಭಾಭವನಕ್ಕೆ - ೨ ಗದ್ಯಾಣ, ಒಟ್ಟು ನಿಗದಿತ ವರಮಾಣವಾಗಿ ೨೬ ಚಿನ್ನ ಗದ್ಯಾಣಗಳು.[೧೮೧] ಹೀಗೆ ಮಹಾಜನರು ಶೋಷಣೆಗೊಳಗಾದ ಜನರರಕ್ಷಣೆ ಭಾರ ಹೊತ್ತಿದ್ದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.

ಬ್ಯಾಂಕಿನಂತೆ

ಮಹಾಜನರು ಬ್ಯಾಕಿನಂತೆಯೂ ಕಾರ್ಯವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಬಾಳ್ಗುಳಿಯ ೫೦ ಮಹಾಜನರು ೧೦೩ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವ ಹಂತಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಛತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ೪ ಜನರಿಗೋಸ್ಕರ ಆ ಬಡ್ಡಿಯ ಹಣದಿಂದ ಊಟ-ವಸತಿ ಇನ್ನಿತರ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಅಯ್ಯವೇಡುಕ ಮಹಾಜನರು ೨೩೦೦ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮಹಾಜನರು ತಾವು ಪಡೆದ ದಾನದ ಹಣವನ್ನು ಬ್ಯಾಕಿನಂತೆ ಠೇವಣಿ ಹಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಹಾಗೇ ಇಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಯಕೆಯಂತೆ ಅದರ ಬಡ್ಡಿ ಹಣವನ್ನು ಖರ್ಚು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಮಹಾಜನರು - ದಾನಿಗಳು

ಮಹಾಜನರೂ ಸಹ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿ, ನಿವೇಶನಗಳಿಗೆ, ಮನೆನಿವೇಶನಗಳಿಗೆ ಗಾಣ ಅಥವಾ ಆಯಿಲ್ ಮಿಲ್ ಗಳಿಗೆ, ವೀರರ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ವೈಯಕ್ತಿಕ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ತಿಳವಳ್ಳಿಯ ಬಂಟಸಾಸಿರ್ವರು ಪ್ರತಿವರ್ಷವು ೧ ಪಣವನ್ನು ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗರಿಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿಬೇಕೆಂದು ಮಹಾಜನರು ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರು.[೧೮೨]

ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ ಕಾರ್ಯಗಳು

ದೈವದ ಮಂಟೂರು ಮಹಾಜನರು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರಟ್ಟಸಮುದ್ರ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಭಾಗಿಯಾದರು.[೧೮೩] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨ರ ಶಾಸನವು ಕುರ್ತಕೋಟೆಯ ೨೦೦ ಮಹಾಜನರು, ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಭೂದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೭ರ ಗಿಜೆಯಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು (ಜಿ.ಹಾಸನ) ಕೇಶವಪುರದ ಮಹಾಜನರು, ಎಕ್ಕಲ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಇಕ್ಕಲಶೆಟ್ಟಿಗೆ ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರಲ್ಲಿ ೬ನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಸುರಿಗೆಯ ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯರಸನ ಕಕ್ಕನಾದ ಸುರಿಗೆಯ ನಾಗರಸನು, ಭೂಮಿ, ನಿವೇಶನ ಮತ್ತು ಬಂಗಾರವನ್ನು ಮೊಳದತೂರು ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ನೀಡಿದರು. ಅದು ಸತ್ರಕ್ಕಾಗಿ, ಆಹಾರ ಆಸ್ಥಾನದಕ್ಕಾಗಿ, ಋಗ್ವೇದದ ಅಧ್ಯಯನದ ವಿದ್ಯೆಗಾಗಿ, ಕೆರೆಗಾಗಿ ನೀಡಿದಂತಹ ದಾನವಾಗಿತ್ತು.[೧೮೪] ನಿರಲಿಮಹಾಜನರು ಪಿರಿಯ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಸಹಕರಿಸಿದರು.[೧೮೫]

ಮಹಾಜನರು ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳಂತೆ, ಸಾಕ್ಷಿದಾರರಾಗಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭೂದಾನ, ತಲೆಗಂದಾಯ, ಸೆಸ್ ಗಳು ಅವರ ಮೂಲಕವೇ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೇಮಕಾತಿ ಹುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅವರೇ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನವು ೨೦೦ ಜನ ಮಹಾಜನರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕರ್ತರನ್ನು ಮತ್ತು ಸೇವಕರನ್ನು ನೇಮಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರನ್ನಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ವಿವಾಹಿತ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿದನ್ನು ಹೇಳಿದ. ಒಟ್ಟು ಗ್ರಾಮದ ಯಾವುದೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮಹಾಜನರ ಅನುಮತಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಿರಿಯಮಾಳವೂರ ಮಹಾಜನರು ಪೂಜಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಂಗಡಿ-ದೆರೆಗಳನ್ನು ನೀಡಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡಿದರು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ರಾಜನು ಮಹಾಜನರಿಗೆ, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿರೆಂದು ತನ್ನ ಇಂಗಿತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದ. ಇದು ಮರಡೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಮಹಾಜನರು ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳನ್ನು, ವಾದಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನರಸಿಂಗಪುರದ ಮಹಾಜನರು ಅಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ನಿಗದಿತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಮತ್ತು ಕೃಷಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಿ ಸುಂಕವನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡಿದರು. ಮಹಾಜನರು ರಾಜಮನೆತನದ ವರಿಗೂ ದಾನ ನೀಡಲು ಪ್ರೊತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಅವರು ನೀಡಿದ ಹಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ : ಮಾಯಿಲೆ ಮಹಾಜನರ ವಿನಂತಿ ಮೇರೆಗೆ ಪದ್ಮಲದೇವಿಯು ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದಳು. ಮತ್ತು ಬನ್ನೂರು ಮಹಾಜನರ ಸಮ್ಮೂಖದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪೆರ್ಗಡೆ ಲೋಕನಾಥಯ್ಯನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆರೆ ರಿಪೇರಿಗೊಂಡಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಗುಲಿದ ಖರ್ಚನ್ನು, ಆ ಗ್ರಾಮದ ಕಂದಾಯ ಹಣದ ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಸಂದಾಯಮಾಡಿದ್ದು, ಹಾಗೇ ಸಂದಾಯ ಮಾಡಿದ ಹಣ ಅಥವಾ ಬಡ್ಡಿಹಣವು ೨ ವರ್ಷದ ಬಡ್ಡಿಯಾಗಿತ್ತು. ನಂತರ ೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಕಸ್ಟಮ್ಸ್ ಸುಂಕಗಳನ್ನೂ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ತ್ರಿಭೂವನಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯನು ಮಹಾಜನರ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಭೂದಾನ ಮತ್ತು ದಂಡ, ಸುಂಕಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆರೆಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಮಹಾಜನರು ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಭೂಮಿ ಹಂಚಿಕೆಯಲ್ಲೂ ಮಹತ್ತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದರು.[೧೮೬]

ಮಹಾಜನರು ಸಭೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ

ಅಗ್ರಹಾರಗಳ ಮಹಾಜನರು ದೇವಾಲಯ ಸಭಾಭವನ ಅಥವಾ ಮರಗಳ ಕೆಳಗೆ ಸಭೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೪ರ ಶಾಸನವು ಹೂವಿನಹಡಗಲಿಯ ಮಹಾಜನರು ಕೋಟೆಶಂಕರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದರು. ಬಾಗಳಿ (ಬಾಳ್ಗುಳಿ) ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರೂ ಸಹ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿದರು.

ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮುದ್ರ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರು 'ಪ್ರಭುಮಂಟಪ' ಅಥವಾ 'ಸಭಾಮಂಟಪ'ದಲ್ಲಿ ಸಭೆಸೇರಿದರು. 'ಹೊಸಹೊಳಲಿನ ಮಹಾಜನರು(ಬನಿಯಾನಟ್ರಿ) - ಬಾಳೇ ನಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಸಭೆ ಸೇರಿದ್ದು ಅದು ಆ ಅಗ್ರಹಾರದ ಉತ್ತರ ದ್ವಾರಕ್ಕಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಮಹಾಜನರ ಪಾತ್ರ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ.[೧೮೭]

ಮಹಾಜನರು ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಮಹಾಜನರ ಹುದ್ದೆ ಅವರ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತು. ನಂತರ ಅದು ಅನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ನಂತರ ಮಹಾಜನ ಎಂಬ ಉಪನಾಮವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಜೈನರು, ಲಿಂಗಾಯಿತರು ಮತ್ತ ಇತರರಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಕೆ.ಜಿ.ಕುಂದಣಗಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.[೧೮೮]

ಮುತ್ತಿಗೆ ಇಂಗಳೇಶ್ವರ ಬಿಜಾಪುರ, ರಾಯಭಾಗ ಮತ್ತು ಕೊಲ್ಹಾಪೂರಗಳು ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನರ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ತ್ವವಾಗಿತ್ತು.

೪.೪. ದೇವಾಲಯಗಳ ಪಾತ್ರ

ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಮಹತ್ವಪಡೆದಿದ್ದವು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಇದ್ದರೆ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠಗಳು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿದ್ದವು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಲುಕುಲೀಶಪಾಶುತರು ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿಮಾರಣದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ತುಂಬಾ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಎದ್ದು ನಿಂತವು. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಶೈವಯತಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೂ ಆದವು. ಮುನಿಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ತಮಗಾಗಿಯೇ ವಸತಿಗೃಹ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಅದಕ್ಕೆ ಮಠ ಎನ್ನುವರು. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೊಂದು ಮಠ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಠದ ಪರಂಪರೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗುದು ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಪಂಚಮಠಗಳು ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಿಂತ ಬಮ್ಮಕೂರು ಹಿರೇಮಠ, ಬಂದಳಿಕೆ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಿಂತ, ಬಮ್ಮಕೂರು, ಹಿರೇಮಠ, ಬಂದಳಿಕೆ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದವು.

ಮುಚ್ಚಂಡಿಯ ಎರಡು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಡುತ್ತ ಮಠವೀದು ನೈಷ್ಠಿಕಮಠ" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೇ ಮಠವೆಂದು ಕರೆದಂತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ "ಅಲ್ಲಿಯ ತಪೋಧನರ ಆಹಾರ ಧಾನಕ್ಕಂ" ಎಂದು ಸೇರಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ದೇವಾಲಯದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಠದ ದತ್ತಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಕವಾಗಿಯೇ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಇವೆ. ಉದಾ. ತೊರೆವೆಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದರ ಕುರಿತು ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಮಠ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳ ಜೋಡಿ ಅನಿರ್ಬಧವಾದುದೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಠ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಾಲಯ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಬದಲು ಪೂಜಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆ ಮಹಾಜನರು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಮಠ ಮಾತ್ರ ಸದಾವಕಾಲ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೧ನೇಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ಕಾಳಾಮುಖರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಕಾಳಾಮುಖ ಗುರುಗಳು ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳೂ ಘನವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರನ್ನು "ಶಿಷ್ಟಚಾತಕ ವರ್ಷಕಾಲ ಮುಖರ್ " ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಿಂದ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು.[೧೮೯]

ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಪೂಜಾದಿಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವುವಾಗ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು. ಮುಳುಗುಂದದ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ತಪೋಧನರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿದಾನ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಸ್ಥಾನದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಸ್ಥಾನಿಕ ಅಥವಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಗುರುವು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಕ್ರಮಬೋಧನೆ, ಬೋಧನಾ ವಿಷಯಗಳು ಪರೀಕ್ಷೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೂ ಸ್ಥಾನಿಕನ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಸಂಭವಿಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರದ ಕಷ್ಟ, ಸುಖ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾನಿಕನೇ ಹೊಣೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ರಾಜ, ಮಾಂಡಲಿಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಹೇರಳವಾದ ಸಹಾಯವು ದೊರಕುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳು ಸ್ವಾಯತ್ತ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿದ್ದವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ದೇವಸ್ಥಾನವು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ ಪರಿಣಮಿಸಿದ್ದು ಬಹುಶಃ ಎಂಟು ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತನೇ ಶತಮಾನಗಳ ಬಳಿಕ. ಜೈನರ ಬಸದಿಗಳು, ಬೌದ್ಧರ ವಿಹಾರಗಳು ಅತೀ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಏಕೆಂದರೆ ಆರಂಭದಿಂದ ಜೈನರ ಬಸದಿಗಳು (ಬಸದಿ ಸಂ.ವಸತಿ) ದೇವಸ್ಥಾನಗಳೂ ಹೌದು. ಯತಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೂ ಹೌದು.[೧೯೦]

ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಿಡಸಬಹುದು. ೧. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪೋಧನರು. ೨. ವಿದ್ಯಾಥಿರ ಮಾಣಿಯರು. (ಮಾಣಿ < ಸಂ. ಮಾಣವ ಪಾಣಿನಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಮಾಣವ ಎಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿರುವ ಬಾಲಕ ಎಂದರ್ಥ). ಇದರಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪೋಧನರನ್ನು ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನ ಅಥವಾ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ''ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನರ್ಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮಾಣಿಯರ್ಗೆ'' ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ತಪೋಧನರು ಅಥವಾ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಯತಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಅವರು ಆಜೀವಪರ್ಯಾಂತ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಉಳಿದು ತಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳ ಏಕೈಕ ಗುರಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳು ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿರದಿದ್ದರೆ ಅಂಥವರನ್ನು ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ''ಗೊರವರ್ ಕಾಳಾಮುಖರ್ ನೈಷ್ಠಿಕರ್ ಎನಿಸಿದೊಡಂ ಭೋಗದೊಳ್ ಮೂಱು ಪೊತ್ತುಂ ವರಕಾಂತಾ ಸಂಕುಲಂ ಬಂದಿರದೆ ತಡೆವಡಂ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ್ ಬಿಟ್ಟಿರದಿಂದಾಪೊರ್ತ್ತು ಓದುತ್ತಿರದೊಡಂ ಇರಿಲ್ಕಾಗದೆಂದುಂ ವರಾಧೀಶ್ವರೆಂದೀ ಧರ್ಮಮಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಿಯಮಿಸಿದಂ ಸೂಂಡಿಯೊಳ್ ನಾಗದೇವಂ'' ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮಾಣಿಯರೆಂದರೆ ಆ ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಗಿದ ನಂತರ ಗೃಹಸ್ಥರಾಗತಕ್ಕವರು.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರುವ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಗ್ರಹಾರ ಜಂಬೂರಿನಮಠದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಕೇಶವೋಜರು, ಅಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ - ೧೬, ಆ ದಾನದ ವಿವರಗಳು

ಉಪ್ಪು ಎಣ್ಣೆಗಳಿಗೆ-೧೬ ಗದ್ಯಾಣ

ಹದಿನಾರು ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ

ಎಂದಿದಿಂಗೆ(ಆಕಳುಸಗಣಿ) ೪ ಗದ್ಯಾಣ

ಅವರ ಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಯ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ತಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ೨ ಗದ್ಯಾಣ

ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿಗೆ ೨ ಗದ್ಯಾಣ

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಇಂತಹ ದತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿದ್ದು ಇದೊಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಬಹಳಷ್ಟು ಶಾಸನಗಳು ಕೊಟ್ಟ ದಾನಗಳ ಸಾಲಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಬಾಗಲಕೋಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಶಿರೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಧೂಪದೀಪ ಗಂಧ ನೈವೇದ್ಯಗೀತ ನೃತ್ಯೋಪಹಾರ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ದಾರಾದಿ ಯತಿನಾಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಾಂಚ ಸತ್ರ ನಿಮಿತ್ತಂ" ಎಂದಿದ್ದು, ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಇದು ವಿದ್ಯಾದಾನಂ ದೇವಾರಂಗೆಯ್ಯ ಬ್ರತೆಗಳುಣ್ಬುನ್" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ

ದೇವರಧೂಪ ದೀಪ ನೈವೇದ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ - ೧೫೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ

ತಪೋಧನರ ಆಹಾರ ದಾನಕ್ಕೆ - ೩೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ

ತಪೋಧನರಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳುವ ಭಟ್ಟರಿಗೆ - ೩೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ

ಮಠದ ಮಾಣಿಯರಿಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳುವ ಓಜರಿಗೆ ಕ- ೮ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ

ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಬ್ಬರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ - ೮ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ

ಘಳಿಗೆಯ ಮಾಣಿಯರು ನಾಲ್ವರಿಗೆ - ೨೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ತರಗತಿಗಳು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಈ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದವರೆಗೂ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬಹುದು.[೧೯೧] ಕರೆ ಗುಡಿಹಳ್ಳಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೧ರ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ(ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ) ಶಾಸನವು ಆತನ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಕಾಯರಸ ಮತ್ತು ಚಟ್ಟಬ್ಬೆಯ ಮಗನಾದ ಸಿಂಗರಸನು ನೊಳಂಬೇಶ್ವರ ಪೂಜಾ ನಿಮಿತ್ಯವಾಗಿ ಮುನಿಗಳ ಭೋಜನಕ್ಕೆ, ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ, ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರ ಶಿಷ್ಯ ವಾಮಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತ ಈತನ ಶಿಷ್ಯ ವರೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ ಕಾಲನ್ನು ತೊಳೆದು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೧೯೨] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೫ರಲ್ಲಿ ಸಿರವೂರಿನ ೮

ಗಾವುಂಡರು ಮತ್ತು ೬೦ ಒಕ್ಕಲಿನ ವಿನಂತಿ ಮೇರೆಗೆ ಶೋಭನರಸನು ೬೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವಾಲಯದ ರೇವೆಬ್ಬೆ ಗೊರವಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಪ್ರತಿತೋಟದಲ್ಲಿಯ ಅಡಿಕೆ ತೋಟವನ್ನು ಆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದಾನ ನಿಂತಿತು. ಆಗ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೮ರಲ್ಲಿ (ಶತದ ನಂತರ) ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಮುದಾಯವು ಶ್ರೀಪುರದ ಹೆಗ್ಗಡೆಗಳು ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಮಹಾದೇವಯ್ಯನಿಗೆ ಅದೇ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪುನಃ ದತ್ತಿ ನೀಡಲು ವಿನಂತಿಸಿದರು. ಇದರ ಧರ್ಮದರ್ಶಿಯು ಅಮೃತರಾಶಿ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಅದೇ ರೀತಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧.೧೦೫೦ರಲ್ಲಿ ೧೨೦ ಮಹಾಜನರು ಮತ್ತು ೬೦ ಒಕ್ಕಲು ಸೇರಿ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಶಿರಸ್ತಹಳ್ಳಿ ಶಾಸನ(ಜಿ. ಬಳ್ಳಾರಿ) ಹೇಳಿದೆ.[೯೩]

ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಶಾಸನಗಳಂ ಹಲವಾರು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಂಗ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿವೆ. ಮೊರಿಗೇರಿಯ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ ಶ್ರೀಮದ್ ದುದಯಾದಿತ್ಯನ ಮಹಾ ದಂಡನಾಯಕ ತಿಕಣ್ಣ ಪ್ರಮುಖ ಲೆಂಕಸಾಸಿರ್ವರು ಮೋರಿಗೇರೆಯಲ್ಲಿ ಉದಯಾದಿತ್ಯರಿಗೆ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೇವರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಪಾದಮೂಲ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ಸವಂಟಿಯಪಾಳ ಎಂಬ ಭೂದತ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಮೇದೂರು ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೬ರ ಶಾಸನವು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು, ಆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಚ್ಚವಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಆಳೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೬ರ ಶಾಸನವು ತ್ರೈಲೋಕಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಜಯಸಿಂಹದೇವ ತರ್ದ್ದವಾಡಿ ೧೦೦೦ರನ್ನು ಆಳುವಾಗ ಎಳೆಮೇಲ ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಮಠದಲ್ಲೋದುವ ಮಕ್ಕಳ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದರು.[೯೪]

ವಿದ್ಯಾದಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೬ರಿಂದ ೧೦೮೫ರವರೆಗೆ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಆ ಕಾಲದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ನಾಗಾವಿ, ಕೆಂಪವನಪುರ, ನಗರ್ತಿ, ಹೆಗ್ಗೂರ, ಮುಳುಗುಂದ, ಮೋರಿಂಗೇರಿ, ಕೋಗಳಿ, ಶಿವಪುರ, ಜಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಗುಡಿಹಳ್ಳಿ, ಸಂಗಮೇಶ್ವರ, ಕೊಳಗಲ್ಲು ಕೋಟುಮಚಗಿ, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಗದಗ, ಕಣಿಕಟ್ಟೆ, ಸಾಲೋಟಗಿ, ಹಾರನಹಳ್ಳಿ, ದೇವೂರು, ಕರಡಖೇಡ್ ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ, ಚಿಕ್ಕಮಾಗಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳೆನಿಸಿದ್ದವು. ಕೊಳಗಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನವು “ಮಠಕ್ಕಮಲಿಯ ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕಂ” ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೯೫] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಲಿಂಗಸಗೂರ (ತಾ, ಶಾಸನವು ಶೈವಗುರು ನೇತ್ರಶಿವ ಪಂಡಿತನು ತತ್ಪರುಷರಾಶಿಯರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು. ನೇತ್ರಶಿವ ಪಂಡಿತನು ಕೀರ್ತಿಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ

ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೯೬] ಬಿಜಾಪೂರ ಮ್ಯೂಜಿಯಂದ ಶಾಸನವು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಹಂಚಿಕೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ದೇವಿಯ ಪ್ರಸಾದವು - ಪ್ರಾತಃಕಾಲಿನದು - ಗಣಮಠಕ್ಕೆ

ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಾಲಿನದು - ಪೂಜಾರಿಗಳಿಗೆ

ಸಾಂಯಕಾಲಿನದು - ಕ್ಷೇತ್ರವಾಸಿಗೆ (ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ) ಎಂದು ಹೇಳಿದು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿಯ ದಕ್ಷತೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೧೯೭]

ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಸರ್ವೇಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡುವುಗಳು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆಂದೇ ರೂಪುಗೊಂಡು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿವೆ. ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕೆಯು ಅಲ್ಲಿನ ೩ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಕಾಣಬಹುದು. ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕೆಯು ಅಲ್ಲಿನ ಮೂರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಕಾಣಬಹುದು. ಹೆಂಜೇರು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರೀನೊಳಂಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೂ ಅನ್ಯೂನ್ಯ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು.

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮಠ : ನಾಗಾವಿಯ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಧುಸೂಧನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಠವು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಮಠ ಮತ್ತು ಘಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು ಎನ್ನಬಹುದು. ಕಡಲೇವಾಡ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಇದ್ದ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮನಾಥ ದೇವರ ಹಿರಿಯ ಮಠದಾಚಾರ್ಯ ಸಾತಿಮಯಂಗಳು ಇದ್ದರು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ವಯಂಭೂ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಮಠವೊಂದಿತ್ತು ಇದನ್ನು ಸೂಡಿಯ ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಈ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಠ ಮತ್ತು ಘಟಿಕೆಗಳು ತಮ್ಮದೆಯಾದ ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಮಠದಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಮಠದ ಮಾಣಿಯರು ಎಂದು ಕರೆದರೆ, ಘಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಘಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಘಟಿಕೆಯ ಮಾಣಿಯರ್ ಎಂದು ಕರೆದರು. ಇದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು ಮಠಗಳು ಆ ಕಾಲದ ಜನತೆಯ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪಾತ್ರ ಹೊಂದಿದ್ದವು.[೧೯೮]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು

೧. ಕಾಡಿಯೂರ (ಕಳಸ) - ಘಟಿಕೆ - AI, ೧೩, ೩೩೩, ತಾ.ಕುಂದಗೋಳ, ಧಾರವಾಡ ಜಿ.

೨. ತಿಂತಿಣಿ ಸಿರಿವರ - ನಾಗಾರಾಜ ಮತ್ತು ಕೆ.ವಿ.ರಮೇಶ್ ಕಾರ್ಪೋರೇಟ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪನ್ಸ್ ಫ್ರಮ್ ಕರ್ನಾಟಕ ರಿಸೆಂಟ್ ಡಿಸ್ಕವರಿಸ್ (ತಾ.ಸುರಪುರ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿ.)

೩. ಮೋರಿಗೆರೆ ಘಟಿಕೆ ಎಸ್.ಐ.ಐ.,೧೧, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ (ತಾ.ಹಿರೇಹಡಗು ಜಿ.ಬಳ್ಳಾರಿ)

೪. ನಾಗಾಯಿ, ಎಚ್.ಎ.ಎಸ್.೮, ಪು.೧೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮, ೨೩

೫. ಹೊಟ್ಟೂರು, AI, ಪು.೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪, (ತಾಳಗುಂದ, ಜಿ.ಧಾರವಾಡ, ಅಖಿಲ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು)

೬. ಸೂಡಿ, AI, ೧೬ ಪು.೮೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೪, ತಾ.ರೋಣ ಜಿ.ಧಾರವಾಡ

೭. ತುಂಬಳ ಘಟಿಕಾ, ಎಸ್.ಆಯ್ ಆಯ್.೨೦(I), ೧೬೫ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮ (ಜಿ.ಬಿಜಾಪುರ)

೯. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಎ.ಕ.೨, ಸೊರಬ ೩೮೪ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭ ತಾ.ಶಿಕಾರಿಪುರ, ಜಿ.ಶಿವಮೊಗ್ಗ

೧೦. ಎಲೆವಾಳ ಎ.ಕ.೨, ಸೊರಬ ೩೮೪ ತಾ.ಸೊರಬ ಜಿ. ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭

೧೧. ರಾಯಭಾಗ (ಹೂವಿನ ಭಾಗ) I.N.K.K.S ತಾ.ರಾಯಭಾಗ ಜಿ.ಬೆಳಗಾಂ ಪು.೭೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೭ (ಮಹಾಘಟಿಕವಾಗಿತ್ತು)

೧೨. ಪುಲಿಗೇರೆ, ಎಸ್.ಆಯ್.ಆಯ್.೨೦.ನಂ.೯ ತಾ. ಶಿರಹಟ್ಟಿ, ಜಿ.ಧಾರವಾಡ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೮

೧೩. ಕರಡಖೇಡ, ಇನಸ್ಕ್ರಿಪನ್ಸ್ ಫ್ರಾಮ್ ನಾಂದೇಡ್ ಡಿಪ್ಲೋಕ್ಟ್ ಜಿ.ನಾಂದೇಡ ೨೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೬

೧೪. ಹೆಂಜೇರು, ಎ.ಕ.೧೯, ಎಸ್.ಐ.೨೩, ತಾ.ಶಿರಾ.ಜಿ.ತುಮಕೂರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೭ (ಮಹಾಘಟಿಕವಾಗಿತ್ತು)

೧೫. ಕಡಲೇವಾಡ, ಎಸ್.ಆಯ್.ಆಯ್.೨೦ ತಾ.ಸಿಂದಗಿ ಜಿ. ಬಿಜಾಪುರ ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್.೪. ೧೧೧೨ (ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತ ಘಟಿಕವಾಗಿತ್ತು) ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೬. ಮಾನ್ಯಖೇಟ, ಜೆ.ಎಸ್.ಐ.ಐ., ತಾ.ಜೇವರ್ಗಿ ಜಿ.ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಪು.೧೯೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೭. ಬೆಲಹೊಡಿ, ಎಸ್.ಆಯ್.ಆಯ್.೧೫, ಭಾಗ-೨ ೧೨೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪[೧೯೯]

ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಶಾಲೆ

ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಶಾಲೆಗೂ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದನ್ನು ನಾಗಾವಿಯ ಶಾಸನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಮೆನಿಪಾಶಾಲೆ ಎಂದೇ ಅದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಶಾಸನವು ಮುಂದುವರೆದು ಶಾಲೆಯ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರಿಗರ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದರಿಂದ ಶಾಲೆ ಮತ್ತು ಘಟಿಕೆಗಳು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಶಾಲೆಯ ಅಧ್ಯಯನದ ನಂತರ ಪ್ರತಿಭಾವಂತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಘಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಶಾಲೆ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಸರ್ವೇಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವೊಂದು ಇಂಡಿ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪಾವಟ್ಟಿಗೆ ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿಯಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶಾಲೆಯಿತ್ತು.

ಇದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಇದು ಶಾಲೆಯ ಪಾವಟ್ಟಿಗೆ ಆಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಲೊಟ್ಟಿಗೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ತಿಂಥಿಣಿ ಸಿರಿವರ ಘಟಿಕೆಯು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರೈಪುರುಷ ಶಾಲಾ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ.[೨೦೦]

ಮಠಗಳು

ಮಠಗಳು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನದಕೇಂದ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳೂ ಆಗಿದ್ದವು. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಸಹ ತಮ್ಮ ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕಾಗಿ ೪ ಮಠಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಗೋವರ್ಧನ ಮಠ ಪುರಿ, ದ್ವಾರಕಾಮಠ (ಶಾರದಾ ಮಠ), ಬದ್ರೀ (ಜೋತಿರ್ -ಮಠ), ಶೃಂಗೇರಿ ಶಾರಾದಪೀಠಗಳು ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದವು. ಹೀಗೆ ಮಠಗಳು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾದವು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳೂ ಈ ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨ರ, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೋಡಿಯ ಮಠವು-ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು, ಮತ್ತು ಅಂಗಗಳು ಕೌಮಾರ, ಪಾಣಿನಿ, ಶಾಕ್ತಯಾನ, ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೂ ದರ್ಶನ (೬ ದರ್ಶನಗಳು), ನ್ಯಾಸ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಮೀಮಾಂಸ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಬೌದ್ಧ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಲಾಕುಕಲ ಪಂಥದ ತತ್ತ್ವಗಳು, ಯೋಗ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಪಾತಂಜಲಿ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು. ೧೮ ಪುರಾಣಗಳು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಕಾವ್ಯಗಳು, ನಾಟಕಗಳು ವಿವಿಧ ವಿಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಮತ್ತು ಉಚಿತ ಅನ್ನ ಆಹಾರ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಡವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಕುರುಡರಿಗೆ, ಕಿವುಡರಿಗೆ, ಕಥೆ ಹೇಳುವವರಿಗೆ, ಹಾಡುಗಾರರಿಗೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಿಗೆ, ಕೊಳಲು ಬಾರಿಸುವವರಿಗೆ ನೃತ್ಯಗಾರರಿಗೆ, ಗಾಯಾಳುಗಳಿಗೆ, ಕ್ಷಪಣಿಕರಿಗೆ (ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ), ಏಕದಂಡಿಗಳು, ತ್ರಿದಂಡಿಗಳಿಗೆ, ಹಂಸರು ಪರಮಹಂಸರುಗಳಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತ ಔಷಧಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಮತ್ತು ರಕ್ಷಣಾ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮಠಗಳ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಬಹುದು.

೧. ಮಠವು ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವ ಮತ್ತು ಕಲಿಸುವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.

೨. ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳ ಸತ್ಯವೂ ಆಗಿತ್ತು.

೩. ಎಲ್ಲ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ, ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಂತಿತ್ತು.

೪. ಆಶ್ರಿತ ಜನರಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು.[೨೦೧]

ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಶಾಸನಗಳು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿತಪೋಧನ, ತಪೋಧನರು, ಮಠದ ಮಾಣಿಯರ್ಗೆ ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನರು, ಮಾಣಿಯರು ಛಾತ್ರರು ಮಠದ ತಪೋಧನ, ತಾಪಸಯತಿ,

ವಕ್ಪಾಣಭಟ್ಟ, ಮಠದಲೋದುವಕೇಳುವ ತಪೋಧನಚ್ಚಾತ್ರ, ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.ಗರುಡ ಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ನೈಷ್ಠಿಕ ಎಂದರೆ

"ನೈಷ್ಠಿಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಚ ವಾಸೆತ್ ಆಚಾರ್ಯ ಸನ್ನಿತಾ
ತದ್ಭಾವೆ, ತಸ್ಯತನಯೇ, ಪಥ್ಯನ್ಯಾಂ ವೈಶ್ಯಾನರೇಪಿವಾ
ಆನೇನ ವಿಧೀನ ದೇಹಂ ಸಾಧೆಯೇದ್ವಿಜ ತೆಂದ್ರಿಯಹ"

ಶಾಸನವೊಂದು ತಪೋಧನರು "ನಿಯಮಸ್ತರುಂ ಸದಾಚಾರರ್ " ಎಂದಿದೆ. ಅವರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರ ಶಾಸನವು ಮೋರಿಗೇರೆಯ ತಪೋಧನರು, ಮಾಣಿಗಳು ಮಠಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಮತ್ತು "ಯಾರು ನಿಷ್ಠವಂತ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಇರುವರೋ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವಿದೆ" ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೦ರ ಸೂಡಿ ಶಾಸನವು ತಪೋಧನರು ಮತ್ತು ಇತರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಯಾರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವರನ್ನು ಮಠದಿಂದ ಹೊರದೂಡಲಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಮಠಗಳು ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಉದಾ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೬ರ ಚಾಲುಕ್ಯ ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಶಾಸನವು ಮತ್ತು ಇಂಡಿ ತಾಲೂಕಿನ ಮಾರಸನಹಳ್ಳಿಯದಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯ ಮಠವು ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮ರ ಮುತ್ತಿಗೆ ಶಾಸನವು (ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾ.) ತಿಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮ರ ನಾಗಾಯಿ ಶಾಸನವು ಮಧುಸೂಧನ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೧ರ ಕಲಚೂರಿಬಿಜ್ಜಳನ ಕಾಲದ ಮನಗೂಳಿ ಶಾಸನವು ಕಲಿದೇವೇಶ್ವರದೇವಸ್ಥಾನವು ಮಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ "ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೦೨] ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಇದೆ. ಉದಾ : ೧೯೯೦ ದೇವೂರ ಶಾಸನವು ದೇವಾಲಯವು ಭವಿಯಮಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿದೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಯೋಗೇಶ್ವರ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವಾಲಯವು ಪಟ್ಟಕೆರೆಯ ಮಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪಟ್ಟಕೆರೆಯ ಮಠದ ಪ್ರತಿಬದ್ದ ಬೆಲೆನ ಯೋಗೇಶ್ವರದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ" ಎಂದಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೫ಳ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನವು (ತಾ. ಶಿಕಾರಿಪೂರ ಜಿ.ಶಿವಮೊಗ್ಗ) ೫ ಮಠಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩ರ ಮತ್ತು ೧೧೭೯ರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದ್ದು ಅವು ಶೈವ, ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಜೈನ, ಬುದ್ಧನ ಮಠಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಅಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೨೦೩]

ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಸುವ ವಿಷಯಗಳು

ಬಳ್ಳಿಗಾಮೆಯ ಖ್ಯಾತ ಕೋಡಿಯ ಮಠವು ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ವೇದಾಂಗಗಳು, ನ್ಯಾಸ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಮೀಮಾಂಸೆ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಬೌದ್ದ, ೬ ದರ್ಶನಗಳು, ಆಕುಲ ಸಿದ್ಧಾಂತದ, ಪತಂಜಲಿ, ಇತರ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ೧೮ ಪುರಾಣಗಳು, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ವಿವಿಧ ನಾಟಕ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಧ್ಯಯನದ ವಿಷಯಗಳು. ಮನಗೂಳಿಯ ಕಲಿದೇವೇಶ್ವರದ ದೇವಾಲಯದ ಮಠದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೨೦೪]

ಸಂಜೆ ಮಠಗಳು

ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಚರ್ಚಾಕೂಟಗಳು ಸಂಜೆಮಠಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ನಾಗಾಯಿ ಶಾಸನಗಳು ಮಧುಸೂಧನ ದೇವಾಲಯದ ಮಠದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಓದುವ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ೪೦ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಯಿತು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೮ ಹೂವಿನ-ಹಡಗಲಿ ಶಾಸನವು 'ಅವರೆದಿ ರವಿಣ್ಣೆವರ ವಿಂತಿನಿತಂ ಕವಿ ದೇವನೊ ಳೊಡೆಯ ಸನಾಭವನೆಲಸದಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಸಂಜೆಮಠ ಪರಪನೊಪ್ರಚಾರ ವಿಶ್ವಾಸಪಹ ಮುರಾರಿಭವನ ದ್ವಿಜೆಸತ್ರಮಿ'' ಎಂದಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ ದಿಗ್ಗಾಂವ (ಜಿ.ಗು) ಶಾಸನವು ಚಿಕ್ಕಯತಿಯು ಸಂಜೆಮಠದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಬೋಧೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವುಗಳು ಸಂಜೆಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಡೆಯುತ್ತದೆಂದು ತೋರಿಸಿದೆ. ಈ ಸಂಜೆ ಮಠಗಳಿಗೆ ರಾಜರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಇನ್ನಿತರರು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯ರ ರೂಗಿ ಶಾಸನವು ಮಹಾಸಾಮಂತ ದಾಸಿವರ್ಮರಸ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪೂಜಾಸೇವೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಹಾರಧನಕ್ಕಾಗಿ ಆ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾದ ಬಾಲಚಂದ್ರ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಆ ದೇವಾಲಯದ ಸಂಜೆಮಠಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೦೫]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೯ರಲ್ಲಿ ೨ನೇ ಜಯಸಿಂಹ ರಾಣಿಯಾದ ಸುಗ್ಗಲದೇವಿಯು ದೇವಪುರದ ಶ್ರೀಮಾರಸಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸಂಜೆಮಠದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಉದಾರ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದಳೆಂದು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೯ರ ಶಿರೂರ ಶಾಸನವು (ಜಿ.ಬಾಗಲಕೋಟೆ) ವರಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮಠಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಲಾಯಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯಲ್ಲಿ ಕೋಡಿಮಠ ಅಥವಾ

ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ಮಠಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ೫ ಮಠಗಳಿದ್ದವು. ಅವು ಪಂಚಮಠ, ಹಿರಿಯಮಠ, ಬೇರುಂಡೇಶ್ವರ ಮಠ, ಪಂಚಲಿಂಗಮಠ, ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ ಮಠಗಳೆಂಬ ೫ ಮಠಗಳ ಹೆಸರಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ಮಠದ ಹೆಸರಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೮೪ಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನದು ಮತ್ತು ೧೦೫೪ಕ್ಕಿಂತ ಈಚೀನದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೮೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದಾನವನ್ನು ಸ್ವಿಕರಿಸಿದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ ಗುರುಪರಂಪರೆ ಈ ರೀತಿಯಿದೆ

ಕೇದಾರಶಕ್ತಿ ಮುನಿಪತಿ

|

ಶ್ರೀಕಂಠಪತಿ

|

ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ

ಕೇದಾರಶಕ್ತಿ ಮುನಿಪತಿಯು ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತನಿಗಿಂತ ೩೦ ಅಥವಾ ೩೫ ವರ್ಷ ಹಿಂದಿನದೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೦ರಲ್ಲ ಕೇದಾರೆಶ್ವರ ಮಠ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಮಠಕ್ಕೆ ಕೋಡಿಯಮಠವೆಂದು ಕರೆದ ಮೊದಲ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೯ರದು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೧ರ ಶಾಸನವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಯ ವಿವರಗಳು

ಉಪ್ಪು ಎಣ್ಣೆಗಳಿಗೆ ೧೬ ಗದ್ಯಾಣ

೧೬ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣ

'ಎಂದಿರಿಂಗೆ'(Cowdung) ೪ ಗದ್ಯಾಣ

ಅಪರ ಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಯ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ೨ ಗದ್ಯಾಣ

ತಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ೨ ಗದ್ಯಾಣ

ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ೨ ಗದ್ಯಾಣ

ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೦೬]

ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಮಠಗಳು ಶಿಕ್ಷಣ ಮಹತ್ತರ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿವೆ. ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನಲ್ಲಿ - ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠಗಳೆಂದರೆ - ಬಾವೂರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನ, ಉಳಮೇಲದ ಉತ್ತರೇಶ್ವರ ಮಠ, ಕುಳೇಕುಮಟಗಿಯ - ಚಂಡೇಶ್ವರ ಮಠ, ಹೆಬ್ಬಾಳದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರಮಠ, ಯರಗಲ್ ದ ಬ್ರಹ್ಮ-ವಿಷ್ಣು-ಮಹೇಶ್ವರಮಠ, ಮುತ್ತಗಿಯ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಮಠ, ಮಲಘಾಣದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಸಂಚೆಮಠ, ವಿಜಾಪೂರದ ಸಂಜೆಮಠ, ಮನಗೂಳಿಯ ಕಲಿದೇವೇಶ್ವರ ಮಠ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ.[೨೦೭]

ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಸರಸ್ವತಿ ಮಠ : ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕ ಇಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ ಚಂದಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮುತ್ತಿನಾರ್ಯನ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿ ಮಠವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸನವು "ಸಕಲ ಕಲಾಸರಸ್ವತಿಗೆ ವಜನ್ಯಾಯ-ಮೂರುತಿಗೆ ವೇದ-ಮೂರುತಿಗೆ, ಪ್ರಕಟನ ಮಂತ್ರ ಮೂರುತ್ತಿಗೆ ಮೂತಕ್ಷರ - ಮೂರುತ್ತಿಗಿರಿಯಲ್ಕೆ ಬತ್ತಕ್ಕಿಯಂ ಸಕಲ-ಕಥಾ-ಸರಸ್ವತಿಯೇ ಮದಿಸಿದಂ ಮಠಂ ಸಂಮಸ್ತ ಸಬ್ದಿಕ ಕವಿ ತಾರ್ಕಿಕ, ಆಗಮಿಕರು ಶೀಕ್ಷಣ ಸಜ್ಜನಾಶ್ರಯ" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಕವಿಗಳು, ತಾರ್ಕಿಕರು, ಆಗಮಿಕರು, ವೇದಾದ್ಯಾಯನ, ಸಜ್ಜನಶ್ರಾಯವಾದಂತ ಮಠವಾಗಿತ್ತು. ೫೦೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಹಾರ, ಉಪಾದ್ಯಾಯ ವೇತನ, ಘಟಿಕೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗೆ, ರುಗ್ವೇದ ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ, ಹಣವನ್ನು ಆಹಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗಾಗಿ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಠಗಳು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳು ವಿದ್ಯ ಪ್ರಸಾರಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಜನತೆಯ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದ್ದವು. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಶ್ರೀ ರಾಮೇಶ್ವರ ಮಠ ಬಾಗುಳ್ತಿಯ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಮಠ, ಐವೂರಿನ ಸ್ವಂಯಭೂಮಠ ತುಂಬಿಗೆರೆಯ (ತಾ. ಹರಪನಹಳ್ಳಿ) ದುಗ್ಗೇಶ್ವರ ಮಠಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾರದ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆ.[೨೦೮]

ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣ : ಬೆಕ್ಕಿನಾಳ ಶಾಸನವು ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಮಾಣಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಓದುವ ಪಜೆಕಾರರ್ಗ್ಗೆ ಧರ್ಮಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ. ಪಜೆಕಾರರು ದೇವಾಲಯ ಸೇವೆಗೆ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದುದ್ದರ ಸೂಚನೆ ಕುಳೇಕುಮಟಗಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಓದಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ ಎಂಥಹದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೬ರ ಮೊರಿಗೇರೆ ಶಾಸನವು ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣವು ಒಂದು ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿದೆಮಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ "ಊರೊಡೆಯ ನಾರಣಮಯ್ಯಮಗಂ ವಿಷ್ಣುಯ್ಯಂ ಬರೆದ ರೂವಾರಿ ಮುಚ್ಚೋಜನ ಮಗಂ ಕಲಿಯೋಜಂ ಬೆಸಗೆಯ್ದಂ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೩ರ ಹೆಬ್ಬೈಲು ಶಾಸನ ಚಿತ್ತಾರಿ ಕೇತೋಜನ ಮಗಂ ಬಡ್ಡಗಿ ಅಯ್ಯೋಜಂ ಈ ಶಾಸನದ ಕಲ್ಲಂ ಗೆಯ್ದಂ" ಎಂದು ಹೇಳೀದೆ. ಬಹುಶಃ ಹೊಸ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಸ್ಥಳಗಳು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ, ಬಡಿಗ, ಕಮ್ಮಾರ, ಕಂಚುಗಾರಂತಹ ವೃತ್ತಿ ನಿರತರಿಗೆ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಹೊಸ ಪ್ರತಿಭೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು.[೨೦೯]

ವೈದ್ಯಕೀಯ ಶಿಕ್ಷಣ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧-೭೨ರ ಕಾಲದ ಅಮ್ಮಿನಭಾವಿಯ ಶಾಸನ ಬಿಬ್ಬಣ್ಣನೆಂಬುವವನು "ವೈದ್ಯಾಂಬುರಾಶಿ ಕುಳತಿಳಕಂ" ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯವಂಶದ ರಾಜಕುಮಾರನಾದ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನು 'ಗೋವೈದ್ಯ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಯಸೇನನು ಸ್ವತಃ ವೈದ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನಾಗಿರಬೇಕು.

ಆದುದರಿಂದಲೇ ಆವನ ಧರ್ಮಾಮೃತದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ, ವನಸ್ಪತಿಗೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ೩ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ 'ಅಭಿಲಾಷಿತಾರ್ಥ ಚಿಂತಾಮಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ಕಲಾದಕರಾದ ವೈದ್ಯರನ್ನು ಶಸ್ತ್ರ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಹೆಸರಿಸಿದೆ. 'ಮಂತ್ರವೈದ್ಯ' 'ಶಸ್ತ್ರ ವೈದ್ಯ'ಗಳೆಂಬ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಬಸವಣ್ಣನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದನೆ. ಧರ್ಮಾಮೃತದಲ್ಲಿ ಮದ್ದನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ನಾರುಬೇರುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣುಹತ್ತಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು ವೈದ್ಯರು ದೂರುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶವಿದೆ.[೨೧೦]

ಕಡ್ಲೆವಾಡದ ಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮನಾಥದೇವಾಲಯದಾಚಾರ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ ದೇವರ ಮಗ(ಶಿಷ್ಯ) ಸಂಗೋಜ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೂತ್ರಧಾರಿ (ಶಿಲ್ಪಿ)ಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಃ ಹೊಸ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಸ್ಥಳಗಳು ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ತಿಳಿಯಬಹುಸುವ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಗೆ ತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿರಬೇಕು.[೨೧೧]

ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ : ವೈದಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಸಮಾನಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಳಾಗಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಸಮಯಕ್ಕೆ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಚಿತ್ರ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಸ್ಮೃತಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟಳೆ ಸ್ತ್ರೀಯನ್ನು ಪಾರತಂತ್ರಳನ್ನಾಗಿಸಿತು. ಇದನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ತ್ರೀಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ, ಪಂಡಿತೆಯ ಹೆಸರುಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ ಪುರುಷರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಭುವರ್ಗ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿದ್ಯಾವತಿಯರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ ಪುರುಷನಿಗೆ ದೊರಕುವ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ವಿದ್ಯೆ ದೊರಕಲಿಲ್ಲ. ಸಂಗೀತ-ನರ್ತನಗಳಂತಹ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ತರಬೇತಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಜಗದೇಕ ಮಲ್ಲದೇವರ ವಿಶಾಳವೃಕ್ಷಸ್ಥಳ ನಿವಾಸಿನಿ ಸುಗ್ಗಲದೇವಿ ರೂಪವಿದ್ಯಾದರಿಯಾಗಿರುವುದರೊಂದಿಗೆ ಕಲಿಕಾಲಸರಸ್ವತಿಯೂ ಎನಿಸಿದ್ದಳು. ಹಾಗೇ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪಟ್ಟ ಮಹಾದೇವಿ ಮೈಳಲ ಮಹಾದೇವಿ ಕಲಿಕಾಲಸರಸ್ವತಿ ಸಾಹಸ ವಿದ್ಯಾಧರಿ, ಸಕಳಕಳಾವತಿ ಎನಿಸಿದ್ದಳು. ಪ್ರಭುವರ್ಗದ ಮಹಿಳೆಯರಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವ ದೀವಬ್ಬರಸಿ ''ವಾಗ್ದೇವಿಯರ ದೊರೆ''ಯೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಮಹಾಸಾಮಂತ ಶೂದ್ರಕಾಂಕನ ಹೆಂಡತಿ ಜಕ್ಕಿಸುಂದರಿ 'ಸಹಜ ಸರಸ್ವತಿ' 'ವಿಳಾಸ ವಿದ್ಯಾದರಿ' ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಳು. ಚಾಲುಕ್ಯಜಗದೇಕಮಲ್ಲದೇವನ ಮಡದಿ ಸುಗ್ಗಲದೇವಿ 'ಕಲಿಕಾಲ ಸರಸ್ವತಿ' ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಮಡದಿ 'ಭಾರತೀಕರ್ಣಾವತಂಸ' ಚಾಲುಕ್ಯ ಭುವನೈಕಮಲ್ಲನ ಮಡದಿ ಕಂಚಲಮಹಾದೇವಿ 'ಶ್ರೀಂಗಾರ ವಿದ್ಯಾಧರಿ ಸಕಳಕಳಾಧರಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿಂದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ಅಹವಮಲ್ಲದೇವನರ್ಧಾಂಗಿ ಭುವನೈಕ ಮಲ್ಲನ ತಂಗಿ ಸುಗ್ಗಲದೇವಿ ''ಅಭಿವನ ಸರಸ್ವತಿ ಎಂದು ಬಿರುದು ಪಡೆದಿದ್ದಳು. ವೀರನೊಳಂಬನ ಪತ್ನಿ ಮಾಳಲದೇವಿ ''ವಿದ್ಯಾದರಿ''

ಯೆನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಕದಂಬರಾಜ ದಯಸಿಂಹನ ತಾಯಿ ಮೇಚಲದೇವಿ 'ಅತಿಚತುರೋಕ್ತಿಯೊಳೆ ಸರಸ್ವತಿಗಂ ಮಿಗಿಲು' ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು.

ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷತೆಯ ಪೂರ್ಣನೋಟದೊರಕುವುದು ೬ನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನರಾಣಿ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ, ರಾಜಕೀಯ ಚದುರಂಗದಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಪಳಗಿದ್ದ ಮಹಿಳೆಯರಿವರು. ಈತನ ರಾಣಿಯರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ ಮೈಳಲದೇವಿ ಕಲಿಕಾಲ ಸರಸ್ವತಿ, ಸಾಹಸ ವಿದ್ಯಾಧರಿ, ಸಕಳ ಕಳಾವತಿ' ಎಂದು ಜಾಕಲದೇವಿ 'ಅಭಿನಯ ಸರಸ್ವತಿ' ಸಕಳವಿದ್ಯಾದರಿ, 'ಶೀಳೋದಾರವರ್ಣನಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗೆ' ಎಂದು ಚಂದಲದೇವಿಯ ನೃತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಿ, ಕಲಿಕಾಲ ಸರಸ್ವತಿ ಎಂದು, ಮಲಯವತಿದೇವಿ 'ಅಭಿ'ನಯ ಸರಸ್ವತಿ, ಮ್ರಿದುಮಧುರವಚನ ರಚನೆ, ಚತುರಕಳಾಳಾಪೆ' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರೆ, ಪದ್ಮಲದೇವಿ 'ಅಭಿನವಸರಸ್ವತಿ', ಮಲ್ಹಣದೇವಿಯು ''ಕಳಾಕೋವಿದೆ'' ಎಂದು ಅಬ್ಬಲದೇವಿ ''ಸಕಳಕಳಾಧರಿ'' ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿರುವರು.

ಚಾಲುಕ್ಯ ಉದಯಾದಿತ್ಯ ಮಡದಿ ಲಚ್ಚಲದೇವಿ 'ಭುವನವಿದ್ಯಾಧರಿ', 'ಸಕಳ ಕಳಾಧರಿ', 'ಸಂಗೀತಕ ಪ್ರಸಂಗ ವಿವೇಕಚೂಡಾಮಣಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಹೊಯ್ಸಳ ಮಂತ್ರಿ ಗಂಗರಾಜನ ಹೆಂಡತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಲೆ ''ಪಂಡಿತೆ'' ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು. ಅದರಂತೆ ರವಿಗಚಮೂಪತಿಯ ಮಡದಿ ರೆಬ್ಬಲದೇವಿಯು ''ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕಳಾಜ್ಞಾನನಿಧಿ', 'ಕವಿ ಪ್ರವರನುತೆ', 'ಪ್ರತಿಭಾ ಸರಸ್ವತಿ' 'ನಿರ್ಮಳಯಶಸ್ವತಿ' 'ವಾಣಿಕರಕಳಿತ ವೀಣೆ', 'ಸಕಳ ಕಳಾಪ್ರವೀಣೆ'ಯಾಗಿದ್ದಳು. ಕುಮಾರ ಬಲ್ಲಾಳನ ನುಜೆ ಹರಿಯಬ್ಬರಿಸಿ ''ಸರಸ್ವತಿಯಂತೆ ಸತ್ಕಾಳಾನ್ವಿತೆ''ಯಾಗಿದ್ದಳು. ಇವೆಲ್ಲವುಗಳು ಅವರ ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನ ವನ್ನು ಕುರಿತು ಸೂಚಿಸುವ ಶಾಸನೋಕ್ತ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಿರುದುಗಳಾಗಿವೆ.[೨೧೨]

ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದ ಮಹಿಳೆಯರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಬಲದ ಮೂಲಕ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಪ್ರಥಮ ಸ್ತ್ರೀ ಸಾವಿನಿರ್ಮಡಿ ಬೌರಿಂಗಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾರುಬೆಲೆ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವೊಂದು (ಕ್ರಿ.ಶ.೯೦೦) 'ನಾಗಾರ್ಜುನಯ್ಯ ನಂದಿಗೆಯಬ್ಬೆಯರ ಮಗಳು ಸಾವಿನಿರ್ಮಡಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ' ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವಳ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಹೆಸರು ಇರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳು ಅವಿವಾಹಿತಳಾಗಿರಬೇಕು. ಈಕೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತಳಾಗಿದ್ದಳೆಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಶ್ರೀಹರಿ' ಅಥವಾ 'ಹರಸಿದ್ಧಿ' ಎಂಬ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ತಾಳೆಗರಿ ಹಿಡಿದ ಇವಳ ಶಿಲ್ಪ ನಿದರ್ಶನವೆನಿಸಿದೆ.[೨೧೩] ಇವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕೊಲ್ಹಾಪುರದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಯ ಪಾದಾರಾಧಕಿ ಗೌರಿಕಬ್ಬೆ ''ಸರಸ್ವತಿ ಕರ್ಣಾವತಂಸ'' ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೯ರ ನೂಲಗೇರಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ''ಹರಿಸೆಟ್ಟಿಕವ್ವೆಯ ಬರಪ'' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಸಂಪಾದಕರು ತಪ್ಪು ಓದಿರದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಸನವೊಂದರ ಲಿಪಿಕಾರಳೆಂಬ ಕೀರ್ತಿ ಇವಳಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಯಶೋನ್ನತೆಯನ್ನು

ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ಜಲಸಂಗವಿಯ ಶಿಲಾಬಾವಿಕೆಯ ಶಿಲ್ಪ, ಸಂಕೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ದೇಗಾವಿ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಲಭಿಸಿದ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ಶಿಲಾಬಾಲಿಕೆಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದರೂ ಇವು ಸ್ತ್ರೀ ಅಕ್ಷರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹಳು ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿವೆ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಿವಶರಣರ ಸುಧಾರಣೆಯ ಆಂದೋಲನದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆಗ ನೂರಾರು ಮಹಿಳೆಯರು ಜ್ಞಾನದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಚಾಲುಕ್ಯ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಮಡದಿ ಲಚ್ಚದೇವಿಯ ನೃತ್ಯ ಕಲಾಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಸ.೧೦೭೧ರ ಶಾಸನವೊಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ.

"ಪೊಚ್ಚ ಹೊಸದೇಸೆ ಮಾರ್ಗದೊಳ್
ಅಚ್ಚರಿ ರಸಭಾವಬೋಜೆ ಬಹುವಿಧಗತಿಯೊ...ಗದೊಳ
ಗಚ್ಚಣಿ ನಿರ್ಬ್ಬಾಣ ಪಾತ್ರವೆನಿಸಿದ ಪಾತ್ರ ||"

ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮಹಿಳೆಯ ಕಲಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ನೃತ್ಯಕಲೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಜೀವನದ ಒಂದು ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವೆಂಬಂತೆ ಪೋಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವಳು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಗಂಗಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಪತ್ನಿ ಬಾಚಲದೇವಿ "ಚತುರವಿದ್ಯಾವಿನೋದಿ" ಎನಿಸಿದ್ದಳು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಕಲೆಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಮಡದಿ ಶಾಂತಲೆಯ ಸ್ಥಾನ ಉನ್ನತವಾಗಿದೆ. ಬೇಲೂರಿನ ಶಾಸನವು ಅವಳ "ಭರತಾಗಮದ ತಿರುಳೆನಿಸಲು ಭಯಕ್ರಮ ನೃತ್ಯ" ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ.[೨೧೫]

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಗಲಾರದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೆಲವರು ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಅದು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಡುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿತು. ರಾಜಮನೆತನದ ಈ ಕಲೆ ಬರಬರುತ್ತ ದೇವಾಲಯದ ವೇಶ್ಯೆಯರ, ಅನ್ಯ ವೇಶ್ಯೆಯರ ಪಾಲಿಗೆ ಸೀಮಿತವೆನಿಸಿದಾಗ, ಅದು ತನ್ನ ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು. ಶುದ್ಧಕಲೆಯಾದ ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯಗಳು ವೇಶ್ಯೆಯರ ಮಧ್ಯೆ ಬದುಕುವಲ್ಲಿ ಲಘುವಾಗಿ ಕಾಣತೊಡಗಿದವು.[೨೧೬]

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನಿಗೂ ಗಾರ್ಗಿಗೂ ನಡೆದ ಚರ್ಚೆ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಋಗ್ವೇದದ ೧೦ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೫ನೇ ಮಂತ್ರವು "ಘೋಷಾಕಾಕ್ಷೀವತೀ" ಎಂಬುವಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞವಲ್ಕನ ಪತ್ನಿ 'ಮೈತ್ರೇಯಿ' ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚರ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು. ರಾಮಾಯಣದ ಕೌಶಲ್ಯೆ ಮತ್ತು ತಾವರೆಯರಿಗೆ 'ಮಂತ್ರವಿತ್' ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ತ್ರೀ ವಿದ್ಯೆಗೆ ದೂರವಾದಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಗದ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಸ್ತ್ರೀಯರು ವಿದ್ಯಾಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಅವರ ಬಿರುದುಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲನ ಪಟ್ಟದರಾಣಿ 'ಹಿರಿಯಕೇತಲ ದೇವಿ"ಯು "ಅನೇಕ ದೇಶ ಭಾ...ಸಂಗೀತ ವಿದ್ಯಾಧರಿ"ಯಾಗಿದ್ದಳು. ಅನೇಕ ದೇಶಭಾಷೆಗಳ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ

ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಪತ್ನಿ 'ಅಭಿನವ ಸರಸ್ವತಿ' ಎಂದೂ ಚಂದಲ ದೇವಿಯು ಋಗ್ವೇದ ಖಂಡಿಕ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರ ಖಂಡಿಕಗಳಿಗೂ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಉಳಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟು ಗಮನವಿತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅದಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದ ಮಹಿಳೆಯರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ.[೨೧೭]

ಸ್ತ್ರೀ ಶಿಕ್ಷಣ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೮ರ ಶಾಸನವು ಬಾಚಲದೇವಿಯು ಕಲಿದೇವ ದೇವಾಲಯದ ಪುರಾಣ ಓದುವವರಿಗೆ ದಾನವನ್ನು ಮಹಾಜನರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದಳು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೨ರ ಶಾಸನವು ದಾಸಿಮಯ್ಯ ನಾಯಕನು ಮಹಾಜನರ ಅನುಮತಿ ಮೇರೆಗೆ ೩ ಮತ್ತರ್ ಮತ್ತು ೩೦೦ ಕಮ್ಮ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಕೆಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಈ ಖಂಡಿಕೆಯ ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಅದೂ ಆ ಸ್ಥಳದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೬ ಶಾಸನವು ಪುರಾಣ ಓದುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಗೆ ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಯಿತೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದು, ಪುರಾಣ ಓದುವವನು ಒಬ್ಬ ಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರ.ಶ.೧೧೬೦ರಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವ್ವೆ ಎಂಬುವಳು ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಗೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದಳು. ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಓದುವವರಿಗೆ ೬ ಹೊನ್ನುಗಳು, (ಐಂದ್ರ) ವ್ಯಾಕರಣ ಹೇಳುವವರಿಗೆ ೪ ಹೊನ್ನುಗಳು ಎಂದಿದ್ದು, ಒಟ್ಟು ೫೦ ಗದ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿಯ ಬಡ್ಡಿ ಹಣವು ಇದಕ್ಕೆ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೨೧೮]

ಶಿಕ್ಷಣದ ಶುಲ್ಕಗಳು : ನ್ಯಾಸದೆರೆ, ಪ್ರಭಾಕರದೆರೆ, ಪುರಾಣ ದೆರೆ, ಋಗ್ವೇದದೆರೆ, ವೇದಾಂತದೆರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು, ನ್ಯಾಸದೆರೆಯು ನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಹಣ. ಪ್ರಭಾಕರದೆರೆ ಪ್ರಭಾಕರ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಹಣ, ಶುಲ್ಕವಾಗಿತ್ತು. ಪುರಾಣದೆರೆ - ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಹೇಳುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಕರವಾಗಿತ್ತು. ಋಗ್ವೇದಕೆರೆ - ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಹಣ. ವೇದಾಂತದೆರೆ - ವೇದಾಂತವನ್ನು ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಹಣವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಶಿಕ್ಷಣವೂ ಸಹ ತೆರಿಗೆಗೊಳಗಾಗಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಗ್ಗಿಗ(ಲೆಕ್ಕಿಗ), ಭಟ್ಟಗುತ್ತ (ಹಿರಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು), ಶ್ರೋತ ಗುತ್ತಿಗೆ | ಶ್ರೋತ್ರಿಯರಿಗೆ ಅಥವಾ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಹಕ್ಕುಗಳು) ಚಟ್ಟವೃತಿ(ಛಾತ್ರ ವೃತ್ತಿ, ೧ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಉಪಜೀವನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದು, ಇವೆಲ್ಲ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಗಳಾಗಿವೆ.[೨೧೯]

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., **ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು, ಪು.೧೫೫-೧೫೮,

೨. ಕಾರಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣನ, **ಮಾಸನಾಡಿ-೧೪೦(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ),** ಪು.೧೧೪

೩. ಗೋಪಾಲರಾವ್, ಎಚ್.ಎಸ್., **ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು, ಪು.೧೫೯

೪. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್‌ವನ್ಸ್‌ಟ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಪು.೨೯

೫. ಅದೇ, ಪು.೩೦

೬. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ)ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ, ಪು.೯-೧೦

೭. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ) ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ, ಪು.೩೩-೩೬

೮. ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ ಹಿರೇಮಠ, **ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೦೨

೯. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್. **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ,** ಪು.೭೭

೧೦. ಭಾ.ಗ್ಯಾ.ಗು.ಜಿ(ಸಂ), ಎಂ.ಬಿ.ಪಾಟೀಲ, ಪು.೭೪೫

೧೧. ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ** (ಫ್ರಮ್ ಆರ್ಲಿ ಟೈಮ್ಸ್ ಎಂಡ್ ಆಫ್ಟಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್), ಪು.೪೧

೧೨. ಅದೇ, ಪು.೭೫

೧೩. ಅದೇ, ಪು.೭೭

೧೪. ಅದೇ, ಪು.೭೭-೭೮

೧೫. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೯೭

೧೬. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಪು.೭೮-೭೯

೧೭. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.(ಸಂ), **ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ಭಾಗ-೧,** ಪು.LIX

೧೮. ಭೋಗಪ್ಪ ಗುರುಬಸಪ್ಪ, **೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ, ಸಾಧನೆಗಳು**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೫೬

೧೯. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ,** ಪು.೫೯

೨೦. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಸೋಸಿಯಲ್ ಸಾಯಿನ್ಸ್ , ಲೇಖನ್ - 'ಅಗ್ರಹಾರಸ್ ಇನ್ ಮೆಡಿಯಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ" ಲೇಖಕರು - ಬಸವರಾಜ ಕೆ.ಆರ್., ಪು.೧೦೮

೨೧. ನಾಗರಾಜ್ ರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್. ಮತ್ತು ರಮೇಶ ಕೆ.ವಿ.(ಸಂ), ಕಾಪರ್ ಪ್ಲೇಟ್ ಇನ್ ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್ ಫ್ರಮ್ ಕರ್ನಾಟಕ; ರಿಸೆಂಟ್ ಡಿಸ್ಕವರೀಸ್, (೧೦೦೭) ತಿಂಥಿಣಿ ಪ್ಲೇಟ್ ಆಫ್ ಚಾಲುಕ್ಯ ಜನಗದೇಕಮಲ್ಲ, ಪು.೪೪-೪೫, (೧೯೮೫)

೨೨. ಅದೇ, ನಾಗರಾಜ್ ರಾವ್ ಎ.ಎಸ್. ಮತ್ತು ರಮೇಶ ಕೆ.ವಿ.(ಸಂ), ಹರಿಹಳ್ಳ ಪ್ಲೇಟ್ಸ್ ಆಫ್ ಚಾಲುಕ್ಯ ಅವಹಮಲ್ಲ (ಸೋಮೇಶ್ವರ-I), ಶಕ-೯೬೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭, ಪು.೫೩

೨೩. A.R.S.I.A- 192-28, **Archaelogical survey ot India, Annual Report, 192-78**, Kannrese inscriptions in Bombay prejidency. ಲೇಖಕ - ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೀರಾನಾಥ, (ಸ್ವಾತಿಪಬ್ಲಿಕೇಶನ, ದೆಹಲಿ, ೧೯೯೦, ಪುನರ್ ಮುದ್ರಣ), ಪು.೧೪೦

೨೪. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೩

೨೫. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೦೩

೨೬. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಭೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ, ಸಾಧನೆಗಳು(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೬೪-೨೬೫

೨೭. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಲೈಫ್, ಪು.೩೦೮-೩೦೯

೨೮. ಅದೇ, ಪು.೩೦೯

೨೯. ಅದೇ, ಪು.೩೧೦

೩೦. ಅದೇ, ಪು.೩೧೦

೩೧. ಅದೇ, ಪು.೩೧೬-೩೧೮

೩೨. ಅದೇ, ಪು.೩೧೮-೩೧೯

೩೩. ಜಗದೀಶ, ಮೇಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, (ಕ್ರಿ.ಶ.೩೨೫-೧೭೦೦), ಪು.೧೨೮-೧೫೦

೩೪. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್ .ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ,(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೯-೧೦

೩೫. ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೩೪

೩೬. ಅದೇ, ಪು.೩೩-೩೬, ೧೯೯೦

೩೭. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೭೬

೩೮. ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಎನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿ, ಫ್ರಮ್ ಅರ್ಲಿಟೈಮ್ ಟು ಎಂಡ್ ಆಫ್ ಚಾಲುಕ್ಯಾಸ್ ಆಫ್ ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ, ಪು.೩೩-೩೬

೩೯. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡುಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೦೧

೪೦. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೭೭

೪೧. ಅದೇ, ಪು.೭೭

೪೨. ಅದೇ, ಪು.೭೮

೪೩. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, ನಾಗರಖಂಡಕ-೭೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೭೯

೪೪. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೩೦

೪೪ಅ. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಜೀವನ ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೨೬೫

೪೫. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡ ಸಿಂಧರು; ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೦೧

೪೬. ಅದೇ, ಪು.೩೦೧, ೧೯೯೩

೪೭. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ', ೨೦೦೨(ಅಪ್ರಕಟಿತ), ಪು.೭೬

೪೮. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರುಗೋಡ ಸಿಂದರು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೦೧

೪೯. ಕೊಪ್ಪ ಎಚ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು - ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೦

೫೦. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಪು.೭೯

೫೧. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೪೬

೫೨. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೭೭

೫೩. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ ಕಾಮತ್, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಲೈಪ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೨೪೬

೫೪. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ, ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೭೭

೫೫. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೪೨

೫೬. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೨

೫೭. ಅದೇ, ಪು.೧೬೨-೧೬೩

೫೮. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡು ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೦೨

೫೯. ಅದೇ, ಪು.೩೦೨

೬೦. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೭೯

೬೧. ಅದೇ, ಪು.೮೦

೬೨. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್ ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.(ಸಂ), ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ, ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು ಭಾಗ-೧೨ ಪು.lVii & Lviii

೬೩. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೮೧

೬೪. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೪೦

೬೪ಅ. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೩೨೦-೩೨೧

೬೫. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪು.೪೪

೬೬. ಅದೇ, ಪು.೩೬,೩೭

೬೭. ಅದೇ, ಪು.೩೮

೬೭ಅ. ಅದೇ, ಪು.೭೫

೬೮. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ಸಾ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಸಿಯ ಲೈಪ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೩೦೬

೬೯. ಅದೇ, ೩೧೫-೩೧೬

೭೦. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೭೬

೭೦ಅ. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೭೫

೭೧. ಕಾರಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣ ನ., ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೧೯-೧೨೦

೭೨. ಎ.ಆರ್.ಆಯ್, ೧೯೪೩-೪೪-೪೫, ಪು.೨೮೪, ಹಿರೇಬೆಂಡಿಗೇರಿ, (ಬಂಕಾರ ಜಿ.ಧಾರವಾಡ)

೭೩. ದೇವರ ಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಹಂಪಿ, (ಜ.ಮಲ್ಲ), ಸೋಗಿ (ಹಡಗಲಿ ತಾ.) ಪು.೪೩೪

೭೪. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೭೬

೭೫. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೩೦೦, (ಪ್ರಕಟಿತ), ೧೯೯೫

೭೬. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೩೯

೨೬ಅ. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೪ (ಹ್ಯೂಮ್ಯಾನಿಟೀಸ್), ೧೯೬೦, ಪು.೧೦೮, ಲೇಖನ - ಅಗ್ರಹಾರಾಸ್ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಲೇಖಕರು - ಬಸವರಾಜ ಕೆ.ಅರ್.

೨೭. ದೊಡ್ಡಮನಿ ಸುರೇಶ ಗು., ನೂರಂಬಾಡು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೩೩

೨೮. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ಶಾಸನ ವ್ಯಾಸಂಗ ಸಂ.೨, ಪು.೩೯-೪೦

೨೯. ದೊಡ್ಡಮನಿ, ಸುರೇಶ ಗು., ನೂರಂಬಾಡು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೩೩

೨೯ಅ. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೩೦-೩೧

೩೦. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೯೬-೯೮

೩೧. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೨೬-೨೭

೩೨. ಅದೇ, ಪು.೨೬

೩೩. ಅದೇ, ಪು.೫೧

೩೪. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೭

೩೪ಅ. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶೀಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೫೧

೩೫. ಅದೇ, ಪು.೫೪

೩೬. ಅದೇ, ಪು.೫೮

೩೭. ಅದೇ, ಪು.೪೩

೩೮. ಅದೇ, ಪು.೩೨

೩೯. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೧

೪೦. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೩, ೧೯೯೩

೪೧. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೪೩-೪೭

೪೨. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೧

೪೩. ಗೋಪಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೩, ೧೯೯೩

೪೪. ಕಾರಭಾರಿ, ಕೃಷ್ಣ ನ, ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦, ಪು.೧೧೯

೪೫. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೪-೧೬೫

೪೬. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೩೭

೪೭. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೬೫

೪೮. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೩೭-೩೮

೯೯. ಅದೇ, ಪು.೮೮-೮೯, ೨೦೦೨

೧೦೦. ಅದೇ, ಪು.೮೯-೯೨

೧೦೧. ಅದೇ, ಪು.೯೩

೧೦೧ಅ. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, **ನಾಗರಖಂಡ-೭೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೭೯

೧೦೨. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ, **ಶಾಸನ ವ್ಯಾಸಂಗ**, ಪು.೩೯

೧೦೩. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ**, ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೧೦೮, ಹೂಮ್ಯಾನೀಟಿಸ್, ಲೇಖನ- Agrahras in Madieval Karnataka, ಲೇಖಕರು - ಬಸವರಾಜ ಕೆ.ಆರ್.

೧೦೪. ಅದೇ, ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೧೧೨ (ಹ್ಯೂಮ್ಯಾನಿಟೀಸ್)

೧೦೫. ಅದೇ, ಪು.೧೦೮

೧೦೬. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಏನ್ಸಿಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ**, ಪು.೭೨

೦೧೭. ಅದೇ, ಪು.೭೩

೧೦೮. ಅದೇ, ಪು.೭೫

೧೦೯. ಅದೇ, ಪು.೭೫

೧೧೦. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., ಆಯ್.ಎನ್.ಕೆ.ಕೆ.ಎಸ್., **ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ ಆಫ್ ನಾರ್ದರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೊಲ್ಹಾಪೂರ ಸ್ಟೇಟ್**, ಪು.೨೭

೧೧೧. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ**, ಪು.೯೫

೧೧೨. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, **ನಾಗರಖಂಡ-೭೦, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೭೭

೧೧೩. ಪತ್ತಾಣ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಏನ್ಸಿಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ**, ಪು.೯೯

೧೧೪. ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., **ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ್ ಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೧೦೮, ೧೦೯, ೧st Edition- 1964, 2nd Edition-2001, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ

೧೧೫. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ**, ಪು.೯೫

೧೧೬. ದೀಕ್ಷಿತ್ ಜಿ.ಎಸ್., **ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**, ಪು.೧೧೦, ೧st Edition ೧೯೬೪, ೨nd Edition- ೨೦೦೧, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕ.ವಿ.ವಿ.ಧಾರವಾಡ

೧೧೭. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಷನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ, ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೧೦೧,

೧೧೮. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೪೩,

೧೧೯. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಷನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ, ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೧೦೨

೧೨೦, ಅದೇ, ಪು.೧೦೩

೧೨೧. ಅದೇ, ಪು.೧೦೪

೧೨೨. ಅದೇ, ಪು.೧೦೩

೧೨೩. ಅದೇ, ಪು.೧೦೫

೧೨೪. ಅದೇ, ಪು.೧೦೬

೧೨೫. ಅದೇ, ಪು.೧೦೬ ರಿಂದ ೧೦೭

೧೨೬. ಅದೇ, ಪು.೧೦೭

೧೨೭. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, **ನಾಗರಖಂಡ ೭೦ : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೭೮

೧೨೮. ಅದೇ, ಪು. ೧೭೭-೧೭೮

೧೨೯. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಭೋಗಪ್ಪ, **೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಸಾಧನೆಗಳು,** ಪು.೨೬೪(ಅಪ್ರಕಟಿತ)

೧೩೦. ಅದೇ, ಪು.೨೬೪

೧೩೧. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್.(ಸಂ), **ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನ ಸಂ.೧,** ಕ.ವಿ.ವಿ., ನಂ.೨೯೩, ಚಿನ್ನತುಂಬುಳ, (ಆದೋನಿ ತಾ), (ಕರ್ನೂಲ ಜಿ.), ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨, ತ್ರಿ.ಮಲ್ಲ

೧೩೨. ಅದೇ, ನಂ.೨೮೭, ಚಿನ್ನತುಂಬುಳ, (ಅದೋನಿ ತಾ.) (ಜಿ.ಕರ್ನೂಲ), ಪು.೩೧೯, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭

೧೩೩. ಅದೇ, ನಂ.೨೯೧, ಚಿನ್ನ ತುಂಬಳ, ಪು.೩೨೫, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೮

೧೩೪. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, **ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೦೩

೧೩೫. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೫೯

೧೩೬. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೮, ಸೋಸಿಯಲ್ ಸಾಯಿನ್ಸ್,** ಪು.೮೨, ಲೇಖನ - ದಿ ರಾಜಗುರು, ಆನ ಆಯಾನಲೈಜಸ್ ಆಫ್ ಹಿಜ್ ರೋಲ್ ಆಯಂಡ್ ಇಂಪೊರಟನ್ಸ್, ಲೇಖಕರು - ಬಸವರಾಜ ಕೆ.ಆರ್., ಪು.೮೨, ೧೯೭೨

೧೩೭. ಅದೇ, ಪು.೮೨

೧೩೮. ಅದೇ, ಪು.೮೨

೧೩೯. ಹೆಗಡೆ ರಾಜಾರಾಮ(ಸಂ), **ಮಲೆಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು,** ಪು.೧೦೩ ಲೇಖನ - ಉದ್ರಿಯ ಅರಸರು, ಲೇಖಕ - ಕೋಟೆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಕ.ವಿ.ವಿ.೨೦೦೧

೧೪೦. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ,** ಸಂ.IV, ಹ್ಯೂಮ್ಯಾನಿಟೀಸ್, ಲೇಖನ - Agraharas in Medieaval Karnataka, ಲೇಖಕರು - Basavaraj K.R., ೧೯೬೦, ಪು.೧೦೭-೧೦೮

೧೪೧. ಅದೇ, V-IV, ೧೯೬೦, ಹ್ಯೂಮನಿಟೀಸ್, ಪು.೧೧೧-೧೧೩

೧೪೨. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ,** ಸಂ.XI, ೧೯೬೭, (ಹ್ಯೂಮ್ಯಾನಿಟೀಸ್), ಪು.೧೬೨, ಲೇಖನ-ರಿತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ

೧೪೩. **ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ದಿ ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಕಲ್ ಸೊಸೈಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ,** ಸಂ-೧೩, ೧೯೮೬, ಗಣೇಶವಾಡಿ ಶಾಸನ, ಪು.೩೪-೩೯, ಸಂ. ಐಯ್ಯರ್, ಎಸ್.ಎಸ್., ಲೇಖನ - A Note on ganeshawadi Inscriptions, ಲೇಖಕರು - ತೋಶರ್, ಎಚ್.ಎಸ್.ಪೊಹನೆರ್‌ಕರ್, ಎನ್.ಎಸ್.

೧೪೪. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೭೭-೧೭೮

೧೪೫. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ನಾ, **ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೩೩೯

೧೪೬. ಕಾರಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣನ, **ಮಾಸವಾಡಿ-೧೪೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೨೦

೧೪೭. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦

೧೪೮. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೯೭

೧೪೯. ದೇಸಾಯಿ, ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೭೮

೧೫೦. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಭೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಪು.೨೪೯

೧೫೧. ಅದೇ, ಪು.೨೦೦, ೨೦೦೫

೧೫೨. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೮೩

೧೫೩. ಅದೇ, ಪು.೮೦, ೨೦೦೨

೧೫೪. ಅದೇ, ಪು.೪೫, ೨೦೦೨

೧೫೪ಅ. ಕಾರಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣ ನ., ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦, ಪು.೧೨೦

೧೫೫. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ಕ.ವಿ.ವಿ.ಶಾ.ಸಂ.೯, ಪು.xxxviii, ೨೦೦೬

೧೫೬. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.(ಸಂ), ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಭಾಗ-೧, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಹಂಪಿ, ವೇಮುಲವಾಡ, ನಂ.೩೧೫, ಪು.IViii

೧೫೭. ಉಪಾಧ್ಯ ಜಿ.ಎನ್.(ಸಂ), ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು, ಪು.೩-೪

೧೫೮. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೪

೧೫೯. ಅದೇ, ಪು.೨೧೫

೧೬೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಶಾ.ಸಂ.೯, ಪು.XXXVii- XXXViii, ೨೦೦೬

೧೬೧, ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೧೫

೧೬೨. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.IV, ೧೯೬೦, ಪು.೧೧೩ (ಹ್ಯೂಮ್ಯಾನಿಟೀಸ್), ಪು.೧೧೩

೧೬೩. ಶಂಕರರಾಯರು ಜಿ.ಬಿ.(ಸಂ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿದ್ಯಾವೈಭವ ಅಭಿನಂದನಾ ಗ್ರಂಥ, ಪು.೭೧-೭೨, ೧೯೮೪

೧೬೪. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೧೬-೧೧೮

೧೬೫. ಅದೇ, ಪು.೧೧೮, ೧೯೯೦

೧೬೬. ಅದೇ, ಪು.೧೧೯, ೧೯೯೦

೧೬೭. ಅದೇ, ಪು.೧೧೮, ೧೯೯೦

೧೬೮. ಅದೇ, ಪು.೧೫೨-೧೫೩

೧೬೯. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೮೯

೧೭೦. ಅದೇ, ಪು.೯೦

೧೭೧. ಅದೇ, ಪು.೯೨, (೯೨)

೧೭೨. ಅದೇ, ಪು.೯೩, ೧೯೯೦

೧೭೩. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೯೪

೧೭೪. ಅದೇ, ಪು.೯೫, ೧೯೯೦

೧೭೫. ಅದೇ, ಪು.೯೫, ೧೯೯೦

೧೭೬. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೫೩-೧೫೪

೧೭೭. ಅದೇ, ಪು.೧೫೪

೧೭೮. ಕಾಮತ್ ಜೋತ್ಸ್ನಾ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೩೩೮

೧೭೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ಸಂ.IX(i), ನಂ.೧೦೨, ಮೈಲಾರ, (ತಾ.ಜಿ. ಬಳ್ಳಾರಿ), ಪು.೭೪

೧೮೦. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೪, ಪು.೧೦೮-೧೯

೧೮೧. ಷೇಕ್ ಅಲಿ, ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ ಸಂ.೨, ಪು.೧೮

೧೮೨. ಈರಣ್ಣ ಕೆ.ಪಿ., ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೯೮

೧೮೩. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ಪು.೬೪

೧೮೪. ಈರಣ್ಣ ಪತ್ತಾರ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೯೭-೯೮

೧೮೫. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ, ಸಂ.೬, ೧೯೭೦, ಪು.೬೪

೧೮೬. ಅದೇ, ಪು.೬೪-೬೫

೧೮೭. ಈರಣ್ಣ ಪತ್ತಾರ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಪು.೯೮

೧೮೮. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., ಇನ್ಸ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸ್‌ನ್ ಆಫ್ ನಾರ್ದರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಕೊಲ್ಹಾಪುರ, ಸ್ಟೇಟ್, ಪು.೨೭

೧೮೯. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, ನಾಗರಖಂಡ-೭೦, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೭೬

೧೯೦. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೯೬ ೨೦೦೪

೧೯೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೧೭-೧೧೮

೧೯೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಸಂಪುಟ ೧, ಪು.೬೫೭

೧೯೩. ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯುನಿರ್ವಸಿಟಿ, ಸಂ.iv, ೧೯೬೦, ಲೇಖನ-ಒಕ್ಕಲು ಎ ಕಾರ್ಪೋರೇಟ್ ಬಾಡಿ, ಸಂ.IV, ಲೇಖಕರು - ದಿಕ್ಷೀತ್ ಜಿ.ಎಸ್., ಆಫ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೬೦

೧೯೪. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೨೫೬

೧೯೫. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೫೫-೧೬೦

೧೯೬. ಪಾಟೀಲ ಚೆನ್ನಬಸಪ್ಪ(ಸಂ), ಇನ್ಸ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಸಂ.IV, (ರಾ.ಜಿ), ಪು.೭೪-೭೫, ೧೯೯೮

೧೯೭. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., ಇನ್ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್ ಆಫ್ ನಾರ್ದರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಸ್ಟೇಟ್, ಪು.೨೭

೧೯೮. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಪು.೯೪

೧೯೯. ಅದೇ, ಪು.೮೩-೮೪, ೨೦೦೨

೨೦೦. ಅದೇ, ಪು.೯೫, ೨೦೦೨

೨೦೧. ಈರಣ್ಣ ಪತ್ತಾರ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪು.೧೧೧-೧೧೨

೨೦೨. ಅದೇ, ಪು.೧೧೨, ೧೯೯೦

೨೦೩. ಅದೇ, ಪು.೧೧೬, ೧೯೯೦

೨೦೪. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭, ೧೯೯೦

೨೦೫. ಅದೇ, ಪು.೧೧೯, ೧೯೯೦

೨೦೬. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೨-೨೨೧

೨೦೭. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೨೦೮-೨೦೯

೨೦೮. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ ಪು.೧೨೨

೨೦೯. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ, ಜೀವನ ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೨೬೩

೨೧೦. ಅದೇ, ಪು.೨೬೨-೨೬೩, ೨೦೦೫

೨೧೧. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ. ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೪

೨೧೧. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಭೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೨೬೩

೨೧೨. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೮೪-೮೫

೨೧೩. ಅದೇ, ಪು.೮೭

೨೧೪. ಅದೇ, ಪು.೮೮

೨೧೫. ಅದೇ, ಪು.೮೫-೮೬

೨೧೬. ಅದೇ, ಪು.೮೮

೨೧೭. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಬೋಗಪ್ಪ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಪು.೨೬೨

೨೧೮. ದೀಕ್ಷಿತ ಜಿ.ಎಸ್., ಲೋಕಲ್ ಸೆಲ್ಫ ಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ಇನ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಪು.೮೯-೯೦

೨೧೯. ರೀತ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ(ಸಂ), ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ಪರಿಭಾಷಿಕೋಶ, ಪು.೫೪

ಅಧ್ಯಾಯ ೫

ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ

೫.೧.ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಅವರ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

೫.೨. ಕೆರೆಗಳು, ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ನಿರ್ವಹಣೆ

೫.೩. ದೇವಾಲಯಗಳ ಪಾತ್ರ

೫.೪. ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳು

೫.೫. ದೇವದಾಸಿಯರ ಪಾತ್ರ

೫.೬. ಜಾತಿ ಪಂಗಡಗಳು

೫

ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ

೫.೧. ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು - ಅವರ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಕರ್ತವ್ಯಗಳು

ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು

ಎಲ್ಲ ಶೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲೂ 'ಪತಿ', 'ಪಶು' ಎಂಬ ಅಂಶಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾಗಿ ಇದನ್ನೇ ''ಪಾಶುಪತ ಮತ'' ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. ಪಾಶುಪತಿ, ಕಾಳಮುಖ, ಲಾಕುಲ, ಮಹೇಶ್ವರ ಪಂಥಗಳು ಶೈವಧರ್ಮದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಂಥಗಳಾಗಿವೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಶಾಂತಿಪರ್ವದಲ್ಲೂ ವಾಯು, ಕೂರ್ಮ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೂ ಪಾಶುಪತರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಪಾಶುಪತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಸ್ಥಾಪಕನಾದ ಲುಕುಲೀಶನು ಸು.ಕ್ರಿ.ಶ.೧ನೇ ಶತಮಾನದವನು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಾಮುಖ ಪಂಥದ ಆಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ೧೯೭೦, ಪು.೭೩). ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ಗಂಗರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ಕಾಳಾಮುಖರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದರು. ಕಾಳಮುಖರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವೆಂದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ೩ನೇ ಗೋವಿಂದರಾಜನ ತಾಮ್ರಪಟ ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೭ರ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ.

ಕೇದಾರೇಶ್ವರ, ಮರಳೇಶ್ವರ, ಕುಸುಮೇಶ್ವರ, ಸರ್ವೇಶ್ವರ, ಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಪಂಚಲಿಂಗೇಶ್ವರರಾದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಾಮುಖರೇ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಸನ, ಕಡೂರು, ಚಿತ್ರದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಕೊಲಾರ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲೂ ಅವರ ಕೇಂದ್ರಗಳಿದ್ದವು. ಕರ್ನೂಲು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀಪರ್ವತದಲ್ಲೂ, ಅಬ್ಬಲೂರು, ಹಾನಗಲ್ಲು, ಗದಗ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ, ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಳಮುಖ ಯತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪರ್ಷೆ, ಅಮ್ನಾಯ ಇಲ್ಲಿ ಅವಳಿ ಸಂತತಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪರ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಪರ್ಷೆ, ಸಿಂಹಪರ್ಷೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದವು. ಶಕ್ತಿ ಪರ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಾಮ್ನಾಯ(ಪರ್ವತಾವಳಿ), ಭುಜಂಗಾಮ್ನಾಯ(ಭುಜಂಗಾವಳಿ) ಎಂಬ ಎರಡು ಅಮ್ನಾಯ(ಅವಳಿ)ಗಳಿದ್ದವು. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದನೆಂದು

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩ರ ಶಿಕಾರಿಪುರದ ೯೯ನೆಯ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಳಮುಖರು ಪರ್ವತಾವಳಿಯ ಮೂವರ ಕೋಣೆಯ ಸಂತತಿಯವರು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಕಾಳಮುಖರು ಶೈವರ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಾನಗಳು ಅನ್ನಾದನ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ನೀಡಿದ್ದವು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಪಾಲು ಕಾಳಾಮುಖ ಗುರುಗಳ ಅಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಕಾಳಾಮುಖ ಗುರುಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಪೋಧನರು ಎಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಕಾಳಾಮುಖ ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಶಸ್ತ್ರೀಕರು, ನಿಶಸ್ತ್ರೀಕರು (ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು) ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಯತಿಗಳಿದ್ದರು. ಸಶಸ್ತ್ರೀಕರು ಎಂದರೆ ವಿವಾಹವಾದವರು. ನಿಶಸ್ತ್ರೀಕರು ಎಂದರೆ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ಥಾನವಿತ್ತು. ಕಾಳಾಮುಖ ಶೈವಧರ್ಮವು ಕಾಶ್ಮೀರಶೈವ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ನಿಕಟವರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಇವರು ಅನೇಕ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ೯-೧೩ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳೆನಿಸಿದವು.[೧]

ಸ್ಥಾನಗಳು

ನೆಲೆ, ಸ್ಥಿತಿ, ಎಡೆ, ಜಾಗ, ಪದವಿ, ಹುದ್ದೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೇ ಸ್ಥಾನ ಶಬ್ದದ ಬಳಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಶಾಸನ ಪರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ಥಾನವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪ. ಸ್ಥಾನವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪವಾಗಬಹುದಾದರೂ ದೇವಾಲಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪವಾಗಲು ಹಲವು ಶಾಸನಗಳ ಪಾಠವು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂಲಸ್ಥಾನ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯಕ್ಕಂ, ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಕಲಿದೇವರು, ಮೂಲಸ್ಥಾನಂ ಪಿಂಗಳೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗಂ ಸಯಂಭು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ, ಮುತ್ತೀಶ್ವರ ಮುಡ್ಯೆಯ ಮಹಾದೇವರುಡ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸನ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಾನವು ಒಂದು ಸ್ಥಳ, ನೆಲೆಯಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಮೇಲೆ ಉದಹರಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಶಿಕಾರಿಪುರದ ಒಂದು ಪೂರ್ವೋದಾಹೃತ ಶಾಸನವಂತೂ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ದೇವರ ದೇವಾಲ್ಯಕ್ಕಂ ಎಂದು ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಿದೆ. ಸ್ಥಾನವು ದೇವಾಲಯರಹಿತವೂ ಆಗಿರಬಹುದು. ದೇವರ ನೆಲೆಯಷ್ಟೇ ಸ್ಥಾನ. ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ, ಸತ್ರ, ಶಾಲೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದು ಕಟ್ಟಡವೊಂದು ಅವಶಕ್ಯಕತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದಾಗ ಸ್ಥಾನವೇ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ಅದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿ ಸ್ಥಾನವು ಕೇವಲ ದೇವರ ನೆಲೆ ಎಂಬ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಈಗ ತಲುಪಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಪ್ಪೆಕಲ್ಲ ಸ್ಥಾನ, ತುಂಬಳ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಒಂದು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತವೆ. ಸ್ಥಾನವು ಒಂದು ಸ್ಥಳ,

ಒಂದು ನೆಲೆ ಎರಡನ್ನೂ (ಜನರ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ದೇವರ ವಾಸಸ್ಥಾನ) ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ದೇವರ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದು, ದೇವಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯ ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದಗಳಾಗಿಯೇ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀ ಕೇತೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನ, ಯೆರಡು ದೇವರ ಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖಗಳು ಸ್ಥಾನಗಳೇ ಕ್ರಮೇಣ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಬ್ಬೂರಿನ ಒಂದು ಶಾಸನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ತೀ ಸ್ತಾನಮಾನ್ಯಮಂ ಶ್ರೀ ಮೂಲಸ್ತಾನ ಸ್ವಯಂಬು ಕಲಿದೇವರ್ಗ್ಗಂ ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗಂ ದೇವಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸಿ... ಎಂಬ ಶಾಸನ ಪಾಠದಿಂದ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಸ್ವಯಂಭು ಕಲಿದೇವರು ಮತ್ತು ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳು ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನವು ಒಂದು ನೆಲೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಮುಖ್ಯನೆಲೆ ಅಥವಾ ಮೊದಲನೆಲೆ, ಗರ್ಭಗೃಹ ಅಥವಾ ಮೊದ ಸ್ಥಾನ ಹಲವು ಶಾಸನಗಳು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಯೂ ಸ್ಥಾನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿವೆ. ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲೂ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಒಂದೇ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಸ್ಥಾನವು ದೇವಸ್ಥಾನವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಾನಪತಿ

ಸ್ಥಾನವು ಬೆಳೆದು, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ದೇವಾಲಯ, ದೇವರಸ್ಥಾನವಾಗುವ ವೇಳೆಗೆ ಅದರ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿವೆ. ಭಕ್ತರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅಧಿಕಗೊಂಡ ಕಾರಣ ದೇವರಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪೂಜೆಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆಗಳೂ ಆರಂಭವಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಸೇವಾಕಾರ್ಯಗಳು, ಅವುಗಳ ನಿರ್ವಹಣಾ ವಿಧಾನ, ಪೂಜಾ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳು, ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ ಜನರ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ, ಪೂಜಾ ವಿಧಿಯಲ್ಲೇ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಸಂಗೀತ ಸೇವೆ, ನೃತ್ಯ ಸೇವೆ, ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗುವುದನ್ನು ತಡೆಯಲು ಆಗಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ...ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆ ಮುಂತಾದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾದ್ದು ಅವಶ್ಯಕವಾಯ್ತು. ಇದರಿಂದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊತ್ತ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೇ 'ಸ್ಥಾನಪತಿ' ಅಥವಾ 'ಸ್ಥಾನಿಕ'.

ಒಂದು ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡದ್ದ ಗುರುವನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ 'ಸ್ಥಾನಪತಿ' ಅಥವಾ 'ಸ್ಥಾನಿಕ' ಎಂದು ಒಪ್ಪಲು 'ಕೋಗಳಿಯ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳಪ್ಪ ಗಣಧರ ದೇವರ್ ...' ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಾಪತಿಗಳಪ್ಪ.... ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸಪ್ತಾಹತ್ತರಿ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ......' ಮುಂತಾದ

ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶಾಸನ ಪಾಠಗಳು ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ, ಒಂದು ಮಠದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರನ್ನೂ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ, ಸ್ಥಾನಾಪತಿ, ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ್ಯರೆಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಆದರೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳು ಕೆಲವು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಸ್ವಯಂಭು ದೇವರ ಸ್ಥಾನಾದಿಪರಪ್ಪ....', 'ಕೋಬೇಸ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಪ್ಪ.....', ಶ್ರೀ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಾದಾಚಾರ್ಯ್ಯ', 'ಮೆಳುಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಪತಿ....', 'ಕೇದಾರ ಸ್ಥಾನದಾಚಾರ್ಯ್ಯ' ಮುಂತಾದ ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖಗಳು ಸ್ಥಾನಾಧಿಪ, ಸ್ಥಾನಪತಿ, ಸ್ಥಾನದಾಚಾರ್ಯ್ಯ -ಇವರುಗಳು ಒಂದು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಕ್ಕೇನಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬಹುದು. ಹೊಯ್ಸಳ ನರಸಿಂಹನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕಾಳಿಮೆಯ್ಯನು 'ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಗ್ರಹಾರಂ ಶಾನ್ತಿಗ್ರಾಮದ ಕೋರವಂಗಲದ ಜಕ್ಕೆಯನಹಳ್ಳಿಯಲು ಶ್ರೀ ಕಾಳೇಶ್ವರ ದೇವರಂ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಮಾಡಿಯಾದೇವರಂಗ ನಿತ್ಯ ನಿವೇದ್ಯ ಪೂಜೆಗಂ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕಂ ತಪೋಧನರಂನದಾನಕ್ಕವಾಗಿ...ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ದಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಶಿವಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತನನ್ನು ಶಾಸನವು 'ದೇವರ ಸ್ಥಾನಪತಿ' ಎಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಶಿವಶಕ್ತಿಪಂಡಿತರು ಕಾಳಿಮೆಯ್ಯನು ಮಾಡಿಸಿದ ಕಾಳೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ಅಧಿಕಾರವು ಒಂದು ದೇವಾಲಯದ ಮಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇತ್ತು ಎಂದು ಒಪ್ಪಬಹುದು. 'ಸ್ಥಾನಪತಿ ಜಕಯಜೀಯ', ಸ್ಥಾಣ ಒಡೆಯ ಸೋಮರಾಶಿ ಪಂಡಿತ', 'ಸ್ಥಾನಪತಿ ಜ್ಞಾನ ಸಕ್ತಿಪಂಡಿತ', 'ಸ್ಥಾನಾಪತಿ ಶಿವಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತ', ಸ್ಥಾನಪತಿ ತಿರುಮಲೆ ನಂಬಿ ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ', 'ಸ್ಥಾನಾದಾಚಾರ್ಯರು', ಸ್ಥಾನಿಕ ಶಿವಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತ' ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ದಾನಗಳನ್ನು ದೇವಾಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳಿಗಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ಥಾನಪತಿಯು ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದ ನೆಲೆಯ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ಊರು, ಮಠ, ದೇವಸ್ಥಾನ ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಕೋಗಳಿಯ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನೂ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಖಿಸಿದೆ. ಪಂಚಮಠ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಅಪರೂಪವಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಒಂದು ಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೇ ಸ್ಥಾನಪತಿ. ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದರೂ, ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ದೇವಾಲಯ ಸಮುಚ್ಚಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಸ್ಥಾನಿಕರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನೇ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಡಾ.ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು, "ಶೈವಗುರುಗಳು ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು' 'ಸ್ಥಾನಗಳು'. ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಗು ಹೋಗುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವರು ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳು ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಿಕರು" ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ವಿಷ್ಣುದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೂ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದೇ

ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜರ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ತಿರುವರಂಗದಾಸನು ತೊಣ್ಣೂರಿನ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದು. ಆ ಆಲಯದ ಮತ್ತು ಯೋಗಾನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನು. ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು 'ಸ್ಥಾನಪತಿ' ಎಂದೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಕರ್ನಾಟಕ ಲಾಕುಳಶೈವರ ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕಪಟರಾಳಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಸ್ಥಾನಿಕರ ಬಗೆಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಆದರೆ ಸ್ಪಷವಾದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೀಡಿಲ್ಲ. ಹಲವು ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖಗಳ ನಂತರ 'ಗೊರವವಾಡ, ದೇಗುಲದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಠ, ವೈರಾಗ್ಯಸ್ಥಾನ, ಕಾಳಾಮುಖಸ್ಥಾನ ಕರ್ತೃರ ಮಠ, ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರ್ಯಾಯ ನಾಮಗಳಾಗಿ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ' ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇಗುಲದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದರೆ ಮಠವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದ; ಅದು ದೇವಾಲಯದ ತಳಪಾಯ ಅಥವಾ ತಳಭಾಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಭಾಗವೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನ. ಅಧಿಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ವಾಸದ ನೆಲೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ಜೊತೆಗೆ ಬೆಳೆದ ವಾಸಸ್ಥಳ(ದೇವಾಲಯದ ತಪೋಧನರು, ಸ್ಥಾನಿಕ, ಪೂಜಾರಿ, ಸೇವಕವರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಜನರ ವಸತಿ) ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಘಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ನೆಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಎಂದೇ ಒಪ್ಪಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಲೇಖಕರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ದೇವಾಲಯದ ತಳಭಾಗ ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯದ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯ ವಸತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ದೇಗುಲದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವೆಂದರೆ ಮಠ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯರು 'ಸ್ಥಾನಿಕರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲಾಕುಳಶೈವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು' ಎಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆದಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರಾಗಿ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರಾಗಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಶೈವಗುರುಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೂ ಲಾಕುಳ ಶೈವರೇ ಸ್ಥಾನಿಕರಾಗಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಒಪ್ಪುವಂತಿಲ್ಲ.

ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಹಲವು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ದೇವಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠ, ಸತ್ರ, ಶಾಲೆಗಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೂ ಅದೇ ಸ್ಥಾನಪತಿಗೆ ಸೇರಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ಸ್ಥಾನಿಕರನ್ನು ಕುರಿತು ಡಾ.ಪಿ.ಗುರುರಾಜ ಭಟ್ಟರು ನಮ್ಮ 'ತುಳುನಾಡು' ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕರ ಚರಿತ್ರೆ' ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕರ ಬಗೆಗೆ ಗಮನಾರ್ಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು

ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕರು ಎಂಬ ಒಂದು ಪಂಗಡವೇ ಇದೆ. ಹಳೆಯ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುವ ಸಾತಾನಿಗಳಿಗೂ, ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡದ ಸ್ಥಾನಿಕರಿಗೂ ಅನೇಕ ಸಾಮ್ಯಗಳಿವೆ. ಸಾತಾನಿ ಎಂಬ ಮಾತು ಮೂಲ ತಮಿಳಿನಿಂದ ಬಂದದ್ದು. ಸಾತ್ತಾದವನ್ - ಜನಿವಾರ ಹಾಕದಿದ್ದವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾತಾನಿ, ಈತ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲ; ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಂತಹವರು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಕರಾಗಿರದೆ ಕೇವಲ ಪರಿಚಾರಕ, ಸಹಾಯಕರಾಗಿಯೇ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದೇವಾಲಯಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಾಗಿಯೋ, ಅರ್ಚಕರಾಗಿಯೋ ಇರುವ ಸ್ಥಾನಿಕರ ಆಚರಣೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರದೇ ಆದರೂ, ಅವರನ್ನು ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ; ಅವರಿಗೆ ಸಹಪಂಕ್ತಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲ.

ಡಾ.ಪಿ.ಗುರುರಾಜಭಟ್ಟರು ಅವಲೋಕಿಸಿರುವಂತೆ 'ಸ್ಥಾನಿಕ' ಎಂಬ ಪದವು ಅಧಿಕಾರ ಸೂಚಕವಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಜಾತಿಸೂಚಕವಲ್ಲ. ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ 'ಸ್ಥಾನಿಕ' ಎಂಬುವವನು ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ. ಕಾಲಕಳೆದಂತೆ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಿರ ಆಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು 'ಸ್ಥಾನಿಕ' ಎಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಾನಿಕ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರವು ಜೈನ, ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ, ಕಾಳಾಮುಖ ಹಾಗೂ ಶೈವರಲ್ಲಿ ಗೌರವದ ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿತ್ತು. ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಿಕ ಮತ್ತು ಅರ್ಚಕ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಹಲವು ಶಾಸನಗಳು ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಪತಿಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿ, ಹರ, ಕಮಳಾಸನ, ವೀತರಾಗ, ಬೌದ್ಧಾಲಯ -ಹೀಗೆ ಪಂಚಮಠಗಳಿದ್ದುವು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನದ ಹಿರಿಯ ಮಠದಾಚಾರ್ಯನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಜಿನ, ಬುದ್ಧ -ಈ ಐದೂ ದೇವರುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಠಗಳೇ ಪಂಚಮಠಗಳು; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಠಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮಠ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ಊರಿಗೊಬ್ಬ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೊಬ್ಬ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ಹಾಗೂ ಮಠಕ್ಕೊಬ್ಬ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮಠಗಳಿಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು. ಪಂಚಮಠಗಳವರು ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಹಿರಿಯನಾದವನನ್ನು ಸ್ಥಾನಪತಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುವು; ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನಿಕರೂ ಸಹ; ಕೋಗಳಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಮುಳುಗುಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಠಗಳು ಇದ್ದುವು.

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಿಗೆಱೆಯ ನಗರ ಮಹಾಜನರ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಂಗಳ ಸೆಟ್ಟಿಪ್ರಮುಖ ತಳ ಸಮಸ್ತಮುಂ | ಮೂನೂರರ ಪ್ರಭು ಗಾವುಣ್ಡು'ಗಳಿರಲು ಅವರ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ

ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭು ದಕ್ಷಿಣ ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ ದೇವಭೋಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ 'ಸ್ಥಾನಾಚಾಯ'ರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಪಂಚಮಠ ಸ್ಥಾನಗಳ ಸೆಟ್ಟಿ ಪ್ರಮುಖರು' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಕೋಡಿಯ ಮಠಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ಯರಾಗಿದ್ದ ಗೌತಮಾರ್ಯರಿಗೆ ಬಾವಣ ಮತ್ತು ರಾವಣರೆಂಬ ಸೋದರರು ತಾವು ಮಾಡಿಸಿದ್ದ ಕುಸುವೇಶ್ವರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು 'ಪ್ರಮುಖಮಶೇಷ ನಗರಜನ ಪಂಚಮಠ ಸ್ಥಾನ'ಗಳನ್ನು ಕರೆದು ನೀಡಲು, ಗೌತಮಾರ್ಯರು' ಅಶೇಷನಗರ ಜನಗಳ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನದ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅಶೇಷ ನಗರ ಜನಗಳ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪಂಚಮಠಸ್ಥಾನಗಳೆಂದರೆ ವಾಡಿಕೆಯ ಮಠಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬೆಳೆದಂತೆ ಅದರ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಂತೂ ಇತ್ತು. ಅಂತಹ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಸ್ಥಾನಪತಿ.

ಸ್ಥಾನಪತಿ : ನೈಷ್ಠಿಕತೆ

ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ. ೧. ಸಸ್ತ್ರೀಕ, ೨. ನಿಸ್ತ್ರೀಕ. ಗೃಹಸ್ಥ ಸ್ಥಾನಪತಿಯು ಸಸ್ತ್ರೀಕ, ನೈಷ್ಠಿಕನಾದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯು ನಿಸ್ತ್ರೀಕ. ೧೦-೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಅಧಿಕವಾಗಿತ್ತು. ನೈಷ್ಟಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಪಾಲು ಶಿವಸ್ಥಾನಗಳೇ ಆಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಪೋಧನರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ತುಂಬಿಗರೆಯ ಶಾಸನವೊಂದು ಮಠದ ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳೇ ಮಠಗಳು' ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. 'ಶೈವ ಗುರುಗಳು ಅಖಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಾನವೇ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನ' ಎಂದು ಡಾ.ಎಂ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನರು ಇದ್ದ ಸ್ಥಾನ'ಗಳು ಎಂದು ಸೇರಿಸಿದರೆ 'ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನ'ದ ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶೈವ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿ ತಪೋಧನರಾದವರು. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲದು; ಆದರೆ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದಾತ ಮುಂದಿನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಮಠಗಳನ್ನು ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುವಂತಿಲ್ಲ.

ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯರ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಪಾಲನೆ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿತ್ತು. ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಪಾಲನೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದರೆ ಅವರನ್ನು ಆ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳಹಿಸಲಾಗಿತ್ತಿತ್ತು. ನೈಷ್ಠಿಕರಲ್ಲದ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳುವುದೂ ಒಂದು ಅಪರಾಧ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿತ್ತು. 'ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಲ್ಲದಾಹ್ಸ, ಮಠಪತಿಯ ಮಾತನಾಳಿಸಿದರಸರುಂ ನಾಡು ಮೂರು

ಕೊತ್ತಜಿಯುಮಯ್ದುಂಪಾತಕಂಗಳ ಫಲಮನೆಯ್ದುವರ್ ' ಎಂದು ಬರಗೂರಿನ ಒಂದು ಶಾಸನ ಎಚ್ಚರಿಸಿದೆ. ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೇ ವೈರಾಗ್ಯ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದೂ ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.ಸು.೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಶಾಸನವು ವೈರಾಗ್ಯ ಸ್ಥಾನದ ಬಗೆಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಾ, 'ಭಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿ...ರಾಗ್ಯ ಸ್ಥಾನಂ | ವೈರಾಗ್ಯ...ಟ್ಟಾರಂ ನಕರಮುಂ ಸ್ಥಾನದ ತಪಸಿಯರ್ಕ್ಕಳುಂ ಗಾಮುಣ್ಣುಗಳುಂ... ರನಾಳ್ವ ಅರಸರುಂ ಪುರದಿಂದ ಪೊಮಡಿಸಿ ಮತ್ತಮಾಗಣ ದೊಳ್ವೈರಾಗಿಗಳಾಗಿ ಗುಣವನ್ತರನಿಡುವುದು ಇಡದಾಗಳ್ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕದ ಫಲಂ' ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿ, 'ಇ ಶಾಸನದುಳ್ಬರೆದ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ಪಾಲಿಪೊರನನ್ತ ಶಿವರುಂಲಕಳೀಶ್ವರರುಂ ಕಮಲಪ್ರಭೆ ಗೊರವರುಂ ಅವರ ವರಶಿಷ್ಯರಾದೋರುಂ ಪಾಲಿಪ್ಪೊ...' ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.(೪೩) ಇದರಿಂದ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನ ತಮ್ಮ ವೈರಾಗ್ಯ ಸ್ಥಾನಗಳು ಅಭಿನ್ನ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲದೆ ಇವುಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಿಕರಾಗಿ ಲಕುಳೀಶ್ವರರು, ಗೊರವರು ಇರುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಮೋರಿಗೇರಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು 'ಶ್ರೀಮಲ್ಲಕುಳೀಶ ಮುಖಕಮಳ ವಿನಿರ್ಗ್ಗತ.... ಕೋಗಳಿಯಯ್ನೂ ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಪ್ಪ... ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ'ರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾ' ಇನ್ತೀ ಪರಿಗ್ರಹವೆಲ್ಲಂ ದೇವರ್ಗ್ಗ ತಪೋಧನರ್ಗ್ಗ ಬೆಸಕೆಯ್ದುಣ್ಬರಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಂ ತಪೋಧನರ್ದ್ದಣ್ಣಿಸಿ ನಡೆಯಿಸುವರ್ ಇದು ನೈಷ್ಠಿಕಸ್ಥಾನಮಿಲ್ಲಿ ನೈಷ್ಠಿಕರಲ್ಲದ ತಪೋಧನಮಿರಲಾಗದು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ್ಯದಿಂದ ಕೆಟ್ಟು ನಡೆವ ತಪೋಧನರಂ ನಾಡನಾಳ್ವರಸುಂ ಮಂನೆಯನು ಮೋರಿಂಗೆರೆಇಯ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರೂರೊಡೆಯರು ವಿದ್ರ್ದು ಪೂರಮಡಿಸಿಯುವರ ಸಂತತಿಯ ನೈಷ್ಠಿಕರ ನಿರಿಸುವರಿದನುಪೇಕ್ಷಗೆಯ್ದವರ್ಗ್ಗೀ ಧರ್ಮ್ಮಮನಳಿದ ದೋಷವಕ್ಕು | ಆಚಾರಗೆಟ್ಟುಪೋಗದೆ ಮೊಣ್ಡಿಯತನಂಗೆಯ್ದು ನಡೆವಂ ಶ್ವಾನಗಾರ್ದಭ ಚಣ್ಡಾಳನಾತಂ ಸತ್ತಡೆ ಪನ್ದಿಸತ್ತುದು ನಾಯ್ಸತ್ತುದು....' ಎಂದು ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಯರ ಪಾಲನೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕಟುವಾಗಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದೆ.(೪೪) ದುಷ್ಟರನ್ನು ದಂಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ತಪೋಧನರಿಗತ್ತು; ನೈಷ್ಠಿಕರಲ್ಲದ ತಪೋಧನರನ್ನು ದುಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ನಾಡನ್ನಾಳುವ ಅರಸ, ಮನ್ನೆಯ ಮತ್ತು ಊರ ಒಡೆಯರುಗಳಿಗಿತ್ತು. ಮೈಲಾರ(೪೫), ಹಲಗಂಡಿ, ಕುಡತಿಣಿ, ಮುತ್ತಗಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳೂ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯೂ ಮೇಲಿನಂತೆಯೇ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿದ್ದುದನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಪತಿಯು 'ಕಾಂತಾಪರನಾದರೆ' ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಮೀರಿದರೆ, ಅವನನ್ನು ತೆಗೆದು, ಅವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವುಳ್ಳ ತಪೋಧನರನ್ನು ನೇಮಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವು ಮಹಾಜನರಿಗಿತ್ತು.

ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೊತೆಗೆ ಮಠಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ನೈಷ್ಠಿಕ ತಪೋಧನರೇ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾಗಿ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೊತೆಗೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಮಠಗಳು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಮಠಮಿದು ನೈಷ್ಠಿಕಮಠಮೀ ಮಠದೊಡೆಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮಿಲ್ಲದೊಡಂದೀ ಮಠದೀಂ ಪೊರಮಡಿಸುವುದೀಮಠ ಅರಸಿಕೆರೆಯ ನೊಣಂಬೇಶ್ವರದ ಮಠದ ಸನ್ತತಿಯ ಮಠ' ಎಂದು

ಮಾಯಿತಮ್ಮನ ಮುಚ್ಚಡಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಠಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯೇ, ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮಠದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮಠಗಳು ಒಂದಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಬರಗೂರಿನ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ದೇವಾಲಯಗಳ ಜೊತೆಗಿದ್ದ ಮಠಗಳು ಓದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಮ ಸ್ಥಾನಗಳೂ, ಶಿಕ್ಷಣ ಸ್ಥಾನಗಳೂ ಆಗಿದ್ದುವು. ಇಸಾಮುದ್ರದ ಒಂದು ಶಾಸನವು. ಬೋಗೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ಖಣ್ಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧರಣಕ್ಕಂ ಮಠದಲೋದುವ ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿ ತಪೋಧನರ್ಗ್ಗ ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿ ಮಾಣಿಯರ್ಗ್ಗ ಭೂಮಿದಾನ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಬಾಗಳಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಮಠವೊಂದಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿಗಳಿದ್ದರು. ಮುತ್ತಗಿಯ ದೇಗುಲದ ಮಠದ (ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ನವಕರ್ಮ್ಮ ತಪೋಧನರ ಚ್ಛಾತ್ರರಶನಾಚ್ಛಾದನಕ್ಕಂ ದೇವರಂಗಭೋಗ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ' ದಾನ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೊತೆಗೆ ಮಠ, ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ, ಸತ್ರಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿದಾಗ ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು. ಮಠದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು 'ಮಠಪತಿ' ಮಾತ್ರ ಆಗುತ್ತಿದ್ದನು.

ಸ್ಥಾನಪತಿಯು ದೇವರಿಗೆ, ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ, ಮಠಕ್ಕೆ ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ ದಾನಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ದಾನಿಗಳಿಂದ ಪಡೆದ ದಾನವನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುವ ಆರ್ಥಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯೂ ಅವನಿಗೇ ಸೇರಿತ್ತು. ತುರ್ತುಸಂದರ್ಭಗಳ ವಿನಹ ಮತ್ತಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ಸ್ಥಾನಪತಿಯು ದೇವಾಲಯದ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಅಥವಾ ಒತ್ತೆಯಿಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ.

ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸ್ಥಾನಪತಿಯದೇ ಪ್ರಥಮಾಧಿಕಾರವಾಗಿತ್ತು. ಆತನು ಶೈವ ಅಥವಾ ವೈಷ್ಣವ ಗುರುವೂ ಆಗಿ, ತಪೋಧನನೂ ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಗುರು ಅಥವಾ ಆಚಾರ್ಯ ಸ್ಥಾನವೂ ಜೊತೆಗೂಡಿ, ದೇವಸ್ಥಾನವೇ ಅವನ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಬದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತವರ್ಗದ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ವಿನಹ ಮತ್ತಾರೂ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾಡನ್ನಾಳುವ ಅರಸು, ಮನ್ನೆಯ, ಊರೊಡೆಯ, ವರ್ತಕವರ್ಗ... ಇತ್ಯಾದಿ ಊರ ಪ್ರಮುಖರು, ಮಹಾಜನರು ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು; ಆದರೂ ದೇವಾಲಯದ ಆಡಳಿತದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರಮಾಧಿಕಾರವು ಸ್ಥಾನಪತಿಯದೇ ಆಗಿತ್ತು.

ಪೂಜಾರಿ ಅಥವಾ ಅರ್ಚಕ, ಪಾತ್ರಗಳು, ಪಾದಮೂಲ ಪರಿವಾರದವರು, ವಾಂಶಿಕರು, ಪರೆಕಾರರು, ಸೂಳೆಯರು, ಸೂಳೆವಳ, ಮಾಲೆಕಾರ, ತಳಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೇವಾವರ್ಗದವರು ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ಅಧೀನರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪೂಜಾರಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಚಕ

ಪೂಜಾರಿಯು ಜ್ಞಾನಪತಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನನಾದವನು. ಇವನು ತಪೋಧನನಾಗಿರಬೇಕೆಂದಾಗಲೀ, ನೈಷ್ಠಿಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂದಾಗಲೀ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ ಆಗಮೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ದೇವರ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದಷ್ಟೇ ಪೂಜಾರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯ. ಬೇರಾವ ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಅವನು ಜವಾಬ್ದಾರನಾಗಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿ ಅಥವಾ ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಭಾವನೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಪುಜಾರಿ; ಅರ್ಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅರ್ಚಕ. ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಚನೆಗಳು ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದರು ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಬೇರೆಯಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂಜಾರಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಚಕ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪೂಜಾರಿಯು 'ಸ್ಥಾನಿಕನಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಿಕರು ಪೂಜಾರಿಯಲ್ಲ; ಸ್ಥಾನಿಕನ ಸ್ಥಾನ ತೆರವಾದಾಗ ಪೂಜಾರಿಯು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಆಸ್ಥಾನದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತಲವಾಗಿಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಿಕರು ಪರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಬಳಿಕ ಪೂಜಾರಿ ನಾಗಯ್ಯನಿಗೆ ಆ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಶಾಸನವು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ಥಾನಿಕ ಮತ್ತು ಪೂಜಾರಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.

ಪೂಜಾರಿಗಳಿಗೆಂದು ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಕನೇ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ; ನಂತರ ಅವನು ಅವುಗಳ ಒಡೆತನವನ್ನು ಪೂಜಾರಿಗೆ ಬದಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಮಗಳಗೇರಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನವು 'ಪಳಇಕಾಳಗ್ಗ್ ಪಾತ್ರಕ್ಕಂ ಸಂತತಂ ಪತ್ರ... ಪೂಜೆಗಟ್ಟುವ ಪೂಜಾರಿಗವಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ಚಂದ್ರಭೂಷಣಪಂಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ 'ದಾನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು - ಇದರಿಂದ ಪೂಜಾರಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ, ಪೂಜಾರಿಯ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. 'ಪೂಜಾರಿಗಳ ಗ್ರಾಸನ', 'ಪೂಜಾರಿಗಳ ಆಶನಾಚ್ಛಾವನ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಹಲವಾರು ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.[೨]

೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಜೈನರ ಪ್ರಭಾವ ಇಳಿಮುಖವಾಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಶೈವರ ಪ್ರಭಾವ ಬೆಳೆಯಿತು. ಪ್ರಭುವರ್ಗದವರಿಂದ ಸಮಾಜ ಗೌರವದಿಂದ ಇವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡರು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರು ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಶಾಸನಗಳು ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿವೆ.

ಇವರು ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯ, ಮಠಗಳ ಆಡಳಿತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಯಮನಿಯಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನದಾರಣ ಮೌನಾನುಷ್ಠಾನ, ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿಶೀಲ

ಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು 'ಲಾಕುಳಾಗಮ ಸಮಯ ಸಮುದ್ಧರಣ'ರೆಂದು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು 'ಕಾಳಾಮುಖ ಸಮಯ ಸಮುದ್ಧರಣರೆಂದೂ' ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದರು.

ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಾಲಯ ಪೂಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ, ಪರ್ವ, ಪವಿತ್ರಗಳೊಂದಿಗೆ, ಅಲ್ಲಿ ಓದುವ ತಪೋಧನರ ವಸತಿ (ಆಶನಾಚ್ಛಾದನ) ಊಟೋಪಚಾರಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅರಸರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಹೇರಳವಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ.[೩]

ಇವರು ಜನರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಬಾಳಿದರು. ಊರಿನ ಸತ್ರಕ್ಕೋ ಕೆರೆಗೋ ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವುದಾದರೂ ಸಾಮಾಜಿಕವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗೋ ಯಾರಾದರೂ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಾಗ ಅದು ಆ ಊರಿನ ಶೈವ ಗುರುಗಳ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು ಎಂಬ ವಿವರ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಜಗುರುದೇವರನ್ನು ಕದಂಬಾನ್ವಯ ಸಮುದ್ಧರಣ ಎಂದು ಹೊಗಳಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಬಹುದು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶೈವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬನವಾಸಿಯ ದಂಡನಾಯಕ ಪದ್ಮರಸನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪ್ರಕಾರ ದಕ್ಷಿಣ ಕೇದಾರದೇವರ ಪಾದರಾಧಕರಾದ ವಾಮಶಕ್ತಿದೇವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿದಾಗ ತೋಣವತ್ತಿಯ ಮನೆಜೆನಾದ ಬಾಬೆಯ ನಾಯಕನು ಕಾದಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದ ವಿಷಯ ಹೇಳಿದೆ. ವಾಮಶಕ್ತಿ ದೇವರನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದು ಏಕೆ ಎನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಆ ಶೈವ ಗುರುಗಳು ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದ ಸೂಚನೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿವೆ.[೪]

ಇಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಅನೇಕರು 'ರಾಜಪೂಜಿತ'ರಾಗಿದ್ದರು. ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ರಾಯನಿಗೆ ಇಂದ್ರಶಿವದೇವಾಚಾರ್ಯರ 'ರಾಜಗುರು'ಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಮಾಹೇಂದ್ರಾಧಿರಾಜ ಎಂಬಾತ ತಾನು ಪರಮಮಾಹೇಶ್ವರ ನಾದುದರಿಂದ ತನ್ನ ಅರಮನೆಯನ್ನೇ ಮಹಾದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಹೇಂದ್ರೇಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಅವಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯ ಬಂದಿದೆ. ರಾಜನು ದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಇವರು ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. 'ತಪೋರಾಜ್ಯಂಗೈಯುತ್ತಿದ್ದರು'.[೫]

ಲಾಕುಂಶ-ಪಾಶುಪತರು ವೈದಿಕರಾಗಿದ್ದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದಲೂ ಪೂಜಿತರಾಗಿದ್ದರು. ಮುಳುಗುಂದದ ಶೋಭನೇಶ್ವರದ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಭಾವಶಿವದೇವರು ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳೂ, ಉದಾರಿಗಳೂ, ಅನಾಥರನ್ನು ವಿಪ್ರರನ್ನು, ವಿದ್ವಾಂಸರನ್ನು ಸಕಲ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾನುಭಾವರು ಇವರು ದಶಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನಿಗಳು ಚಕ್ರ (ಧರ್ಮಾವೃತ-೧೧, ೧೯) ಪ್ರಕಾರ ಧೃತಿ, ಕ್ಷಮಾ, ಹಲು, ಅಸ್ತೇಯ,

ಣೇಚ ಧರ್ಮ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ) (ದಳದಶಪ್ರತ್ಯಯಿಶ್ನಿಯಿ=ಜ್ಞಾನಿ ಜ್ಞಾನ, ಬೈರಾಗ್ಯ, ಐಶರ್ಮಿ, ತಪಸ್ಸು, ಸತ್ಯ, ಕ್ಷಮಾ, ಧೃತಿ, ಸೃಷ್ಟಿತ್ವ, ಆತ್ಮಸಂಭೋದ ಅಧಿಷ್ಠಾತತ್ತ್ವಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನ ೧೦ ಅವ್ಯಯಿಗಳು) ವರ್ತಿ ಮಂಡಳಿಕ ಸಾಮಂತಾದ್ಯರಿಂದ ಪೂಜಿತರು. ಇವರು ಶೋಭನೇಶ್ವರ, ಗುಣದಬ್ಬೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮೂಗುಂಡಿಯ ಲೋಕಬ್ಬೇಶ್ವರುಗಳ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಒಬ್ಬ ಪುಟ್ಟ ಬಾಲಕನನ್ನು ಸಾಕಿ, ಸಲುಹಿ, ದೊಡ್ಡವನಾದ ನಂತರ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿದರು. ಅವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಿಗೇ ಮುಖ್ಯನಾದ ನಾಗಸ್ವಾಮಿ. ಈತ ಮಹಾಧರ್ಮಿಷ್ಠ ಅನೇಕ ಧರ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಿರಲು ಭಾವಶಿವರಿಗೆ ಮುಕ್ತ ಕಾಲ ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದು ತಿಳಿದಾಗ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ತಮಗೆ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನಯವಾಗಿ ಗಂಗಾಸ್ನಾನ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಿಂಡೆ ಪ್ರಧಾನ, ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲು ನಾಗಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಭಾವಶಿವರ ಸಮಾಧಿಯ ನಂತರ ನಾಗಸ್ವಾಮಿಯು ಗುರುಗಳ ಇಚ್ಛಾಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಹೊರಟು 'ಧರ್ಮೇಕಂ ಪರಂ ಸಖಾ' ಎಂದು ತಿಳಿದು, ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗ ತನ್ನ ಸಂತತಿಗಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲವನ್ನು ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶಾಸನದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು 'ಸ್ಥಾನ'ಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಾನಗಳಿದ್ದು ಆ ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ಅಧಿಕಾರ ಉಳಿದ ಸ್ಥಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಇದರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಪ್ಪಟೂರಿನ ಕೋಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಪತಿಯ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂಭತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧ರ ಶಾಸನವು ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿಯ ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶ್ರೀ ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲದೇವನನ್ನು ಹರಸಿದಾಗ ಅವನು ಕೊಟ್ಟಿಗನೂರನ್ನು ಹೂವಿನ ಹಡಗಿಲೆಯ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ದಾನಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದ ವೈದಿಕರು ಆ ಊರಿನ ಆದಾಯವನ್ನು ಲಕುಳೀಶ್ವರ ಪಂಡಿತರ ಮಠದ ತಪೋಧನರಿಗೆ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಊಟ, ವಸ್ತ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿದರು. ಇದು ಲಾಕುಳಶೈವರಿಗೂ ವೈದಿಕರಿಗೂ ಇದ್ದ ಪರಸ್ಪರ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೬]

ಸ್ಥಾನಪತಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಿಕ ಎಂದರೆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ. ತಮಿಳುನಾಡಿನ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬೀಗದ ಕೈಗಳನ್ನು ತನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಭರಣಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಸ್ಥಾನಿಕಾಕ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಕ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ, ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಠದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತ, ಅದರ ಆಡಳಿತದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿ, ತಪಸ್ವಿಯಾಗಿ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶೈವ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾನಿಕ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿದ್ದರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು ಸ್ಥಾನಿಕನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ಸ್ಥಾನಿಕರು ಗ್ರಾಮ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಊರಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಮುಖ ಕಾರ್ಯವಾದರೂ ಅವರ ಸಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನ್ಯರಿಂದ ಚ್ಯುತಿ ಒದಗಿದಾಗ ಆ ದೇಶದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ನಷ್ಟವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಕುರುಗೋಡಿನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪುಟ್ಟೆಗಳ್ಳ ಎಂಬಾತನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾಗ, ಸ್ಥಾನಪತಿ - ರುದ್ರ ರಾಶಿಭಟ್ಟಾರರು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕಂಡು ೬೨ ಮುತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸರ್ವವಾಧಾ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೯೪೧೬ರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ದಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ ನಂತರ ಈ ಮಾತುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. "ಇಂತೀ ಪರಿಗ್ರಹವೆಲ್ಲಂ ದೇವರ್ಗ ತಮೋಧನರ್ಗ ಬೆಸಕೆಯ್ದುಣ್ಬರ್ ಅಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟರಂ ತಪೋಧನರ್ ದಂಡಿಸಿ ನಡೆಮಿಸುವರ್ " ಎಂದು ಹೇಳೀದ್ದು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸಮಸ್ತ ಪರಿಚಾರಕ ವರ್ಗವು ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯಂತೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇವರ ಸ್ಥಾನವನ್ನು 'ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನ'ವೆಂದೂ, ಇವರಿಗೆ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ'ಗಳೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.[೭] ಇವರಲ್ಲಿ ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ಸನಿಗಳಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಯಿಸುತ್ತ ಕಾಲ ಕಳೆಯವಂಥ ಸ್ಥಾತನಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಕಟುವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೩ರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೮]

ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು "ತೆರಿಗೆಗಳೆನ್ನುತ್ತುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಸ್ಥಾನಪತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ನಂತರ ಬಿ.ಎ.ಸಾಲೆತೊರೆಯವರ ಪ್ರಕಾರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಭೂಮಿಗಳ ಆದಾಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿಗೂ 'ಸ್ಥಾನಾಪತಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಇದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥವಾಗಿವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಾಳಾಮುಖ ಗುರುಗಳು ಸ್ಥಾನಾಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಸ್ಥಾನಮತ್ತು ಪತಿ ಎಂಬ ಪದವೇ ಪವಿತ್ರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು; ಅವು ದೇವಾಲಯ ಅಥವಾ ಮಠದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲದ ಲೌಖಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸ್ಥಾನ ಪತಿಗಳಲ್ಲ. ಲಾಕುಳ ಶೈವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಪೂಜೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ಪೂಜಾರಿ ಮುಂತಾದವರಿಗಿಂತ ಇವರು ಭಿನ್ನ, ಮತ್ತು ಕೆಲವಡೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಲ್ಲದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸ್ಥಾನಿಕರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊಯ್ಸಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕರಿಗೆ ರಾಜನೇ ನೇರವಾಗಿ ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ, ದೇಶದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಲು ಮತ್ತು ತನ್ನ ಒಳತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದ್ದನು. ಹೀಗಾಗಿ ಸ್ಥಾನಿಕರ ಪದವಿ ಬಹು ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯದೆಂದು ಇದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದ

ಶಾಸನಗಳಿಂದ ರಾಜನೇ ನೇರವಾಗಿ ಸ್ಥಾನಿಕರನ್ನು ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂಬುದು ಸಾಲೆತೊರೆಯವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.[೮೮] ಆದರೆ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣರು ಇದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಶಾಸನಗಳಿಂದ ನಾವು ರಾಜನೇ ನೇರವಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನೇಮಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸ್ಥಾನಿಕರ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು (ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸ್ಥಾನಿಕರ),

೧. ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪರವಾಗಿ ಧನರೂಪದ, ಭೂಮಿರೂಪದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು.

೩. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

೪. ಉತ್ಸವಗಳಿಗೆ ಹಣ ಬೇಕಾದಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾರುವುದು.

೫. ಹೊಲದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ದೇವಸ್ತಾನದ ಹಣವನ್ನು ಬಡ್ಡಿಗೆ ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು.

೬. ಸಾಲ ತೀರಿಸಿದಾಗ ಅಡವಿಟ್ಟಿದ್ದ ಹೊಲವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

೭. ದೇವಸ್ತಾನದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ಗೇಣಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದು.

೮. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ

೯. ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಅಪರಾಧಗಳ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು.

ಎಂದು ಡಾ.ಎನ್. ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯನವರು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸ್ಥಾನಿಕ ಅಧಿಕರಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದವು. ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ಸ್ತಾನಾಚಾರ್ಯರು ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.[೯] ಇದರ ವಿವರವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸಿರಿವಾರ ಎಂಬ ಊರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ‘ರೇವಬ್ಬೆ ಗೊರವಿ’ ಎಂಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೋರ್ವಳಿದ್ದಳೆಂದು, ೧೦೦೪ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಳಾಮುಖರಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂನ್ಯಾಸಿಯರಿದ್ದರೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ‘ತಪೋನಿಯಮ ಜಪಸಮಾಧಿ ಶೀಲಸಂಪನ್ನೆಯರಪ್ಪ ತಪಸ್ವಿ ಗಂಗವ್ವೆಯ ಹೆಸರೂ ಮಠದ ವಿದ್ಯಾದಾನದ ಸಲುವಾಗಿ ಅಕ್ಕಾದೇವಿ ಎಂಬಾಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಯ ವಿಷಯವೂ ಬಂದಿದೆ.[೧೦] ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸೇವಕರಾದಿದ್ದರೆಂಬುದು ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಆಲಂದೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯ ಕಲಿಕೆ ಅವಕಾಶ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಊಟ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿತ್ತು.[೧೧]

ವಸತಿ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರ ಪಾತ್ರ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೯ರಲ್ಲಿ ಸದ್ಯುಜಾತ ಪಂಡಿತದೇವರು ಬಂಕೂರಿನ ಪೇರಶಿರೂರು ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರಾಗಿದ್ದು (ಚಿತ್ತಾಪೂರ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿದೆ) ಇದು ವಸತಿಶಾಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ರೇವಣ್ಣ ದಂಡನಾಯಕರು ಅನೇಕ ಭೂ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ಮಠಗಳಿದ್ದವು. ದಿಗ್ಗಾವಿಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭, ೧೧೬- ಚಿಕ್ಕ ಸಂಜೆಮಠ ಜನಾರ್ಧನದೇವ ಮಂದಿರದ ಹತ್ತಿರವಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೫೩ರ ಶಾಸನವು ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಮಠಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯರಾಗಿದ್ದರು ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡೆ ನೈಷ್ಠಿಕ ಮಠವಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ನಾಗಾಯಿಸಿಕೇಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ - ನಾಗಾಯಿಯ ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡೇ ವೈಷ್ಠಿಕಮಠವಿದೆ. - ೧೯೫೩ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಂಗಳಿಗೆ - (ತಾ. ಚಿತ್ತಾಪೂರ) ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡೇ 'ಇರುವ ಗಣಮಠ' ಈ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಶೈವತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೯ ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಹಂದರಕಿಯ ಕಾಳಾಮುಖಶೈವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ೧೧೧೮ರ ಶಾಸನವು ಆಚಾರ್ಯ ಅಘೋರಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತದೇವನು ಮಠದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಶೈವ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಪಾರಂಗತನಾದ ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗಿದ್ದನು. ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಜ್ಞಾನ ಕಲಿಕೆಗೆ, ಆತ - ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿದನು. ಕನ್ನಡ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಿಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಕಾರ್ಯ ವೈಖರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿದೆ.[೨] ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಶ್ರೀಶೈಲ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಕಾಳಾಮುಖ ಶಕ್ತಿಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ವಿವಿಧ ಅರಸರುಗಳು ಕಾಲದ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು

ಸರ್ವ ನೃತುಜಿ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಸೋಮವಾಜಿಯು ರುದ್ರವಾಡಿಯ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ ನಾಗಿದ್ದ ವೇದಾಂತ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದನು. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೊರೆಯ ಪರಮಾರಾಧ್ಯನಾಗಿದ್ದು, ರುದ್ರವಾಡಿ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಭೂದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು(ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭). ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಗುರು ರುದ್ರಮಿಶ್ರ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೭ ಘನಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದರು. ಅನೇಕ ಕೃತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಕಲ್ಯಾಣ ತಾಲೂಕಿನ ಗೊರಟ ಗ್ರಾಮದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಾಧನ ನೀಡಿದನು.

ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಪರಮಾರಾಧ್ಯನಾದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ ಷಣಂಗಿಯು (ಅಂಕಲಗಿಯ ತಾ. ಜೇವರ್ಗಿ) ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾರಾಧ್ಯನಾಗಿದ್ದು, ಮಿಮಾಂಶೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರ ಯುಗಾದಿಯಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ದಾನ ಆಚಾರಿಸುವಾಗ ರಾಜನಿಂದ ಭೂದಾನವನ್ನು ಪಡೆದನು. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಡದಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯು ಪೊಮಗ - ರಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸೋಮೇಶ್ವರ

ಪಂಡಿತರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ಅದು ಸೂಂಡಿಯ ತನೋಧನರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಹಾರ ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದಳು.[೧೩] ಆಯಾಯ ಆರಸರುಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದ್ದರು.

ವೈಷ್ಣವ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು

ಶೈವ ಮತ್ತು ಜೈನ ಆಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆ ಬೆಳೆದುಬಂದಂತೆ ವೈಷ್ಣವ ಆಚಾರ್ಯರು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಈ ವೈಷ್ಣವ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಗೊತಗಿ ಶಾಸನವು(ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ) ಗೋವನ್ತಿಗೆಯ ಚಾಮುಂಡ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ನನ್ನು,[೧೪] ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ಯುರಂಬರಿಗೆಯ ಕುಳಾಗ್ರಿ ಆಚಾರ್ಯ ಮಲ್ಲಯ್ಯಭಟ್ಟಯ್ಯಂಗಳನ್ನು,[೧೫] ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರ ವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು ವೈಶಿಷ್ಟ ಗೋತ್ರದ ಮಲ್ಲಯ್ಯನು ೪೦೦ ಜನರ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಚಾಮರಾಜ ಮತ್ತು ಕೇಶವದೇವರ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತು ಆಸ್ಥಾನದ ಆಚಾರ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೬]

ಜೈನ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು

ಉಪ್ಪಿನ ಬೆಟಗೇರಿ ಶಾಸನವು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಕನ್ನರದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾದವವಂಶದ ಶಂಕರ ಗಂಡನು ಕುಪಣದಲ್ಲಿ ಜಿನಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಮುನಿಗಳಾದ ನಾಗನಂದಿ ಭಟಾರನ ಕಾಲತೊಳೆದು ಭೂಮಿದಾನ ಮಾಡಿದ ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ನಾಗನಂದಿ ಭಟಾರನ ಶಿಷ್ಯ ವಿನಯನಂದಿ, ಆತನ ಶಿಷ್ಯ ನಾಗನಂದಿ ಪಂಡಿತ ಭಟಾರಕನೆಂದಿರುವುದು. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಗೊಲ್ಲಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ ತಳಗರಸಾತ್ನನು ಇಂದ್ರನಂದಿ ಭಟಾರಕರಿಂದ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನಂದಿ ಭಟಾಕರನು ಸನ್ಯಸನ ವಿಧಾನದಿಂದ ಮುಡಿಪಿದುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನು ಅನೇಕರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಮತ್ತು ಜೈನ ಮತೀಯರ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಶ್ರಮವಹಿಸಿದ್ದು, ಇವರು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನದವರಾಗಿದ್ದರು.[೧೭]

ಶೈವ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು

ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನವೊಂದು ಯಮ, ನಿಯಮ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಜಪ, ಸಮಾಧಿ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಪುರಾಣ, ನಾಟಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಮತ್ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ರಾಜಗುರು ಕಳೇಶ್ವರ ದೇವರಾಚಾರ್ಯರ ಪದತೊಳೆದು ಕುಕನೂರಿನ ಜೇಷ್ಠಾ ದೇವಿಯ ಮತ್ತು ನವರಂಗಾಧೀಶ್ವರ ಮಠ ಮತ್ತು ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಪೂಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ, ತಪೋಧನರ ಆಹಾರ, ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ

ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಕುಕನೂರಿನ ಮಠದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ, ಸಿಂಧರ ರಾಜಧಾನಿ ಯರಂಬರವಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಸಿಂಗೇಶ್ವರ ರಾಜೇಶ್ವರ, ಚೌಡೇಶ್ವರ, ವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮಠದ ಆಚಾರ್ಯಪಟ್ಟವನ್ನು ಪಡೆದು ಈ ಕಳೇಶ್ವರ ಯತಿಯು ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ವಿವಿಧ ಮಠಗಳ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೆ, ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸಿಂಧರಾಜ ಪೆರ್ಮಾಡಿಗೂ ಆತನ ಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಚಾವುಂಡನಿಗೂ ಗುರುವಾಗಿದ್ದನು. ಅಲ್ಲದೇ ಸೂಂಡಿಯ ನಗರೇಶ್ವರ ಕಾಳಾಮುಖಾನ್ವಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಈ ಕಳೇಶ್ವರನು ಶಾಂತಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಮಂತ್ರ-ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣವೆನಿಸಿ ಅನೇಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತವಾಗಿ, ಕಾಳಿಕಾ ಜೇಷ್ಠತೆಯ ಆರಾಧಕನಾಗಿ ಗುರು ಯೋಗೀಶ್ವರನಾಗಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದು ಈತನ ಗುರು ಸೋಮೇಶ್ವರನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಶಾಸನವು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.[೧೮]

> ಕೆರೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸು ಬಾವಿಯಂ ಸವೆಸು ದೇವಾಗಾರಮಂ ಮಾಡಿಸ
> ಜ್ಜೆರೆಯೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿದನಾಥರಂ ಬಿಡಿಸು ಮಿತ್ರರ್ಗಿಂಬುಕೆಯ್ ನಂಬಿದ
> ರ್ಗೆರೆವಟ್ಟಾಗಿರು ಶಿಷ್ಟರಂ ಪೊರೆಯನುತ್ತಿಂತೆಲ್ಲವಂ ಪಿಂದೆ ತಾ
> ಯೆರದಳ್ಪಾಲೆರೆವಂದು ತೊಟ್ಟು ಕಿವಿಯೊಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಯನಾ[೧೯]

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಆಚರಣೆಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಿದು. ಇತರೆ ಕೆಲ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಚರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆರ್ಥಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದು ದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಒಂದಾಗಿತ್ತು. ೧೦೬೭ರ ಶಿಗ್ಗಾವಿ ತಾಲೂಕಿನ ಹೊಟ್ಟೂರ ಶಾಸನವು ಕೇಶಿಗಾವುಂಡನೆಂಬಾತ - ಉದಕ, ಅನ್ನ, ಗೋವು, ಭೂಮಿ, ವಿದ್ಯಾ, ಕನ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ದಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ 'ಉದಕ'ವು ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವೇ ಆಗಿರಬೇಕು.[೨೦]

ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತರಾಗುವರೋ, ಅವರು ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಮಹಾಭಾರತದ ನಂಬಿಕೆ.[೨೧]

ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೆರೆಗಳ ಇತಿಹಾಸ ಕಂದಬರ ಕಾಲದಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನ. ಕ್ರಿ.ಶ.೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಬನವಾಸಿ ನಾಗರಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕೃತ ಶಾಸನವು 'ಸಿವಖಡನಾಗರಿ' ಎಂಬುವಳು ನಾಗಪ್ರತಿಮೆ, ಕೆರೆ ಹಾಗೂ ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೨] ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಮಹಾಭಾರತದ

ಕಾಲ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಗಳಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಅವು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಅಧಿಕೃತ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಗಮನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ವ್ಯವಸಾಯ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳ ಪಾತ್ರ ತುಂಬ ಮಹತ್ತ್ವದ್ದಾಗಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಜನ ನೀರಿನ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೇವಲ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಲಗಳು ದೇವಮಾತ್ರಕೆಗಳು.

ನದಿ ಕೆರೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಲಗಳು - ನದಿ, ಮಾತ್ರಕೆಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು 'ಬೆದ್ದಿಲೆ' 'ಗಳ್ದೆ' ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಕಟ್ಟೆಯಿದ್ದರೆ ಅವು ಗದ್ದೆಗಳು, ಕಟ್ಟೆಯೊಡೆದರೆ ಬೆದ್ದಲು ಭೂಮಿಗಳು. ಎಂಥ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ನಿಶ್ಚಿತ ಜ್ಞಾನವೂ ಪ್ರಾಚೀನರಿಗಿತ್ತು.

ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು ಘೋರವಾದ ಪಾಪ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು. ಹಾಗೆಯೇ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಮತ್ತು ಬಳಕೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವರದೇ ಆದ ನೀತಿ ನಿಯಮಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ಕೆರೆಯನ್ನು ಯಾರೇ ಕಟ್ಟಿಸಲಿ ಅವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದ ಹೊಣೆ ಇಡೀ ಊರಿನದು. ಚಾವುಂಡಯ್ಯನೆಂಬಾತ ಮಾಡಿಸಿದ ಕೆರೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆ ಊರಿನ ಮಹಾರಾಜರು ಪಾಲಿಸುವರು ಎಂಬ ಶಾಸನದ ಮಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಒಂದು ಊರಿನ ಕೆರೆಯ ನೀರನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಊರಿನವರು ಬಳಸಬೇಕಾದರೆ ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡಗಳ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು.[೨೩]

೫.೨. ಕೆರೆಗಳು

ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಕಾಕತೀಯ ಬೇತರಸನು ತನ್ನ ತಂದೆ ಪೊಳಲರಸನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ, ವರಣ ದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿ, ಅದರ ಸೇವೆಗೆ ಕೇಸರಿ ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆ ಎಂಬ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದು ಮಹತ್ತದ್ದಾಗಿದೆ.[೨೪]

ಚೋಳರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು - ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಹ ಕೃಷಿ ನೀರಾವರಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಾನಿಕರು ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯರು ಸೇರಿ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಇವೆ. ಉದಾ : ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೧-೦೨ ರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಬರಗಾಲವಿದ್ದಾಗ, ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ-ಹಣ ಮತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನದ ನಿಧಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ತಿರುವನ್ನು ಮಲ್ಲೈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ನಿಧಿಯಿಂದ ಕೆರೆಯನ್ನು, ನೀರಿನ ರಕ್ಷಣಾ ಗೇಟ್‌ನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೪೨ರಲ್ಲಿ ಕುರುಂದಮಲೆ

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು, ತಿಮ್ಮಣ್ಣ ಎಂಬುವರಿಗೆ, ಸಿದ್ದಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾರುವ ಧರ್ಮಶಾಸನ ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ. ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು, ಸಭಾಗಳು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳಲು ಮಹತ್ತದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು ದಸವಂದ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟುಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.[೨೫]

ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಾಲುವೆಮಡಿಲ್, ಕಾಲುಮಡಿಲ, ಕಾಲುವೆಮಡಲ, ಕಾಲಿವೆಮಡಿಲಿ, ತಣ್ಣಿರ-ಪಂದಲ್ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.[೨೬]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಕೃಷಿಗಾಗಿ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾಲದ ಅರಸರು ಮತ್ತು ರಾಣಿಯರು ಬೃಹತ್ ಕೊಳ ಅಥವಾ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು. ರಾಣಿ ಮಾಯಾಮತಿಯು ಬೃಹತ್ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದು ಅದು ಸಹಸ್ರಲಿಂಗಕ್ಕೂ ನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿದೆ. ಅವಳ ಮಗ ಕರಣನು - 'ಕರ್ಣಸಾಗರ' ಎಂಬ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅತೀ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆರೆಯಂದರೆ, ಸಿದ್ಧರಾಜನ ಸಹಸ್ರಲಿಂಗ - ಸಮುದ್ರ ಇತ್ತೀಚಿನ ಉತ್ಖನನಗಳಿಂದ ೩೦೦ಕ್ಕೂ ಉದ್ದದ ಕಾಲುವೆಯು ಈ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಅದು ಸರಸ್ವತಿ ನದಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಈ ಸರೋವರವು ಪೂರೈಸುವ ಅತೀ ರಭಸದ ನೀರೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲಿನ ಗೇಟ್ ಗಳು ಅವರ ತಾಂತ್ರಿಕತೆಗೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿದೆ.[೨೭]

ತೆಲ್ಲಿಗ ಜಕ್ಕಸೆಟ್ಟಿಯು ಕೈಗೊಂಡ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಬೂಜ್ಜಬ್ಬರಸಿ 'ಭೂಜಭೇಶ್ವರ ತಟಾಕ' ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖ ಹೆಬ್ಬಾಳ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ತಟಾಕಗಳಿಂದ ಬಿಲಗಳನ್ನು ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಈ ಬಿಲಗಳಿಗೆ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು 'ತೂಬು' ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಪೆರ್ವಾಳ ತಟಾಕಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯ ಬಿಲವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ.[೨೮]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಇನ್ನೊಂದು ಬೃಹತ್ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಗೇರಿ ಕೆರೆ

ಇದು ಬಾದಾಮಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಟ್ಟಗೇರಿ ಗ್ರಾಮದ ಬೃಹತ್ ಕೆರೆಯಾಗಿದೆ. ಮೊದಲು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಕೆರೆಯಿತ್ತು ಕೋಟೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ, ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಗಡೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಇಂದಿನ ಕೆರೆಯು ಬರಗಾಲ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ೨ನೆಯದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಬೃಹತ್ ಕೆರೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದನ್ನು ರಿಪೇರಿಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೋಟೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಧ ಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ

ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪಳಯುಳಿಕೆಗಳಿದ್ದು, ಅವು ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರನ್ನು ಹೇಗೆ ಎತ್ತರದ ಕೆರೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಕೆರೆಗೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಶಾಸನವು ಐನೂರ್ವರು ವರ್ತಕರು ಈ ಕೆರೆ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ನೀಡಿದ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ವಿಭಾಗವೊಂದು ನೀರಿನ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತಿತ್ತು. ಅದಕ್ಕೆ ವಾರಿ - ಗೃಹ-ಕರಣ ಎಂಬ ಶಾಖೆಯು ಅಥವಾ ವಿಭಾಗವು ನೀರಾವರಿ ಕಾರ್ಯಗಳ ನಿರ್ವಹಣೆ, ಪರಿಶೀಲನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೂ ಕಂದಾಯದ ಸಿದ್ದಾಯವನ್ನು ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೨೯]

ನೀರಾವರಿ

ದಂಡನಾಯಕ ಸೋವಿಮಯ್ಯನು ಒಂದು ಭಾವಿಯನ್ನು ತೆಗೆಯಿಸಿದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೋಮಿತೀರ್ಥ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಭೂಮಿ, ತೋಟವನ್ನು ನೊಳಂಬೇಶ್ವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಮೋರಿಗೆರೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ೧. ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸೋಮೇಶ್ವರ I ಮಾಂಡಲಿಕನಾದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ-ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಕೋಗಳಿ-೩೦೦, ಬಲ್ಲಕುಂದೆ-೩೦೦ ಕದಂಬಳಿಗೆ-೧೦೦೦ನ್ನು ಬೀಳ್ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಾಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಸಾಮಂತ ಬಮ್ಮದೇವರಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೋಣಕಲಿಯ ಊರೊಡೆಯ ಚಾಮುಂಡಯ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮದೇವರಸರು ಸೇರಿ ಗುಂಡಿಕೆರೆಗೆ ೧೧ ಮತ್ತರು ಭೂದಾನ ನೀಡಿ ಅದನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ತಳಕಲ್ಲ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಮಾಂಡಲಿಕವಾದ ವೀರ ನೊಳಂಬ - ಪಲ್ಲವ - ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ - ಸಿಂಧವಾಡಿ-೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಪೆರ್ಗಡೆ ವೀರರಾಕ್ಷಸನು ರಾಯನ ಆದೇಶದಂತ ಕವತಾಳ-೧೨ರ ನೇರಲ ಬಡುಪಾಳನಲ್ಲಿ ಧರ್ಮೇತದ ಭೂವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಬದನೆಹಾಳು ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅದರಂತೆ-ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಶಾಸನವು ಕನಕನಕೆರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ನೀರಾವರಿಗೆ ಅವರು ನೀಡಿದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಿವಾಪುರ ಶಾಸನವು ಜಕ್ಕಿ ಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆ, ಹೂಲಿಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆ, ಭಗತಿಕೆರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನವು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ II ೯೫೮ - ಸಾಮಂತ ನೊಳಂಬ - ಪಲ್ಲವ - ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ೧೨ರ ಮನ್ನೆಯ ಅಯ್ಯಣಭೀವ ಜೋಗರಸನು ಮಾರಗಾವುಂಡ ಮೂಕಗಾವುಂಡರು ರಾಚಗಾವುಂಡ ಬೋಗಯ್ಯಮಯ್ಯ ಸಹದೇವಯ್ಯ ಇವರ ದಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತರು-೧೨, ಕಿಸುಮತ್ತ-೪, ಮತ್ತ-೧೬ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಹಾದೇವರ ಮುಂದಣ ಕೆರೆಯನ್ನು ಸರ್ವಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ದಂಡಾಧಿಪತಿ ಮುದ್ದರಾಜನು ಸೊಗೆಯ ಬಳಿಯ ನಾಗಸಮುದ್ರ ಕೆರೆಗಾಗಿ ಕೆಲವು ದಾನನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಸೋಗಿ ಶಾಸನ(೧೨೧೦) ಹೇಳಿದೆ.[೩೦] ಅಲಬೂರು ಶಾಸನ - ಹಿರಿಯಕೆರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩೧]

ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ ಶಾಸನ- ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯದೇವನು ನೊಳಂಬವಾಡಿ - ೩೨೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಉಚ್ಚಂಗಿ ಕೋಟೆಯ ಉಚ್ಚಂಗಿದೇವಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿ ವಿವರಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಡಲೂರ ಶಂಕರ ನಾರಾಯಣ ದೇವರ ತೀರ್ಥ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೩೨]

ರಾಗಿಮಾಸಲವಾಡ ಶಾಸನವು ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲನ ದಂಡನಾಯಕರಾದ ಇಂದ್ರರಾಣಿ ಭಟ್ಟಯ್ಯ, ಆತನ ಪೆರ್ಗಡೆ ವುಜ್ಜಿಭಟ್ಟರು ರತ್ನಭೂಷಣ ವಿನಾಯಕನನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಒಂದು ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು, ಒಂದು ಭಾವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ೪ ಪಣಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೩೩] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೮ರ ೩ನೇ ತೈಲಪನ ಶಾಸನವು ಹೆಗ್ಗಡೆ ರುದ್ರದೇವನಿಂದ ಹಾವೇರಿಯ ಹಿರಿಯಕೆರೆ ಆದಾಯ ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವಿದೆ. ಈ ಕೆರೆಯು ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎಂಬುವರಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ.[೩೪]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೪ರ IIIನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದಾವೇರಿ ಶಾಸನವು ಕೆರೆಗೆ ಪುನರ್ ದತ್ತಿಯನ್ನು ದಂಡನಾಯಕ ಕುಮಾರಪದ್ಮನಾಭನ ವಿನಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಕದಂಬ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ನೀಡಿದನು ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ.[೩೫] ಇಲ್ಲಿನ ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಜಲಾಶಯಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ಉಳಿದವುಗಳೆಲ್ಲ ಅವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿವೆ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಭೂಯ ಸೇತುಬಂದಿ ಎಂದು ನೀರಾವರಿಯನ್ನು ಸಹಕಾರ ತತ್ವದ ಮೇಲೆ ನಿರೂಪಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.[೩೬] ಕಟ್ಟೆಯ ಕೆಯ್[೩೭], ಕೆರೆಯಕೆಯ್[೩೮] ಅರಳೀಗೆರೆಯಕೋಡಿ[೩೯], ಸಾಂತಿಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆಯ ಪಾಳಬಂಧನ[೪೦] ಮೊದಲಾದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಕೃಷಿ ನೀರಾವರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳಗಳೂ ಸಹ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿವೆ. ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನಲ್ಲಿ ೧೬ ಹಳ್ಳಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದರೆ ಇನ್ನುಳಿದೆಡೆ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಪಾರ. ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಹಿರಿಯಹಳ್ಳದ ಪಡುವಣಕ್ಕ ನಾರಹನಾಲವಿದ್ದುದು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೪೦ಅ] ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನವು ಗರೂರಹಳ್ಳ ಮಾದೆಯಹಳ್ಳ, ಹಿರೇಹಳ್ಳ, ಬಳ್ಳಂಗರೆಯ ಹಳ್ಳದ ನಡುವಿನ ನಟ್ಟಕುಸುವನಕೆರೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೪೧]

ನಾರದ ಸ್ಮೃತಿಯು ಎರಡು ರೀತಿಯ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ೧. ಖೇಯ ಅಂದರೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಅಗೆಯುವಂತಹ ರೀತಿ. ೨. ಬಂಧ್ಯ ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವಿಕೆ.

೨ ಬಂಧ್ಯ - ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವಿಕೆ

ಮೊದಲನೆಯ ಖೇಯದಿಂದ ಕೃಷಿಗೆ ನೀರಾವರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೇಯದಾದ ಬಂಧ್ಯವು ಕೃಷಿಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರಿನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಲಲಿತಾದಿತ್ಯನು (ಕ್ರಿ.ಶ.೭೪೦-೭೭೬) ನದಿಯ ನೀರನ್ನು ವಿವಿಧ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ, ನೀರಿನ-ಚಕ್ರಗಳ ಸಾಲುಗಳನ್ನೇ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಹಂಚಿದ ಉದಾಹರಣೆಯಿದೆ. ಮತ್ತು ಜಯಪೀಡನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪುನಃ ಕ್ಷಾಮ ಆವರಿಸಿ ಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದಾಗಿ

ನಾಶವಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಂತರ ಬಂದ ಅವಂತಿವರ್ಮನ (ಕ್ರಿ.ಶ.೮೫೫-೮೮೮) ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಸೂಯ್ಯ ಎಂಬುವನು ಅನೇಕ ನೀರಾವರಿ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು(ಡ್ಯಾಮ್ಸ್) ಆಣೆಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಕೃಷಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತು. ಇದು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಣೆಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವಂತಹ ಪರಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೪೨]

೩ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ(೧೧೨೭-೧೧೩೮)ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೨ರಲ್ಲಿ ಹಾವೇರಿಯಲ್ಲಿಯ ಕದಂಬ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಕೆರೆಯ ದತ್ತಿ ನಷ್ಟವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಈತನು ನವೀಕರಿಸಿದ ಮತ್ತು ಹುನುಗುಂದ ಕೆರೆಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೂ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಈತನ ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾದೇವಯ್ಯನು ಜಕ್ಕಲಿಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೮ರಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿದನು. ಇದು ಅವರು ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ದುರಸ್ತಿಗೆ ನೀಡಿದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೪೩]

ಹೊಯ್ಸಳರೂ ಸಹ ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣದಷ್ಟೆ ಅದರ ದುರಸ್ತಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಮಹತ್ತ್ವ ನೀಡಿದ್ದರು. ಕೆರೆಯ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸದಿರುವುದು ಪಾಪವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಹಣವನ್ನು ದಾನ ದತ್ತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಮತ್ತು ಖಾಸಗೀ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ಕಡೆ ಗಮನ ನೀಡಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಚೆನ್ನರಾಯ ಪಟ್ಟಣ ಶಾಸನವು - ಉದ್ಭವ ವಿಶ್ವನಾಥಪುರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಂಚಿಕೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂದೂ, ಈ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆಂದೇ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾಸಾಮಂತ - ಗಂಡರಾದಿತ್ಯನು ಮಂಜೇಶ್ವರ ದೇವರ ಕೆರೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆಂದೇ ೫ ಗುಳ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತುವಟ್ಟವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಬಿತ್ತುವಟ್ಟ ಎಂಬ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಕೆರೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆಂದೇ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅರಸೀಕೆರೆ ಶಾಸನವು ಸಮಸ್ತ ಜಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆಗೆ ಮದುವೆಯ ಹಂದರದ ಹಣವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಅಲ್ಲಾಳ ದೇವನು ವಿಷ್ಣುಸಮುದ್ರ ಕೆರೆಗೆ ೨೦೦ ಗದ್ಯಾಣ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ೩೦ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ವರ್ಷಪ್ರತಿ ಕೆರೆ, ತೂಬು ಮತ್ತು ಕಾಲುವೆಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸ ಬೇಕಿತ್ತೆಂದು ಕಡೂರ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೪೪]

ಕುರುವಂಕ ನಾಡಿನ ಹೊಳೆಯಸುಂಕ ೬೪ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ತೊಂಡನೂರಿನ ಹರಿಹಿನ ಕಾಲುವೆಯನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿಸಲು ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು. ಕೆರೆಗಳ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಬಂಡಿಗೆ ಆಳುಗಳ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕೂ ಭೂದಾನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನಾಗಮಂಗಲ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೩ರ ಶಾಸನವು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಹಳೆಯ ಕೆರೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ೧೨೦ ಗದ್ಯಾಣ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೪೫]

ಅಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆಗಳಿಗೆ ತಗುಲುತ್ತಿದ್ದ ವೆಚ್ಚ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯಿದೆ. ಉದಾ - ತುಬುಕೂರ ಶಾಸನವು - ೨ನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊನ್ನಮಾರ ಗೌಡನೆಂಬುವನು ತಮ್ಮ ತಾಯಿ ಮಾಯಕ್ಕನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಯಸಮುದ್ರ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬೇಲೂರ ಶಾಸನವು ೨೦ ಪೊನ್ ಗೆ ಕೆರೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೬]

ಕೆರೆಕಟ್ಟಲು ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಅವುಗಳ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಿಂದ ಅಂದಾಜು ಮಾಡಬಹುದು. ಶಾಸನಗಳು - ಕಿರಿಯ ಕೆರೆ, ಪಿರಿಯಕೆರೆ ಎಂದು ಹಿರೇಕೆರೂರಿನ ಶಾಸನ - ಹಿರಿಯಕೆರೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದು ಅವುಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕೆರೆಕಟ್ಟಲು ಮುಂದು ಬಂದವರಿಗೆ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸೀಯಣನೆಂಬುವನು ಒಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಪೆರಿಯನಾಡಿನ ನಿವಾಸಿಗಳು ಆತನಿಗೆ ೬ ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ೧ ಕಟ್ಟುಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದರು. ಓರ್ವ ಎಕ್ಕಲಶೆಟ್ಟಿ ಎಕ್ಕಸಮುದ್ರಕ್ಕಾಗಿ ೪೦ ಕಂಬ ಜಮೀನನ್ನು ಆತ ಕೆರೆ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದ ಬೊಮ್ಮಯ ಎಂಬ ಮಹನೀಯ ಕೆರೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ತೂಬು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಕೆರೆಯ ಸಮೀಪ ಒಂದು ಸಲಗೆ ೧೦ ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಆತನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು.

ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಕೆರೆಗಳಿಗೆ ದುರಸ್ತಿಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಮುಂದೆ ಬರುವವರಿಗೆ ದಾನ ದತ್ತಿ ನೀಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಪುಲಿಯೂರು ನಾಡಿನ ಕರಿಕೆರೆ ದುರಸ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಊರ ನಿವಾಸಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಂಗೇಯ ದಂಡನಾಯಕರು ಆತನಿಗೆ ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು. ಹಾಗೆಯೇ ಸುಗುಣಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೋಸ್ ಮಾರಪ್ಪನ್ ಎಂಬಾತ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿ ಒಡೆದ ಕೆರೆಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಳಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಕಂದಾಯ ರಹಿತ-ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿತ್ತು.[೪೭]

ಚಾಲುಕ್ಯ ೪ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲ - ೧೧೮೪ಳ ರುದ್ರದೇವನೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಹಾವೇರಿ ಕೆರೆಯ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೪೮] ಇಂಗಳಗುಂದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿ ಕೇತಗಾವುಂಡನ ಮಗನು ಮಾಳೇಶ್ವರದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಊರ ಕೆರೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನೆಂದು ೧೦೪೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೪೯] ತಳಕಲ್ಲು ಶಾಸನ ಚಾವುಂಡಯ್ಯನು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದನೆಂದೂ, ಮೈದೂರಿನ ಶಾಸನವು ಬಸವನ ಗೌಡನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಧರ್ಮೇತ ಬಾವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದೆ.[೫೦]

ಕೆರೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಂಗಡಗಳೂ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಪಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ತಿಳುವಳ್ಳಿ ಶಾಸನವು ಬಂಟಸಾಸಿರ್ವರು ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ತಲಾ ಎರಡು ಪಣ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೧] ಅದರಂತೆ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಲೂರ ಶಾಸನವು ಅರಸೀಕೆರೆಯ ಜಗತೀಶ್ವರರು ಕೆರೆ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದು. ಜೊತೆಗೆ ದಾನ ದತ್ತಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೨] ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೭ರಲ್ಲಿ ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಮುದ್ದರಸನು ಗುಡಿ-ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.

ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೫ರ ಶಾಸನವು ಚಟ್ಟಿಹಳ್ಳ ಬೆಕ್ಕಮ್ಮನ ಕೆರೆಯಿಂದ ಚಟ್ಟನಕೆರೆಯ ಉತ್ತರದ ಕೋಡಿಯವರೆಗಿನ ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದರು. ಅಲಗಿವಾಡದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೪ರ ಶಾಸನ ೨ ಹಳ್ಳ ಮತ್ತು ೨ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೫ರ ಶಾಸನವು ದಿನವೂ ೫ ಜನರಿಗೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕ ಹಣವನ್ನು ಊರಿನ ಪಿರಿಯ ಕೆರೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ದಾನವಿತ್ತರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೫೩]

ಹಿರೇಕೋಗಳೂರಿನ ಶಾಸನ (ಅಪ್ರಕಟಿತ)ಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೭ರಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತನಾದ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿಯ ಕಾಲವು - ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯನ ತಮ್ಮನಾದ ಶುಭತುಂಗನು ದಾನ ನೀಡುವ ವಿವರಗಳೊಂದಿಗೆ (ಈಗ ಪೆರಿಯಕೆರೆ) ಗಾವುಂಡಗೆರೆ, ಗೊರವಕೆರೆ ಎಂಬ ಕೆರೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಿರಿಯಕೆರೆಯು ಈಗ ಹೀರೇಕೊಗಲೂರು ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಕೋಗಲೂರು ಮಧ್ಯ ಬರುವ ದೊಡ್ಡ ಕೆರೆಯಾಗಿದೆ. ಮೇಲಿನ ದಾನಗಳು ಇಲ್ಲಿಯ ಕೆರೆಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದವು.[೫೪]

ನೀರಾವರಿ : ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು ಕೆರೆ - ಕಟ್ಟೆ ಭಾವಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವುದು ಪುಣ್ಯಕರ, ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ನಂಬಿದ್ದರು. ಅವರೆಲ್ಲರ ಮನೋಭಾವದ ಫಲವಾಗಿ ಈ ನಾಡಿನ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಕೆರೆ-ಕಟ್ಟೆಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ.[೫೫] ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು 'ಸಂಭೂಯಸೇತುಬಂಧಿ' ಎಂದು ನೀರಾವರಿಯನ್ನು ಸಹಕಾರತತ್ತ್ವದ ಮೇಲೆ ನಿರೂಪಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ.[೫೬] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ನೀರಾವರಿ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಈಗ ತಿಳಿದಿರುವಂತೆ ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಚೆಲ್ಲೂರ ಬಡ್ನಿಯ ಶಾಸನವು - ಬೈಚವಳ್ಳಿ ಕೆರೆ, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಇಂಗಳ ಗುಂದಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಕೇತವುಗಾವುಂಡ, ಆತನ ಮಗ ಊರ ಕೆರೆಗೆ ೧೦೪೯ರಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೫೭] ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯಣ್ಣ ಎಂಬಾತ ನಿಟ್ಟೂರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬೆನಕನಕೆರೆ (೧೦೮೧), ದಾನಗಾವುಂಡನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೨ರಲ್ಲಿ ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಕೆರೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿವರವಿದೆ.[೫೮] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕೆರೆಗಳು ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದವು. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫೭ರ ಕಾರ್ಜೋಳ

ಶಾಸನವು[೫೮] ಸಂವಯ್ಯನಕೆರೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದು ಮೊದಲ ಕೆರೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ನಾಡಿನ ಸಾತಿಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆ[೫೯], ಇದು ಗುತ್ತರಗಿಯ ಸೀಮೆಕೆರೆ[೬೦], ಮುತ್ತಗಿಯ ಗಾವುಂಡ ಕೆರೆ[೬೧] ನೀಡೋಣಿಯ ಗೊರವಿಯಕೆರೆ, ತಂಬದ ಹಣತಗೆರೆ[೬೨], ಸರೂರಿನ ಅರಳಿಗೆರೆ[೬೩]ಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಲಫಾನ[೬೪], ಅಥರ್ಗಾ[೬೫] ದೇವರನಾವದಗಿ[೬೬] ನಾಲತವಾಡ[೬೭] ಶಾಸನೋಕ್ತ ಕೆರೆಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಮಲಫಾಣ[೬೮] ಶಾಸನವು ಸಮುದ್ರಕೆರೆಯು "ಕೆರೆಯಕೆಯ್" ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ಹಣವನ್ನು ಬೇರೆ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಳಸಬಹುದು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನರು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯು ಕೆರೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅವರಿಗಿರುವ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ.[೬೯]

ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದ ತೈಲಪನ್ನು ಕಾರ್ಜೋಳದ ಸಂಬಯ್ಯನ ಕೆರೆಗೆ ಪೆರ್ಗಡೆ ವೈಜನಾಥಯ್ಯ ತಡವಲಗೆಯ ಪ್ರಭು, ದಂಡನಾಯಕ ಕಲಿದೇವಯ್ಯಗಳು ಅಥರ್ಗಾದ ಕೆರೆಗೆ[೭೦] ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸೋಯಿದೇವರಸ, ಯರಗಲ್ಲದ ಪ್ರಭು ಅಪ್ಪರಸ, ನಂದಿಮರಸ ಮತ್ತು ಮೇಲಾಳ್ಕೆ ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಕರಸರು ಸಾಂತಿಸೆಟ್ಟಿ ಕೆರೆಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿರುವುದು ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ಅವರು ತಳೆದ ಮಹತ್ವದ ನಿಲುವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ.[೭೧] ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಮಲಘಣ ಶಾಸನ " ಕೆರೆಯಂ ಪಡಿಸಲಿಸಲು ಬಿಟ್ಟಮತ್ತರ್ " ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕೆರೆಯ ಒಡ್ಡನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡುವುದು ಹೂತುಹೋದ ಕೆರೆಯ ಮಣ್ಣನ್ನು ಪುನಃ ತೆಗೆಯಿಸುವರು ಕೆರೆದುರಸ್ತಿ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ಆ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳು 'ಪಡಿಸಲಿಸು' ಎಂಬ ಪಾರಿಭಾಷಿಕದಿಂದ ಕರೆದಿವೆ.[೭೨]

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ದೇವನ ಕರ್ನೂಲ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಿವಾಪುರದ ೧೦೫೭ರ ಶಾಸನವು ಜಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಕೆರೆ(ಮೊದಲ ಕೂಡಲಪಳ್ಳಿ), ಹುಲಿಮಸೆಟ್ಟಿಕೆರೆ, ಭಗವತಿ ಕೆರೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೭೩] ಕರಿಯಣ್ಣನು ನಿಟ್ಟೂರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬೆನಕನ ಕೆರೆಗೆ ಆ ಊರಿನ ಗಾವುಂಡನು ೧೦೮೧ರಲ್ಲಿ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ಅಂಶವನ್ನು ನಿಟ್ಟೂರು ಶಾಸನ ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೭೪] ಕುರ್ತುಕೋಟಕೆರೆ - ೧೦೮೭ರ ಶಾಸನ[೭೫], ೧೦೩೮ ಶಾಸನ (ಮಹಾತಟಾಕ ಗ್ರಾಮ) ಹೀರೆಕೆರೂರ ಕೆರೆಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೭೬]

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ದೇವರ ಮಾಂಡಲಿಕನಾದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ನನ್ನಿ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾನಡಿದೇವನು ಮಾಂಡಲಿಕನಾಗಿದ್ದು, ದಂಡನಾಯಕ ಸೋವಿಮಯ್ಯನು ಒಂದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೆಗೆಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸೋಮತೀರ್ಥ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಭೂಮಿ, ತೋಟವನ್ನು ನೊಳಂಬೇಶ್ವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವು ಮೊರಿಗೇರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೭೭] ಸೊವಿಮಯ್ಯನು (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೬) ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೋಮತೀರ್ಥ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವ 'ನೊಳೆಂಬೇಶ್ವರ ಎಂದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಆತ -

‘ಸೋಮತೀರ್ಥ’ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಹಿರೇಹಡಗಲಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭ (ಶಕ ೯೭೮, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ದೇವ) ಶಾಸನವು ದೇಯನ ಕೆರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೭೮] ತಳಕಲ್ಲು ಶಾಸನ ೧ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಸಾಮಂತ-ನೊಳಂಬ-ಪಲ್ಲವ-ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತ-ಬಮ್ಮದೇವರಸ ಮತ್ತು ತೋಣಕಲಿನ ಊರೊಡೆಯ ಚಾವುಂಡಯ್ಯರು ಸೇರಿ ಗುಂಡಿಕೆರೆಗೆ ೧೧ ಮತ್ತರು ಭೂದಾನ ನೀಡಿ ಅದನ್ನು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನು ತಳಕಲ್ಲ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೭೯] ೧ ಸೋ.(ತ್ರೈಮಲ್ಲ) ಮಾಂಡಳಿಕ ವೀರ ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯು ಸಿಂಧವಾಡಿ-೧೦೦೦ನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಪೆರ್ಗಡೆ ವೀರರಾಕ್ಷಸನು ರಾಯನ ಆದೇಶದಂತೆ ಕವತಾಳ-೧೨ರ ನೇರಲಬಡುಪಾಳನಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಿತದ ಭಾವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಬದನೆಹಾಳು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೮೦] ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಶಾಸನ ‘ಕನಕನಕೆರೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ[೮೧] ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನವು ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಜಯಸಿಂಹದೇವ II ಕಾಲದ್ದು, ಶಕ-೯೫೮ ೯ವನ ಸಾಮಂತ ನೊಳಂಬ - ಪಲ್ಲವ ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಯ್ಯಣ ಭೀಮಮೂಕಗಾವಂಡ ೦೨ರ ಮನ್ನೆಯ ತಯ್ಯಾಣಭೀಮ ಜೋಗರಸನು ಮಾರ ಗಾವುಂಡ ಮೂರಣವುಂಡ ರಾಚಗಾವುಂಡ ಬೋಗಾಯ್ಯಯ್ಯ, ಸಹದೇವಯ್ಯರ ಸನ್ನಿದಾದಲ್ಲಿ ೧೨ ಮತ್ತು, ಕಿಸುಮತ್ತ-೪, ಮತ್ತ-೧೬ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಹಾದೇವರ ಮುಂದಣ ಕೆರೆಯನ್ನು ಸರ್ವಪರಿಹಾರವಾಗಿಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೮೨] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯ರ ಏವೂರ ಶಾಸನವು - ಮಹಾಪ್ರಭು ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ ದೇವರಸರು ಎಳಲಮೇಲ ಸಿಂಹಪರ್ಷಿಯ ಜ್ಞಾನರಾಶಿ ಪಂಡಿತರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆಂದು ೧೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಅಣ್ಣಮಗೆರೆಯ ನೀರು ಕೊಳವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೮೩]

ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ೧೧೨೬ರ ಶಾಸನವು - ಕೆಲವೂರ ಕೆಯ್ಯ ಸೆಟ್ಟಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಭಾವಿಯ ಧರ್ಮಕ್ಕೆಂದು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಅಲ್ಲಪುಲಿಯರಸರು ೨೧ ಗೇಣ ಕೋಲಲ್ಲಿ ೧೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೮೪] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೂರ ಎಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ಸಗರನಾಡಿನ ಕಂಪಣವಾದ ನರಿಯಂಬೊಳೆ - ೭೦ಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಇಂದು ವಜ್ರಮ್ಮನಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಭಾವಿಯೇ ಕೆಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಭಾವಿಯಾಗಿದೆ. ಕೆಲ್ಲೂರಿನ ಜನರು ಇಲ್ಲಿಯ ಜಲದೇವತಾ ಶಿಲ್ಪಿಗೆ ವಜ್ರಮ್ಮನೆಂದು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಊರ ಹೊರಗಿರುವ ವಜ್ರಮ್ಮನ ಗುಡಿಯೆಂದೇ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದಿದೆ.

ನೀರಾವರಿ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆ, ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಅವಲಂಭಿಸಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು ಕೃಷಿ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಜಲಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಾಗಿ ನೀರಾವರಿ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ರಾಜರು, ಶ್ರೀಮಂತರು, ಗ್ರಾಮ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ಕೆರೆ, ಭಾವಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು

ನಂಬಿದ್ದರು.[೮೫] ಕ.ಚಾ.ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋದಾವರಿ[೮೬], ಕೃಷ್ಣಾ(ಪೆರ್ದೊರೆ)[೮೭], ತುಂಗಭದ್ರಾ(ಕಿರುದೊರೆ)[೮೮], ಭೀಮಾ[೮೯], ಕಾವೇರಿ[೯೦], ಕಪಿಲಾ(ಕಪೆಳಿಯ ಹೊಳೆ),[೯೧] ವರದಾ[೯೨], ವೆಣ್ಣೆ[೯೩](ಬಹಶಂ ಪೆನ್ನಾರ್) ಕರ್ಣಿಸಕ,[೯೪] ಪಗರೆ(ಹಗರಿ)[೯೫] ನದಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವರದಾ ನದಿಗೆ ಒಂದು ಮಹಾ ಸೇತುವೆ ಇತ್ತು. ಮತ್ತು ಕರ್ಣೇಸಕ್ಕೂ ಒಂದು ಸೇತುಬಂಧವಿತ್ತು. ಸೇತುಬಂಧ ಎಂದರೆ ಅಡ್ಡಕಟ್ಟೆ ಎಂದರ್ಥ.[೯೬] ಸೋತು-ಜಲಪ್ರವಾಹಬಂಧ - ಸೇತು ಎಂದರೆ ಅಡ್ಡಕಟ್ಟೆ ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನೇಶ್ವರನು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಾನೆ.[೯೭] ಕಾವೇರಿನದಿಗೆ ತೂಬುಗಳೂ, ಕಾಲುವೆಗಳೂ ಇದ್ದ ವಿಷಯವು ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಹರಿದು ಬರುವ ಸಣ್ಣ ಹೊಳೆಗಳನ್ನು ಕಾಲುವೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹರಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಕಬ್ಬು ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. "ಸಿರಿಗುಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮರಕಟ್ಟಿಸಿ ಪಿರಿಯ ಭಾವಿಯನ್ನು ಬೆಳ್ಕೆಯರ ಎರಗ ಎಂಬಾತ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ೧೦೮೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೯೮] ಏತಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಘಟೀಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ತೋಟಕ್ಕೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರು ಕಾಲುವೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು.[೯೯]

ಶಾಸನವು ನಾಗರಬಾವಿ ಮತ್ತು ಏತ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನು ಏತದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಎತ್ತಿ ಕಾಲುವೆಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೧೦೦] ಹೀಗೆ ನೀರಾವರಿಯ ಜೀವನಾಡಿಯಾದ ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಧರ್ಮವೆಂದೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು ಪಾಪವೆಂದೂ, ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಪುರ್ನಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವು ನಿರ್ಮಾಣ ಕಾರ್ಯದಷ್ಟೆ ಪುಣ್ಯದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಅರಿತ ಗ್ರಾಮ ಜನತೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೦ರ ಶಾಸನವು ಸೋವೆಯ ನಾಯಕನು ಸೋಜಿಯ ಕೆರೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕಾ ೫ ಗದ್ಯಾಣ ದಾನ ನೀಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೆರೆಗಳು, ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ನಿರ್ವಹಣೆ

ಕೆರೆಯನ್ನು ಯಾರೇ ಕಟ್ಟಿಸಲು ಅದರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದ ಹೊಣೆ ಇಡೀ ಊರಿನದು ಅಥವಾ ಚಾವುಂಡಯ್ಯನೆಂಬಾತ ಮಾಡಿಸಿದ ಕೆರೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆ ಊರಿನ ಮಹಾರಾಜರು ಪಾಲಿಸುವರು ಎಂಬ ಶಾಸನದ ಮಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಒಂದು ಊರಿನ ಕೆರೆಯ ನೀರನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಊರಿನವರು ಬಳಸಬೇಕಾದರೆ ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡಗಳ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂಥ ಕೆಲಸದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು ಕೆಲಸದ ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಿಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು 'ಬಿತ್ತುವಾಟ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ದುರಸ್ತಿಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಶಾಸನಗಳು 'ಪಡಿಸಲಿಸು' ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಈ ಪಡಿಸಲಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗೆ

ಪಂಚಮ 'ಅಳಿದಾಯತನ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನೀರಾವರಿ ಒಣ ಬೇಸಾಯಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಆಯಾ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವನ್ನು ವಿಧಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಭಾವಿಗಳ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆಯಿದ್ದು ಅದನ್ನು 'ಕುಳೀಯ ಸುಂಕ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಊರಿನ ಜನತೆಯ ಉಪನಯನ ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಬರುವ ಹಣವನ್ನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ರೂಪವಾಗಿ ದಂಡ ಬರುವ ಹಣವನ್ನು ಕೆರೆಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಲಘಾಣದ ಮಹಾಜನರು 'ಕೆರೆಯ ಕೆಯ್' ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಹಣವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಬಳಸಬಹುದು ಎಂದಿರುವ ಮಾತು ಕೆರೆಯ ಉಸ್ತುವಾರಿಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೯೯]

ಮುಲಗುಂದ-೩೦ ಪ್ರದೇಶವು ಇಂದಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮುಗುಂದ' 'ಮುಗದ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮುಗದ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಒಂದು ವಿಶಾಲವಾದ ಕೆರೆಯು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅಂದಿನ ಮುಗುಂದದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಇಂದಿನ ಕೆಲಗೇರಿ ನಿಗದಿ, ಮನಗುಂಡಿ, ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳನ್ನು ಚಾವುಂಡರಾಯನೇ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾದ ಕೆಲಗೇರಿಯಂತೂ ಕೆರೆಯಿಂದಾಗಿಯೇ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವುದಾಗಿದೆ.[೧೦೦] ಹಿಂದೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಕೆರೆಯ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಊರಿನ ಹೆಸರುಗಳು ಇಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಗಯಾಗಿವೆ. 'ಗಂಗ ಸಮುದ್ರ', ಇಂದು 'ಗಂಗಸಂದ್ರ'ವಾಗಿದೆ. ಶಿವನಸಮುದ್ರ ಮಾಯಾಸಮುದ್ರಗಳು ಇಂಥದೇ ಊರುಗಳಾಗಿದ್ದು ಹಿಂದೆ ತಾವು ಹೊಂದಿದ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.[೧೦೧]

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಮತ್ತು ದುರಸ್ತಿ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗೆ ಬಹಳ ಮಹತ್ವ ನೀಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೆರೆಗಳಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ಈ ಮಾತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಉದಾ. ರಟ್ಟರ ಸಾಮಂತ ಎಜೆಯಮ್ಮನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ 'ರಟ್ಟ ಸಮುದ್ರ'ವೆಂಬ ಕೆರೆ, ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿನೊಕ್ಕಯ್ಯ ಎಂಬುವನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪಟ್ಟಣ ಸ್ವಾಮಿಗೆರೆ, ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರ ಎಂಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶೈವ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಐದು ಕೆರೆಗಳು ಇವೆಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿ ನಿರ್ಮಿತ ಕೆರೆಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಮಹಾಕವಿ ಪಂಪನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಅವನ ತಮ್ಮ ಜಿನವಲ್ಲಭನು 'ಕವಿತಾ ಗುಣರ್ಣವ' ಎಂಬ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯು ಗಂಗಾಧರಂ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೧೦೨]

ದ್ವಾರಸಮುದ್ರದ ಪಟ್ಟಣಶೆಟ್ಟಿಯಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ಸೆಟ್ಟಿಯಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಹೆಂಡತಿ ದೇವಿಯಕ್ಕ ಕತ್ತರಿಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಿನಾಲಯ ಮಾಡಿಸಿದ ನೊಳಂಬ ಸೆಟ್ಟಿಯು ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾನಶಾಲೆಯನ್ನು, ಎರಡು ಗಾಣಗಳನ್ನು, ಕೆರೆಯನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟನಂತೆ.[೧೦೩]

ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಬಸದಿ, ದೇಗಲ ಅರವಟ್ಟಿಗೆ ಸತ್ರವೆಂಬ ಧರ್ಮಮನಿನಿತಂ ನೆರೆದುವು ಮುಗುಂದ ೩೦ರ ವಿಭು ಚಾವುಂಡರಾಯನಿಂದಂ ಜಗದೊಳ್ ಎಂಬ ಶಾಸನವಾಕ್ಯವು ಮುಗುದ-೩೦ರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ದೊರೆ ಚಾವುಂಡರಾಯನೆಂಬಾತ ಮಾಡಿಸಿದ ಅನೇಕ ಲೋಕೋಪಕಾರದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದು.[೧೦೪]

ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆ ಅನ್ನ ಸತ್ರ ಅರವಟ್ಟಿಗೆ ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ ಆರಾಮಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಹಿಳೆಯರೂ ಮುಂದಿದ್ದರು. ಈ ಮಹಿಳೆಯರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಾಣಿಯರು, ಅಧಿಕಾರಿಣಿಯರು, ಶ್ರೀಮಂತ ಮನೆತನದ ಗೃಹಿಣಿಯರು ಅಥವಾ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಉದಾ : ಬಲದೇವನೆಂಬಾತನ ತಾಯಿ ನಾಗಿಯಕ್ಕ ಶ್ರವಣ ಬೆಳ್ಗೊಳದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ವಿಷಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೧೦೫] ಮಾಚಿಕಬ್ಬೆ ಜಿನಾಲಯ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಜೊತೆಗೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು. ಹೊಯ್ಸಳನ ರಾಣಿ ಶಾಂತಲೆ ಶ್ರವಣ ಬೆಳ್ಗೊಳದಲ್ಲಿ ''ಸವತಿ-ಗಂಧವಾರಣ'' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಬಸದಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದು.[೧೦೬]

ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಕೆರೆ ಈಗ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲವಾದ ಅದು ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಬಹುಶಃ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯು ನಿರ್ಮಿಸಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರ ಕುಂಡ, ಸಿದ್ಧರಬಾವಿ, ಕನ್ಯರಬಾವಿ, ಪತ್ರೆಯವರಬಾವಿ, ಮಜ್ಜನಬಾವಿಗಳಿವೆ.[೧೦೬ಅ]

ಕ್ರಿ.ಶ.೯೪೨ರ ಕಾರ್ಜೋಳ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದ ಸಂಬಯ್ಯನ ಕೆರೆಯೂ ಇಂಥದೇ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿ ನಿರ್ಮಿತ ಕೆರೆಯಾಗಿದ್ದು ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಮೊದಲ ಕೆರೆಯಾಗಿದೆ. ಯರಗಲ್ಲದ ಸಾತಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಕೆರೆ, ನಿಡೋಣಿಯ ಗೊರವಿಯ ಕೆರೆಗಳೂ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿವೆ.[೧೦೭]

ಸಾಂತರ ಮನೆತನದ ಚಟ್ಟಲದೇವಿಯೆಂಬವಳೂ ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಳು. ಊರಿನ ಸಾರ್ವಜನಿಕರೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ದಾಖಲೆಗಳಿವೆ.[೧೦೮] ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನರಗುಂದದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಂದ ಒಂದು ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಾನಗಲ್ ತಾಲೂಕಿನ ಬಾಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ, ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಡಲಾಗಿದ್ದು, ಅದು ಆ ಊರಿನ ಬರ್ಮಗಾವುಂಡನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಬಾದುಂಬೆಯ ಅಪರೂಪದ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಕೆರೆಯ ದಡದಲ್ಲಿ ನೆಡಲಾದ ಬಾದುಬ್ಬೆಯ ಪ್ರತಿಮೆಯು, ಬಾದುಬ್ಬೆ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಕೆರೆಯೊಂದು ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೦೯]

ಕೆರೆಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ತಮ್ಮ ತಾಯಿಯಾದ ಸೋರಿಗಾವುಂಡಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಒಡೆದು ಹೋದ ಕೆರೆಯನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯ ಪಡೆದ

ಮೂವರು ಸಹೋದರರನ್ನು ಶಾಸನವು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ತಾವು ಮಾಡಿದ ಉದಕ ದಾನದ ಫಲ ತಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಅವರದಾಗಿತ್ತು. ಅಯ್ಯಪ್ಪದೇವ ಎಂಬಾತನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಬೋರಯ್ಯ ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿ ಅಯ್ಯಪ್ಪದೇವನಿಂದ ಕೆರೆಗೆ ಬಿತ್ತುವಾಟವನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ನಾಣಿಮಯ್ಯ ಎಂಬಾತ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಹೊಕ್ಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದುದನ್ನು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೧೧೦]

ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಸಾಮಂತ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪಾಂಡ್ಯ ದೇವನು ನೋಳಂಬದಾಡಿಯ ೩೨೧೦ಂದ ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ, ಶಾಸನವು ಕಡಲೂರ ಶಂಕರ ನಾರಾಯಣದೇವರ ತೀರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳೀದೆ. ಸೋನಬೋವ ಚಾಮರಾಜನು ಕಂಡರಿಸಿದ ಮಾರಿಯೋಜನರ ಉಲ್ಲೇಖ ಮತ್ತು ಉಚ್ಚಂಗಿ ಕೋಟೆಯ ದೇವತೆ ಕಾಪೆಯವ್ವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ನಂತರ ಕೊಳನ ಕೆರೆಯ ನೀರ್ಮಣ್ಣು, ೨ ಮತ್ತರು, ಬೆದ್ದಲೆಯ ಕೆರೆಯ ೬ ಮತ್ತರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೆರೆಯ ನೀರಾವರಿಯನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತಾರೆ.[೧೧೧]

ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದ ತೈಲಪನು ಕಾರ್ಜೋಳದ ಸಂಬಯ್ಯನ ಕೆರೆಗೆ ಪೆರ್ಗಡೆ ವೈಜನಾಥಯ್ಯ, ತಡೆವಲಗೆಯ ಪ್ರಭು, ದಂಡನಾಯಕ ಕವಲೆ ದೇವಯ್ಯಗಳು ಅರ್ಥಗ್ರಾದ ಕೆರೆಗೆ, ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸೋಮದೇವರಸ ಯರಗಲ್ಲದ ಪ್ರಭು ಅಪ್ಪರಸ, ನಂದಿಯರಸ ಮತ್ತು ಮೇಲಾಳ್ಕೆ ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಕರಸನು ಸಾಂತಿಶೆಟ್ಟಿ ಕೆರೆಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ.[೧೧೨]

ಸಿಗಣೂರಿನ ಎಪ್ಪತ್ತಿಬ್ಬರು ಆ ಊರಿನ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿದ್ದ ತಾವರಗೆರೆಯ ಏರಿಯ ಮೇಲೆ ಸೇರಿ ಕೆರೆಯ ಕೆಳಗಿದ್ದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಾದ ಬಿತ್ತುವಾಟವನ್ನು ಆಚಂದ್ರರ್ಕವಾಗಿ ಕೆರೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಂಗತಿ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೧೧೩] ಮಹಾ ಸಾಮಂತ ಮಾರ್ತಡಯ್ಯನೆಂಬುವನು ಕೆರೆಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಆ ಭೂಮಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಜಗಳ ಬಾರದಂತೆ ಒಂದು ಶಾಸನ ಬರೆಸಿದನು. ಆ ಕೆರೆಗೆ ೩೦ ಕೈ ಉದ್ದದ ೨೪ ಕೈ ಅಗಲವಾದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅರಸರೂ, ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಕಾಪಾಡುವರು ಎಂದಿದೆ. ಬನ್ನಿಯೂರ ಅಗ್ರಹಾರದ ಕೆರೆಯನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಲು ವಿಫಲರಾದಾಗ ಆ ಊರಿನ ದೊರೆಯೇ ಮುಂದಾಗಿ ಅದನ್ನು ಪುನಃ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ 'ತುಂಬ ಸಮುದ್ರ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಕೆರೆಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ಉತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕೆರೆಗೆ ಬಿಡಲಾದ ಭೂದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೆರೆಗಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಿ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಬಳಸುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನು ಲಿಂಗವನ್ನು ಒಡೆದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೊಂದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೧೧೪]

ಇವಲ್ಲದೆ ಗತ್ತುರಗಿಯ ಕೆರೆ, ಮುತ್ತಗಿಯ ಮಾವುಂಡಗೆರೆ, ಚಿಕ್ಕ ಕೆರೆ, ತಂಬದ ಹಣತಗೆರೆ, ಸರೂರಿನ ಅರಳಗೆರೆ, ಮುಂತಾದವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡಿನ ಪ್ರಮುಖ ಕೆರೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಮಲಘಾಣ, ಅಥರ್ಗಾ, ದೇವರನಾದಗಿ ನಾಲತವಾಡ ಶಾಸನಗಳು ಕೆರೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ.[೧೧೫]

ಕೆರೆಗಳಂತೆಯೆ ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಭೀಮ, ಕೃಷ್ಣವೆಣ್ಣಾ, ಪೆದ್ದೊರೆ ಡೋಣಿನದಿ (ಡೋಣಿ ನದಿ ಹರಿದರೆ ಓಣೆಲ್ಲ ಜೋಳ, ಎಂಬ ಗಾದೆಯಿದೆ) ಮೊದಲಾದ ನದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿವೆ. ಅವುಗಳ ನೀರಿನ ಬಳಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣನೆಗಳು ಇವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಆರು ಅಮ್ಮೆಲು ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಕಳಸದಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಂಡಲಿಗೆವನೆಯನ್ನು ಒಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೧೧೫ಅ]

''ಕುಲಗಿರಿ ಭೀತಿಯಿಂದೆ ಮಜುವೊಕ್ಕಡೆ ಕೊಂಡ, ಸರೋರು ಹಾಥಂ ನೆಲಸಿದ ಬ್ಜವಾಹನನಲ್ದಿನ ರಾಜ ನಿವಾಸಮಾದ ಭೂ ತಳಸತಿಗೋಳ್ವನಾಳು ನವ ಮೇಖಳೆಯೆಂಬ ಸಮುದ್ರದಸ್ತಿ ಕೋಣ್ದಲಿಗೆರೆಯೋಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದೆನೆ ಬಣ್ಣಿನೋಳಾವರಿ ಸಿದ್ಧನೆಂಪಿನೊಳ್.''[೧೧೬]

ಪಂಪಾದಿ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೆಂಪಭಾರದ ಹಸ್ತಿನಾಪುರವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಗಗನ ತಳಮೆ ಪರಿದುಮ್ಮಿದೆನಿಪ ಬಹುತಟಾಕದಿಂ'' ಎಂಬ ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ಅದೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುವೆಗಳ ವರ್ಣನೆ, ಕೆಯ್ವೊಲದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೂ ಬಂದಿದೆ. ಆದಿ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯ ಜಲಾಶಯಗಳುಮಂ ನಿಮ್ನಗಾತಟ ನಿಕಟವರ್ತಿಗಳಪ್ಪ ದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳುಮಂ ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದಿನ ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ ಜಲಾಯಶಗಳನ್ನೇ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.[೧೧೭] ಅಜಿತಪುರಾಣವು ಅರಘಟೀಯಂತ್ರದ ಸುಂದರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದರೂ, ಅವು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅವು ಕಾಲ್ಪನಿಕವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ.[೧೧೮]

ಹೀಗೆ ಕದಂಬರಿಂದ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರವರೆಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. 'ವಿಜಯನಗರದ ೧ನೇ ದೇವರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಹರದ ಹತ್ತಿರ ಹರಿದ್ರಾನದಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಅಣೆಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಒಕ್ಕಲುತನಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಯಿತು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜರು ಹೊಸಪೇಟೆ, ಕೋಲಾರ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಕೃಷಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿದರು.[೧೧೯]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಆಡಳಿಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ಮುಳುಗುಂದ ೧೨ರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬೆಳ್ಗೊಳ ಪಾರ್ಥದಕೊಳ, ಕೋಡಿಹಳ್ಳ, ಎಲೆಶಿರೂರಿನ ಹಳ್ಳ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೊರಲಕಬ್ಬೆಕೆರೆಗಳು

ಹಾಗೂ ನಾಗರೆಕೆರೆ, ಮಾಲಕೆರೆ, ಆಲಕೆರೆ, ಬಳ್ಳಕೆರೆಗಳು, ಹೊಸೂರಿನ ಕಲ್ಲುಭಾವಿ, ಕುರ್ತಕೋಟಿಯ ಕಡಲಕೆರೆಗಳು ಶಾಸನೋಕ್ತ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಹಳ್ಳಗಳಾಗಿವೆ.[೧೯ಅ] ಕುರ್ತಕೋಟಿಯ ಕಡಲಕೆರೆಯ ನೀರು ಬೆಳದಿಂಗಳ ಆಕಾರ ಪಡೆದು ಕ್ಷೀರಸಾಗರದಂತೆ ತುಂಬಿ ಶೋಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿಯ ಅಮೃತಜಲ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯ ಸಮನಾದುದೆಂದು ಆ ಶಾಸನವು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಯಭಾರಿ ಈಶ್ವರಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆಗೆ ಈಶ್ವರಸಮುದ್ರ ಎಂದು ನರಗುಂದ[೧೯ಆ] ಶಾಸನವು ಕಗ್ಗೆರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮ರ ಬಾಳ್ಳುಳಿ[೧೯ಇ] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಾಚಿಮಯ್ಯನ ಕೆರೆ ಎಂದೂ, ಅಕ್ಕದೇವಿಯು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಹೋದರಿಯು ಮತ್ತು ಕದಂಬ ಮಯೂರವರ್ಮನ ಪತ್ನಿಯು ಇವಳು ಕೋರ್ಲಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ(ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು) ತುಂಗಭದ್ರಾ ನದಿಗೆ ಸೇತುವೆ ಕಟ್ಟಿ ಅದರ ರಕ್ಷಣಾ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೦ರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೧೯ಈ] ೧ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಮಂಟೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ(ಕ್ರಿ.ಶ.೬೬೨), 'ರಟ್ಟಸಮುದ್ರ'[೧೯ಉ] ೪ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪ರ ಡಂಬಳ ಶಾಸನವು(ಮೊದಲಿನ ಹೆಸರು ಧರ್ಮಪುರ) ಗೋನ ಸಮುದ್ರ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ಡಂಬಳದ ದೊಡ್ಡಕೆರೆಯಾಗಿದೆ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭ರ ಏವೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಣ್ಣಮಗೌಡನಕೆರೆ,[೧೯ಊ] ಬೆಳವಟ್ಟಿಯ[೧೯ಋ] ಹಿರಿಯ ಕೆರೆಯ ಡಂಬಳದ ಗೋನಸಮುದ್ರ[೧೯ೠ] ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಮಹತ್ವವಾಗಿವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದು ನಾಡಿನ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೇಲೆ ನೇರ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುತ್ತಿದ್ದವು. ಒಂದೆಡೆ ಕೃಷಿಗೆ ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬಳಕೆಗೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದ ಈ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳಿಗೆ ದ್ವಿಮುಖ ಮಹತ್ವವಿತ್ತು. ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದಿನ ಜನ ಕೆರೆ-ಕಾಲುವೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡಿಗರ ಔದಾರ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ಕಡೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ದೇವಸ್ಥಾನ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ತಟಕ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಎಂಬ ಮಾತು ಸತ್ಯ. ಕೆರೆ ಕಾಲುವೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಧ್ಯೇಯ ಧೋರಣೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಗುರುತಿಸಲುಬಹುದು. ವ್ಯವಸಾಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಪರಿಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಅವರಲ್ಲಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನರಿಂದ ನಾವು ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ಪಾಠವೆಂದರೆ ಸಹಕಾರತ್ವ ನಿರ್ದಯಮರಾಗಿ ಕಾಡನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಮಳೆಯನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ. ಈಗಲಾದರೂ ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯತ್ತ ಜನ ಗಮನ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕು. ಫಲಕಾರಿಯಾದ ವಾತಾವರಣ ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯ.

೫.೩. ದೇವಾಲಯಗಳು

ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಭಕ್ತಿಯ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿರದೆ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಿಭಾಯಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿದ್ದವು.[೧೨೦] ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಇತಿಹಾಸ ಕ್ರಿಸ್ತಶಕಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಹೋದರೂ ಈಗ ಇರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತೀ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯವೆಂದರೆ ತಾಳಗುಂದದ ಪ್ರಣವೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ.[೧೨೧] ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಇನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಮತಧರ್ಮಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲು ಜೈನ, ವೈಷ್ಣವ, ಶೈವ, ಇತರ ಎಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸಬಹುದು.[೧೨೨] ದೇವಾಲಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಾದಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ದೇವಾಲಯದ ಹರವು ಬೆಳೆಯಿತು. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸೇವೆ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಹಂತದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿಕೂಟಗಳು ತಲೆ ಎತ್ತಿದವು. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೪೫ರ ಸಾಲೋಟಗಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಸಾಲೋಟಗಿ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಮಹೇಶ್ವರದೇವರ ಆರಾಧನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಮಲಘಾನ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೇಶವದೇವ, ವಾಮೇಶ್ವರದೇವ, ಆದಿತ್ಯದೇವರ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು.೧೨೩ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಾಳಾಮುಖ, ಪಾಶುಪತರ ಶೈವದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸಿವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅದರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಹೇರಳವಾದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸೋವಿದೇವರಸ ನಾವದಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ಬಿಡುವಾಗ ಅದನ್ನು ಶಿಲಾಶಾಸನ ಸಹಿತವಾಗಿ ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನವಾಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಮುತ್ತಗಿಯ ಶಿವರಾಜ ದಂಡನಾಯಕ ತನ್ನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶಿವಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಧರ್ಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪರಮನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾಡಿ ಲಕ್ಕುಳೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾನೆ.[೧೨೪] ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾದ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ದೇವಾಲಯಗಳ ಆಡಳಿತದ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ಥಾನಚಾರ್ಯ, ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳು, ಸ್ಥಳದಾಚಾರ್ಯ, ದೇವರಾಚಾರ್ಯ, ಮಠದಾಚಾರ್ಯ ಎಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.[೧೨೫] ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸಂಸಾರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸ್ಥಾನಿಕರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು.

ನೈಷ್ಠಿಕ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶವಿತ್ತು. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಯಮನಿಯಮ, ಆಸನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಜಪಸಮಾಧಿ ಶೀಲಸಂಪನ್ನರು, ಜಪಹೋಮಾದಿ ಅನುಷ್ಠಾನರು ಆಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ವಿದ್ವತ್ತು ಮತ್ತು ತಪಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಇವರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ದೇವಾಲಯದ ಯಾವುದೇ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ನಡೆಯುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದಾನ ನೀಡುವ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳು ಸ್ಥಾನಚಾರ್ಯರ ಪಾದಪೂಜೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಶಾಸನಗಳು 'ಕಾಲಂಕರ್ಚ್ಚಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ.[೧೨೫] ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಮಠಗಳಿದ್ದವು. ಉದಾ.ತರ್ದವಾಡಿನಲ್ಲಿ, ಐವೂರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಮಠ, ಹೆಬ್ಬಾಳದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರಮಠ, ಯರಗಲ್‌ದ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣುಮಠ, ಮುತ್ತಗಿಯ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮಠ, ಮಲಘಾಣದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಸಂಜೆಮಠ, ನಾಲತವಾಡದ ನಗರೆಮಠಗಳು [೧೨೬] ವಿಜಾಪೂರದ ಸಂಜೆಮಠಗಳು, ಕಡ್ಲೇವಾಡದ ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಪಿರಿಯಮಠ, ರೂಗಿಯ ನಗರೇಶ್ವರ ಹೊಳಲು ಮಠ, ಯಾಳವಾರದ ಗಂಗೇಶ್ವರಮಠ ಮುಂತಾದವುಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಾದ ಮಠಗಳು.[೧೨೭] ಮಠಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ. ಹಿರೇಬೇವಿನೂರ ದೇವಿಕಬ್ಬೆಗವುಡಿಯ ಮರಮಠದ ಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಠ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿತ್ತು. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಮಠಗಳು ಪ್ರಮುಖ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು.[೧೨೮] ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಪೋಧನರು ಛಾತ್ರರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿರುವುರೊಂದಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಸ್ವಯಂಭೂ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರಾಚಾರ್ಯ ಸೋವರಾಶಿ ಪಂಡಿತನನ್ನು, ವಿಬುಧ ಜನಮನೋತ್ತವ ಫಳ ಸಮುತ್ಪನ್ನರು, ಲಕುಳೀಶಬ್ರುಲೆಯನ್ನು ಸಕಳಜ್ಞ ಶಿವತತ್ವವೇದಿ ಮನುಮಾರ್ಗಂ ಎಂದೂ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಮಹಾಜನರು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದು, ಅವರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಚಟುವಟಿಕೆ ನಡೆಸಿರುವುದು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಘಟಿಕಗಳೂ ಸಹ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದು ಅವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇತರ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ತಪೋದನರು ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ನಂತರ ಮಠ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುತ್ತಗೆ, ವಿಜಾಪುರ, ರೂಗಿ ಮತ್ತು ಕಡ್ಲೇವಾಡ ಮಠ ದೇವಾಲಯಗಳು ಭವ್ಯ ಗುರಪರಂಪರೆ ಹೊಂದಿದ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವು. ವಿಜಾಪೂರದ ಕಲಿದೇವೇಶ್ವರ ಮಠದ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ ಪರಂಪರೆ, ಯೋಗೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ ದೇವನಿಂದ ಮುತ್ತಗಿ ಶಾಖೆಯಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೨೯]

ವಿಜಾಪೂರ ಪರಂಪರೆ

ಶ್ರೀಮದ್ಭುಜಂಗದೇವ ಭುಜಂಗದೇವಾಚಾರ್ಯ

ತ್ರೈಲೋಚನದೇವ ತ್ರಿಲೋಚನ ದೇವ

ಬಾಳಸೂರ್ಯಾರ್ಕ್ಯ ಬಾಳ ಸೂರ್ಯಮುನಿಪ

ಕಾಶ್ಮೀರ ಪಂಡಿತದೇವ ಕಾಶ್ಮೀರ ಸೂರೀಶ್ವರ

ಕಾಲಭೈವ ಪಂಡಿತದೇವ ಕಾಳಬೈರವ ಪಂಡಿತದೇವ

ಮುಕ್ತಗೆ, ಪರಂಪರೆ

ಆಚಳೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತದೇವ

ಥ್ರಿವೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ ದೇವ

ಧರೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತದೇವ

ಯೋಗೀಶ್ವರ ದೇವ

ಲಕುಲೀಶಭೃತಿ

ರುದ್ರಶಕ್ತಿ

ದೂಗಿಯ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಪರಂಪರೆ

ಚಂದ್ರಶೇಖರಾಚಾರ್ಯ

ಬಾಳಚಂದ್ರಪಂಡಿತದೇವ

ಸರ್ವೇಶ್ವರ ದೇವ[೧೩೦]

ಮಠ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತದಿಂದ ಉಚ್ಛಶಿಕ್ಷಣದವರೆಗಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನ ನಡೆಯುತ್ತಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮಲಘಾಣದ ದಿವಾರರೇಶ್ವರ ದೇವರಲ್ಲಿಯ ಪುರಾಣಂ ಬಾಲಶಿಕ್ಷಣಂ ನ್ಯಾಸದ ವಕ್ಖಾಣಕ್ಕಂ ವೃತ್ತಿಯ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಯ ಶಾಸನೋಲ್ಲೇಖವು ಒಬ್ಬ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನು, ಪುರಾಣ, ಬಾಲನ್ಯಾಸದ ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಹಂತವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ, ನ್ಯಾಸದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪ್ರೌಢ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಪುರಾಣ ಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತಾಗಿ ಹೇಳಿರುವಂತಹದ್ದು ಮನಗೊಳಿಮಠ ಶಾರದಾದೇವಿಯ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಕೌಮಾರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಐದುಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ನಿವೇಶನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಆ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಕೌಮಾರ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ.[೧೩೧] ತಂಬದಲ್ಲಿ ಮಠ, ನಿಡೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಗಣಮಠಗಳ ಸ್ಥಾನದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಐದು ಮಠಗಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊತ್ತ ಸ್ಥಾನಪತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನಲ್ಲಿಯ ಇಂಗಳೇಶ್ವರದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ವಿಜಾಪೂರದ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ

ದೇವಾಲಯಗಳು, ವೇವೂರಿನ ಮಾರಸಿಂಘೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿದ್ದವು. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಪೂಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ, ವಿದ್ಯಾ ಪ್ರಸಾರ, ಸತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ತೂಗಿಸಲು ಹಣದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು. ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ದಾನ ನೀಡುವವರು ಇಂಥಿಂಥ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೀಷ್ಟೆಂದು ವಿವರವಾಗಿ ನಿಗದಿಪಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೩೨] ಈ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯ, ನಂದಾದೀವಿಗೆ[೧೩೩], ತ್ರಿಕಾಳಪೂಜೆ[೧೩೪], ತ್ರಿಕಾಲಾರ್ಚನಾಳಂಕಾಗ[೧೩೫], ಕರ್ಪೂರ ತಾಂಬೂಳ, ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ,[೧೩೬] ಕುಂಕುಮ ಚಂದನಾಮಲೇಪನ, ಗೀತವಾದ್ಯ ನೃತ್ಯ[೧೩೭], ಪಾತ್ರಪಾವುಳ,[೧೩೮] ರಂಗಶೋಭೆ[೧೩೯] ಚೈತ್ರ ಪವಿತ್ರಾರೋಪಣ,[೧೪೦] ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಸೋತೆಸುಣ್ಣ, ಮಾಟಕೂಟ, ತಪೋದನರಶನಾಚ್ಛಾದನ ೧೪೦ ದೇವರ ಹಾಲಸಹಸ್ರ[೧೪೧] ಗದ್ದುಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸೇರಿದ್ದವು. ಈ ಎಲ್ಲ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ದೇವಾಲಯ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಳಕೆಗೀಡು ಮಾಡುವ ಗುರುತರ ಹೊಣೆ ಹಗುರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದೆಡೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ದತ್ತಿಗಳಿಂದಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಆದಾಯ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಮಠಗಳು ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುವು. ಡಾ.ಎಚ್.ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿಯವರು ದೇವಾಲಯಗಳು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗುವ ಬದಲು ಆಡಂಬರದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಕೇಂದ್ರಗಳಾದವು ಎಂಬುದೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯ ಮಠಗಳು ಇಂದಿಗೂ ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ[೧೪೨] ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಮಲಘಾಣದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಸಂಜೆ ಮಠ, ಬಾಪೂರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಮಠ, ವಿಜಾಪೂರದ ಸಂಜೆಮಠ, ಮನಗೂಳಿಯ ಶ್ರೀ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿ ದೇವರು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಠದ ಅಂಗ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ.[೧೪೩]

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕುಲೀಶ ಪಾಶುಪತರು ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ತುಂಬಾ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಎದ್ದು ನಿಂತವು. ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಶೈವ-ಯತಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೂ ಆದವು. ಇದರರ್ಥ ಮುನಿಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು ಎಂದಲ್ಲ. ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಮಗಾಗಿ ವಸತಿಗೃಹ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ವಸತಿಗೃಹವೇ ಮಠ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೊಂದು ಮಠ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ಮಾಚಗಾವುಂಡನು ಮಠಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಮದಕೆರೆ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುವಂತೆ...

'ಶ್ರೀಮತ್ ಮಾಚಗಾವುಂಡಂ ಗುರುಗಳ ಸರಳೇಶ್ವರ ಪಣ್ಡಿತ..
ದೇವರ ಮಠದ ನೈ... ನಾಹಾರ ದಾನಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯಕೆರೆ
ಯ ಬಡಗಣ ಬಯಲುಗೆರೆ ಮತ್ತು ೧... ದಲು ಬೆಳ್ದಲೆ ಮತ್ತ

ರೊಂದು ಬಿಟ್ಟರು' ಎಂಬುದು ದೇವರ ಮಠಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಸರಳೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತರ ಆಹಾರಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಭೂದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಸಿರಿನಾಯಕನು ಲಿಂಗದೇವರ ಮಠಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜಂಗಮರಿಗೆ ಭೂದತ್ತಿ ನೀಡಿದ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಠವೆಂದು ಕರೆದಂತಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಮಠಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ತಪೋಧನರ ಆಹಾರ ಧನಕ್ಕಂ ಎಂದು ಸೇರಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ಆಗಿತ್ತು ಇದರಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ದತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಠದತ್ತಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗುತ್ತಿದ್ದುದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಠ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿವೆ. ದೇವಾಲಯ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳ ಬದಲು ಪೂಜಾರಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆ ಮಹಾಜನರು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಮಠ ಮಾತ್ರ ಸದಾಕಾಲ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಠದ ಪರಂಪರೆ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಸಾಳಂಗ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಸಾಳಂಗಮಠ, ಜಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಮಠ, ಭರಮಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮುತ್ತಿನ ಮಠ, ಗಾಜನೂರ ತಿರುಮಲೆ ದೇವಿ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಮಠಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿರುವುದು (ಶಾಸನ ತೃಟಿತ) ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಠಗಳಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಳಂಗಶಾಸನವು 'ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾದ ಗವರಾಜಯ್ಯನು ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ರಾಜನ ಉತ್ತರ ಕ್ರಿಯಾ ಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಆನೆಗೊಂದಿಮಠದ ವಿಜಯೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ ಮಠಕ್ಕೆ ಸಾಳಂಗಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂದಿನ ಜನತೆ ತಾಯಿಗೆ ಪುಣ್ಯವು ಒದಗಿಬರುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದು ಮಠಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಮಠಗಳು ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖ ಎಲ್ಲ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯಗಳು ಗ್ರಾಮದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯಗಳೂ ನಡೆಯುವ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವು ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೂ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೧೪೩೮]

ಕಡ್ಲೇವಾಡದ ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಸಿಂದಗಿಯ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ವಿಜಾಪುರದ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಯರಗಲ್ಲಿನ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಕತಕನಹಳ್ಳಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಮುತ್ತಿಗಿಯ ಶಿವಲಿಂಗದೇವ ಸಂಬದ ಮಹಿಮೇಶ್ವರ, ತನಿಹಳ್ಳಿಯ ಸೋಮನಾಥ, ವಿಜಾಪೂರದ ನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ, ಸಾಲೋಟಗಿಯ ಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ರಂಗ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗಾಗಿ ತಪೋಧನರ ನೈತಿಕ ಅವನತಿಗೆ ದಾರಿಯಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ದೇವಾಲಯದ ಗೀತವಾದ್ಯ, ನೃತ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು.

ಸ್ಥಾನಚಾರ್ಯರು, ತಪೋಧನರು ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ದೇವರು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವರು ಅವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಇಂಥವರಿಗೆ ನಿಯಮಾವಳಿಗಳನ್ನೇ ರೂಪಿಸಿವೆ. ಉದಾ. ತರ್ದವಾಡಿನಾಡಿನ ವಿಜಾಪುರ ಶಾಸನವು

ಅಲುಬ್ಧಃ ಸತ್ಯವಾದೀಚ

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ದ್ರಿಡಬ್ರತಃ

ಶಿವಭಕ್ತಃ ಕ್ಷಯಾಯುಕ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಸೀ ಸಮುಚ್ಚತೇ

ಸಾಲವಾಡಗಿ ಶಾಸನವು

ಪ್ರಾಂತಃಸಆಯಿ ನಕ್ತಭೋಜಿ

ನಪೊಜಾರುರ್ಹಸ್ತ ಮೋನ್ವಿತಃ

ಯೇತದ್ಗುಣಯ್ಯಹೀನಃ ಪೂಜಕೇವುನಚಾರ್ಹತೆ

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹ

ಘಟಿಕಸ್ಥಾನ - ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಘಟಿಕಸ್ಥಾನಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿವೆ. 'ಘಟಿಕ' ಎನ್ನುವುದು ವಿದ್ಯೆಯ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ರಾಧಾ ಕುಮುದ ಮುಖರ್ಜಿಯವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕುರಿತು ೪ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಘಟಿಕಕ್ಕೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕಾಗದು. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ಎಂದರೇನು? ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಯಾವ ಮಟ್ಟದ್ದು? ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ವಾದ ವಿವಾದಗಳಿವೆ. ಘಟಿಕವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮೂಹ ವಾಸಿಸತಕ್ಕಂತಹ ಸ್ಥಳ. ಇದೊಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರ. ಇದೊಂದು ಉಚ್ಚ ಅಥವಾ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾವಂತರು ಘನವಂತರು ಒಂದೆಡೆ ಕುಳಿತು ಚರ್ಚಿಸುವ ಸ್ಥಳ ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಯಾರದರೂ ದೇವಾಲಯಗಳ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದರೆ ಅವರ ಅಧಿಕಾರ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾ. ಕಡ್ಲೇವಾಡದ ಸ್ವಯಂಭೂ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ಜಸಂವತನಾಯಕ ದೋಷ ಮಾಡಿದಾಗ, ಅರಸು ಸಿಂಘಣ ಆತನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ರಾಣಿ ಚೀಲಾದೇವಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪುನರ್ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಛಾತ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ಪರಿಚಾರಕರ್ಗೆ ನೀಡಿದ, ದತ್ತಿ ಉದಾ. ಕುಳೇ ಕುಮಟಗಿಯ ತ್ರಿಕೂಟಾಲದ ದೇವರನ್ನು ಪೂಡಿಸುವ ಮಾಣಿಗೆ ೨ ಮತ್ತರು, ಬಡಗಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದತ್ತಿಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳ ಅಪಾರ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೧೪೩೮]

ದೇವಸ್ಥಾನ ನ್ಯಾಯಾಲಯವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳಿದ್ದವು. ಒಮ್ಮೆ ವಚನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ತೀರಿತ್ತು ಅದನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕೆ ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವಿತ್ತು. ಇನ್ನೊಂದು ಯಾವುದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಯೆಂದು ಜನರು ಭಾವಿಸಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಪರಾಧವು ಬಾಹ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿಣಿತವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಅಪರಾಧಿಯೇ ನಿರಪರಾಧಿಯೇ ಎಂಬುದರ ತೀರ್ಮಾನವು ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾ. ಕುರುವತ್ತಿಯ ಶಾಸನವು ಬೊಪ್ಪಯ್ಯ ಎಂಬ ಮಾನ್ಯನು ದುಷ್ಟನಾಗಿ ಹೊಳಲು ಎಂಬ ಊರನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡು ಅನೇಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನಗಳು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ತನಕ ದೂರನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಾರೆ. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳಿ, ಆ ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಮಾನ್ಯರಿರಕೂಡದೆಂದು ನಿಯಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಧಾನಿ ಮುಂತಾದವರಿದ್ದು, ಬೊಪ್ಪನನ್ನು ಕರೆದು, ನೀನಾಗಲಿ ನಿನ್ನ ವಂಶದವರಾಗಲಿ ಹೊಳಲಿಗೆ ಮಾನ್ಯರಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಆತನು ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಆಣೆಪತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಾನು ನುಡಿದಂತೆ ನಡಿಯುವೆನೆಂಬುದನ್ನು ಸ್ಥಿಪರಡಿಸಲು ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ ದೇವರ ಬಳಿ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾರುವ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅನೇಕ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಆದಾಯವನ್ನು ತಮಗಾಗಲಿ ಇತರ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗಾಗಲಿ ರಾಜರು ಬಳಸಿಕೊಂಡ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಲ್ಲ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾನ್ಯ ಮಾಡುವುದು ಹೊಸ ಆಡಳಿತದ, ಹೊಸ ರಾಜಮನೆತನದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿತ್ತು. ದೇವಸ್ಥಾನವು ಅನೇಕರಿಗೆ ಉದೊಗವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಜಯಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪರಿಪಾರಕರ ಉದ್ಯೋಗದ ಹಕ್ಕು ಅವರ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು. ಉದ್ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ಭೂಮಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಣದ ರೂಪದಲ್ಲೂ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಉದ್ಯೋಗಿಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ. ರಿಪೇರಿ ಕೆಲಸ, ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು, ಗೋಪುರ ಕಟ್ಟುವುದು ಮುಂತಾದವು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಎ.ಅಪ್ಪಾದೊರೈಯವರು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕೇಂದ್ರ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ.[೧೪೪]

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲಸಗಾರರು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಂಬಳಗಳು ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಶೇಷ. ಅವರುಗಳು ಅಡುಗೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಆಚಾರ್ಯರು, ವೈಷ್ಣವರು, ಪುರಾಣ ವಾಚಕರು, ನಂಬಿಗ ಶೃಂಗಾರದವರು ಅಂದರೆ ದೇವಾಲಯದ ಅಲಂಕರಣ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ಪರಿಚಾರಕರು ಅಪ್ಪಣೆಯವರು, ಅಪ್ಪಣೆ ಮೇರೆಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರು, ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುವವರು, ಚಾಮರ ಬೀಸುವವರು, ಸೇನಭೋವ ಮುದ್ರೆಯವರು, ಭಂಡಾರದವರು ಹಣವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು, ಭಟ್ಟಗುತ್ತರು ದೇವರ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವರು, ಕರ್ಪೂರದಾರುತಿಯವರು, ರಂಗವಾಲಿಯವರು ಅಂದರೆ ಅಕ್ಕಿ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ದೇವಾಲಯವನ್ನು

ರಂಗವಲ್ಲಿಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವವರು, ಮಾಲೆಗಾರರು, ದವಸಿಗರು ಅಂದರೆ ದೇವಾಲಯದ ಅಡಿಗೆ ಮನೆಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವವರು, ಗಾರೆ ಕೆಲಸದವರು, ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯವರು, ದೇವಾಲಯದ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಕುಂಬಾರರು, ಮೊಖರಿಗಳು ಅಂದರೆ ಆಡಳಿತಾಗರರು, ಸ್ಥಾನಿಗರು, ಬಡಗಿಯವರು ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅವರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ನಮೂದಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಇವರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಅವಧಿಯ ದೇವಾಲಯದ ನೌಕರರಾಗಿದ್ದರು. ಇಷ್ಟೊಂದು ಶ್ರೀಮಂತವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳ ರಕ್ಷಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಸಹ ಅಷ್ಟೇ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿತ್ತು. ಉದಾ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಸೋಮನಾಥಪುರದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ೩೦೦ ಜನ ಅಂಗರಕ್ಷಕರಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ನಾಯಕ ಮುಖಂಡನಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯದ ಯಾವ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಜನ ಅಂಗರಕ್ಷಕರಿರಬೇಕೆಂದು ಕೂಡ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲ ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯ ಒಂದು ಸಮಗ್ರ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು.[೧೪೪೮]

ದೇವಾಲಯದ ಆದಾಯವನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೂ ಅದರ ಅಂಗಗಳಾದ ಸತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೂ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಆಡಳಿತವನ್ನು ಇತರ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ದೂರವಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಆದಾಯದ ದುರಪಯೋಗವಾಗಬಾರದೆಂದು ಆತನ ಉದ್ದೇಶವಿತ್ತು. ದೇವಸ್ಥಾನವು ದೊಡ್ಡ ಜಮೀನ್ದಾರನೂ ಹೌದು. ಈ ಭೂಮಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ದಾನವಾಗ ಬಂದಿದ್ದು, ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾರುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಅಡ ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಲೀ ಅವಕಾಶಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದ ಧಾನ್ಯ ಅಥವಾ ಹಣವನ್ನು ತನ್ನ ನಿಧಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ದೇವಾಸ್ಥಾನದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿವೇಶನಗಳೂ ಮನೆಗಳೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. [೧೪೪೯] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೩ರ ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವು ಬೆಂಗೇರಿಯ ಪ್ರಭು ಬರ್ಮಗಾಮುಂಡ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆಂದು ದಾನ ನೀಡಿದರೆ, ಇಮ್ಮಡಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಾಂಡಲಿಕ ಮುಮ್ಮಡಿ ಜಯಕೇಶಿ ಆತನ ರಾಣಿ ಮೈಳಲದೇವಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಳು.[೧೪೫] ದೇವಸ್ಥಾನವು ಬಳಕೆಗಾರನೂ ಹೌದು. ತೆಂಗು, ಗಂಧ, ಅಕ್ಕಿ, ಅರಿಶಿಣ, ಕರ್ಪೂರ್ಣ, ತುಪ್ಪ, ಅಡಕೆ, ವೀಳೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ದೇವಸ್ಥಾನವು ತನ್ನ ಭಂಡಾರಿಂದ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು. ಸತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸಿ, ಬಡವರಿಗೆ, ಹಸಿದವರಿಗೆ, ಅನ್ನದಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ವಾರಸುದಾರರಿಲ್ಲದ ಆಸ್ತಿ ಬಹುತೇಖ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ದೇವಸ್ಥಾನವು ದೈವ ಭಕ್ತಿಯ ಕೇಂದ್ರ, ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ, ಶಿಲ್ಪ, ಚಿತ್ರ, ಸಂಗೀತ, ನರ್ತವಾದಿ ಕುಶಲಕಲೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿಸಿದವು. ಇದು ನ್ಯಾಯಾಲಯವು ಆಗಿತ್ತು. ಬಡವರಿಗೆ ಸತ್ರವಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಬಹುಮಖ್ಯವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಆಗರವಾಗಿ ಊರಿನ ಜೀವನವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು.

	(೧)	(೧)	(೨೧)	--	(೨೩)
ಇತರ	೨	೫	೫	--	೧೩
	(೩)	(೨೭)	(೩)	--	(೧೩)
ಒಟ್ಟು	೮	೧೨	೧೦೨	೨	೧೩
	(೮)	(೨೯)	(೧೨೫)	(೪)	(೧೬೦)[೧೪೯]

ಹಬ್ಬಗಳು

ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉತ್ಸವ, ಜಯಂತಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಉದಾ. ಪವಿತ್ರ ಚೈತ್ರ, ಸಂಕ್ರಮಣ, ಉತ್ಥಾನದ್ವಾದಶಿ, ಶ್ರೀಜಯಂತಿ, ದೀಪಾವಳಿ, ನವಗ್ರಹಹೋಮ, ಮಂಡಲೋದ್ಧಾರ, ಪುಣ್ಯಹವಾಚನ, ಕಳಶಸ್ಥಾಪನೆ, ಕರ್ಪೂರದಾರತಿ, ಅರಶಿನ ಓಕುಳಿ, ಪಾರಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳು[೧೫೦] ೨ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ಶಾಸನವು ಕಿಸುವೊಳಲ್ ಪಟ್ಟಣವು ಪಟ್ಟಬಂಧ ಸಮಾರಂಭ ಹಬ್ಬದ ಸಮಾರಂಭವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೫೦೮]

ಮೊರಬ ಶಾಸನ - (ತಾ. ನಯಗುಂದ) ನೊಳಂಬ ಪಲ್ಲವ-ಪೆರ್ಮಾನಡಿ ಜಯಸಿಂಹದೇವನು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ ಯುಜರಾಜನಾಗಿ ಕುಂದೂರು-೧೦೦೦ ಬೆಳ್ವೊಲ-೩೦೦, ಪುಲಿಗೇರೆ-೩೦೦ ಆಳುತ್ತಿದ್ದು ತುಲಾ ಪುರುಷ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಏತಗಿರಿ ಇಂದಿನ ಯಾದಗಿರಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಆಚರಿಸಿದನು.[೧೫೧]

ಅರಸೀಬೀದಿ ಶಾಸನ (ತಾ. ಹುನುಗುಂದ)ವು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸೇನಾಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದು, ವಿಕ್ರಮಮರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ (ಇಂದಿನ ಅರಸೀಬೀದಿ) ನೆಲೆಸಿದ ೪೨ ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದನು.[೧೫೨] ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ ಮಹಾದೇವ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗಳಾದ ಉದಯನ ಮಹಾದೇವಿಯು ದೀಪಾವಳಿಯಂದು ೧೦೦೦ ದೀಪಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ೧೦೦೦ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಊಟಗಳನ್ನು ಕಾಶಿರಾಮೇಶ್ವರದೇವ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವರಾತ್ರಿಯೆಂದು ತನ್ನ ಶ್ರೇಯೋಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಕೋನ ಗಣಪತಿ ದೇವನ ಜೊತೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದಳೆಂದು ವಲಮಚೆಲ್ಲ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೧೫೩] ೩ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಶಾಸನಗಳು ಸಂಕ್ರಮಣ, ಅಮವಾಸ್ಯೆ, ಕಾರ್ತಿಕ, ನಕ್ಷತ್ರ ತಿಥಿ ವಾರಗಳು, ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಅಮವಾಸ್ಯೆ, ಶರವರ್ಷ ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳಿಗೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ತವಿತ್ತೆಂಬ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಕುಲೇಶ, ಪಾಶುಪತದ ಅನೇಕರು ದೇವಸ್ಥಾನ ಸ್ಥಾನಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ಕೊಡುವಗ ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವರಲ್ಲಿಯ ಹಿರಿಯನು ಸ್ಥಾನಿಕನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ, ಮುಳುಗುಂದದ ನಗರೇಶ್ವರಮಠ, ಶ್ರೀ ಪರ್ವತದ ಅಗಸ್ತೇಶ್ವರರು ಸಂತತಿಯ ಮಠ, ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭೂ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವರಮಠಗಳು ಮಹತ್ವವಾಗಿವೆ. ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಕೇದಾರೇಶ್ವರಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು ಕೋಡಿಮಠ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೨ರಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಡಾ.ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.[೧೪೭] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಎದ್ದಂತಹ ಪುಳಕಗಳೆಂಬ ಸಸ್ಯಗಳಿರುವ ಸುಂದರ ದೇವಸ್ಥಾನವೇ ದಕ್ಷಿಣ ಕೇದಾರಸ್ಥಾನ. ಅಡವಿ ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಅಥವಾ ಶಿವಮುನಿ ಜನಗಳ ತಪಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಾನ. ವೇದ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಪುರಾಣ, ದಶಕವಾದಿಗಳ ವಿದ್ಯಾದಾನ, ದೀನ, ಅನಾಥ, ಅಂಧ ಬದಿರ, ಗಾಯಕಾದಿ ನಾನಾ ಭಿಕ್ಷುಕಗಳಿಗೆ ದಾನಸ್ಥಾನ. ಅನಾಥ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ವೈಷಜ್ಯಸ್ಥಾನ ವೇದ್ಯಶಾಲೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭಯಸ್ಥಾನ. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಠದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗ್ಗಜವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಬಂದಿದ್ದ ಬಿಜ್ಜಳನು ಆ ಮಠದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಿಯಿಸಿ, ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ತಪೋದನರ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕೆ, ವಿದ್ಯಾದಾನಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಬಹುಮುಖವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೊಂಡಿಯಂತೆ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.[೧೪೮]

ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ ದಾನಗಳು

ಅರಸುಮನೆತನ	ಜೈನ	ವೈಷ್ಣವ	ಶೈವ	ತ್ರೈಪುರುಷ	ಒಟ್ಟು
ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ	--	--	--	೧	೧
	--	--	--	(೨)	(೨)
ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯ	೩	೬	೫೩	೫೨	೬೪
	(೩)	(೨೧)	(೮೧)	(೨)	(೧೦೭)
ಕಲಚುರಿಗಳು	೧	೨	೨೨	--	೨೫
	(೧)	(೧)	(೨೧)	--	(೨೩)
ಯಾದವ	೧	೧	೨೫	--	೨೭

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಗಳಗನಾಥನ ಶಾಸನ - ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರ ಪುಣ್ಯಮಿ, ಆದಿತ್ಯವಾರ, ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೫೪] ದೇವಗಿರಿಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೨ರ ಶಾಸನ, ವಿಕ್ರಮವರ್ಷ, ಚಿತ್ರಭಾನು ಸಂವತ್ಸರ, ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಸೋಮವಾರ ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೫೫] ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಅಗಡಿ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೬ದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥ ಸಂವತ್ಸರ, ಗ್ರಹಣ, ವಿಕ್ರಮವರ್ಷ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಅಮವಾಸ್ಯೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೧೫೬]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಾಮಂತ ಗೋವಾ ಕದಂಬರ ೨ನೇ ಜಯಕೇಶಿ ಕಾಲ ಆತನ ರಾಣಿ ಮೈಳದೇವಿಯ, ಮನೆವರ್ಗಡೆ ಸಿಂಗರಸರು ಲಕ್ಷ್ಮಣೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಒಂದುಪುರ, ೫೦ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿ, ಕಾವಲಗೇರಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೋಳುವ ನರೇಂದ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಹಾತಿಥಿ ಯುಗಾದಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೫೭]

೨ನೇ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕೊಲ್ಲಾಪುರಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೯ ಶಾಸನವು-ಜಿನ, ಪೂಜೋತ್ಸವದಂದು ದಂಡನಾಯಕ ದಾಸಿಮರಸನು ಹೂವಿನಬಾಗೇ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಾರಸಿಂಗಸೆಟ್ಟಿಯ ಬಪದಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು.[೧೫೮] ದೀಪಾವಳಿ[೧೫೮೧], ಅಮವಾಸ್ಯೆ[೧೫೮೨], ಕೀಳ್ವಾಗುನೊಂಪಿ[೧೫೮೩], ನಾರಾಯಣ ಬಲಿ[೧೫೮೪], ಶಿವರಾತ್ರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ಹಬ್ಬ ಎಂಬುದು ಸಮಾಜದ ಜನರೆಲ್ಲರು ಸೇರಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ದಿನವಾಗಿದ್ದು, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪರ್ವ ಎಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪಬ್ಬ ಹಬ್ಬವೆಂದು ಹೆಸರಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಡಾ.ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಅವರು ಹೇಳುವಂತೆ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜಾ ಉತ್ಸವಗಳಾದ ಚೈತ್ರ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತ ಮಂತ್ರ ಪುಷ್ಪವರೋಹಣ ಫಲಪೂಜೆ ಕಾರ್ತಿಕದೀಪ ಪೂಜೆ ವಂಸತೋತ್ಸವಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ ಐದು ಹಬ್ಬಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಡಾ.ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಅವರು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಅಮವಾಸ್ಸೆ, ಸಂಕ್ರಮಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬರುವ ಅಷ್ಟಮಿ, ಚತುರ್ದಶಿ, ತಿಥಿಗಳೆರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಂಚಪರ್ವಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳು ಇದನ್ನು ಸಮತಿಸುತ್ತವೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಶಾಸನವೊಂದು ನಂದನ ಬಾದ್ರಪದ, ಪುಣ್ಣಿಮೆ, ಆದಿತ್ಯಾವಾರ, ಸೋಮಗ್ರಹಣ, ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ವ್ಯತೀಪಾತ ಭಾನುವಾರ ಪೌರ್ಣಿಮೆ, ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದರೆ ಮಾದಿನೂರು ಶಾಸನ ಪುಷ್ಯಶುದ್ಧ ಸೋಮವಾರದಂದುತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾನ್ತಿ ಪರ್ವ್ವನಿಮಿತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನಗಳು ಮಾರ್ಗಸಿರ ಅಮವಾಸ್ಯೆ, ಸೋಮವಾರ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ, ಚೈತ್ರ ಪವಿತ್ರ, ಜೇಷ್ಠ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಶುಕ್ರವಾರ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ, ಲಾಗುಣದಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಗುರುವಾರದ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ, ಪುಷ್ಯದ ಆದಿತ್ಯವಾರ, ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ದಾನ

ದತ್ತಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪುರದಗವರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲ ಪಾತ್ರಪಾವುಳ, ಚೈತ್ರ, ಪವಿತ್ರ, ಪಂಚಪರ್ಬ್ಬ, ಮಹಾನೈವೆದ್ಯ ಬೋಜನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲಿ, ಆಚರಿಸಲಿ ಎಂದು ನಾಡಿನ ಸಮಸ್ತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಪ್ರಜೆಗಳು, ದಾನದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಹೀಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ಚೈತ್ರ ಪವಿತ್ರ ಪರ್ವ, ತಿಥಿಗಳು ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಚತುರ್ವೇದದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ ಬಾದ್ರಪದ, ಅಮವಾಸ್ಯೆ, ಶ್ರಾವಣ, ಸೋಮವಾರ ವ್ಯತಿಪಾತ, ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ, ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ ಉಭವ ಸಂವತ್ಸರದ ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪುಣ್ಯ ಕಾಲದ ನಿಮಿತ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಅಂದಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರೆ ಇಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅದು ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.[೧೫೯]

ಹಬ್ಬಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ

ಭೂಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕರಗಳಿಗೆ ಆಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಮೇಯ ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಎರುವೊಕ ಶುಲ್ಕ ಎಂಬುದು ಕೃಷಿ ವರ್ಷ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಆಚರಿಸುವ ಉತ್ಸವ ಶುಲ್ಕವಾಗಿದ್ದು, ಜೇಷ್ಟ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಚಾಲುಕ್ಯಭೀಮನ ಕುಕುಮ್ಮರನ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು (ಕ್ರಿ.ಶ.೮೯೨-೯೨೨) ವಿನಯಕೋತ್ಸವ ಶುಲ್ಕ ಎಂಬುದು ವಿನಾಯಕ ಹಬ್ಬದ ದಿನ ಹಾಕುವ ಸುಂಕವಾಗಿತ್ತು. ಮಾಕಪತಲ ಶುಲ್ಕ ಎಂಬುದು ಗ್ರಾಮದ ಮೂಕಾಂಬ ದೇವತೆಯ ಜಾತ್ರಾ ಸುಂಕವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಸುಂಕಗಳನ್ನು ರಾಜನ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಅಥವಾ ರಾಜನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ಎಂದು ವೆಂಕಟರಾಮನ್ನಯ್ಯರ ಹೇಳಿಕೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಮಹಾರಚ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೬೦]

ಗುತ್ತಲದ ದೇಸಾಯಿ ಬಹದ್ದೂರ್ ಹನುಮಂತಗೌಡನು ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ರಥೋತ್ಸವದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕನವಳ್ಳಿ ನೀಲಕಂಠಯೋಗಿಶ್ವರಯ್ಯನವರಿಗೆ ಆ ವರಹಾ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಆ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕನವಳ್ಳಿ ೨೦೦ ಎಂದಿದ್ದು, ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ.[೧೬೧] ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕಂ ಎಂಬುದು ಪದೇ ಪದೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಫ್ಲೀಟ್, ರೈಸ್ ಮುಂತಾದವರು ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಶುದ್ಧೀಕರಣ ಉತ್ಸವ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದೇ ಆರ್.ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು ದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸವೆಂದು ಹೇಳಿ ಎರಡು ಉತ್ಸವ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಷಾಢ ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸಗಳ ಹುಣ್ಣಿಎಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಈ ಪವಿತ್ರೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.[೧೬೨] ಆದ್ದರಿಂದ ಚ್ಯೈತ್ರಮಾಸದ ಯುಗಾದಿಯ ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ವರೆಗೆ ಪವಿತ್ರ ಚ್ಯೈತ್ರ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೧೬೩]

ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮ, ಈಶ್ವರ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿವರಗಳಿವೆ. ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹತ್ತಿಯ ಅಥವಾ ರೇಷ್ಮೆಯ ಹಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವೆರಡೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಉದಯಾದಿತ್ಯ ಎಂಬ ಸಾಮಂತನು ಬೋಳೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ, ಅದರ ಅಂಗಭೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟನು. ನೂಲಪರ್ವ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಅದು ಉಪಾಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಉಪಕರ್ಮವು ನೂಲಿನ ಹಬ್ಬವೆಂದು, ಜನಿವಾರದ ಹಬ್ಬವೆಂದು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಜನರು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ ಮನೆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಬಾದುಬ್ಬೆ, ದೀಪಾವಳಿ, ಕಾರಹುಣ್ಣಿಮೆ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಹಬ್ಬಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಇವು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿವೆ.[೧೬೩]

ತಾಂಬೂಲ : ಭೂಮಿ ಗುತ್ತಿಗೆ, ಮಾರಾಟ, ಆಸ್ತಿ ವರ್ಗಾವಣೆಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಮುಖಂಡನನ್ನು ಸಂಪರ್ಕಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆಗ (ಗ್ರಾಮದವರು) ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣ ಎಂದರೆ ತಾಂಬೂಲ ತೆರಿಗೆ ಎಂದು ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು. ಇಂದಿಗೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ಒಪ್ಪಂದಗಳು ನಿರ್ಣಯಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟ ತಾಂಬೂಲ ಬದಲಾಯಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನು ಸಾಮಂತ ನಾಯಕರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಎಲ್ಲ ಕಾನೂನು ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪಕ್ಷದವರು ತಾಂಬೂಲ ತೆರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು.

೫.೫. ದೇವದಾಸಿಯರ ಪಾತ್ರ

ವೇಶ್ಯಾ

ಜಗತ್ತಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಂತೆ ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದ ಪದ್ಧತಿ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸೂಳೆ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಧಾರಣ, ಜಾರಾ, ನಟಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದಾನವರಿಗೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ದೇವತೆಗಳ ಪತ್ನಿಯರು ದಾನವರ ಬಲಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರು. ಆಗ ದೇವೇಂದ್ರನು ಅವರಿಗೆ, ‘‘ನೀವು ಈಗೆ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ವೇಶ್ಯಾಧರ್ಮವನ್ನನುಸರಿಸುತ್ತ ನಡೆಯಿರಿ’’ ಎಂದು ಆದೇಶ ನೀಡಿದನೆಂದು ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ. ಕೌಟಿಲ್ಯದ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಸಹ ವೇಶ್ಯೆಯರ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರ ನೀಡಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಎಲ್ಲ ದರ್ಜೆಯ ಪುರುಷರು ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಈ ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಗೌರವದ ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರಭುವರ್ಗ ಮತ್ತು ಉನ್ನತ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದವರಿಂದ ಅದು ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆಯಲೇ ಇಲ್ಲ.

ವೇಶ್ಯರ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನು ಈ ರೀತಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ೧. ವ್ಯಕ್ತಿ ಸೂಳೆ - ೧. ವಂಶ ಪರಂಪರಾಗತ ಸೂಳೆ ೨. ವಂಶ ಪರಂಪರಾಗತರಲ್ಲದ ಸೂಳೆ.

೧. ವಂಶ ಪರಂಪರಾಗತ ಸೂಳೆ : ವಿವಾಹಿತ ಅಥವಾ ಅವಿವಾಹಿತ ಪುರುಷರು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಮಹಿಳೆಯರು

೨. ವಂಶ ಪರಂಪರಾಗತರಲ್ಲದ ಸೂಳೆಯರು : ವರಲ್ಲಿ ಅವಿವಾಹಿತರು, ವಿಧವೆಯರು, ಪತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರು ಎಂದು ಒಳಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿ ಸೂಳೆ ಪದ್ಧತಿಯು ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರ ದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದು ಗೌರವದ ಸೋಗಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಪದ್ಧತಿಯು.[೧೬೪]

ಗೆದ್ದು ತಂದ ವಿವಾಹಿತ, ಅವಿವಾಹಿತ ಮತ್ತು ಅವಿವಾಹಿತ ಮತ್ತು ವಿಧವಾ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಮೇಲು ವರ್ಗದವರು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬಹುದಾದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಪುರಾಣವು ರಾಜರ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗಣಿಕೆ ಅಥವಾ ವೇಶ್ಯೆಯರು ಅವಶ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ದೊರೆ ಅಮೋಘವರ್ಷನು ೧೦೦೦ ಗಣಿಕೆಯರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೬೫] ಕ್ರಿ.ಪೂ.೧೧೧೨ ರ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನ ಶಾಸನ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲನಿಗೆ "ಅರಿ ಭೂಪಾಳರನೆನ್ನು ರತ್ನಪುರದಿಂ ಮತ್ತತ್ತು ಬೆಂಕೊಣ್ಣ ತತ್ಕರಿಸನ್ನೋಹಮನನ್ತೆ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳಂ ಭಣ್ಣಾರಮಂ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಮಂ ವಾಜಿಗಳಂ ವಿಳಾಸಿನಿಮರಂ ತನ್ದಂ ಚಮೂವಲ್ಲ ಭಾಭರಣಂ ಶ್ರೀಪತಿ ದಂಡನಾಥ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನೆಂದು" ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೧೬೬] ಇನ್ನೊಂದು ಉಲ್ಲೇಖವು ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದು ಅದು ಕಾಳಿದಾಸ ಚಮೂಪ "ಪಾಂಚಾಳ ಚೋಳಾದಿಗಳಂ ಕಿತ್ತಿಕ್ಕಿ ಭಣ್ಣಾರಮನಧಿಕ ಗಜೇಂದ್ರಂಗಳಂ ಪೆಣ್ಡಿರಂ ವಾಜಿಗಳಂ ತಂದಿತ್ತು ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲನಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆ ಪಡೆದನೆಂದು" ಇದೆ.[೧೬೭] ಇದರಿಂದ ಮೇಲ್ವರ್ಗದವರು ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ವೆಟ್ಟುಗನೆಂಬುವ ಶಾಂತಿವರ್ಮರಸನಿಗೆ ಮಾರಾಂತರನೇಕರಂ ತವಿಸಿ ವಸ್ತುಗಳಂ ಮದವಾರಣಂಗಳಂ ಕಾನ್ತೆಯರಂ ತುರಂಗಚಯಮಂ ಪಿಡಿದಿತ್ತು ಅವನಿಂದ ದಂತಿಯನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೧೬೮] ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ ಉಚ್ಚಂಗಿಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಭಣ್ಣಾರಂ ಸ್ತ್ರೀಯದಂ ತುರಗವ್ರಾತಮುಮಂ ಸಮನ್ತು ಹಿಡಿದಿದ್ದೆನೆಂದು ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳ ಶಾಸನವು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದೆ.[೧೬೯] ಹೀಗೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ವ ಸಂಪತ್ತುಗಳ ಪ್ರಭುವೂ ಹೌದು, ಪ್ರಜೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೇವನೂ ಹೌದು. ಹೀಗಾಗಿ ಬೋಗದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗತೊಡಗಿದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣೂ ಒಂದಾಗಿತ್ತೆಂದು ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರು

೧. ರಾಜನೊಂದಿಗೆ ಸಿಂಹಾಸನವೇರಿದ ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಟ್ಟ ಮಹಾದೇವಿ.

೨. ರಾಜಕೀಯ ಒತ್ತಡ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಾಗಿ ಮದುವೆಯಾದ ಇತರ ರಾಣೀವರ್ಗ.

೩. ವಂಶಪರಂಪರಾಗತರಲ್ಲದ ಸೂಳೆಯರು.

೪. ವಂಶಪರಂಪರಾಗತ 'ಸೂಳೆ' ವರ್ಗದವರು.

೫. ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರು - ಇವರ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು 'ಗಣಿಕೆಯರೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಕಟಕ ಕಟಿಸೂತ್ರ ಕುಂಡಲ ಕೇಯೂರ ಹಾರಧರಣಾಲಂಕೃತ ಗಣಿಕಾ ಸಹಸ್ರ ಚಾಮರಾಂಧಕ್ಕಾರಾಧೂವೀರ್ಯ ವೀರ್ಯಮಾನ'' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅರಸನೊಂದಿಗೆ ಕಾಮಭೋಗದಿಂದಯಿರುವರು ಎರಡು ಮೇಲಿನ ವರ್ಗದವರು ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೇ ವರ್ಗದವರು ಮಾತ್ರ.

ಸೂಳೆಯರು ಶಾಸನಗಳು ಅರಸರಿಗಾಗಿ ಹೇಳುವ 'ವಿಕಟಚಕ್ರವರ್ತಿ', 'ವಾರವಧೂಜನಕಾಮ', 'ವೇಶ್ಯಾಭೂಜಂಗ' ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷಣಗಳು ವಂಶಪರಾಂಗತ ಸೂಳೆಯರೊಂದಿಗೆ[೧೨೦] ಸಂಬಂಧವಿರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ವಿನಃ ಚನ್ನಕ್ಕ ಎಲೆಗಾರರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಅವು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಶಾಸನಗಳು ಅಧಿಕೃತವಾದ ದಾಖಲೆಗಳೆನಿಸಿವೆ.

ರಾಜವೇಶ್ಯೆಯರು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿರದೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ಪೂಜೆ, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ಮನೆತನದ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂಳೆಯರು ಪ್ರಥಮ ಉಲ್ಲೇಖೀತ ರಾಜವೇಶ್ಯಾಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ. 'ಸೂಳೆಯರ್' ಎಂದು ಪದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ. ಚಾಲುಕ್ಯ ೨ನೇ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಮಗ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲದ ಕೋಚ್ರೆ ತಾಮ್ರ ಪ್ರಶಸ್ತಿ (ಕ್ರಿ.ಶ.೬೫೫-೬೮೧)ಯು ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಪೃಥ್ವಿವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಸ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮಹಿಷಿ ಕಲಿಕಾಲಪ್ರತಿ ಪಕ್ಷಭೂತಾ ಶ್ರೀವಿಜಯದೇವಿ ಬೊಡ್ಡಿಪೊದ್ದಿ ಸರ್ವಾನಾಜ್ಞಾಪೆಯತಿ'' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಬೋಡ್ಡಿಪೋದ್ಧಿಯು[೧೨೧], ಪ್ರಿಯ ಮಹಿಷಿ ಪದಗಳಿಂದ ಅವಳು ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಮಹಿಷಿ ಸೂಳೇ ವಂಶದವಳಾಗಿದ್ದು ಎಂದು ಡಾ. ಫ್ಲೀಟರು ಮತ್ತು ಚೆನ್ನಕ್ಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ, ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗಮನಿಸುವ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ''ಶ್ರೀವಿಜಯ ಮಹಾದೇವಿ'' ಎಂದಾಗಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರಿಗೆ 'ಶ್ರೀ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ಹೇಗೆ ಬಂತು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಎಂಬುದು ಪೂಜ್ಯನೀಯ ಪೂಜ್ಯರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವಳು ರಾಜವಂಶದವಳೇ ಆಗಿದ್ದ, ಬೊಡ್ಡಿಪೋದ್ದಿ ಎಂಬುವಳು ಇನ್ನೋರ್ವ ಮಹಿಳೆಯಾಗಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಪೊದ್ದಿ, ಪೊಟೆ, ಪೋಟೆ, ಪೊಡ್ಡಿ, ಬೊಡ್ಡಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಆ ಕಾಲದ

ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗಾಗಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಗಳಾಗಿವೆ. ಕೋಚ್ರ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನ ಪ್ರಿಯಮಹಿಷಿ ಎಂದು ವಿಜಯ ಮಹಾದೇವಿಯನ್ನು ಕರೆದಿದ್ದು ಅವರಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಿ ಎಂಬ ಪದ ರಾಣೀವಾಸದವರಿಗೇ ಮಾತ್ರ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದ್ದರಿಂದ 'ಪ್ರಿಯಮಹಿಷಿ' ಎಂಬುದು 'ಸೂಳೆ' ವಂಶದವರು, ಒಲಿದು ಬಂದವಳೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು 'ಮಹಿಷಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದನ್ನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರರು 'ಒಲಿದು ಬಂದವಳೆಂದು' ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸದೇ ವಿಜಯಮಹಾದೇವಿ (ರಾಣಿ) ರಾಜವಂಶದವಳಾಗಿದ್ದು 'ಬೊಡ್ಡಿಪೊದ್ದಿ' ಎಂಬುದು ಇನೋರ್ವ ವೇಶ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು.

ಮಹಾಕೂಟ ಶಾಸನ(ಕ್ರಿ.ಶ.೭೩೩)ದ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀ ಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಭಟಾರರಾ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆ ವಿನಾಪೆಟಿಗಳೆನ್ಬೊರ್ ಸೂಳೆಯರ್ ಎಂದು ರಾಜವೇಶ್ಯೆಯೋರ್ವಳ ಉಲ್ಲೇಖವೂ[೭೨] ಮೇಲಿನ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಸಮರ್ಥನೆಯಾಗಿದೆ. ಇವಳು ಆನುವಂಶಿಕ ವೇಶ್ಯೆಯಾಗಿದ್ದು, ತನ್ನ ವಂಶದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವಾಗ ಯಾವುದೇ ಕೀಳರಿಮೆ ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ವಿನಾಪೊಟಿಯ ತಾಯಿ ಕುಚಿಪೋಟಿ, ಇವಳ ತಾಯಿ ರೇವಮಂಚಾಳ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಿದೆ.[೭೨] ಕ್ರಿ.ಶ.೮೭೬ರ ಕಾಡಚಿ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನ (ತಾ) ದಾವಣಗೆರೆ ವೇಶ್ಯಾ ಕುಟುಂಬದ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮಯ್ದುಮರಸರ ಸೂಳೆ ಕಾಡಬ್ಬೆ
ಕಾಡಬ್ಬೆಯ ಮಗಳು ಕಾಡಚ್ಚಿ
ಕಾಡಚ್ಚಿಯ ಮಗಳು ಕಾಡಬ್ಬೆಯ
ಕಾಡಬ್ಬೆಯ ಮಗಳು
ಕಾಡವ್ವೆ, ಅಯ್ಯಬ್ಬೆ, ಅಯ್ಯಬ್ಬೆಯ
ಕಾಡಬ್ಬೆ ಮಗಳು ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆ
ಅಮ್ಮಬ್ಬೆ ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆಗಳಯ್ಯ ಪಲ್ಲಹಾರತಿ
ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆ ಪರಕಿಯ ಮಗಳ ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆ
ಕಳಿಂಗಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ಪರಕಯ್ಯ
ನಿನ್ತು ಪಾರಂಪರ್ಯಾನುಮೆಡ
ವರಿಯದೆ ಬಂದ ಧರ್ಮಸನ್ತಿತಿ[೭೩]

ಇಲ್ಲಿ ಮಯ್ದುಮರಸರ ವೇಶ್ಯೆ ಕಾಡಬ್ಬೆ ಅವಳ ಮಗಳ ಹೆಸರೂ ಕಾಡವ್ವೆ ಈ ಶಾಸನವಿದ್ದುದು ಕಾಡಬ್ಬೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ. ಅವಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು, ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಬರುವ

‘ಎಡವರಿಯದ ಬಂದ ಧರ್ಮಸನ್ತತಿ’’ ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೆ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಚೆನ್ನರಾಯ ಪಟ್ಟಣದ ಮಳ್ಳೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಸೂಳೆ ‘ಬಯ್ಯಾಳ್’ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ.[೧೭೪]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ಕುರಗೋಡು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ‘ಸೂಳೇಗೇರಿ’ಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೂಳೆವಾಳ, ಹಿರಿಯರ ವಾಳಸೂಳೆ, ಪಾತ್ರ ಪಾವುಳ ಮುಂತಾದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸೂಳೆಯು ಅರ್ಚಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಆಧೀನದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವ ಚಮೂಪತಿಯು ಇಟ್ಟಗೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕಾಗಿ ರತಿ ರಂಪೆಯರನ್ನು ಹೋಲುವ ಕಾಮಿನಿಯರ ನಾಯ್ಡು ಪುರವರ್ಗದ ಸೂಳೆಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ನಂತರ ಅಂತಹವರಿಗಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ದೇಶದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಆರಿಸಿ ತರುತ್ತಿದ್ದರು. ತಂಜಾವೂರಿನಲ್ಲಿ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದಾಗ ರಾಜರಾಜನು ನಾನೂರು ನರ್ತಕಿಯರನ್ನು ಹಾಗೆ ಆರಿಸಿ ತರಿಸಿದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವದಾಸಿಯರು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲೇ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ೧೦೫೮ರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ‘ಸೂಳೆವಳ’ ಎಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಪಡೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾಗ ‘ಪಡೆವಳ’ ಕಂಡು, ದೇವಸ್ಥಾನ ಸೂಳೆಯರ ಮೇಲ್ವಿಚಾರ ‘ಸೂಳೆವಳ’ ಎಂದಿರಬಹುದು.

ದೇವಸೂಳೆ

ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಇದೆ. ಆಂಧ್ರ, ತಮಿಳು ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದೇವದಾಸಿ ಕುಲಗಳಿವೆ. ತಮಿಳುನಾಡಿನ ರಾಮೇಶ್ವರರ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃ ಕಾಲ ಅರ್ಚಕರೊಡನೆ ಒಬ್ಬ ದೇವದಾಸಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯಂತೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನುಟ್ಟು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳಷ್ಟು ಧರಿಸಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳನ್ನು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ‘ಮುರೈಕಾರೀ’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೋವಾದಲ್ಲಿನ ಮಂಗೋಳ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ೬ ಜನ ದೇವದಾಸಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಸೋಮವಾರದ ಪೂಜೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಹಬ್ಬಗಳ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗೋವಾದ ಮಲ್ಯದ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವದಾಸಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರನ್ನು ‘ಭಾವಿನ್’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ನಂತರ ದೀಪದಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಕೆಳವರ್ಗದ ಜನರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದು, ಇತ್ತೀಚಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ದೇವದಾಸಿಯರೆಲ್ಲರೂ ವೇಶ್ಯೆಯರೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ವೇಶ್ಯೆಯರೆಲ್ಲರೂ ದೇವದಾಸಿಯರಲ್ಲ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ದತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸೂಳೆ ಎಂದು ಬಂದರೆ

ಅದು ದೇವದಾಸಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಬೇರೆ ಕಡೆ ಬಂದಾಗ ಅದು ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. 'ಮಯ್ದಿಮರಸರ ಸೂಳೆ ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬೊಡ್ಡಿದೊದ್ದಿ, ಕುಚಿಪೇಟ, ಬಿಂನಪೊಟಿ, ಏನಾ ಪೋಟಿ, ದೇವಾಲಯದ ಸೂಳೆಯರಾದ ಗೊಮ್ಮಿನಪೇಡ್ಡಿ, ಬಾದಿಲಪೊದ್ದಿಗಳು, ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಚೀನ ರೂಪಗಳು. ಇವರೆಲ್ಲ ಬಾದಾಮಿ ಪ್ರದೇಶದವಾಗಿದ್ದು ೮-೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದರೆ. ಪೊದ್ದಿ, ಪೋಟೆ, ವೊಟಿ, ಮೊಡ್ಡಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿದ್ದು ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ ರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. ದೇವಿ ಹೇಸೂರಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಿಂನವೊಟಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿಸೂಳೆ

ರಾಜವೇಶ್ಯೆಯರು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿರದೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ಪೂಜೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮುಂತಾದ ಮಹತ್ವದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ವಿಜಯಮಹಾದೇವಿ ಅಥವಾ ಬೊಡ್ಡಿಪೊದ್ದಿಯು ಎರಡು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು, ಅಯ್ಯಣಯ್ಯನ ವಾರವಧು ವಿಜಯಬ್ಬೆ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸ್ತಂಭದಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಪಾತ್ರಗಳ ಬಗೆಗೆ ಚಿಂಚೋಳಿಯ ಒಂದು ಶಾಸನು, ೬೦ ಶ್ರೀಧರ ದಂಡನಾಯಕನ ಅರ್ಧಾಂಗಲಕ್ಷ್ಮೀ ಗುಂಡಿಲಿ ಜಾಕಿಯಕ್ಕನನ್ನು ಶಾಸನವು "ಟೆಂಟಳಿಸುವ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಗಂಟಲಗಾಳಂ ಮಚ್ಚಗಿಸುವ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮಸ್ತಕ ಸೂಲಂ ವಿಷಮ ಪಾತ್ರದ ಸೂತ್ರ ಕಳಶಕ್ಕೆ ವಿಳಸಮೆನಿಸಿದ್ದಳೆಂದು" ವರ್ಣಿಸಿದೆ.[೧೬೫]

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜವೇಶ್ಯೆಯರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಗೌರವಿತ್ತು. ಪೃಥ್ವೀಗಂಗನ ಸೂಳೆ ಬೀರಕ್ಕನ ಮಗ ಎರೆಕಳಿಂಗ ಆಪತ್ತಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಗೆ ತನ್ನ ತಲೆಯರ್ಪಿಸಿದುದನ್ನು ಬೇವಿನ ಕುಪ್ಪೆ ಶಾಸನ (ಫ್ರೆಂಚ್ ರಾಕ್ಸ್ ತಾಲೂಕು)ದಲ್ಲಿದೆ. ದೇವಿಹೊಸೂರ ಶಾಸನವು ತುರುಗಾಳಗದಲ್ಲಿ ವೀರಮರಣ ಪಡೆದ ಗೋವಿಂದನೆಂಬುವವನಿಗೆ ಬಿಂನಪೋಟೆ ಕಲ್ಲು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದು ಅವರ ಕಾರ್ಯವೈಖರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.[೧೬೫] ಯುದ್ದವೊಂದರಲ್ಲಿ ವೀರ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ನಾಲ್ಕವರು ವೀರ ಯೋಧರಲ್ಲಿ ಸೂಳೆ ಕಾಳಿಯನ ಪುತ್ರನೂ ಒಬ್ಬನಾಗಿದ್ದು, ಆತನ ವೀರಗಲ್ಲಿಗೆ ಕಳಸ, ಕನ್ನಡಿ ಹೂವು ತಾಂಬಲಗಳ ಮರ್ಯಾದೆಯೊಂದಿಗ ೧೦೦ ಕಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ವಾಸನ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯಕ ಗೊಂಕ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯದ ದೇವಸ್ಥಾನವೊಂದರಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾತ್ರದವರನ್ನು ವಿವಾಹವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೧೬೬] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಧೀನಕ್ಕೊಳಪಟ್ಟ ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಯುವರಾಜ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವ ವೇಶ್ಯಾ ಭುಜಂಗವೆನಿಸಿದ್ದು, ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ವೀರಗೋಮದೇವರಸ ವಾರವನಿತಾ ಕಾಮನೆನಿಸಿದ್ದ[೧೬೭] ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮಾನಡಿಗಳ ಸೂಳೆ ಜೋಗಬ್ಬೆಯ ಮಗಳು ಚಾವುಣ್ಣಬ್ಬೆಯನ್ನು ನೆಗೆ ನೆಡಪೆರ್ಮಾಡಿಗಾವುಣ್ಣ ವಿವಾಹವಾಗಿದ್ದು, ಈ ದಂಪತಿಗಳು ರಾಮೇಶ್ವರ

ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವರು.[೧೭೮] ರಾಜಜೀವನದ ಒಂದು ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವೆಂಬಂತಿದ್ದ, ಈ ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗೆ ರಾಣೀಯರಿಗಿದ್ದ (ಪಟ್ಟಿ ಮಹಿಷಿ) ಎಲ್ಲ ಸೌಲಭ್ಯಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದವು. ವಿನಾಪೋಟಿಯು ಹಿರಣ್ಯ ಗರ್ಭ ದಾನ ಮಾಡಿ ತಾಮ್ರದ ಪೀಠ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೊಡೆ, ಅಷ್ಟ ಶತಕ್ಷೇತ್ರ ದಾನಗಳೂ ಇವರ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ, ಗೌರವ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳ ದ್ಯೋತಕಗಳಾಗಿವೆ.[೧೭೯] ಕಾಡಚ್ಚಿ ಕಾಡಚ್ಚಿಯ ಮಗಳ ಕಾಡವ್ವೆ'' ಇಲ್ಲಿ ಕಾಡಚ್ಚಿ ಬರಿಯ ವೇಶ್ಯೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.[೧೮೦] ದೇವಾಲಯದ ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿ ೨ ವಿಧ

೧. ಪಾತ್ರ

೨. ಸೂಳೆ[೧೮೧]

ಆಯಾ ವೃತ್ತಿಗಳವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವಂತೆ, ವೇಶ್ಯೆಯರು ಸೂಳೇಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಗದಗ, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಕರೂರ, ಸೂಡಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಳೇಗೇರಿ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಈ ಸೂಳೇಗೇರಿಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಅನಂತಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನು ಸೂಳೇಗೇರಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಆದರ ದುರಸ್ತಿಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದನು.[೧೮೨] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಆಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಕುಂದೆ ನಾಡಿನ ಕುರಗೋಡು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೂಳೇಗೇರಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೮೩] ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದವರು ದೇವದಾಸಿಯರಿಗಾಗಿಯೇ ವಸತಿ, ಆಹಾರ ಮುಂತಾದ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನಾದ ಮಹಾದೇವ ಮತ್ತು ಅನಂತ ಪಾಲರು ಇವರಿಗಾಗಿಯೇ ವಸತಿಗೃಹಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೮೪]

ದೇವದಾಸಿಯರು ಎಂದರೆ ಭಗವಂತನ ದಾಸಿಯಾದ ದೇವರ ಸೇನೆಗೆ ಮೀಸಲಾದವರು ಎಂದರ್ಥ. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗೀತನೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲ ಭಗವಂತನ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದವರು ಇದು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯವಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಈಜಿಪ್ತ, ಸಿರಿಯ, ಅರೇಬಿಯ ಮುಂತಾದ ಮಧ್ಯ ಪ್ರಾಚ್ಯ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಪುಣ್ಯಕರ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿತ್ತು. ಈಗಲೂ ದಕ್ಷಿಣ ಆಫ್ರೀಕದ ಕೆಲವು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಭಾರತದ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇಂದಿಗೂ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೂಳೆವಾಳ, ಪೆರ್ಗಡೆವಾಳ ಸೂಳೆ, ಪಾತ್ರಪಾವುಳ, ಪಿರಿಯರವಾಳ ಸೂಳೆ ಮುಂತಾದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಸೂಳೆಯು ಅರ್ಚಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಆಧೀನದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ.[೧೮೫] ತರ್ದನಾಡಿನ ನಾಲತವಾಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಳೇವಾಳದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಊಳಿಗಮಾನ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದು ಅವಧ್ ಕಿಶೋರ್ ಪ್ರಸಾದರು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ

ಪಡೆದಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸಿಯರು ಮಿಂದರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೧೮೬]

ದೇವದಾಸಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮೂಲವು ಭಾರತದ ದೇವಾಲಯಗಳ್ಲಲಿ ದೇವರನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ವೈಭವದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಲ್ಲ ವೈಭವ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಭೋಗ[೧೮೭] ಮತ್ತು ರಂಗಭೋಗ[೧೮೮] ಎಂಬ ಪದಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಇವೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಳವಂಡಿ ಹೆಸರೂರ, ಮಾದಿನೂರ ಅಂಟೂರ ಠಾಣ, ಚಳಗೇರಿ, ಕುಕನೂರು, ಕವಲೂರು, ಪುರ, ಕಲ್ಲೂರು, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೮೯] ದೇವಪೂಜೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಇತರ ಪುರಾಣಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಹುಯೆನ್ ತ್ಸಾಂಗನು (೭ ಶತ) ಮುಲ್ತಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಸೂರ್ಯದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಗಾಯಕಿಯರನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೭ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತೆಂದು ಕಲ್ಹಣನ ರಾಜತರಂಗಿಣಿಯಿಂದ (I-೩೧) ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಗುಜರಾತಿನ ಬಹು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಐನೂರ್ವರು ನರ್ತಕಿಯರಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ರಾಜ-ರಾಜನು ತಂಜಾವೂರಿನ ದೇವಲಾಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಾಗ (೧೦ ನೇ.ಶ) ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವೆಗಾಗಿ ನಾನೂರ್ವರು ನರ್ತಕಿಯರನ್ನು ಒದಗಿಸಿದನು: ಆದ್ದರಿಂದ ಡಾ. ಅಲ್ಟೇಕರವರು ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಜಾತಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು 'ಗಣಿಕೆಯರ' ಕುರಿತು ಹೇಳಿದ್ದು, ದೇವದಾಸಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ.೩ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಉಜ್ಜೈನಿಯ ಮಹಾಕಾಲ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನರ್ತಕಿಯರಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.[೧೯೦]

ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿಯು ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ 'ಭಾಮಿನಿ' ಎಂದು, ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ 'ಮಂಗಳ ಮುಖಿ'ಯರೆಂದು, ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಕೂತಾಡುವ ಬಾಕನಂಗೆ'ಯರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು. ಇದರ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಪೂಜಾರಿಯಿಂದಿಡಿದು ರೂವಾರಿ, ಪರೆಗಾರ, ದೇಸಿಗ, ಮದ್ದಳೆಕಾರ, ಪಳವಿಗ, ಕುಂಬಾರ, ಮಾಲೆಕಾರ, ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ, ವಂಶಿಗ, ನಟ್ಟುವ ನಂದನವನದಾತ, ಸುನ್ನ, ವೆಸೆದವ ಸೂಳೆ ಮುಂತಾದವರಿದ್ದರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರದೊಂದು ಮುಖ್ಯ ವರ್ಗವಾಗಿತ್ತು.[೧೯೧]

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೭೮-೭೯ ರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ.೭೭೮-೭೯ರ ಶಾಸನವು 'ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ' ಎಂದು ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ದೇವದಾಸಿಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಿದೆ. ಪಟ್ಟದ ಕಲ್ಲಿನ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಲೋಕಮಹಾದೇವಿಯರ ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆಗೊಯಿಂದ ಪೊಡ್ಡಿ ಮಗಳೂ ಬಾದಿ(ಲಿ) ಪೊಡ್ಡಿಯೆಂಬೊಳ್ ಉತ್ತಮ ಗೋಸಾಸಮಿಟ್ಟೊಳ್" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಮವಾಚಕದ ಉತ್ತರ ಪದ 'ಪೊಡ್ಡಿ' ಎಂಬುದು ಹೊಸಗನ್ನಡದ ಬೊಡ್ಡಿ(ವೇಶ್ಯೆ)ಯಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೂಳೆ ಚಲಬ್ಬೆಯ ಹೆಸರಿದೆ.[೯೨] ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ವಂಶದ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ (ಕ್ರಿ.ಶ.೭೩೩-೩೪)ದಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಪೂರ್ವ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೯೩] ಈ ಗಂಧರ್ವರು ದೇವದಾಸಿಯರಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಇತರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ದೇವಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಧರ್ವರೆಂದು ಪದಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಗಂಧರ್ವರೆಂದರೆ ಸಂಗೀತದವರು ಆದ್ದರಿಂದ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ಶಾಸನೋಕ್ತ ಲೋಕ ಮಹಾದೇವಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಲೋಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ಗೊಯ್ದನ ಪೊಡ್ಡಿ ಬಾದಿ(ಲಿ) ಪೊಡ್ಡಿಯರೇ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಥಮ ದೇಗುಲ ಸೂಳೆಯರು.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಾದ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು(ಬಾ.ಚಾ)[೯೪], ನ್ಯಾಮತಿ(ತಾ. ಹೊನ್ನಾಳಿ)[೯೫], ಲಕ್ಕುಂಡಿ[೯೬], ಹೀರೇಮಂಗಳಗೇರಿ[೯೭], ಮೋರಿಂಗೇರಿ[೯೮], ಬಾಗಳಿ[೯೯], ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿ[೨೦೦], ಹಳಗೊಂಡಿ[೨೦೧], ನಾಲತನಾಡ[೨೦೨], ನಂದವಡಗಿ[೨೦೩], ಹೊಳೆಅನವೇರಿ[೨೦೪], ಹೂಲಿಹಳ್ಳಿ[೨೦೫], ಕೊರಲಹಳ್ಳಿ[೨೦೬], ಬಂಕಾಪೂರ[೨೦೭], ಬೇತೂರ[೨೦೮], ಚಿನ್ನತುಂಬುಳ[೨೦೯], ಶಿರಗುಪ್ಪ[೨೧೦], ಕುಕನೂರ[೨೧೧], ಕೌಲೂರ[೨೧೨], ಇಟಗಿ[೨೧೩], ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ[೨೧೪], ದೇವರ ನಾವದಗಿ[೨೧೫], ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ[೨೧೬], ಹಳೇಬೀಡು[೨೧೭], ಕೆಂಬಾಳು[೨೧೮], ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ[೨೧೯], ಕೋಟೇಶ್ವರ[೨೨೦], ಸಂಪಿಗೆ[೨೨೧], ಬಸರಾಳು[೨೨೨] ಮುಂತಾದ ಗ್ರಾಮಗಳ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆಯರಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿತ ಅಂಗಬೋಗ ರಂಗಬೋಗ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವಡಿತಿ ಎಂದಿದ್ದು, ೧೦ಜನ ದೇವಡಿತಿಯರ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ದೇವಡಿತಿಯು ದೇವರ ಸೇವಕಿ ದೇವಡಿತಿ, ದೇವರಡಿಯಾಳ್, ತೇವಡಿಯಾಳ್ ಎಂಬುವುಗಳು ದೇವದಾಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳೇ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಈ ಪದ ಬಳಕೆಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.[೨೨೮]

ಬಸದಿ ಸೂಳೆ

ಮಣ್ಣೆ, ಲಕ್ಕುಂಡಿ, ಅರಸೀದಿಯ ಜೈನಬಸದಿಗಳ ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆಯರ ಉಲ್ಲೇಖವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೭೭೮ರ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಲೋಕೇಶ್ವರದ ಸೂಳೆಯ ನಂತರ ಕಂಡುಬರುವವಳು. ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೦ರ ವಿಜಯೇಶ್ವರದ ಸೂಳೆ ಚಲಬ್ಬೆ, ಹಿಂದೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಗಾಳಿ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಆವರಿಸಿತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೨ರ ಮಣ್ಣೆತಾಮ್ರಪಟ ಜಿನಭವನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಾರವಿಲಾಸಿನೀ ವಿರಚಿತ ನೃತ್ಯಗೀತ ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ದಾನಕೊಟ್ಟುದು ನಿದರ್ಶನವೆನಿಸಿದೆ.[೨೨೩] ಕ್ರಿ.ಶ.೮೫೦ರ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು ಶಾಸನ 'ಅಚಲನ್ ' ಎಂಬ ಪುರುಷ ನಟನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ[೨೨೪] ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೦ರ ನ್ಯಾಮಿತಿ ಶಾಸನ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದನ್ನು ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೨೫] ಲೊಕ್ಕಿಗೊಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಸದಿಗೆ ವೇಶ್ಯೆಯೊಬ್ಬಳಿದ್ದು ಅವಳಿಗಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೭ರ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಜೈನ ಬಸದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಬದಲಾದುದರ ಸ್ಪಷ್ಟನೆಯನ್ನು ಇದು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ನೃತ್ಯ ಗೀತಾದಿಗಳು, ವೇಶ್ಯೆಯರು, ಅಷ್ಟ ವಿದಾರ್ಚನೆಗಳೇ ಮುಂತಾದ ರಾಜವೈಭವ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಿಗೂ ನುಗ್ಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಸೆಳದುಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಜೈನ ಗುರುಗಳು ರಾಜರ ಪೂರ್ಣ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಅವರು ವಾಸಿಸುವ ಬಸದಿಗಳು ರಾಜೋಚಿತ ಪುರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದವು.[೨೨೬]

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕೇವಲ ಸೂಳೆ ಎಂಬು ಶಬ್ದವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಭೋಗ, ರಂಗ ಭೋಗವೆಂದು ಕವಲೊಡೆಯ್ದುದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದೇವ ದಾಸಿಯರಲ್ಲಿ 'ಪಾತ್ರ' ಮತ್ತು 'ಸೂಳೆ' ಎಂದು ಎರಡು ವಿಭಾಗವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗಭೋಗ

ಹೆಸರೇ ಹೇಳುವಂತೆ ದೇವರ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸ್ನಾನ, ಪೂಜೆ, ನೈವೇದ್ಯ, ತಾಂಬೂಲಗಳ ಸಮರ್ಪಣಾ ಕಾರ್ಯವೇ ಅಂಗಭೋಗ, ರಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರಿಗಿಂತ, ಅಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನದ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದು, ಅವರಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ್ದವರಾಗಿರಬೇಕು. ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅದರ ಅಂತಸ್ತು, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಉಪಗರ್ಭಗೃಹಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಈ ಸೂಳೆಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಬಾಗಳಿ[೨೨೭], ಬೇತೂರು[೨೨೮] ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ೧೨ ಜನ ಅಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಇದುವೇ ಅತೀ ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಇತ್ತು. ದೇವರ

ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶವಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದು ಬರುವುದು. ಆದರೆ ಇವರು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ ವಿವರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಎಡ, ಎಲ ಅಥವಾ ಎದುರಿನ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಅಂಗಭೋಗ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ರಂಗಭೋಗ ಸೂಳೆಯರ ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದುದನ್ನು ದಾನ ಪ್ರಮಾಣದ ಬಲದಿಂದ ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಗೆ ತೆರೆಯ ಮರೆಯ ಸೂಳೆ, ಪಿರಯರವಾಳ ಸೂಳೆ, ಪೆರ್ಗಡೆವಾಳ ಸೂಳೆ, ತೆರೆಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಸೂಳೆ, ಪರುಕೆರಗ ಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರೆಂದು ಪರ್ಯಾಯ ನಾಮಗಳು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿವಾಗಿವೆ.

ಕೆಲವು ಸಲ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಭೋಗದ ಸೂಳೆ'[೨೨೯] ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಇವರು ಯಾವ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಾರೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೫೨೪ರ ಹೆಬ್ಬಾಳ ಶಾಸನವು ಭುಜಬ್ಬರಸಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಭೂಜೇಶ್ವರ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐವರು "ಸೂಳೆ"ಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ 'ಪಾತ್ರ'ದವಳಿಗೆ ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.[೨೩೦] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮ರ ಶಾಸನವು ೧೨ ಜನ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೩೧] ಬಸರಾಳದ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೇವರಾರತಿಯ ಸೂಳೆ'ಯರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೨೩೨] ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಾದ ಅಳವಂಡಿ, ಹೆಸರೂರ, ಮದಿನೂರ, ಅಂಚೂರಠಾಣ, ಚಳಗೇರಿ, ಕುಕನೂರ, ಕವಲೂರ, ಪುರ, ಕಲ್ಲೂರ, ಶಾಸನಗಳು ಅಂಗಭೋಗದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ನೀಡಿವೆ.[೨೩೩]

ಕೆ.ಜಿ.ಕುಂದಣಗಾರರು ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಂಬಿಯಕ್ಕ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶನ, ರಾಘವಾಂಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ, ನಂಬಿಯಕ್ಕಳು ಹರಿಹರನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಮೀಸಲಿಟ್ಟಳು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ವೃತ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಅದು ಅವರಿಗೆ ಕೀಳಾಗಿ ಕಾಣದೆ, ಅದು ತಮ್ಮ ಜೀವನ ಶೈಲಿ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವದಾಸಿ ಪದ್ಧತಿಯು ಸಹ ರೂಪುಗೊಂಡಿತೆಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದು ಸರಿಯಾದುದೆಂದೂ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅರಸರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಉನ್ನತ ವರ್ಗದವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಪ್ರಭುವರ್ಗ ಮಂತಾದವರು ಇಂಥ ಚಿಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಮಾಡಲು ಅವರು ಸಿದ್ದರಿರಲಿಲ್ಲ. ದೇವಾಲಯ ಸ್ವಚ್ಛತೆ, ಕಸ ಗೂಡಿಸುವ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳ ಸೇವಕಿಯರೆಂದು ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇವರೇ ದೇವಾಲಯದ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾದ ದೇವದಾಸಿ ವರ್ಗ.

ಮಾರ್ಕೋಪೊಲೋ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತರುಣ ಯುವತಿಯರು ದೇವದಾಸಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.[೨೩೪] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೩, ಮಹಾದೇವ ದಂಡನಾಯಕನು

ಎರಗ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಉದ್ಧರೆಯ ಪಟ್ಟಣಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ನಾಗರಿಕ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅಂಗಭೋಗ ಮತ್ತು ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ೩ ಮತ್ತಿರು ಭೂದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ.[೨೩೫]

ಸಂಕಮನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಏಚಿರಾಜನು ಕೌರೂರಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮತ್ತು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ತಕ್ಕವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ವಸುಧ್ಯೆಕ ಭಾಸ್ಕರನಾದ ರೇಚಿದೇವ, ನಾಡಾಧಿಕಾರಿ ಮನ್ನೆಯ ಕುಪ್ಪರಸ ಆತನ ಮಕ್ಕಳು ಕೌರೂರು ಆಶೇಷ ಮಹಾಜನರು (೫೦೦) ಸೇರಿ ಎಡೆ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಂದಿನ ಜನರು ಮತ್ತು ಪ್ರಭುವರ್ಗ ಅಂಗಭೋಗದಂತಹ ಪರಂಪರೆಗೆ ನೀಡಿದ ಮಾನ್ಯತೆಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಸೂಳೇಗೇರಿಗೆ, ಚೈತ್ರ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಹರಿಹರದೇವರ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಾಳ ದೇವನ ಹಿರಿಯ ರಾಣಿ ರೆಮ್ಮಲ ದೇವಿಯ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಬಳ್ಳಾಳದೇವನು ಎಡೆಹಳ್ಳಿಯ ಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ ಗುಡ್ಡೆ ಮೇರೆಯಾಗಿ ಹೊಲವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಮಣಿಯೂರ ಬಾಚರಸ ದೊಡ್ಡರಸ ಮುಂತಾದವರು ಸೇರಿ ಕೌರೂರ ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಆಶೇಷ ಮಹಾಜನಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಹರಿಹರದೇವರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಸೊಳೆಗೇರಿಗೆ, ಅಂಗಭೋಗ, ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಎಡೆಹಳ್ಳಿಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ದಾನವ್ರಿದ್ಧಿಯಿಂಬಯಸಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಹರಿಹರ ದೇವರ ಭೋಗಾರ್ತಕವಾಗಿ ಹಡವಳರ ಏಚಿಮಯ್ಯ ನಾಯಕರು ಶ್ರೀಮದ್‌ನೂರ್ವವರಿಗೆ ೨೪ ಮನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿಗೆ ೨೩ ಮನೆದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರೆಂದು ಕೌರೂರ ಶಾಸನವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೩೬] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು ನೆರೆಯಂಗಲ್ಲು ಬಳಿಯ ಕಲ್ಲೂರದ ಕಲಿದೇವ ಸ್ವಾಮಿಯ ಅಂಗಭೋಗ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ತಪೋಧನದ ಆಹಾರ ಧಾನಕ್ಕೆಂದು ೨೪ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ ಪಂಡಿತರ ಕಾಲು ತೊಳೆದು ಮಹಾ ಪಸಾಯಿತ ಸಣ್ಣಗೇತ ನಾಯಕನು ಸಿಂಧವಂಶದ ವೀರ ಬಿಜ್ಜಲ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ದೇವರ ಅನುಮತಿ ಮೇರೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದನು.[೨೩೭] ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ, ತಪೋಧನ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಬೆನತೂರ ಸೀಮೆಯ ೫೦ ಮತ್ತರು ಎರಬರವಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ೫೦ ಮತ್ತರು ಒಟ್ಟು ೧೨೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚಾವುಂಡರಸು ದಾನ ನೀಡಿದನು.

ರಂಗಭೋಗ

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಂಭಾಗವಾದ ನವರಂಗ ಅಥವಾ ರಂಗಮಂಪಟದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ರಂಗಭೋಗವೆಂದು ಹೆಸರು. ರಂಗಭೋಗದ ಕಾರ್ಯಹತ್ತಾರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಸೂಳೆಯರು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಕಂಬದ ಸೂಳೆ, ಮಾಡದ, ಚಾಮರದ, ಪಾತ್ರದ ಸೂಳೆ, ಓಲಗದ ಸೂಳೆ, ಕೇರಿಯ ಸೂಳೆಯರು ಇವರ ಕಾರ್ಯಗಳು ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದವು. ದೇವಾಲಯದ

ಮೊದಲ ಆಕರ್ಷಣೆಯೆಂದರೆ ಈ ರಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರೇ. ಈ ರಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರು ದೇವಾಲಯದ ಮೊದಲ ಆಕರ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.[೨೩೮] ಕುಕನೂರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಹಾಡಲಗೇರಿಯ ಭೂಮಿಯ ಆದಾಯ ವ್ಯಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೨೩೯] ಪುರಶಾಸನವು ಪುರದ ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ, ರಂಗಭೋಗ, ಪಾತ್ರ, ಪಾವುಳ, ಚೈತ್ರ, ಪವಿತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸದಾ ಕಾಲ ನಡೆಯುವಂತಾಗಲು ಉಮ್ಮಲಗುರುಕೆ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೪೦]

ಕಂಬದ ಸೂಳೆ

ರಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಒಂದು ಅಂಗ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರು, ದೇವಸ್ಥಾನದ ರಂಗಮಂಟಪದ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೋಸುಗ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಂಬಗಳ ಹತ್ತಿರ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಪೂಜೆ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವುದು ಇವರ ಕಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು.[೨೪೧]

ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸೆಳರ ಕಂಚಿಗ ನಿಜಕೀರ್ತಸ್ತಂಭ ಮನೆ ನಿರಿಸುವಂತೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕಂಬ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಸಾಲವಡಗಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೨೪೨] ಬಹುಶಃ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿಯಾದ ಮಲಯವತಿಯಿರಿಸಿ ಕಂಬಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದನ್ನು ಏತಾಳ ಶಾಸನವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೪೩] ಇಂಥ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಸೂಳೆಯರೂ ಕೊಟ್ಟ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ.

ಸೂಳೆಯರು ನೀಡಿದ ಕಂಬಗಳು

ವಿಜಯೇಶ್ವರದ ಸೂಳೆ ಚಲಬ್ಬೆಯು ೩ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು. ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಸೂಳೆಯರು ಅದೇ ಕಂಬದ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲಿನ ಪಾಪನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ಚಿಕ್ಕ ಬಳ್ಳಾಪುರದ ಭೋಗ ನಂದೀಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ, ಸೂಂಡಿಯ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಸೂಂಡಿಯ ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ರಂಗಮಂಟಪದ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಚಿತ್ರಗಳಿದ್ದು, ಅದು ಈ ಕಂಬಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು.[೨೪೪]

ಕೆಲವು ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯರು ಈ ಕಂಬದ ಹತ್ತಿರ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಹೊಳೆ ಅನವೇರಿ ಶಾಸನ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಅದು "ಅಂಕದಬಾದಿಯ ಮಗ(ಳ) ಮೊದಲ ಚಾಮರಂ ಕಂಬದ ಸೂಳೆ ಕಾಳಬ್ಬೆಗೆ ೫

ಮತ್ತರು ೧ ಕಳಮೆ ಭೂಮಿ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ. ಕಂಬ ಮತ್ತು ಚಾಮರಸೇವೆಯನ್ನು ಕಾಳಬ್ಬೆ ಒಬ್ಬಳೇ ಕೈಕೊಂಡ ಮಹತ್ತರವಾದ ಅಪರೂಪದ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.[೨೪೫]

ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ(ಕಲಕೇರಿ) ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದಿದೆ.[೨೪೬] ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆಯು ಸೂಂಡಿಯ ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ಶಾಸನವು ನೀಡಿದೆ. ಕಿಸುಕಾಡು ೭೦ನ್ನು ಅಕ್ಕಾದೇವಿ ಎಂಬಾಕೆಯು ಆಳುತ್ತಿದ್ದು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮ರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಆ ಶಾಸನದ ಭಾಗವು ಎಡದ ಪಕ್ಕದ ಕೇರಿಯ ಮೊದಲು ದೆಸೆಯ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಚಾಲುರದಸೂಳೆ ಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೧ ಪೆರ್ಗಡೆ ಬಾಳಮೂಕಯ್ಯಂಗೆ ಮ ೧೫ ಬಲದ ದೆಸೆಯ ಮೊದಲ ಕಂಬದ ಸೂಳೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಎಡದ ದೆಸೆಯ ಕಂಬದ ಸೂಳೆ ಅಸಗಬ್ಬೆಗೆ ಮತ್ತರು ೧೩, ಎಡದ ದೆಸೆಯ ಮೊದಲ ಕಂಬದ ಸೂಳೆ ರೇವ ಕಬ್ಬಗೆ ೧೩, ಅಲ್ಲಿಯ ಕಂಬದ ಸೂಳೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಚಾವುಂಡಬ್ಬೆಗೆ ಮತ್ತರ್... ಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೫ ಅಲ್ಲಿಯ ಕಂಭದ ಸೂಳೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಚಾವುಂಡಬ್ಬೆಗೆ ಮತ್ತರ್ .... ಬಲದ ದೆಸೆಯ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ..ಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೩ ಅಲ್ಲಿಯ ಕೇರಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ ಚೆಟ್ಟಿಯಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೨ ಎಡದ ದೆಸೆಯ ಕೇರಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೇತಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೨ ಬಲದ ದೆಸೆಯ ಪಾತ್ರ. ಸೂಳೆ ವಕಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೨ ಎಡದ ದೆಸೆಯ ಪಾತ್ರ ಸೂಳೆ ಗಾರ್ಗಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೨ ಎಡ ಪಕ್ಕದ ಕೇರಿಯ ಸೂಳೆ ಮೈಲಬ್ಬೆಗೆ ಮ ೧೨ ಬಲಪಕ್ಕದ ಕೇರಿಯ ಸೂಳೆ ಜಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ಮತ್ತರುಂ ೧೨ ಇಂತೀ ಮರ್ಯಾದೆಯಂ ತಪ್ಪದೆ ಪ್ರತಿ ಪಾಳೀ... ಎಂದು ಹೇಳಿವೆ.[೨೪೭]

ಕಂಬಗಳ ಎಡಬಲ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರವಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫ರ ಬಂಕಾಪುರ (ತಾ.ಶಿ) ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕದಂಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ೪ ಜನ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ೨೦ ಮ. ಭೂಮಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೨೪೮] ಹಿರೆಮಂಗಳಗೇರಿಯ ಸ್ವಯಂಭೂದೇವಾಲಯದ ಕಂಬದ ನಾಲ್ವರು ಸೂಳೆಯರ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೨೪೯] ಕಲಕೇರಿಯ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬದ ನಾಲ್ವರು ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ೧೨ ಮ ಎರೆ ೧೦ ಮತ್ತರ ಮೊಗೆ ಭೂಮಿ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.[೨೫೦] ನಾಗಾಯಿಯ ಮಧುಸೂಧನ ದೇವಾಲಯದ ೪ ಜನ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ೨೬ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ನಾಗಾಯಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೨೫೧] ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಕಾಳೇಶ್ವರದ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ನಿದರ್ಶನವೂ ಸಹ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ಸ್ಥಾನಮಾನಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.[೨೫೨]

ಸೂಡಿಯ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದೇವದಾಸಿಯರಿಗೆ ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಸೂಂಡಿಯ ೧೦೫೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿದೆ. ದೇವರ ಭೋಗಕ್ಕೆ ನಡೆವ ಪಿರಿಯರವಾಳ ಸೂಳೆಗೆ ಮತ್ತರ್ ೨೦ ಪೆರ್ಗಡೆವಾಳ ಸೂಳೆಗೆ ಮತ್ತರ್ ೧೫ ಬಲವಕ್ಕದೆಡವಕ್ಕದ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ಗ ೪೮ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಎಂದಿದೆ.[೨೫೩] ಕಂಬ ಎನ್ನುವುದು ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮುಂದಿನ ರಂಗಮಂಟಪದ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನಾಗದೇವಯ್ಯನು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಸೂಳೆಗೇರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹಳೇಬೀಡಿನ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರದ ಕಂಬದ ಬೂಚವೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೫೪]

ಬಲಭಾಗ ಎಡಭಾಗದ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಬಲಭಾಗದ ಮೊದಲ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ಸಂಭಾವನೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದುದು ಅದರ ಮಹತ್ವವನ್ನೆತ್ತಿ ಹೇಳಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಾಮನ್ಯತಃ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ನಾಲತವಾಡ ಶಾಸನವು[೨೫೫] ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ನಿಬರಾದಡಂ ಮೆಯಲು ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ವಿಷಯ ಕಾಗಿನೆಲೆ[೨೫೬] ಶಾಸನದ 'ಕಬಂದ ಸೂಳೆಯರರ್ಗೆ" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಅವರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿವೆ. ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ಸಂಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.

ಸೂಂಡಿಯ ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಲದ ದೆಸೆಯ ಮೊದಲು ಕಂಬದ ಸೂಳೆಗೆ ೧೫ ಮತ್ತರು, ಇನ್ನುಳಿದ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ೧೩ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಿವೆ.[೨೫೭]

ಮಾಡದ ಸೂಳೆ

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಉಲ್ಲೇಖವೆಂದರೆ ಮಾಡದ ಸೂಳೆ ಇಲ್ಲಿಯ 'ಮಾಡ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಹಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗದೆ, ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ 'ಗೂಡು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಇರಬೇಕು. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಎಡಬಲ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಾಡಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಹತ್ತಿರ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ಶಾಸನಗಳು 'ಮಾಡದ' ಸೂಳೆಯರೆಂದು ಕರೆದಿರಬೇಕು. ಸೂಂಡಿಯ ತೃಟಿತ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ 'ದೆಸೆಯ ಮಾಡದ ಸೂಳೆ ನಾಗಲತೆಗೆ ೧೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಏಕೈಕ ಮಾಡದ ಸೂಳೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೨೫೮]

೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಅಭಿನವಗುಪ್ತನ ಕುಟ್ಟನಿಮಿತಮ್'ದ ಪ್ರಕಾರ, ಓರ್ವ ಪರಿಣಿತ ವೈಶ್ಯೆಯಾದವಳು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ಅಧ್ಯಯನ, ಅದು ವಾತ್ಸಾಯಿನನ ಕಾಮಸೂತ್ರ, ದತ್ತಕ ವಿತ್ತ ಪುತ್ರ, ರಾಜಪುತ್ರಗಳನ್ನು,

ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು, ಕಲೆ, ಸಂಗೀತ, ವೃಕ್ಷ ಆಯುರ್ವೇದದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು, ಚಿತ್ರಕಲೆ, ಕಸೂತಿ ಕಲೆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕರಕುಶಲಕಲೆ, ಲೋಹಗಾರಿಕೆ ಕಲೆ, ಮಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯನ್ನು, ಅಡುಗೆ, ಸಂಗೀತ ಉಪಕರಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತರಬೇತಿ ಪಡೆದವಳು, ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ(ಸಂಗೀತ) ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಪರಿಣಿತ ಹೊಂದಿರಬೇಕಾದಂತಹ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿತ್ತು. ಇಂತಹವರಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಯಿಂದ ಗೌರವ ಸನ್ಮಾನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ರಾಘವಾಂಕನ ಸೋಮನಾಥ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ನಾಟಕದ ವೇಶ್ಯೆಯರು ವಿವಿಧ ಕಲೆ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತರಾಗಿರಬೇಕಾಗಿದ್ದತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲೂ, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಈ ಪರಂಪರೆಗೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನ ದೊರಕಿದುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಿಲ್ಲ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಮುಖ್ಯ ಗಣಿಕಾಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಸತಿ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಹಾತಕ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.[೨೫೯] ಇವರಂತೆಯೇ ದೇವಾಲಯದ ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಸೇವೆಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಮೀಸಲಾದ ವಿವಿಧ ಸೂಳೆಯರಿಗೂ ವಿವಿಧ ಕಲೆ ವಿಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿಯಿದ್ದು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಸೇವಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹದುರಲ್ಲಿ ಮಾಡದ ಸೂಳೆಯರ ಸೇವೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಇವರ ಉಲ್ಲೇಖ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಬರದಿದ್ದರೂ ಇವರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸ್ಥಾನ, ಗೌರವ ಹೊಂದಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಡಿಯ ಒಂದೇ ಶಾಸನವೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ

ದೇವರಿಗೆ ಚಾಮರದ ಸೇವೆ ಕೈಕೊಳ್ಳುವವಳು ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ. ಇವಳು ರಂಗಮಂಟಪದ ಮಿಕ್ಕ ಕಂಬಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಳೋ ಅಥವಾ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದಳೋ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪ರ ಸೂಡಿಯ ಶಾಸನವು ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಹಾಗೂ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಬಲದ ದೆಸೆಯ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ ಅಬ್ಬೆಗೆ ೧೨ ಮ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕೇರಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ ಚೆಟ್ಟಿಯಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತರು ೧೨ ಎಡದ ದೆಸೆಯ ಕೇರಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೇತಬ್ಬೆಗೆ ಮತ್ತರ ೧೨ ಮತ್ತು ಎಡದ ಪಕ್ಕದ ಕೇರಿಯ ಮೊದಲ ದೆಸೆಯ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆ... ಅಬ್ಬೆಗೆ ಮತ್ತರ್ ೧೧ ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ.[೨೬೦] ಬಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಕೇರಿ ಎಂಬ ಪದಗಳು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಬಿಟ್ಟಿಯ ಸೂಳೆ ಎಂದರೆ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಳಾದ ಸೂಳೆಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಕೇರಿ ಎಂಬ ಪದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತಣ ಆವರಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸದೇ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಗಿನ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆಂಬ ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರರ ಅರ್ಥ ಸಮಂಜಸವಾದುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೇರಿ ಎಂಬ ಪದವು ದೇವದಾಸಿಯರು ವಾಸಿಸುವ ಬೀದಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಂತಿದೆ. ಆದರೆ ಚಾಮರ ಹಾಕುವ

ವೃತ್ತಿಯನ್ನು, ನರ್ತಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯ (ಪಾತ್ರಂಸೂಳೆ) ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಂಬಗಳ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ ಬಹುಶಃ ಹಾಡುವ, ನರ್ತಿಸುವ ಅಥವಾ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವ ದೇವದಾಸಿಯರನ್ನು ಅವರ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು, ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವಂತಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕಿಂತ ೨ನೇಯ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಕೇರಿ ಎಂಬ ಪದ ದೇವಾಲಯದ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೨೬೧] ಬಿಟ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವಳು ಈ ಶಾಸನವು ಬಿಟ್ಟಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಗೂ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಹೊಳೆ ಆನವೇರಿ ಶಾಸನವು ಕಂಬ ಮತ್ತು ಚಾಮರದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅಂಕದ ಬಾದಿಯ ಮಗಳು ಕಾಳಬ್ಬೆ ಒಬ್ಬಳೇ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೬೨] ಸೂಂಡಿಯ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನವು ಬಹಳ ಬಲವಕ್ಕದೆಡವಕ್ಕದ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಂತೆ ಬಲವಕ್ಕದಡವಕ್ಕದ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೨೬೩] ಚಾಮಿಕದ ಸೂಳೆಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ಗ ಮತ್ತರ್ ೪೮ ಎಂದಿದ್ದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೂಂಡಿಯ ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ೧೧, ೧೨, ೧೨, ೧೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೨೬೪] ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ, ಬಲವಕ್ಕದಡವಕ್ಕದ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ಗೆ ೪೮ ಮತ್ತರ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.[೨೬೫] ಕುಂದಾಪುರದ ಕೋಟೇಶ್ವರ ದೇವರ ಚಾಮರವಿಕ್ಕುವ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[೨೬೬] ಇದರಿಂದ ಚಾಮರದ ಸೇವೆಗಾಗಿಯೇ ಇವರಿಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿ, ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨, ಅಥವಾ ೪, ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಇರಬಹುದಿತ್ತು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಡುವಂಥ ಸಂಬಳ ಅಥವಾ ವೇತನ ಮಾತ್ರ ಸಮಾನವಾಗಿತ್ತು, ಆದರೆ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರ ವೇತನದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆಯಿದ್ದುದನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಅದು ಅವರವರ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಒಂದೇ ಮನೆತನದ ಇಬ್ಬರು ಸೂಳೆಯರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸೂಂಡಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಉದಾ. ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿ ಮನೆತನದ ಚಾವುಂಡಬ್ಬೆ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯಾಗಿ, ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೇತಬ್ಬೆ ಎಡದ ದೆಸೆಯ ಕೇರಿಯ ಚಾಮರದ ಸೂಳೆಯಾಗಿ ಸೇವೇ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೨೬೭]

ಪಾತ್ರದ ಸೂಳೆ

ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಾರ್ಯವೈಖರಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಗ-ರಂಗವೆಂಬ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿದ್ದವು. ರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಪಡೆದವಳು ಪಾತ್ರದ ಸೂಳೆ, ೧೦ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸಿಯರಲ್ಲಿ

‘ಪಾತ್ರ’ ಮತ್ತು ‘ಸೂಳೆ’ ಎಂದು ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೫ರ ‘ಹೆಬ್ಬಾಳ ಶಾಸನವು ಬುಜಬ್ಬೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಐವರು ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ದಾನಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೧೮] ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ೧೨ ಜನ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದರು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೨೧೯] ಮಣ್ಣೆತಾಮ್ರ ಪಟ ಶಾಸನವು (೮೦೨ ಕ್ರಿ.ಪೂ) ವಾರ ವಿಲಾಸಿನೀ ವಿರಚಿತ ನೃತ್ಯಗೀತ ವಾದ್ಯವನ್ನುಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಪಾತ್ರ ಸೂಳೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಪ್ರಾಚೀನತಮ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ.[೨೨೦] ಅಂದಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರದವರ ಉಲ್ಲೇಖ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಬಂದಿವೆ. ಇಂದು ‘ಪಾತ್ರ’ವು, ಪಾತರ (ಪಾತ್ರ>ಪಾತರ>ಪಾದರ>ಹಾದರ)ದವರು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಸೂಳೆ, ನೃತ್ಯಗೀತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತಳಾದವಳೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸೂಳೆ ಎಂಬುದು ಅಂಗ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಳಿದ ಸೇವಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವಳೆಂದು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಪಾತ್ರ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಅರ್ಥಗಳ ಜೊತೆ ನಟ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇದೆ.[೨೨೧]

ದೇಗುಲದ ಅಂಗರಂಗಭೋಗ ನೃತ್ಯವಾದ್ಯಗಳ ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಪಾತ್ರ ಸೂಳೆಯರ ಗೌರವ ಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿವೆ. ಪಾತ್ರದ ಮಲ್ಲವೆಯ ವಿಷಯ ಬಳ್ಳಗಾವೆ ಶಾಸನ ಹೇಳಿವೆ. ಮದ್ದಳೆ ಮಾದಿಗನೊಂದಿಗೆ ಅವಳಿಗೆ ‘ದೇವುತ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ೨ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆ, ೧೦ ಗದ್ಯಾಣ ಹಣ, ಪುರದಲ್ಲಿ ೩ ಮನೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟರು.[೨೨೨] ಮುಂದೆ ಬಂದರೆ ಹೊಯ್ಸಳ ಕಾಲದ ದೇವಸ್ಥಾನವಾದ ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರದ ಮಣಿಗಾರ ಮಾದವ್ವೆ, ಆನೆಯ ಮಾಳವ್ವೆ, ನಾಗೌವ್ವೆ, ಚಂದವ್ವೆ, ಗೋಪವ್ವೆ, ಪಾತ್ರದ ಚಿಣ್ಣಯನ ದೇವವ್ವೆ, ವಿಸ್ಸವೆ, ಲಖವೆ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇವರೆಲ್ಲರ ನಾಮದ ಹಿಂದೆ ‘ಪಾತ್ರ’ದ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರದ ಚಿಣಯನ ದೇವವ್ವೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವಳು ದೇವವ್ವೆಯೋ ಅಥವಾ ಚಿಣ್ಣಯನೋ ಸಂದೇಹ, ಪುರುಷರೂ ನೃತ್ಯ ಸೇವೆ ಕೈಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಅಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಯನು ಪುರುಷ ನಟನಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ರಾಮನಾಥ ದೇವರ ಪಾತ್ರ ಕೇತವ್ವೆಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಗುಂಡ್ಲು ಪೇಟೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೨೨೩] ದೇವರ ನಾವದಿಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ಗೀತವಾದ್ಯ ವಿವಿಧ ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧರಿ ವಿಳಾಸಿನಿಯರೆಂದೆಸೆವ ರಂಗಶೋಭೆಯ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೨೨೪] ಅದರಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೦ರ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರಾಂತರ ದೇವರ ಪಾತ್ರ ಪದುಮಾವತಿ ಸೂಳೆಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೨೨೫] ಬಾಳ್ಗುಳಿಯ ಕಲಿದೇವ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ‘ಪಾತ್ರ’ದವರಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[೨೨೬] ಹರಪನಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಲಿದೇವರ ತೊತ್ತು ಪಾತ್ರದ ಸಿರಿಯವೆಯ[೨೨೭] ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಅಕ್ಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ

ಬಲದ ದೆಸೆಯ ಪಾತ್ರ, ಸೂಳೆ, ವಕ್ಕಬ್ಬೆ, ಎಡದೆಸೆಯ ಪಾತ್ರ ಸೂಳೆ ಗಾರ್ಗಬ್ಬೆಗೆ ೧೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ನೀಡಿದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[೨೭೮] ಅದರಂತೆ ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭೂದೇವರ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವಿದೆ.[೨೭೯] ಹೊಟ್ಟೂರಿನ ಕೇಶವೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ಪಾತ್ರದವರಿಗೆ ಭೂಮಿ ದಾನ[೨೮೦], ತುಂಬುಳದ ದಕ್ಷಿಣ ಸೋಮೇಶ್ವರದ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ೧೨ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದ ಅಂಶವಿದೆ.[೨೮೧]

ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿಯ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಯ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ[೨೮೨] ನಾಗಾವಿಯ ಮಧುಸೂದನ ದೇವಾಲಯದ ಇಬ್ಬರು ಪಾತ್ರದವನಿಗೆ ೪೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.[೨೮೩] ಸಿರುಗುಪ್ಪೆಯ ಸ್ವಯಂಭೂ ಕೇತರೇಸ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನ,[೨೮೪] ಹಳಗೊಂಡಿಯ ಬಾಳೇಶ್ವರದೇವರ ಮೂವರು ಪಾತ್ರದವರಿಗೆ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದಂತಹ[೨೮೫] ಮತ್ತು ಕನ್ನೇಶ್ವರ[೨೮೬] ೧೩೫೦ರ ಸಂಪಿಗೆ ಶಾಸನವೂ ಸಹ ಸಂಪಿಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವಾಲಯದ ಮೂವರು ಪಾತ್ರದವರ ಕುರಿತು ಹೇಳಿದೆ.[೨೮೭]

ಈ ಪಾತ್ರದವರನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಊರವರೇ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಅವಳ ಜೀವಿತದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಆಯಾ ಗ್ರಾಮದವರೇ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಮನಾಥ ದೇವರ ಪಾತ್ರ ಕೇತವ್ವೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕಾರು ಗ್ರಾಮಗಳ ಪ್ರಮುಖರು ಸೇರಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ, ಅವರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಗಾಮದ ಬಡಗಿಗಳು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು, ಕಂಚಗಾರರು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಂತೆ ಯೋಜಿಸಲಾಗಿತ್ತು.[೨೮೮] ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರಂಗಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯ ಕೈಕೊಳ್ಳಲು ಒಂದು ವರ್ತುಳವಿರುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪಾತ್ರದವರು ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಈ ವರ್ತುಳ ಚಿಕ್ಕದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಏಕ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಪಾತ್ರದ ಮಹಿಳೆಯರು ನರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸಂದೇಹ ಎಂದು ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸರಿಯಾದುದು.

ಪಾತ್ರದ ಸೂಳೆ

ಈ ಪಾತ್ರ ಸೂಳೆ ಎಂಬ ಪದ ಉಚ್ಛಮಟ್ಟದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ನೃತ್ಯಗೀತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿತಳಾದ ಸೂಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇಟಗಿ ಶಾಸನಗಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಪವಳ ಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಮಾಟಕೂಟಕ್ಕೆ ಇನ್ನಿತರ ದೇವರಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯಲು ೫೦೦ ಮತ್ತರ ಹೊಲವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪುರ ಶಾಸನವು ಗವರೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ, ರಂಗಭೋಗದ ಉಲ್ಲೇಖದೊಂದಿಗೆ ಪಾತ್ರಪಾವುಳಕ್ಕಾಗಿ ದಾನ ಬಿಟ್ಟ ನಿದರ್ಶನಗಳಿವೆ.[೨೮೯]

ಓಲಗದ ಸೂಳೆ

ದೇವರ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಿವಾಗಿ ಸಂಗೀತಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವವರನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ‘ಓಲಗದ ಸೂಳೆ’ (ನಂದವಾಡಗಿ) ಎಂದೂ ‘ಪಾಡುವವರು’ ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ.[೨೯೦] ಗಂಧರ್ವ ಶಬ್ದ ಈ ಸಭೆಯನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ದೇವಸ್ಥಾನದ ನರ್ತಕ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಹಿಮ್ಮೇಳದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಒದಗಿಸಲೋ ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಗೀತ ಸಭೆಗೋ ಈ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಇವರಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗುವವರೆಂದರೆ ವಂಶಿಗ (ಕೊಳಲು ನುಡಿಸುವವರು) ಪರಕಾರ (ಹಲಗೆ ನುಡಿಸುವವ) ಮದ್ದಳಿಗ ಮೃದಂಗ ನುಡಿಸುವ ಮುಂತಾದವರು ಇದರಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಗುಂಪೊಂದರ ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದವರು ಪುರುಷರೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಮಹಿಳೆಯೊರ್ವಳು ವಾದ್ಯಗಾರ್ತಿಯಾದ ಉಲ್ಲೇಖ ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲ ಶಾಸನ ಗಾಂಧರ್ವರು ಮಣ್ಣೆ ಶಾಸನದ “ಗೀತವಾದ್ಯ ನೃತ್ಯದ” ದಾಖಲೆಗಳು ಈ ದೇವಾಲಯದ ಸಂಗೀತ ಸಭೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅಷ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತವೆ.[೨೯೧]

ಬಾಗಳಿ ಶಾಸನವು ಕಲಿದೇವರ ತೊತ್ತು ನಾಗವ್ವೆ ಮಂಗಳಂ ಕಾಯವೆಯು ಹಾಡುವ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೯೨] ಚಿನ್ನತುಂಬುಳದ ದಕ್ಷಿಣ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಲ್ಲಿ ಪಾಡುವರ್ಗೆ ೧೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.[೨೯೩] ನಂದವಾಡಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಪಾಡುವರ್ಗೆ ೨೪ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ ಎಂದಿದೆ.[೨೯೪] ನಾಗಾವಿಯ ಮಧುಸೂದನ ದೇವಾಲಯದ ತ್ರಿಕಾಲಭೋಗವ ಮಾಡುವ ಹಾಡುವ ಸಮುದಾಯವೆರಕ್ಕಾಗಿ ೬೦ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೨೯೫] ಕದಂಬೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ಓಲಗದ ಸೂಳೆಯರೆಗೆ ೯೨೪ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವು ಬಂಕಾಪುರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೨೯೬] ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇಗುಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಲು ಎರಡು ಸಮುದಾಯಗಳಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅದು ಅದರ ವೈಭವೀಕರಣದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಅಂಶವಾಗಿರಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕುಕನೂರಿನ ಶ್ರೀಪತಿನಾಯಕ ಮಾಗಿನ ಚಾವುಂಡಮಯ್ಯರು ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇವರಲ್ಲಿ ಹಾಡುವವರಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕುಕನೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮ರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ.[೨೯೭] ಹಳೇಬೀಡಿನ ಶಾಸನವು ಹೊಯ್ಸಳೇಶ್ವರ ದೇವರ ಹಾಡುವ ಕಲ್ಲವ್ವೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೨೯೮] ಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಲ್ಲಿ ಹಾಡುವಳಿದ್ದಳೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಸಿರುಗುಪ್ಪೆಯ ಕೇತಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲೂ ಹಾಡುವರಿದ್ದರೆಂದು ೧೧೯೨ರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೨೯೯] ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಹಾಡುವ ಮಹಾದೇವಿ ಮತ್ತು ತಾಳದ ಮೂಕಜ್ಜಿಯರನ್ನು ದೇವರ ಬಸವಿಯರೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಡುಗಾರರೊಂದಿಗೆ ವಾದ್ಯಗಾರರಾಗಿರುವ ಪರೆಕಾರ ಮದ್ದಳಿಗರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ(ಗುಬ್ಬಿಶಾಸನ).[೩೦೦]

ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಹಿರೇಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ ಶಾಸನವು (ಶಕ-೯೭೫, ೧೦೫೪-ಕಂಚೀಪುರ) ವರೇಶ್ವರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ನೊಳಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿರಾಜನು ಸ್ವಯಂಭುದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ ಚಂದ್ರಭೂಷಣ ಪಂಡಿತರ ಕಾಲನ್ನು ತೊಳೆದು ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ಕಂಬದ ನಾಲ್ವರು ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಮನೆವಣ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡಿವಣವನ್ನು ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೩೦೧]

ಹೀರೆಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ ಶಾಸನ - ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವ (೧ನೇ ಸೋಮ) ಶಕ-೯೮೩, ೧೦೬೧ಯಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕ ಕೇಸೀಮಯ್ಯ ಕದಂಬಳಗೆ-೧೦೦೦ರ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಆತನು ಸ್ವಯಂಭು ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ, ಶ್ರೀಖಂಡಧೂಪಕ್ಕೆ ಘಾಣದೆರೆ, ಸೂಳೆದೆರೆಗಳನ್ನು, ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಿಂದ ಪಡೆದು, ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.[೩೦೨]

೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ದಂಡನಾಯಕನ ಅನಂತಮಯ್ಯನು ಲಕ್ಕ್ಮೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿ ತಾನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೂಳೆಗೆರೆಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರದ ೧೧೦೭ರ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೩೦೩]

ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದವರು ಇವರಿಗಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲಿ ವಸತಿ, ಆಹಾರ, ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ. ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾದೇವ ಮತ್ತು ಅನಂತಪಾಲರು ಇವರಿಗಾಗಿಯೇ ವಸತಿಗೃಹಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೩೦೪]

ಬೋಗ ಸೂಳೆಯರು

ಬಾಸವೂರು-೧೪೦ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಬೆಂಗೇರಿಯ ಗಾವುಂಡ ಬರ್ಮಯ್ಯನು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ, ಬೋಗದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ, ಭೂಮಿ ಮನೆಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ೧೦೫೩ ಕಾಲದ ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಲಕೇರಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೩೦೫]

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಗಣಿಕೆಯರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡ ವೇಶ್ಯೆಯರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಗೌತಮಿ, ಮನು, ನಾರದ, ಮತ್ಯಪುರಾಣ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕೃತಿ-ಕೃತಿಕಾರರು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ತೀರ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಬಂದಿರುವುದು ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೬ ರಿಂದ ೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ಪೊಡ್ಡಿ, ಪೊಟಿ, ಬೊಡ್ಡಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು.[೩೦೬] ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗ-ಭೋಗ-ರಂಗಭೋಗಗಳ ಸೇವೆ ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಬಿಡುವ ಪದ್ಧತಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಸಿತು. ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯದ ಸೇವೆಗೆ ನಿಂತ ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಸೂಳೆಯರೆಂದೇ ಕರೆದಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದ ಈ ಸೂಳೆಯರು

ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದುವರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದು ಇವರ ಸ್ಥಾನವು ಇತರ ವೇಶ್ಯೆಯರಿಗಿಂತ ಗೌರವಯುತ ವಾಗಿರಬೇಕು.

ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು ಹೊಂದುವರು ವೈಭವದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿತ್ತು. ಅನೇಕ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಬಿರುದುಗಳಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾಭುಜಂಗ ವಾರವನಿತಾ ಕಾಮ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಧರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿದೆ. ಆದರೆ ಕುರಗೋಡದ ಸಿಂಧರಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು 'ಪರನಾರಿದೂರ'ರೆಂದೇ ಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದರು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವರು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ, ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಅವಲಂಬಿಸಿದವರು ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜಧಾನಿ ಕುರಗೋಡಿನಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಇದ್ದುದ್ದನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಶಾಸನವು

ಸ್ಮರರಾಜಧಾನಿಯೊ
ಸುರವನಿತಾ ಜನ್ಮ ಭೂಮಿಯೋ ಚೆಲ್ವರಿಗಾ
ಗರಮೋ ಪೇಳೆಂಬನಗಂ
ಕರಮೆನೆಗುಂ ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳು ತತ್ಪುರದೇಳು

ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ.[೩೦೭]

ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಅಂದಿನ ರಾಜರು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಸನಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಸೂಳೆದೆರೆ, ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿನ ಕನ್ನಡಿವಣ' ಸೂಳೆಯವಣ ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ವೇಶ್ಯೆಯರ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯಿಂದಲೂ ಕಂದಾಯದಿಂದಲೂ ಬರುವ ಆದಾಯದಿಂದ ಸೈನ್ಯದ ಖರ್ಚನ್ನು ಸರಿದೂಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅಲ್ಬೇರೂನಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ನಗರಗಳಲ್ಲಿನ ವಾರಾಂಗನೆಯರ ತಂಡವು ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕಳೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಸಮಾಜವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ಈ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಹವಾಸವನ್ನು ಶರಣರು ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶರಣರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ವೇಶ್ಯಾ ವೃತ್ತಿ ಅವರಿಗೆ ಹೀನಾಯವಾಗಿ ಕಂಡಿರಬೇಕು. ಸೂಳೆಯ ಸಹವಾಸವುಳ್ಳವರ ಮನೆಯ ಆಹಾರವನ್ನು ಶರಣರು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದ್ದರು. ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಲಿಂಗ ಸಾಹಿತ್ಯವ ಮಾಡಿದವನು ಏಳೇಳು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾನನ ಬಸಿರಲ್ಲಿ ಬರುವನೆಂದು ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೩೦೮]

ಅಕ್ಕಾದೇವಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾದ ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಗುಣದ ಬೆಡಂಗಿ ಜಿನಾಲಯದ ಪರೆಕಾರ ಕೇತೋಜನಿಗೆ ೨೪ ಮತ್ತರು ಭೂಮಿ ೧ ಮತ್ತರು ತೋಟ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.[೩೦೯] ರಾಮತೀರ್ಥದ

ಪರೆಕಾರನಿಗೆ ೮ ಮತ್ತರು, ವಂಶಿಗನಿಗೆ ೪ ಮತ್ತರು ಕದಂಬೇಶ್ವರದ ಪರೆಕಾರರಿಗೆ ೧೦ ಮತ್ತರು, ಕೇಶವೇಶ್ವರದ ಪರೆಕಾರ ವಂಶಿಗರಿಗೆ, ಬೇತೂರಿನ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದೇಗುಲದ ಪರೆಕಾರ ಭಾಗೋಜನಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು, ತುಂಬುಳದ ಸ್ವಯಂಭೂ ಸೋಮೇಶ್ವರದ ವಂಶಕಾರನಿಗೆ ೫ ಮತ್ತರು, ಹಡಗಲಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನವೊಂದರ ಪರೆಕಾರರಿಗೆ, ನಾಗಾವಿಯ ಮಧುಸೂದನ ದೇವಾಲಯದ ನಾಲ್ವರು ಮದ್ದಳೆಕಾರರಿಗೆ ೮೦ ಮತ್ತರು, ಬಾಳೇಶ್ವರದ ಪರೆಕಾರರಿಗೆ ೧೨ ಮತ್ತರು, ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಬಳ್ಳಗಾವೆಯ ಮದ್ದಳೆ ಮಾದಿಗನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು, ಭುಜಬೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದ ಪರೆದೊಯ್ಯುವವನಿಗೆ ೧೪ ಮತ್ತರು, ಮೋರಿಂಗೇರಿಯ ಗೋವಿಂದೇಶ್ವರದ ಇಬ್ಬರು ವಂಶಿಗರಿಗೆ ೨೪ ಮತ್ತರು ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ್ದು, ಬಾಳ್ಳುಳಿಯ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿಯ ವಂಶಿಗ ಪರೆಕಾರರಿಗೆ ಕೆಲ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದೆಲ್ಲ ಹಾಡುವ ಸೂಳೆಯರ ಜೊತೆಯ ವಾದ್ಯವೃಂದದವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಸಂಭಾವನೆಯಿದಾಗಿತ್ತು.[೩೧೦]

ಬಸವಿ

'ಸೂಳೆ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ 'ಬಸವಿ' ಎಂಬುದು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ೨ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಸಂಪಿಗೆಯ ಶಾಸನ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೫೦) ಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಲ್ಲಿ, ಹಾಡುವ ಮಹಾದೇವಿ ಮತ್ತು ತಾಳದಜ್ಜಿಯರನ್ನು ದೇವರ ಬಸವಿಯರೆಂದು ಕರೆದರೆ ಕೋಟೇಶ್ವರದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೭೭ರ ಶಾಸನವು ಮಠದ ಬೋಹರಿಸುವ 'ಬಸವಿತ್ತಿ' ಬೊಬ್ಬಳಿಗೆ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೩೧೧] ದೇವದಾಸಿಯರಿಗೂ 'ಬಸವಿ'ಯರಿಗೂ ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಬಹುಶಃ ದೇದಾಸಿಯರ ವೃತ್ತಿಯು ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಗೆ ಹರಿದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಬಸವಿಯರು ಬೇರೆ ಒಬ್ಬ ಹುಡುಗಿಯ ತಾಯಿ-ತಂದೆಯರು ಯಾವುದೋ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಮಗಳನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ದೇವರಿಗೆ 'ಬಸವ' 'ಗೂಳಿ'ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು 'ಬಸವಿ'ಯರೆಂದು ಕರೆದಿರಬಹುದು. 'ಬಸವಿ'ಯೂ ಕೂಡ ದೇವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವದಾಸಿಯೇ.[೩೧೨] ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಪುರುಷರೊಂದಿಗೆ ಭೋಗಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವವರು ಇದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. 'ಬಸವಿತ್ತಿ' ಯೊಬ್ಬಳಿಗೆ ಬೋಹರಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಅಂದರೆ ಕಸಗೂಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.[೩೧೩]

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸೀ ಎಂಬ ಪದ ಕಂಡುಬರುವುದು ವಿರಳ. ಆದರೆ ಆಲಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಬನ್ನಿಕೆರೆಯಲು ಕಲ್ಕುಟಿಗ ಕಾಳೋಜ ದೇವದಾಸಿಗಳ್ಗೆ" ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[೩೧೪] ಇವರು ನೃತ್ಯಸಂಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣಿತರಾಗಿರಬೇಕಿತ್ತು. ಇವರನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ

ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನೇಕ ನಿರ್ಬಧಗಳಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಭಾವನೆಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೬ರಲ್ಲಿ ಘುಜನಿಮ ಹಮ್ಮದ ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದಾಗ ಇಂತಹ ೫೦೦ ಜನ ದೇವಸೂಳೆಯರ ಅಲ್ಲಿ ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿ ಸಂಗೀತ ಸೇವೆಗೈಯುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಗುಜರಾತದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ೨೦,೦೦೦ ನರ್ತಕಿಯರನ್ನು ೪೦೦೦ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿ ದಿನಕ್ಕೆರಡು ಬಾರಿ ಸಂಗೀತ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಸಾದ ವಿನಿಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ನೇಮಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅತೀ ಹೆಚ್ಚೆಂದರೆ ೧೬ ಸೂಳೆಯರು ಸೂಂಡಿ ಗ್ರಾಮದ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದರು.[೩೧೫]

ಅವರಿಗೆ ಹಾಕಿದ ನಿರ್ಬಂಧನೆಗೆ ಉದಾ - ಅಜ್ಜಡಿಯ ಸಹದೇವೇಶ್ವರ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಕ್ಕ, ಹೊಲೆಯಬ್ಬೆ, ರಾಜಂಬೆ, ಕಾದಂಬೆಯರೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಸೂಳೆಯರಿದ್ದು ಈ ನಾಲ್ವರು ಸೂಳೆಯರು ಮೆಲ್ಲಿಗಂ ಪೊಗಲಾಗದು' ಎಂದು ಕಟ್ಟು ನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ಸಹದೇವಯ್ಯ ಹಾಕಿದ್ದನು. ಇವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಒಕ್ಕಲುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ನಿಯಮ ಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು.[೩೧೬] ಅದರಂತೆಯೇ ಹಳೇಬೀಡಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಬಳಿಕರ್ವಿಯನಗಯನ ಮಹರಿ ಎ ಹೋಗದ ಸೂಳೆಯರು ೧ ಹೊಶಳೇಸುರದ ಸೂಳೆಯ ಹೋದನು ಪಲರ ಹೋನು"[೩೧೭] ಎಂಬೂದು ಸಹ ಎಲ್ಲಿಗೂ ಹೋಗಬಾರದೆಂಬ ಅರ್ಥ ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ.

ಕನ್ಯೆಯರು

ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸೂಳೆಯರೆಂದು ದಾನ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ನೆಲ್ಮಬ್ಬೆಯ ಕಮ್ಮರಬೇಡಿ ಎಂಬುವ ದೇವರಿಗೆ ಇಬ್ಬರು ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಬಿರಕೊಂಡನೆಂಬುವ ಕನ್ನೆದಾನಮುಂ (ಸೂ(ಳಾ)ಗಿಯುಂ.... ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.[೩೧೮] ೧೦ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರಿಗೆ ದಾಸ ತಮ್ಮಡಿಯನೆಂಬುವ ದೇವರ ತೊತ್ತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತನ್ನ ತಂಗಿ ಹೊನ್ನವೆ ಎಂಬುವಳನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಸಿದುದು.[೩೧೯] ಶ್ರೀ ಕಲಿದೇವರ ತೊತ್ತು ಪಾತ್ರದ ಸಿರಿಯವೆ'ಯ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಗಮರ್ಹವಾಗಿದೆ.[೩೨೦]

ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯ ವೃತ್ತಿ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರ ವೃತ್ತಿಯು ಅನುವಂಶಿಕವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ, ಗೋವಿಂದ ಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು ಬಾದೀಲಿ[೩೨೧] ಪೊಡ್ಡಿ ಅಂಕದ ಬಾದಿಯ ಮಗಳು ಪಾತ್ರದ ಕಾಳಬ್ಬೆ[೩೨೨], ಬೊಮ್ಮಯನಾಯಕನ ಮಗಳು ಪಾತ್ರದ ಚಂದವೆ[೩೨೩] ಪಾತ್ರದ ಚಿಣ್ಣಯನ ದೇವವ್ವೆ[೩೨೪], ನಾಗವೆಯ ಮಗಳು ಹಾಡುವ ಕಾಮವೆ[೩೨೫] ಕಂಬದ ಬೂಚವೆಯ ಮಗಳು ವಿಸ್ಸವೆ ಅವಳ ತಂಗಿ ಲಖವೆ, ಖೀಲಾರಿ ಬೊಮ್ಮಯನ ಮೊಮ್ಮಗಳು

ಗೋಪವ್ವೆ[೩೨೬] ಮುಂತಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಈ ವಂಶಪಾರ್ಯತೆಗೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಇವರು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಇರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೆಲಸಲ ಯಾವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಒಂದೇ ಮನೆತನದವರು ಇವರು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವಿಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖ ನೀಡಿವೆ. ಗುಬ್ಬಿ ಮನೆತನದ ಒಬ್ಬಳು ಕಂಬದ ಸೂಳೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು ಚಾಮರಸ ಸೂಳೆಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಂತೆ ಕಂಬದ ಬೂಚವೆಯ ಮಗಳು ಪಾತ್ರದ ವಿಸ್ಸವೆ, ಅವಳ ತಂಗಿ ಪಾತ್ರದ ಲಖವೆ ಪಾತ್ರ ಕಾರ್ಯದವರಾಗಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[೩೨೭]

ಸೂಳೇಗೇರಿ - ದೇವಾಲಯದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಸೂಳೆಯರ, ಸಂಗೀತಗಾರರ ವಸತಿಗೃಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಇವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ "ಪುರ', ದೇವರಾಪುರ ಎಂದಿದ್ದು, ಪುರದ ಒಂದು ಭಾಗವೇ ಸೂಳೇಗೇರಿಯಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮ರ ಸೂಂಡಿಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ (ಕರ್ನಾಟಕ) ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಚಾಲುಕ್ಯ ಅಕ್ಕಾದೇವಿಯು ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಗದೇವಯ್ಯನೆಂಬುವ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಸು. ೧೬ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ನೇಮಿಸಿ, ದೇವಾಲಯದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಸೂಳೆಗೇರಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನಿದರ್ಶನವಿದೆ.[೩೨೮]

ನಾಡಾಡಿಯಲ್ಲದಂತಿರೆ
ಮಾಡಿಸಿದಂ ದೇವನಿಲಯದೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್
ಕೂಡೆ ಧವಳಾರಮಂ ಸುರ
ನೀಡಮಿವೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಂ ಬುಧನಿಳಯಂ|

ಎಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮ರ ಸೂಂಡಿಯ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭-೧೧೮೮ರ ಕೌರೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಣಿಯೂರು ಬಾಚರಸನು ಕೌರೂರ ಊರೊಡೆಯ ೫೦೦ರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ ದೇವರ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ, ಸೂಳೆಗೇರಿಗೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದು, ಊರ ಹಿರಿಯ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ನೆರೆದಿರ್ದು ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ೨೪ ಮನೆ, ಸೂಳೇಗೇರಿಗೆ ೨೮ ಮನೆ, ಅಂತೂ ೫೨ ಮನೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.[೩೨೯] ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಪದವು ರಂಗಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸಿದೆ. ಇಟಗಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೨ ಶಾಸನವು ಸವದತ್ತಿಯ ಅಂಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಸಮೀಪವಿದ್ದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೩೩೦] ಕಾಗೆನೆಲೆಯ ಕಾಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ತರುಣಕುರಂಗ ಲೋಚನೆಯರಿರ್ಕೆ

ಯಿನೊಪ್ಪುವ ಸೂಳೆಗೇರಿಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೩೩೧] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭ರ ಶಾಸನವು ಕುರುಗೋಡಿನ ಸೂಳೇಗೇರಿ 'ಸ್ಮರರಾಜಧಾನಿ'ಯಂತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩೩೨] ಅನಂತದಂಡನಾಥನು ಪುಲಿಗೆರೆಯ ಸೋಮನಾಥನ ಸನ್ನಿಧಾನದ ಹತ್ತಿರ ವೈಭಯುತ ಸೂಳೆಗೇರಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಪಾತ್ರ ಪಾವುಳಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸೂಳೆಯರುಗಳಿಗೆ ಸಕಲ ಮನ್ನೆಯರ, ಗಾವುಂಡರ, ಮಹಾಜನರ ಮನ್ನಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ದ್ರವ್ಯ ನಿವೇಶನಗೈದು ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿರುವರೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೮ರ ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.[೩೩೩] ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ಸವ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ಒಂದೂರಿನಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸಿವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಳೇಗೇರಿಗಳು ಬಹು ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾಗಿದ್ದವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ನಾಗವಾಸ

ಸೂಳೆಗೇರಿ ಸೂಳೆಯರ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದರೆ, ನಾಗವಾಸ ಸೂಳೆಯರ ಕಲಾತರಬೇತಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳೂ ಈ ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ಪ್ರಭುದೇವರು ಬನವಾಸಿ ಮಧುಕೇಶ್ವರ ದೇವಲಯದ "ನಾಗವಾಸ" ಮದ್ದಳೆಕಾರನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೩೩೪] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೩೫ರ ಬಸರಾಳು ಶಾಸನವು 'ದೇವಭೋಗದ ನಾಗವಾಸದ ಸೂಳೆಯರ"ನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೩೩೫] ಸೋಮನಾಥಪುರದ ಪ್ರಸನ್ನಕೇಶವದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ದತ್ತಿಕೊಟ್ಟ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯ ನಾಗವಾಸಕ್ಕೆ ೩೦೦ ಗದ್ಯಾಣ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯವು ಸೋಮನಾಥಪುರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೩೩೬] ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ದೇವಾಲಯದ "ರಂಗಭೋಗದ ನಾಗವಾಸದ ಮೊಖರಿತಿಗೆ ೩೦" ಗದ್ಯಾಣ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮೊಖರಿತಿಯಲು ಕಲಾಕೇಂದ್ರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥೆಯಾಗಿರಬಹುದು. ಇಮ್ಮಡಿ ಚಿಕ್ಕಭೂಪಾಲನ ಸಾಂಗತ್ಯವು "ಆ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಕೆಲಬಲದೊಳು ನಾಗ(ವಾಸದ) ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿಹವು" ಎಂಬುದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೩೩೭]

ತೆರಿಗೆಗಳು

ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸೂಳೆ ಸಮುದಾಯವು ಪಡೆದ ಮನೆಹೊಲಗಳಿಗೆ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅಂದಿನ ಸರ್ಕಾರ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿವರವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಮನೆ, ಭೂಮಿ, ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಬದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ೨ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆ, ೧೨ ಕಿಸುಮತ್ತರು ಭೂಮಿ, ದೇವರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಬಂದ ೧೨ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕಾಗಿನೆಲೆ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ.[೩೩೮] ಕೌರೂರಿನ ಹಿರಿಯರು ೫೨ ಮನೆಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದರೆಂದು ಕ್ರಿ.ಸ.೧೧೭೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೩೩೯]

ಗಂಗಮಹಾದೇವಿ ಬಿಟ್ಟ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ "ಸೂಳೆಯ ಬಯಲಿನ" ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೩೪೦] ಪುಲಿಗೆರೆ ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ಶ್ರೀಗಂಧಕ್ಕಂ ತಳವೃತ್ತಿಯ ಸೂಳೆವೊಲದ ದಸವನ್ಧದ ತಮಗೆ ನಡೆವ ಎಣ್ಬು ಗದ್ಯಾಣ ಹೊನ್ನುಮಂ ಸೋಮನಾಥ ಪಂಡಿತರ ಕಾಲು ತೊಳೆದು ಬಿಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಹೊಲದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾವಿದ್ದು, ಅದು ಸೋಮನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದಾನವಾಗಿದೆ.[೩೪೧] ಹೀಗೆ ದೇವಾಲಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವು ದಾನಭೋಗ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲ ಸೂಳೆಯರು ಬೇರೆ ಮೂಲಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ಪಡೆದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಉಚಿತ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಸೂಳೆ ಎನ್ನುವರು.

ಹೀಗೆ ಪಡೆದ ಹೊಲ ಮನೆಗಳಿಗೆ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಸರ್ಕಾರ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆ ತೆರಿಗೆಗಳಿಗೆ ಸೂಳೆದೆರೆ, 'ಸೂಳೆವಣ' 'ಕನ್ನಡಿದೆರೆ', ಕನ್ನಡಿವಣ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿವೆ. ಸೂಳೆದೆರೆ, ಸುಳೆವಣಗಳು ಸಮಾಜ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದ್ದು, ಕನ್ನಡಿದೆರೆ, ಕನ್ನಡಿವಣಗಳು ದೇವಾಲಯದ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ಕನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆಯಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರಲ್ಲಿಯ ಕನ್ನಡಿವಣಮುಂ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಇವೆರಡೂ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾ - ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೪೨] ಸ್ವಯಂಭೂದೇವರ ಕಂಬದ ನಾಲ್ವರ್ ಸೂಳೆಯರ ಮನೆವಣಮಂ ಕನ್ನಡಿವಣಮುಮಂ' ಎಂದಿದ್ದು ಅದನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ರೂಪವಾಗಿ ನೀಡಿದರು. ಕೇಸಿಮಯ್ಯ ನಾಯಕ ಮೇಗಣ ಕೆರೆಯ ಕಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಆ ಊರಿನ ಘಾಣದೆರೆ, ಸೂಳೆದೆರೆಯನ್ನು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಲ್ಲಿ ಪಾರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಪಡೆದು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.[೩೪೩] ಸಾಮಂತ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ಪಿರಿಯರಸಿಯ ಬಿನ್ನಹದ ಮೇರೆಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತೊಕ್ಕಲು ಮದುವೆಯ ಪಂದರವಣ ಸೂಳೆಯರ ಕನ್ನಡಿವಣ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ಉಲ್ಲೇಖವು ಶಿಕಾರಿಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ.[೩೪೪] ಇವೆಲ್ಲ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಸೂಳೆಯರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯ ಆದಾಯವು ದೇವಾಲಯದ ಸೇವಾಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

೫.೬. ಜಾತಿ, ವರ್ಣ, ಪಂಗಡ

ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವರ್ಗ-ವರ್ಣ-ಜಾತಿಗಳು ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಹತ್ತರ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತ ಬಂದಿವೆ. ಈ ವರ್ಣಪದ್ಧತಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸಮಾಜವನ್ನು ವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.[೩೪೫] ಈ ವೃತ್ತಿಗಳು ತೀರ ಪ್ರಾಚೀನ

ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದವು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈ ವೃತ್ತಿಗಳು ಆನುವಂಶಿಕವಾಗಿದ್ದವು ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಯಾವ ಆಧಾರಗಳು ಇಲ್ಲ.[೩೪೬]

ವರ್ಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಜಾತಿ ಸೂಚಕವಾಗಿರದೇ ಅದು ಆರ್ಯರ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳ ನಡುವಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಭಾಷೆ, ಮತ, ಧರ್ಮ, ಬಣ್ಣ, ಆಕಾರ, ಸೂಚಿಸುವ ಪದವಾಗಿತ್ತು.[೩೪೭] ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಗಳೇ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ತಾರತಮ್ಯ ಭಾವನೆಯಿಂದಾಗಿ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೂ ಇತರ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಅಂತರವರ್ಣ ವಿವಾಹಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು. ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ ಜಾತೀಯ ವಿವಾಹಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಗಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಜಟೀಲಗೊಂಡವು.

ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಜಾತಿಗಳು

ವರ್ಣಗಳು ಕರ್ಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಜನ್ಮದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರ ಪರಿಗಣಿತವಾಗತೊಡಗಿತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರೋಹನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನು ನೀಡುವಂತಹ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಹೀಗೆ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉಪಜಾತಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಅವು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜಟೀಲವಾಗಿ, ಜಾತೀ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿದವು.[೩೪೮]

ಆದರೆ ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು. ವಚನಕಾರರು ತಮ್ಮ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದರೂ, ಹೊಸ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ, ವರ್ಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತುಚ್ಚ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆ ಕಾಲದ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತುಂಬ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಅನೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಜಾತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಮಾದಿನೂರ ಗ್ರಾಮದ ಶಾಸನವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ಪಂಚಮರೆಂಬ ಐದು ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು,[೩೪೯] ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ದೇವನ ರಾಣಿ ಮೈಳಲದೇವಿಯು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದಂತೆ ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ಪಂಚಮರು ಸಹ ತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಹಣವನ್ನು ದಾನ ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಅಂದು ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ತಳವೂರಿತ್ತೆಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[೩೫೦] ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನವು[೩೫೧] ೧ ಪಂಚವರ್ಗವಂ ಪ್ರತಿ... ಮಿರೆ ೫ ಸೋಬನೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ದನಕ್ಕಂಟಿಟ್ಟ ಕೋಳಿವಾಡ ಎಂದು ಪಂಚವರ್ಗದ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಪಂಚವರ್ಗ ಎಂಬುದು ವಿಶ್ವಕರ್ಮರಾದ ಪಂಚಾಳರೆ ಆಗಿರಬೇಕು. ಆನೆಗುಂದಿ ತ್ರಾಮ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯು, ಕುಂಬಾರರಿಗೆ ಆ ವೃತ್ತಿ ಬಂದ ರೀತಿಯ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆ.[೩೫೨] ಅದು ತಾವು ಈಗ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು

ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದವೆಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ, ಶಿವನೇ ಇವರಿಗೆ 'ಸಾಲೇಸಾತಿಸಾಸಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ನೀಡಿದ್ದನ್ನು, ಕುಂಬಾರ ಕುಲವು ಗಿರಿರಾಜನ ಕುಲವೆಂದೂ, ಶಿವನು ಇವರಿಗೆ ಭಾವನಾಗಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ೧೮ ಕೇಣಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಹ ಶಾಸನ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಕೇಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವರ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರದ ಕೇಣಿಯೇ ಮೇಲಾದದ್ದು ಎಂದಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ನೊಳಂಬವಾಡಿ ೩೨೦೦೦ ಪ್ರದೇಶದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಕುಂಬಾರ ಕೇಣಿಯನ್ನು, ಅವರ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಜಾತಿಯವರು ಇತರ ಜಾತಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಗಿಣಿಗೇರಿ ಶಾಸನವು[೩೫೩] ಪಾಂಚಾಳರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಲೂರ ಶಾಸನದ ಪಂಚವರ್ಗವು ಈ ಶಾಸನದ ಪಂಚಾಳ (ಪಂಚಾಳ)ರಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಕಾಲದ ಮುಧೋಳ ಶಾಸನವು[೩೫೪] ಸಮ್ಮಗಾರಚಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದನೆಂದು ಆತ ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಅವನ ಕುಲದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಶಾಸನವು ದಾನದ ಪೆಂಪ ಸಮಸ್ತ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ಎಂದು, ೪ ವರ್ಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.[೩೫೫]

ಗೊನಂಬೆ ಕಂತೆಯ, ತಂದೆ ಗಂಗವಂಶದ ಎರೆಗಂಗ ಗಂಡ ಅಜವರ್ಮನ ಮಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದ ರಾಮನೆಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ (ಜಾತಿ)ಯರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವ ಅಂಶ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.[೩೫೬]

ವರ್ಣ ಮತ್ತು ವೃತ್ತಿ

೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಯಾಗಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯ ವರ್ಣಗಳು ಅನೇಕ ಉಪಜಾತಿಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟವು ಮತ್ತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಗೌರವವಿತ್ತು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಕೆಳಜಾತಿಯವರು ಸೇರಿ ಸಹವಾಸಿಗಳಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸಿವೆ. ಉದಾ. ಅಂಟೂರಠಾಣ ಶಾಸನವು[೩೫೭] (ಕೊ.ಜಿ) - ಬಾದಾಮಿಯ ಬಲದೇವ, ಕೋಣಂಗೆರೆಯಯ್ಚಿ ಸೆಟ್ಟಿ ಯೋಗಣಗೇರಿಯ ಚಂಡಿಗೆಸೆಟ್ಟಿ, ಹಾವೇರಿಯ ಸೇನಮೋವಯಿಸ್ಸರಸೆಟ್ಟಿ, ಅಧಿಕಾರವರ್ಗದವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸೇರಿ ಪೆಂದೆಯ ಕೇರಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ರ ಶಾಲೆ ಮಾಡಿಸಿದವರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ವಿಪ್ರ ಶಾಸನವು ವಿಪ್ರ ನಾರಾಯಣದಲ್ಲಿ ಎಲೆಕಾರರು, ವೇಶ್ಯೆಯರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಶೂದ್ರಾಲಯದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತವರ್ಗದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿವೆ. ಇವು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು, ವಿವಿಧ ವರ್ಗದ ಜನರನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತವೆ.[೩೫೮]

ಕುಕನೂರಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೫೯] ೪೮ ಕೇರಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಪುರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೬೦] ಗಾಣಿಗರು, ಸೇನಬೋವ ಬಂಮ್ಮರಸ, ನರಸಿಂಹಮಯ್ಯ, ಅರಮನೆಯ ಶಿಲ್ಪಿ ಕಾಳಾಚಾರ್ಯ, ಕಾಳೋಜ,

ಅರಮನೆಯ ಬಡಿಗ ಕಲ್ಲೋಜ, ಕೆಳವಾಡಿನಾಡ ಹಿರಿಯ ಬೀರವಟಿಗ ಕೇತಿಸೆಟ್ಟಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ೪೮ ಮನೆಯ ಶೆಟ್ಟರು, ಕವಡಿ ಕೇತಶೆಟ್ಟಿ ವಿವಿಧ ಊರಿನ ವಿವಿಧ ಜಾತಿಯ ಮುಖಂಡರು ಸೇರಿ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಜಾತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವಿಪ್ರದ ಶಾಸನವು[೩೬೧] ಗಾವುಂಡರು, ಶ್ರೀನಖರಗಳು, ತಂಬುಲಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು, ಸಾಸಿರ್ವರು, ತಲ್ಲಿಗರು, ಮಾಲೆಗಾರರು, ಮೇದಾರರು, ತಂಬುಲಿಗ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು, ೪೦೦ ಹಾಲುಗರು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು, ಬಡಿಗರು, ಕಮ್ಮಾರರು, ಕೋರಗವರು, ಹೆಗ್ಗಡೆಗಳೆಂಬ ಅನೇಕ ವೃತ್ತಿ ಜಾತಿವರ್ಗದವರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಅಳವಂಡಿ[೩೬೨] ಶಾಸನವು ಥಲ ಕಲಗೇರಿ, ಕಡಲುಗೇರಿ, ತೆಲ್ಲಿಗಗೇರಿ, ಇಂಗೇಯ ಗೇರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರೆ.[೩೬೪] ಕವಲೂರ[೩೬೩] ಶಾಸನವು ಸೂಳಿಗೇರಿ, ಯಡಹಳ್ಳಿಗೇರಿ, ೫೦೦ ಮಹಾಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿದ್ದ ಪ್ರಸ್ತಾಪಗಳಿವೆ. ಆನೆಗೊಂದಿ[೩೬೪] ಶಾಸನವು ಅಂಬಿಗರು, ಹರಗೊಲ್ಲರು, ತಳವಾರ ಕೋಟೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಬೋವರು, ತಳವಾರ ಕಟ್ಟೆ, ಸಾಧುಸಂತರು, ಒಂದೇ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ಶರಣರ ಕಾಲದ ಸಮಾಜದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ, ಪ್ರಾಚೀನ, ಮಧ್ಯ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿಯ ಜನಾಂಗದವರು ಅವರವರ ಕೇರಿ, ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಬಂದಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ತಿಳಿಯಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ ಅಂದಿನ ಜನಾಂಗ, ಜನರು, ಅನೇಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿದರೂ ಸಹ, ತಮ್ಮ ತೊಳಲಾಟದ ಮಧ್ಯೆಯೂ, ಆದರ್ಶಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳು ವಿವಿಧ ಜಾತಿಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಶ್ರಮಿಸುವ ವರ್ಗದ ನಡುವೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ ವರ್ಗದವರು ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ತಮ್ಮ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಪಡೆದರೆ (ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗತಿ), ಶ್ರಮಿಕ ವರ್ಗ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಪಡೆದಿದ್ದು, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ವರ್ಗವಾಗಿತ್ತು.

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವರ್ಗದವರಾಗಿದ್ದ, ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕುರಿತು ಹಾವೇರಿ ಶಾಸನ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಉದಾ. ಹಾವೇರಿಯಲ್ಲಿಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ೪೦೦ ಮಹಾಜನರ ಪಾದಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವರ ನಿತ್ಯ ನೈವೇದ್ಯ ನಂದಾದೀಪಿಗೆಗೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಳತೆ ಪ್ರಮಾಣದಂತೆ ೩ ಹೇರಿನ ೩ ವೀಸ ಸುಂಕವನ್ನು ಧಾರೆ ಎರೆದುದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭ ದೇವಗಿರಿ ಶಾಸನವು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಪಂಚರತ್ನ ದಾನವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿವೆ.[೩೬೫]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೪ ಹಾವೇರಿ ಶಾಸನವು ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಮತ್ತು ಅವರ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಿದೆ. ಅವರಿಗೆ 'ಗೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದು ಗೋವಿನಷ್ಟೆ ಪೂಜ್ಯರು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಿದ್ಯಾಪಾರಂಗತರು, ಸರ್ವಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವರು, ವಿದ್ಯಾಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೩೬೬] ಉದ್ರಿಯ ಅಂಗರು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮಾಂಡಲೀಕರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಕೊಳಲಾಪುರವರಾಧೀಶ್ವರರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಹೊಯ್ಸಳ ಮತ್ತು ಸೇವುಣರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದರು. ಈ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಜನರನ್ನು ತಮ್ಮ ಆಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿದ್ದರು. ಅರಸರು ಸಹ ತಮ್ಮ ದೈನಂದಿನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಯೆಕ್ಕಲರಸನು ತನ್ನ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆದು ಅವರ ಮಂತ್ರಕ್ಷಾತೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಶಾಸನಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಜಿಡ್ಡುಗಳಿಗೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಜೈನರು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಉದ್ರಿಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಅವರ ಪತ್ನಿಯರು ಜೈನಧರ್ಮಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಮಾರಸಿಂಗ, ಯಕ್ಕಲರಸ, ಮಹಾದೇವ ದಂಡನಾಯಕ ಆತನ ಪತ್ನಿ ಲೋಕಲದೇವಿಯ ಜೈನಧರ್ಮೀಯರಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ.[೩೬೭]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ಮಹಾಜನರು)

ಮಾದಿನೂರ ಶಾಸನವು[೩೬೮] ನೂರ್ಮಡಿ ತೈಲ ಅಹವಮಲ್ಲನು (೨ನೇ ತೈಲಪನು), ತನ್ನ ಮೊದಲ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕ್ರತು ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯ ೨೦ ಜನ ಮಹಾಜನರ ಕಾಲ ತೊಳೆದು ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು (ಮಾದಿನೂರ) ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ನೀಡಿ, ಅಲ್ಲೊಂದು ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಆ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ನಂದಾದೀಪಕ್ಕೆ ಪೂಜಾರಿ, ಮಹಾಜನರಿಗಾಗಿ ವಿವಿಧ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩೭೦] ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ೩ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆಯೇ ತಮ್ಮನ್ನು ಗುರ್ತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಕಾಳಾಮುಖರ ಪ್ರಭಾವ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ವೈದಿಕ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅವರೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ತಾವೂ ಅವರಂತೆಯೇ ಅಗ್ರಹಾರ, ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು.[೩೬೯]

ಅಳವಂಡಿ ಶಾಸನದ[೩೭೦] ಪ್ರಕಾರ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯು ಕುಂತಳದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಆಧೀನದ ಅಳವಂಡಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ೪೦೦ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವ್ಯಾಕರಣ,

ಅಗಮ, ಸ್ಮೃತಿ, ಪುರಾಣ ಮುಂತಾದ ಅಧ್ಯಯನ ಅಧ್ಯಾಪನ, ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹಣ, ಯಜನ, ಯಾಜನ, ಷಟ್ಕರ್ಮನಾಟಕ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು.

ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಉತ್ತಮ ಪಂಡಿತರೆನಿಸಿದ್ದರು. ಇವರಿಗೆ ಅನೇಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಭೂಮಿ, ಹಣ ಮುಂತಾದ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಲು ಹೇಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೯ರ ಶಾಸನವು ಗಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿತ್ಯ ಘೈಸಾನನು ಮಾಡಿಸಿದ ಸತ್ರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ೬ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಊಟ ಮಾಡುವಂತೆ ಭೂದಾನ ನೀಡಿದರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩೭೧] ಕುಕನೂರಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೩ರ[೩೭೨] ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಶಾಸನವು ಅಗ್ರಹಾರ ಕುಕನೂರಿನ ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರ ಪ್ರಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ಗಳೆಯ ಮುನ್ನೂರ್ವರು, ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರ ಕೈಯಲ್ಲಿ, ತೋಟಗೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗೆ ತೋಟಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಾಗಬಿಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಕುಕನೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ[೩೭೩] ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ದೇವರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಧರ ನಾಯಕನು ಮಹಾ ಅಗ್ರಹಾರ ಕುಕನೂರ ಸಾಸಿರ್ವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಮಸ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆದು ಸರಸ್ವತಿದೇವಿಯ ಅಂಗಮೋಗ, ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಪೂಜಾರಿಕೆಗೆ, ಹಾಡುವವರಿಗೆ, ಮಾಲೆಗಾರರಿಗೆ, ಹರಿಕಾರರಿಗೆ ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದು, ಅದೇ ಅಗ್ರಹಾರದ ಸಾವಿರ ಮಹಾಜನರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಚತುರ್ವೇದ ಭಟ್ಟರ ತಿಪ್ಪೆ ಘೈಸಾಸರಿಗೆ, ನಂದಾದೀಪಕ್ಕೆ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ದಾನ, ದತ್ತಿ ನೀಡಿ ಈ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಾಸಿರ್ವರು ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಗ್ರಹಾರ ೪೮ ಕೇರಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಇದು ಅನೇಕ ಮಂಟಪ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ ಕಂಗೋಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು, ವೇದ ಪಾಠಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಗ್ರಾಮ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಿವಾಸಿಗಳಿಂದ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಯಮ, ನಿಯಮ, ಸ್ವಧ್ಯಾಯ, ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಸಮಾಧಿ ಜಪ ಮುಂತಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿದ್ದರಲ್ಲವೆ, ತರ್ಕ, ಪುರಾಣ, ಕಾವ್ಯ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಾಟಕದಂತಹ ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತನಾಗಿದ್ದರೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಹಾ ಅಗ್ರಹಾರ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ,[೩೭೪] ಸರಸ್ವತಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಅಲ್ಲಿಯ ಅಗ್ರಹಾರದ ನಾಲ್ಕುನೂರು ಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರನ್ನು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು, ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಾಳೆ, ತೆಂಗು, ಅಡಿಕೆ ತೋಟ ಗದ್ದೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ಹೇಳಿವೆ. ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದಲೇ ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅತೀ ಮುಖ್ಯ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಕುಕನೂರ ಶಾಸನವು[೩೭೫] ಶ್ರೀಮನ್, ಅಗ್ರಹಾರ ಕುಕನೂರ ಮಹಾಜನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕುರಿತು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಹಾದೇವ ದಂಡನಾಯಕ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಳುಕ್ಯ ದೊರೆ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದಾಗ ಇಟ್ಟಿಗೆ[೩೭೬] ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ

ಹೆಸರಿನಿಂದ ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ ಮತ್ತು ಆ ದೇವಾಲಯದ ಅಂಗಭೋಗ, ಪಾತ್ರ ಪಾವುಳ, ನೈವೇದ್ಯ, ಅನ್ನದಾನ, ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯಲು ೫೦೦ ಉತ್ತಮ ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದನಲ್ಲದೆ ಆಳು ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಋಗ್ವೇದದ ಬಾಲ ಶಿಕ್ಷೆ, ಯಜುರ್ವೇದದ ಬಾಲ ಶಿಕ್ಷೆ ನಡೆಯಲು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ತನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಶರಣರ ವಚನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಚತುರ್ವೇದ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ನಿರತರಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿವೆ.[೩೭೭] ಅಂಟೂರಾಣ ಶಾಸನವು[೩೭೮] ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಧರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯನು ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯ ಕುಲಗೋತ್ರಗಳಿರುವುದನ್ನು ಹುಲಗಿ ಶಾಸನವು[೩೭೯] ಕಾಮನಾಯಕನ ಗೋತ್ರ, ಮಾದಿನೂರ ಶಾಸನವು[೩೮೦] ಅಗಸ್ತ್ಯ ಗೋತ್ರ, ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರ, ಅತ್ರೇಯ ಗೋತ್ರ"ಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿವೆ. ಹಾಗೂ ಅಗಸ್ತ್ಯಗೋತ್ರದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಗೋತ್ರ ಸೋಮವಂಶ, ಮನುವಂಶ, ಕಾಶ್ಯಪ ಗೋತ್ರ, ಜಾಹ್ನವೀ ಗೋತ್ರ, ಕ್ಷಾತ್ರ ಗೋತ್ರ, ಹಾರತಿ ಗೋತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅವು ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಆಹ್ವಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು.[೩೮೧]

ಹೀಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದರೊಂದಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ, ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ, ಸೈನಿಕರಾಗಿ, ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಗಳಾಗಿ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಸೈನಿಕ ಸೇವೆಯು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿದ್ದು, ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅನಿಷ್ಠ ಸಂಪ್ರದಾಯದರ ಅಸ್ತಿತ್ವ ನಾಶವಾಗುವ ಹಂತಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ವಿದ್ವಾಂಸರಾದ ಇವರನ್ನು ರಾಜರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಸಾಮಾಜಿಕರು ಗೌರವಿಸಿ, ಅನೇಕ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದರು. ಅಗ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಅವರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟರು. ಹೀಗೆ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಧಾರ್ಮಿಕ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ವರ್ಗದವರೆನಿಸಿದರು.

ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬುದು ಪಂಪನ ಹೇಳಿಕೆ.[೩೮೨] ವಿದ್ಯಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ, ರಾಜಕೀಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದವರು ಇವರಿಗೆ ಅಸನ ಪವಾದಿಗಳ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಲೆಂದು ರಾಜರು ನೂರಾರು ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇಯಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕದಂಬನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಗ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕದಂಬನು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಕರೆತಂದರೆಂದು ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು ನಂಬುವುದು ಕಷ್ಟ. ಯಾಕೆಂದರೆ ಕದಂಬ ವಂಶವು ೬-೭ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದೆ, ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆ ಮುಕ್ಕಣ ಕದಂಬರು ಮಧುಕೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿನಾಥ, ಚಂದ್ರವರ್ಮ ಎಂಬುವರು ಆಳಿದರೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಹಾಗಾಗಿ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕದಂಬನ ಕಾಲ ೩ನೆಯ ಶತಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಅರಸರ ಹೆಸರುಗಳು ಕ್ರಿ.ಶ.೬-೭ನೇ ಶತಮಾನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ನಿಜಕ್ಕೂ ದೂರವಾಗಿದೆ.[೩೮೩]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯರಾಗಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾ. ವಿಪ್ರಕುಳ ತಿಳಕನಾಗಿದ್ದ ಏಚಣ್ಣ ದಂಡನಾಯಕನು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ್ಯ ಸಮುದ್ಧರಣನೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಬೀವಣಯ್ಯ ದಂಡನಾಯಕನಿಗೆ ವಿಪ್ರಕುಳದ ಕುಮುದ ಕೌಮುದೀ ವಿಳಾಸ' ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದು ಈತನು ನಿಯೋಗ ದುರಂಧರನೂ ಸಮರ ಧುರಂಧರನೂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ರಾಜರು ಒಳ್ಳೆಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಶಾಸನಗಳು ಅವರನ್ನು ಷಟ್ಕರ್ಮ ನಿರತರು ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿವೆ. ಅವು ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ಯಜನ (ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದು) ಯಾಜನ (ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು) ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ರಾಜರುಗಳು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಪುಣ್ಯಕರ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೆಂದು ನಂಬಿದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

ಉದಾ. ಬಾದಾಮಿಯ ಚಾಲುಕ್ಯರ ೧ನೇ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ೨ನೇ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ತನ್ನ ತಾಯಿ ತಂದೆಯರ ಪುಣ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಪಂಚ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು (ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ, ದೇವ-ಯಜ್ಞ, ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ, ಭೂತಯಜ್ಞ) ಮಾಡಲು ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಶರ್ಮ ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮಕರಪ್ಪಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ.೫೪೩ರ ಶಾಸನವು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಇಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಟ್ಟಿಗೆ ಎಂಬ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿ ಹೋಮಧೂಮವು ಗಗನವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಜಗತ್ತು ವೇದೋಕ್ತಮಾರ್ಗಾನುವರ್ತಿಯಾಯಿತೆಂದೂ ದೇವತೆಗಳು ಅವರು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನೇ ಕಾದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಶಾಸನವು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೦೦ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಮ್ಮ ಸೋಮಯಾಜಿಗಳು ಐನೂರ್ವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನದಲ್ಲಿ 'ಪಶುವಿಧಿ'ಯ ಹೆಸರಿದೆ. ಇದು ಬಲಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಪಂಚತಂತ್ರ (ಕನ್ನಡ)ದ ದುರ್ಗಸಿಂಹನೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿ ಬಲಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದೂ ಸಮರ್ಥಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಚಿಕ್ಕ ಮಂಗಳೂರ ತಾಲೂಕಿನ ಹೀರೆಮಗಳೂರಿನ ಯೂಪಸ್ತಂಭ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇ ಹೇಳುವಂತಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ತಾಳಗುಂದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಪಶುಬಲಿಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಈ ಪದ್ಧತಿಯು ಯಾಗಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದವರಿಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ಇವರೇ. ಇದರಿಂದ ಬರುವ ಹಣವನ್ನೇ 'ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ-ದಕ್ಷಿಣೆ' ಎಂದು ಶಾಸನ ಕರೆದಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ, ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜೈನ ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಜೈನಮುನಿಗಳಿಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದೊಡ್ಡತನವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಹೂರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜೀನಪೂಜೆಗಾಗಿ ಅಷ್ಟೋಪವಾಸಿ ಮುನಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಸಂಗತಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯು ಅಗ್ರಹಾರ ಕುಪ್ಪಟೂರಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ಬಸದಿಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದಾಗ, ಆ ಊರಿನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಆ ಬಸದಿಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿನಾಲಯ'ವೆಂದು ಹೆಸರಿಡಲು ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೂ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಜೈನರ ಬ್ರಹ್ಮಜಿನನಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲವೆಂದು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಸಾವಿರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿನಾಲಯವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದು ಅಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯವಾಗಿದೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ ಮತ್ತು ಘಟಿಕಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಋಗ್ವೇದ ಸಾಮವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಅಥರ್ವಣವೇದಗಳನ್ನು ಕರಗತ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಇವರು ಷಟ್ಕರ್ಮನಿರತರೂ ವಿಹಾರಂಗತವಾಗಿರುವಂತೆ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೂ ಆಗಿದ್ದರು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಸದಾಡಿ-೧೪೦ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೧ರ ವೇಳೆಗೆ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮ ಮಾಸವಾಡಿ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಚಲಿತವಿತ್ತೆಂದು ವಿಷ್ಣು ಸ್ತುತಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಆಲೂರಿನ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[೩೮೪] ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ಲಕ್ಕುಂಡಿ[೩೮೫] ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಮಹಾಜನರನ್ನು ವೈಷ್ಣವಗೀತ-ಮನೋಹರರ್ ಎಂದು ಕರೆದಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರಲ್ಲಿ ಆಲೂರಿನಲ್ಲಿ[೩೮೬] ನಿರ್ಮಿಸಲಾದ ಶಾಸನೋಕ್ತ ತ್ರೈಪುರುಷ ದೇವಾಲಯ ಇಂದಿನ ನಾಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಿವ, ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫ರಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಗುಂಡಿಯ[೩೮೭] ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನ ಮಯ್ಯದಿಂದಿರುವ ವಿಷ್ಣುದೇವರ್ಗೆಗೆ ದೀವಿಗೆಗೆ, ನವೈದ್ಯಕ್ಕ, ಶ್ರೀಖಂಡಕ್ಕಂಧೂಪಕ್ಕಂ, ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಾಮ್ರಗುಂಡಿ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೨ರ ಶಾಸನ ಸಿರಿವೂರಿನಲ್ಲಿ[೩೮೮] ಬ್ರಹ್ಮದೇವರ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನರೆನಿಸಿ ಅಲ್ಲಿನ ಆಡಳಿತ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರೊಂದಿಗೆ ಯಜನ, ಯಾಜನ, ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ, ದಾನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಮುಂತಾದ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದರು. ವೇದವಿದರಾದ ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ದ್ವಿವೇದಶ್ರುತ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧ, ಚತುರ್ವೇದ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿದ್ದರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ರಾಜಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದು, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ, ಪವಿತ್ರೀಕೃತರಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಾಚೀನ ಸಮಾಜ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವನ್ನು

ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತ ಬಂದ ಇವರು ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವಹಿಸಿದ್ದರು. ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ೬ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲದೇ ಡಂಬಳದ ೧೮ ಅಗ್ರಹಾರಗಳು ಅವರ ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ನಾಡಿನ ಪ್ರಮುಖ ವೈಷ್ಣವ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆಲೂರು[೩೮೯], ತಾಮ್ರಗುಂಡಿ[೩೯೦], ಬಿದುರ್ವವಳ್ಳಿ[೩೯೧], ಶಿದಿವೂರು[೩೯೨], ಬರದೂರ[೩೯೩], ಲಕ್ಕುಂಡಿ[೩೯೪] ಮೇವುಂಡಿ[೩೯೫], ಡಂಬಳ[೩೯೬], ದೋಣಿ ಶಮ[೩೯೭] ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಆ ಕಾಲದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಾಗಿದ್ದು ಆಲೂರು[೩೯೮], ತಾಮ್ರಗುಂಡಿ[೩೯೯], ಬಿರ್ದುವಳ್ಳಿ[೪೦೦], ಶಿರಿವೂರು[೪೦೧] ಲಕ್ಕುಂಡಿಗಳ[೪೦೨] ಶಾಸನಗಳು ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಭೂದಾನ, ಸುವರ್ಣದಾನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿವೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಅವರು ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ರಾಜರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿನಾಯ್ತಿಗಳೂ ಸಹ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ, ಅಗ್ರಹಾರ ದಾನಗಳು ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿದ್ದವು.

ಮಹಾಜನರು

ಸೊರಟೂರ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ೫೦೦ ಮಹಾಜನರಿದ್ದರು. ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಾಳದಾಲೂರ ಮಹಾಜನ ದಿನ್ನೂರ್ವರು ದ್ರೋಣಾಪುರ ಮಹಾಜನ ಮರುವ ದಿಂಬರುಂಕಿಸುಂಗಣ್ಣಿ ಮಹಾಜನ ಮಯ್ಯುದಿರವರುಮ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಜನರು ಸಂಖ್ಯೆ ಅಲ್ಲಿಯ ವಯಸ್ಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಒಟ್ಟು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೋ ಅಥವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರನ್ನೋ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಶತಮಾನಗಳುದ್ದಕ್ಕೂ ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗದಿರುವುದೊಂದು ಸೋಜಿಗ. ಬಿರ್ದುವಳ್ಳಿ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ "ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಅಶೇಷ" ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಸಮಸ್ತ ಮಹಾಜನರನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ ಎಂದು ಎಸ್.ಕೆ.ಕೊಪ್ಪರ್ ಹೇಳಿಕೆ. ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ೧೧೦೪ರ ಶಾಸನವು ೧೦೦೦ ಮಹಾಜನರು ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.[೪೦೩]

ಕ್ಷತ್ರಿಯರು

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ, ದಂಡನಾಯಕ, ಸಾಮಂತ, ಮಹಾಸಾಮಂತ ಮುಂತಾದ ಪದವಿಗೇರಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇವರಿಗೆ ಚತುರ್ವೇದಲ್ಲಿ ೨ನೇ ಸ್ಥಾನ ಮುಳಗುಂದ ನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇವರ ಉಲ್ಲೇಖ ಇಲ್ಲ. ಹಾವೇರಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೩ರ ೩ನೇ ತೈಲಪನ ಶಾಸನವು ಸೇನಾ ದಂಡನಾಯಕ ಮಹಾದೇವರಸನು ಬನವಾಸಿ - ೧೨೦೦೦ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೦೪] ೩೮ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೪ರ ೩ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಿರಿಯಣ್ಣ ದಂಡನಾಯಕ ಕುಮಾರ ಪದ್ಮನಾಭ ಅರಸನ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಅದೇ ರೀತಿ ಅಗಡಿಯ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೭೨೬ರ

ಶಾಸನವು ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮಾಂಡಲಿಕನಾದ ಬಂಕೆಯರಸನು ಅಗಂಡ (ಇಂದಿನ ಅಗಡಿ)ಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೦೫] ನಯಿಸೇನನು ಸಮಂತೇಸೆದೂರಂ ಗುಣಮಂಮಹಾ ಪುರುಷರೊಳ್ಪಂ ಶೌಚಿಕೇಳಂತು ರಕ್ಷಿಸುವಂಮೋಹದಿನಂತೆರಕ್ಷಿದು ಧಾತ್ರಿ ಚಕ್ರಮಂ ಕ್ಷತ್ರಿಯಂ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಗೊನಂಬೆ ಕಂತೆಯ ತಂದೆ ಗಂಗವಂಶದ ಎರೆಗಂಗ ಗಂಡ ಅಜವರ್ಮನ ಮಗ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದ ರಾಮನೆಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಕುಲದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು ಅವರು ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ, ಮಠಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಹಣವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ, ಇವರೆಲ್ಲ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರಾಗಿ, ದಂಡನಾಯಕರಾಗಿ, ಪ್ರಭುಗಳಾಗಿ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದು ಅವರ ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಸ್ಸಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ.[೪೦೬]

ವೈಶ್ಯರು

ವೈಶ್ಯರು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ೩ನೇಯವರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇವರು ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಇವರಲ್ಲಿ ಮುಮ್ಮುರಿ ದಂಡ, ಗವರೆ, ಗಾತ್ರಿಗ, ಬೀರ, ಬೀರವಣಿಗ, ಸೆಟ್ಟಿ, ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತ, ವೇಳೆಕಾರ ಮುಂತಾದ ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವು. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುಂದನಾಡೂ ಒಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಆ ನಾಡಿನ ಎಲಿಶಿರೂರ ಶಾಸನವು[೪೦೭] ಸೆಟ್ಟಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ - ಈ ರೀತಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅಮ್ಮಣಿಯರ ನಾಕಿಶೆಟ್ಟಿ, ಚಾವುಂಡಕಟ್ಟೆಯ ಸುಪುತ್ರರೂ, ಕುಲದೀಪರರೂ ಆದ ಮಹಾವಡ್ಡ ಬೆವಹಾರಿ ಚಾವುಂಡಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮತ್ತು ಮಾಚಿಸೆಟ್ಟಿಯರು ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಣಾಳಂಕೃತರು, ಸತ್ಯಶೌಚ ಚಾರುಚರಿತ್ರರು, ನಯವಿನಯ ಗುಣಶೀಲ ಸಂಪನ್ನರು, ಗೋತ್ರ ಪವಿತ್ರರು, ಸುಜನೈಕ ಮಿತ್ರರು, ಸತ್ಯವಂತರು, ಆಶ್ರಿತ ಜನ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷರು'' ಎಂಬ ಖ್ಯಾತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರು ಎಂದಿದೆ. ಮುಳುಗುಂದದ[೪೦೮] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪ರ ಶಾಸನವು ಐನೂರಸೆಟ್ಟಿ, ಹಡವಳ ದೇವದಾಸಿ ಸೆಟ್ಟಿ, ಕತ್ತೆಯ ಕಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ ಕಕ್ಕೆಯ ಸೋವಿಸೆಟ್ಟಿ, ಕತ್ತೆಯರಿಯ ಕೇತಿಸೆಟ್ಟಿ, ಮತ್ತಿಯ ದೇವಣ್ಣ, ರಬ್ಬಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಸಿಂಗಣ್ಣ, ಕೊಳ್ಳಿಯ ಮಾರಿಸೆಟ್ಟಿ, ಕಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ, ಮಾಣಿಕಸೆಟ್ಟಿ, ಮಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ, ಮುಡಿಯ ದೇವಣ್ಣ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯ ಹೊಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ, ಕೋತಿಸೆಟ್ಟಿ, ಕಾಳಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಚಂದಿಯಣ್ಣ ಗವರೆ ತೈಲಸೆಟ್ಟಿ ಹತ್ತಿಯ ಸೋವಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಬೀರಿಸಸೆಟ್ಟಿ'' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಳುಗುಂದದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೦ರ ಶಾಸನವು ಶಂಕಿಮಯ್ಯಿಸೆಟ್ಟಿ ತನ್ನ ಮನೆ ಮತ್ತು ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ದಾನ ನಿಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೦೯] ಅಲ್ಲಿನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨ರ ಶಾಸನವು[೪೧೦] ಮುಳುಗುಂದದ ಬಲ್ಲಸೆಟ್ಟಿ,

ಧರ್ಮಸೆಟ್ಟಿ, ಕೃತಯುಗಸೆಟ್ಟಿ ಕೊಳಗರಸೆಟ್ಟಿ ಎಂಬುವರು ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾವುಂಡಗಳು ಮಹಾಜನಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ನಗರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ತಪೋಧನರಿಗೆ ಭೂಮಿ ದಾನ ಕೊಟ್ಟರೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬ರ ಮುಳುಗುಂದ ಶಾಸನವು ಸೂನ್ತಿಯರ ಮಾಳಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಬಸವಸೆಟ್ಟಿ, ಆತನ ಮನೆಯ ಮಕ್ಕಳು, ಬೀರಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮುಳುಗುಂದದ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇಗುಲವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದೆ.

ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರಕಾರ ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಗೃಹಪತಿ ಮತ್ತು ಶೆಟ್ಟಿ ಎಂಬೆರಡು ಪಂಗಡಗಳಿದ್ದವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಗೃಹಪತಿಗಳು ವ್ಯವಸಾಯ, ಪಶುಪಾಲನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಶೆಟ್ಟಿಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ಯೋಗ ವಾಣಿಜ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಶೆಟ್ಟಿಯು ರಾಜನ ಮಂತ್ರಲೋಚನೆ ಸಭೆಯ ಸದಸ್ಯನೂ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸಲಹೆಗಾರನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಶೆಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠಿ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪದ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೪೧೧] ಅಗಡಿಯಲ್ಲಿಯ ಚಾಲುಕ್ಯ ದೊರೆ ೬ನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮ರ ಶಾಸನವು ಅಗಡಿಯ ಬಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿಯು ನಂದಾದೀವಿಗೆಯ ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೪೧೨] ಸೇವುಣ ಅರಸನಾದ ೩ನೇ ಸಿಂಘಣನ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೈಲಿಶೆಟ್ಟಿಯು ಮಕ್ಕಳಾದ[೪೧೩] ದೇವಿಸೆಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಮಾಯಸೆಟ್ಟಿಯರು ಅಖಂಡ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಗದ್ಯಾಣವೆರಡು ಮಠಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣವೊಂದಿತ್ತು ೩ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ವರ್ಷದ ಬಡ್ಡಿ ಪಣವೊಂದು ಎಂದು ಹಣ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ವೈಶ್ಯರ ಅನೇಕ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಗಳಿವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ ಶಾಸನವು ಶೆಟ್ಟಿಯೊಬ್ಬನು ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವರಿಗೆ ಸುಂಕವನ್ನು ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨ನೇ ಶತಮಾನದ ದೋಣಿ ಶಾಸನವು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ದ್ರೋಣಿಪುರ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ೮೦ ಮಹಾಜನರಿಂದ ಸೋರಸೆಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಸದಿಗೆ ನಿವೇಶ ಮತ್ತು ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ್ದು, ನಗರಹಳ್ಳಿಯ ತ್ರಿಭುವನ ನಾರಾಯಣ ಧರ್ಮಶೆಟ್ಟಿ ಧರ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅಂಶವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೨ರ ಶಾಸನ ಹೇಳಿದೆ. ಬಿರ್ದುವಳ್ಳಿಯ ಸೆಟ್ಟಿಯೊಬ್ಬನು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ಬಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿಯು ಸಲಿದೇವಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.[೪೧೪]

ಶೂದ್ರರು

ಇವರು ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ಜನರ ಸೇವೆಗೈಯುವಂಥ ಕೆಳವರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಾತುರ್ವರ್ಣದ ಕೊನೆಯ ಹಂತದ ಭಾಗ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿವೆ. ಉದಾ - ಮುಧೋಳದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ಶಾಸನ ಸಮ್ಮಿಗಾರಚಂದ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ

ಹೋರಾಡಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಮತ್ತು ಆತ ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಿವೆ. ಇವರು ಸೇವಾಮನೋಭಾವದವರಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವರು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವುದು, ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ವರ್ಗದವರು ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಶರಣರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದ್ಧತಿ ತುಂಬ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟಹೀನರಾಗಿ ಇತರರ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಅವಹೇಳನಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿದ್ದರು. "ಹೊಲೆಯ ನಾಯಿ ಹುಲುಸರವಿಯಿಂದ ಕರಕಷ್ಟ" ಎಂದು ಹೊಲೆಯನನ್ನು ನಾಯಿನೊಡನೆ ಸಮೀಕರಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆತನ ಸ್ಥಿತಿ ಎಷ್ಟು ಹೀನಾಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಅರಿವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತ್ಯಜನ ಹೆಸರು ಪಡೆಯಲೂ ಅನರ್ಹವಾದ ಅನಾಮಿಕನಾಗಿದ್ದನ್ನು ಬಸವಣ್ಣ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಅಂತ್ಯಜರಿಗೂ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದವರು ಶಿವಶರಣರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಚಾರವೇ ಸ್ವರ್ಗ ಅನಾಚಾರವೇ ನರಕ", "ಕೊಲ್ಲುವವನೆ ಮಾದಿಗ ಹೊಲಸು ತಿಂಬುವವನೇ ಹೊಲೆಯ" ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಂದು ಹೊಸ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವರು ಬಸವಣ್ಣನವರು. ಇವರಿಂದಾಗಿ ಅನೇಕ ಜನರು ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರಗೊಂಡರು.[೪೧೫]

ಶೂದ್ರರು

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸೇವಕರಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಶೂದ್ರರು ಕೂಡ ಅಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂತೆ ವೈದಿಕ ಕ್ರಿಯಾವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ದೇವರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಸೋಮದೇವಸೂರಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.[೪೧೬] ಅಂದಿನ ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೊಳಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಆ ನಾಡಿನ ಲಕ್ಕುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರವರ್ಗ ಇರದಿದ್ದರೆ ಕೃಷಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಶೂದ್ರರು ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೮ರ ಶಾಸನವೊಂದು ನೂರಿಪ್ಪತ್ತೊಕ್ಕಲು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಅಂದರೆ ೧೨೦ ಕುಟುಂಬಗಳ ರೈತ ಸಂಘವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತದೆ.[೪೧೭]

ಬಹಿಷ್ಕಾರ

ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದಾಗ, ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸ್ವಜಾತಿಯ ಜನರಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕಾರಗೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ ತುಂಬ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದೆ. ದಾನದತ್ತಿ ಮತ್ತಿನ್ನಿತರ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವೃತ್ತಿ ಸಂಘವು ಒಟ್ಟಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನ ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು. ಎಲ್ಲರೂ ಆ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ತಲೆ ಬಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಂಘದಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕಾರಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ರೂಗಿಯ ಶಾಸನವು - ಅಲ್ಲಿಯ ಕೇದಾರ ದೇವರಿಗೆ ತಲ್ಲಿಗರಯ್ವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಕೊಡಮಾಡಿದ ದತ್ತಿ ನಡೆಸದವರನ್ನು ಕೊತ್ತಳಿಗೆ ಹೊರಗೆಂದು ಬಹಿಷ್ಕಾರವಿದೆ.[೪೧೮]

ವೃತ್ತಿ ಆಧಾರಿತತ ಜಾತಿಗಳು

ವ್ಯಾಪಾರ, ಬಣಜಿಗ, ಕುಂಬಾರ, ಊರ ಓಲೆಕಾರ ಮಾಡುವ ತಳವಾರ[೪೧೮], ಬರಕರ[೪೧೯], ಕಂಚುಗಾರ[೪೨೦], ಮಡಿವಾಳ[೪೨೧], ಹಡಪದ ಮುಂತಾದವರು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೊಳಪಟ್ಟ ಮಾಸವಾಡಿ- ೧೪೦ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ೭ ಅಗ್ರಹಾಗಳಿದ್ದು ಈ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ನಾವಿದರನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೨೨] ಡಂಬಳದ-೫೦[೪೨೩] ಒಕ್ಕಲಿನ ತೈಲಿಗರನ್ನು ಶಾಸನ ಬಂದು-ಬಾಂಧವರೆಂದೂ 'ಸಾಕ್ಷರಿಕ'ರೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ತೈಲಿಗರ ಮೇಲೆ ತೆಲ್ಲಿಗದೆರೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೨೫] ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಗವಸೆಟ್ಟಿಯರು ಮಾಡಿಸಿದ ಬೌದ್ಧ ವಿವಾರಕ್ಕೆ ಒಂದೇಂದು ಗಾಣದಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ಸೊಂಟಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು.[೪೨೪] ಐದನೂರನ್ನು ಸದಸ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ನಾವಿದರ ಸಂಘ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಣಿ ಇಟ್ಟಿತೆಂದು ಕುರ್ತಕೋಟಿ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸಿದೆ.[೪೨೫]

ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

೧. ನಿವೇದಿತ ಎಸ್.ಸ್ವಾಮಿ, **ಚಿತ್ತಾಪೂರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೯೯-೧೦೦

೨. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., **ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೇವಾಲಯಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೮೯-೯೫

೩. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, **ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ** ಪು.೧೮೩

೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೪೫

೫. ಅದೇ, ಪು.೧೪೫

೬. ಅದೇ, ಪು.೧೪೫

೭. ಅದೇ, ಪು.೧೮೮

೮. ಅದೇ, ಪು.೧೮೮-೧೮೯

೯. ಅದೇ, ಪು.೧೮೯-೧೯೦

೧೦. ಅದೇ, ಪು.೧೫೦

೧೧. ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಂ.ಎಸ್.(ಸಂ), **ದಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯಸ್, ಸೆಮಿನರ್ ಪೇಪರ್ಸ್**, ಪು.೧೫೭

೧೨. ಅದೇ, ಪು.೧೫೭

೧೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೪೨

೧೪. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೪, ಗೋವನ್ತಿಗೆ, ತಾ.ಕುಷ್ಟಗಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫

೧೫. ಅದೇ, ಸಂ.೨, ನಂ.೧೫, ಕಲ್ಲೂರ, ತಾ.ಯಲಬುರ್ಗಾ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೬. ಅದೇ, ಸಂ.೨, ನಂ.೮, ಅಳವಂಡಿ, ತಾ.ಕೊಪ್ಪಳ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೨

೧೭. ಅದೇ, ಸಂ.೨, ನಂ.೧೧, ಉಪ್ಪಿನಬೆಟ್ಟಗೇರಿ, ತಾ.ಕೊಪ್ಪಳ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೬೪

೧೮. ಅದೇ, ಸಂ.೨, ನಂ.೫೨, ಕುಕನೂರ, ತಾ.ಯಲಬುರ್ಗಾ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೮

೧೯. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ**, ಸಂ.೩-೪, ಜನವರಿ-ಮೇ, ಪು.೧೧೭

೨೦. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೧. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೨೨. ಅದೇ, ಪು.೧೧೮

೨೩. ಅದೇ, ಪು.೧೧೯

೨೪. ಗಣೇಶ ಕೆ.ಆರ್. ಮತ್ತು ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್.(ಸಂ), **ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು**, ಸಂ.೧, ನಂ.೪೪೦, ರಾಘುವಪುರಂ, ಆಲಂಪೂರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಮೆಬಬೂಬನಗರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ

೨೫. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್ ಟಿ.ಎಂ. **ಇರಿಗೇಶನ್ ಆಂಡ್ ವಾಟರ್ ಸಪ್ಲಾಯ್ ಆಫ್ ಸೌಥ ಇಂಡಿಯಾ**, ಪು.೭೬

೨೬. ಅದೇ, ಪು.೭೭

೨೭. ಅದೇ, ಪು.೨೫

೨೮. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪು.೧೦೨-೧೦೩

೨೯. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್ ಟಿ.ಎಂ., **ಇರಿಗೇಶನ್ ಆಂಡ್ ವಾಟರ್ ಸಪ್ಲಾಯ್ ಆಫ್ ಸೌಥ ಇಂಡಿಯಾ**, ಪು.೭೬

೩೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧**, ಸೋಗಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೪೪೩

೩೧. ಅದೇ, ಅಲಬೂರು, ಹಗರಿಬೊಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೭, ಪು.೨೬೭

೩೨. ಅದೇ, ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೪೬೫

೩೩. ಅದೇ, ರಾಗಿಮಸಲವಾಡ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೪೯೦

೩೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ.I, ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೫೯

೩೫. ಅದೇ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೩೬

೩೬. ಖೇರ್ ನರೇಂದ್ರನಾಥ, **ಅಗ್ರೇರಿಯನ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಫಿಸ್ಕಲ್ ಎಕನಾಮಿ ಇನ್ ಮೌರ್ಯನ್ ಪೋಸ್ಟ್ ಮೌರ್ಯನ್ ಏಜ್**, ಬಿ.ಸಿ.೩೨೪-೩೨೦ ಎ.ಡಿ., ಪು.೧೭೭

೩೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೩೭೭, ಬಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೧

೩೮. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೫ ಯರಗಲ್ಲ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬ ಮತ್ತು ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೬೯, ನಾಲತವಾಡ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ೧೩ನೇ ಶತಮಾನ

೩೯. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೧೫೮, ಸರೂರ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೦

೪೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೬, ಯರಗಲ್ಲ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬

೪೦ಅ. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೬

೪೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ನಂ.೫೨, ಕುಕನೂರು, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೮

೪೨. ಮೈತ್ರಿ ಸಚೀಂದ್ರಕುಮಾರ್, **ಎಕಾನಾಮಿಕ್ ಲೈಫ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ ಇನ್ ಗುಪ್ತಾ ವೇರಿಯಡ್,** ಪು.೮೬-೮೭

೪೩. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್(ಸಂ), **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ,** ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨-೧೧೯೩, ಪು.೭೧

೪೪. ಉಷಾರಾಣಿ ಎಸ್., *ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಕೆರೆ ನೀರಾವರಿ ಒಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೭, ೧೯೯೨ ಪು.೯೮

೪೫. ಅದೇ, ಪು.೯೮

೪೬. ಅದೇ, ಪು.೯೮

೪೭. ಅದೇ, ಪು.೯೯

೪೮. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ,** ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨-೧೧೯೩, ಪು.೭೧

೪೯. ಅದೇ, ಪರಿಷ್ಕೃತ ಆವೃತ್ತಿ, ಪು.೬೮

೫೦. ಯರಬಾಳ ಎಂ.ಕೆ., **ಕೋಗಳಿ-೫೦೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಎಂ.ಫಿಲ್.ಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೭೮

೫೧. ಪಾಟೀಲ ವಿನೋದಾ, **ಪಾನಗಲ್ ಐಯ್ಯೂರು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಎಂ.ಫಿಲ್.ಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೭೦

೫೨. ಉಷಾರಾಣಿ ಎಸ್., *ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಕೆರೆ ನೀರಾವರಿ ಒಂದು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ,* **ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ,** ಸಂ.೭, ೧೯೯೨ ಪು.೯೮

೫೩. ಅದೇ, ಸಂಪುಟ ೧೮, ೨೦೦೩, ಪು.೨೧೩

೫೪. ರಾಜಶೇಖರಪ್ಪ ಬಿ., *ಹಿರೇಹೋಗಳೂರಿನ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳು,* **ಇತಿಹಾಸದರ್ಶನ,** ಸಂ.೧೭, ೨೦೦೨, ಪು.೫೭

೫೫. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, . ಪು.೨೦೫

೫೫೮. ಖೇರ್ ನರೇಂದ್ರನಾಥ, **ಇರಿಗೇಶನ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಫಿಸ್ಕಲ್ ಎಕಾನಾಮಿ ಇನ್ ದಿ ಮೌರ್ಯನ್ ಪೋಸ್ಟ ಮೌರ್ಯನ ಏಜ್,** ಪು.೧೭೭

೫೬. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್(ಸಂ), **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ,** ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨-೧೧೯೩, ಪು.೬೮

೫೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೧, ಪು.೪೪ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ,** ೧೯೯೫, ಪು.೭೦

೫೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೨೭, ಕಾರ್ಜೋಳ, ಬಿಜಾಪೂರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫೭

೫೯. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೫, ಯರಗಲ್ಲ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬

೬೦. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೪೧, ಮುತ್ತಗಿ, ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೭

೬೧. ಅದೇ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೦೧, ಮುತ್ತಗಿ, ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩

೬೨. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೧೯೭, ತಂಬ ಇಂಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೬೩. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೧೫೮, ಸರೂರ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೦

೬೪. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೯೩, ಮಲಘಾಣ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ

೬೫. ಅದೇ, ಸಂ.xx, .೧೦೩, ಅಥರ್ಗಾ, ಇಂಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೮

೬೬. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೧, ದೇವರನಾವದಗಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦

೬೭. ಎಸ್.ಇ.ಇ., ಸಂ.xv, ನಂ.೯೩೯, ನಾಲತವಾಡ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩ನೇ ಶತಮಾನ

೬೮. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೯೩, ಮಲಘಾನ, ಸಿಂಧಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ

೬೯. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೬

೭೦. ಅದೇ, ಪು.೨೦೬

೭೧. ಅದೇ, ಪು.೨೦೬

೭೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೯೩, ಮಲಘಾಣ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ

೭೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i) ನಂ.೧೨೧, ಶಿವಾಪೂರ, ನಂದಿಕೋಟೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕರ್ನೂಲ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೧೦೨

೭೪. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್(ಸಂ), **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್**, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಸೋಮೇಶ್ವರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨-೧೧೩೯, ಪು.೭೦

೭೫. ಅದೇ, ಪು.೭೦

೭೬. ಅದೇ, ಪು.೬೮

೭೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೦೪, ಮೊರಿಗೇರಿ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೭೮

೭೮. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೧೭, ಹಿರೇಹಡಗಲಿ ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ

೭೯. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೪, ೧೦೯, ತಳಕಲ್ಲು, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ

೮೦. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೧೬, ಬದನೆಹಾಳು, ಆದೋನಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ, ಪು.೯೧

೮೧. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೧೮, ಹಿರೇಹಡಗಲಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೭, ಪು.೯೩

೮೨. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೯೦, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ

೮೩. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಏವೂರು, ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೬೮

೮೪. ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಗುಲಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕೆಲ್ಲೂರ ಶಾಸನ, ಪು.೩೦೧

೮೫. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೬೬

೮೬. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್, ೭೬

೮೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೬೬

೮೮. EC.VI, KPIC, 1070 AD

೮೯. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೬೬

೯೦. ಅದೇ, ಪು.೩೬೬

೯೧. ಅದೇ, ಪು.೩೬೬

೯೨. EC.VII, SK, 117, 118 AD

೯೩. EC.IX, DQ, 68, 517 A.D

೯೪. EC.VI, K.D., 162, C.450 A.D

೯೫. S.I.I., ix(i), No.249, 1147 AD

೯೬. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೬೭

೯೬ಅ. ಅದೇ, ಪು.೩೬೭

೯೭. BK, I, 134, 1087 AD

೯೮. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೬೭

೯೮ಅ. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೦೪

೯೯. ಶಾಂತಿನಾಥ ದಿಬ್ಬದ, *ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆರೆಕಾಲುವೆಗಳು,* **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ,** ಸಂ.೨೩, ಸಂ.೩೪, ಜನವರಿ-ಮೇ, ೧೯೯೧, ಪು.೧೧೯

೧೦೦. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ,** ಸಂ.೩-೪, ೧೯೯೧, ಜನವರಿ-ಮೇ, ಪು.೧೨೫

೧೦೧. ಅದೇ, ಪು.೧೨೫

೧೦೨. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦

೧೦೩. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦

೧೦೪. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦

೧೦೫. ಅದೇ, ಪು.೧೨೦-೧೨೧

೧೦೬. ಅದೇ, ಪು.೧೨೧

೧೦೬ಅ. ಪಾಟೀಲ ವಿನೋದಾ, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಾವಿಗಳು,** ಪು.೪೩

೧೦೭. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತೀ,** ಸಂ.೩-೪, ಜನವರಿ-ಮೇ, ೧೯೯೧, ಪು.೧೨೧

೧೦೮. ಅದೇ, ಪು.೧೨೧

೧೦೯. ಅದೇ, ಪು.೧೨೧

೧೧೦. ಅದೇ, ಪು.೧೨೧-೧೨೨

೧೧೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೧೧, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ೧೯೯೮, ಉಚ್ಚಂಗಿದುರ್ಗ, ಪು.೪೬೩

೧೧೨. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ,** ಸಂ.೩-೪, ಜನವರಿ-ಮೇ, ೧೯೯೯, ಪು.೧೨೨

೧೧೩. ಅದೇ, ಪು.೧೨೨

೧೧೪. ಅದೇ, ಪು.೧೨೨

೧೧೫. ಅದೇ, ಪು.೧೨೨

೧೧೫ಅ. ಬಿಕೆಆಯ್ ೨, ೧೯೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧, ಶಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಚಯ ೧೦೮

೧೧೬. **ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ,** ಸಂ.೩-೪, ಜನವರಿ-ಮೇ, ೧೯೯೧, ಪು.೧೨೩

೧೧೭. ಅದೇ, ಪು.೧೨೩

೧೧೮. ಅದೇ, ಪು.೧೨೩

೧೧೯. ಅದೇ, ಪು.೧೨೩

೧೧೯ಅ. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೧೬೨-೧೬೩

೧೧೯ಆ. ಕೆ.ಆಯ್.ಸಂ.೫, ನರಗುಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೨೭

೧೧೯ಇ. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧**, ಬಾಳ್ಗುಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮, ಪು.೫೫೬

೧೧೯ಈ. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, **ಭಾರತ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್**, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೬೮

೧೧೯ಉ. **ಬಾಂಬೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್**, ನಂ.೭೪, ಬೀಳಗಿ ಪೇಟಾ, ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೧

೧೧೯ಊ. ಅದೇ, ಏವೂರ, ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭

೧೧೯ಎ. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, **ಭಾರತ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್**, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೭೦

೧೧೯ಏ. ಅಣ್ಣೀಗೇರಿ ಎ.ಎಂ., **ಮುಂಡರಗಿ ತಹಸೀಲಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ಚರಿತ್ರೆ**, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಪತ್ರಿಕೆ, ಸಂ.೨, ಡಿಸೆಂಬರ್, ೧೯೭೫, ಪು.೧೮

೧೨೦. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೦೦

೧೨೧. ಅದೇ, ಪು.೩೦೦

೧೨೨. ಅದೇ, ಪು.೩೦೦-೩೦೧

೧೨೩. ಅದೇ, ಪು.೩೦೧

೧೨೪. ಅದೇ, ಪು.೩೦೮

೧೨೫. ಅದೇ, ಪು.೩೦೮

೧೨೬. ಅದೇ, ಪು.೩೦೮

೧೨೭. ಅದೇ, ಪು.೩೦೯

೧೨೮. ಅದೇ, ಪು.೧೭೬-೧೭೮

೧೨೯. ಅದೇ, ಪು.೧೭೯

೧೩೦. ಅದೇ, ಪು.೧೭೯

೧೩೧. ಅದೇ, ಪು.೧೮೧

೧೩೨. ಅದೇ, ಪು.೩೦೯

೧೩೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೨೧, ರೂಗಿ, ಇಂಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೧೩೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೫೧, ಕುಳೇಕುಮಟಗಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೭

೧೩೫. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೫೪, ಕಡ್ಲೇವಾಡ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೩೬. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೩೭, ಮುತ್ತಗಿ, ಬಾಗೇವಾಡಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮

೧೩೭. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೩೪, ಕಡ್ಲೇವಾಡ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೩೮. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೦೦, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೯

೧೩೯. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೫, ಯರಗಲ್, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೬

೧೪೦. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೫೪, ಕಡ್ಲೇವಾಡ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೪೧. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೫೬, ಕಡ್ಲೇವಾಡ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೨

೧೪೨. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೦೮-೩೦೯

೧೪೩. ಅದೇ, ಪು.೩೦೮-೩೦೯

೧೪೩ಅ. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೯೩

೧೪೩ಆ. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೧೦,೩೧೧,೩೧೩

೧೪೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೦೧-೨೧೨

೧೪೪ಅ. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, **ಭಾರತ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ,** ಪು.೯೦೩

೧೪೫. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೨೦೨

೧೪೬. ಅದೇ, ಪು.೨೦೨

೧೪೭. ಅದೇ, ಪು.೧೯೦

೧೪೮. ಅದೇ, ಪು.೧೯೧

೧೪೯. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೩೦೦

೧೫೦. ಅದೇ, ಪು.೩೦೦

೧೫೦ಅ. ಸಹಾನಿ ದಯರಾಮರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್ (ಸಂ), **Annual report of Archaeological survey of India,** Sec.III, Epigraphy Caners Inscriptions of Bomay Karanatak ಪು.೧೧೭

೧೫೧. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೧೫೨. ಅದೇ, ಪು.೧೧೭

೧೫೩. ಕೊಲ್ಲೇರು ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ, **ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಶನ್ಸ್ ಆಫ್ ಮೈನರ್ ಚಾಲುಕ್ಯ ಡಯನಾಸ್ಟೀಜ್,** ನಂ.೧೦೮, ದ್ರಾಕ್ಷರಾಮ ಗ್ರಾಮ, ಜಿಲ್ಲಾ ಪೂರ್ವಗೋದಾವರಿ, ಪು.೧೫೨

೧೫೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.೧೮, ನಂ.೮೬

೧೫೫. ಅದೇ, ಸಂ.೧೮, ನಂ.೧೦೫

೧೫೬. ಅದೇ, ಸಂ.೧೮, ನಂ.೧೩೦

೧೫೭. **ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ,** ಪು.೬೮

೧೫೮. ಕೆ.ಆಯ್, ಸಂ.೫, ನಂ.೨೫, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೯೩

೧೫೮ಅ. ಅದೇ, ಸಂ.೫, ನಂ.೧೭, ತಿಳವಳ್ಳಿ, ಹಾನಗಲ್ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೪೯, ೯೧

೧೫೮ಆ. ಅದೇ, ಸಂ.೫, ನಂ.೩೨, ಧಾರವಾಡ, ಧಾರವಾಡ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೧೨೪

೧೫೮ಇ. ಅದೇ, ಸಂ.೫, ನಂ.೧, ಬಾದಾಮಿ, ಬಾದಾಮಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಿಜಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೨

೧೫೮ಈ. ಅದೇ, ಸಂ.೫, ನಂ.೨೮, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ, ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೧೧೧

೧೫೯. ಸಾಯಿಬಣ್ಣ ಮೇಲ್ಕಾರ್, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೫೦-೧೫೧

೧೬೦. ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಿ ಪಿ.ವ್ಹಿ., ರೂರಲ್ ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಆಂಧ್ರ, ಪು.೧೫೧

೧೬೧. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, ಭಾರತ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪು.೯೦೨

೧೬೧ಅ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೯೨

೧೬೨. ಅದೇ, ಪು.೧೯೩

೧೬೩. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪು.೨೦೪

೧೬೪. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೪೭

೧೬೫. ಅದೇ, ಪು.೪೮

೧೬೬. ಅದೇ, ಪು.೪೮

೧೬೭. ಎ.ಕ.vii, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ನಂ.೧೧೪, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೦

೧೬೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೧೮, ಪರಸಗಡ, ಸವದತ್ತಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೦

೧೬೯. ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ನಂ.೮೧, ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೨

೧೭೦. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೪೮-೪೯

೧೭೧. ಅದೇ, ಪು.೪೯

೧೭೨. ಅದೇ, ಪು.೪೯

೧೭೩. ಅದೇ, ಪು.೫೧

೧೭೪. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೪೨-೪೩, ಮಳ್ಳೂರ, ಚೆನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೮೮೭

೧೭೫. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ, ಪು.೫೧

೧೭೬. ಅದೇ, ಪು.೫೧

೧೭೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ.xviii, ಸಂ., ನಂ.೧೧೦, ನಿಡೋಣಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೫

೧೭೮. ಅದೇ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೬೧, ಬಿಜಾಪುರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೪

೧೭೯. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೩೦-೩೪, ಹೆಗ್ಗೊಟಾರ ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೮೪೬

೧೮೦. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೫

೧೮೧. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಷಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೧

೧೮೨. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ೨೦೦೧, ಪು.೨೭

೧೮೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ., ನಂ.೨೬೭, ಕುರಗೋಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭

೧೮೪. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಷಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೧

೧೮೫. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೮೦

೧೮೬. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೩೧೪-೩೧೫

೧೮೬ಅ. ಅದೇ, ಪು.೩೧೪-೩೧೫

೧೮೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೭೨, ೧೧೦

೧೮೮. ಎಕ xi, ಡಿಜಿ ೭೪, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೧೮೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧**,

೧೯೦. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೦-೧೮೧

೧೯೧. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೧

೧೯೨. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೨

೧೯೩. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೩

೧೯೪. ಅದೇ, ಪು.೫೩

೧೯೫. ಎ.ಕ., ಸಂ.vii, ಹೊನ್ನಾಳಿ, ನಂ.೬೪, ನ್ಯಾಮತಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೪

೧೯೬. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್.I-i, ನಂ.೫೨, ಲಕ್ಕುಂಡಿ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೭

೧೯೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೧೩, ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೧೯೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೦೧, ಮೊರಿಗೇರಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೫

೧೯೯. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೯, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮

೨೦೦. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೩೩, ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧

೨೦೧. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೬೫, ಅಳಗೊಂಡಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೩

೨೦೨. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೩೮, ನಾಲತವಾಡ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮

೨೦೩. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I-i, ನಂ.೧೦೩, ನಂದವಡಗಿ, ಹುನಗುಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆ

೨೦೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೬೧, ಹೊಳೆಆನವೇರಿ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮

೨೦೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೩೬, ಹೂಲಿಹಳ್ಳ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆ

೨೦೬. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I-i, ನಂ.೮೬, ಕೋರಲಹಳ್ಳಿ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೦

೨೦೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೬೬, ಬಂಕಾಪೂರ ಶಿಗ್ಗಾಂವ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೨

೨೦೮. ಎ.ಕ., ಸಂ.xi, ದಾವಣಗೆರೆ, ನಂ.೧೧, ಬೇತೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೬

೨೦೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೩೩, ಚಿನ್ನತುಂಬಳ, ಆದೋಣಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೮

೨೧೦. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೫೯, ಸಿರಿಗುಪ್ಪ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೯೨

೨೧೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕುಕನೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯

೨೧೨. ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ ೨೨, ಕೌಲೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭ ೧೧೮೮

೨೧೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಇಟಗಿ, ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶಹ೧೦೫೮

೨೧೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೧೭, ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧

೨೧೫. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೧, ದೇವರನಾವದಗಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦

೨೧೬. ಎ.ಕ.vii, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ನಂ.೧೦೧, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೧

೨೧೭. ಎ.ಕ.v, ಬೇಲೂರು, ೧೧೦, ಹಳೇಬೀಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೯

೨೧೮. ಎ.ಕ.v, ಚೆನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ, ೨೦೪, ಕೆಂಬಾಳು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮

೨೧೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೭೪,೯೯, ೧೨೨, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩

೨೨೦. ಅದೇ, ಸಂ.ix(ii), ನಂ.೪೧೭, ಕೋಟೇಶ್ವರ ಕುಂದಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೭೭

೨೨೧. ಎ.ಕ.xii, ಗುಬ್ಬಿ ೨೯, ಸಂಪಿಗೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೫೦

೨೨೨. ಎ.ಕ.iii, ಮಂಡ್ಯ ೧೨೨, ಬಸರಾಳು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೫೫

೨೨೨ಅ. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., **ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೯೭

೨೨೩. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೪

೨೨೪. ಅದೇ, ಪು.೫೪-೫೫

೨೨೫. ಎ.ಕ.vii, ಹೊನ್ನಾಳಿ, ೬೪, ನ್ಯಾಮತಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೪

೨೨೬. ವೀರಣ್ಣ ಸಿ., **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ**, ೧೯೮೬, ಪು.೭೧

೨೨೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೦, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮

೨೨೮. ಎ.ಕ.xi, ದಾವಣಗೆರೆ ೧೧, ಬೇತೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೬

೨೨೯. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ i-i, ನಂದವಾಡಗಿ, ಹುನುಗುಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕೆ.ಆಯ್ ನಂ.೫೨, ಸವದತ್ತಿ, ಸವದತ್ತಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೭

೨೩೦. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಪೂರ್ವೋಕ್ತ**, ಪು.೫೫

೨೩೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೯

೨೩೨. ಎ.ಕ.iii, ಮಂಡ್ಯ, ನಂ.೧೨೨, ಬಸರಾಳು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೩೫

೨೩೩. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**

೨೩೪. **ಕಾಮತ್ ಜೋತ್ಸ್ನ, ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಶಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ**(10 to 14c), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೧-೨೦೨

೨೩೫. ಹೆಗಡೆ ರಾಜಾರಾಮ ಮತ್ತು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅಶೋಕ(ಸಂ), *ಉದ್ರಿಯ ಅರಸರು,* **ಮಲೆಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು,** ಪು.೧೦೧

೨೩೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೨, ಕೌರೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೪, ಪು.೫

೨೩೭. ಅದೇ, ನಂ.೧೩, ಕಲ್ಲೂರ, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೫, ಪು.೧೯೮

೨೩೮. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೭

೨೩೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೪೧, ಕುಕನೂರು, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೦, ಪು.೨೧೦

೨೪೦. ಅದೇ, ನಂ.೧೩, ಪುರ, ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೪೮, ಪು.೨೮೯

೨೪೧. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೭

೨೪೨. ಅದೇ, ಪು.೫೭

೨೪೩. ಕುಂದಣಗಾರ ಕೆ.ಜಿ., **ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಷನ್ಸ್ ಇನ್ ನಾರ್ಥರ್ನ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಆ್ಯಂಡ್ ಕೊಲ್ಹಾಪುರ ಸ್ಟೇಟ್**, ನಂ.೨೭, ಏತಾಳ, ಬೈಲೋಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು

೨೪೪. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೭

೨೪೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೬೧, ಹೊಳೆಆನವೇರಿ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮

೨೪೬. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೩೦೦, ಕಲಕೇರಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦

೨೪೭. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೩

೨೪೮. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೯

೨೪೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೧೩, ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೨೫೦. ಅದೇ, ಸಂ.xx, ನಂ.೩೦೦, ಕಲಕೇರಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೦೦

೨೫೧. ಹೈದರಾಬಾದ್ ಆರ್ಕಿಯಾಲಜಿಕಲ್ ಸೀರಿಜ್, ನಾಗಾಯಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೫, ಪು.೩೦

೩೫೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೦೭, ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧

೨೫೩. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು.೧೮೪

೨೫೪. ಎ.ಕ., ಬೇಲೂರು, ಹಳೇಬೀಡು ೧೧೦, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೯

೨೫೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xv, ನಂ.೩೮, ನಾಲತವಾಡ, ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೮

೨೫೬. ಅದೇ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೧೭, ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧

೨೫೭. ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ, ಸಂ.xv, ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪, ಪು.೮೨

೨೫೮. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೫೮ ೫೯

೨೫೯. ಕಾಮತ ಜೋತ್ಸ್ನಾ, **ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಶಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ**(10 to 14c), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೧೯೯-೨೦೦

೨೬೦. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I-i, ನಂ.೯೧, ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೨೬೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೪

೨೬೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೬೧, ಹೊಳೆಆನವೇರಿ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮

೨೬೩. ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ, ಸಂ.xv, ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೨೬೪. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೮, ಪು.೮೨

೨೬೫. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ಪು.೮೭

೨೬೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(ii), ನಂ.೪೧೭, ಕೋಟೇಶ್ವರ, ಕುಂದಾಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೬೭

೨೬೭. ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ, ಸಂ.xv, ಸೂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪, ಪು.೮೨

೨೬೮. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೨

೨೬೯. ಅದೇ, ಪು.೧೮೪

೨೭೦. ಎ.ಕ.ಸಂ.ix, ನಾಗಮಂಗಲ ೬೧, ಮಣ್ಣೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೮೦೨

೨೭೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೨

೨೭೨. ಎ.ಕ.viii, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ೧೦೧, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೧

೨೭೩. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೧

೨೭೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೧೧೧, ದೇವರನಾವದಗಿ, ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೪೦

೨೭೫. ಎಂ.ಎ.ಆರ್., ೧೯೨೯-೬೨, ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ ಶಿಕಾರಿಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೦

೨೭೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೦, ಬಾಗಳಿ ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೦

೨೭೭. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೯, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೨೭೮. ಎ.ಇ., ಸಂ.xv, ಸೂಂಡಿ, ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪, ಪು.೮೨

೨೭೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೧೩, ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೨೮೦. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I-i, ನಂ.೧೦೩, ನಂದವಡಗಿ, ಹುನುಗುಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು

೨೮೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೩೩, ಚಿನ್ನತುಂಬುಳ, ಆದೋನಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮

೨೮೨. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೩೫, ಹೂವಿನ ಹಡಗಲಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೧

೨೮೩. ಹೈದರಾಬಾದ್ ಅರ್ಕಿಯಾಲಾಜಿಕಲ್ ಸೀರಿಜ್, ನಾಗಾಯಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೫, ಪು.೩೦

೨೮೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೫೯, ಸಿರಗುಪ್ಪ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨

೨೮೫. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೬೩, ಹಳಗೊಂಡಿ, ಹಡಗಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೩

೨೮೬. ಎ.ಕ.viii, ಸಾಗರ ೧೦೩, ಬೇಸೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೦

೨೮೭. ಎ.ಕ.xii, ಗುಬ್ಬಿ, ೨೯, ಸಂಪಿಗೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೫೦

೨೮೮. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೧

೨೮೯. ಅದೇ, ಪು.೬೧

೨೯೦. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I-i, ೫೦೩, ನಂದವಡಿಗೆ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು

೨೯೧. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೨

೨೯೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೯, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೫

೨೯೩. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೩೩, ಚೆನ್ನತುಂಬುಳ, ಆದೋನಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮

೨೯೪. ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್ I-i, ೧೦೩, ನಂದವಡಿಗಿ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೮

೨೯೫. ಹೈದರಾಬಾದ್ ಆರ್ಕಿಲಾಜಿಕಲ್ ಸಿರೀಜ್, ನಾಗಾಯಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೫, ಪು.೩೦

೨೯೬. ಕೆ.ಆಯ್. ಇನ್ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಸನ್ಸ್, ವ್ಯಾಲೂಮ್-೧೭, ಎ.ಇ.xiii, ೧೪, ಬಂಕಾಪೂರ, ಶಿಗ್ಗಾಂವ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೫

೨೯೭. ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ, ನಂ.೪೭, ಕುಕನೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮

೨೯೮. ಎ.ಕ., ಸಂ.v, ಬೇಲೂರು, ನಂ.೧೦೯, ಹಳೇಬೀಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೧೨

೨೯೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧**, ಶಿರಗುಪ್ಪ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೨

ಮತ್ತು ಎಸ್.ಐ.ಐ.ix(i), ನಂ.೧೫೯, ಶಿರಗುಪ್ಪ, ಬಳ್ಳಾರಿ ತಾಲ್ಲೂಕು

೩೦೦. ಎ.ಕ.xii, ಗುಬ್ಬಿ, ನಂ.೨೯, ಸಂಪಿಗೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೫೦

೩೦೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಹಿರೇಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೪೮೬-೪೮೭

೩೦೨. ಅದೇ, ಹಿರೇಮ್ಯಾಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೪೮೯

೩೦೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.XX, ನಂ.೧೨೨, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ಸೂಚಿ, ನಂ.೪೬

೩೦೪. ಕಾಮತ್ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, **ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಶಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ**(10 to 14c), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೦೧

೩೦೫. ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್, **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಜೆಟಿಯರ್, ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ**, ೧೯೯೫, ಪು.೯೦೩

೩೦೬. ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, **ಕುರುಗೋಡು ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೯೦

೩೦೭. ಅದೇ, ಪು.೨೯೦

೩೦೮. ಅದೇ, ಪು.೨೯೦-೨೯೧

೩೦೯. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೩

೩೧೦. ಅದೇ, ಪು.೬೩

೩೧೧. ಅದೇ, ಪು.೬೩

೩೧೨. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೮೫

೩೧೩. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೪

೩೧೪. ಎ.ಕ., ಶಿವಮೊಗ್ಗ ೯೭, ಆಲಹಳ್ಳಿ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೩

೩೧೫. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೪

೩೧೬. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೯, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೫

೩೧೭. ಎ.ಕ.v, ಬೇಲೂರು, ೨೪೦, ಹಳೇಬೀಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೦

೩೧೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೩೬, ಹೂಲಿಹಳ್ಳಿ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು

೩೧೯. ಎ.ಕ.v, ಚೆನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ, ೨೦೪, ಕೆಂಬಾಳು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೮

೩೨೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೯, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೫

೩೨೧. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ**, ಪು.೬೪

೩೨೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೬೧, ಹೊಳೆಅನವೇರಿ, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೮

೩೨೩. ಎ.ಕ., ಬೇಲೂರು, ನಂ.೧೧೦, ಹಳೇಬೀಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೯

೩೨೪. ಅದೇ,

೩೨೫. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.ix(i), ನಂ.೮೯, ಬಾಗಳಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ, ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೫

೩೨೬. ಎ.ಕ.v, ಬೇಲೂರು, ನಂ.೧೧೦, ಹಳೇಬೀಡು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೭೯

೩೨೭. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ,** ಪು.೬೫

೩೨೮. ಅದೇ, ಪು.೬೭

೩೨೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ಕೌರೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭-೧೧೮೮

೩೩೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ ಸಂ, ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಇಟಗಿ, ರಾಯಚೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೨

೩೩೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೧೭, ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ, ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶಹ೧೧೨೧

೩೩೨. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೨೯೭, ಕುರಗೋಡು, ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭

೩೩೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xx, ನಂ.೯೯, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೮

೩೩೪. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ,** ಪು.೬೮

೩೩೫. ಎ.ಕ.iii, ಮಂಡ್ಯ, ೧೨೨, ಬಸರಾಳು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೩೩

೩೩೬. ಎ.ಕ.v, ಟಿ.ನರಸೀಪುರ, ನಂ.೮೮, ಸೋಮನಾಥಪುರ

೩೩೭. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ,** ಪು.೬೮

೩೩೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ.xviii, ನಂ.೧೧೭, ಕಾಗಿನೆಲ್ಲಿ ಹಿರೇಕೆರೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೧

೩೩೯. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೧, ನಂ.೨೨, ಕೌರೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೭೭ ೧೧೮೮

೩೪೦. ಎ.ಕ.ಸಂ.vii, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ೬ ಹರಕೆರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೬೦

೩೪೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.xx, ನಂ.೧೨೨, ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ಶಿರಹಟ್ಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೩

೩೪೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ.ix(i), ನಂ.೧೧೩, ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೩೪೩. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೧೨೫, ಹಿರೇಮಂಗಳಗೇರಿ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೧

೩೪೪. ಎ.ಕ.vii, ಶಿಕಾರಿಪುರ, ನಂ.೨೯೬, ತುಂಬರಹೊಸೂರು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೭೩

೩೪೫. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೨, ೧೯೧೯, ಪು.೨೫ ೫೨

೩೪೬. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೫೧

೩೪೭. ಅಲ್ಟೇಕರ್ ಎ.ಎಸ್., **ವೇದಕಾಲದ ಸಮಾಜಯುಗ ಯಾತ್ರಿ,** ಸಂ.೧, ಪು.೧೬೯

೩೪೮. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೨೩

೩೪೯. ಅದೇ, ಪು.೧೨೯

೩೫೦. ಅದೇ, ಪು.೧೨೬ ೧೨೭

೩೫೧. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೨, ನಂ.೧೦ ಕಲ್ಲೂರ, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೧೬೪

೩೫೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ** ೨, ನಂ.೧೮, ಆನೆಗುಂದಿ(ಕುಂಬಾರರ ಮೊದಲ ಕುಲೋತ್ಪತ್ತಿ ಶಾಸನ), ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೩೨೪

೩೫೩. ಅದೇ, ನಂ.೧೩೯, ಗಿಣಗೇರಿ, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೧೩೭

೩೫೪. ಅದೇ, ನಂ.೩೦, ಮುಧೋಳ, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೮೯೭, ಪು.೧೮೯

೩೫೫. ಅದೇ, ನಂ.೧೧೨, ಕೊಪ್ಪಳ, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೨, ಪು.೧೦೮

೩೫೬. ಅದೇ, ನಂ.೧೧೩, ಕೊಪ್ಪಳ, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೯೨, ಪು.೧೦೯

೩೫೭. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ (ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೨೮, ಅಂಟೂರಠಾಣ, ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೫, ಪು.೩೧೮

೩೫೮. ಅದೇ, ನಂ.೨, ವಿಪ್ರ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೯, ಪು.೩೧೫

೩೫೯. ಅದೇ, ನಂ.೫೧, ಕುಕನೂರು, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೫, ಪು.೨೨೪

೩೬೦. ಅದೇ, ನಂ.೧೩, ಪುರ, ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪು.೨೮೮

೩೬೧. ಅದೇ, ನಂ.೨, ವಿಪ್ಪ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೯, ಪು.೩೧೫

೩೬೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೮, ಅಳವಂಡಿ, ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭-೧೧೬೮, ಪು.೧೭

೩೬೩. ಅದೇ, ನಂ.೩, ಕವಲೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭-೭೯, ಪು.೬

೩೬೪. ಅದೇ, ನಂ.೨೬, ಆನೆಗೊಂದಿ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೫೬, ಪು.೩೪೦

೩೬೫. ಸಣ್ಣಮನಿ ಪ್ರಕಾಶ ವಿ., **ಹಾವೇರಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು**, ಎಂ.ಫಿಲ್.ಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ ೧೯೯೮, ಪು.೬೯

೩೬೬. ಅದೇ, ಪು.೭೦

೩೬೭. ಹೆಗಡೆ ರಾಜರಾಮ್ ಮತ್ತು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅಶೋಕ(ಸಂ), *ಉದ್ರಿಯ ಅರಸರು,* **ಮಲೆಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು**, ಪು.೧೦೨

೩೬೮. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೨೯, ಮಾದಿನೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೧೧೩೬, ಪು.೨೮೦

೩೬೯. ವೀರಣ್ಣ ಸಿ., **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ**, ನವಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಪು.೭೨

೩೭೦. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೮, ಅಳವಂಡಿ, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೫೭-೧೧೬೮, ಪು.೨೦

೩೭೧. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೧೨೯

೩೭೨. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨**, ನಂ.೪೮, ಕುಕನೂರು, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೬೩, ಪು.೨೦೬

೩೭೩. ಅದೇ, ನಂ.೩೮, ಕುಕನೂರು, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭, ೧೨೩೧, ಪು.೨೦೦

೩೭೪. ಅದೇ, ನಂ.೬೭, ಇಟಗಿ, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮, ೧೧೧೨, ೧೧೧೩, ಪು.೨೫೯-೨೬೮

೩೭೫. ಅದೇ, ನಂ.೩೮-೫೬, ಕುಕನೂರು, ಯಲಬರ್ಗಾ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೭, ಪು.೧೯೮

೩೭೬. ಅದೇ, ನಂ.೬೭, ಇಟಗಿ, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೦೮, ೧೧೧೨, ೧೧೧೩, ಪು.೨೫೯

೩೭೭. ನಾರಾಯಣ ಪಿ.ವಿ., ವಚನಸಾಹಿತ್ಯ ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ೧೯೮೩, ಪು.೬೩

೩೭೮. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ(ಸಂ), ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ ೨, ನಂ.೨೮, ಅಂಟೂರಠಾಣ, ಕುಷ್ಟಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೫, ಪು.೩೦೮

೩೭೯. ಅದೇ, ನಂ.೧೪೮, ಹುಲಗಿ, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೮, ಪು.೧೪೫

೩೮೦. ಅದೇ, ನಂ.೨೬, ಮಾದಿನೂರು, ಕೊಪ್ಪಳ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೩೬, ಪು.೩೩

೩೮೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೪೩೪

೩೮೨. ಅದೇ, ಪು.೪೩೫

೩೮೩. ಅದೇ, ಪು.೪೩೬

೩೮೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ.xi(ii), ಸಂ., ನಂ.೧೩೬, ಆಲೂರು, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೧

೩೮೫. ಅದೇ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೨೮, ಲಕ್ಕುಂಡಿ ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫

೩೮೬. ಅದೇ, ಸಂ.xi(ii), ನಂ.೧೭೩, ಆಲೂರು, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೨೪

೩೮೭. ಅದೇ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೯೨, ತಾಮ್ರಗುಂಡಿ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೩೮೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೭೫, ಶಿರೂರ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೨

೩೮೯. ಎಸ್.ಐ.ಐ., xi(ii), ನಂ.೧೩೬, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೬, ಆಲೂರು

೩೯೦. ಅದೇ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೯೨, ತಾಮ್ರಗುಂಡಿ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೩೯೧. **ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ**, ಪು.೪೧

೩೯೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೭೪, ಶಿರೂರ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೨

೩೯೩. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೫೨೮, ಬರದೂರ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೨

೩೯೪. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೨೮, ಲಕ್ಕುಂಡಿ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫

೩೯೫. ಅದೇ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೨೨, ಮೇವುಂಡಿ, ಮುಂಡರಿಗೆ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೮೯೭

೩೯೬. ಅದೇ, ಸಂ.xi(i), ನಂ.೯೪, ಡಂಬಳ, ಮುಂಡರಿಗೆ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೫

೩೯೭. ಅದೇ, ಸಂ., ನಂ.೧೨೬, ಡೋಣಿ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೮೦

೩೯೮. ಅದೇ, ಸಂ., ನಂ.೧೩೬, ಆಲೂರು, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೯೧

೩೯೯. ಅದೇ, ಸಂ., ನಂ.೯೭, ತಾಮ್ರಗುಂಡಿ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೫೪

೪೦೦. **ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ**, ಪು.೪೧

೪೦೧. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xi(i), ನಂ.೭೫, ಶಿರೂರ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೨

೪೦೨. ಅದೇ, ಸಂ.ix(i), ನಂ.೨೮, ಲಕ್ಕುಂಡಿ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮತ್ತು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೯೫

೪೦೩. ಕಾರ್ಯಬಾರಿ ಕೃಷ್ಣ ನ., **ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೨೭

೪೦೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xviii, ನಂ.೨೫೩

೪೦೫. ಅದೇ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೮೬

೪೦೬. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ**, ಪು.೧೧೩

೪೦೭. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xi(i), ನಂ.೧೭೮, ಎಲಿಶಿರೂರ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೯

೪೦೮. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ,ಮುಳುಗುಂದನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಪು.೧೧೪

೪೦೯. ಅದೇ, ಪು.೧೧೪

೪೧೦. ಅದೇ, ಪು.೧೧೪

೪೧೧. ಅದೇ, ಪು.೧೧೫

೪೧೨. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.xviii, ನಂ.೧೧೩,

೪೧೩. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ,**ಮುಳುಗುಂದನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೧೪

೪೧೪. ಕಾರ್ಯಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣ ನ., **ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೭

೪೧೫. **ಕೊಪ್ಪ** ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೬೧

೪೧೬. ಕಾರ್ಯಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣ ನ., **ಮಾಸವಾಡಿ ೧೪೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೨೭

೪೧೭. **ಕೊಪ್ಪ** ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೧೩೦

೪೨೮. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xv, ನಂ.೫೭೧, ಡಂಬಳ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ

೪೧೯. ಅದೇ, ಸಂ.xv, ನಂ.೯೮೬, ಮುಷ್ಟಿಕೊಪ್ಪ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಗದಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೩೨

೪೨೦. ಎಸ್.ಐ.ಐ, ಸಂ.xv(i), ನಂ.೭೫, ಶಿರೂರ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೪೨

೪೨೧. ಅದೇ, ಸಂ.xv(i), ನಂ.೭೫, ಡೋಣಿ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೨೬

೪೨೨. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪು.೪೪೦

೪೨೩. ಕೆ.ಆಯ್ ಸಂ.v, ನಂ.೪೬, ಡಂಬಳ, ಮುಂಡರಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೯೮

೪೨೪. ಎಸ್.ಐ.ಐ., ಸಂ.xi(i), ನಂ.೧೪೪, ಡಂಬಳ, ಗದಗ ತಾಲ್ಲೂಕು, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೯೮

೪೨೫. ಬೋಗಪ್ಪ ಗುರುಬಸಪ್ಪ, **೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು,** ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ಪು.೧೭೦

ಅಧ್ಯಾಯ ೬

ಸಮಾರೋಪ

೬

ಸಮಾರೋಪ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತ ಈ ಪ್ರಬಂಧ ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೧೧೯೮ರ ವರೆಗಿನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ಪಟ್ಟಣ ಅದರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ, ನೆಲವೀಡಾಗಿ, ವೈಭವದಿಂದ ಮೆರೆದ ಅಂಶ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಅವರ ಕಾಲದ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯ ಸಮಗ್ರ ಚಿತ್ರಣವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ ಬಂದಿರುವುದು ಇದೇ ಮೊದಲು. ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ಮೊದಲಿನ ನಿರ್ಣಯಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ನಾಡಿನ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೩-೧೧೯೮ರ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ ಆಳಿದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಆಡಳಿತದ ವಿವಿಧ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾದರೂ ಈ ದಿಶೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತದ ಉಪವಿಭಾಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ನೂತನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕಲೆ ಹಾಕಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಸಂಶೋಧನೆ ನಡೆಸಿದರೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇತಿಹಾಸ ಇನ್ನೂ ಮಾರ್ಮಿಕವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ವಿತೀಯ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೋರಿಸಿ ಅವರ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಭಾಜನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳ ಸಂಶೋಧನಾಕಾರ್ಯ ಇನ್ನು ಮುಂದಾದರೂ ನಡೆಯಬೇಕಾದದ್ದು ಅವಶ್ಯ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಆರ್ಥಿಕ ಅಂಶಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಎಣ್ಣೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ತೈಲಿಗರ ಸಂಘ, ತೈಲ್ಲಗರ ಐವತ್ತೊಕ್ಕಲಿನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ನಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭೂ ಅಳತೆಯ ವಿವಿಧ ಅಳತೆಕೋಲಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಕಲೆ ಹಾಕಿ ಹೊಸ ಭೂ ಅಳತೆ ಮಾಪನಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಈವರೆಗಿನ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಾಪನಗಳಾದ ಕೋಲು, ಮತ್ತರು, ಗಳೆ, ಕಮ್ಮ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಾಗಿಲ್ಲ. ಅರವತ್ತೊಕ್ಕಲು ಸಂಘ-ಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಹೊಸ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಇದು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಾವು ಶಾಸನಗಳ್ಲಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅವರ ವಾಣಿಜ್ಯ ಪದ್ಧತಿ, ತೆರಿಗೆ-ಕಂದಾಯ ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಮಾರ್ಮಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಹೇಳಿವೆ. ಇವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ನಾಡು ಮಹಾಸಾಮಂತ - ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಮನ್ನೆಯರು ಮುಂತಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾಗಿ ಆಳಿದ ತೈಲಪ ಮತ್ತು ಕಲಚುರಿ ಬಿಜ್ಜಳರು ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಘೋಷಿಸಿ, ಅದ್ವಿತಿಯ ಸಾಧನಗೈದ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಭಾಜನರಾದರು.

ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕೆರೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆ, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ, ಅವುಗಳ ವಿವಿಧ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುರಿತಂತೆ ಅನೇಕ ನೂತನ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಇವರ ಕಾಲ ತುಂಬಾ ಮುಂದುವರೆದಿತ್ತು, ಈ ನಾಡಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಿಕವರ್ಗದ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ತರವಾದುದು. ಈ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರು ಕುಟುಂಬದ ಸದಸ್ಯರಾಗಿ ಬದುಕಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ತಮ್ಮ ಅದ್ವಿತೀಯ ಸಾಧನೆಯ ಮೂಲಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಳಿಯದೇ ಉಳಿದಂತಹ ಅವರ ಪಾತ್ರವನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಜದ ಕೆಟ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಾದ ದೇವದಾಸಿ, ತೊತ್ತುಗಳು, ಪಾತ್ರ ಮತ್ತು ಹಬ್ಬಹರಿದಿನ, ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಧ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕುರಿತಂತೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಾರ್ಯ ಆಗಬೇಕಿದ್ದು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಹಾರ, ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ, ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಮ್ಮ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಠಗಳೂ ಸಹ, ಜೈನ-ಬೌದ್ಧ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಕೂಡ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತವಾಗಿದ್ದವೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಎಲ್ಲ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ದೇವಾಲಯವೇ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ "ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿ" ಎಂಬ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ ಈ ನಾಡಿನ ಸಮಗ್ರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಅವಕಾಶಗಳಿವೆ. ಭೂಮಾಪನ ಅಳತೆಗಳಾದ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ - ಭೂಮಾಪನಗಳು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ" ಎಂದು ವಿವಿಧ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂ ಅಳತೆ ಮಾಪನಗಳ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬಹುದು. "ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗಳ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಗಳು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಕೇಂದ್ರಗಳ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ", "ಕಾಳಾಮುಖ ಶಕ್ತಿಯ ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ", "ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ - ಕೆರೆಗಳ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ" ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ

ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳ ಮೇಲೆ ಒಂದೊಂದು ಸಂಶೋಧನಾ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಉದಾ : ಕರಿವಿಡಿ-೩೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಗೊಂಕನಾಡು-೧೨೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಸಕ್ಕರೆಗೆ-೮೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ, ಬಾಗಿ-೫೦ ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಈ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳ ವಿವಿಧ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹೊಂದಿದ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರ-ನಾಡು ಕಂಪಣಗಳ ಜೊತೆ ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಬಂಧ; ಒಬ್ಬನೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ವಿವಿಧ ಅಧಿಕಾರ ಶಾಖೆಗಳು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಬಳ, ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಸಂಶೋಧನ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಬೇಕಿದೆ.

ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ವಿವಿಧ ವರ್ತಕ ಪ್ರಕಾರಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ ಶ್ರೇಣಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿದ್ದು ವಾಣಿಜ್ಯ-ವ್ಯವಹಾರ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ತೆರಿಗೆ ಪದ್ಧತಿಯು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಬೆಳ್ಳಾಯ, ವಡ್ಡರಾವುಳ, ಕುಳಿದೆರೆ, ಬಣ್ಣಿಗೆ, ಮುಂತಾದ ಸುಂಕಗಳ ಅರ್ಥ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಬೇಕಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಅರ್ಧವೃತ್ತಿ, ವೃತ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಬೇಕಿದೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಪಡೆದ ನಾಣ್ಯ-ತೂಕ-ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಅಳವಡಿಸಿ ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆಯಾದರೂ ಇನ್ನೂ ಹಲವಾರು ಅವಕಾಶಗಳಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿ ಸಮಾರೋಪಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಅನುಬಂಧಗಳು

೧. ಸಂಕ್ಷೇಪಗಳು

೨. ಗ್ರಂಥ ಋಣ

೩. ನಕ್ಷೆಗಳು

೪. ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

೧

ಸಂಕ್ಷೇಪಗಳು

ಎ.ಆರ್.ಎಸ್.ಆಯ್.ಇ	:	ARSIE- Annual report of South Indian Archalological series
Series/ಎ.ಪಿ.ಎ.ಎಸ್.	:	Apas Andrapradesh Archarlogical serics
ಬಿ.ಕೆ.ಆಯ್.,	:	BKI- Bombay Karnataka inscriptions
ಡೈ.ಕೆ.ಡಿ.	:	DKD- Dynastics of Kenarese District
ಇಂ.ಗೆ.	:	IMPGA- Imperial Gazatter
ಎ.ಕ.	:	E.C.- Epigraphia Indica carnataca
ಎ.ಇ.	:	E.I- Epigraphia Indica
ಹೈ.ಆ.ಸೀ.	:	HAS- Hydrabad Archaeological series
ಆಯ್.ಎ.	:	IA- Indian Anticuary
ಆಯ್.ಸಿ.ಆಯ್.ಆಯ್.	:	ICII- Indian Corpus Inscriptions Indicaraom
ಆಯ್.ಎನ್.ಡಿ.	:	IND- Inscriptions from Nonded District
ಆಯ್.ಎನ್.ಕೆ.ಕೆ.	:	INKK- Inscriptions in Northern Karnataka & Kolhapur state
ಜ.ಕೆ.ಯು.	:	JKU- Journal of Karnataka university
ಜೆ.ಬಿ.ಬಿ.ಆರ್.ಎಸ್.	:	JBBRAS- Journal of Bamby Branch of Royal Asiatic society
ಜೆ.ಆರ್.ಎ.ಎಸ್.	:	JRAS- JOurnal of Royal Asitic Society
ಜೆ.ಕೆ.ಎಸ್.	:	JKS- JOurnal of Karnataka Studies
ಜೆ.ಎಂ.ಯು.	:	JMU- Journal of Modras University

ಕೆ.ಎಚ್.ಆರ್	: KHR- Karnataka Historical Review
ಜೈ.ಸೌ.ಇಂ.ಸಂ.ಜೈ.ಇ.	: JS-SJE- Jainisam in south India & Some jain Epigrphs
ಕೆ.ಆಯ್.	: KI Karnatak Inscriptions
ಎಂ.ಎ.ಆರ್.	: MAR- Annual reports of Mysore Archalogical Depertment
ಮೈ.ಕೂ.ಆ.	: MCI- Mysore & Coorga from inscriptions
ಕ್ವಾ.ಜ.ಮಿ.ಸೊ.,	: QJMS - Quartarly Journal of Mythic Society
ಎಸ್.ಐ.ಐ.,	: SII- South Indian Inscriptions
ತ.ನಾ.ಒ.ಅ	: ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ
ಕೊ.ಜಿ.ಶಾ.ಸಂ.	: ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ
ಬ.ಜಿ.ಶಾ.ಸಂ.	: ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ
ರಾ.ಜಿ.ಶಾ.ಸಂ.	: ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ
ಕ.ವಿ.ವಿ	: ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

೨

ಗ್ರಂಥ ಋಣ

೧. ಶಾಸನ ಸಂಪುಟಗಳು

೧. Annual reports of Mysore Archaeological Departments

೨. Annual report of south Indian Epigraphy

೩. Annual Report on Kannada Reasearch in Bombay provinu(1939-40)

೪. Bombay Karnatak inscriptions

೫. Corpus of Inscriptions on the Kannada District of HYdrabad state

೬. Dynasties of Kanaraese District

೭. Epigraphia Carnatica

೮. Epigraphia Indica

೯. Hydrabad Archaeological Series

೧೦. Imperial Gazetter of India

೧೧. Indian Anitigairy

೧೨. Inscriptions of Northern Karnataka & Kolhapur State.

೧೩. Inscriptions from Nanded District

೧೪. Insçriptions from Solapur District

೧೫. Karnataka Inscriptions

೧೬. Kannada inscriptions volumus of Kannad university Hampi(2,4,5,6,7,9)

೧. ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು ಭಾಗ-೧

೨. ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ

೩. ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ

೪. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು

೫. ತಮಿಳು ನಾಡಿನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳು

೬. ಬಾಗಲಕೋಟೆ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಶಾ.ಸಂ.೯

೧೭. Karnatak Historical review

೧೮. Memories of Archaeological survey of India

೧೯. Mysore & Coorga from Inscriptions

೨೦. South Indian Inscriptions

೨೧. Summeries of inscriptions : Desai P.B., 1966, Copied By K.R.I, 1943-44 to 1949-1950

೨. ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಗಳು

೧. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಸಂಶೋಧನ ತರಂಗ ೧** ಶತಮಾನದ ಸಂಶೋಧನ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೩೧

೨. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ ಎಂ., **ಸಂಶೋಧನ ತರಂಗ ೨** ಶತಮಾನದ ಸಂಶೋಧನ, ಸರಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೬

೩. ಹೆಗಡೆ ರಾಜಾರಾಮ ಮತ್ತು ಶೆಟ್ಟರ್ ಅಶೋಕ, **ಮಲೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು**, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ೨೦೦೧

೪. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ**, ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೩

೫. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಮಾರ್ಗ-೧**, (ಸಂಶೋಧನ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ಸಂಕಲನ), ಕರ್ನಾಟಕ ಬುಕ್ ಏಜೆನ್ಸಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೮

೬. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಮಾರ್ಗ-೨**, ಕರ್ನಾಟಕ ಬುಕ್ ಏಜೆನ್ಸಿ ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೮

೭. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಮಾರ್ಗ-೪,** ಕರ್ನಾಟಕ ಬುಕ್ ಏಜೆನ್ಸಿ ಬೆಂಗಳೂರು, ೨೦೦೪

೮. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಭಾಗ** ೧ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ೧೯೯೧

೮. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಭಾಗ ೨** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ೨೦೦೦

೯. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ,** ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೩

೧೦. ಕೃಷ್ಣಭಟ್ ಕೆ.(ಅನು), **ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ,** ಪಿ.ಸಿ.ಶಬಾದಿಮಠ, ಗದಗ, ೧೯೫೫

೧೧. ನಾರಾಯಣ ಪಿ.ವಿ., **ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪಿ.ಸಿ.ಶಬಾದಿಮಠ, ಗದಗ, ೧೯೮೩

೧೨. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೆಲಗಾವಿ, **ಹರಿತಿಸಿರಿ,** ಹರ್ತಿಕೋಟೆ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪದ, ಹಿರಿಯೂರು, ೧೯೮೭

೧೩. ಮುಗಳಿ ರಂ.ಶ್ರೀ, **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ,** ಉಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ, ಮೈಸೂರು ೧೯೭೧

೧೪. ಮಲ್ಲಾಪುರ ಬಿ.ವಿ., **ನಯಸೇನ ಮತ್ತು ಅವ ಕೃತಿಗಳು,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೮

೧೫. ಪುಟ್ಟಪ್ಪ ಕೆ.ವಿ.(ಸಂ), **ಪಂಪಕವಿ ಭಾರತಂ** ಎಂಬ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೭

೧೬. ರಾಚಪ್ಪ ಆರ್., **ಜೇಡರ ದಾಸಿಮಯ್ಯನ ವಚನಗಳು,** ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೮

೧೭. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್., **ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಸಮೀಕ್ಷೆ,** ಡಿ.ವಿ.ಕೆ.ಮೂರ್ತಿ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೮

೧೮. ವೀರಣ್ಣ ಸೀ., **ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ,** ನವಕರ್ನಾಟಕ ಪಬ್ಲಿಕೇಶನ್, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೬

ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಗ್ರಂಥಗಳು

1. Altekar A.S., **The Rastrakutas and their times,** Pune, 1967, **State and Government,** Varanisi, 1934, **Education in Ancient India, Varansi,** 1957 **The Position of women in Hindu Civilization,** Mothilal Banarasidas (P) Ltd, Delhi, 1959, **ವೇದ ಕಾಲದ ಸಮಾಜ ಯುಗಧರ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ,** ವಾರಣಾಸಿ, ೧೯೫೭

2. Appadorai A. **Economic conditions in southern India**(1000-1300AD), Vol.I, Madras, 1936

3. Buch M.A., **Economic life in Ancient India,** Arya Sudhark Press, Baroda, 1979

4. Chennabasappa Patial, **Vinoda Patil, Inscriptions of Karnataka,** Vol-IV, Directorate of Archacology and Museams, Mysore, 1998

5. Chopra P.N., Puri B.N., Das M.N., **A Social Culture & Economic History of India,** Vol.I, Ancient India, Macmilan India, 1974

6. Chakrabortry Surendra Kishor, **A Study of Ancient Indian numismatics (Indigenious system with special refrerence to Northen India)** Bharathiya Publishing House, Cultutta, 1983

7. Dipakranjon Das, **Economic History of Decan from Ist to 6th C.A.D.,** Munshiram Manoharlala, Delhi, 1967

8. Dikshit G.S., **Local self government in Mediaeval Karnataka,** Prasaranga, Karnataka University, Dharawad, 2001

9. Devaraja D.V(Ed)., **Art and Architeure in Karanataka**(Papers presented at National Semniar on Arecheology, 1985), Mysore, 1996

10. Gopal B.R. & Ritti S.H., **Summaries of Inscriptions**(1943-44 to 1949-50), 1966

11. Goyal S.R., **Koutilya & Megesthenes,** Kusumanjali Prakshan, Beguam Road, Meerut, 1985

12. Ghosal U.N., **Contributions to the History of the Hindu Revenue system,** Culkatta University, Ist edition 1929, 2nd edition Sarswati Library, 206, Bidhan Sarani, Culcutta, 06, 1972

13. Gopal B.C., **Minor Dynastics of South India & Karnataka,** Vol.1, New year Publication, Madras, 1982

13. Kollera Suryanarayan, **Inscriptions of Minor Chalukya Dynasties,** Mital Publications, A-110, Mohan Garden, New Delhi, 1993

14. Kher Narendranath, **Agrarian & Fiscal Economy in the Mouryan Post Mouryan Age(BC 324-32 AD),** Motilal Banarasidas, Delhi, 1973

15. Kuppuswamy G.R., **Economic conditions in Karnataka(973-1336 AD),** Karnataka University, Dharwad, 1975

16. Maity Sachindrakumar, **Economic Life of Northern India in the Gupta Period (C.A.D.300-550),** The world Press (P) Ltd., Culcutta, 1957

17. Mujumadar R.C., **Corporate Life in Ancient India,** Ist Edition, 1918, IInd Edition 1979, 6/1 A, Banchharam Akrur Lane, Culcutta, 1969

18. Nagarajrao M.S.(Ed), **The Chalukyas of Kalyan(Semniar Papers),** Mythic Soceity, Bangalore, 1983

19. Narshimamurti A.V., **Studies in Karnataka Numismatics,** Mysore, 1996

20. Niyogi Puspa, **Contributions of the Economic History of Northern India from 10-12C.A.D.,** Progressive publishers, Culcutta, 1962

21. Parabramha Shastry P.V., **Rural Studies in Early Andra,** V.R.Publication, Hydrabad, 1996

22. Ritti Shrinivas & Kambar Ananda, **Inscriptions from Solapur District,** Shri Hari Prakashan, Dharwad, 1988

23. Ritti S.H., **The Sevunas (The Yadavas of Devagiri),** Dharwad, 1973

24. Rasis(Levin), **Gangavadi,** Bandarakar R.G.Comemoration, by, Gurubasppa Bogappa, ೧ನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆಗಳು, ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ೨೦೦೫

25. Sahani Birrbal, **The Technique of casting coins in Ancient India,** Bhartiya Publishing House, Lucknow, 1973

26. Srinivasan T.M., **Irrigaions & water supply,** South India-200 B.C.-1600 A.D., New Era Publications, Madras, 1991

27. Vasant Madhava K.G., **Western Karnataka It's Agraraian relations 1500-1800 A.D.,** Navaranga, New Delhi, 1991

28. Zaa D.M., **The Revinu System,** Monahorlala, Delhi, 1969

ಗೆಜೆಟಿಯರ್ಸ್

೧. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ(ಸಂ), **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್,** ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ - ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೯೫

೨. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ್(ಸಂ), **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್,** ಬೆಳಗಾಂ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೮೭

೩. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ್(ಸಂ), **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್,** ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೮೫

೪. ಎಂ.ಬಿ.ಪಾಟೀಲ, **ಭಾರತದ ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್,** ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ಜಿಲ್ಲೆ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೯೭

ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು

1. Journal of Bombay Branch of Royal Asiatic Society
2. Journal of Epigraphical Society of India, Vol-4, 1977
3. Journal of Epigraphical Society of India, Vol-13, 1986
4. Journal of Epigraphical Socicty of India, Vol-18, 1992
5. Journal of Epigraphical Society of India, Vol-20, 1994
6. Journal of Epigrophical society of India, Vol.21, 1996
7. Journal of Epigraphical society of India, Vol-22, 1999
8. Journal of Epigraphical Society of India, Vol.25, 1999
9. Journal of Epigraphical society of India, Vol-29, 1999
10. Journal of Epigraphical society of India, Vol-29, 1999
11. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities) Vol-III, No.2, Jun1929
12. Journal of Karnataka university Dharwad (Social Science), Vol-III, 1967
13. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities), V-IV, 1960
14. Journal of Karnataka university Dharwad (Social Science) Vol-IV, 1960
15. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities), Vol-V, 1961
16. Journal of Karnataka university Dharwad (Social science), Vol-5, 1969
17. Journal of Karnataka university Dharwad (Social Science), Vol-6 (V-VI), 1970
18. Journal of Karnataka university Dharwad, Vol-VIII, 1972
19. Journal of Karnataka university Dharwad (Social science), Vol-IX, 1973
20. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities), Vol-X, 1966
21. Journal of Karnataka university Dharwad (Social science), V-X, 1974
22. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities), V-XI, 1967
23. Journal of Karnataka university Dharwad (Social Science), V-XI, 1975
24. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities), V-XXX, 1986
25. Journal of Karnataka university Dharwad (Humanities), Vo.XXXViii, July 1966, January, 1967
26. Journal of Karnataka Studies, Nov- 2003, Apri-2008
27. Quarterly Journal of Mythic society, 1983

ಕನ್ನಡ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು

ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂ.೭, ೧೯೯೨

ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂ.೧೭, ೨೦೦೨

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಪತ್ರಿಕೆ

ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ

ಮಾನವಿಕ ಕರ್ನಾಟಕ

ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ನಾಟಕ

ಸಾಧನೆ

ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಭಾರತಿ

ಸಂಸ್ಮರಣ ಗ್ರಂಥ

'ಕನಕಸಿರಿ' - (ಅಖಿಲಭಾರತ ೬೭ನೇಯ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನ ಸಂಸ್ಮರಣ, ಸಂಪುಟ), ಸಂ.ಗೋಪಾಲರಾವ್, ಎಚ್.ಎಸ್., ಅಬ್ದುಲ್ ರಷೀದ್ ಜಿ., ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೯೯

ಅಭಿನಂದನಾ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಆದ್ಯ ರಾಮಾಚಾರ್ಯ(ಸಂ) : **ಕರ್ನಾಟಕ ವಿದ್ಯಾವೈಭವ,** ಶ್ರೀಮಾನ್ ಶಂಕರರಾಯರು, ಜಿ.ಬಿ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮಾಜಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳು, ಸಂಭಾವನಾ ಗ್ರಂಥ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೪, ಲೇಖನಗಳು - ಹೈದ್ರಾಬಾದ್ ಕರ್ನಾಟಕದ ಗುರುಕುಲಗಳು, ಲೇಖಕರು - ವಸಂತ ಕುಷ್ಟಗಿ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಕನವಳ್ಳಿ ಸದಾನಂದ ಮತ್ತು ರಾಜೂರ ವೀರಣ್ಣ(ಸಂ), ಮಹಾಮಾರ್ಗ ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ಅಭಿನಂದನಾ ಗ್ರಂಥ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೯೮

ಇತಿಹಾಸ ಗ್ರಂಥಗಳು

೧. ದೀಕ್ಷಿತ್ ಜಿ.ಸ.(ಸಂ), **ಸೋಮದೇವಸೂರಿ, ನೀತಿ ವಾಕ್ಯಮೃತ,** ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ೨೦೦೦

೨. ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., **ಶಾಸನ ಪರಿಚಯ,** ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನ ಮಂಡಳಿ, ೧೯೬೧

೩. ಹಿರೇಮಠ ಆರ್.ಸಿ. ಮತ್ತು ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಸಂಪದ,** ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೪

೪. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., ಹನುಮಾಕ್ಷಿ ಗೋಗಿ(ಸಂ), **ಮುದನೂರು ಮತ್ತು ಯಿದ್ರಾಮಿ ಶಾಸನಗಳು,** ಶಿವಚಂದ್ರ ಪ್ರಕಾಶನ, ನವನಗರ ಹುಬ್ಬಳಿ, ೧೯೯೪

೫. ಗುರವ ಆರ್.ಎನ್., **ತರ್ದವಾಡಿನಾಡು,** ಪ್ರಸರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ೧೯೭೯

೬. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ (ಸಂ), **ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನಗಳು,** ಶಿವಚಂದ್ರ ಪ್ರಕಾಶನ, ನವನಗರ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೧೯೯೬

೭. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ, **ಅನುಶಾಸನ,** ಮಹಿಳಾ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಪ್ರಕಾಶನ, ನವನಗರ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೨೦೦೨

೮. ಗೋಗಿ ಹನುಮಾಕ್ಷಿ(ಸಂ), **ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ಮಹಿಳಾ ಸಾಹಿತ್ತಿಕ, ನವನಗರ ಹುಬ್ಬಳಿ, ೧೯೯೫

೯. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು,** ಭಾಗ-೧, ೧೯೯೪, ಭಾಗ-೨, ಕ.ವಿ.ವಿ., ಹಂಪಿ, ೨೦೦೦

೧೦. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ಶಾಸನ ವ್ಯಾಸಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೫

೧೧. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ವಿಜಾಪೂರ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ, ಸೂಚಿ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೬

೧೨. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ ೧೯೭೫

೧೩. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., **ಧಾರವಾಡ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು,** ೧೯೭೬, ಶಾಸನ ವ್ಯಾಸಂಗ, ಧಾರವಾಡ ೧೯೭೬

೧೪. ಕುಂದೂರಿ ಈಶ್ವರದತ್ತ, ಪ್ರಾಚೀನಾಂದ್ರ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಭೂಗೋಳಮು, ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಹೈದ್ರಾಬಾದ್, ೧೯೬೩

೧೫. ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಎಂ.ವಿ., ಗಂಗಾಸ್ ಆಫ್ ತಲಕಾಡು, ಘಟಿಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., ಟ್ಯಾಕ್ಸೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಅ್ಯಂಡ್ ಮೆಡವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ೧೯೭೯

೧೬. ಕೆ.ಪಿ.ಈರಣ್ಣ, **ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ,** ಮನು ಪ್ರಕಾಶನ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೮

೧೭. ಮಾಲಗಿತ್ತಿ ವಿ.ಸೀ.(ಸಂ), **ಐತಿಹಾಸಿಕ ಭಾಷಣಗಳು** (ತಿಹಾಸ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಅಧ್ಯಕ್ಷನ ಭಾಷಣಗಳು), ಮಾಲಗಿತ್ತಿ ಆಫ್ ಸೆಟ್ಸ್ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಕರು, ಬೆಳಗಾವಿ, ೧೯೯೫

೧೮. ಪಾಟೀಲ ವಿನೋದ, **ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಾವಿಗಳು,** ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು, ೨೦೦೬

೧೯. ರಾಜೇಂದ್ರ ಎಸ್., **ಕುರುಗೋಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಅಳತೆಗೋಲಿನ ಒಂದು ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಕೆತ್ತನೆ,** ಸತ್ಯಶುದ್ಧ ಕಾಯಕ, ಸಂ.೧, ಸಂ.೬, ಉಲ್ಲೇಖ ಹಿರೇಮಠ ಚೆನ್ನಬಸವಯ್ಯ, **ಕುರುಗೊಡು ಸಿಂಧರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ೧೯೯೫

೨೦. ಷೇಕ ಅಲಿ ಬಿ., **ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ,** ಸಂ.೨, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ೧೯೯೭

೨೧. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀ ಎಸ್., **ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ,** ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೮

ಪಿಎಚ್.ಡಿ.ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಗಳು

೧. ಬಿರಾದಾರ ಎಸ್.ಬಿ., **ಅರ್ಬನೈಜೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, (ಅಪ್ರಕಟಿತ) ೨೦೦೧

೨. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ. **ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ** ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೮

೩. ಚೆನ್ನಬಸಯ್ಯ ಹಿರೇಮಠ, **ಕುರಗೋಡ ಸಿಂಧರು - ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಕೊಪ್ಪಳ ೧೯೯೫, ಸಂಗಣ್ಣ ಅಗಡಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ, ಕೊಪ್ಪಳ, ೧೯೯೫

೪. ದೊಡ್ಡಮನಿ ಗು. ಸುರೇಶ, **ನೂರಂಬಾಡು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ) ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೧

೫. ದೇಸಾಯಿ ಎಚ್.ಆರ್., **ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಿಕ್ಷಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೨

೬. ಎಲಿಗಾರ ಚೆನ್ನಕ್ಕ, **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಜ,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೦

೭. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., **ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ದೇವಾಲಯಗಳು: ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು ೧೯೯೩

೮. ಗುರವ ಆರ್.ಎನ್., **ಕದಂಬಾಸಟ್ ಆಫ್ ಗೋವಾ ಆಯ್ಯಂಡ್ ದೆಯರ್ ಇನ್‌ಸ್ಕ್ರಿಪನ್ಸ್,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ) ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೯

೯. ಗುರುಬಸಪ್ಪ ಭೋಗಪ್ಪ, **ಒಂದನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಜೀವನ ಸಾಧನೆಗಳು** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೫

೧೦. ಘಟಪಣದಿ ಜಿ.ಎಸ್., **ಟ್ಯಾಕ್ಸೇಶನ್ ಇನ್ ಏನ್ಸೆಂಟ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೯

೧೧. ಹಾಜವಗೋಳ ಧನವಂತ, **ಮುಳುಗುಂದ ನಾಡು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಮಹಾದೇವಿ ಪ್ರಕಾಶನ ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೪

೧೨. ಹಿರೇಮಠ ಬಿ.ಆರ್., **ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕರು,** ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೮೬

೧೩. ಜಗದೀಶ, **ಮೆಜರಮೆಂಟ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಇನ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಡೈರಕ್ಟೋರೆಟ್ ಆರ್ಕಿಯಾಲಜಿ ಆ್ಯಂಡ್ ಮ್ಯಾಜಿಯಂ ಹೊಸಪೇಟೆ, ೨೦೦೫

೧೪. ಜೋಶಿ.ಆರ್.ಆರ್., ಎ ಕಲ್ಚರಲ್ ಸ್ಟಡಿ ಆಫ್ ಧಾರವಾಡ ರೀಜನ್, (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೨

೧೫. ಕಾಮತ್ ಜೋತ್ಸ್ನಾ, **ಸ್ಟಡೀಸ್ ಇನ್ ಸೋಶಿಯಲ್ ಲೈಫ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ,** ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೨

೧೬. ಕಾರಭಾರಿ ಕೃಷ್ಣನ, **ಮಾಸವಾಡಿ - ೧೪೦ ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೩

೧೭. ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ., **ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಪ್ರತಿಭಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ಇಂಡಿ ೧೯೯೦

೧೮. ಮೇಲ್ಕಾರ ಸಾಯ್ಬಣ್ಣ, **ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೨

೧೯. ನಾಗಯ್ಯ ಜೆ.ಎಂ., **ಆರನೇಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ವೀರಶೈವ ಅಧ್ಯಯನ ಅಕಾಡೆಮಿ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮಠ, ಬೆಳಗಾಂ, ೧೯೯೨

೨೦. ಪಾಟೀಲ ಭೋಜರಾಜ, **ನಾಗರಖಂಡ-೭೦,** ಮಲೆನಾಡು ವೀರಶೈವ ಅಧ್ಯಯನ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಆನಂದಪೂರ, ೧೯೯೨

೨೧. ಪಾಟೀಲ ಮಹೇಶ ಕುಮಾರ, **ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಮಂತ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು ಮತ್ತು ಅವರಾಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೈಕೊಂಡ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಆರಂಭ ಕಾಲದಿಂದ ೧೩೩೬ರವರೆಗೆ,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೨

೨೨. ಪೋತದಾರ ವ್ಹಿ.ಡಿ., **ಪಬ್ಲಿಕ್ ಪೈನಾನ್ಸ್ ಇನ್ ಅರ್ಲಿ ಸ್ಟಡಿ ಆಫ್ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಆ್ಯಂಡ್ ಮೆಡಿವಲ್ ಡೆಕ್ಕನ್, ಎ ಸ್ಟಡಿ ಸಿಸ್ಟಮ್ ಆಫ್** ಎಕಾನಮಿ(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೪

೨೩. ಪಾಟೀಲ ಮಂಜುನಾಥ, **ದಾವಣಗೆರೆ ಜಿಲ್ಲೆ ಶಾಸನಗಳು : ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೨೦೦೩

೨೪. ಪತ್ತಾರ ಈರಣ್ಣ, **ಎಜ್ಯುಕೇಶನ್ ಇನ್ ಎನ್ಸೆಂಟ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಫ್ರಮ್ ಆರ್ಲಿ ಟೈಮ್ಸ್ ಟು ದಿ ಎಂಡ್ ಆಫ್ ಚಾಲುಕ್ಯಸ್ ಆಫ್ ಕಲ್ಯಾಣ**(ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೦

ಎಂ.ಫಿಲ್ ಪ್ರಬಂಧಗಳು

೧. ಬಿರಾದಾರ ಆರ್.ಎಸ್., **ಕುಕನೂರು ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಎಂ.ಫಿಲ್.ಪ್ರಬಂಧ, (ಅಪ್ರಕಟಿತ ನಿಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೨

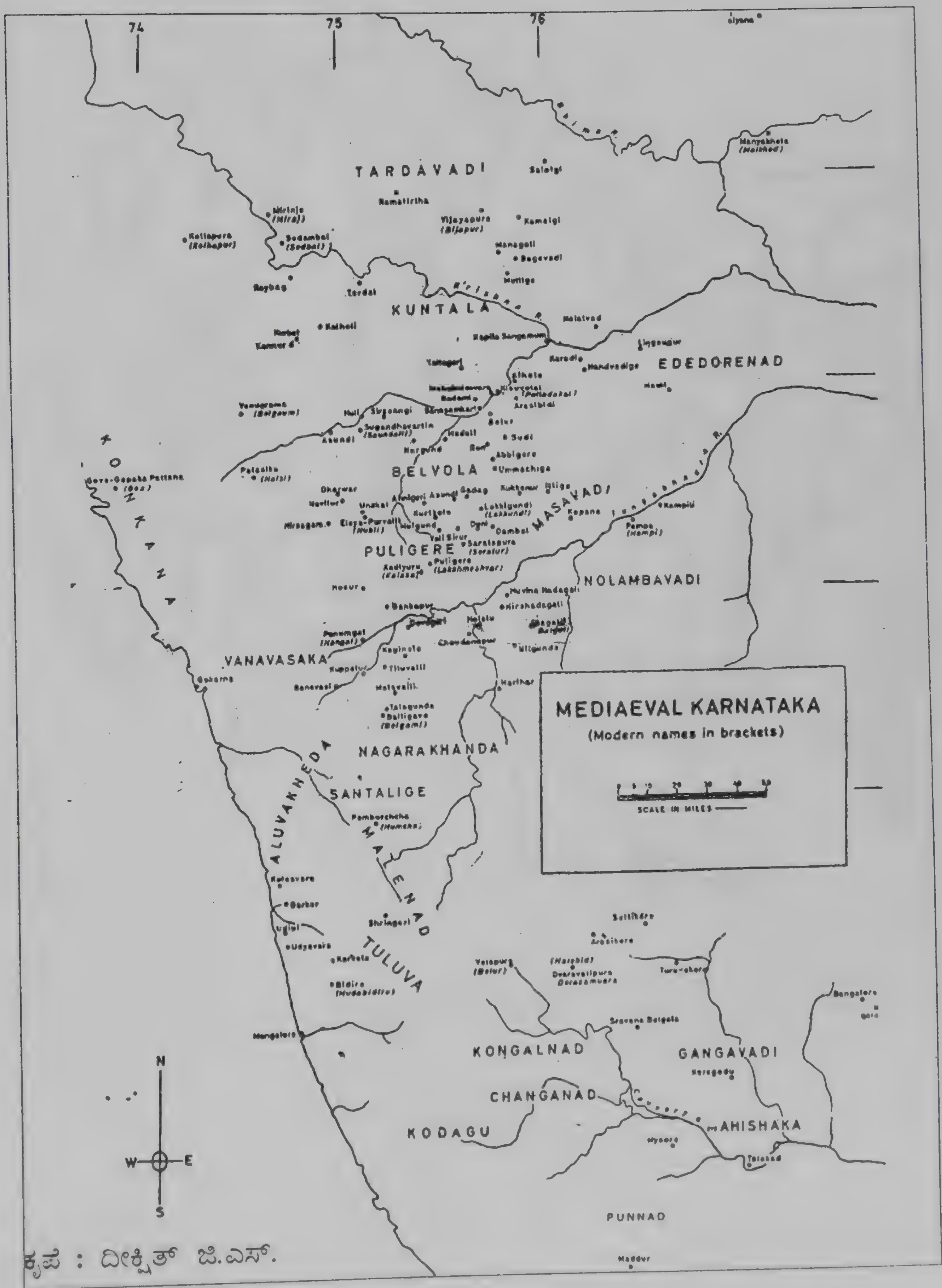
೨. ನಿವೇದಿತಾ ಎಸ್.ಸ್ವಾಮಿ, **ಚಿತ್ತಾಪೂರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ,** ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ೨೦೦೨

೩. ಪೋತದಾರ ರಮೇಶ, **ಜಮಖಂಡಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಶಾಸನಗಳು : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** ಎಂ.ಎ.ಅಂತಿಮ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪತ್ರಿಕೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಪ್ರಬಂಧ, ೧೯೯೬-೯೭

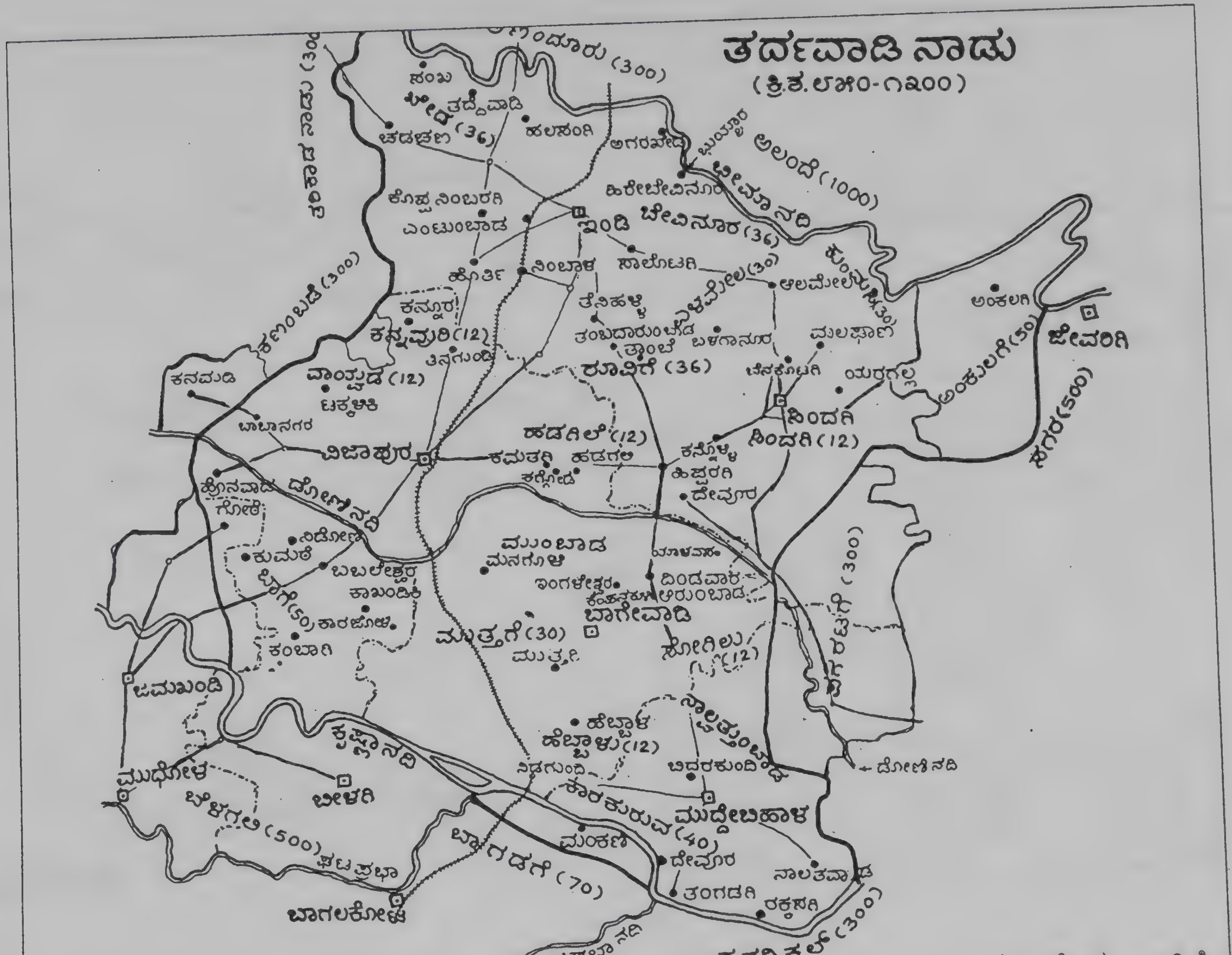
೪. ಪಾಟೀಲ ವಿನೋದಾ, **ಪಾನುಂಗಲ್ಲಯ್ಯೂರು, ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,** (ಅಪ್ರಕಟಿತ ನಿಬಂಧ), ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೯೬

೨

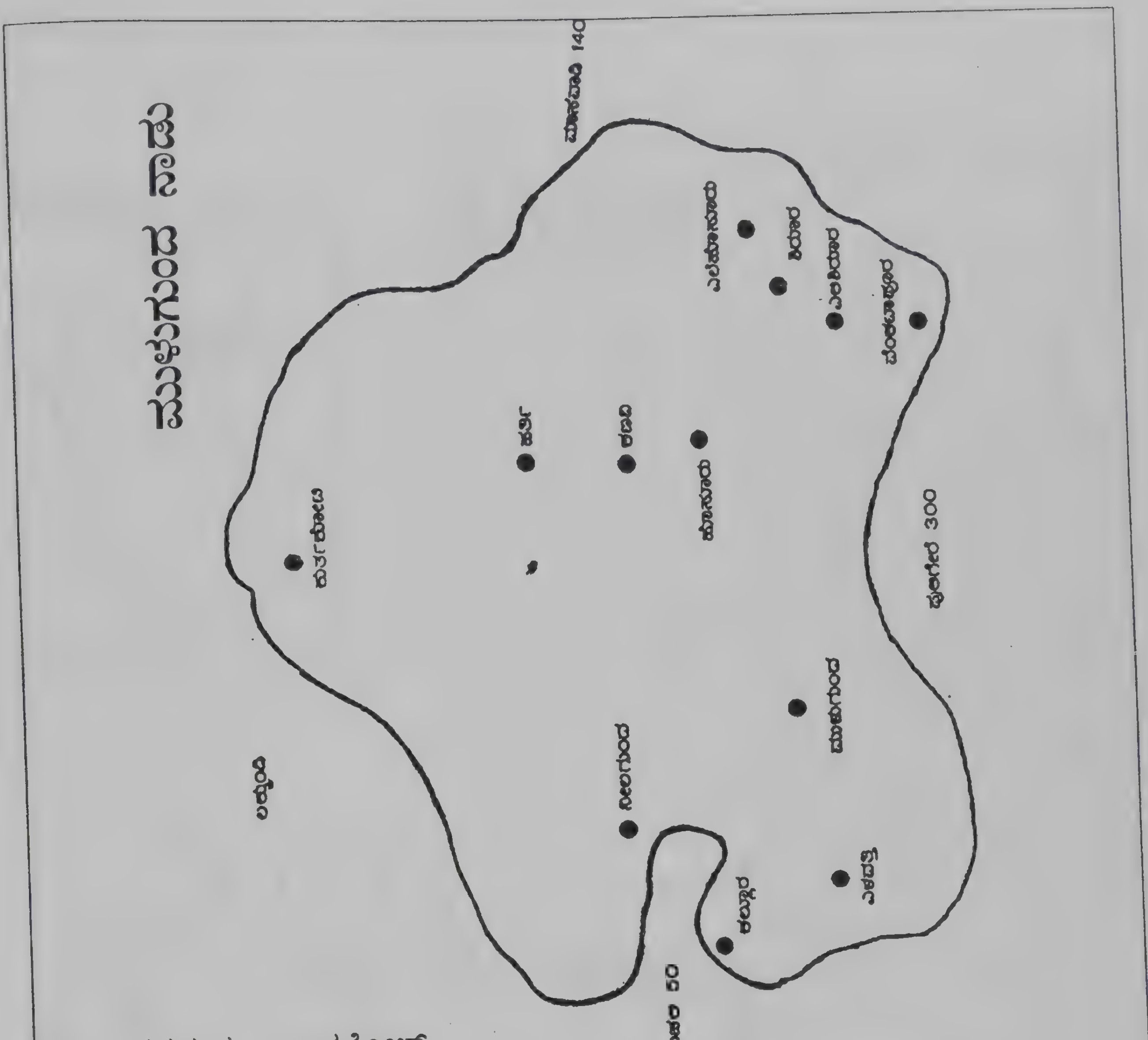
ನಕ್ಷೆಗಳು

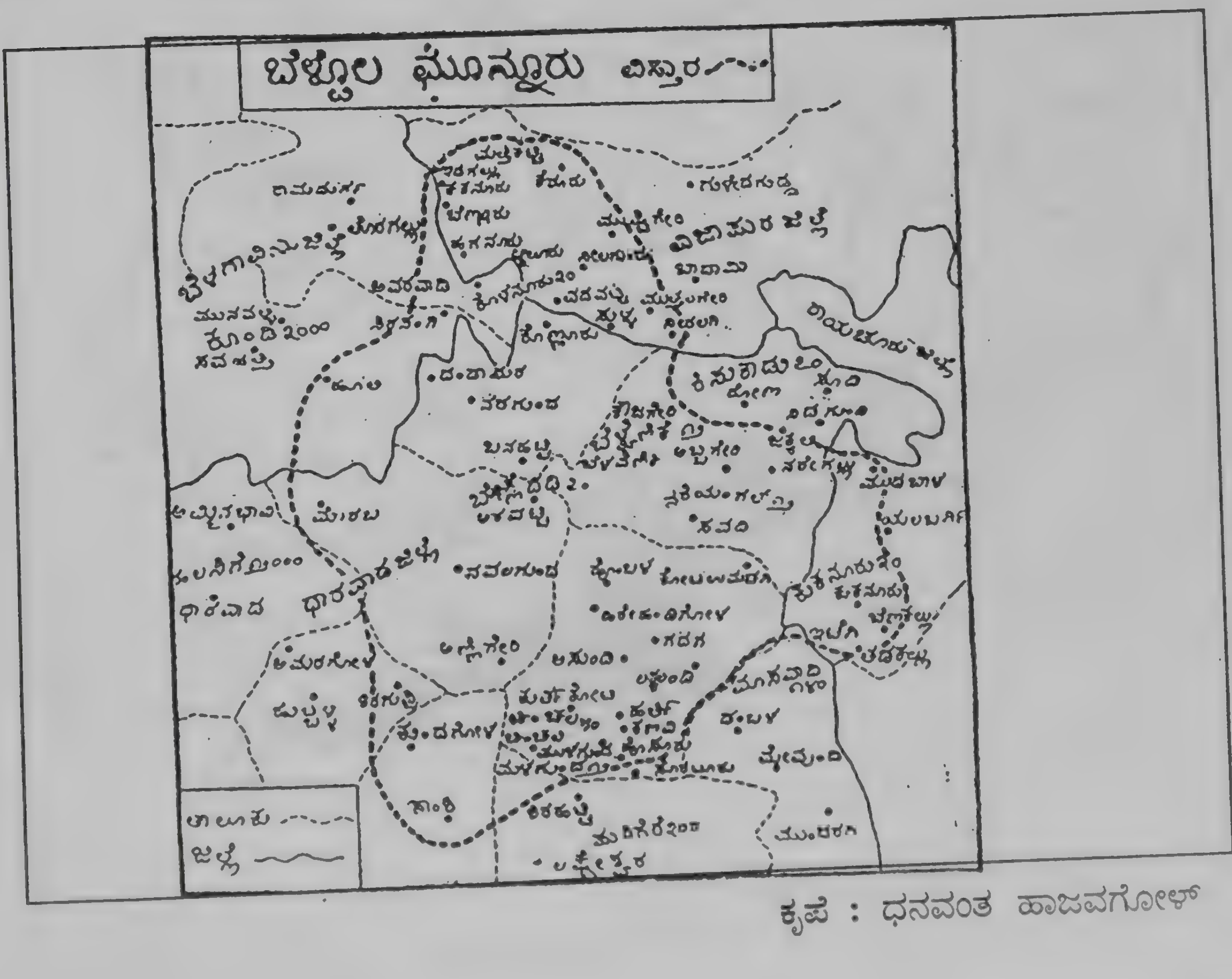
ಕೃಪೆ : ದೀಕ್ಷಿತ್ ಜಿ.ಎಸ್.

ತರ್ದವಾಡಿ ನಾಡು
(ಕ್ರಿ.ಶ.೮೫೦-೧೨೦೦)
ಅಲಂದೆ (1000)
ಭೀಮಾ ನದಿ
ಇಂಡಿ
ಬೇವಿನೂರ (36)
ಹಿರೇಬೇವಿನೂರ
ಅಗರಖೇಡ
ಹಲಸಂಗಿ
ತರ್ದವಾಡಿ
ಚಡಚಣ
ಕೊಪ್ಪ ನಿಂಬರಗಿ
ಎಂಟುಂಬಾಡ
ಹೊರ್ತಿ
ನಿಂಬಾಳ
ಸಾಲೋಟಗಿ
ತೆನಿಹಳ್ಳಿ
ಆಲಮೇಲ
ಕನ್ನೂರ
ಕನ್ನವುರಿ (12)
ವಾಂಪ್ಸವಡ (12)
ಟಕ್ಕಳಿಕಿ
ಕನಮಡಿ
ಕಣಂಬಡೆ (300)
ರೂವಿಗೆ (36)
ಮಲಘಾಣ
ಯರಗಲ್ಲ
ಸಿಂದಗಿ
ಸಿಂದಗಿ (12)
ಅಂಕುಲಗೆ (50)
ಅಂಕಲಗಿ
ಜೇವರಿಗಿ
ಹಡಗಿಲ್ (12)
ವಿಜಾಪುರ
ಕಮತಗಿ
ಹಡಗಲ
ಕನ್ನೊಳ್ಳ
ಹಿಪ್ಪರಗಿ
ದೇವೂರ
ಹೊನವಾಡ
ಡೋಣಿ ನದಿ
ಗೋಠೆ
ನಿಡೋಣಿ
ಕುಮಠೆ
ಬಬಲೇಶ್ವರ
ಕಾಖಂಡಕಿ
ಕಾರಜೋಳ
ಕಂಬಾಗಿ
ಮುಂಬಾಡ
ಮನಗೂಳಿ
ಇಂಗಳೇಶ್ವರ
ಡಿಂಡವಾರ
ಬಾಗೇವಾಡಿ
ಮುತ್ತಗೆ (30)
ಮುತ್ತಗಿ
ಜಮಖಂಡಿ
ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿ
ಹೆಬ್ಬಾಳ
ಹೆಬ್ಬಾಳು (12)
ನಿಡಗುಂದಿ
ಬಿದರಕುಂದಿ
ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ
ಮುಧೋಳ
ಬೀಳಗಿ
ಬೀಳಗಲಿ (500)
ಘಟಪ್ರಭಾ
ಬಾಗಲಕೋಟೆ
ಬಾಗಡಗೆ (70)
ಮಂಕಣಿ
ದೇವೂರ
ತಂಗಡಗಿ
ರಕ್ಕಸಗಿ
ನಾಲತವಾಡ
ಕರಡಿಕಲ್ (300)
ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿ
ಡೋಣಿ ನದಿ
(300)

ಕೃಪೆ : ಕೊಪ್ಪ ಎಸ್.ಕೆ.

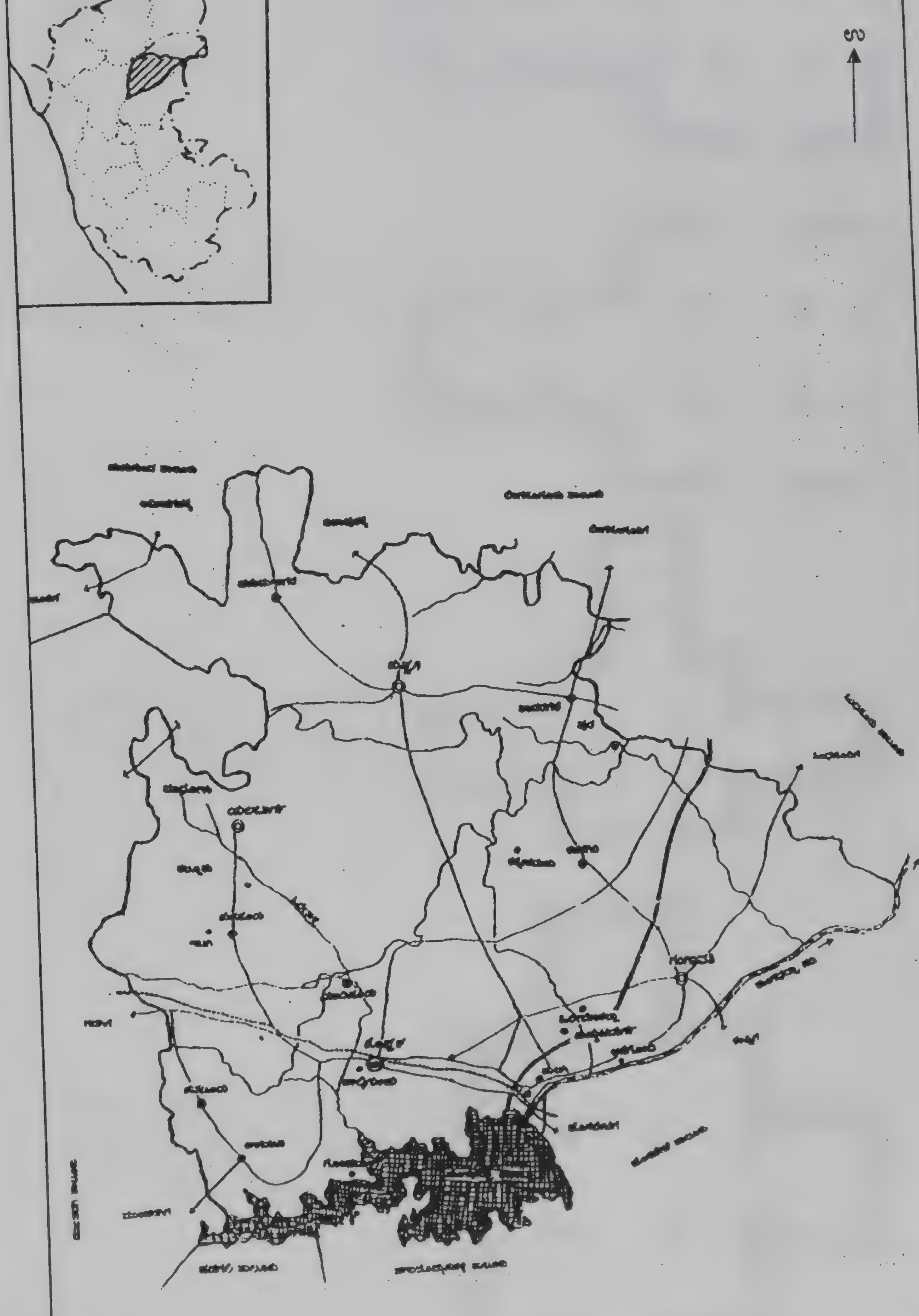

ಕೃಪೆ : ಧನವಂತ ಹಾಜವಗೋಳ್

ಕೃಪೆ : ಧನವಂತ ಹಾಜವಗೋಳ್

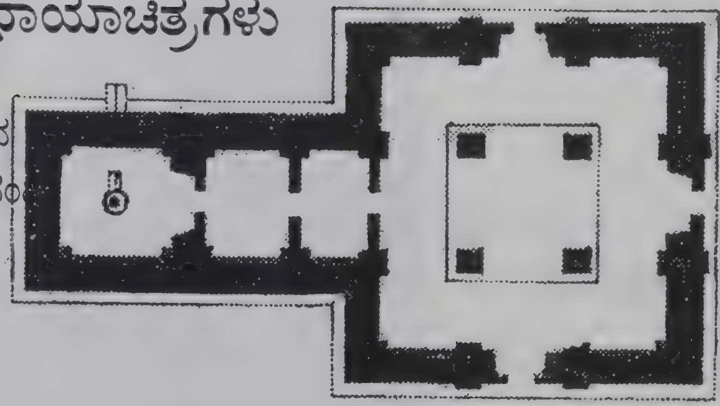
ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ

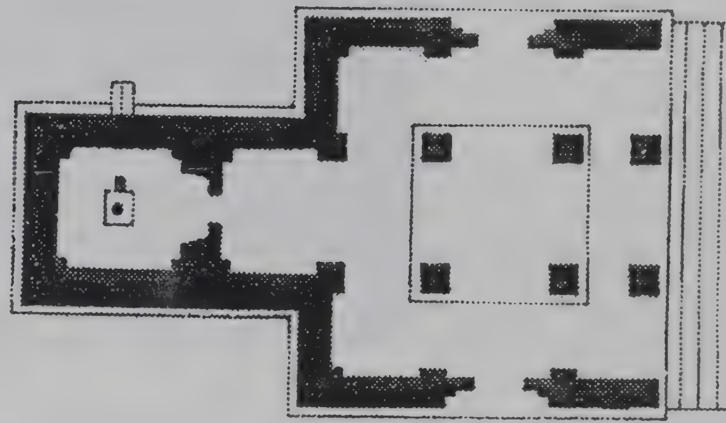
ಕೃಪೆ : ಮೇಲ್ಕಾರ್ ಸಾಯಿಬಣ್ಣ

ಳ

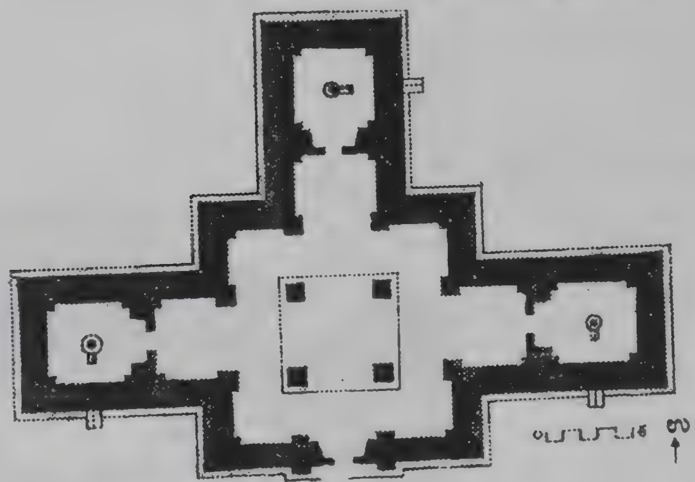
ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

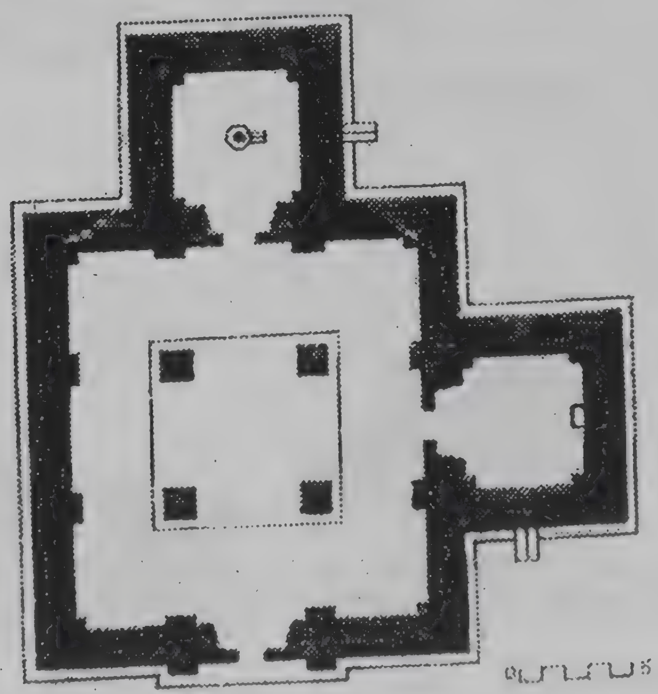
ಏಕೂಟ ತಲವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿರುವ
ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಅಳವಂ
ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ

ಏಕಕೂಟ ತಲವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿರುವ
ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕುಷ್ಟಗಿ,
ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ

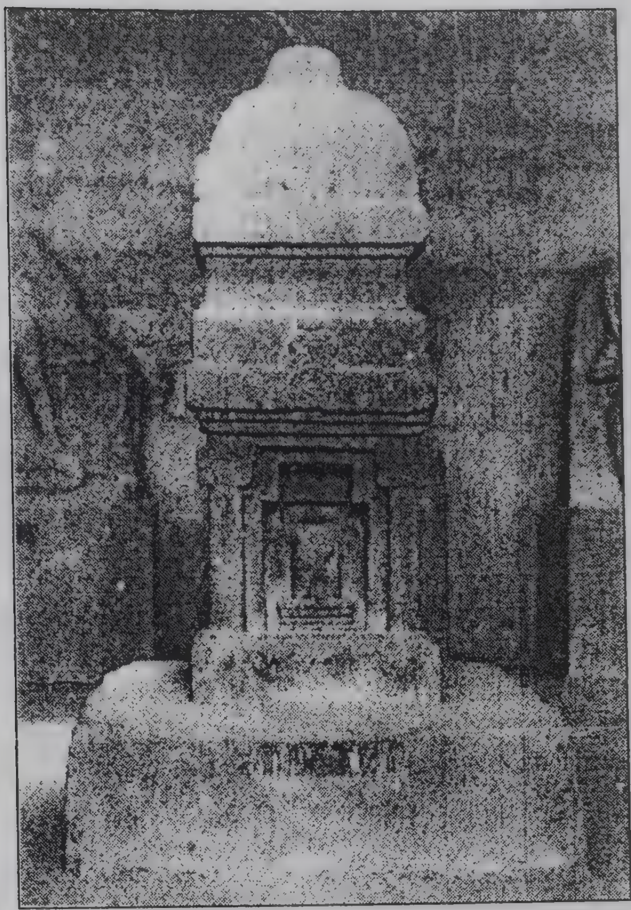
ತ್ರಿಕೂಟ ತಲವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿರುವ
ವೈಜನಾಥ ದೇವಾಲಯ, ತಾವರಗೇರ,
ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ

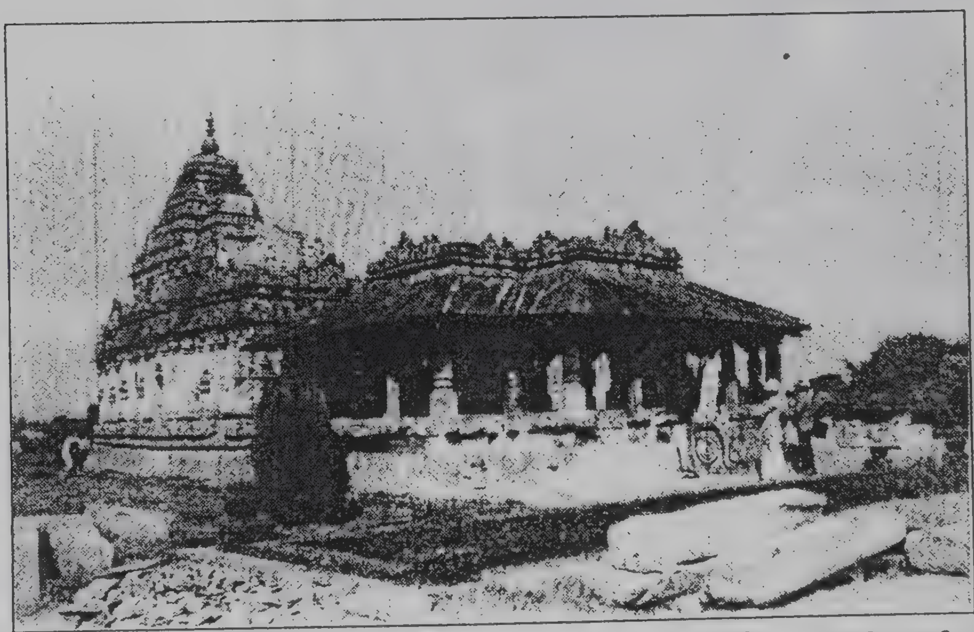
ದ್ವಿಕೂಟ ತಲವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿರುವ
ಯತೀಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕವಲೂರು,
ಕೊಪ್ಪಳ ಜಿಲ್ಲೆ

ಕೃಪೆ : ಮೇಲ್ಕಾರ್ ಸಾಯಿಬಣ್ಣ

ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

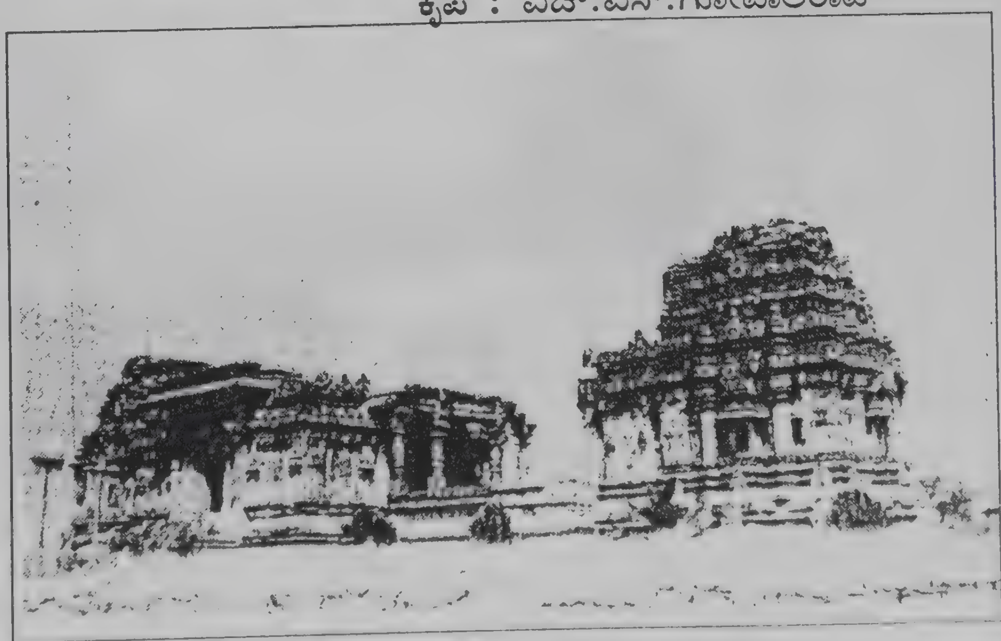

ದೇವಾಲಯದ ಮಾದರಿ,
ಆಲಂಪುರ

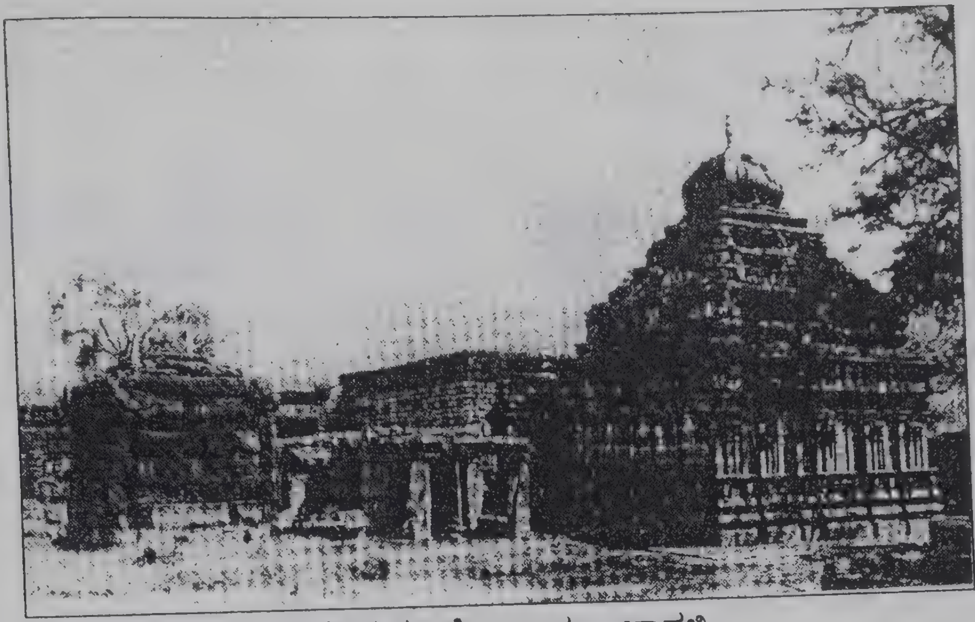

ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿನಾಲಯ,
ಲಕ್ಕುಂಡಿ

ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

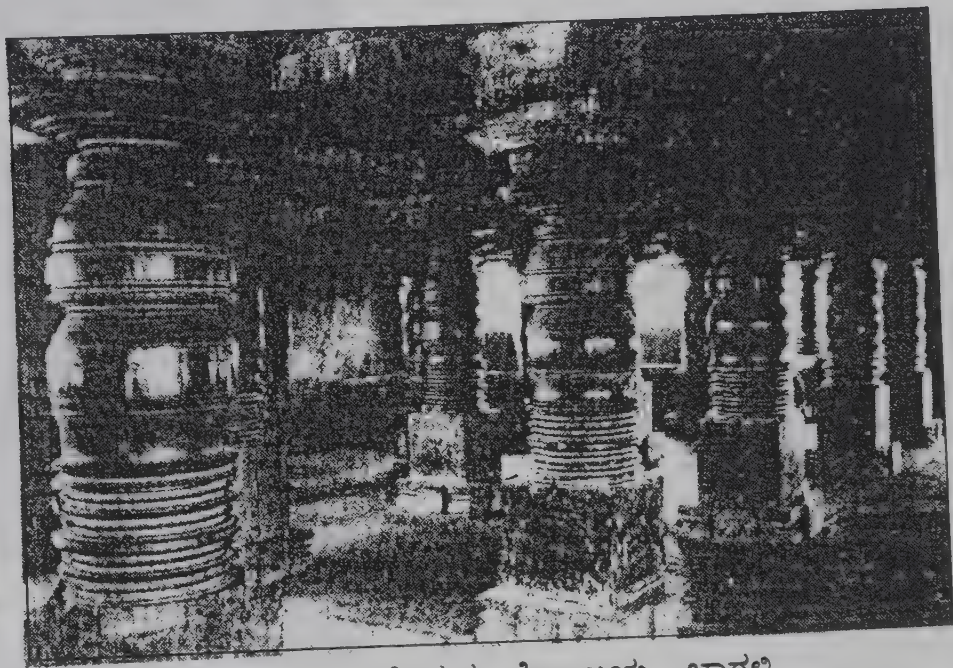

ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ
ದೇವಾಲಯ,
ಲಕ್ಕುಂಡಿ

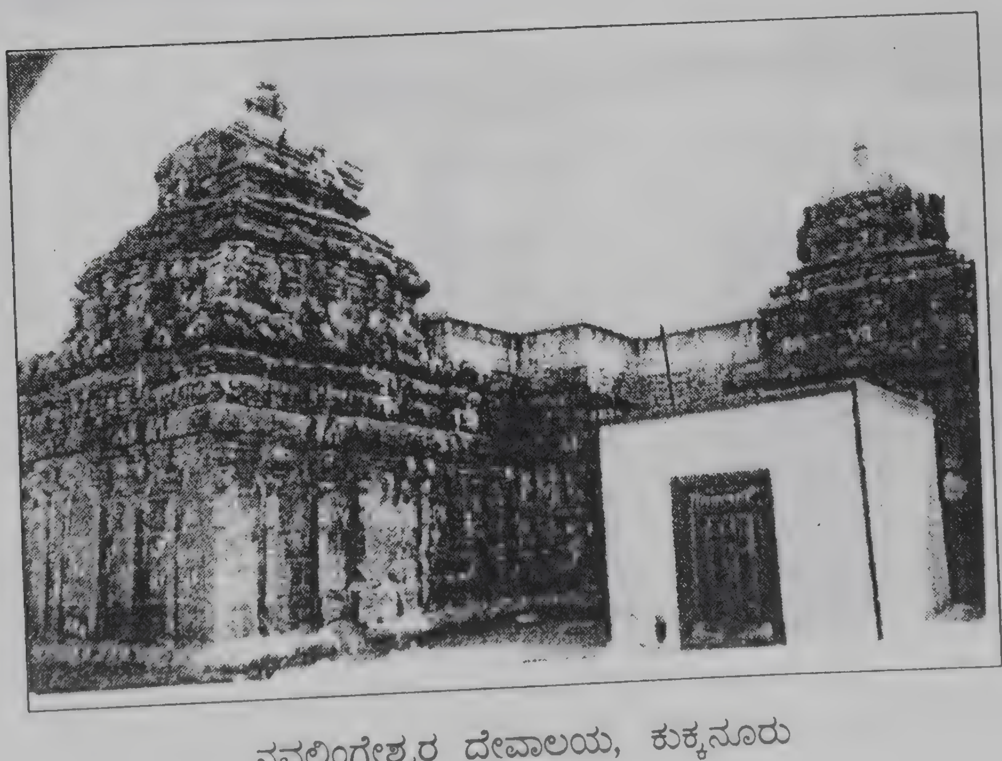
ಚಿತ್ರ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಬಾಗಳಿ

ಚಿತ್ರ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

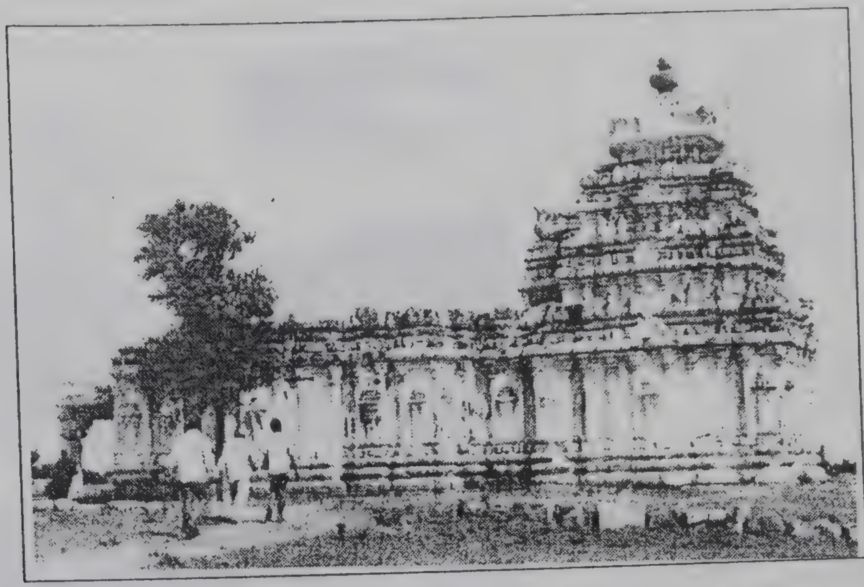
ನವರಂಗ, ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಬಾಗಳಿ

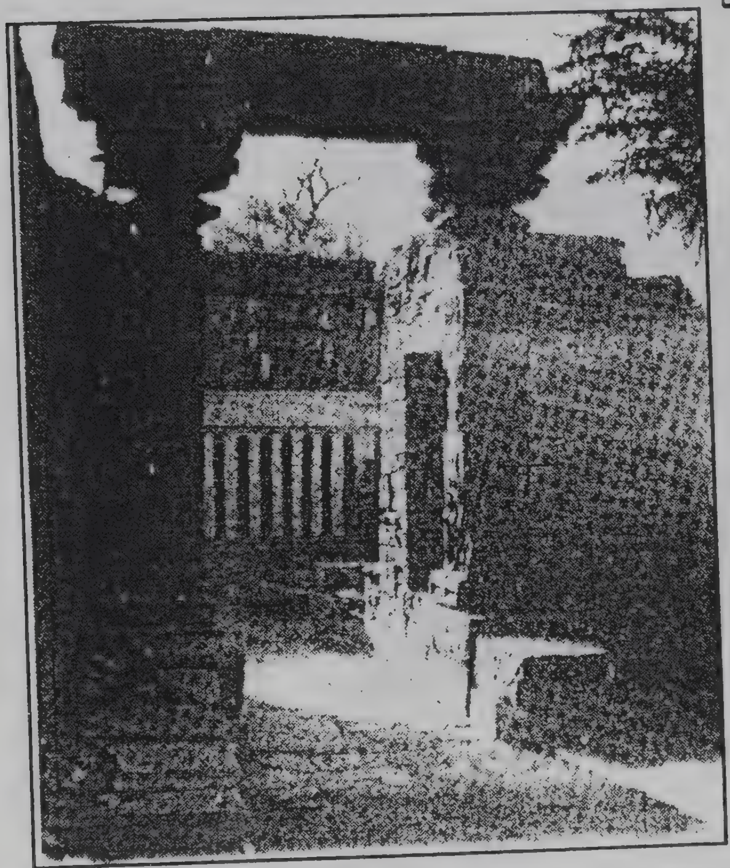
ಚಿತ್ರ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ನವಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಕುಕ್ಕನೂರು

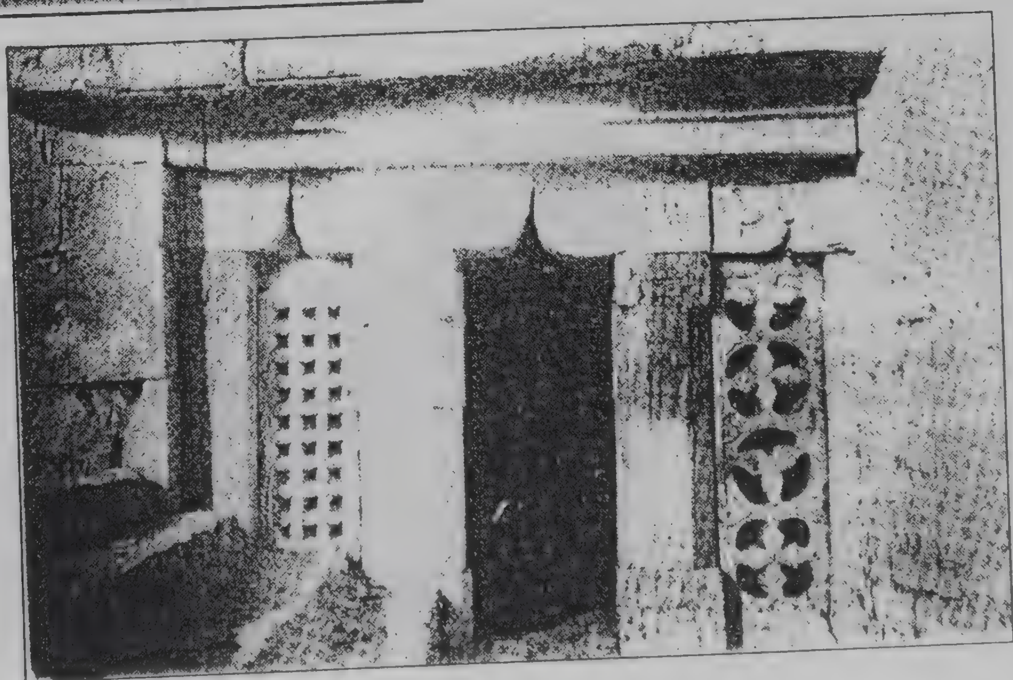
ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ,
ಕುಕ್ಕನೂರು

ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

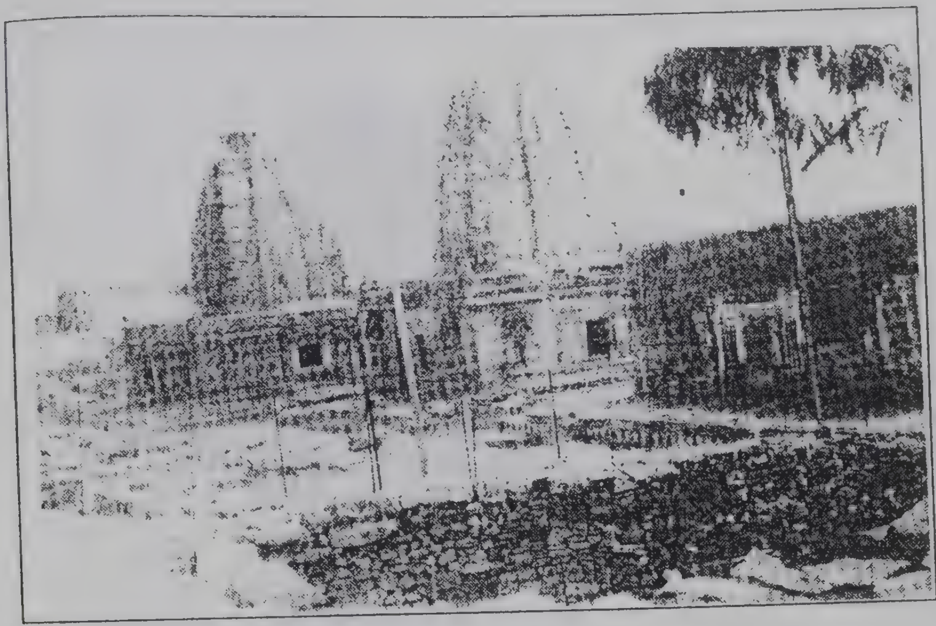

ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

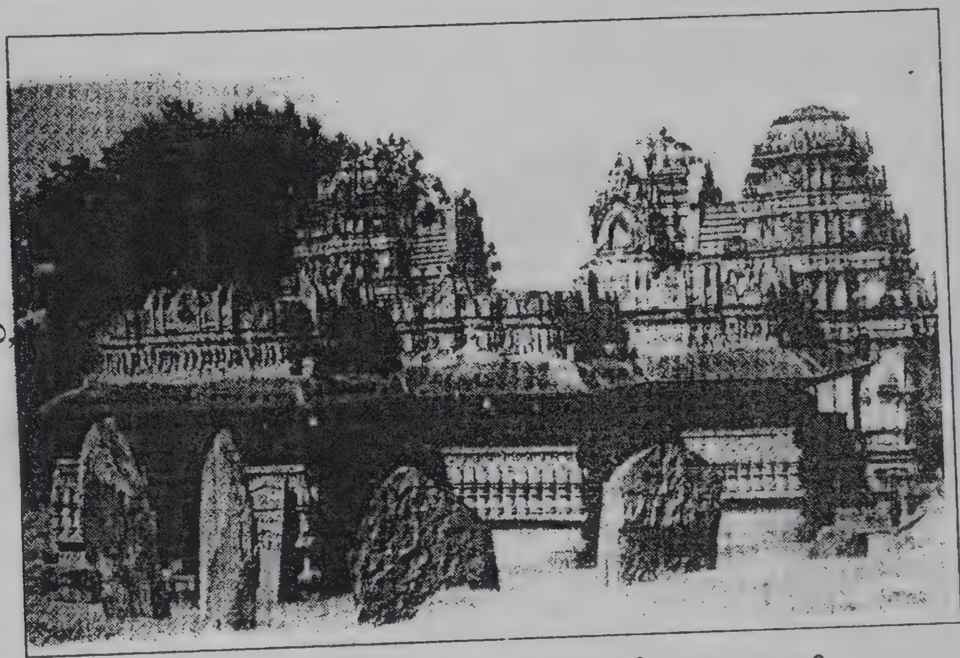
ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು, ನವಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾಲಯ, ಆಲಂಪುರ

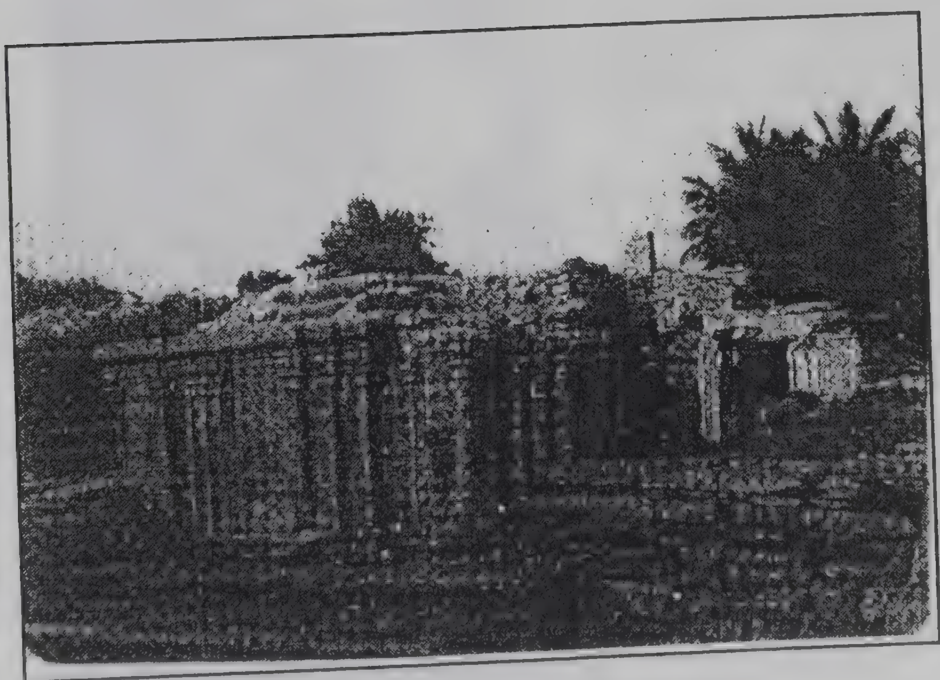
ನವಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾಲಯ,
ಅಲಂಪುರ

ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

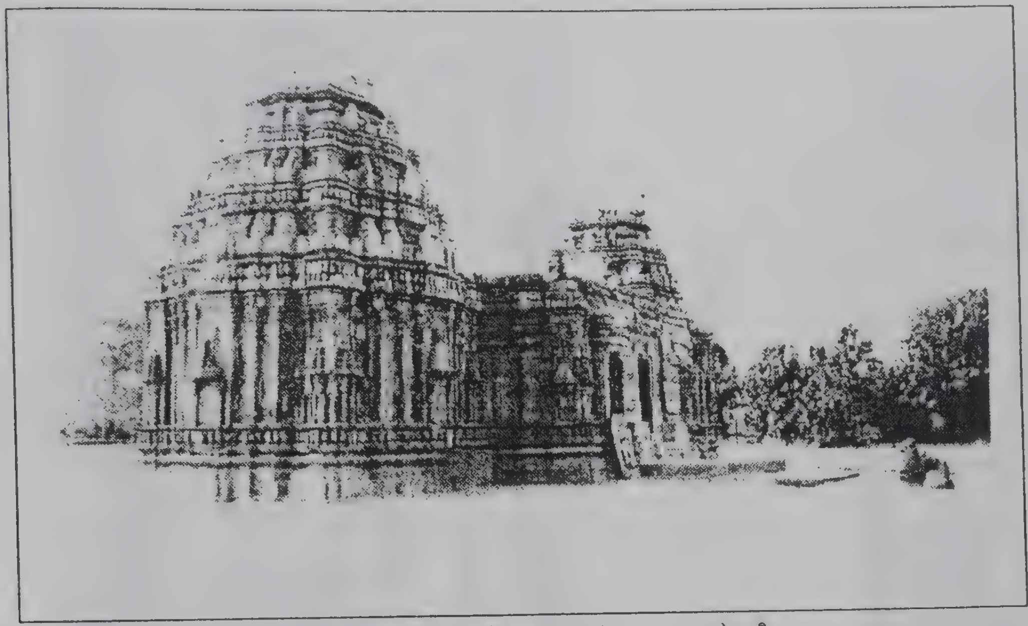
ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ,
ಬಳ್ಳಿಗಾವೆ

ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

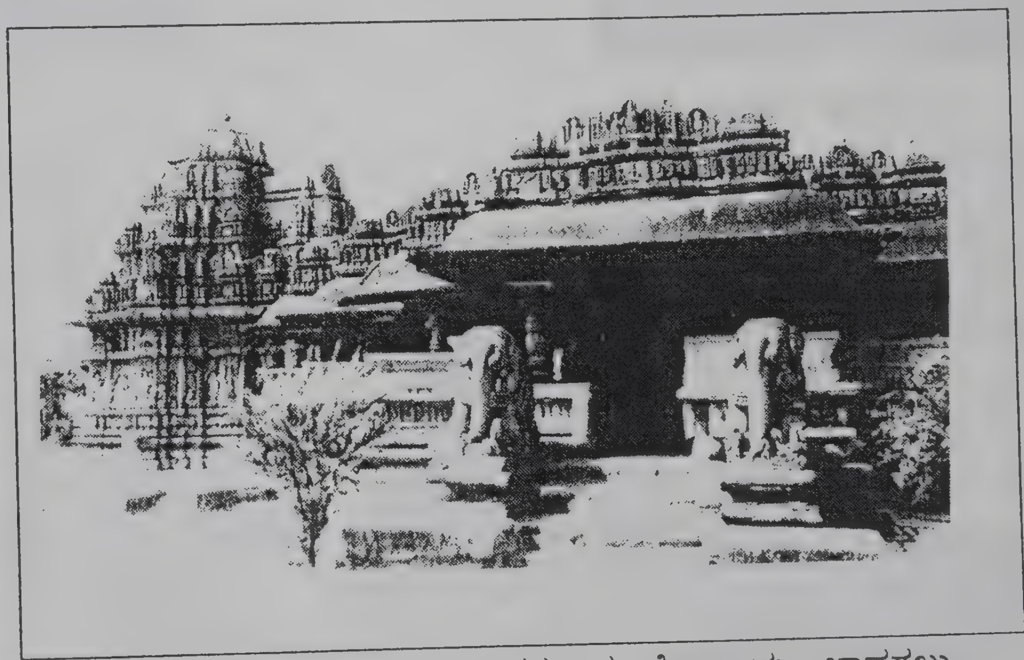
ಕೃಪೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ನಾಗಾವಿ

ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಬಂದಳಿಕೆ

ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ದೇವಾಲಯ, ಜಾವಗಲ್ಲು

ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ದೇಗಾವೆ

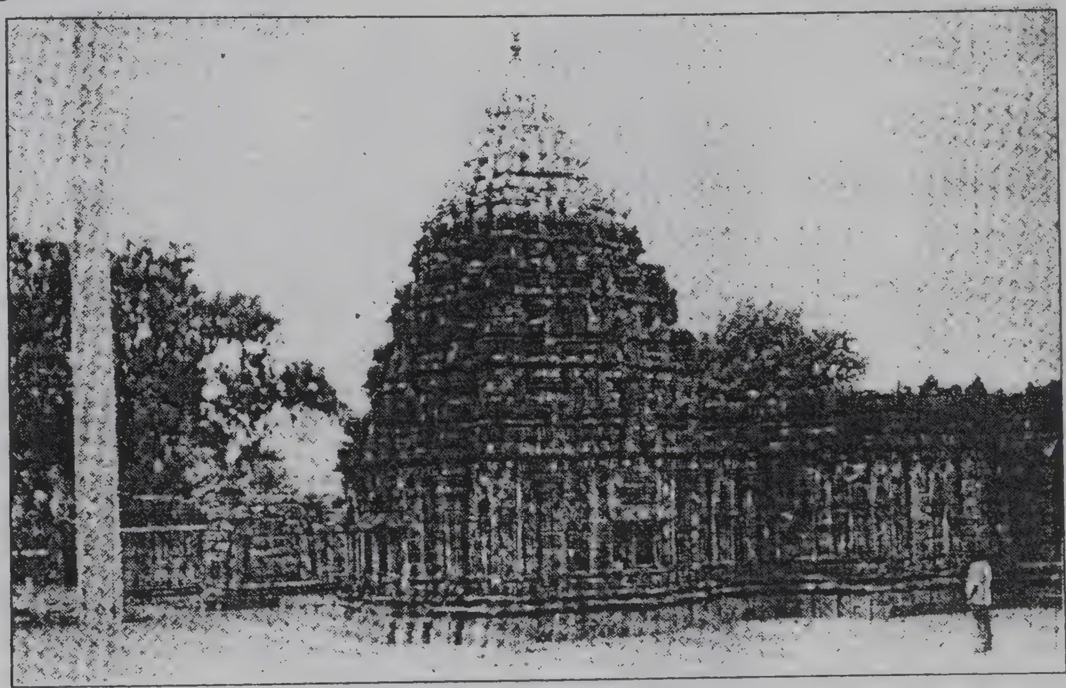
ಮನ್ಮಥ, ಕುರುವತ್ತಿ

ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

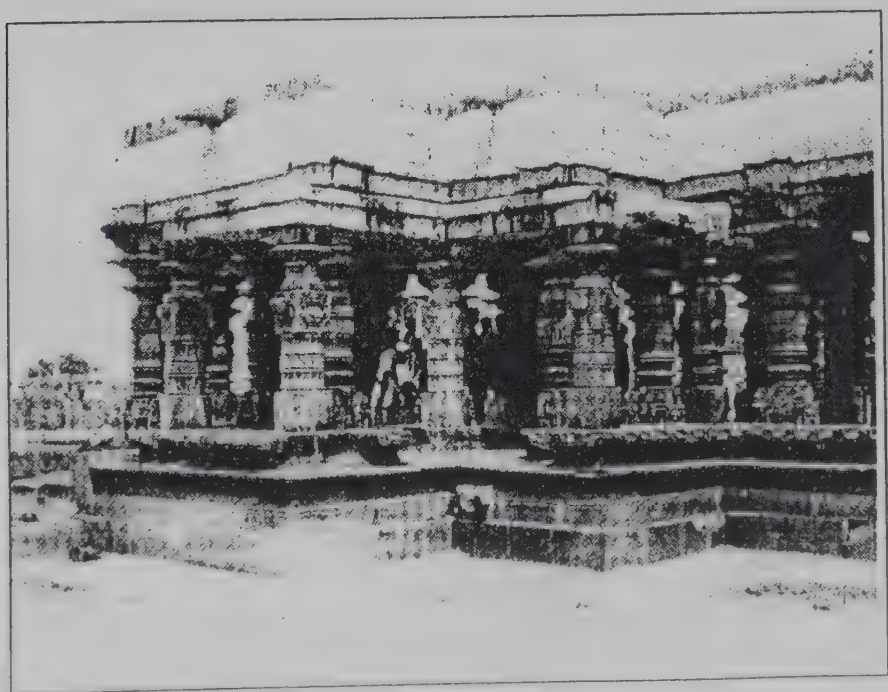

ನಾಗ ನಾಗಿಣಿ, ಕುರುವತ್ತಿ

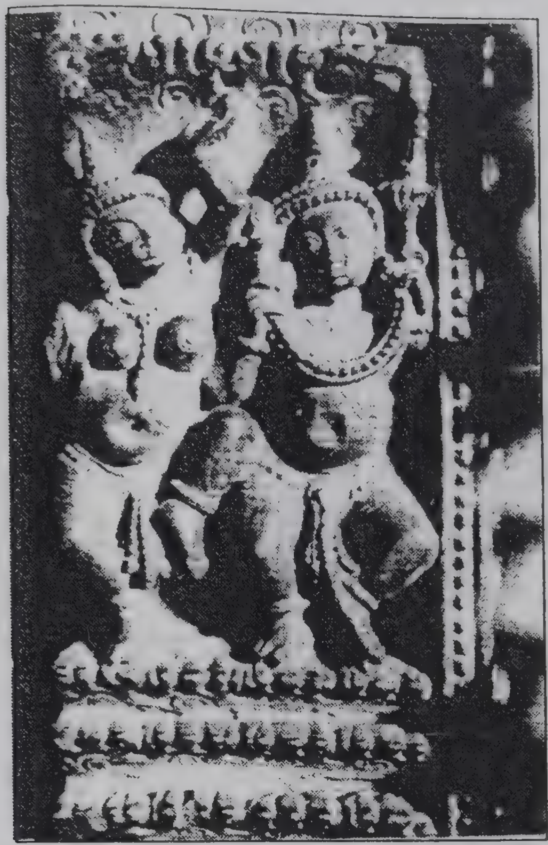
ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ, ಇಟಗಿ

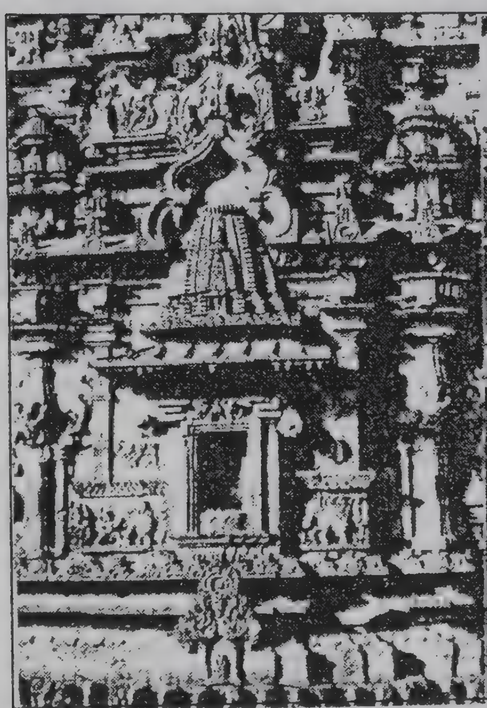

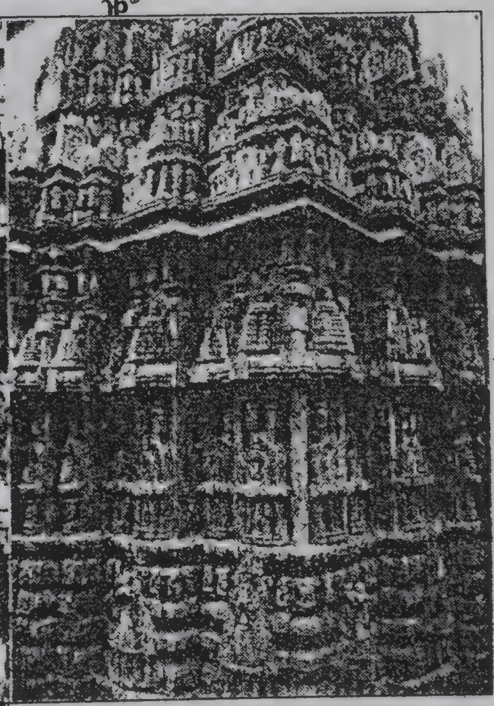
ಮುಖಮಂಟಪ,
ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ,
ಇಟಗಿ

ಕುಬ್ಜ ದಂಪತಿಗಳು, ಕುರುವತ್ತಿ

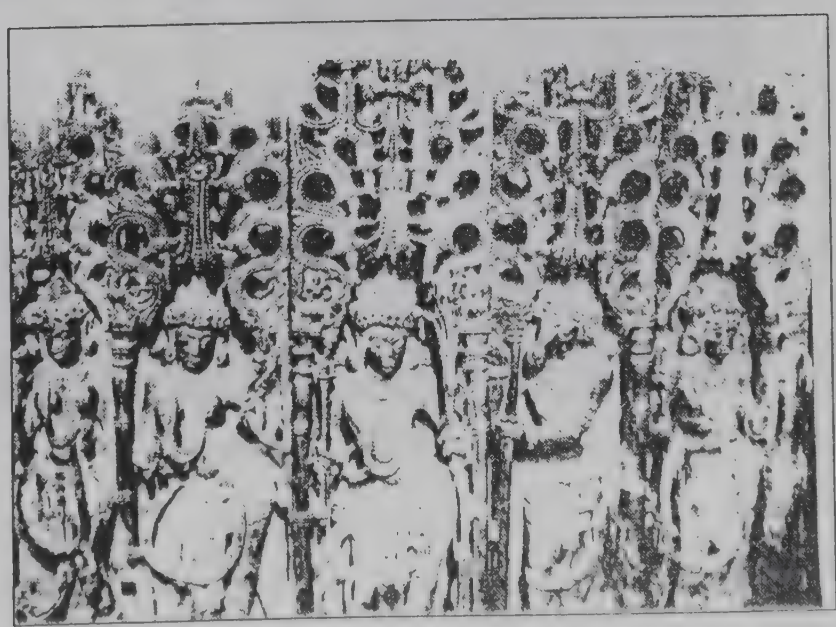
ಫೊ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

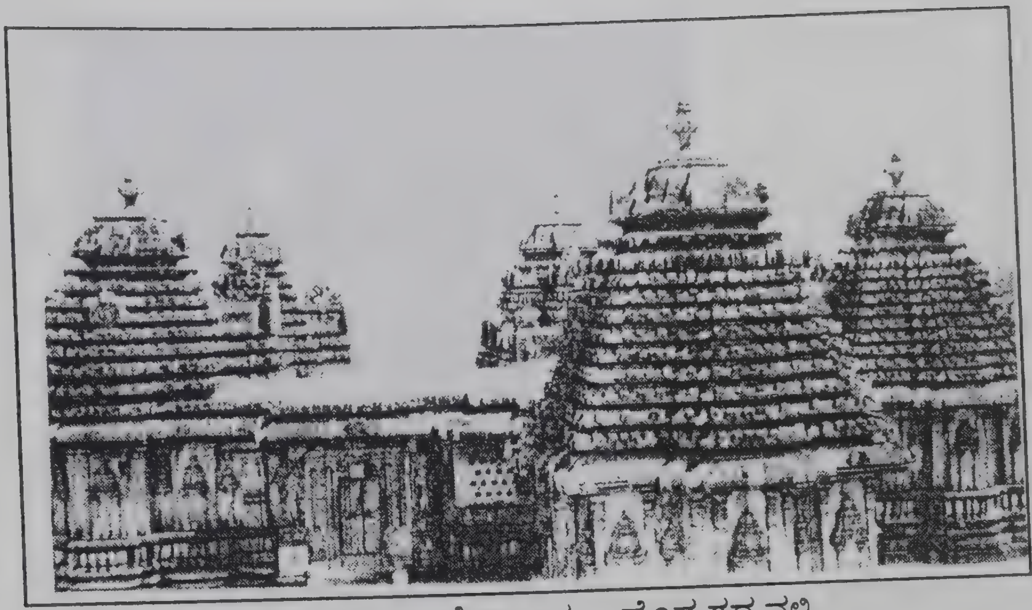
ಫೊ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ತ್ರಿಕೂಟೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಗದಗ, ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಲಕ್ಕುಂಡಿ

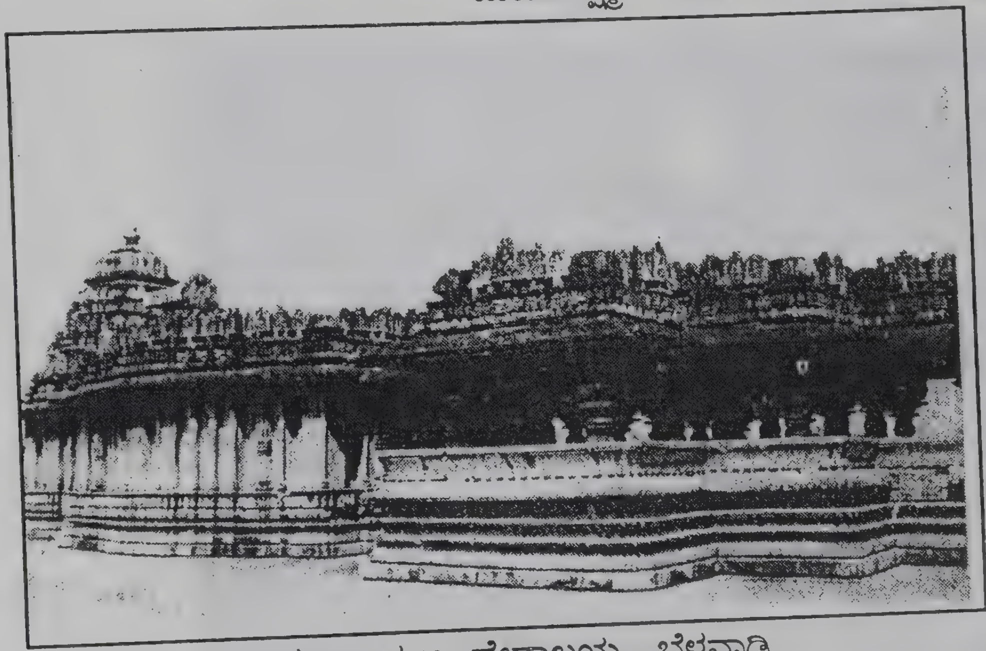

ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ,
ಕುರುವಂತಿ

ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

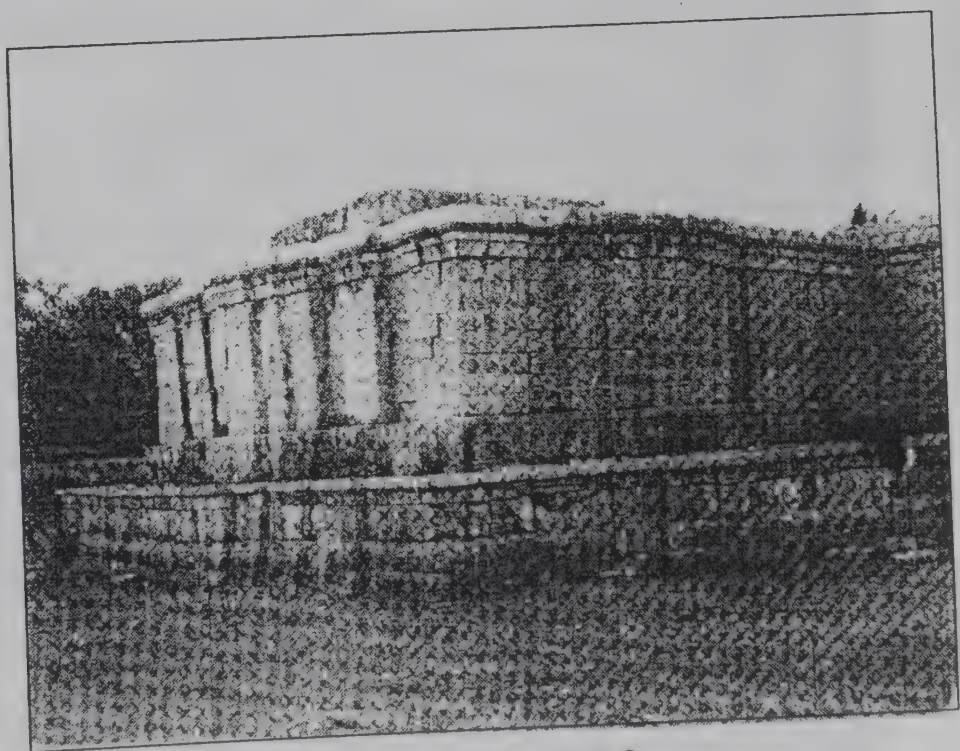
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯ, ದೊಡ್ಡಗದ್ದವಳ್ಳಿ

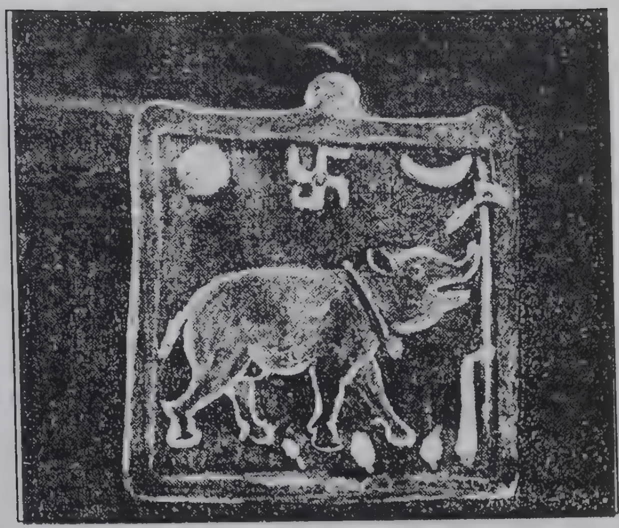
ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ, ಬೆಳವಾಡಿ

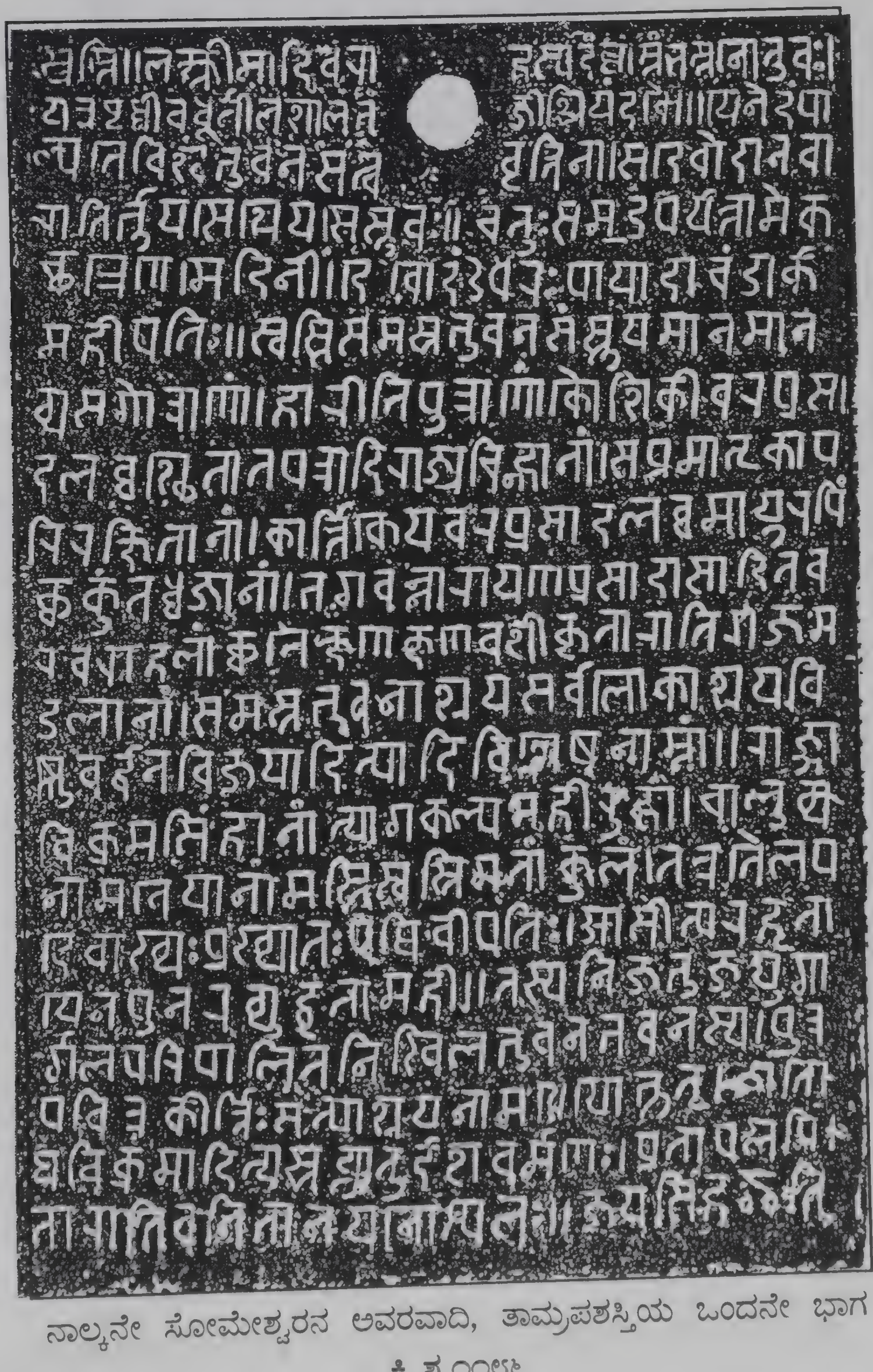
ಛಾಯೆ : ಎಚ್.ಎಸ್.ಗೋಪಾಲರಾವ್

ಘಟಕಾಸ್ಥಾನ, ನಾಗಾವಿ

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ರಾಜಮುದ್ರೆ

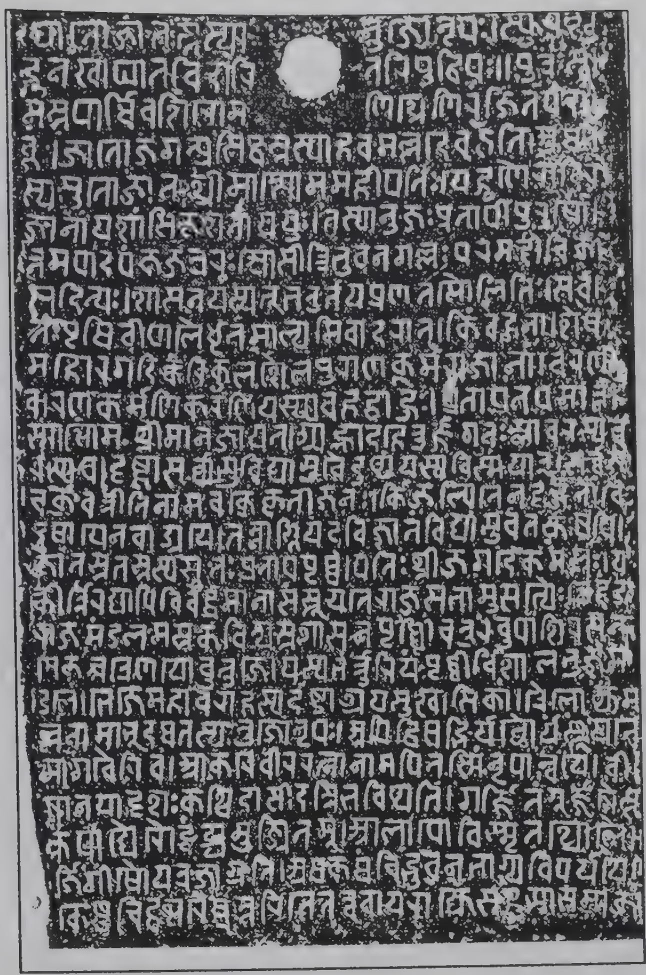
ನಾಲ್ಕನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅವರವಾದಿ, ತಾಮ್ರಪಶಸ್ತಿಯ ಒಂದನೇ ಭಾಗ

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೮೬

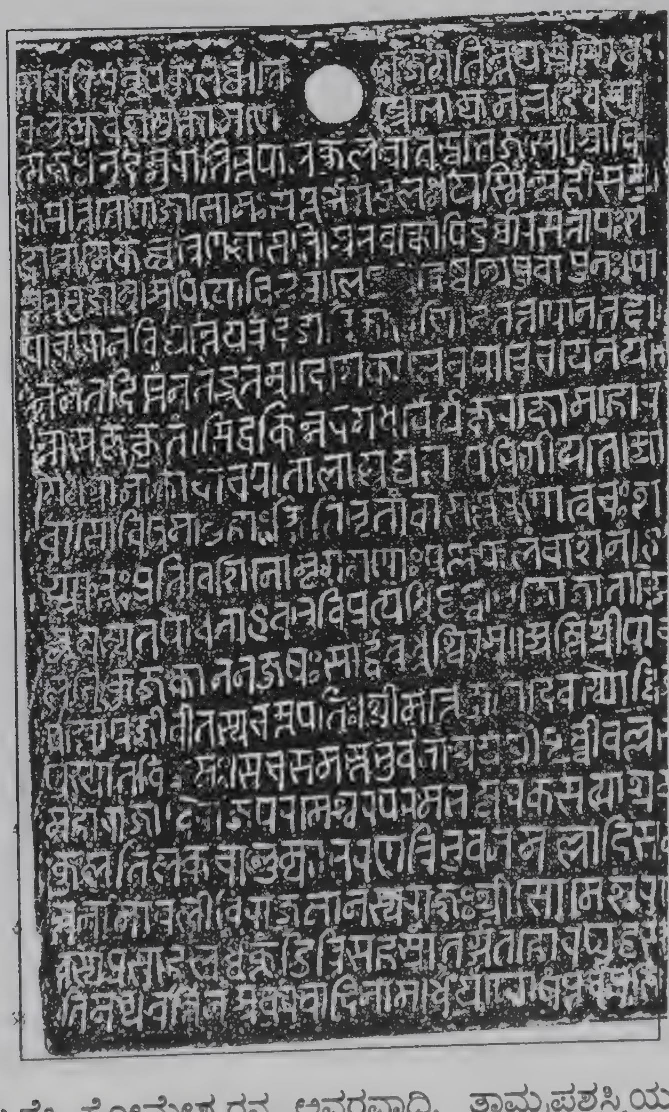
ಕೃಪೆ : ಜರ್ನಲ್ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಯೂನಿವರ್ಸಿಟಿ, ವ್ಯಾಲ್ಯುಮ್ ೪, ೧೯೬೦, ಪಿ.ಬಿ.ದೇಸಾಯಿ

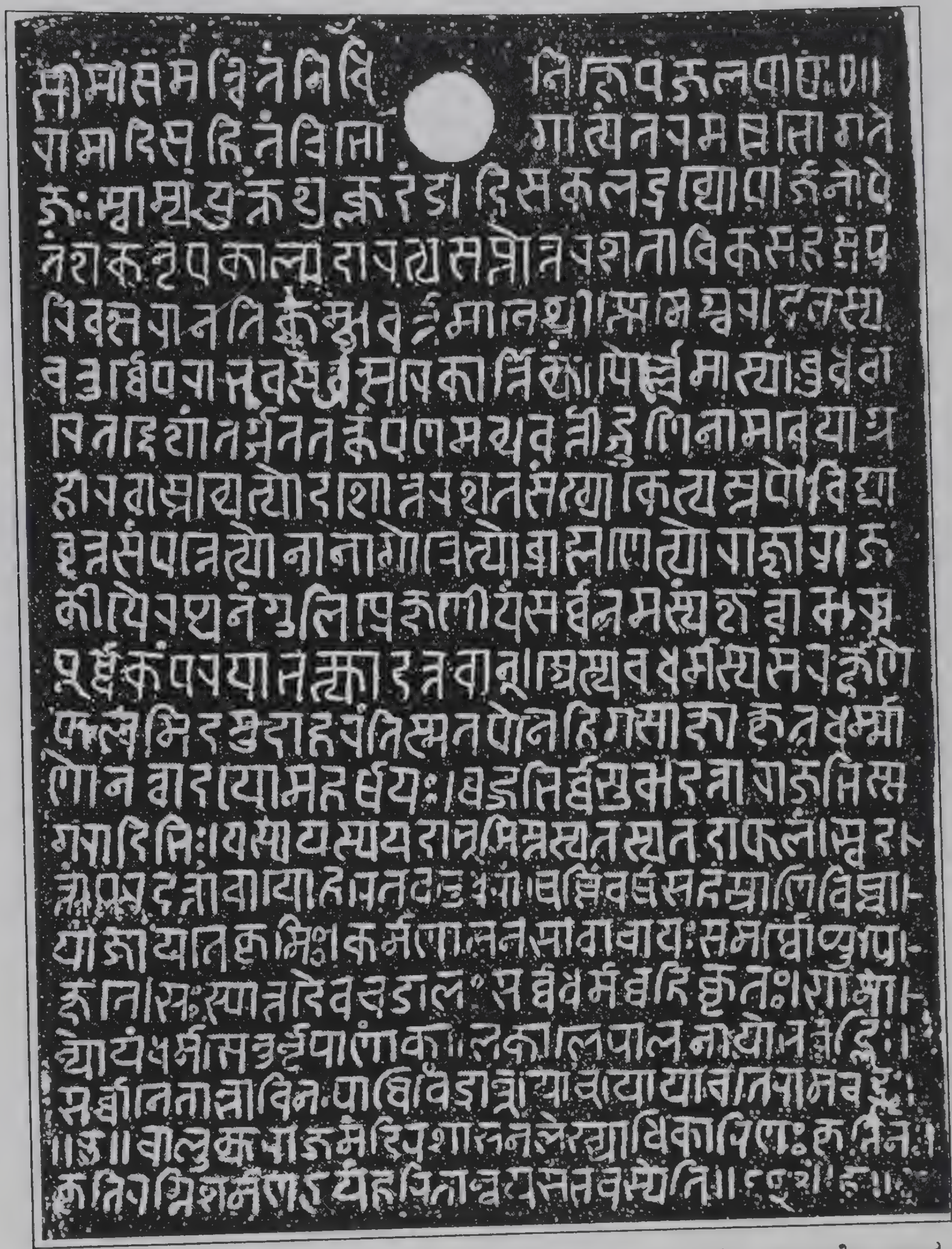

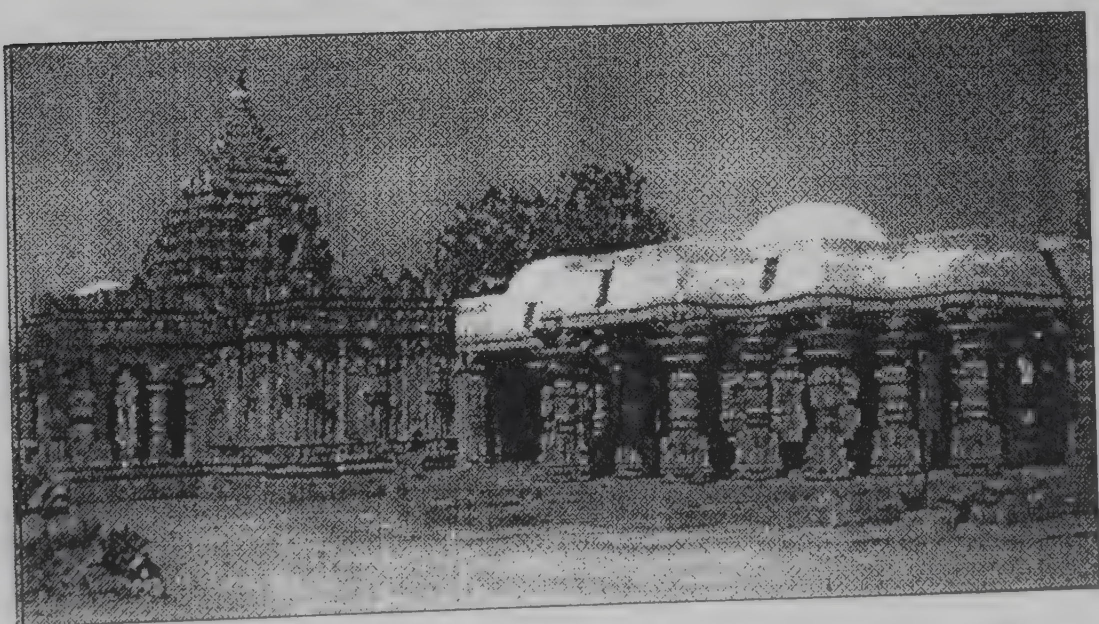
ನಾಲ್ಕನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅವರವಾದಿ, ತಾಮ್ರಪಶಸ್ತಿಯ ಎರಡನೇ ಭಾಗ

ನಾಲ್ಕನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅವರವಾದಿ, ತಾಮ್ರಪಶಸ್ತಿಯ ಮೂರನೇ ಭಾಗ

ನಾಲ್ಕನೇ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಅವರವಾದಿ, ತಾಮ್ರಪಶಸ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕನೇ ಭಾಗ

ಮಹಾದೇವ ದೇವಾಲಯ, ಇಟಗಿ, ಯಲಬುರ್ಗಾ ತಾಲ್ಲೂಕು

ಚಿತ್ರ : ಮೊಲ್ಲೋ ನಾಯ್ಡು

ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಪಂಡಿತರು

ಅ.ನಂ.	ಗ್ರಾಮ	ತಾಲ್ಲೂಕು	ಜಿಲ್ಲೆ	ರಾಜನ ಹೆಸರು	ಶಾಸನದ ಕಾಲ	ಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯರು ಪಂಡಿತರು	ಆಕರ
೧.	ಕುಡತಿನಿ	ಬಳ್ಳಾರಿ	ಬಳ್ಳಾರಿ	ತೈಲ ೨	ಕ್ರಿ.ಶ.೯೭೬	ಹಂಪಣ ಬಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ	S.I.I.IX, P-I, NO.72
೨	ಸೊಗಲ	ಬೈಲಹೊಂಗಲ	ಬೆಳಗಾವಿ	ತೈಲ ೨	ಕ್ರಿ.ಶ.೯೮೦	ತ್ರಿಭುವನ ಸಿಂಗಿಪಂಡಿತ ದೇವಣ ಪಂಡಿತ	E.I., XVI, NO.1,P-1
೩	ಗದಗ	ಗದಗ	ಗದಗ	ಇರಿವಬೆಡಂಗಸತ್ಯಾಶ್ರಯ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೨	ಪುಲಿಯಾ ಪಂಡಿತ	S.I.I, NO.48
೪	ಎಲೆಶಿರೂರ	ಗದಗ	ಗದಗ	ಇರಿವಬೆಡಂಗಸತ್ಯಾಶ್ರಯ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೫	ರಮಿತ್ರರಾಶಿ ಪಂಡಿತ	S.I.I, NO.50
೫	ಕುಕನೂರ	ಯಲಬುರ್ಗಾ	ರಾಯಚೂರು		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೦೫	ಜೋಳಪಂಡಿತ	Corupus of ins. in the Kannada Dist
೬	ಆಲೂರ		ಬಳ್ಳಾರಿ	ಆರನೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೧	ಛಾತ್ರಕಮಿತ್ರ ಪಂಡಿತ	E.I.XVI, P-27
೭	ಕೊಟೆಉುಮಚಗಿ	ಗದಗ	ಗದಗ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೨	ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ನಾಗದೇಸಿಗ	E.I.XX, P-64
೮	ಗೋಣಹಾಳ	ಹೊಸಪೇಟೆ	ಬಳ್ಳಾರಿ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೪	ಗುರುಗಳು	S.I.I, IX(i), NO.79
೯	ಬಾಗಳಿ	ಹರಪನಹಳ್ಳಿ	ಬಳ್ಳಾರಿ	ಜಯಸಿಂಹ ೨	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೮	ಗುರುಗಳು	S.I.I. IX(i), NO.80
೧೦	ರೂಗಿ	ಇಂಡಿ	ಬಿಜಾಪುರ	ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೧	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೧೯	ಬಾಲಚಂದ್ರಪಂಡಿತ	S.I.I. XX, NO.21

೧೧	ಹಂಸಭಾವಿ	ಹಿರೇಕೆರೂರ	ಹಾವೇರಿ	ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೧	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೪	ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಪಂಡಿತ	K.I.NO.22
೧೨	ಹೆಗ್ಗೂರ	ಬೀಳಗಿ	ವಿಜಾಪುರ	ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೧	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೪	ವಾದಿಘಂಟದೇವದತ್ತ ಪಂಡಿತ	S.I.I.NO.62
೧೩	ಕುಳೂರ	ಹಾವೇರಿ	ಹಾವೇರಿ	ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೧	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೫	ಗುರುಭಟ್ಟಾ	S.I.I.XVIII, NO.46
೧೪	ಅಸುಂಡಿ	ಗದಗ	ಗದಗ	ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೧	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೬	ಮಲೆಯಾಳ ಪಂಡಿತ ದೇವಸಿಂಗ ಪಂಡಿತ	S.I.I.NO.63
೧೫	ಮುಳಗುಂದ	ಗದಗ	ಗದಗ	ಜಯಸಿಂಹ ೨	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೮	ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಮುಖ್ಯಗುರು ಶ್ರೀ ಮಣ್ಣಾಗಸ್ವಾಮಿ ಸ್ತಾನಾಚಾರ್ಯರು	S.I.I.NO.64
೧೬.	ಮದ್ರಿಕಿ	ಶಹಪುರ	ಗುಲಬರ್ಗಾ	ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ ೧	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೮	ಸರ್ವದೇವಭಟ್ಟ	ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಜಿಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು
೧೭.	ದೇವೂರು	ಸಿಂಧಗಿ	ಬಿಜಾಪುರ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೨೯	ಬ್ರಹ್ಮರಸಿ ಪಂಡಿತ	S.I.I.XX, NO.23
೧೮.	ಕೊಪ್ಪಳ	ಕೊಪ್ಪಳ	ಕೊಪ್ಪಳ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೧	ನಯನನ್ನಿ ಬಟ್ಟಾರಕ	ಸಾಧನೆ
೧೯.	ಬೇವೂರ	ಮುದ್ದೇಬಿಹಾಳ	ಬಿಜಾಪುರ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೨	ದಾಯೂರ ಪಂಡಿದೇವ ಭಟ್ಟಾರಕ	S.I.I.NO.67
೨೦.	ಹಳ್ಳೂರ	ಬಾಗಲಕೋಟೆ	ಬಿಜಾಪುರ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೩	ತೇಜೋರಸ ಪಂಡಿತ	S.I.I.NO.71
೨೧.	ಚಿಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ	ಹಡಗಲಿ	ಬಳ್ಳಾರಿ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೪	ದುಗ್ಗರಾಜು ಪಂಡಿತ	S.I.I.IX., (I), NO.88
೨೨	ಶಾರ್ವೆ	ಬಳ್ಳಾರಿ	ಬಳ್ಳಾರಿ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೬	ಉದಯಾ ಪಂಡಿತ	S.I.I.IX(I), NO.91
೨೩	ಗದಗ	ಗದಗ	ಗದಗ		ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦೩೭	ಗುರುಗಳು	E.I., XIX, NO.72